

ARISTOTELIC O - TH O MIST I C A E

AUCTORE

I O S E P H O G R E D T O.S.B.

IN COLLEGIO S. ANSELM I DE URBE
PHILOSOPHIAE PROFESSORE

EDITIO SEPTIMA BECOG J i I T A

VOLUMEN I f

META PHYSICA / ETHICA

FRIBURGI BRISGOVIAE 1937

HERDER & CO., TYPOGRAPH I EDITORES PONTIFICII

Facultatem damus P. *los. Gredt*, in nostro collegio
S. Anselmi de Urbe philosophiae professori, typis man-
dandi opus cui titulus: *Elementa Philosophiae aristotelico-*
thomisticae, editio septima, si iis ad quos pertinet, ita
videbitur.

Romae, dic 29 lunii 1936.

f Fidelis de Stotziugen,
Abbas-Primas

Imprimatur.

Friburgi Brisgoviae, die 13 Martii 1937.

Rüsch, Vic. Gen.

Omnia iura reservantur.

Typi: Herderiini, Friburgi Briagoviw

Printed in U.S.A.

INDEX PARTIUM

METAPHYSICA.

Prolegomena.....	1
613. Quid sit Metaphysics. — 614. Metaphysicae divisio. — 615. Metaphysica est scientia et sapientia.	

A. METAPHYSICA GENERALIS. DE ENTE IMMATERIALI IN GENERE.

PARS I. DE ENTE IN SE CONSIDERATO.

CAPUT I. DE NATURA ENTIS.

Thesis I. Ens ut nomen est praedicatum communissimum et simplicissimum et essenziale respectu omnium, quibus tribuitur; ens ut participium est praedicatum essenziale respectu solius Dei, accidentale respectu omnium aliorum.....	4
616. Status quaestionis. — 617. Probatur thesis. — 618. Corollarium. — 619. Scholia. — 620. Obicitur.	

CAPUT II. DE PROPRIETATIBUS ENTIS.

§ 1. De proprietatibus entis in genere..... 11

Thesis II. Praeter ens quinque sunt conceptus transcendentales: res, aliquid, unum, verum, bonum, e quibus quattuor tantum sunt proprietates entis: aliquid, unum, verum, bonum, quae ab ente immediate dimanant, secundum distinctionem virtuales minorem.....	11
621. St. qu. — 622. Prob. th. — 623. Coroll. — 624. Schol. — 625. Obi.	

Thesis III. Proprietates entis non addunt enti aliquid reale, sed aliquid rationis tantum per modum conotati extrinseci. Ideo formaliter in ipso ente consistunt, prout est fundamentum huius conotationis.....	14
626. St. qu. — 627. Prob, th. — 628. Schol. — 629. Obi.	

§ 2. De unitate..... .16

Thesis IV. Unitas enti non supperaddit aliquid reale, sed negationem tantum divisionis per modum privationis; ideo unum convertitur cum ente. Attamen ratio formalis unitatis non in mera negatione divisionis consistit, sed in entitate, prout est fundamentum negationis divisionis.....	16
630. St. qu. — 631. Prob. th. — 632. Schol. — 633. Obi.	

	Pag.
§ 3. De veritate transcendental!	19
Thesis V. Veritas, quae dicitur de re, superaddit rei relationem, sive realem sive rationis: realem ad intellectum, a quo mensuratur proprie; rationis ad intellectum, a quo mensuratur improprie, et ad intellectum, quem mensurat. Veritas autem stricte transcendentalis enti, ut ens est, rationis tantum relationem superaddit ad intellectum, ad quem refertur. Ideo veritas transcendentalis consistit in ente ut fundamento illius relationis rationis	19
634. St. qu. — 635. Prob. th. — 636. Coroll. — 637. Schol. — 638. Obi.	
§ 4. De bonitate	25
639. Quid sit bonitas transcendentalis. 640. Quotuplex sit bonitas. — 641. Quid sit malum, et quotuplex sit.	
§ 5. De speciali bonitate, quae est pulchritudo	29
642. Quid sit pulchrum. — 643. Quodnam sit fundamentum pulchritudinis. — 644. Quae potentiae apprehendant pulchrum.	
CAPUT III. DE PRINCIPIO, QUOD IMMEDIATE SEQUITUR CONCEPTUM ENTIS, SEU DE PRINCIPIO CONTRADICTIONIS.	
Thesis VI. Principium contradictionis est principium, quod immediate sequitur conceptum entis; quare inter principia omnibus per se nota est principium absolute primum	32
645. St. qu. — 646. Prob. th. — 647. Coroll. — 648. Schol. — 649. Obi.	
CAPUT IV. DE DIVISIONE ENTIS IN POTENTIAM ET ACTUM.	
§ 1. De potentia et actu in genere	36
650. Quomodo ens dividatur in potentiam et actum. — 651. Notio actus et potentiae. — 652. Quomodo perveniamus ad conceptum actus. — 653. Divisio potentiae. — 654. Divisio actus.	
§ 2. De habitudine potentiae ad actum	40
655. Praestantia actus super potentiam. — 656. Habitudo actus et potentiae quoad causalitatera. — 657. Potentia et actus, quatenus constituunt ens unum. 657bl* Distinctio realis inter actum et potentiam limitantem actum accuratius explicatur.	
PARS II.	
DE ENTE CONSIDERATO PROUT EST IN INTELLECTU HUMANO, SEU DE VERITATE LOGICA HUMANA.	
CAPUT I. DE ESSENTIA VERITATIS LOGICAE HUMANAЕ.	
Thesis VII. Veritas logica non inest formaliter in simplici apprehensione inentis humanae, sed in iudicio tantum	45
658. St. qu. — 659. Prob. th. — 660. Coroll. — 661. Schol. — 662. Obi.	
CAPUT II. DE EXSISTENTIA VERITATIS IN MENTE HUMANA.	
Quaestio 1. De modis, quibus se habere potest mens humana ad veritatem possidendam	50
663. Quotuplici modo mens humana habere se possit ad veritatem possidendam. — 664. Quid sit nescientia, ignorantia, error, dubium. — 665. Quid sit opinio.	

Quaestio II. De certitudine

52

Articulus I. Quid et quotuplex sit certitudo.

666. Quid sit certitudo. — 667. Quid et quotuplex sit certitudo obiectiva. — 668. Quomodo assensus certitudinis causetur. — 669. Quotuplex sit certitudo formalis. — 670. Triplex momentum in certitudine distinguendum. — 671. Quomodo se habeant inter se evidentia et fides, scientia et opinio.

Articulus II. Num mens humana capax sii certitudinis, seu de scepticismo universali.

Thesis VIII. Scepticismus universalis ut factum est physice impossibilis, ut doctrina intrinsecam involvit contradictionem..... 57

672. St. qu. — 673. Prob. th. — 674. Schol. — 675. Obi.

Articulus III. Quomodo mens humana ad certitudinem perveniat, seu de methodo philosophandi.

Thesis IX. Non est recta methodus acquirendae certitudinis, quae nihil vult admittere, nisi quod demonstretur. Ideo etiam dubitatio universalis methodica neque philosophandi neque cuiuscumque scientiae initium potest constituere; immo dubitatio methodica absolute universalis est metaphysice impossibilis. Quare recta philosophandi methodus non a dubio incipit, sed a certitudine naturali primorum principiorum..... 60

676. St. qu. — 677. Prob. th. — 678. Coroll. — 679. Schol. — 680. Obi.

Articulus IV. De causis certitudinis.

§ 1. De causa certitudinis subiectiva seu de veracitate potentiarum cognoscitivarum..... 65

Thesis X. Cognitio in genere ex natura sua est vera seu ad veritatem ordinata; ideo potentiae cognoscitivae omnes per se sunt infallibiles - - - 65

681. St. qu. — 682. Prob. th. — 683. Coroll. — 684. Schol. — 685. Obi.

Thesis XI. Veritas cognitionis sensuum externorum expostulat, ut sensus externi immediate attingant obiecta tum secundum materiam et formam, tum secundum praesentiam transsubiectiva; ideo sensibus nostris omnibus cognoscimus obiecta transsubiectiva. Veritas cognitionis abstractae expostulat, ut intellectus immediate cognoscat obiecta secundum materiam suam transsubiectiva..... 70

686. St. qu. — 687. Prob. th. — 688. Coroll. — 689. Schol. — 690. Obi.

Thesis XII. Methodus, secundum quam Kant in «Critica rationis purae» idealismum transcendentalem introducit, et principium fundamentale, cui superstruit hoc systema, sunt absurda; ipsum vero systema plures in se continet apertas contradictiones et ducit ad scepticismum universalem. Neque per ea, quae docet in «Critica rationis practicae» Kant scepticismum universalem effugere potest..... 82

691. St. qu. — 692. Prob. th. — 693. Schol. — 694. Obi.

Thesis XIII. Veritas cognitionis sensuum externorum expostulat etiam sensibilia propria sensuum externorum formaliter transsubiectiva esse - - - 89

695. St. qu. — 696. Prob. th. — 697. Coroll. — 698. Schol.

	Pag
§ 2. De causa certitudinis obiectiva seu de evidentia obiectiva.....	96
Thesis XIV. Critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis in mente humana non est caecus instinctus, aut affectiva propensio, aut utilitas pro vita, neque est auctoritas, sive divina sive humana, neque est intellectus humanus eiusque idea clara et distincta, neque est testimonium conscientiae, sed est evidentia obiectiva.....	96
699. St. qu. — 700. Prob. th. — 701. Coroll. — 702. Schol. — 703. Obi.	

STAPHYSICA SPECIALIS.

PARS I.

DE ENTE IMMATERIALI CREATO.

CAPUT I. DE NATURA ENTIS CREATI SEU DE POTENTIALITATE ENTIS CREATI.

§ 1. De potentia subiectiva entis creati seu de essentia reali actuali entis creati.....	104
Thesis XV. In omni ente creato essentia actualis et exsistentia eius distinguuntur distinctione reali positiva.....	104
704. St. qu. — 705. Prob. th. — 706. Coroll. — 707. Schol. — 708. Obi.	
§ 2. De potentia obiectiva seu logica entis creati seu de essentia possibili entis creati.....	114
Thesis XVI. Possibilitas interna rerum creatarum non pendet neque a rebus in mundo exsistentibus, neque ab intellectu nostro, sed a Deo, non tamen a divina voluntate neque a divina potentia, sed a divina essentia et a divino intellectu : ab essentia fundamentaliter, ab intellectu formaliter.....	114
709. St. qu. — 710. Prob. th. — 711. Coroll. — 712. Schol. — 713. Obi.	

CAPUT II. DE DIVISIONE ENTIS CREATI IN DECEM PRAEDICAMENTA.

Articulus I. De praedicamentis in genere metaphysics consideratis.

714. Sub quo respectu ens dividatur in decem praedicamenta. —
715. Quomodo decem praedicamenta metaphysice deducantur. — 716. Quae distinctio intercedat inter singula praedicamenta.

Articulus II. De praedicamentis in specie.

§ 1. De substantia.....	121
Thesis XVII. Substantia non est figmentum mentis, sed vere est praedicamentum, immo primum praedicamentum.....	121
717. St. qu. — 718. Prob. th. — 719. Coroll. — 720. Schol. — 721. Obi.	
Thesis XVIII. Non potest ex duabus substantiis constitui una natura, nisi utraque substantia sit incompleta : altera ut pura potentia, altera ut actus eius substantialis primus.....	124
722. St. qu. — 723. Prob. th. — 724. Coroll. — 725. Obi.	
Thesis XIX. Subsistentia non est aliquid negativi, sed est positiva perfectio distincta ab individuatione et superaddita naturae substantiali singulari. Neque consistit in exsistentia vel in ordine ad exsistentiam, sed	

in terminatione naturae substantialis, qua haec terminatur positive in linea naturae	p»?. 127
726. St. qu. — 727. Prob. th. — 728. Coroll. — 729. Schol. — 730. Obi.	
§ 2. De accidentibus in genere	135
Thesis XX. Praeter substantiam novem sunt praedicamenta accidentium, quae a substantia et inter se realiter distinguuntur.....	135
731. St. qu. — 732. Prob. th. — 733. Coroll. — 734. Schol. — 735. Obi.	
Thesis XXI. Accidentia naturaliter substantiae subsistenti tamquam sub- jecto inhaerent; nulla tamen apparet repugnantia, quominus praeter- naturaliter possint exsistere realiter separata a substantia	136
736. St. qu. — 737. Prob. th. — 738. Coroll. — 739. Schol. — 740. Obi.	
§ 3. De relatione	140
Thesis XXII. Relationes praedicamentales dantur in rerum natura et a fundamentis suis distinguuntur realiter	140
741. St. qu. — 742. Prob. th. — 743. Coroll. — 744. Schol. — 745. Obi.	

CAPUT III. DE CAUSIS ENTIS CREATI.

Articulus I. De causis in genere.

Thesis XXIII. Conceptus causae obiectivam realitatem habet	145
746. St. qu. — 747. Prob. th. — 748. Coroll. — 749. Schol. — 750. Obi.	

Articulus II. De causis in specie.

§ 1. De causa formali et materiali	155
751. Quid sit causa materialis, et quotuplex sit. — 752. Quid sit causa formalis, et quotuplex sit. — 753. Quomodo materia et forma (intrinseca) constituantur causae. — 754. Qualis sit effectus materiae et formae. — 755. De causa formali extrinseca.	
§ 2. De cansa efficiente entis creati	158
Thesis XXIV. Solum ens a se seu Deus est causa efficiens prima entis creati; creaturae tamen vere sunt causae efficientes secundae, non tantum instrumentales, sed etiam principales	158
756. St. qu. — 757. Prob. th. — 758. Schol. — 759. Obi.	
Thesis XXV. Actio et potentia agendi Dei sunt ipsa eius substantia, in creaturis vero actio et potentia agendi sunt accidentia realiter a sub- stantia distincta	163
760. St. qu. — 761. Prob. th. — 762. Coroll. — 763. Schol. — 764. Obi.	
Thesis XXVI. Instrumentum revera attingit effectum principalis agentis. In actu autem primo ad hunc effectum attingendum non constituitur ne- que per assistentiam mere extrinsecam, neque per potentiam aliquam oboedientialem activam, sed per praemotionem physicam, qua intrinsecus elevatur entitate viali in se recepta. Ideo instrumentum omne dicitur operari actionem instrumentalem, non virtute propria, sed virtute trans- eunter sibi communicata. Hoc tamen non obstante, omne instrumentum etiam actionem propriam habet, quam elicit in virtute propria - - -	167
765. St. qu. — 766. Prob. th. — 767. Coroll. — 768. Schol. — 769. Obi.	
§ 3. De causa finali	174
Thesis XXVII. Finis vere est causa, immo est prima causarum, quae con- stituitur formaliter in actu primo, non per apprehensionem seu cognitio-	

	Pag.
nem. sed per bonitatem, prout haec est capax tamquam terminus movendi mediante appetitione causam efficientem ad operandum; in actu autem secundo finis constituitur per ipsam appetitionem, prout haec dependet a bono appetibili	174
770. St. qu. — 771. Prob. th. — 772. Coroll. — 773. Schol. — 774. Obi.	
<i>Articulus III. De habitudine causarum inter se.</i>	
Thesis XXVIII. Idem numero effectus non potest dependere a duplici causa creata, totali et adaequata, neque simul neque divisive; potest tamen idem numero effectus tum divisive tum simul dependere a duplici causa efficiente totali et adaequata, si altera est causa-creata, altera causa in-creata	181
775. St. qu. — 776. Prob. th. — 777. Schol. — 778. Obi.	
Thesis XXIX. Res permanens corrupta non potest naturaliter eadem numero redire, potest tamen supernaturaliter; at res successiva non supernaturaliter quidem seu per potentiam Dei absolutam reproduci potest .	184
779. St. qu. — 780. Prob. th. — 781. Coroll. — 782. Schol. — 783. Obi.	
PARS II.	
DE ENTE IMMATERIALI INCREATO SEU DE DEO.	
CAPUT I. DE EXSISTENTIA DEI.	
Thesis XXX. Deum esse est per se notum secundum se, non autem quoad nos; nobis fit notum demonstratione, non a priori neque quasi a priori, sed a posteriori	187
784. St. qu. — 785. Prob. th. — 786. Coroll. — 787. Schol. — 788. Obi.	
Thesis XXXI. Exsistit Deus seu ens a se	193
789. St. qu. — 790. Prob. th. — 791. Coroll. — 792. Schol. — 793. Obi.	
CAPUT II. DE ESSENTIA DEI.	
§ 1. De essentia Dei physica	205
Thesis XXXII. Essentia Dei physica consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito et in summa simplicitate, ita ut, quamquam perfectio a perfectione differt plus quam ratione ratiocinante, non distinguantur tamen inter se nisi ratione ratiocinata cum fundamento in re imperfecto	205
794. St. qu. — 795. Prob. th. — 796. Coroll. — 797. Schol. — 798. Obi.	
§ 2. De essentia Dei metaphysica	212
Thesis XXXIII. Essentia Dei metaphysica non consistit in cumulo omnium perfectionum neque in infinitate radicali neque in intelligere radicali, sed in esse a se, quod formaliter identificatur cum ipso esse subsistente et cum subsistente intellectionis intellectione	212
799. St. qu. — 800. Prob. th. — 801. Coroll. — 802. Schol. — 803. Obi.	
CAPUT III. DE ATTRIBUTIS DIVINIS ENTITATIVIS.	
Thesis XXXIV. Deus est omnino immutabilis	220
804. St. qu. — 805. Prob. th. — 806. Schol. — 807. Obi.	
Thesis XXXV. Deus est aeternus	222
808. St. qu. — 809. Prob. th. — 810. Schol. — 811. Obi.	

	P»g
Thesis XXXVI. Deus est unus, immo maxime unus	223
812. St. qu. — 813. Prob. th. — 814. Coroll. — 815. Obi.	
Thesis XXXVII. Deus est ens distinctum a mundo	225
816. St. qu. — 817. Prob. th. — 818. Coroll. — 819. Obi.	

CAPUT IV. DE ATTRIBUTIS DIVINIS OPERATIVIS.

Quaestio I. De voluntate Dei	230
Thesis XXXVIII. In Deo est voluntas, cuius obiectum formale proprium primarium est Dei essentia a divino intellectu perfecte cognita, prout est in se, quam Deus necessario vult necessitate tum specificationis, tum exercitii; obiectum secundarium sunt alia a Deo, quae libere vult' . . .	230
820. St. qu. — 821. Prob. th. — 822. Coroll. — 823. Schol. — 824. Obi.	
Quaestio II. De potentia divina.....	239

Articulus I. De potentia divina in genere.

Thesis XXXIX. In Deo est potentia infinita seu omnipotentia, quae for- maliter in intellectu practico consistit seu in intellectu adiuncta volun- tate	239
825. St. qu. — 826. Prob. th. — 827. Coroll. — 828. Schol. — 829. Obi.	

Articulus II. De operatione potentiae divinae circa ens quodlibet.

§ 1. De creatione	242
Thesis XL. Potentia divina est potentia creatrix. Haec potentia creatrix cum creatura communicari non potest neque per modum causae princi- palis neque per modum causae instrumentalis.....	242
830. St. qu. — 831. Prob. th. — 832. Coroll. — 833. Schol. — 834. Obi.	
§ 2. De concursu	246
Thesis XLI. Deus per concursum simultaneum est causa efficiens immediata actionis creaturae et termini eius seu effectus eius	246
835. St. qu. — 836. Prob. th. — 837. Coroll. — 838. Obi.	
Thesis XLII. Deus causam secundam ad quamcumque actionem physice praemovet, praemotione non extrinseca tantum, sed intrinseca. In virtute huius praemotionis esse actionis et effectus eius pendet a causa secunda tamquam a causa instrumental!, cum essentia ab ea pendeat tamquam a causa principali.....	250
839. St. qu. — 840. Prob. th. — 841. Coroll. — 842. Schol. — 843. Obi.	
Thesis XLIII. Deus voluntatem liberam creatam ad omnem volitionem liberam intrinsecus praemovet et praedeterminat physice seu efficienter per se immediate. Potest autem Deus physice praemovere voluntatem liberam intacta libertate	259
844. St. qu. — 845. Prob. th. — 846. Coroll. — 847. Schol. — 848. Obi.	
§ 3. De conservatione	271
Thesis XLIV. Deus omnia alia a se iugiter in esse conservat immediate .	271
849. St. qu. — 850. Prob. th. — 851. Coroll. — 852. Schol. — 853. Obi.	
§ '1. De providentia	275
Thesis XLV. In Deo est providentia, quae versatur circa creata omnia. Haec providentia, quae specialis est circa creaturam libera voluntate	

	Pag.
praeditam, ordinarie procedit secundum leges naturae, extraordinarie autem etiam miraculose potest procedere	276
854. St. qu. — 855. Prob. th. — 856. Coroll. — 857. Schol. — 858. Obi.	
<i>Articulus III. De operatione potentiae divinae circa nihilum.</i>	
Thesis XLVI. Malum, quod est privatio entitatis debitae, causatur a Deo per accidens, malum vero, quod est defectus actionis creatae formaliter sumptum, nullo modo causatur a Deo, sed a creatura tantum, materialiter vero sumptum, causatur a Deo	281
859. St. qu. — 860. Prob. th. — 861. Coroll. — 862. Schol. — 863. Obi.	
Quaestio III. De scientia divina.....	285
Thesis XLVII. Deus alia a se omnia perfecte cognoscit non in seipsis, sed in seipso	285
864. St. qu. — 865. Prob. th. — 866. Coroll. — 867. Schol. — 868. Obi.	
Thesis XLVIII. Deus possibilia cognoscit in essentia sua, quatenus haec ab intellectu divino consideratur tamquam imitabilis ad extra; futura vero cognoscit in decretis suis aeternis praedeterminantibus.....	289
869. St. qu. — 870. Prob. th. — 871. Coroll. — 872. Schol. — 873. Obi.	
Thesis XLIX. Libera conditionate futura seu futuribilia Deus certo cognoscit neque in supercomprehensione causae secundae liberae, neque in obiectiva eorum veritate, neque in concursu suo conditionate collato, sed in decreto divino praedeterminante, subjective absoluto, objective conditionato.....	295
874. St. qu. — 875. Prob. th. — 876. Coroll. — 877. Schol. — 878. Obi.	

ETHICA.

Prolegomena.....	303
879. Quid sit Ethica. — 880. Ethicae divisio.	

PARS I.

ETHICA GENERALIS.

CAPUT I. DE FINE ULTIMO HOMINIS.

§ 1. De intentione finis ultimi	305
Thesis I. Homo in omni actu humano propter finem ultimum, tum formalem tum materiale, agit saltem virtualiter	305
881. St. qu. — 882. Prob. th. — 883. Coroll. — 884. Obi.	
Thesis II. Impossibile est eundem hominem esse simul efficaciter et simpliciter conversum ad plures ultimos fines totales et adaequatos. Potest tamen idem homo actualiter appetere unum finem ultimum appetitione inefficaci et secundum quid, et nihilominus ad alium finem ultimum habitualiter manere conversus conversione efficaci et simpliciter - - - -	311
885. St. qu. — 886. Prob. th. — 887. Coroll. — 888. Schol. — 889. Obi.	
§ 2. De fine ultimo materiali seu de beatitudine obiectiva.....	315
Thesis III. Finis ultimus materialis humanae naturae seu beatitudo obiectiva hominis non in bonis creatis, sed in solo Deo consistit - - - -	315
890. St. qu. — 891. Prob. th. — 892. Coroll. — 893. Schol. — 894. Obi.	

Thesis IV. Finis ultimus peccatoris est bonum creatum, quod appetit tamquam satiativum sui independenter a regula morum. Hoc bono creato peccator positive et formaliter, non tantum negative finalizatur - - - - 319
895. St. qu. — 896. Prob. th. — 897. Coroll. — 898. Schol. — 899. Obi.

§ 3. De line ultimo formali seu de beatitudine formali.....321

Thesis V. Beatitudo formalis quoad essentiam in solo actu intellectus consistit 321
900. St. qu. — 901. Prob. th. — 902. Coroll. — 903. Schol. — 904. Obi.

Thesis VI. Beatitudo perfecta in hac vita, quam anima humana iuncta corpori vivit, attingi non potest, sed in altera vita tantum, separata anima a corpore. Attingi tamen potest in hac vita beatitudo imperfecta, quae in cognitione et amore Dei consistit et in operatione virtutis, ad quam tamen requiruntur quasi instrumentaliter etiam bona corporis et aliorum hominum **auxilium**325
905. St. qu. — 906. Prob. th. — 907. Coroll. — 908. Schol. — 909. Obi.

CAPUT II. DE ACTU MORALI MATERIALITER CONSIDERATO
SEU DE VOLUNTARIO.

§ 1. De essentia voluntarii..... 329
910. Definitio voluntarii. — 911. Divisio voluntarii.

§ 2. De iis, quae influunt in voluntarium.....331
912. Quae influant in voluntarium. — 913. De concupiscentia et metu. —
914. De violentia. — 915. De ignorantia.

CAPUT III. DE ACTU MORALI FORMALITER CONSIDERATO
SEU DE MORALITATE.

§ 1. De essentia moralitatis.....333

Thesis VII. Subiectum proprium seu materia moralitatis est actus humanus internus seu elicited a voluntate deliberata; moralitas autem ipsa seu forma moralitatis non consistit in libertate neque in denominatione extrinseca aut relatione aliqua rationis, sed in relatione transcendentali actus humani ad regulam **morum**333
916. St. qu. — 917. Prob. th. — 918. Coroll. — 919. Schol. — 920. Obi.

§ 2. De specifcative moralitatis.....837

Thesis VIII. Prima et specifica moralitas actus humani est ex obiecto morali, secundaria ex circumstantiis et ex **fine** 337
921. St. qu. — 922. Prob. th. — 923. Coroll. — 924. Schol. — 925. Obi.

§ 3. De indifferentia morali.....340

Thesis IX. Actus humanus in specie consideratus potest esse indifferens moraliter, non vero si consideratur in individuo..... 340
926. St. qu. — 927. Prob. th. — 928. Coroll. — 929. Schol. — 930. Obi.

§ 4. De actn humano moraliter malo seu de peccato.....341

931. Definitio peccati. — 932. Peccatum actuale, peccatum quasi-habituale. — 933. Peccatum grave et leve.

CAPUT IV. DE REGULA MORALITATIS SEU DE LEGE.

§ 1. De lege in genere.....34.

934. Diversa legis acceptio. — 935. Legis definitio. — 936. Legis divisio.

	Pag.
§ 2. De lege naturali et civili.....	346
Thesis X. Inest in mente humana legis aeternae participatio naturalis, lex naturalis, ex qua dimanat lex civilis tamquam accuratior determinatio legis naturalis.....	346
937. St. qu. — 938. Prob. th. — 939. Coroll. — 940. Schol. — 941. Obi.	
§ 3. De sanctione legis.....	351
Thesis XI. Lex aeterna et lex naturalis obligant in virtute sanctionis naturalis, tum perfectae tum imperfectae; lex civilis in virtute legis naturalis seu sanctione legis naturalis obligat; praeterea ipsa lex naturalis requirit, ut lex civilis etiam sanctione positiva muniatur.....	351
942. St. qu. — 943. Prob. th. — 944. Coroll. — 945. Schol. — 946. Obi.	
§ 4. De regula suprema et proxima moralitatis	354
Thesis XII. Regula suprema moralitatis actuum humanorum non est potentia cognoscitiva humana, neque est consuetudo aut lex humana, neque utilitas ad bonum creatum aliquod adipiscendum, sed Deus. Non tamen est essentia divina neque intellectus concipiens possibilia, sed intellectus adiuncta voluntate ordinans res ad finem ultimum, seu lex divina, non quidem positiva, sed aeterna. Regula vero proxima non est natura rationalis, prout antecedit legem aeternam, sed dictamen rationis, quod est participatio legis aeternae.....	354
947. St. qu. — 948. Prob. th. — 949. Coroll. — 950. Schol. — 951. Obi.	
CAPUT V. DE DISPOSITIONE AD APPETENDUM ET ASSEQUENDUM FINEM ULTIMUM SEU DE PASSIONIBUS ET HABITIBUS MORALIBUS.	
Quaestio 1. De passionibus.....	362
952. Quid sit passio. — 953. Quotuplex sit. — 954. Quomodo passiones influant in voluntarium. — 955. Passio ut dispositio ad appetendum finem.	
Quaestio II. De habitibus moralibus seu de virtutibus	364
§ 1. De virtutibus in genere.....	364
956. Definitio virtutis. — 957. Divisio virtutum. — 958. Proprietates virtutum. — 959. Quomodo virtutes acquirantur.	
§ 2. De virtutibus cardinalibus in specie.....	369
960. De prudentia. — 961. De iustitia. — 962. De temperantia. — 963. De fortitudine.	
§ 3. De conexione virtutum inter se et cum line ultimo.....	372
Thesis XIII. Virtutes morales omnes ita conectuntur inter se et cum fine ultimo, ut, qui una caret aut recta caret intentione finis, nullam perfecte habeat.....	372
964. St. qu. — 965. Prob. th. — 966. Coroll. — 967. Schol. — 968. Obi.	
§ I. De passione et habitu, prout sunt dispositiones ad appetendum finem ultimum.....	375
Thesis XIV. Cum finis ultimus non appetatur nisi ex dispositione naturae, finis ultimus in communi appetitur ex dispositione uniformiter inventa in omni natura, finis vero ultimus in particulari ex dispositione speciali. Haec dispositio specialis est aut passio aut habitus	375
969. St. qu. — 970. Prob. th. — 971. Coroll. — 972. Schol. — 973. Obi.	

CAPUT VI. DE ASSECUTIONE FINIS ULTIMI SEU DE STATU TERMINI.

- Thesis XV. Vita haec praesens, quam anima humana iuncta corpori vivit, est status viae, ipsa autem separatione a corpore anima constituitur in statu termini et attingit terminum, ad quem in ultimo viae tempore est **ordinata**..... 380
974. St. qu. — 975. Prob. th. — 976. Coroll. — 977. Schol. — 978. Obi.

PARS II.

ETHICA SPECIALIS SEU IUS NATURAE.

CAPUT I. DE IURE IN GENERE.

§ 1. De essentia iuris.....387

- Thesis XVI. Ius essentialiter consistit in relatione dominii libertatis super aliquod obiectum. Natura intellectualis est subiectum proprium huius relationis; eius vero fundamentum ultimum est lex **aeterna**.....387
979. St. qu. — 980. Prob. th. — 981. Coroll. — 982. Schol. — 983. Obi.

§ 2. De proprietate iuris, quae est coactivitas.....391

- Thesis XVII. Coactivitas non est de essentia iuris, sed iuris tantum proprietas; coactionem autem ipsam exercere in societate civili per se penes auctoritatem publicam est, qua deficiente etiam privatae personae debitis sub conditionibus licet quaedam iura cruenta **defendere**.....391
984. St. qu. — 985. Prob. th. — 986. Schol. — 987. Obi.

CAPUT II. DE IURE INDIVIDUALI.

§ 1. De iure individual! in genere . . — 394

- Thesis XVIII. In res sibi inferiores seu in bona materialia homo habet ius proprietatis perfectae, in seipsum vero aliosque homines non potest habere ius proprietatis perfectae seu dominium perfectum, sed dominium utile tantum..... 394
988. St. qu. — 989. Prob. th. — 990. Coroll. — 991. Schol. — 992. Obi.

§ 2. De iure individual! in res materiales.....400

- Thesis XIX. Individuus homo lege naturali potest acquirere proprietatem perfectam in bona materialia, tum consumptive, etiam ante usum, tum stabilia et **productiva**..... 400
993. St. qu. — 994. Prob. th. — 995. Coroll. — 996. Schol. — 997. Obi.

§ 3. De modis acquirendae proprietatis..... 405

- Thesis XX. Modi primitivi, quibus homo secundum legem naturalem acquirit proprietatem in bona materialia, sunt occupatio rei, nullius et labor; supposita autem divisione bonorum per occupationem, modi derivati, quibus acquiritur proprietas secundum legem naturalem, sunt a) incrementum rei possessae et fructificatio eius, b) transitus rei possessae ab uno possessore ad alium, sive per traditionem, tum inter vivos tum per testamentum, sive per transitum naturalem ab intestato a parentibus ad **liberos**..... 405
998. St. qu. — 999. Prob. th. — 1000. Coroll. — 1001. Schol. — 1002. Obi.

§ 4. De contractibus.....409

1003. Quid sit contractus. — 1004. Quotuplex sit contractus. — 1005. Aequalitas ex utraque parte requisita in contractibus onerosis. — 1006. Quae sit merces iusta debita operario.

CAPUT III. DE IURE SOCIALI.

Quaestio I. De societate in genere.....	411
Thesis XXI. Homo naturaliter est animal sociale.....	411
1007. St. qu. — 1008. Prob. th. — 1009. Coroll. — 1010. Schol. — 1011. Obi.	
Quaestio II. De societate domestica.....	413
Thesis XXII. Societas coniugalis ita est naturalis, ut lege naturali genus humanum, non vero individuus homo ad matrimonium obligetur; immo coelibatus ex nobili fine susceptus perfectior est matrimonio - - - -	413
1012. St. qu. — 1013. Prob. th. — 1014. Coroll. — 1015. Schol. — 1016. Obi.	
Thesis XXIII. Ius et officium naturale educandi liberos iu parentibus inest .	416
1017. St. qu. — 1018. Prob. th. — 1019. Coroll. — 1020. Schol. — 1021. Obi.	
Thesis XXIV. Matrimonium vi legis naturalis est unio stabilis, indissolubilis unius cum una	418
1022. St. qu. — 1023. Prob. th. — 1024. Coroll. — 1025. Schol. — 1026. Obi.	
Quaestio III. De societate civili.....	421
§ 1. De natura et causa efficiente societatis civilis et auctoritatis politicae .	421
Thesis XXV. Societas domestica est societas imperfecta, quae lege naturali ordinatur ad societatem civilem tamquam ad societatem perfectam. Quare causa efficiens prima societatis civilis et auctoritatis politicae est Deus seu lex aeterna.....	421
1027. St. qu. — 1028. Prob. th. — 1029. Coroll. — 1030. Schol. — 1031. Obi.	
Thesis XXVI. Causa proxima civitatis in concreto consideratae est pactum, saltem implicitum, ex legis naturalis tamen inclinatione et ordinatione pangendum; in civitate autem constituta auctoritas seu potestas suprema primitus est apud populum, non tamen perfecte, sed imperfecte tantum et instrumentaliter.....	427
1032. St. qu. — 1033. Prob. th. — 1034. Coroll. — 1035. Schol. — 1036. Obi.	
Thesis XXVII. Principium, quod dicitur ^nationalitatis ⁴ , non fundatur in lege naturali, sed est contra bonum commune sociale. Habet tamen natio aut pars nationis ius subsistendi ut talis intra corpus politicum, cui est aggregata...../ .	433
1037. St. qu. — 1038. Prob. th. — 1039. Coroll. — 1040. Schol. — 1041. Obi.	
§ 2. De fine societatis civilis.....	436
Thesis XXVIII. Finis societatis civilis non est finis absolutus, sed est bonum seu felicitas civium, 1. negative seu tuitione iurium, et 2. etiam positive procuranda.....	436
1042. St. qu. — 1043. Prob. th. — 1044. Coroll. — 1045. Schol. — 1046. Obi.	
Quaestio IV. De habitudine diversarum societatum civilium inter se - - -	440
§ 1. De iure gentium.....	440
Thesis XXIX. Exsistit ius gentium naturale, quod est fundamentum necessarium iuris gentium positivi.....	440
1047. St. qu. — 1048. Prob. th. — 1049. Coroll. — 1050. Schol. — 1051. Obi.	
§ 2. De bello.....	442
Thesis XXX. Debitis sub conditionibus bellum, sive defensivum sive offensivum, non est inhonestum.....	442
1052. St. qu. — 1053. Prob. th. — 1054. Obi.	
Index alphabeticus ad vol. I et II	445

METAPHYSICA.

Caietanus, In De ente et essentia. **Complutensios** (Blasius a Conceptione), Metaphysics. **Reginaldus**, Doctrinae D. Thomae Aq. tria principia cum suis consequentiis. **Amu**, Philosophiae syntagma: Metaphysics. **Philippus** a SS. **Trinitate**, Summa philos.: Metaphysics. **Roselli**, Summa philos.: Metaphysics. **Goudin**, Philosophis: Metaphysics. **Guerinois**, Clypeus philosophise thomist.: Metaphysics. **Ziglisrs**, Summa philos.: Ontologia; Theologia naturalis. **Lorenzelli**, Philosophise theoret. institut.: Metaphysics. **Schiffini**, Principia philosophica: Metaphysics specialis; Theologia naturalis. **De Maria**, Philosophia peripatetico-scholast.: Philosophia prima seu Ontologia; Theologia naturalis. **Remer**, Summa praelect. philosophiae scholast.: Metaphysics. **Urrâburu**, Institut. philos.: Ontologia; Theodicea. **Plafimann**, Die Schule des hl. Thomas von Aq.: Metaphysik. **Gommer**, System der Philosophie: Allgemeine Metaphysik; Philos. Théologie. **Garrigou-Lagrange**, Le sens commun, la philosophie de l'être, et les formules dogmatiques. **Rousselot**, L'intellectualisme de S. Thomas.

PROLEGOMENA.

613. Quid sit Metaphysica. — Metaphysica in supremo abstractionis gradu constituta versatur circa ens omnino immateriale (cf. n. 232). Sed ens omnino immateriale est ens commune seu ens, ut ens est. Relinquendo enim determinationes individuationis et sensibilitatis et quantitatis, non retinemus nisi ens commune. Ideo Metaphysica definitur: scientia entis, ut ens est. Obiectum igitur materiale Metaphysicae est quodcumque ens, sicut obiectum materiale Physicae est omne corpus; obiectum autem formale „quod“ est ens ut ens seu ipsa ratio entis, quam metaphysicus in omnibus entibus considerat, sicut physicus seu philosophus naturalis in omnibus corporibus considerat rationem mobilitatis sensilis; obiectum formale „quo“ est altissimus ille abstractionis et immaterialitatis gradus, qui convenit enti, ut ens est.

614. Metaphysicae divisio. — Metaphysica, abstrahendo ab omni materia, omnem imperfectionem corporeitatis ab obiecto suo formali excludit, sed non excludit potentialitatem. Ideo eius obiectum formale est ens immateriale, prout abstrahit a creato et increato, ab actu puro et non puro. Quo distinguitur a Theologia fidei, cuius obiectum formale est Deus, actus purus. Quare Metaphysicae est agere sub ratione entis tam de ente creato, quam de ente increato. Ideo Metaphysica dividitur
Grstdt, Elom. philos. 11. Ed. 7.

in Metaphysicam **generalem**, quae est de ente immateriali in genere, et Metaphysicam **specialem**, quae est de ente immateriali in specie. Metaphysicae specialis pars prior agit de ente immateriali creato, pars altera de ente immateriali increato seu de Deo.

Metaphysica specialis, agendo de ente immateriali creato, etiam de praedicamentis agit, quibus dividitur ens creatum. Attamen per se non versatur circa illa praedicamenta, quae, cum aliquid corporei includant in conceptu suo, ut quantitas, sunt extra ambitum entis immaterialis; de his non agit nisi secundarie ad obiectum proprium elucidandum.

Recentes post Chr. Wolff (1679—1754) Metaphysicam dividunt in **generalem** seu Ontologiam, et **specialem**, quae Cosmologiam et Psychologiam et Theologiam naturalem complecteretur. Haec divisio reicienda est, quia Cosmologia et Psychologia ad Metaphysicam non pertinent, sed Philosophiam naturalem constituunt, quae est de ente corporeo sensibili. Ideo alii recentes multi, cum concedant Cosmologiam et Psychologiam ad Metaphysicam non pertinere, Metaphysicam dividunt in **generalem** seu Ontologiam, et **specialem** seu Theologiam naturalem. Ontologiam dicunt agere de ente immateriali, quod est immateriale **praecisive**; Ontologia contineret ea omnia, quae sunt de ente immateriali in genere et de ente immateriali creato. Theologiam dicunt agere de ente immateriali, quod est immateriale **positive**. Ontologiam tradunt post Logicam, Theologiam vero naturalem post Philosophiam naturalem, Haec divisio ad divisionem nostram reducitur. Sed minus bene Ontologia et Theologia naturalis ad invicem divelluntur, interposita Philosophia naturali. Neque rationes paedagogicae, quae adducuntur, sufficiunt ad hanc separationem justificandam; in Logica enim sufficienter evoluta traduntur omnia ad Philosophiam naturalem praerequisita.

615. Metaphysica est scientia et sapientia. — Metaphysica est scientia, quatenus ex principiis suis conclusiones deducit; est sapientia simpliciter tamquam suprema scientia totius ordinis naturalis; qua talis iudicat de omnium huius ordinis scientiarum principiis: explicat et defendit haec principia. Hoc ideo competit Metaphysicae, quia eius obiectum in universalitate sua transcendental! sub se complectitur obiecta ceterarum scientiarum omnium. Quare etiam principia metaphysica sub se complectuntur principia ceterarum scientiarum. Haec tamquam minus universalia dependent ab illis ex eisque explicari possunt.

Ad 613 sq. **Aristoteles** dicit, „quod est quaedam scientia, quae speculatur ens secundum quod ens, sicut subiectum, et speculatur ea quae insunt enti per se idest entis per se accidentia (Ἔστιν Επιστήμη τι ἢ θεωρεῖ τὸ ὄν ἢ τὰ καὶ τὰ τοῦτῃ υπάρχοντα καθ' αὐτό: Met. IV 1. 1003 a 21. S. Thom. lect. 1 n. 529 [ed. Cathala, Taurini]; cf. Arist., Met. VI 1, 1026 a 31; XI 4, 1061 b 25 30; S. Thom. VI lect. 1 n. 1170; XI lect. 4 n. 2208 sqq.). — **S. Thomas**: „Ad eandem scientiam [pertinet] considerare substantias separatas, et ens commune, quod est genus, cuius sunt prae-

dictae substantiae communes et universales causae. . . . Non tamen considerat quodlibet eorum [sc. trium praedictorum] ut subiectum, sed ipsum solum ens commune (In Met., prooem.; cf. text. cit. ad 1 et 2). — „Quaedam sunt speculabilia, quae non dependent a materia secundum esse, quia sine materia esse possunt, sive nunquam sint in materia, sicut Deus et angelus, sive in quibusdam sint in materia et in quibusdam non, ut substantia, qualitas, potentia et actus, unum et multa et huiusmodi: de quibus omnibus est **theologia** [θεολογική <sc. φιλοσοφία), Arist., Met. VI 1 (cit. ad 232); XI 7, 1064 b 3], idest divina scientia, quia praecipuum cognitorum in ea est Deus. Alio nomine dicitur **metaphysica**¹, idest transphysica, quia post physicam discenda occurrit nobis, quibus ex sensibilibus competit in insensibilia devenire. Dicitur etiam **philosophia prima** [πρώτη φιλοσοφία, Met. VI 1, 1026 a 24 30; XI 4, 1061 b 19], inquantum scientiae aliae ab ea principia sua accipientes eam sequuntur (In Boëth. de Trin. q. 5 a. 1; cf. C. g. III 25 med.). — „Philosophia prima est specialis scientia, quamvis consideret ens secundum quod est omnibus commune, quia specialem rationem entis considerat secundum quod non dependet a materia et motu (III Dist. 27, 2 a. 4 sol. 2).

Ad 615. Cf. text. cit. ad 1 2 613; praeterea: S. Thom., In Met. III lect. 5 n. 391 sq.; IV lect. 5 n. 588sq.; lect. 6 n. 596; lect. 17 n. 736; XI lect. 1 n. 2150sq.; lect. 4 n. 2206sq.; In Eth. VI 7 lect. 5 n. 1181 sq.; lect. 6 n. 1184 sq.; I Sent. prol. q. un. a. 3 sol. 1; III Dist. 35, 2 a. 1 sol. 1—2; a. 3 sol. 1; In Isaiam c. 3; C. g. I 1; S. th. I 1, 6 et 8 [cit. ad 679, 3]; I-II 57, 2; 66, 5; II-II 9, 2; 45, 1.

¹ **Metaphysicae** nomen originem suam trahere videtur ab Andronico Rhodio, qui, opera Aristotelis ordinando, libros de rebus metaphysicis tractantes post libros de re physica collocavit atque ex hac positione τα μετὰ τὰ φυσικά, i. e. ea quae sequuntur physicam, intitulavit.

A. METAPHYSICA GENERALIS.
DE ENTE IMMATERIALI IN GENERE.

PARS I.
DE ENTE IN SE CONSIDERATO.

CAPUT I.
DE NATURA ENTIS.

THESIS I: Ens ut nomen est praedicatum communissimum et simplicissimum et essenziale respectu omnium, quibus tribuitur; ens ut participium est praedicatum essenziale respectu solius Dei, accidentale respectu omnium aliorum.

616. St. qu. 1. Ens definiri nequit stricte, i. e. definitione essentiali metaphysica, cum supra se non habeat genus; omnis enim definitio stricta fit per genus et differentiam. At neque minus stricte definiri seu declarari potest proprie. Declaratio enim fit per ea, quae notiora sunt; ente autem nihil est notius, cum omnis conceptus resolvatur in ens, ac proinde supponat conceptum entis*. Improperie autem declarari potest, cum resolvitur in constitutiva sua seu in partes suas entitativas (cf. n. 37), in **subiectum** et **formam** essendi: Ens est habens „esse“, seu id, quod est. Nam sicut omnis conceptus mentis nostrae concretus, ita etiam conceptus entis dicitur duo: subiectum, habens formam et formam ipsam. Forma haec est „esse“ seu existentia, subiectum autem essentia. Haec declaratio impropria omnino est, cum unusquisque, qui conceptum entis habet, in eo etiam partes eius: essentiam et existentiam, enuntiet. Unusquisque enim concipit ens tamquam id, quod est, seu tamquam subiectum habens esse. — Essentia definitur: id, quo res est id, quod est, seu quo constituitur in specie. Existentia definitur:

† Cum ens dicitur maxime cognitum et primum cognitum, hoc non intelligitur de cognitione perfecta (distincta, scientifica), sed de cognitione imperfecta (confusa) (cf. n. 581, 2: 583,2). Haec autem perfecta cognitio non spectat ad simplicem apprehensionem et ad definitionem, sed ad scientiam. Cognitio enim perfecta entis est ipsa Metaphysica, quae conaturaliter est ultimum cognitum.

id, quo res existit, seu quo est extra causas et extra nihilum. Essentia in creaturis se habet ad existentiam sicut potentia ad actum; existentia enim est actus essentiae. Quare ens est id, cuius actus est esse.

2. Dividitur ens a) tamquam **totum potentiale** (logicum) analogum (cf. n. 37) a) divisione quasi essentiali in ens reale et ens rationis. Ens reale est, quod habet esse in rerum natura; ens rationis est, quod non habet esse objective nisi in intellectu. Ens reale dividitur in ens a se seu ens increatum (Deum) et ens ab alio seu ens creatum. Ens ab alio dividitur in decem praedicamenta (cf. n. 172). Ens rationis dividitur in negationem et relationem rationis, quae sunt quasi praedicamenta entis rationis (cf. n. 110). — Ens rationis proprie non est ens, seu non habet essentiam, sed concipitur tantum ut ens; ideo etiam per se non pertinet ad scientiam circa ens ut ens seu ad Metaphysicam. β) Divisione quasi per accidens dividitur ens ratione status in ens **actuale** et **possibile**, quatenus habet esse actu aut possibiliter tantum. — b) Tamquam **totum actuale** ens dividitur in partes entitativas, quae sunt essentia (quae in ente creato est pars potentialis seu potentia) et existentia (quae est actus entis). Hanc divisionem sequitur divisio entis in ens completum, quod est totum compositum ex essentia et esse, et ens incompletum, parziale: essentiam et esse singillatim sumpta.

3. Ens usurpari potest ut **participium** et ut **nomen**. Si sumitur primo modo, importat ipsum essendi actum seu existentiam, sicut «studens ut participium importat ipsum actum studendi. Si ens sumitur ut nomen, significat id, cuius est esse, abstrahendo ab ipso essendi exercitio, sicut «studens | ut nomen significat eum, cuius est studere, licet actu forsitan non studeat. Ens ut participium principalius significat „esse“, secundarie essentiam seu subiectum habens esse; ens ut nomen significat essentiam, conotando «esse

4. Praedicatum **simplicissimum** seu conceptus simplicissimus in thesi intelligitur conceptus, qui non tantum unam essentiam significat (cf. n. 14), sed qui essentiam modo simplicissimo exprimit, modo maxime abstracto a quibuscumque determinationibus seu minimo, inquantum heri potest, notarum numero.

5. Praedicatum **essentiale** est, quod significat essentiam aut aliquid eius. Praedicatum **accidentale** est extra essentiam. Potest esse accidentale late et stricte: late accidentale est. quidquid est extra essentiam; stricte accidentale est, quod est extra essentiam nec cum essentia necessario conexum (cf. n. 163). Hic praedicatum accidentale sumitur stricte.

6. Nomine Dei intelligimus ens a se, quod existit per essentiam suam, seu cuius essentia est «esse quod proinde est ipsum esse subsistens.

G17. Proh. th. I p. (Ens ut nomen est praedicatum communissimum). — Quod de omnibus omnino entibus praedicari potest, est praedicatum

communissimum. Atqui ens nominaliter sumptum de omnibus omnino entibus praedicari potest. Ergo.

Mai. est per se nota, quia de omnibus omnino rebus praedicari est definitio praedicati communissimi.

Prob. min. De omnibus omnino entibus praedicari potest, quod potest praedicari de omnibus membris, quibus dividitur ens quocumque modo. Atqui ens nominaliter sumptum potest praedicari de omnibus membris, quibus dividitur ens quocumque modo. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* discurrendo per singula membra, quibus dividitur ens: Ens nominaliter sumptum non tantum dicitur de omni ente actuali, sed etiam de omni ente mere possibili, ut patet ex conceptu entis nominaliter sumpti, quod abstrahit ab existentia; dicitur non tantum de ente completo, sed etiam de incompleto seu partiali: Ens nominaliter sumptum dici de essentia, per se patet; ens enim nominaliter sumptum est essentia, at dicitur etiam de existentia, non ut „quodu, sed ut „quo“. Ens ut nomen tandem dicitur etiam de ente rationis, etsi improprie, sicut improprie tantum ens rationis est ens.

Prob. II p. (Ens ut nomen est praedicatum simplicissimum). — Praedicatum communissimum est etiam simplicissimum. Atqui ens nominaliter sumptum est praedicatum communissimum. Ergo.

Min. patet ex I p. — *Prob. mai.* Quod est maxime abstractum a quibuscumque determinationibus, est praedicatum simplicissimum, ut patet ex st. qu. Atqui praedicatum communissimum est maxime abstractum a quibuscumque determinationibus; nam quo maior est extensio alicuius conceptus, eo minor est eius comprehensio (cf. n. 10). Ergo.

Prob. III p. (Ens ut nomen est praedicatum essenziale). — Quod pertinet ad essentiam, i. e. significat essentiam totalem vel partialem, est praedicatum essenziale. Atqui ens nominaliter sumptum significat essentiam respectu omnium, quibus tribuitur. Ergo.

Mai. est per se nota (cf. st. qu. n. 5). — *Min.* patet ex st. qu.; nam ens nominaliter sumptum est idem atque essentia.

Prob. IV p. (Ens ut participium est praedicatum essenziale respectu solius Dei). — Quod pertinet ad essentiam rei, est praedicatum essenziale. Atqui ens ut participium, i. e. secundum quod importat ipsum actum essendi, in solo Deo pertinet ad essentiam eius. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Min.* probatur per partes: Ens ut participium a) convenit Deo essentialiter; patet ex definitione Dei, qui est „esse“ subsistens; b) convenit soli Deo essentialiter; probatur sequenti parte.

Prob. V p. (Ens ut participium est praedicatum accidentale respectu omnium aliorum). — Quod non est praedicatum essenziale (i. e. ad ipsam

essentiam pertinens) neque cum essentia necessario conexum, est praedicatum accidentale. Atqui ens ut participium respectu cuiuscumque creaturae non est neque praedicatum essentiale, neque cum essentia necessario conexum. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Min.* patet ex conceptu creaturae seu entis ab alio, quod distinguitur contra ens a se seu Deum; nam omne ens, cuius existentia est praedicatum essentiale, existit per essentiam suam seu a se; similiter ens, cuius existentia esset quocumque modo necessario cum essentia conexa tamquam proprium eius, existeret a se seu vi essentiae, quia essentia esset causa seu radix existentiae. Existentia necessario resultaret ex essentia, sicut ex essentia hominis necessario resultat risibilitas.

618. Coroll. 1. Ergo ens est conceptus **transcendentalis**, immo **supertranscendentalis**. Ens est transcendente, quatenus dicitur de omni ente reali: de ente reali creato seu praedicamentali, et de ente increato seu de Deo; ens est supertranscendentale, quatenus dicitur de ente reali et de ente rationis (de ente ficto).

2. Ergo ens est conceptus **analogus**, qui de inferioribus suis dicitur analogia proportionalitatis propriae, continente virtualiter analogiam attributionis. Sicut ens praedicamentale ad inferiora sua est analogum analogia proportionalitatis propriae (continente virtualiter analogiam attributionis; cf. Log. th. XI), ita ens transcendente, quatenus dicitur de Deo et de creaturis, de ente completo et de ente partiali, et ens supertranscendentale, quod dicitur de ente reali et de ente rationis, analogum est eodem modo ad inferiora sua omnia. Nam etiam horum omnium differentiae entitates sunt, a quibus proinde conceptus entis praescindere nequit, sed quas confundit tantum in ratione proportionaliter una habendi esse, quam explicat. Sicut enim se habet creatura ad suum esse, ita proportionaliter analogice Deus se habet ad suum esse: Esse creatum est actus essentiae creatae, et id quo existit; et esse divinum est actus essentiae divinae, et id quo existit; concipitur enim a nobis ut quo, quamquam in Deo identificatur cum essentia et est esse subsistens. Et sicut ens reale dicitur esse, ita proportionaliter esse dicitur ens rationis. Cum igitur ens dicitur maxime abstractum a quibuscumque determinationibus, hoc intelligatur non de abstractione per praecisionem perfectam, sed de abstractione per praecisionem imperfectam seu per confusionem (cf. n. 174 sqq.).

3. Ergo ens est conceptus ontologice omnium **primus**. Nam conceptus, cui omnes alii conceptus tamquam ultimo fundamento superstruuntur, seu in quem omnes alii resolvuntur, cum ipse in ulteriorem resolvi nequeat, est conceptus ontologice primus. Atqui conceptus entis utpote simplicissimus est conceptus, cui haec conveniunt.

Nota. — 1. Revera admittendum esse conceptum aliquem ontologice primum patet, nam „sicut in demonstrabilibus oportet fieri reductionem

in aliqua principia per se intellectui nota, ita investigando, quid est unumquodque; alias utrobique in infinitum iretur, et sic periret omnino scientia et cognitio rerum. Illud autem, quod primo intellectus concipit quasi notissimum et in quo omnes conceptiones resolvit, est ens (ut Avicenna dicit in principio Met. lb. I, c. 9). Unde oportet quod omnes aliae conceptiones intellectus accipiantur ex additione ad ens“ (S. Thom., Ver. 1, 1). — 2. Ens non tantum ontologice, sed etiam **psychologice** esse conceptum primum, i. e. qui primo ab intellectu nostro cognoscitur, probatur in Phil. nat. n. 583, 2.

4. Ergo ens ut participium seu existentia creaturis convenit contingenter, temporaliter, mutabiliter; ens vero ut nomen seu essentia, prout abstrahit ab existentia, est **necessaria, aeterna, immutabilis**. Omne enim ens necessario et aeternaliter et immutabiliter suis notis essentialibus constituitur. Ita homo necessario et ab aeterno et immutabiliter est animal rationale. Ideo essentia dicitur etiam **indivisibilis** seu stare in indivisibili quantum ad praedicata essentialia constitutiva eius, et ab Aristotele (Met. VIII 3) essentiae rerum numeris comparantur, qui, subtracta vel addita unitate, mutant speciem; essentia enim eodem modo, addita vel subtracta nota, speciem mutat. — Ex dictis intelligitur etiam, cur essentia dicatur ab Aristotele τὸ τι ἢ εἶναι, id quod erat ad existendum, seu id quod semper est, ut in hoc vel illo individuo existentiam nanciscatur.

619. Schol. 1. Cum statuimus ens ut nomen inter omnes humanae mentis notiones esse simplicissimam, non intendimus omnem omnino compositionem ab ea remove. Ens enim etiam ut nomen significat compositum ex essentia et esse, seu essentiam conotantem esse. Nihilominus neque conceptus essentiae neque conceptus τοῦ „esse“ est simplicior. Essentia enim necessario conotat „esse“, et ita conceptus essentiae idem est ac conceptus entis ut nomen; „esse“ autem concipitur ut „quo“ seu ut forma, et ita conotat necessario subiectum seu essentiam, cuius est forma. Immo quia „esse“ est conceptus magis determinatus quam ens (addit enim enti determinationem existentiae), est minus simplex. Ex quibus deduces mentem humanam non posse formare conceptus omnimodae simplicitatis; in omnibus enim conceptibus saltem imbibitur compositio subiecti et formae. Huius rei ratio est indoles mentis humanae, cuius obiectum formale proprium est quidditas materialis abstracta (forma) conotans singulare (subiectum), a quo abstracta est, et in quo invenitur.

2. Ens, quod est obiectum Metaphysicae, est ens ut nomen. Hoc enim latius patet, abstrahit ab actu existendi et dividitur in ens actu existens et ens mere possibile.

3. Ad solvendas difficultates haec notanda sunt: a) „Esse“ in creaturis semper est accidens **praedicabile**, ut patet ex thesi; b) numquam est accidens **praedicamentale simpliciter**, nam accidens

praedicamentale est nova essentia, quae superadditur alteri, modificans eam, cum „esse“ sit actus ipsius essentiae, quasi ultima eius evolutio: ideo c) „esse“ dici potest **praedicatum essentiale late dictum**, quia „esse rei, quamvis sit aliud ab eius essentia, non tamen est intelligendum, quod sit aliquid superadditum ad modum accidentis, sed quasi constituitur per principia essentiae (S. Thom., In Met. IV lect. 2 n. 558) („esse“ quasi constituitur per principia essentiae, quatenus ab essentia „esse“ habet specificationem suam, et esse est actus ultimus illius specificationis, quam praebet essentia); d) **reductive esse** potest esse tum substantia, tum accidens praedicamentale: **Esse essentiae substantialis** est aliquid substantiale seu actus substantialis, „esse“ essentiae accidentalis est aliquid accidentale seu actus accidentalis.

620. *Obi. Contra I p. 1.* Quod non praedicatur de omnibus omnino entibus, non est praedicatum communissimum. Atqui ens ut nomen non praedicatur de omnibus omnino entibus. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod non praedicatur de omnibus sive ut quod, sive ut quo, *conc.*; quod non praedicatur de omnibus ut quod, praedicatur tamen de omnibus sive ut quod, sive ut quo, *nego. Contradist. tnin.*: Non praedicatur de omnibus ut quod, *conc.*; non praedicatur de omnibus sive ut quod, sive ut quo, *nego.*

2. Atqui ens ut nomen, sive ut quod sive ut quo, non praedicatur de omnibus. *Probo.* Non praedicatur de omnibus, quod non praedicatur de ente rationis. Atqui ens ut nomen non praedicatur de ente rationis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod nullo modo praedicatur de ente rationis, *conc.*; quod non praedicatur de ente rationis proprie, praedicatur tamen improprie, *nego. Contradist. min.* — Ens ut nomen improprie tantum praedicatur de ente rationis, quia ens ut nomen significat essentiam; ens autem rationis non habet essentiam nisi improprio seu fecte.

Contra II p. 1. Non est conceptus simplicissimus, qui significat plures essentias. Atqui ens significat plures essentias. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui significat plures essentias, prout sunt plura, *conc.*; prout sunt unum secundum quid, *nego. Contradist. tnin.* (cf. n. 176, 1).

2. Atqui ens non significat plures essentias, prout sunt unum secundum quid. *Probo.* Non significat plures essentias, prout sunt unum secundum quid, quod non abstrahit a differentiis earum. Atqui ens non abstrahit a differentiis. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod nullo modo abstrahit, *conc.*; quod non abstrahit perfecte, abstrahit tamen imperfecte seu per confusionem, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui conceptus, qui abstrahit a differentiis imperfecte seu per confusionem, non est simplicissimus. *Probo.* Conceptus, qui differentias actu continet, non est simplicissimus. Atqui conceptus, qui abstrahit a differentiis imperfecte seu per confusionem, differentias actu continet. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui continet explicite, *conc.*; implicite, *subdist.*: Non est simplicissimus formaliter consideratus, *nego*; materialiter consideratus, *conc. Contradist. min.*

4. Atqui conceptus entis, etiam formaliter consideratus, secundum id, quod explicat, non est simplicissimus. *Probo.* Non est conceptus simplicissimus, qui plures notas explicat. Atqui conceptus entis, etiam formaliter consideratus, plures notas explicat: subiectum — essentiam, et formam — esse. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non est simplicissimus absolute, *conc.*; quoad nos, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

5. Atqui neque quoad nos conceptus entis est simplicissimus. *Probo.* Conceptus entis neque quoad nos est conceptus simplicissimus, si sunt simpliciores in mente nostra. Atqui sunt in mente nostra conceptus essentiae et conceptus existentiae, qui sunt simpliciores. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Si conceptus essentiae non conotaret existentiam et conceptus existentiae essentiam, *conc.*; si conceptus essentiae conotat existentiam et conceptus existentiae essentiam, *nego. Dist. consq.*

6. Atqui est essentia, quae non conotat existentiam. *Probo.* Essentia entis rationis est essentia. Atqui haec essentia non conotat existentiam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Est essentia realis, *nego*; essentia ficta, quae est ens rationis, *cone.* *Contradist. min.:* Non conotat existentiam realem, *conc.*; existentiam in mente, *nego.*

Contra III p. Praedicatum essenziale communissimum est praedicatum, quod de omnibus dicitur, enuntians essentiam. Atqui ens ut nomen non dicitur de omnibus, enuntians essentiam. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quod de omnibus creaturis dicitur, *conc.*; etiam de Deo, *subdist.:* Enuntians essentiam Dei imperfecte conceptam, prout abstrahit ab exercitio existentiae, *conc.*; enuntians essentiam Dei perfecte conceptam, *nego.* *Contradist. min.* (cf. n. 787, 2).

Contra IV et V p. 1. Praedicatum essenziale non est praedicatum accidentale. Atqui ens ut participium seu esse est praedicatum essenziale respectu omnium. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Praedicatum essenziale stricte dictum, *conc.*; late dictum, *nego.* *Contradist. min.:* Praedicatum essenziale stricte dictum, *nego*; late dictum, *subdist.:* Respectu creaturarum, *conc.*; respectu Dei, *nego.*

2. Atqui etiam respectu creaturarum esse est praedicatum essenziale stricte dictum. *Probo.* Quod non est accidens, est praedicatum essenziale stricte dictum. Atqui esse creaturarum non est accidens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod non est accidens praedicamentale, *nego*; accidens praedicabile, *conc.* *Contradist. min.* (cf. n. 163).

Ad 616sq. S. Thomas: „Sicut id ipsum quod est significatur sicut subiectum essendi, sic id quod currit significatur sicut subiectum currendi; . . . possumus dicere quod ens, sive id quod est, sit, inquantum participat actum ēssendi (In Boëth. de hebd. lect. 2; cf. In Met. XII lect. 1 n. 2419 sq.). — „Ratio entis ab actu essendi sumitur, non ab eo cui convenit actus ēssendi (Ver. 1,1 ad 3 in contr.). — „Esse dicitur **actus entis inquantum est ens**, idest quo denominatur aliquid ens actu in rerum natura. . . . Ens a tali esse dictum per decem genera dividitur, (Qdl. IX a.3; cf. I Dist.8,1 a. 1; dist. 23 a. 1 c.: Ideo aliter; Pot. 7, 2 ad 7; S. th. I 13, 1 ad 2). — „Primo distinguit [Aristoteles, Met. V 7, 1017 a 22] ens [per se (cf. ad 630)], quod est extra animam, per decem praedicamenta, quod est ens perfectum [completum]. Secundo ponit alium modum entis, secundum quod est tantum in mente. . . . Tertio dividit ens per potentiam et actum: et ens sic divisum est communius quam ens perfectura. Nam ens in potentia, est ens secundum quid tantum et ĩmperfectum (In Met. V lect. 9 n. 889; cf. VIII lect. 1 n. 1682; Ente et ess. c. 1; III Dist. 6, 2 a. 2). — „Illa [sc. divisio entis in substantiam et accidens] est divisio entis ĉreati (I Dist. 8, 4 a. 1 ad 1). — **Aristoteles**, contra Platonicos ostendens unum non esse substantiam separatam, ita arguit: τὸ γὰρ ὄν καὶ τὸ ἐν καθόλου κατηγορεῖται μάλιστα πάντων (Met. X 2, 10531)20; cf. III 3, 998 b 20; XI 2, 1060 b 4; S. Thom. l. c. X lect. 3 n. 1963sq.; III lect. 8 n. 432sq.; XI lect. 2 n. 2183sq.). — S. Thomas: „Dupliciter aliquid de aliquo praedicatur: uno modo essentialiter, alio modo per participationem; lux enim praedicatur de corpore illuminato participative, sed si esset aliqua lux separata, praedicaretur de ea essentialiter. Secundum ergo hoc dicendum est, quod ens praedicatur de solo Deo **essentialiter**, eo quod esse divinum est esse subsistens et absolutum; de qualibet autem creatura praedicatur per participationem; nulla enim creatura est suum esse, sed est habens esse. . . . Hoc nomen ens, secundum quod importat rem cui competit huiusmodi esse, sic significat essentiam ĩrei (Qdl. II a. 3; cf. Arist., Met. IV 2; S. Thom. lect. 2 [cit. ad 630]; cf. text, ad 705). — Ens est conceptus primus: cf. text, ad 547 582 646. — „Dicit [Aristoteles] quod si aliquid addatur vel subtrahatur alicui numero, etiam si sit minimum, non erit id idem numerus secundum speciem. . . . Et similiter est in definitionibus et in „quod quid erat esse'; . . . quia quocumque minimo addito vel ablato, est alia definitio et alia natura špeciei (οὐκέτι ὁ αὐτὸ ἀριθμὸς ἐστὶν . . ., κὺν τοῦλάχιστον ἀφαιρεθῇ ἢ προστεθῇ, οὕτω οὐδέ ὁ ὁρισμὸς οὐδέ τὸ τί ἦν εἶναι: Met. VIII 3, 1043 b 38. S. Thom. lecL 3 n. 1723sq.; cf. C. g. II 15: Amplius. Quod; S. th. I 5, 5). — S. Thomas:

,Qnia illud, per quod res constituitur in proprio genere vel specie, est hoc quod significatur per definitionem indicantem quid est res, inde est, quod nomen essentiae a philosophis in nomen quidditatis mutatur. Et hoc est quod **Philosophus** frequenter nominat .quod quid erat esse' i. e. hoc, per quod aliquid habet esse quid (Ente et ess. c. 1; cf. Arist., Anal. post. I 22, 82 b38; De an. III 6, 430b28; Met. VII 3, 1028b34; text. cit. ad 32 et 35; cf. Bonitz, Index Arist. 764 a 50sq.).

Ad 618, 2. De analogia entis cf. text. cit. ad 175.

Ad 619, 3. Cf. S. Thom., Qdl. II a. 3; XII a. 5; Pot. 5, 4 ad 3.

CAPUT II.

DE PROPRIETATIBUS ENTIS.

§ 1. De proprietatibus entis in genere.

THESIS 11: Praeter ens quinque sunt conceptus transcendentales: res, aliquid, unum, verum, bonum, e quibus quattuor tantum sunt proprietates entis: aliquid, unum, verum, bonum, quae ab ente immediate dimanant, secundum distinctionem virtuales minorem.

621. St. qu. 1. **Transcendentale** potest significare: a) id. quod est **extra** praedicamenta (exemplo sit Deus); b) id. quod convenit **pluribus** praedicamentis (ut motus); c) id. quod invenitur in omni praedicamento (sicut in omni praedicamento invenitur pluralitas, malum etc.); d) ens et id. quod dicitur de omni ente, seu quod sequitur ens. ut ens est. — In thesi transcendentale hoc ultimo sensu sumitur pro modo essendi simpliciter generali.

Sicut conceptus praedicamentales omnes, ita etiam quinque transcendentalia ex conceptu entis oriuntur. Cum enim conceptus entis sit conceptus ontologice et psychologice primus, in quem omnis alius conceptus resolvitur, quilibet alius conceptus eo oritur, quod enti superadditur aliquis modus significandi seu aliqua determinatio, qua ens commune determinatur ad speciali modo significandum (tale ens). Si ille modus specialis significandi significat etiam specialem modum essendi, eumque univocum, oritur conceptus **praedicamentalis**, contractus; si vero significat generalem modum essendi. seu modum essendi, qui convenit omni enti, oritur conceptus **transcendentalis** simpliciter.

2. **Proprietas** entis hic intelligitur praedicatum, quod non est omnino synonymum cum ente, sed ab ente distinctum distinctione saltem virtuali minore seu cum fundamento in re imperfecto (cf. n. 176, 3), et quod immediate sequitur ens, ut ens est.

622. Prob. th. I p. (Praeter ens quinque sunt conceptus transcendentales). — Tot sunt conceptus transcendentales praeter ens, quot sunt modi essendi, qui generaliter consequuntur omne ens. Atqui quinque sunt modi essendi, qui generaliter consequuntur omne ens: res, aliquid, unum, verum, bonum. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* proponendo divisionem per membra se invicem excludentia: Modus essendi sequitur omne ens, aut quatenus ens consideratur in se **absolute** aut per ordinem ad aliud. Modus essendi, qui sequitur omne ens in se absolute, aut exprimit aliquid **affirmative** aut aliquid **negative**. Si exprimit aliquid affirmative, non potest esse nisi modus, qui dicitur ab essentia, qui significatur nomine „rei“ (a „reor“ vel $\epsilon\acute{\nu}\omega$: quod dici vel cogitari potest, i. e. essentia), cum ens dicatur ab „esse“; in ente enim secundum se considerato positive seu affirmative non invenitur nisi essentia et esse. Si autem exprimit aliquid negative, est divisio, quae est negatio, consequens omne ens absolute, quam significat nomen „unum“; unum enim est ens indivisum. Modus autem essendi consequens omne ens relative seu per ordinem unius ad aliud est aut secundum **disconvenientiam** aut secundum **convenientiam** unius entis ad aliud. Modus essendi secundum disconvenientiam seu divisionem exprimitur nomine „aliquid“; dicitur enim aliquid quasi aliud quid; modus essendi consequens omne ens secundum convenientiam unius entis ad aliud non potest esse nisi per ordinem ad aliquid, quod aptum est convenire cum omni ente. Hoc autem est anima et generaliter omnis substantia spiritualis secundum intellectum et appetitum. Anima enim cognoscendo fit omnia, in quae etiam appetendo inclinatur. Convenientiam entis ad intellectum exprimit nomen „verum“, convenientiam ad appetitum exprimit „bonum“.

Prob. II p. (Quattuor tantum sunt proprietates entis, quae ab ente immediate dimanant secundum distinctionem virtuales minorem). — Quod non est omnino synonymum cum ente, sed ab eo distinctum distinctione saltem virtuali minore, et quod immediate sequitur ens, ut ens est, est proprietas entis. Atqui ex quinque transcendentalibus quattuor tantum, i. e. aliquid, unum, verum, bonum, non sunt synonyma cum ente, sed ab eo distincta distinctione virtuali minore et immediate sequuntur ens, ut ens est. Ergo.

Mai. patet ex st. qu.— *Prob. min.* „Res“ est synonymum cum ente. Contra, aliquid, unum, verum, bonum explicant in conceptu suo aliquam rationem, quam non explicat ens, quae tamen immediate sequitur ens et in ente (propter transcendentiam eius) actu implicite continetur. Hoc patet ex dictis in prob. I p.

623. Coroll. Ergo „res“ non sequitur „ens“ proprie, sed improprie tantum: sequela late dicta secundum distinctionem rationis ratiocinantis.— Synonyma „ens“ et „res“ extrinsecus diversificantur per ordinem ad aliud et aliud nomen, quorum alterum (ens) per prius significat esse, alterum (res) essentiam.

624. Schol. 1. ***Aliquid** potest tripliciter sumi: a) pro **essentia** (aliquid = aliqua quidditas); b) pro „aliud quid“ i. e. pro ente, ut

distinguitur contra non-ens: ens ut aliud a non-ente (nonnihil): c) pro „aliud quid“, i. e. pro uno ente, ut distinguitur contra aliud ens: unum ens ut aliud ab alio ente. In prima acceptione non est proprietas entis, sed est synonymum enti et rei; in secunda est proprietas entis, quia explicat aliquid, quod ens non explicat et quod immediate sequitur ens; in tertia acceptione non est proprietas entis: explicat quidem aliquid, quod non explicat ens, quod tamen immediate non sequitur ens, sed unum; primo enim intelligimus ens et non-ens et concipimus ens ut aliud a non-ente, seu distinguimus (dividimus) ens a non-ente (principium contradictionis), quo acquirimus conceptum divisionis, quam negamus in ente (principium identitatis seu unitatis entis cum seipso; cf. n. 648, 1), et ita oritur conceptus unius. Conceptum unius sequitur conceptus unius entis, ut distinguitur contra aliud ens, seu conceptus pluralitatis et multitudinis (cf. n. 632, 2; S. Thom., In Met. IV lect. 3 n. 566; Pot. 9, 7 ad 15 [cit. ad 582 sq.]).

2. Ad bonum pertinet pulchrum, quod est quasi species boni. Est enim pulchrum id, quod est conveniens appetitui naturali potentiae cognoscitivae (cf. n. 642).

625. *Obi. Contra I p.* Conceptus transcendentales non sunt, qui addunt enti aliquam determinationem. Atqui quinque conceptus, qui praeter ens dicuntur transcendentales, addunt enti aliquam determinationem. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Qui addunt specialem modum essendi, *conc.*; qui non addunt specialem modum essendi, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. Quod est synonymum cum ente, non est proprietas entis. Atqui *aliquid est synonymum cum ente. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.*: *Aliquid si sumitur pro essentia, *conc.*; si sumitur pro .aliud quid i. e. pro ente, ut distinguitur contra non-ens, *nego. Dist. consg.* — Alias difficultates vide in fine th. sqq.

Ad 621 sq. **Aristoteles** dicit, quod .et ens inquantum ens habet quaedam propria, quae sunt communia praedicta [sc. unum, idem, diversum], ergo consideratio eorum pertinet ad philosophum (τὸ ὄντι ἢ ὅν ἐστὶ τινὰ Ἰδίᾳ: Met. IV 2, 1004 b 15. S. Thom. lect. 4 n. 571). — **S. Thomas**: .Secundum hoc aliqua dicuntur addere supra ens, inquantum exprimunt ipsius modum, qui nomine ipsius entis non exprimitur. Quod dupliciter contingit: uno modo ut modus expressus sit aliquis specialis modus entis. . . . Alio modo ita quod modus expressus sit modus generaliter consequens omne ens; et hic modus dupliciter accipi potest: uno modo secundum quod consequitur omne ens in se; alio modo secundum quod consequitur unumquodque ens in ordine ad aliud. Si primo modo, hoc dicitur, quia exprimit in ente aliquid affirmative vel negative. Non autem invenitur aliquid affirmative dictum absolute, quod possit accipi in omni ente, nisi essentia eius, secundum quam esse dicitur; et sic imponitur hoc nomen *res*, quod in hoc differt ab ente . . . quod ens sumitur ab actu essendi, sed nomen rei exprimit quidditatem sive essentiam entis. Negatio autem, quae est consequens omne ens absolute, est divisio; et hanc exprimit hoc nomen *unum*; nihil enim est aliud unum quam ens indivisum. Si autem modus entis accipiatur secundo modo, scii, secundum ordinem unius ad alterum, hoc potest esse dupliciter. Uno modo secundum divisionem unius ab altero; et hoc exprimit hoc nomen *aliquid*; dicitur enim aliquid quasi aliud quid. . . . Alio modo secundum convenientiam unius entis ad aliud; et hoc quidem non potest esse, nisi accipiatur aliquid quod natum sit convenire cum omni ente. Hoc autem est anima, quae quodammodo est omnia. . . . In anima autem est vis cognitiva et appetitiva. Convenientiam ergo entis ad appetitum exprimit hoc nomen *bonum*.... Con-

venientiam vero entis ad intellectum exprimit hoc nomen *verum* I (Ver. 1, 1). — Istorum nominum *transcendentium* talis est ordo, si secundum se considerentur: quod post ens est unum, deinde verum, deinde post verum bonum “ (Ver. 21, 3).

THESIS III: Proprietates entis non addunt enti aliquid reale, sed aliquid rationis tantum per modum conotati extrinseci. Ideo formaliter in ipso ente consistunt, prout est fundamentum huius conotationis.

626. St. qu. Quilibet alius conceptus eo oritur, quod enti superadditur aliquis modus significandi seu aliqua determinatio, qua ens commune determinatur ad significandum speciali modo. Conceptus *praedica-mentales* seu contracti addunt enti aliquid reale, i. e. specialem modum essendi, non quidem ab extrinseco, cum enti ab extrinseco nihil reale superaddi possit, sed ab intrinseco, explicando aliquid reale. quod ens implicite actu continet (cf. n. 176, 2). Quae cum ita sint, thesis nostrae prima parte dicimus conceptus *transcendentales* simpliciter seu proprietates entis non addere enti aliquid reale, sed his. conceptibus ens commune determinari ad speciali modo significandum unice per aliquam rationis conotationem. Conceptus igitur isti explicant totum ens speciali aliquo modo, quatenus exprimunt ens secundum illam rationis conotationem. Ita „aliquid“ (nonnihil) dicit ens cum relatione disconvenientiae ad non-ens, „unum“ dicit ens cum conotatione negationis divisionis, „verum“ dicit ens, referendo illud ad intellectum, „bonum“ vero refert ad voluntatem. Secunda et tertia thesis parte dicimus hanc rationis conotationem, quam addit proprietas, non ingredi intrinsecus ipsum conceptum proprietatis, ac proinde entis proprietatem non in hac conotationem consistere, sed in ente, prout est fundamentum eius. Ita „aliquid“ est ens, prout fundat relationem disconvenientiae ad non-ens; „unum“ est ens, prout est fundamentum negationis divisionis; „verum“ est ens, prout referibile ad intellectum, „bonum“, prout est referibile ad appetitum.

627. Prob. th. I p. (Proprietates entis non addunt enti aliquid reale, sed aliquid rationis tantum). — Conceptus, qui explicat totum ens secundum specialem aliquem modum significandi, non superaddit enti aliquid reale, sed aliquid rationis tantum. Atqui conceptus proprietatis entis explicat totum ens secundum specialem aliquem modum significandi. Ergo.

Mai. ex eo probatur, quod conceptus ille superaddit aliquam determinationem; at non superaddit realem determinationem, secus fieret contractio entis et conceptus non explicaret totum ens. Ergo superaddit aliquid rationis tantum.

Prob. min. ex conceptu proprietatis entis. Conceptus proprietatis entis a) explicat totum ens, quia significat aliquid, quod sequitur omne ens, seu quod est entis ut ens est; conceptum enim seu definitionem proprietatis ingreditur proprium subiectum (cf. n. 215): Proprietas entis concipienda et definienda est tamquam aliquid entis et

tamquam aliquid omnis entis seu entis ut sic; b) explicat totum ens secundum specialem aliquem modum, secus esset omnino idem cum conceptu entis.

Prob. II p. (Illud rationis superadditur per modum conotati extrinseci). — Quod opponitur enti, non potest intrinsecus superaddi ad constituendam proprietatem entis, sed superadditur per modum conotati extrinseci; proprietas enim entis non opponitur enti, sed consequitur ens. Atqui illud rationis utpote ens rationis opponitur enti: ens enim simpliciter, de cuius proprietatibus loquimur, est ens reale. quod opponitur enti rationis. Ergo.

Prob. III p. (Proprietates entis formaliter in ipso ente consistunt, prout est fundamentum huius conotationis). — Conceptus, qui explicat totum ens, superaddendo aliquid rationis per modum conotati extrinseci, in ipso ente consistit, prout est fundamentum huius conotationis. Atqui proprietas entis explicat totum ens, superaddendo aliquid rationis per modum conotati extrinseci. Ergo.

628. Schol. Ad solvendam difficultatem nota: Non potest dici proprietatem entis superaddere enti illud reale, quod est specialis ille modus, quo ens sumi potest, vel, ut exemplo utamur, verum addere enti illud reale, quod est referibilitas eius ad intellectum. Referibilitas enim entis ad intellectum nihil aliud est quam totum ens, quatenus conotat extrinsecus aliquid rationis, et generaliter: specialis ille modus, quo ens sumi potest, est ens, prout conotat illum modum rationis. Aliud est igitur, quod proprietas est; aliud, quod superaddit.

629. *Obi.* 1. Proprietas realis addit aliquid reale. Atqui proprietas entis est proprietas realis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Proprietas realis, quae est generalis modus essendi, *nego*; quae est specialis modus essendi, *conc. Centralist, min.*

2. Atqui etiam proprietas realis, quae est generalis modus essendi, addit enti aliquid reale. *Probo.* Quod significat aliquid reale virtualiter ab ente distinctum, addit enti aliquid reale. Atqui proprietas, quae est generalis modus essendi, significat aliquid reale virtualiter ab ente distinctum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod significat aliquid reale, quod est ipsum ens, prout est fundamentum alicuius conotationis rationis, *nego*; . . . quod non est ipsum ens, prout. . ., *conc. Contradist. min.:* Significat aliquid reale, quod est ipsum ens . . ., *conc.*; quod non est ipsum ens..., *nego.*

3. Atqui proprietas entis non est ipsum ens, prout est fundamentum conotationis rationis. *Probo.* Realis perfectio entis, ab ente virtualiter distincta, non est ipsum ens, prout est fundamentum conotationis rationis. Atqui proprietas entis est realis perfectio entis ab ente virtualiter distincta. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Realis perfectio, quae est ipsum ens, prout est fundamentum conotationis rationis, *nego*; realis perfectio, quae non est ipsum ens, prout est fundamentum alicuius conotationis rationis, *conc. Contradist. min.*

Ad 627. S. Thomas: „Inter ista quattuor prima [ens, unum, verum, bonum] maxime primum est ens, et ideo oportet quod positive praedicetur; negatio enim vel privatio non potest esse primum quod intellectu concipitur, cum semper, quod negatur vel privatur, sit de intellectu negationis vel privationis. Oportet autem quod alia tria super ens addant aliquid quod ens non contrahat; si enim con-

traherent ens, iam non essent prima. Hoc autem esse non potest nisi addant aliquid secundum rationem tantum; hoc autem est vel negatio quam addit unum, ut dictum est, vel relatio vel aliquid quod natum sit referri universaliter ad ens; et hoc est vel intellectus, ad quem importat relationem verum, aut appetitus, ad quem importat relationem bonum; nam bonum est quod omnia appetunt, ut dicitur in 1 Ethic, [c. 1]“ (Pot. 9, 7 ad 6; cf. imprimis Ver. 21, 1). — Quae sit Aristotelis et S. Thomae hac in re doctrina, colliges praeterea ex testimoniis ad sequentes theses allatis.

§ 2. De unitate.

Joannes a S. Thoma, Cursus theol. I, q. 11, disp. 11.

THESIS IV: Unitas enti non superaddit aliquid reale, sed negationem tantum divisionis per modum privationis; ideo unum convertitur cum ente. Attamen ratio formalis unitatis non in mera negatione divisionis consistit, sed in entitate, prout est fundamentum negationis divisionis.

630. St. qu. **Unitas**, ut patet ex usu loquendi omnium, est indivisio entis; unum igitur est ens indivisum (cf. n. 123 sqq.). — Unitas distinguitur **transcendentalis**: unitas entis, negatio divisionis in ente seu indivisio entis, ut ens est; et unitas **non transcendentalis**: indivisio entis, ut est tale ens. — Unitas transcendentalis distinguitur in unitatem **simplicitatis** et **compositionis**. Unitas simplicitatis est unitas entis, quod caret partibus; unitas compositionis est unitas entis, quod ex partibus componitur. Unitas compositionis est aut entis **per se**, cuius est unum esse, sicut est unitas corporis compositi ex materia et forma; aut entis **per accidens**, cuius non est unum esse, quod proinde ex pluribus essentiis completis et pluribus „esse“ componitur, quae inter se coniunguntur accidentaliter aut **extrinsecus**, sive per iuxtapositionem (unitas aggregationis) sive per causalitatem extrinsecam efficientem et finalem (per mutuam actionem et passionem, per conspirationem in eundem finem), aut **intrinsecus** per intrinsecam informationem, sicut accidens unitur substantiae et unum accidens alteri. — Unitas non transcendentalis est aut **rationis** aut **realis**. Unitas (non transcendentalis) rationis est unitas entis, ut est tale ens, per abstractionem. Haec unitas est aut **generica** aut **specifica**. Unitas (non transcendentalis) realis est unitas entis, ut est tale, in rerum natura. Unitas realis est aut **formalis**: unitas entis, ut est tale formaliter seu quidditative; aut **materialis** seu numerica: unitas entis, ut est tale materialiter seu individualiter. Unitas formalis, sicut unitas rationis, subdividitur in genericam et specificam. Unitas formalis generica est unitas secundum praedicata generica, unitas formalis specifica est unitas secundum praedicata specifica. Unitas individualis **materialis** dicitur, quidditativa vero **formalis**, a) quia haec provenit a forma, illa vero (in rebus materialibus) a materia (cf. Phil. nat. th. XXII), b) quia individuum se habet materialiter et per modum subiecti respectu omnium praedicatorum superiorum, quae formalia sunt, et ideo unitas seu convenientia in praedicatis formalibus vocatur unitas

formalis, unitas vero individuationis vocatur materialis. Unitas formalis est aut **ultimo terminata** seu unitas formalis, quae simul est numerica (hoc obtinet in substantiis spiritualibus, in quibus individuatio nihil positivi superaddit quidditati); aut **non ultimo terminata** seu unitas formalis tantum (quae obtinet in omnibus, in quibus individuatio aliquid positivi superaddit quidditati). Unitas formalis ultimo non terminata est unitas secundum quid, secundum praedicata quidditativa sive specifica sive etiam generica tantum (cf. n. 123 sqq.). Unitas materialis seu numerica est aut **substantialis** (unitas numerica substantiae) aut **accidentalis** (unitas numerica accidentis). Unitas materialis accidentalis est aut accidentium, **quatenus individuantur a substantia**, aut **quantitatis**, quatenus haec per seipsam individuantur. Haec unitas quantitatis est unitas **praedicamentalis** (cf. n. 185, 5; 389, 1).

Thesis nostra per se primo intelligatur de unitate transcendentali; at verificatur etiam de unitate non transcendentali], quatenus haec convertitur cum ente, prout est tale, nec quidquam superaddit enti, ut est tale ens.

631. Prob. th. I p. (Unitas enti non superaddit aliquid reale, sed negationem tantum divisionis per modum privationis). — Indivisio in ente non addit enti aliquid reale, sed negationem tantum divisionis per modum privationis. Atqui unitas est ens indivisum seu indivisio in ente. Ergo.

Mai. eo declaratur, quod divisio est aliquid positivi tamquam segregatio, non tantum si consideratur efficienter, sed etiam si consideratur formaliter tamquam forma faciens differre (cf. n. 155). Ideo negatio divisionis aliquid negativi est. Haec autem negatio habet rationem privationis late dictae, quia conotat subiectum seu ens, in quo inest.

Min. patet ex st. qu.: unitatis nomine omnes intelligunt ens indivisum seu indivisionem in ente.

Prob. II p. (Ideo unum convertitur cum ente). — Omne indivisum est unum. Atqui omne ens est indivisum. Ergo omne ens est unum.

Mai. patet ex I p. — *Prob. min.* Omne ens est aut simplex aut compositum; sed ens simplex est indivisum et actu et potentia, ens autem compositum non est, seu non habet esse, quamdiu partes eius sunt divisae inter se. Ergo. (S. Thom., S. th. I 11, 1.)

Prob. III p. (Ratio formalis unitatis transcendentalis non in mera negatione divisionis consistit). — Proprietas entis non potest consistere in mera negatione, sed debet esse positiva perfectio entis. Nam proprietas entis non potest esse aliquid, quod opponitur enti, sed est aliquid, quod consequitur ens: negatio autem opponitur enti. Atqui unitas transcendentalis est proprietas entis, ut patet ex th. II. Ergo.

Proh. IV p. (Ratio formalis unitatis transcendentalis in entitate consistit, prout est fundamentum negationis divisionis). — Perfectio entis, quae est indivisio entis, non potest esse nisi ens, prout est fundamentum negationis divisionis. Atqui unitas est perfectio entis, quae consistit in negatione divisionis. Ergo.

632. Schol. 1. Unitas praedicamentalis enti superaddit aliquid reale; significat enim ens indivisum quantum seu extensum. Sed ipsi quantitati unitas praedicamentalis non addit aliquid reale, est enim quantitas indivisa.

2. Cum unum transcendentale sit ens indivisum, multa transcendentaliter sunt ens divisum. Multitudo igitur transcendentalis est divisio entis. Sicut unitas non dicit negationem divisionis tantum, sed ens indivisum, ita multitudo non dicit divisionem tantum, sed ens divisum seu pluralitatem entium, quorum unumquodque est unum. Supponit igitur multitudo unum tamquam principium sui. Unum igitur est prius multitudine et importat tantum negationem divisionis in se, non divisionem ab alio ente, quae est pluralitas et multitudo (cf. n. 624, 1).

633. Obi. Contra I, III, IV p. vide n. 629.

Contra II p. 1. Quod est indivisum, non convertitur cum ente. Atqui unum est indivisum. Ergo. — Hesp. Dist. niai.: Quod est indivisum actu et potentia, conc.; quod est indivisum sive actu et potentia sive actu tantum, nego. Contrailist. tnin.: Semper est indivisum actu et potentia, nego; est indivisum aut actu et potentia, aut actu tantum, conc.

2. Atqui sunt entia multa neque indivisa actu. Probo. Quae conflantur partibus inter se distinctis et discretis, non sunt indivisa actu. Atqui multa entia conflantur ex partibus inter se distinctis et discretis. Ergo. — Besp. Dist. mai.: Non sunt indivisa actu, si actu in aliquam unitatem non rediguntur, conc.; si actu in aliquam unitatem rediguntur, nego. Contradist. min.

Ad 630sqq. Aristoteles dicit, „quod illa quae sunt penitus indivisibilia, maxime dicuntur unum: quia ad hunc modum omnes alii modi reducuntur, quia universaliter . . . quaecumque non habent divisionem, secundum hoc dicuntur unum, inquantum divisionem non habent (δσα μὴ ἔχει διαίρεσιν, ἢ μὴ ἔχει, ναῦτη ἐν Xē-γεται: Met. V 6, 1016 b 4. S. Thom. lect. 8 n. 866). — „Distinguit [Philosophus, Met. V 7, 1017 a 7] ens in ens per se et per accidens. . . . Hoc totum, quod est homo albus, est ens secundum accidens (S. Thom., in l. c. lect. 9 n. 885-894). — „Dicit [Aristoteles] quod unum dicitur quattuor modis. Primo quidem continuum secundum naturam. Secundo totum. Tertio singulare. Quarto universale ut species. Et omnia haec dicuntur unum per rationem unam, scii, per hoc quod est esse indivisibile (S. Thom., In Met. X lect. 1 n. 1932; cf. V lect. 7 n. 848sqq.; Arist. X 1, 1052a34; V 6, 1015b36). — S. Thomas: „Ex forma et materia fit aliquid unum simpliciter, quod est secundum esse unum (C. g. II 56 fin. — lb. supra: „Unum simpliciter tripliciter dicitur: vel sicut indivisibile; vel sicut continuum; vel sicut quod est ratione unum. . . . Ex duobus autem permanentibus non fit aliquid ratione unum nisi sicut ex forma substantiali et materia: ex subiecto enim et accidente non fit ratione unum; non enim est eadem ratio hominis et albi*). — „Unitas rei consequitur esse suum* (III Dist. 18 a. 1 ad 3; cf. dist. 6, 2 a. 2; S. th. III 17. 2 et I 76, 3 [cit. ad 259]; Spir. creat. a. 3 [cit. ad 530]; Qdl. IX a. 3 ad 2). — „Compositum quandoque sortitur speciem ab aliquo uno, quod est vel forma, ut patet in corpore mixto; vel compositio, ut

patet in domo; vel ordo, ut patet in syllaba et numero. Et tunc oportet quod totum compositum sit unum simpliciter. Quandoque vero compositum sortitur speciem ab ipsa multitudine partium collectarum, ut patet in acervo et populo, et aliis huiusmodi: et in talibus totum compositum non est unum simpliciter, sed solum secundum quid⁴ (S. Thom., In Met. VII 17 lect. 17 n. 1673; cf. C. g. IV 35: Fit autem; Qdl. IX a. 2). — „Unum quod convertitur cum ente . . . non addit aliquid supra ens nisi negationem divisionis tantum: unum enim significat ens indivisum. . . . Unum non est remotivum multitudinis, sed divisionis, quae est prior, secundum rationem, quam unum vel multitudo. Multitudo autem non removet unitatem; sed . . . divisionem circa unumquodque eorum ex quibus constat multitudo^{||} (S. th. I 30, 3 c. et ad 3; cf. 11, 2 ad 4; In Met. IV lect. 3 n. 564 sqq.; X lect. 4 n. 1988 sqq.; I Dist. 24, 1 a. 3 ad 1; Pot. 9, 7 ad 15; Qdl. X a. 1 ad 3). — **Aristoteles:** „Quod [ens et unum] sint idem re, probat [ex eo] . . . quod praedicantur per se et non secundum accidens de substantia cuiuslibet rei [ἡ ἐκάστου οὐσία ἐν ἑστίν οὐ κατὰ συσβεβηκό, ὁμοιωγ δὲ καὶ ὑπὲρ ὅν τι: Met. IV 2, 1003 b 32]. . . . Si enim praedicarentur . . . per aliquod ens ei additum, de illo iterum necesse est praedicari ens, quia unumquodque est unum et ens. Aut ergo iterum de hoc praedicatur per se, aut per aliquid aliud additum. Si per aliquid aliud, iterum esset quaestio de illo addito, et sic erit procedere usque ad infinitum. Hoc autem est impossibile; ergo necesse est stare in primo, scii, quod substantia rei sit una et ens per se ipsam, et non per aliquid additum (S. Thom., in 1. c. lect. 2 n. 550 554sq.). — „Unumquodque dicitur unum inquantum est ens. Unde per dissolutionem res ad non esse rediguntur τὸ ἐνὶ εἶναι τὸ ἐκάστω εἶναι: Met. X 2, 1054 a 18. S. Thom. lect. 3 n. 1977;. S. Thomas: „Unumquodque inquantum est unum, intantum est ens (Qdl. VI a. 1; cf. Q. d. an. a. 11; C. g. IV 38 fin.). — „Unumquodque intelligibile est inquantum est unum (Ver. 21, 3). — „Unum . . . non [significat] ipsam indivisionem tantum, sed substantiam eius [sc. entis] cum ipsa (Pot. 9, 7). — Unum „secundum quod est principium numeri habens rationem mensurae in genere quantitatis, significat quandam naturam additam (In Met. X lect. 3 n. 1981; cf. III lect. 12 n. 501; IV lect. 2 n. 557sqq.; V lect. 8 n. 872sqq.; S. th. I 11, 1 ad 1; a. 2).

§ 3. De veritate transcendentali.

Ioan, a S. Thoma, Cursus theol. I, q. 16—18, disp. 2.

THESIS V: Veritas, quae dicitur de re, superaddit rei relationem, sive realem sive rationis: realem ad intellectum, a quo mensuratur proprie; rationis ad intellectum, a quo mensuratur improprie, et ad intellectum, quem mensurat. Veritas autem stricte transcendentalis enti, ut ens est, rationis tantum relationem superaddit ad intellectum, ad quem refertur. Ideo veritas transcendentalis consistit in ente ut fundamento illius relationis rationis.

634. St. qn. Veritas dicitur de intellectu et de rebus. Ideo distinguitur **veritas intellectus** seu cognitionis: veritas logica; et **veritas rei**: veritas ontologica seu transcendentalis. Veritas dicitur de intellectu, quatenus est adaequatus rebus (cf. n. 27). — Veritas logica duplex est: altera causata et mensurata ab obiecto, quae competit intellectui, qui dependet a rebus (intellectui creato); altera ab obiecto non causata et mensurata. Haec est aut causans et mensurans obiectum, quae competit intellectui, unde dependent res (intellectui divino respectu rerum omnium et intellectui artificis respectu rerum artificialium), aut non causans et mensurans (proprie) obiectum, sed

identificata cum obiecto (veritas logica divina relate ad essentiam divinam). — Cum veritas logica dicatur de intellectu, quatenus est adaequatus rebus, veritas logica consistit in adaequatione intellectus cum re. Haec adaequatio in veritate causante et mensurante obiectum et in veritate causata et mensurata ab eo est relatio mensurae: realis ex parte mensurati, rationis ex parte mensurantis (cf. n. 191, 3); in veritate autem logica divina relate ad essentiam divinam est identitatis relatio, quae est relatio rationis: intellectus divinus perfectissime adaequatus essentiae divinae per identitatem.

Secundum communem loquendi usum veritas dicitur de re, quatenus res non est ficta, sed habet ea, quae pertinent ad essentiam suam, seu quae debet habere; ita dicitur aliquid verum aurum, ut distinguatur contra aurum fictum, quod est chrysorinum¹ et dicitur aliquis verus amicus, ut distinguatur contra amicum fictum.

Thesis nostra agit de veritate ontologica; de veritate autem logica sermo est infra n. 658 sqq. Et distinguimus in thesi duplicem veritatem ontologicam: alteram **stricte transcendentalem** (cf. n. 621), quae est entis, ut ens est; alteram **late transcendentalem**, quae non est entis, ut ens est, sed ut est ens creatum vel increatum.

635. Prob. th. I p. (Veritas, quae dicitur de re, superaddit rei relationem, sive realem sive rationis: realem ad intellectum, a quo mensuratur proprie; rationis ad intellectum, a quo mensuratur improprie, et ad intellectum, quem mensurat). — Veritas, quae dicitur de re, quatenus res non est ficta, sed habet id, quod debet habere, superaddit rei relationem: sive realem — ad intellectum, a quo mensuratur proprie; sive rationis — ad intellectum, a quo mensuratur improprie, et ad intellectum, quem mensurat. Atqui veritas, quae dicitur de re, secundum usum loquendi de ea dicitur, quatenus non est ficta, sed habet id, quod debet habere. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — Prob. mai. Veritas, quae dicitur de re, quatenus res non est ficta, sed habet id, quod debet habere, dicitur de re, tum quatenus respondet mensurae suae, quae est intellectus (omnis enim res mensuratur ab intellectu, sive proprie sive improprie: **proprie** ab intellectu, unde dependet; ita omnis res naturalis mensuratur ab intellectu divino, et artefacta mensurantur ab intellectu artificis; **improprie** ab intellectu, quocum identificatur; ita essentia divina mensuratur ab intellectu divino)²; tum quatenus est apta ad mensurandum intellectum ab ipsa dependentem seu ad causandam notitiam sui in intellectu, qui ab ipsa dependet (ita dicitur verum aurum, quod est aptum ad causandam notitiam sui in intellectu, sicut

¹ mixtura ^{EK} partes cupri cum 50 partibus zinci), quae auro simillima est.

* Essentia divina mensuratur ab intellectu divino improprie, quia essentia divina non pendet ab intellectu divino neque ab eo distinguitur realiter.

dicitur falsum aurum, quod est aptum ad decipiendum)¹. Atqui veritas, quae dicitur de re, tum quatenus respondet mensurae, quae est intellectus, tum quatenus est apta ad mensurandum intellectum, superaddit rei relationem ad intellectum, a quo mensuratur, sive proprie sive improprie, et ad intellectum, quem mensurat. Relationem autem rei ad intellectum, a quo mensuratur proprie, **realem** esse; relationem vero ad intellectum, quem mensurat, **rationis**, patet ex dictis in Logica de relatione mensurae, quae non est mutua; relationem rei seu essentiae divinae ad intellectum divinum, a quo mensuratur improprie, **rationis** esse ex eo patet, quod haec relatio identitatis est, quae est relatio rationis. Ergo.

Prob. II p. (Veritas stricte transcendentalis enti, ut ens est, rationis tantum relationem superaddit ad intellectum, ad quem refertur). — Veritas stricte transcendentalis est veritas ontologica, quae abstrahit a creato et increato et convenit enti, non ut est creatum vel increatum, sed ut ens est. Atqui veritas ontologica, quae abstrahit a creato et increato et convenit enti, non ut est creatum vel increatum, sed ut ens est, superaddit enti relationem rationis tantum ad intellectum, ad quem refertur. Ergo.

Mai. patet ex st. qu.

Prob. niin. Duplex est intellectus, ad quem ens, ut ens est, referri potest: a) intellectus creatus, quem mensurat, b) intellectus increatus. Atqui sive refertur ad intellectum creatum, sive ad intellectum increatum, non superadditur ei nisi relatio rationis. Ergo. — *Mai.* per se patet. — *Min. quoad 1. p.* ex eo patet, quod relatio entis ad intellectum creatum est relatio mensurantis ad mensuratum, quae rationis est ex parte mensurantis; *quoad 2. p.* probatur: Ens ut ens, prout abstrahit a creato et increato, abstrahit etiam a mensuratione propria et impropria. Atqui quod abstrahit a mensuratione propria et impropria, non refertur ad intellectum divinum mensurantem relatione reali, sed relatione rationis tantum tamquam **mensurabile**, sive proprie sive improprie. Ergo.

Prob. III p. (Veritas transcendentalis consistit in ente ut fundamento illius relationis rationis) ex dictis th. III. Proprietas entis superaddit enti relationem rationis tantum, at ipsa non in hac relatione consistit, sed in ente, prout est fundamentum huius relationis.

636. Coroll. 1. Ergo sicut veritas logica, ita veritas ontologica late transcendentalis duplex est: altera causata et mensurata ab intellectu, altera non causata et mensurata (proprie) ab intellectu, sed identificata cum intellectu, quae est veritas ontologica essentiae divinae identificatae cum intellectu divino. Illa consistit in relatione transcen-

¹ Aliis verbis: Veritas dicitur de re, tum quatenus res **mensuratur** ab intellectu (sive **proprie** sive **improprie**), tum quatenus res **mensurat** intellectum.

dentali entis ad intellectum, unde dependet, ad intellectum divinum et intellectum artificis^{*}; haec in identitate essentiae divinae cum intellectu divino.

Tum veritas ontologica causata et mensurata (proprie), tum veritas ontologica non causata et mensurata ab intellectu potest considerari secundarie, prout est causans et mensurans intellectum (intellectionem), qui dependet ab ipsa. Haec est veritas ontologica **causalis**: aptitudo rei ad causandam sui notitiam in intellectu, qui dependet ab ipsa, cum veritas ontologica secundum primariam sui considerationem, i. e. considerata per ordinem ad intellectum, a quo mensuratur vel quocum identificatur, sit veritas ontologica **formalis**.

Veritas ontologica causata et mensurata ab intellectu et veritas ontologica causalis sunt relationes mensurae; sed haec est realis ex parte intellectus, rationis ex parte rei, illa realis ex parte rei, rationis ex parte intellectus. Veritas autem ontologica, mensurata ab intellectu improprie tantum, identitatis relatio est, quae est rationis tantum.

Etiam veritas transcendentalis stricte dicta duplex est: altera primaria (veritas transcendentalis formalis), quae dicitur per ordinem ad intellectum divinum et consistit in relatione rationis, qua ens ut ens (prout abstrahit a creato et increato) refertur (ab intellectu nostro) ad intellectum divinum tamquam mensurabile ab ipso sive proprie, sive improprie; altera secundaria (veritas transcendentalis causalis), quae dicitur per ordinem ad intellectum creatum et consistit in aptitudine rei ad causandam sui notitiam in intellectu creato.

2. Ergo veritas in genere dicitur secundum analogiam attributionis de intellectu et de rebus, ita ut primarie dicatur de intellectu, secundarie de rebus. Nam analogia attributionis habetur, cum unum dicitur tale primarie et formaliter, a quo alterum denominatur; sed veritas primarie et formaliter dicitur de intellectu, a quo res denominatur vera. Res enim dicitur vera, inquantum est adaequata intellectui (unde dependet, aut quocum identificatur), i. e. denominatur ab adaequatione (i. e. a veritate) quae est in intellectu, ut patet ex I parte. Hanc vero adaequationem per prius dici veritatem, alteram per posterius, patet ex usu loquendi. Huius autem usus loquendi ratio ex eo desumenda est, quod terminus cognitionis est in cognoscente, cum terminus appetitus sit in re ipsa (cf. n. 506). Ex quo provenit, ut in adaequatione, quae intercedit inter cognitum et cognoscens seu intellectum, tamquam principale assumatur adaequatio intellectus ad rem et ex ea adaequatio rei denominetur; oppositum vero obtinet in adaequatione, quae viget inter rem et appetitum: tamquam principale assumitur adaequatio rei et ex ea denominatur appetitus.

Cave tamen, ne putes exinde veritatem transcendentalem esse meram denominationem extrinsecam. Non est denominatio extrinseca, sed est

¹ Haec relatio etiam praedicamentalem relationem fundat.

ipsa entitas rei, inquantum est adaequata intellectui. Nam etiam in analogia attributionis concedimus analogata minus principalia aliquid intrinsecus habere, non quo analogice denominentur, sed quo respiciant seu conotent principale analogatum, ut possint ab eo extrinsecus denominari (cf. n. 170, 1). Quare dicimus rem aliquid intrinsecus habere, quo respiciat veritatem intellectus, ut ab ea extrinsecus denominari possit, et hoc intrinsecum, quod est ipsa rei entitas adaequata intellectui, vocamus veritatem transcendentalem.

637. Schol. 1. Ad veritatem ontologicam reducitur etiam veritas sermonis. Sermo dicitur verus, inquantum est adaequatus intellectui, unde dependet tamquam artefactum intellectus. At veritas sermonis etiam ad veritatem logicam reducitur, inquantum haec in eo inest tamquam in signo.

2. **Falsitas** est inadaequatio inter intellectum et rem. Sicut distinguimus veritatem logicam et ontologicam, ita etiam falsitatem logicam et ontologicam distinguimus. At simpliciter falsitas de rebus dici nequit. Omnis enim res necessario adaequatur ideae suae exemplari, et omnis res est apta ad causandam sui notitiam in intellectu, qui dependet ab ipsa; aliis verbis: tum veritas ontologica formalis, tum veritas ontologica causalis est inseparabilis a rebus: **verum et ens convertuntur**. — Falsitas de re dici nequit nisi secundarie occasionaliter, seu quasi causaliter, inquantum propter similitudinem accidentalem cum alia re est apta ad hominis cognitionem decipiendam. Ita chrysorinum dicitur aurum falsum, est tamen verum chrysorinum; et similiter sermo, qui propter hominum consuetudinem et ex ipsa institutione naturae concordare debet cum persuasionem interna seu cum iudicio loquentis, dicitur falsus seu mendacium, quatenus non concordat, quamquam videtur concordare. Contrarium mendacii est sermo verax, cui convenit veritas **moralis** seu **veracitas** moralis, quae in eo consistit, quod sermo est adaequatus iudicio loquentis.

638. *Obi.* 1. Relatio transcendentalis non est relatio rationis. Atqui veritas transcendentalis consistit in relatione transcendentali. Ergo. — *Resp. Cone, mai.; dist. min.:* Veritas stricte transcendentalis, *nego*; veritas late transcendentalis, *subdist.*: Entis creati, *cone.*; entis increati, *nego*. *Dist. consq.:* Veritas stricte transcendentalis, *nego*; veritas late transcendentalis, *subdist.*: Entis creati, *cone.*; entis increati, *nego*.

2. Atqui etiam veritas stricte transcendentalis est relatio transcendentalis. *Probo.* Relatio entis ad intellectum divinum est relatio transcendentalis. Atqui veritas stricte transcendentalis est relatio entis ad intellectum divinum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Relatio entis, ut ens est, *nego*; relatio entis creati, *cone. Contradist. min.*

3. Atqui etiam relatio entis, ut ens est, ad intellectum divinum est relatio transcendentalis. *Probo.* Relatio mensurati ad mensuram est relatio transcendentalis. Atqui relatio entis, ut ens est, ad intellectum divinum est relatio mensurati ad mensuram. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si est mensuratio propria, *cone.*; si non est, *nego*. *Contradist. min.:* Ens, ut ens est, refertur ad intellectum divinum tamquam mensurabile proprie, *nego*; tamquam mensurabile sive proprie, sive improprie, *cone.*

4. Atqui ens, ut ens est, refertur ad intellectum divinum tamquam mensuratum proprio ab ipso. *Probo.* Quod refertur ad intellectum divinum tamquam adaequatum

ei, refertur tamquam mensuratum proprie ab eo. Atqui omne ens, seu ens, ut ens est, refertur ad intellectum divinum tamquam adaequatum ei. Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Tamquam adaequatum per identitatem, *nego*; tamquam adaequatum per commensurationem proprie dictam, *conc.* *Contradist. min.i* Tamquam adaequatum per commensurationem proprie dictam, *nego*; tamquam adaequatum sive per commensurationem proprie dictam, sive per identitatem, *conc.*

Ad 635. **Aristoteles** ostendit, quod ad philosophiam primam maxime pertineat cognitio veritatis. . . . Infert quoddam corollarium. Cum enim . . . quae sunt aliis causa essendi, sint maxime vera, sequitur quod unumquodque sicut se habet ad hoc quod sit, ita etiam se habet ad hoc quod habeat veritatem [ἐκαστον ὡς ἔχει τοῦ εἶναι, οὕτως καὶ τῇ ἀληθείᾳ : Met. II 1, 993 b 30]. Ea enim, quorum esse non semper eodem modo se habet, nec veritas eorum semper manet. Et ea, quorum esse habet causam, etiam veritatis causam habent. Et hoc ideo, quia esse rei est causa verao existimationis, quam mens habet de re. Verum enim et falsum non est in rebus, sed in mente, ut dicitur in sexto huius (οὐ γὰρ ἐστὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθὲς ἐν τοῖς πράγμασι, . . . ἀλλ' ἐν διανοίᾳ: VI 4, 1027 b 25. S. Thom. II lect. 2 n. 289 298; cf. VI lect. 4 et text, ad 26 sq.). — De veritate transcendentali! Aristoteles diserte non agit, sed eo uberius de veritate logica; cf. Met. V 29; VI 4; IX 10; Perih. 1. S. Thom., In Met. V lect. 22 n. 1129; VI lect. 4 n. 1223sq.; IX lect. 11 n. 1895sq. In Perih. I lect. 3 n. 6sq. haec habet S. Thomas: «Veritas in aliquo invenitur dupliciter: uno modo, sicut in eo quod est verum: alio modo, sicut in dicente vel cognoscente verum. Invenitur autem veritas sicut in eo quod est verum tam in simplicibus quam in compositis; sed sicut in dicente vel cognoscente verum, non invenitur nisi secundum compositionem et divisionem. . . . Verum enim, ut Philosophus dicit in VI Ethicorum, est bonum intellectus. Unde de quocumque dicatur verum, oportet quod hoc sit per respectum ad intellectum. Comparantur autem ad intellectum voces quidem sicut signa, res autem sicut ea quorum intellectus sunt similitudines. Considerandum autem quod aliqua res comparatur ad intellectum dupliciter. Uno quidem modo, sicut mensura ad mensuratum, et sic comparantur res naturales ad intellectum **speculativum** humanum. Et ideo intellectus dicitur verus secundum quod conformatur rei, falsus autem secundum quod discordat a re. Res autem naturalis non dicitur esse vera per comparisonem ad intellectum nostrum, sicut posuerunt quidam antiqui naturales, existimantes rerum veritatem esse solum in hoc, quod est videri: secundum hoc enim sequeretur, quod contradictoria essent simul vera, quia contradictoria cadunt sub diversorum opinionibus. Dicuntur tamen res aliquae verae vel falsae per comparisonem ad intellectum nostrum, non **essentialiter** vel **formaliter**, sed **effective**, inquantum scii, natae sunt facere de se veram vel falsam existimationem; et secundum hoc dicitur aurum verum vel falsum. — Alio autem modo, res comparantur ad intellectum, sicut mensuratum ad mensuram, ut patet in intellectu **practico**, qui est causa rerum. Undo opus artificis dicitur esse verum, inquantum attingit ad rationem artis; falsum vero, inquantum deficit a ratione artis. — Et quia omnia etiam naturalia comparantur ad intellectum divinum, sicut artificiata ad artem, consequens est ut quaelibet res dicatur esse vera, secundum quod habet propriam formam, secundum quam imitatur artem divinam. Nam falsum aurum est verum aurichalcum. Et hoc modo **ens et verum convertuntur**, quia quaelibet res naturalis per suam formam arti divinae conformatur. Unde Philosophus in I Physicae formam nominat quoddam divinum. — Et sicut res dicitur vera per comparisonem ad suam mensuram, ita etiam et sensus vel intellectus, cuius mensura est res extra animam. Unde sensus dicitur verus, quando per formam suam conformatur rei extra animam exsistenti. Et sic intelligitur quod sensus **proprius** sensibilis sit verus. Et hoc etiam modo intellectus apprehendens quod quid est absque compositione et divisione, semper est verus, ut dicitur in III De anima/ — «Etiam si intellectus humanus non esset, adhuc res dicerentur verae in ordine ad intellectum divinum. Sed si uterque intellectus, quod

est impossibile, intelligeretur auferri, nullo modo veritatis ratio remaneret (Ver. 1, 2; cf. a. 1 et 3—12; q. 5, 2 ad 7; S. th. I 16 et 17; In Io. 18, 38 lect. 6 n. 11; Et ideo quantum).

§ 4. De bonitate.

Ioan, a S. Thoma, Cursus theol. I, q. 6, disp. 6. Gonet, Clipeus theol. thom. t. IV, tract. 5, disp. 3, a. 1.

639. Quid sit bonitas transcendentalis. — Bonitas transcendentalis superaddit enti relationem rationis convenientiae ad appetitum, fundatam super perfectionem. Ideo bonum convertitur cum ente. At ratio formalis bonitatis non in hac relatione consistit, sed in ente, prout est fundamentum eius, seu in ente, prout est conveniens appetitui.

Prob. asserti Ip. (Bonitas transcendentalis superaddit enti relationem rationis convenientiae ad appetitum, fundatam super perfectionem). Bonum transcendentalis est ens, quod appetitur. Atqui ens, quod appetitur, est ens cum relatione convenientiae ad appetitum, fundata super perfectionem. Ergo. — *Mai.* patet ex usu loquendi; bonitatem enim transcendentalem seu bonitatem de ente omnes dicunt, quatenus ens est appetibile (cf. text, infra cit.). — *Min. quoad 1. p.* per se patet: Quod appetitur, est appetibile seu conveniens appetitui. — *Prob. min. quoad 2. p.* In tantum aliquid est appetibile seu conforme appetitui, inquantum est actu; nam terminus appetitus est in re ipsa, quae actu est (cf. n. 506), nec quisquam appetit rem mere possibilem, sed eius actualitatem. Atqui in tantum aliquid est perfectum, inquantum est actu. Ergo appetibilitas seu relatio convenientiae ad appetitum fundatur super perfectionem. Hanc relationem esse rationis patet ex dictis n. 626 sqq.

Prob. II p. (Bonum convertitur cum ente). Omne ens est perfectum, quatenus est actu ac proinde appetibile seu fundans relationem convenientiae ad appetitum, et ipsum ens possibile et mere potentiale (essentia possibilis et materia prima) est bonum, inquantum ordinatur ad actum. Ergo omne ens est bonum, et bonum convertitur cum ente. — Ens rationis est bonum sicut est ens: Sicut non est verum ens, sed ens fictum, ita neque est verum bonum.

III P. (rationem formalem bonitatis non in hac relatione consistere, sed in ente, prout est fundamentum eius) patet ex dictis thesi III.

Nota. — Possibilia ut possibilia non sunt bona; ita enim considerantur formaliter, prout non ordinantur ad actum. Ex eadem ratione mathematica (obiecta Matheseos) dicuntur non bona (cf. Arist., Met. III 2, 996 a 29; S. Thom. lect. 4 n. 375; S. th. I 5. 3 ad 4; Ver. 21, 2 ad 4), quia abstrahunt ab ordine ad esse (cf. n. 232).

640. Quotuplex sit bonitas. — 1. Divisiones speciales.

a) Divisio quasi essentialis (analogi in analogata sua). — Bonum dividitur quasi essentialiter secundum ipsam rationem appetibilitatis

in bonum utile, honestum, delectabile. Utile est appetibile tamquam medium: est bonum medii. Honestum et delectabile sunt appetibilia tamquam terminus seu finis: bonum termini seu finis. Honestum est bonitas fini intrinseca, quatenus est secundum rectam rationem. Delectabile est bonitas fini intrinseca, quatenus quietat appetitum.

b) Divisiones accidentales. — a) Divisio ratione perfectionis. Secundum perfectionem bonitatis dividitur bonum in bonum simpliciter et bonum secundum quid. Quia bonum est perfectum, simpliciter bonum est simpliciter perfectum, quod habet perfectionem ultimam; secundum quid bonum est quod, cum non habeat perfectionem ultimam, habet tamen aliquam perfectionem, inquantum est actu. Bonum simpliciter est ens secundum quid, et ens simpliciter est bonum secundum quid. Ens enim simpliciter dicitur aliquid secundum esse substantiale, quo esse dicitur primo; secundum esse autem superadditum seu accidentale dicitur ens secundum quid. Iam vero prima perfectio seu primus actus est per esse substantiale, ultima autem per esse superadditum et praesertim per operationem circa finem ultimum, quae ens rationale ultimam suam evolutionem habet.

Huic divisioni similis est divisio boni in bonum morale, quod est conveniens voluntati conformiter ad regulam morum, seu conveniens secundum ultimum finem, ac proinde ultimo perfectum; et bonum physicum, quod est conveniens quomodocumque, abstrahendo a regula morum.

β) Secundum appetitum, relate ad quem dicitur bonum, bonum dividitur in naturale et cognitum. Bonum naturale dicitur relate ad appetitum naturalem, bonum cognitum relate ad appetitum elicited. Bonum cognitum est aut sensile aut intellectuale: hoc respicit voluntatem, illud appetitum sensitivum.

2. Divisiones, quae sunt communes bonitati et veritati. — Sicut veritas dicitur de intellectu et de rebus, ita bonitas dicitur de appetitu et de rebus. At per prius dicitur bonitas de rebus; de appetitu per posterius, ut patet ex dictis n. 636, 2. Ideo distinguitur bonitas appetitus et bonitas rei, bonitas ontologica seu transcendentalis. Sed bonitas ontologica est bonitas primarie dicta seu formalis, et bonitas dicitur de appetitu, inquantum est rei bonae seu appetit rem bonam aut quiescit in ea. Bonitas appetitus est duplex: altera causata et mensurata ab obiecto, quae competit appetitui, qui dependet a rebus (appetitui creato); altera ab obiecto non causata et mensurata. Haec est aut causans et mensurans obiectum seu constituens obiectum bonum (inquantum constituit obiectum actu — bonitas enim fundatur super actum seu perfectionem), aut non causans et mensurans (proprie) obiectum, sed identificata cum obiecto. Bonitas appetitus causans et

¹ Appetitus seu voluntas mensurat participative, per se causât efficienter (cf. n. 600).

mensurans obiectum competit voluntati, unde dependent res, i. e. voluntati divinae respectu rerum omnium creaturarum et voluntati artificis respectu rerum artificialium (voluntas divina constituit obiectum bonum ordinando illud ad esse: ad bonum secundum quid; ordinando ad agere et ad finem: ad bonum simpliciter). Bonitas appetitus non causans et mensurans (proprie) obiectum, sed identificata cum obiecto, est bonitas voluntatis divinae identificatae cum essentia divina. Identitas voluntatis divinae cum essentia divina, i. e. cum fine ultimo, constituit summam bonitatem voluntatis, summam bonitatem moralem, quae est impeccabilitas absoluta, consistens in identitate cum regula morum. Cum bonitas appetitus dicatur de appetitu, inquantum est rei bonae, i. e. inquantum est conformis ei, bonitas appetitus consistit in conformitate appetitus cum re bona. Haec conformitas in bonitate causante et mensurante obiectum et in bonitate causata et mensurata ab eo est relatio mensurae: realis ex parte mensurati, rationis ex parte mensurantis; in bonitate autem voluntatis divinae relate ad essentiam divinam est identitatis relatio, quae est relatio rationis: voluntas divina perfectissime conformis essentiae divinae per identitatem.

Etiam bonitas ontologica duplex est: altera causata et mensurata ab appetitu, altera non causata et mensurata (proprie) ab appetitu, sed identificata cum appetitu, quae est bonitas ontologica essentiae divinae identificatae cum voluntate divina. Illa consistit in relatione transcendentali entis ad voluntatem, unde dependet: ad voluntatem divinam et voluntatem artificis; haec in identitate essentiae divinae cum voluntate divina.

Tum bonitas ontologica causata et mensurata (proprie), tum bonitas ontologica non causata et mensurata (proprie) a voluntate potest considerari secundarie, prout est causans et mensurans appetitum (appetitionem), qui dependet ab ipsa. Haec est bonitas ontologica causalis: aptitudo rei ad movendum et perficiendum appetitum, qui dependet ab ipsa, cum bonitas ontologica secundum primariam sui considerationem, i. e. considerata per ordinem ad voluntatem, a qua mensuratur vel quacum identificatur, sit bonitas ontologica formalis.

Bonitas ontologica causata et mensurata (proprie) a voluntate et bonitas ontologica causalis sunt relationes mensurae; sed haec est realis ex parte voluntatis, rationis ex parte rei. illa realis ex parte rei, rationis ex parte voluntatis. Bonitas autem ontologica, mensurata a voluntate improprie tantum, est relatio identitatis, quae est rationis tantum.

fi41. Quid sit malum, et quotuplex sit. — Bono opponitur malum, quod proinde superaddit enti relationem disconvenientiae ad appetitum, fundatam super negationem perfectionis, et formaliter in negatione consistit, prout fundat relationem disconvenientiae. Sed negatio fundans relationem disconvenientiae est privatio. Quare malum formaliter in

privatione seu carentia entitatis et perfectionis debitae consistit. Ita homini malum est carere oculis.

Sed malum duplex est: alterum, quod est malum simpliciter seu transcendente, quod simpliciter negat entitatem debitam et in pura privatione consistit; alterum, quod est malum secundum quid tantum, quod non in privatione consistit, sed in entitate aliqua positiva seu perfectione, quae alia perfectione privat, seu in entitate positiva, prout fundat privationem. Hoc malum, quatenus in perfectione consistit, est bonum (secundum quid); quatenus vero alia perfectione privat, est malum (secundum quid). Ita febris est malum secundum quid, quod in entitate consistit positiva, i. e. in aliquo gradu caloris sanguinis, qui tamen privat perfectione debita conaturali seu fundat privationem sanitatis. Malum secundum quid triplex est: naturale, artificiale, morale, quatenus est entitas fundans privationem boni naturalis, aut artificialis, aut moralis. Ita peccatum commissionis est malum secundum quid morale (cf. n. 931).

Ex dictis deducitur: a) malum non inveniri nisi in bono, quod privatur perfectione seu entitate sua integrali, quam natum est habere et quam conaturaliter appetit; b) malum, quod recentes post Leibnizium vocant malum metaphysicum, quod consisteret in carentia entitatis non debitae, malum non esse, sed meram negationem; malum enim secundum conceptum suum formalem est aliquid, quod est contra inclinationem seu appetitum rei, sive naturalem sive elicited; c) malum non habere causam per se, sed per accidens tantum; nam privatio seu non-ens non efficitur, nisi quatenus efficitur ens seu bonum, cui accidit deesse aliquid entitatis debitae seu bonitatis; causa per accidens mali secundum quid ea est, quae entitatem eius attingit (per accidens), prout fundat privationem (cf. n. 859, 2).

Ad 639 sq. **Aristotelea**: .Dicit, quod philosophi bene enuntiaverunt bonum esse id, quod omnia appetunt [διὸ καλῶ ἀπεφώνησαν τὸ ἀγαθόν, οὐ πᾶντ' ἐφίεται: Eth. I 1, 1094 a 2). Nec est instantia de quibusdam, qui appetunt malum. Quia non appetunt malum nisi sub ratione boni, inquantum scii, existimant illud bonum, et sic intentio eorum per se fertur ad bonum, sed per accidens cadit supra malum. Quod autem dicit, quod omnia appetunt non est intelligendum solum de habentibus cognitionem, quae apprehendunt bonum, sed etiam de rebus carentibus cognitione quae naturali appetitu tendunt in bonum, . . . quia ab aliquo cognoscente moventur ad bonum, scii, ex ordinatione divini intellectus, ad modum quo sagitta tendit ad signum ex directione sagittantis. Ipsum autem tendere in bonum est appetere bonum. . . . Non autem est unum bonum, in quod omnia tendunt, ut infra dicitur. Et ideo non describitur hic aliquod bonum, sed bonum communiter sumptum. Quia autem nihil est bonum, nisi inquantum est quaedam similitudo et participatio boni summi: ipsum summu in bonum quodammodo appetitur in quolibet bono. Et sic potest dici, quod unum bonum est, quod omnia appetunt (S. Thom., In Eth. I lect. 1 n. 9sq.). — **S. Thomas**: .Unumquodque est appetibile secundum quod est perfectum: nam omnia appetunt suam perfectionem. Intantum est autem perfectum unumquodque, inquantum est actu: unde . . . intantum est aliquid bonum, inquantum est ens: esse enim est actualitas omnis rei (S. th. I 5, 1; cf. a. 3; Ver. 21, 2). — **Aristoteles**: τὸ ἀγαθὸν σαχῶ λέγεται τῇ ὄντι . . . ἐν πᾶσαι ταῖ κατηγορίαι . . . κατ' ἀναλογίαν (Eth. I 4,

1096 a 23 28 b 28; cf. S. Thom. lect. 6 n. 81; 7 n. 95 sq.). — S. Thomas: „Haec divisio [boni in honestum, utile et delectabile] proprie videtur esse boni humani. Si tamen altius et communius rationem boni consideremus, invenitur haec divisio proprie competere bono, secundum quod bonum est⁴ (S. th. I 5, 6; cf. Arist., Eth. VIII 2, 1155 b 19; S. Thom. VIII lect. 2 n. 1552 sqq.; I lect. 5 n. 58). — De bono simpliciter et secundum quid cf. S. th. I 5, 1 ad 1; Ver. 21, 5c. et ad 1—2; 22, 1 ad 7; C. g. III 20: Manifestum.

Ad 641. **Aristoteles** rconcludit ex dictis, quod ipsum malum non est quaedam natura praeter res alias, quae secundum naturam sunt bonae. Nam ipsum malum secundum naturam est posterius quam potentia, quia est peius et magis elongatum a perfectione naturae. Unde, cum potentia non possit esse alia praeter res, multo minus ipsum malum* (Οὐκ ἔστι τὸ κακὸν παρὰ τὰ πράγματα Met. IX 9, 1051 a 17. S. Thom. lect. 10 n. 1886; cf. In Eth. IV 11 lect. 13 n. 808; Pot. 3, 6 ad 7; S. th. I 48,3). — S. Thomas: „Sicut nomine boni intelligitur esse perfectum, ita nomine mali . . . privatio esse perfecti. Quia vero privatio proprie accepta, est eius quod natum est, et quando natum est, et quomodo natum est haberi; manifestum est quod ex hoc aliquid dicitur malum quod caret perfectione, quam debet habere (Comp. 114). — „Remotio boni negative accepta, mali rationem non habet: alioquin sequeretur quod ea quae nullo modo sunt, mala essent; et iterum, quod quaelibet res esset mala, ex hoc quod non habet bonum alterius rei. . . . Sed remotio boni privative accepta, malum dicitur (S. th. I 48, 3; cf. a. 1; 49. 1; C. g. III 6; Malo 1, 1). — „Avicenna in sua Metaph. ponit perutilem divisionem quandam mali; . . . malum dicitur aliquid dupliciter: vel per se vel per accidens. Per se malum dicitur ipsa privatio perfectionis, qua aliquid malum est: quod etiam a quibusdam malum abstracte sumptum dicitur. . . . Malum autem per accidens est duplex: vel id quod est subiectum talis privationis, vel id quod talem privationem in altero causât: utrumque istorum est malum concretive sumptum. . . . In malis . . . est talis ordo, quod id quod est per se malum, primo dicitur, et omnia alia per relationem ad id; et secundum gradum tenet malum per accidens, quod est subiectum mali . . .; in tertio gradu est. . . malum per accidens sicut causa inducens malum (II Dist. 34 a. 2; cf. Malo 1,1). — De causa mali cf. S. th. I 49 et text, ad 860.

§ 5. De speciali bonitate, quae est pulchritudo.

StOckl, Asthetik. Jos. Jungmann, Asthetik. G. Gietmann, Allgemeine Asthetik. Alb. Kuhn, Ästhetische Vorschule. H. Krug, De pulchritudine divina. Theod. Lipps, Ästhetik.

642. Quid sit pulchrum. — Pulchrum est quasi species boni: bonum pure obiectivum potentiae cognoscitivae. Ideo pulchritudo addit enti relationem convenientiae pure obiectivae ad potentiam cognoscitivam, ad appetitum naturalem eius (cf. n. 508, 2). Nam pulchrum omnes intelligunt: quod visum placet, seu cuius ipsa apprehensio placet. Ipsam autem apprehensionem placere idem est atque obiectum ut obiectum cognitum seu pure obiective convenire potentiae cognoscitivae. Quamquam enim complacentia afficit etiam appetitum elicatum, per se primo tamen afficit seu quietat appetitum naturalem ipsius potentiae cognoscitivae. Quare in hac complacentia tamquam in prima radice consistit essentia pulchritudinis, et complacentia appetitus elicit, quae sequitur, seu amor approbationis et benevolentiae circa obiectum pulchrum non est nisi proprietas pulchritudinis.

643. Quodnam sit fundamentum pulchritudinis. — Pulchritudo tamquam bonitas fundatur super perfectionem. Sed pulchritudo, utpote specialis bonitas, fundatur super specialem illam perfectionem, quae est harmonica partium consonantia. Refertur igitur ad potentiam cognoscitivam tamquam pulchrum, obiectum in se bene ordinatum, cuius partes ad invicem proportionantur et conaturaliter inter se coniunguntur ad constituendam unam rem. Hoc ostenditur a) ex experientia, b) a priori: Cognitio apprehendit multiplicitatem obiective propositam per modum unius, ordinando partes inter se in unitate apprehensionis. Si igitur partes naturaliter proportionantur, ipsae et totum ex eis conflatum conveniunt tamquam obiectum cognitioni — visa placent. Confusum vero, inordinatum, in sua conexione non est intelligibile intellectui et difficulter apprehenditur a sensibus, offendit sensus; ordo vero est clarus, lucidus, i. e. pulcher — “Jucidus ordo” (Horatius¹). Virtus enim cognoscitiva est virtus, faciens proportionem seu coordinans partes rei propositae in unitate apprehensionis; ideo ei conveniens est proportio obiectiva ipsius rei, quatenus partes ad invicem congruentes respondent naturalis virtutis cognoscitivae, omnia in unum colligentis per modum unius apprehensionis. — Iam vero nulla res ita tenuis est, quae sub aliquo respectu non complectatur multiplicitatem partium, et ita iam unus sonus purus, quatenus temporaliter extenditur ac proinde ex multis partibus inter se congruentibus conflatur, et simplex color purus, quatenus in spatio extensus pluralitatem partium in se continet, pulchra sunt. Sed haec pulchritudo minima est. Maior iam inest pulchritudo in consonantia duorum sonorum, ut in quinta, tertia. Quo maior est multiplicitas, quo perfectior unitas, eo maior est pulchritudo. Quapropter pulchritudo Dei seu naturae infinitae, continentis in absoluta unitate omnes perfectiones, maxima est.

Nota. — Ordo attributorum seu perfectionum non realiter, sed virtualiter distinctarum pulchritudinem fundat proprie dictam. Nam id, quod formaliter se habet in coordinatione, est unitas, non multiplicitas partium, quae se habet materialiter. Quare ex virtuali multiplicitate coordinatio oritur seu consonantia formalis proprie dicta. Immo ex multiplicitate, quae virtualis tantum est, resultat perfectissima consonantia seu unitas.

644. Quae potentiae apprehendant pulchrum. — Per se patet pulchritudinem formalem, quae dicit relationem, relationem convenientiae ad potentiam cognoscitivam, ab intellectu tantum apprehendi posse; solus enim intellectus apprehendit et intelligit relationes. Similiter, propter eandem rationem, pulchritudo fundamentalis, quae est relatio proportionis seu consonantiae partium inter se, non apprehenditur nisi ab intellectu. Attamen res inter se ordinatae, partes ad invicem propor-

¹ Ars poetica 41.

tionatae etiam a cognitione sensitiva concrete apprehenduntur tamquam totum, hoc vel illo modo dispositum. Sensus, ut auditus, apprehendit sonos ad invicem congruentes, i. e. consonantiam et dissonantiam eorum, quamvis relationem ipsam qua talem apprehendere nequeat. Verum est ne hoc quidem sensibus convenire, nisi quatenus subsunt rationi ab eaque moventur ad diversas partes inter se proportionatas et consonantes inter se comparandas seu comparative cognoscendas — *pensus rationi deservientes* ut dicit S. Thomas. Sine hoc influxu rationis sensus rem pulchram, i. e. rite ordinatam, materialiter tantum, non formaliter apprehendit, i. e. cognoscit quidem partes, ordinem vero earum nullo modo, ne concrete quidem apprehendit, quia ad hunc ordinem non advertit. Quare cognitio mere sensitiva bruti a fruitione pulchri prorsus excluditur. Deficiente enim influxu intellectus animal brutum non attendit ad proportionales, quae inveniuntur in rebus. At sensus hominis apprehendunt pulchrum et transmittunt rationi, in qua tamquam in potentia cognoscitiva suprema processus cognitionis circa pulchrum ultimo terminatur. Si sensus rationi deservientes nullo modo apprehenderent pulchrum, ne intelligi quidem posset, quomodo ratio hominis pulchrum sensibile cognosceret; hoc enim fieri nequit nisi mediatis sensibus. Sed non omnes sensus eodem modo capaces sunt pulchri percipiendi. Iam obiter consideranti patet sensus inferiores, olfactum, gustum, tactum, saltem immediate, et quatenus respiciunt obiecta sua propria (odores, sapores, duritiam, temperaturam), pulchritudinem attingere non posse. Hoc non possunt nisi mediate, quatenus his qualitatibus sensilibus aliud quid metaphorice significatur, ut cum bono odore virtus significatur; et quatenus respiciunt non sensibile proprium, sed sensibile commune, quod est eis commune cum sensibus superioribus, i. e. quantitatem et figuram. Ita caecus tangendo percipere potest formam pulchram statuae. At pulchri odores, sapores, pulchrae qualitates tangibiles non sunt. Huius autem rei ratio invenitur in speciali modo, quo sensus inferiores referuntur ad obiectum suum proprium, non pure obiective, sed sub respectu aliquo subiectivo (cf. n. 484; 508, 2).

Ad 642sq. **Aristoteles:** Του δὲ καλοῦ μέγιστα εἶδη τᾷ καὶ συμμετρίᾳ καὶ τῷ ὁρισμῶν (Met. XIII 3, 1078 a36\ — Τὸ καλὸν ἰν μεγέθει καὶ τάξει ἐστίν (Poet. 7. 1450 b 37). — **S. Thomas:** „Ad rationem pulchritudinis duo concurrunt, secundum Dionysium, De div. nom. 4 [cf. S. Thom. lect. 5], scii, consonantia et claritas. . . . His duobus addit tertium Philosophus, IV Eth. [7, 1123b7], ubi dicit, quod pulchritudo non est nisi in magno corpore' (I Dist. 31. 2 a. 1). — „In debita commensuratione partium, pulchritudo consistit (In Eth. I 9 lect. 13 n. 159). — .Pulchrum et bonum in subiecto quidem sunt idem, quia super eandem rem fundantur, scii, super formam : et propter hoc, bonum laudatur ut pulchrum. Sed ratione differunt. Nam bonum proprie respicit appetitum: est enim bonum, quod omnia appetunt. Et ideo habet rationem finis: nani appetitus est quasi quidam motus ad rem. Pulchrum autem respicit vim cognoscitivam: *pulchra enim dicuntur, quae visa placent. Unde pulchrum in debita proportionem consistit:* quia sensus delectatur in rebus debite proportionalis, sicut in sibi similibus: nam et sensus ratio [cf. text, ad 491] quaedam est, et omnis virtus cognoscitiva. Et quia cognitio lit per assimi-

lationem, similitudo autem respicit formam, pulchrum proprie pertinet ad rationem causae formalis (S. th. I 5, 4 ad 1). — „Ad rationem pulchri pertinet quod in eius aspectu seu cognitione quietetur appetitus. Unde et illi sensus praecipue respiciunt pulchrum, qui maxime cognoscitivi sunt, scii, visus et auditus rationi deservientes: dicimus enim pulchra visibilia et pulchros sonos. In sensibilibus autem aliorum sensuum non utimur nomine pulchritudinis. ... Et sic patet quod pulchrum addit supra bonum, quendam ordinem ad vim cognoscitivam: ita quod bonum dicatur id quod simpliciter complacet appetitui; pulchrum autem dicatur id cuius ipsa apprehensio placet (I-II 27, 1 ad 3). — «Ad pulchritudinem tria requiruntur. Primo quidem, integritas sive perfectio: quae enim diminuta sunt, hoc ipso turpia sunt. Et debita proportio sive consonantia. Et iterum claritas: unde quae habent colorem nitidum, pulchra esse dicuntur (I 39, 8; cf. II-II 145, 2; 180, 2 ad 3).

CAPUT III.

DE PRINCIPIO, QUOD IMMEDIATE SEQUITUR CONCEPTUM ENTIS, SEU DE PRINCIPIO CONTRADICTIONIS.

Complutenses: Metaphysics disp. 2, q. 1. **Liberatore**, Instit. philos.: Logica c. 5, a. 2. **T. Pesch**, Instit. logic, n. 1100sq. 1243.

THESIS VI: Principium contradictionis est principium, quod immediate sequitur conceptum entis; quare inter principia omnibus per se nota est principium absolute primum.

645. St. qn. 1. Principium contradictionis est principium, quod formulatur ex comparatione entis cum non-ente et enuntiatur: Ens non est non-ens; idem sub eodem respectu non potest simul esse et non esse. De hoc principio thesis nostra asserit: a) hoc principium immediate sequi conceptum entis quasi proprietatem entis, quae ei convenit per ordinem ad intellectum nostrum; b) hoc principium inter principia omnibus per se nota esse absolute primum.

2. Nomine principii absolute primi intelligi potest: a) principium, quod omnes alias veritates, tum ordinis metaphysici seu ordinis abstracti essentiarum, tum ordinis experimentalis seu ordinis concreti existentiarum contingentium, actu in se contineret, ita ut in ipso aspici vel per demonstrationem **directam** ex ipso deduci possent. Huius generis principium esset perfectissimum, immo infinitae perfectionis, nec posset esse nisi ipsa essentia divina intuitive, immo comprehensive cognita. — Hoc sensu statuerunt primum principium philosophi Pantheistae, quorum methodus „constructionis" dicitur (Fichte [1762 - 1814], Schelling, Hegel), et Ontologistae. — b) Nomine primi principii intelligi potest principium imperfectissimum et maxime potentiale seu indicium universalissimum, quod alias veritates actu in se non continet, praesupponitur tamen omnibus, et ex quo omnes indirecte demonstrari possunt. — Ita cum scholasticis thesis nostra statuit primum principium, cum principium in primo sensu sumptum sit extra ambitum cognitionis humanae, immo totius cognitionis creatae (cf. Phil. nat. th. L sqq.).

646. Prob. th. I p. (Principium contradictionis est principium, quod immediate sequitur conceptum entis). — Principium, quod immediate habetur ex comparatione entis cum non-ente, est principium, quod immediate sequitur conceptum entis; conceptus enim non-entis immediate sequitur conceptum entis (cf. n. 583, 3); quare iudicium, quod ex comparatione horum conceptuum formulatur, est iudicium seu principium, quod immediate sequitur conceptum entis. Atqui principium contradictionis est principium, quod habetur immediate ex comparatione entis cum non-ente; acquisito enim conceptu entis et non-entis, intellectus statim percipit habitudinem oppositionis seu contradictionis, quae viget inter ens et non-ens, ac proinde iudicat ens non posse esse non-ens, quod est principium contradictionis. Ergo.

Prob. II p. (Principium contradictionis est inter principia omnibus per se nota principium absolute primum). — Principium, quod omnibus aliis principiis praesupponitur, et ex quo omnia alia principia indirecte demonstrari possunt, est principium absolute primum. Atqui principium contradictionis omnibus aliis principiis praesupponitur, et ex eo omnia alia principia indirecte demonstrari possunt. Ergo. — *Mai.* patet ex st. qu.

Prob. min. quoad 1. p. — *Arg. I.* Principium, quod immediate sequitur conceptum entis, est principium, quod omnibus aliis principiis praesupponitur; nam sicut conceptus entis praesupponitur omnibus aliis conceptibus, ita iudicium, quod immediate consequitur ens, praesupponitur omnibus aliis iudiciis. Atqui principium contradictionis immediate sequitur conceptum entis, ut patet ex I p. Ergo.

Arg. II. Principium, quod exhibet generalem omnis certitudinis formulam, est principium, quod omnibus aliis principiis praesupponitur. Atqui principium contradictionis exhibet generalem omnis certitudinis formulam; certum enim est, quod non potest non esse, seu ens, quod non potest esse non-ens.

Prob. min. quoad 2. p. Omnia principia per se nota indirecte, i. e. per reductionem ad absurdum, ex principio contradictionis probantur; reducere enim ad absurdum est ostendere idem debere simul esse et non esse, si hoc vel illud non admittatur (cf. n. 211).

647. Coroll. Ergo principium contradictionis est principium **psychologic** et **ontologic** primum: est psychologic primum, quia immediate sequitur conceptum psychologic primum; est ontologic primum, quia ab eo omnia alia principia dependent.

Principium contradictionis dicitur ontologic primum non tamquam primum ontologicum, quod esset causa omnium, sed tamquam fundamentum universale, indeterminatum cuiuscumque veritatis. Similiter ens dicitur conceptus ontologic primus tamquam fundamentum universale, indeterminatum aliorum conceptuum.

648. Schol. 1. Recentes tria enumerant principia, quae immediate sequerentur ens: a) principium identitatis: Ens est ens; quod est, est; b) principium contradictionis; c) principium exclusi tertii: Inter esse et non-esse non est medium; quodlibet est aut non est. Sed principium exclusi tertii identificatur cum principio contradictionis: non esse medium inter esse et non-esse idem significat formaliter atque idem non posse simul esse et non esse. Principium autem identitatis aut sumitur **tautologice**, et tunc non est principium, a) quia non est iudicium, in sola enim praedicatione formali (cf. n. 137) habetur proprie iudicium seu enuntiatio, qua aliquid enuntiatur seu iudicatur, cum **S determinatur per P**; b) quia nihil ex eo deduci potest, minor enim subsumenda idem prorsus exprimeret quod conclusio: Quod est, est; atqui tu es; ergo tu es; — aut non sumitur **tautologice**; tunc est principium; at non est principium, quod immediate sequitur ens, sed sequitur ens mediante conceptu divisionis seu distinctionis. Principium enim identitatis eo formulatur, quod divisionem seu distinctionem negamus in ente: Ens est ens, i. e. non est a seipso divisum seu distinctum, est sibi ipsum unum idemque. Ita acquirimus conceptum unitatis. Principium identitatis est principium unitatis entis cum seipso (cf. n. 624, 1).

2. Contra principium contradictionis obicitur non esse principium simpliciter primum, quia est propositio negativa et modalis: Impossibile est idem simul esse et non esse. — Respondemus: primum conceptum non posse esse negativum, hic enim supponit positivum. Attamen iudicium negativum non supponit necessario positivum, ideo primum iudicium potest esse negativum. Immo primum iudicium debet esse negativum, quia oritur ex duobus primis conceptibus entis et non-entis tamquam expressio oppositionis necessariae inter hos conceptus. Si autem opponitur principium contradictionis non posse esse primum principium simpliciter, quia est modale, negamus suppositum. Secundum expressionem suam scientificam est modale. Sed tamquam primum principium, ad quod homo statim pervenit, cum acquirit usum rationis, non est modale. Est quidem iudicium necessarium: iudicium, quod necessario formulatur, et cui intrinsecus inest necessitas; sed haec necessitas qua talis nondum est cognita et expressa, ut fit propositione modali. Sicut quoad primum conceptum, quoad conceptum entis, duplicem cognitionem distinguere debemus: imperfectam, confusam, et scientificam, distinctam, ita etiam quoad primum iudicium, quoad principium contradictionis. Scientifica, distincta cognitione, quae posterior est, necessitas, quae inest in primo iudicio, distinguitur et propositione modali exprimitur.

3. Quam absurdum sit statuere unum principium, ex quo mens humana omnia deducere posset, iam ex eo patet, quod, quae sunt ordinis experimentalis (facta singularia), non possunt deduci ex veritatibus metaphysicis (universalibus), et in ordine experimental! per se non

est principium seu veritas universalis, ex qua aliae deduci possent, et iudicia experimentalia circa facta singularia non evadunt universalia nisi ope inductionis incompletae, sed sufficientis, quae nititur principio metaphysico causalitatis (cf. n. 77 sq.). Praeterea multae sunt scientiae humanae, quae in unam reduci non possunt, et quarum unaquaeque ut proprium principium habet definitionem sui subiecti (cf. n. 225). Ceterum non negamus cum perfectione scientiae augeri eius simplicitatem: scientia Dei est simplicissima; omnia ex unico principio intelligit, quod est sua essentia; quo perfectior est angelus, eo minor est specierum numerus, quibus intelligit; et etiam scientia humana, quo perfectior evadit, eo evadit simplicior.

649. *Obi.* 1. Ex principio contradictionis omnia alia demonstrari non possunt. Atqui primum principium est, ex quo omnia alia demonstrari possunt. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Directe, *conc.*; indirecte, *nego.* *Contradist. min.*

2. Atqui primum principium est, ex quo omnia alia directe demonstrari possunt. *Probo.* Ex principio perfectissimo omnia alia directe demonstrari possunt. Atqui primum principium est perfectissimum. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Primum principium ontologicum, *conc.*; logicum, *stibdist.*: Intellectus perfectissimi, *conc.*; imperfectissimi seu humani, *nego.* *Dist. consq.:* Primum principium logicum intellectus imperfectissimi seu humani, *nego*; primum principium ontologicum et logicum intellectus perfectissimi, *conc.*

Ad 646sq. **Aristoteles:** «Ostendit, quid sit firmissimum sive certissimum principium. . . . Primo dicit quae sunt conditiones certissimi principii. . . . Prima est, quod circa hoc non possit aliquis mentiri, sive errare. . . . Secunda conditio est, ut sit ‚non conditionale‘, id est non propter suppositionem habitum. . . . Tertia ...» ut non acquiratur per demonstrationem vel alio simili modo; sed adveniat quasi per naturam habenti ipsum. . . . Deinde ostendit, . . . quod huic principio convenit [praedicta determinatio] tamquam firmissimo, quod **est impossibile eidem simul inesse et non inesse idem**: sed addendum est: **secundum idem** [τὸ γὰρ αὐτὸ ἅμα ὑπάρχειν τε καὶ μὴ ὑπάρχειν ἀδύνατον τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ: Met. IV 3, 1005 b 19]. . . . Quod autem praedicta huic principio convenient, sic ostendit. Impossibile enim est quemcumque suscipere sive opinari, quod idem sit simul et non sit: quamvis quidam arbitrentur Heraclitum hoc opinatum fuisse. Verum est autem, quod Heraclitus hoc dixit, non tamen hoc potuit opinari. Non enim necessarium est, quod quidquid aliquis dicit, haec mente suscipiat vel opinetur. . . . Non igitur contingit aliquem circa haec interius mentiri et quod opinetur simul idem esse et non esse. Et propter hoc omnes demonstrationes reducunt suas propositiones in hanc propositionem, sicut in ultimam opinionem omnibus communem: ipsa enim est naturaliter principium et **dignitas omnium dignitatum** [διὸ πάντων οἱ ἀποδεικνύντες εἰ ταύτην ἀνάγουσιν ἐσχάτην δόξαν φύσει γὰρ ἀρχὴ καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματῶν αὕτη πάντων: 1005 b 32]. Et sic patent aliae duae conditiones; quia inquantum in hanc reducunt demonstrantes omnia, sicut in ultimum resolvendo, patet quod non habetur ex suppositione. Inquantum vero est naturaliter principium, sic patet quod advenit habenti, et non habetur per acquisitionem. Ad huius autem evidentiam sciendum est, quod, cum duplex sit operatio intellectus: una, qua cognoscit quod quid est, quae vocatur indivisibilem intelligentia, alia, qua componit et dividit: in utroque est aliquod primum: in prima quidem operatione est aliquod primum, quod cadit in conceptione intellectus, scii, hoc quod dico ens; nec aliquid hac operatione potest mente concipi, nisi intelligatur ens. Et quia hoc **principium**, impossibile est esse et non esse simul, dependet ex intellectu entis, sicut hoc principium, omne totum est maius sua parte, ex intellectu totius et partis: ideo hoc

etiam principium est **naturaliter primum** in secunda operatione intellectus, scii, componentis et dividendis. Nec aliquis potest secundum hanc operationem intellectus aliquid intelligere, nisi hoc principio intellecto. Sicut enim totum et partes non intelliguntur nisi intellecto ente, ita nec hoc principium, omne totum est maius sua parte, nisi intellecto praedicto principio firmissimo (S. Thom., In Met. IV lect 6 n. 597sq.; cf. XI lect. 5 n. 2211 sq.; In Anal. post. I lect. 20 n. 3). — S. Thomas: „Super hoc principio omnia alia fundantur“ (S. th. I-II 94, 2; cf. II-II 1, 7; Ver. 5, 2 ad 7).

Aristoteles: „Concludit, quod **identitas est unitas** vel unio [ἡ ταυτότης ἐνότης τι ἐστίν: Met. V 9, 1018 a 7]. ... Unum significat indivisibile. Et ideo idem est dicere, quod **unumquodque** sit unum sibi, et indivisibile ad seipsum (S. Thom., In Met. V lect. 11 n. 912 et VII lect. 17 n. 1653. Arist., Met. VII 17, 1041 a 16—20; cf. S. Thom., In Met. IV lect. 3 n. 566).

CAPUT IV.

DE DIVISIONE ENTIS IN POTENTIAM ET ACTUM.

Manser, Das Wesen des Thomismus. Die Lehre von Akt und Potenz als tiefste Grundlage der thomist. Synthese.

§ 1. De potentia et actu in genere.

650. Quomodo ens dividatur in potentiam et actum. — Ens dividitur in potentiam et actum: a) quatenus dividitur, ratione status, in ens actuale et ens possibile (sed haec divisio spectat potentiam logicam seu obiectivam tantum, cf. n. 653), b) quatenus dividitur, quasi essentialiter, in ens increatum, quod est actus purus, et ens creatum, quod intrinsecus constituitur ex potentia et actu. Ex quo concludimus potentiam et actum inveniri in omni praedicamento, quia ens praedicamentale est ens creatum.

651. Notio actus et potentiae. — **Potentia** definitur per actum; nam potentia necessario et essentialiter dicit respectum ad actum — est enim capacitas actus, „posse“ ad actum, ordo (transcendentalis) ad actum. Actus vero a) nequit definiri per potentiam. Nam actus in ordine essendi est per se absolutus; si dicit relationem ad potentiam aut ad ulteriorem actum, hoc accidit ei et convenit, non ut est actus, sed ut talis actus (ita actus formalis formae informantis dicit ordinem ad potentiam, ad materiam et ad ulteriorem actum, ad esse). Secundum nostrum autem cognoscendi modum actus semper connotat potentiam; concipimus enim actum ut „quo“, i. e. tamquam id, quo est potentia (cf. n. 619, 1 et n. 652). Ergo actus non definitur per ordinem ad aliud, licet a nobis concipiatur per ordinem ad aliud, b) Actus nullo modo potest definiri neque proprie neque improprie, quia pertinet ad prima simplicia. Non potest definiri **proprie**, quia non conflatur logice ex partibus potentialibus, ex genere et differentia. Actus non conflatur ex genere et differentia, quia non conflatur logice ex potentia et actu (genus et differentia se habent inter se sicut potentia

et actus). Actus enim non dicit nisi actum in conceptu suo; si actus aliquis dicit simul potentiam, hoc accidit ei et convenit ei, ut est talis actus (sicut actus formalis dicit potentiam per ordinem ad esse). Actus non potest definiri **improprie** per resolutionem in partes actuales, sicut ens, quia non conflatur ex partibus actualibus. Hae enim iterum se haberent inter se sicut potentia et actus¹. — c) Actus **declaratur** tantum per inductionem ex exemplis particularibus. Ita actum ambulandi de eo dicimus, qui revera ambulat, potentiam de eo, qui, cum sedeat, potest ambulare; actum videndi de eo, qui videt, potentiam de eo, qui oculis clausis potest videre; similiter de marmore informi dicimus illud esse statuam in potentia, cum vero artificiose est formatum, dicitur statua actu.

652. Quomodo perveniamus ad conceptum actus. — Cum dicimus (n. 583, 2) primum cognitum ab intellectu nostro esse ens, hoc intelligendum est de ente actu, non de ente potentia; ens enim in potentia non intelligitur nisi per ens actu, ut patet ex dictis n. 651. Attamen in hoc ente, quod est compositum ex potentia et actu (primum enim cognitum est ens creatum, immo ens corporeum), intellectus primo non distinguit actum a potentia, sed totum cognoscit confuse, i. e. non distinguendo partes. Ad distinguendas partes, ac proinde ad conceptum actus (et potentiae) intellectus pervenit ex experientia sensili rerum mobilium, quae sunt in motu seu „fieri“, quatenus distinguit id, quod iam factum est — actum —, ab eo, quod nondum est factum, sed potest fieri — a potentia. Atque ita actum primo concipimus tamquam terminum motus seu evolutionis ex potentia ad actum, unde ascendimus ad concipiendum actum (substantiam spiritualem), qui non est terminus motus, nec proinde conotat potentiam, ex qua factus sit; immo neque est terminus mutationis seu effectationis cuiuscumque, sed est a se (actus purus), qui proinde neque conotat potentiam logicam seu obiectivam, ex cuius realisatione ortus sit. Et sic intelligimus relationem ad potentiam non esse essentialem actui; et actum, licet a nobis concipiatur (propter imperfectionem intellectus nostri, qui a sensibus et mutabilibus incipit), conotando potentiam, non esse definiendum per ordinem ad potentiam. Quare actum describimus per **perfectionem**, intelligendo perfectionem non tantum eam, quae fiendo pervenit ad id, quod est, sed etiam eam, quae sine „fieri“ seu effectatione quacumque est id, quod est.

653. Divisio potentiae. — a) **Divisiones quasi-accidentales potentiae**. — Potentia, non formaliter sumpta ut potentia contra-

* Etiam ens ut ens non conflatur ex partibus, ex potentia et actu; ens, quod conflatur ex potentia et actu, ex essentia et esse, est ens creatum; sed nos etiam ens increatum concipimus ad instar entis creati, et actum concipimus ut quo, i. e. Utrumque id, quo subiectum seu potentia aliqua est.

distincta contra actum, sed materialiter sumpta ut ens seu secundum generalem rationem entis, dividitur iisdem divisionibus, quibus dividitur ens. Ita sicut totum ens dividitur ratione status in ens actuale et possibile, potentia dividitur in potentiam actualem, seu **realem** seu **subiectivam**, et potentiam possibilem (possibilitatem) seu potentiam **logicam**, **obiectivam**. Potentia realis est, quae habet esse reale in rerum natura, seu est actu in rerum natura et realiter subicitur actui seu suscipit actum, propter quod vocatur subiectiva. Potentia logica est aptitudo logica suscipiendi existentiam seu modus (mensura) idealis, secundum quem aliquid esse potest; est idem atque essentia possibilis. Ita homo seu animal rationale est modus, secundum quem aliquid esse potest; contra circulus quadratus modum aptum suscipiendae existentiae non exhibet. — Similiter potentia ut ens dividitur in decem praedicamenta.

b) **Divisio quasi-essentialis**. — Potentia sub ipsa ratione potentiae divisione quasi-essentiali dividitur in potentiam **operativam** seu **activam** late dictam, et **non operativam** seu **passivam** stricte dictam. Potentia operativa est „posse“ agere seu facere, potentia aliquid faciendi seu agendi; potentia non operativa seu passiva est „posse fieri“ seu potentia aliquid patiendi seu suscipiendi. Potentia operativa est aut increata aut creata. Potentia increata est actus purus, qui a nobis concipitur tamquam potentia operativa, quasi in potentia ad operationem. Potentia operativa creata constituit secundam speciem praedicamenti qualitatis et dividitur divisionibus in Log. n. 188, 2 assignatis. Potentia non operativa seu passiva est aut pura potentia — materia prima —; aut potentia non pura, quae, cum sit actus non ultimus, relate ad ulteriorem actum est in potentia. Ita actus formalis est actus impurus in potentia relate ad actum entitativum; similiter potentia operativa creata est actus impurus in potentia relate ad operationem.

654. **Divisio actus**. — Actus **quasi-essentialiter** dividitur in actum absolutum (i. e. absolutum a relatione ad potentiam) seu **purum** et actum **non purum**. Actus purus est, qui nullo modo est potentia, quatenus neque dicit ordinem ad ulteriorem actum, neque recipitur seu limitatur ab aliqua potentia. Actus purus est „esse“ subsistens, quod est actus ultimus irreceptus. Actus impurus est actus, qui simul est potentia, qui habet admixtam potentiam, quatenus aut dicit ordinem ad ulteriorem actum — actus formalis (forma), qui dicit ordinem ad ulteriorem actum, ad esse; aut recipitur in potentia et limitatur ab ea, quin dicat ordinem ad ulteriorem actum — actus entitativus finitus,

* Etiam si ipsa secundum se est pura potentia, ut materia prima, aut essentia tantum, actu tamen existit in rerum natura per actum sibi adiunctum (per formam. existentiam, cf. u. 261 et 707, 4).

„esse finitum, quod recipitur in essentia; aut simul recipitur in potentia et dicit ordinem ad ulteriorem actum — actus formalis receptus. Ideo actus impurus dividitur in actum entitativum et actum formalem seu formam. Forma vero subdividitur in receptam et irreceptam (cf. n. 253, 2, nota). Actus entitativus, quia non ordinatur ad ulteriorem actum in linea eiusdem essentiae, dicitur etiam actus ultimus (cf. n. 259 sq.); ultimo enim finit essentiam, ita ut, quicquid ulterius superadditur, sit nova essentia, cum priore accidentaliter coniuncta.

Actus, ut ens est, **quasi-accidentaliter** dividitur, sicut ens, in actum in statu realitatis et actum possibilem. Similiter sicut potentia, ita etiam actus dividitur per decem praedicamenta. Praeterea, quatenus unus actus consideratur per ordinem ad alterum, accidentaliter dividitur in actum primum et actum secundum. Actus primus est, qui alium non supponit; actus secundus, qui priorem supponit eique accedit. Sic operatio est actus secundus, supponit enim formam. Exsistentia quoque in creatis comparatur ad formam ut actus secundus. — Actus primus potest esse **proximus**, ad quem immediate sequitur secundus, et **remotus**, ad quem non immediate sequitur secundus. Ita potentia agendi dicitur in actu primo proximo, cum omnia ad agendum requisita adsunt; secus est in actu primo remoto.

Ad 650 sqq. **Aristoteles** integro lb. IX Metaphysicae agit de divisione entis in potentiam et actum: λέγεται τὸ ὄν . . . κατὰ δυνάμιν καὶ ἐντελέχειαν: 1, 1045b 32. — „Ostendit quid est actus, dicens, quod actus est, quando res est, nec tamen ita est sicut quando est in potentia [Ἔστι δ' ἡ ἐνέργεια τὸ ὑπάρχειν τὸ πρᾶγμα, μὴ οὕτω ὥσπερ λέγομεν δυνάμει: 6, 1048 a 30]. Dicimus enim in ligno esse imaginem Mercurii potentia, et non actu, antequam lignum sculpatur; sed si sculptum fuit, tunc dicitur esse in actu imago Mercurii in ligno. Et similiter in aliquo toto continuo pars eius. Pars enim, puta medietas, est in potentia, inquantum possibile est ut pars illa auferatur a toto per divisionem totius; sed diviso toto, iam erit pars illa in actu. Et similiter sciens et non speculans, est potens considerare sine consideratione; sed hoc, scii, speculari sive considerare, est esse in actu. Deinde . . . respondet quaestioni tacitae. Posset enim aliquis quaerere ab eo, ut ostenderet quid sit actus per definitionem. Sed ipse respondet dicens, quod inducendo in singularibus per exempla manifestari potest. . . quid est actus, et „non oportet cuiuslibet rei quaerere terminum, idest definitionem [οὐ δεῖ παντὸ ὅρον ἡτεῖν: 1048 a 36]. Nam prima simplicia definiri non possunt, cum non sit in definitionibus abire in infinitum. Actus autem est de primis simplicibus; unde definiri non potest (S. Thom., in l. c. lect. 5 n. 1825sq.; cf. lect. 3). — S. Thomas: „Potentia dicitur ab actu: actus autem est duplex: scii, **primus**, qui est forma; et **secundus**, qui est operatio.... Nomen actus primo fuit attributum operationi; . . . exinde fuit translatum ad formam, inquantum forma est principium operationis et finis. Unde et similiter duplex est **potentia**: una **activa**, cui respondet actus, qui est operatio; et huic primo nomen potentiae videtur fuisse attributum; alia est potentia **passiva**, cui respondet actus primus, . . . ad quam similiter videtur secundo nomen potentiae devolutum (Pot. 1, 1). — „Ultimus actus est ipsum esse (Comp. 11; cf. Q. d. an. a. 6 ad 2 [cit. ad 260]). Cf. In Met. V lect. 14 n. 954 sqq.; In Dean. II lect. 1 n. 216 et lect. 11 n. 358 sqq.; I Dist. 7, 1 a. 1 ad 2; Ver. 16, 1 ad 13; Malo 1, 5c.: Actus autem est duplex; C. g. II 25; S. th. I 25, 1; 48, 5; I-II 3, 2; 49, 3 ad 1, et text. oit. n. 655sqq.

§ 2. De habitudine potentiae ad actum.

655. Praestantia actus super potentiam. — a) „Unumquodque perfectum est inquantum est actu, imperfectum autem secundum quod est in potentia" (S. Thom., C. g. I 28). Patet ex ipso conceptu actus et potentiae; nam potentia est imperfectio, actus vero perfectio. — Idem fere ita enuntiatur: In quolibet genere actus est nobilior quam potentia quantum ad illud genus (cf. S. Thom., II Dist. 44, 1 a. 1 ad 2; dist. 19 a. 4 ad 3). In diverso autem genere potentia potest esse nobilior actu, quia tota entitas huius generis est nobilior; ita potentia substantialis (utpote aliquid substantiale) est nobilior actu accidentali.

b) Actus omnino purus est omnino perfectus; actus in aliquo ordine purus in eo ordine perfectus omnino est. Patet ex dictis sub a).

656. Habitus actus et potentiae quoad causalitatem. — a) «Nihil agit nisi secundum quod est in actu" (S. Thom., C. g. I 28), «patitur [vero] secundum quod est in potentia" (S. th. I 25, 1 ad 1). Nam «pati" est recipere actum, ad quem aliquid est in potentia; «agere" autem est exercere causalitatem efficientem, quam non exercet aliquid, nisi inquantum est actu existens et actu virtute agendi et actione praeditum.

b) «Quod est in potentia, non reducitur in actum nisi per ens actu" (S. Thom., S. th. I 3, 1). — Nam nihil reducitur in actum nisi per agens; agens autem est ens actu, ut patet ex dictis sub a). Cum autem reduci in actum sit moveri, idem etiam enuntiatur dicendo: Quidquid movetur, ab alio movetur, i. e. quidquid reducitur in actum, ab alio, i. e. ab ente actu reducitur in actum (cf. n. 342, 1; 749, 5).

c) Logice actus est prior potentia; realiter in eodem subiecto potentia praecedit actum; simpliciter autem actus est prior potentia. — Potentia enim definitur per actum; ergo actus logice seu secundum cognitionem prior est potentia. Actus autem potentiae iit ex potentia vel saltem in potentia (anima humana spiritualis non fit ex potentia seu ex materia, fit tamen in ea; cf. Phil. nat. th. XLVI); ergo in eodem subiecto potentia praecedit actum. At simpliciter actus est prior potentia, quia potentia non reducitur in actum nisi ab ente actu; potentia autem, ut sit, debet reduci in actum, in actum existendi.

d) Omne ens mutabile constat potentia et actu. — Nam eatenus aliquid intelligitur mutabile, inquantum potest suscipere actum, quem non habet, vel amittere actum, quem habet; iam vero quod potest suscipere vel amittere actum, respectu huius actus habet rationem potentiae.

657. Potentia et actus, quatenus constituunt ens unum. — a) Actus et potentia ei respondens realiter distinguuntur. Nam aliquando actus realiter est separabilis a potentia (ut actus intelligendi ab intellectu),

et tunc sane realiter distinguuntur; realis enim separatio est maximum signum realis distinctionis. Sed etiam cum non sunt separabilia inter se, ostenditur potentiam ab actu realiter distingui ex eo, quod potentia est id, quod est determinabile, actus vero id, quod est determinans; iam vero determinans et determinabile realiter distinguantur oportet. Neque obstat genus (potentiam seu determinabile) et differentiam (actum seu determinans) non esse realiter distincta. Nam genus non est potentia realis, sed logica, et differentia est actus seu determinans logicum tantum, quae abstractione intellectus constituuntur.

b) In uno eodemque ordine nihil potest esse simul actus et potentia; sequitur ex dictis sub a); in diverso autem ordine id non repugnat, quia tunc non agitur de actu et potentia ei respondente. Ita forma est actus materiae, sed simul est potentia relate ad esse.

c) Potentia per seipsam limitatur, actus autem limitari nequit, nisi quatenus vel est actus alicuius potentiae, in qua recipitur, vel est potentia ad actum superioris ordinis. — *Probat*ur: Potentia est imperfectio, ergo limitatio actus seu capacitas finita. Contra, actus est perfectio, ergo ex se non dicit limitationem, ergo ex se non limitatur.

Nota. — Etiam potentia limitatur per actum, quatenus eius infinitas potentialis coarctatur per actum formalem. Ita infinitas potentialis materiae, quatenus est in potentia ad suscipiendam quamcumque formam informantem, per receptionem formae limitatur (cf. n. 365 sq.).

d) Ex duobus entibus actu non fit unum per se, i. e. unum ens. — Nam unum ens est, quod habet unum esse (cf. n. 630; 260, 2). Ens autem actu est, quod habet esse actu. Ideo duo entia actu sunt duo, quorum unumquodque habet suum esse actu. Ens enim dicitur ab esse.

657 '. Distinctio realis inter actum et potentiam limitantem actum accuratius explicatur.

Actus ex se et qua talis limitari non potest. Actus limitatur tantum aut per potentiam realiter a se distinctam, aut eo, quod actus ipse est potentia pro actu aliquo superiore. Actus limitatur per potentiam realiter a se distinctam, in qua recipitur: ita existentia limitatur per essentiam, et forma per materiam. /Vetus eo limitatur, quod est potentia pro actu aliquo superiore: ita forma est actus materiae, et simul cum materia est potentia quoad existentiam. Sed tunc actus non limitatur, prout est actus, sed prout est potentia. Quare simpliciter dicere possumus: Actus ex se non limitatur, sed limitatur tantum per potentiam a se realiter distinctam. Haec propositio constituit fundamentum philosophiae aristotelico-thomisticae. Et est quidem haec propositio ex suis terminis per se nota. Nam actus immediate ex conceptu suo se manifestat tamquam id, quod ex se limitari non potest, sed limitatur tantum per potentiam realiter a se distinctam. Ex natura sua actus tendit ad dandam plenitudinem perfectionis illius ordinis, in quo est actus. Actus enim essentialiter est perfectio: perfectio sim-

pliciter tamquam actus entitativus, tamquam actus simpliciter; perfectio secundum quid, perfectio in aliquo ordine tamquam actus formalis, tamquam actus in aliquo ordine. Hoc autem dato, intelligi non potest, quomodo in sua realitate physica includere possit id, quod limitat ipsum in illo ordine, in quo est actus. Nam id, quod essentialiter est perfectio in aliquo ordine et essentialiter tendit ad dandam plenitudinem perfectionis illius ordinis, non potest simul esse id, quo huius perfectionis plenitudo impeditur, i. e. non potest in sua realitate physica includere id, quo huius perfectionis plenitudo impeditur: Id, quo formaliter unumquodque habet perfectionem essendi, non potest esse id, quo formaliter impeditur plenitudo $\tau\omicron\upsilon$ esse, i. e. actus entitativus, seu esse non potest includere in sua realitate physica id, quo limitatur: esse non potest formaliter limitare seipsum. Et id, quo formaliter unumquodque sapiens est sapiens, non potest esse id, quo formaliter impeditur plenitudo sapientiae: sapientia non potest formaliter limitare seipsam; sapientia tamquam causa formalis non potest includere in sua realitate physica id, quo limitatur. Ulud impedimentum, quo impeditur plenitudo $\tau\omicron\upsilon$ esse, quo impeditur plenitudo sapientiae, necesse est proveniat ab extrinseco; non potest provenire ab ipsa physica realitate causae formalis, ab ipsa realitate physica $\tau\omicron\upsilon$ esse vel sapientiae. Si causa formalis limitaret seipsam, simul deberet esse id, quo formaliter aliquid habet perfectionem in aliquo ordine, et quo formaliter non habet perfectionem in eodem ordine; quod est contradictorium. Causa formalis omnis ex se dat plenitudinem in suo ordine; quae plenitudo non potest impediri formaliter, sed materialiter tantum per potentiam, in qua recipitur forma seu actus. Est enim causa formalis id, quod illimitate tendit ad dandam plenitudinem perfectionis: Sapientia ex se dat totam plenitudinem sapientiae, et esse plenitudinem essendi. Si igitur haec causa formalis in nullo subiecto, in nulla potentia recipitur, sed subsistit irrecepta, non potest non explicare totam suam infinitatem: necessario subsistit tamquam actus infinitus et unicus in suo ordine. Sapientia igitur in nullo subiecto recepta est infinita. Immo sapientia simpliciter, tamquam perfectio simpliciter simplex, est infinita simpliciter. Sapientia in aliquo genere, sapientia secundum quid esset infinita in suo genere. In subiecto tamen aliquo recepta, est qualitas limitata. Haec autem limitatio unice ex subiecto provenit, quocum communicatur imperfecte — imperfecte secundum claritatem cognitionis et secundum obiecta, quae respicit. Thomistae, praeunte S. Thoma, utuntur sensibili exemplo ad hanc metaphysicam veritatem declarandam: Si albedo tamquam idea platonica essentialiter per se subsisteret, infinita esset in sua linea; nam est id, quo in indefinitum unumquodque album est album, nec posset esse nisi una. Ita revera forma substantialis, quae non tantum est immaterialis seu spiritualis sicut anima humana, sed tamquam purus spiritus omnino non est forma corporis, in sua linea est infinita, nec potest esse nisi

una in sua specie, quia tamquam principium specificans, per se subsistens, totius speciei ambitum exhaurit. Et esse subsistens, quod in nulla essentia limitante recipitur, simpliciter est infinitum seu actus purus.

Nec potest dici actum limitari, non per potentiam, in qua recipitur, sed per causam efficientem, actum limitationem suam accipere a causa efficiente, a qua tamquam limitatus producitur. Causa enim efficiens non potest producere limitatum actum, nisi producat eum tamquam in potentia aliqua receptum. Si producit actum irreceptum, necesse est producat eum, prout convenit actui irrecepto, i. e. tamquam infinitum. Ita revera Deus producit substantiam pure spirituales in sua linea infinitam.

Ad 655 sqq. **Aristoteles**: Προτέρα ἐστὶν ἡ ἐνέργεια [τῇ δυνάμει] καὶ λόγῳ καὶ τῇ οὐσίᾳ· χρόνῳ δ' ἴστί μὲν ὧ . ἐστὶ δ' ὧ ου (Met. IX 8, 1049 b 11). Ad quae **S. Thomas**: „Id per quod oportet alterum definiri, est prius eo ratione; sicut animal prius homine, et subiectum accidente. Sed potentia non potest definiri nisi per actum. Nam prima ratio possibilis in hoc consistit, quod convenit ipsum agere vel esse in actu; sicut aedificator dicitur qui potest aedificare, ... et visibile dicitur aliquid quod potest videri, et sic est in aliis. Ergo est necessarium, quod ratio actus praecedat rationem potentiae, et notitia actus notitiam potentiae.... Deinde ostendit quomodo sit actus potentia prior tempore, et quomodo non; ... idem numero est prius tempore in potentia quam in actu. ... Ostendit quod [actus] sit prior secundum substantiam. ... Et quia esse prius secundum substantiam est esse prius perfectione, perfectio autem attribuitur duabus causis, scii, formae et fini; ideo duabus rationibus in parte prima utitur ad propositum ostendendum. Quarum prima sumitur ex parte formae. Secunda ex parte finis. ... Et ex hoc manifestum est, quod actus est prior quam potentia secundum substantiam et formam. Et est prior tempore, ut supra dictum est, quia semper prius exigitur actus secundum quem generans aut movens aut faciens est actu, ante alterum actum quo generatum vel factum est in actu, postquam fuit in potentia: quousque veniatur ad primum movens, quod est in actu tantum. Id enim quod exit de potentia in actum, requirit actum praecedentem in agente, a quo reducitur in actum (In 1. c. lect. 7 n. 1846sq.; lect. 8 n. 1856 1866; cf. VII lect. 2 n. 1278sq.; XII lect. 6 n. 2500sq.; In De an. II lect. 1 n. 228; III lect. 10 n. 740; C. g. I 16; II 16: Adhuc, Quod; 78 Deinde dicit: Qui; Ver. 13, 1 ad 10; Pot. 7, 1 c.; Spir. creat, a. 1 c.; a. 10c. et ad 3; Spe a. 3c.; Qdl. V a. 19; S. th. I 3, 1; 82, 3 ad 2; 85. 3 ad 1; 94. 3; HI 50. 2 ad 3).

„Concludit [Aristoteles] .. quod potentia et actus diversa sunt (δύναμις καὶ ἔντελες ἐτερόν ὄν: Met. IX 3, 1047 a 18. S. Thom. lect. 3 n. 1803). — S. Thomas: „Si alicui exsistenti in actu superveniat alius actus, non erit totum unum per se. sed solum per accidens: eo quod duo actus vel formae secundum se diversae sunt (Op. De subst. sep. c. 6 [ed. Mandonnet c. 5]). «Non enim plura possunt simpliciter unum fieri nisi aliquid sit ibi actus, et aliud potentia (C. g. I 18; cf. text, ad 630).

Ad 657¹¹ (et 657, c). **S. Thomas**: «Nullus actus invenitur finiri nisi per potentiam, quae est vis receptiva. Invenimus enim formas limitari secundum potentiam materiae. Si igitur primum movens est actus absque potentiae permixtione, quia non est forma alicuius corporis, ... necessarium est ipsum infinitum esse (Comp. 18). — Omnis actus alteri inhaerens terminationem recipit ex eo in quo est. quia quod est in altero, est in eo per modum recipientis. Actus igitur in nullo exsistens nullo terminatur: puta, si albedo esset per se exsistens. ... Deus autem est actus nullo modo in alio exsistens: quia nec est forma in materia, ... nec esse suum inhaeret alicui formae vel naturae. ... Relinquitur igitur ipsum esse infinitum

(C. g. I 43; cf. 28; II 52). — „Ipsa quidditas vel forma quae est intelligentia, [est] in potentia respectu esse quod a Deo recipit; et illud esse receptum est per modum actus. . . . Esse earum [sc. substantiarum creaturarum intellectualium] [est] receptum, et ideo limitatum et finitum ad capacitatem naturae recipientis. Sed natura . . . earum est absoluta, non recepta in aliqua materia. Et ideo dicitur in libro De causis quod intelligentiae sunt infinitae inferius et finitae superius: sunt enim finitae quantum ad esse suum . . .; non tamen finiuntur inferius, quia earum formae non limitantur ad capacitatem alicuius materiae recipientis eas. . . . In substantiis compositis ex materia et forma . . . et esse est receptum et finitum, . . . et iterum natura vel quidditas earum est recepta in materia signata. Et ideo sunt finitae et superius et inferius- (Ente et ess. c. 5 et 6; cf. De subst. sep. c. 8 fin. [al. c. 6]; I Dist. 43, 1 a. 1 et 2; Ver. 2, 2 ad 5; 21, 6c. et ad 5; Pot. 1, 2; Spir. creat, a. 1; Qdl. III a. 3; VII a. 1 ad 1; In ib. De caus. lect. 4 et 5; In De div. nom. c. 5 lect. 1: Deinde cum dicit, .Etenim Deus‘; S. th. I 7, 1 et 2 [cit. ad 366]; 14, 1; 25, 2; 50, 2 ad 3—4; 75, 6 ad 4; 85, 7). Cf. text, ad 386 705 795.

PARS II.

DE ENTE CONSIDERATO PROUT EST IN INTELLECTU HUMANO, SEU DE VERITATE LOGICA HUMANA.

Ioan. Straub, De obiectivitate cognitionis humanae. T. Pesch, Institut, log : Logica critica. Idem, Das Weltphänomen. Frick, Logica: Critica. L'abbé, Institut philos., Logica: De criteriis. Glofner, Der moderne Idealismus. J. Rickaby, The first principles of knowledge. Mercier, Critériologie. Willems, Die Erkenntnislehre des modernen Idealismus. Al. Schmid, Erkenntnislehre. E. L. Fischer, Die Grundfragen der Erkenntnistheorie. Michelitsch, Einleitung in die Erkenntnislehre. P. Geny, Critica (ad usum privatum). J. Gredt, De cognitione sensuum externorum. Idem, Unsere Außenwelt. J. Marita in, Réflexions sur l'intelligence, cap. I et II. J. de Tonquédec, La critique de la connaissance. G. Söhngen, Sein und Gegenstand. P. W intrath, Über die objektive Evidenz: Divus Thomas (Friburgi Helv.) 1933, 1934.

CAPUT I.

DE ESSENTIA VERITATIS LOGICAE HUMANAЕ.

THESIS VII: Veritas logica non inest formaliter in simplici apprehensione mentis humanae, sed in iudicio tantum (cf. n. 27).

658. St. qu. 1. Veritas logica seu cognitionis est adaequatio intellectus cum re (cf. n. 634 sqq.). In hac adaequatione ex una parte est res, prout est in se; intellectus enim, ut sit verus, debet esse adaequatus rei, prout est in se, i. e. debet cognoscere rem, sicut est; ex altera autem parte, i. e. ex parte intellectus, triplex terminus considerandus est: intellectio et conceptus formalis et res secundum esse suum cognitum in intellectu. Intellectus enim adaequatur rebus intellectione^{*}, qua exprimitur conceptus formalis, mediante quo res est in intellectu secundum esse cognitum. Intellectus cognitione sua fit obiectum cognitum; hoc in intellectu obtinet .esse cognitum.esse intellectum". Quare cognitio dupliciter considerari potest: a) ut actio, seu ut est tendentia in obiectum et apprehensio obiecti: b) ut est ob-

¹ In actu primo intellectus adaequatur rebus, specie habitualiter remanente ex iudicio, quo habetur veritas logica in actu primo.

iectum ipsum secundum esse cognitum. Ad veritatem logicam requiritur, ut res ita sit in cognitione secundum esse cognitum, sicut est in se, i. e. requiritur adaequatio huius „esse cogniti“ cum re, prout est in se. Veritas logica essentialiter consistit in adaequatione totius esse cogniti cum re, prout est in se. Sed hoc esse cognitum est per actionem cognoscitivam, quae ipsa fit mediante specie expressa seu conceptu formali. Ideo adaequatio actionis cognoscitivae et conceptus ad veritatem logicam pertinent praesuppositive. Res in se, cui adaequatur intellectus, est res secundum esse suum reale physicum, quod habet in rerum natura, aut etiam (si agitur de abstractis) res secundum esse suum metaphysicum (cf. n. 712, 2), quod habet in ordine metaphysicq. — Ad adaequationem veritatis non requiritur conceptus **completus** (adaequatus, cf. n. 15), sed sufficit incompleta cognitio, dummodo ne res positive aliter sit in cognitione, atque est in se (excluditur omnis error positivus, non vero error negativus; cf. n. 681, 4).

Veritas logica duplex est: altera causata et mensurata a rebus, altera a rebus non causata et mensurata. Veritas logica causata et mensurata a rebus, seu veritas intellectus creati, dependentis a rebus, in relatione reali consistit **transcendental!**, quia conceptus et intellectio ipsa natura sua seu transcendentaliter ordinantur ad res repraesentandas, prout sunt, seu ad adaequationem cum eis habendam.

In thesi agitur de veritate logica causata et mensurata a rebus, i. e. de veritate intellectus **creati**, et quidem de veritate intellectus humani, qui in statu unionis cum corpore triplici operatione: simplici apprehensione, iudicio, ratiocinio, se evolvit (cf. Phil. nat. th. LVI). Ideo oritur quaestio, in qua intellectus humani operatione veritas logica inveniatur, quae quaestio est de **essentia** veritatis humanae. Sed quaestio de veritate logica est etiam de ente, ut ens est, considerato prout est in intellectu humano, cum obiectum intellectus sit ens, ut ens est (cf. Phil. nat. th. XLIX). Postquam igitur consideravimus ens, prout est in se, nunc illud consideramus, prout est in intellectu humano.

2. Omnes admittunt simplici apprehensioni convenire aliquam veritatem, vel logicam vel ontologicam. Similiter omnes admittunt veritatem simplicis apprehensionis imperfectam esse, cum ipsa simplex apprehensio mentis humanae sit cognitio imperfecta, perficienda per indicium et ratiocinium. Sed controvertitur, num in simplici apprehensione iam inveniatur veritas logica. Affirmant Ferrariensis (f 1528), Molina (1535—1600), Conimbricenses, negant Suarez (1548—1617) et Thomistae communiter.

659. Prob. th. Veritas logica est adaequatio, quae est in intellectu ut terminus cognitionis, seu quae est in intellectu ut cognita. Atqui adaequatio, quae est in intellectu ut terminus cognitionis, non habetur in simplici apprehensione, sed in iudicio tantum. Ergo.

Prob. mai. Veritas logica est adaequatio in intellectu **specialis** omnino, quae differt formaliter seu essentialiter a quacumque alia adaequatione, etiam repraesentativa, ut est adaequatio inter statuam et hominem per statuam repraesentatum; id quod patet ex differentia essentiali, quae intercedit inter veritatem logicam seu cognitionis et veritatem ontologicam, etiam repraesentativam, ut est veritas ontologica statucae (nemo enim statucae logicam seu cognitionis veritatem tribuet). Atqui specialis illa adaequatio non est nisi adaequatio, quae est in intellectu ut terminus cognitionis; adaequatio enim, quae est in intellectu, non ut cognita, quatenus intellectus est adaequatus, sed non cognoscit se esse adaequatum, non differt formaliter a quacumque alia adaequatione repraesentativa, sed materialiter tantum, ratione materiae, quae est adaequata (haec materia in statua est lapis, in intellectu est intellectus), non ratione ipsius adaequationis; aliis verbis: vi simplicis apprehensionis adaequatio est in intellectu **materialiter** considerato, ut est res quaedam, non vero **formaliter** considerato, ut est intellectus, i. e. ut est cognoscens. Ergo.

Prob. min. Adaequatio, quae est in intellectu ut terminus cognitionis, non habetur illo actu, qui abstrahit ab esse rei, sed illo tantum, qui fertur in hoc esse, cognoscendo „esse cognitum” tamquam adaequatum cum esse rei. Atqui simplex apprehensio abstrahit ab esse rei, iudicium vero fertur in hoc esse, cognoscendo „esse cognitum” tamquam adaequatum cum esse rei. Ergo.

Mai. per se patet. *Min.* ostenditur ex indole simplicis apprehensionis et iudicii. Conceptus simplici apprehensione habitus, utpote abstractus, relinquit esse, quod est singularium. Conotat quidem hoc esse, et intellectus, advertendo ad hanc conotationem, reflectendo reflexione impropria facit intentiones universalitatis et praedicabilitatis (cf. n. 133), et ita cognoscit praedicabilitatem conceptus sui simplici apprehensione conotativa. Reflectendo autem reflexione propria ad hanc cognitionem, eam ut adaequatam cognoscit. Quo ipso praedicabilitatem in actum reducit: praedicat, iudicat. Ita cognoscit „esse cognitum” suum tamquam adaequatum cum esse rei, ac proinde esse huius rei tum physicum, tum metaphysicum simplici apprehensione iam repraesentatae, cognoscit et exprimit: Sicut cogito, ita est; id, quod mihi intentionaliter observatur, est actualiter existens in rerum natura — habet esse physicum; quare non est merum ens rationis, sed modus essendi realis — habet esse metaphysicum. Et id, quod cogitatur conceptibus universalissimis: entis, substantiae, accidentis, causae et effectus, totius et partis etc., se manifestat tamquam modus essendi non tantum entis corporei, sed entis qua talis, qui ultra experientiam sensilem valet. Simplex apprehensio praedicabilitatis est quidem adaequata, sed intellectus non fit conscius suae adaequationis, nisi cum reflectit reflexione propria in ipsum actum cognitionis. Intellectus in simplici apprehensione cognoscit iam cognitionem suam, sed in actu exercito tantum, i. e.

obscure et in obliquo, id quod non sufficit, ut fiat ei evidens eius adaequatio cum obiecto, sed requiritur, ut cognoscat in actu signato, reflexione propria.

660. Coroll. 1. Ergo veritas logica est iudicium verum seu rebus adaequatum. Et est iudicium **certum** certitudine formali. Est enim adaequatio intellectus cognita; sed adaequatio cognita est certitudo formalis seu certitudo fundata in evidentia obiectiva. — Falsitas logica est iudicium falsum seu rebus non adaequatum.

2. Ergo veritas logica consistit formaliter **inchoative** in ipso actu iudicii, quo intellectus producit speciem expressam (conceptum formalem) repraesentativam compositionis subiecti cum praedicato, **perfecte** autem in specie expressa et in actu contemplationis, qui exercetur in specie.

3. Ergo veritas logica fundatur in esse, et veritas logica intellectus humani fundatur in esse, quod iudicando apprehenditur. Hoc esse (physicum et metaphysicum) aut est esse simpliciter, cum indicatur: res est, aut non est; aut est tale esse, cum indicatur: res est, aut non est talis. Nam simplex apprehensio intellectus humani ita imperfecta est, ut initio res non cognoscatur cum omnibus suis proprietatibus. Intellectus pedetentim iterum iterumque novas detegit proprietates, quas attribuit rei. Sed est simplex apprehensio perfecta intellectus divini et angelici, quae directe attingit esse, tum subiecti cognoscentis tum obiecti cogniti, et sine compositione essentiam simul cum omnibus suis attributis apprehendit. In hac simplici, sed perfecta apprehensione inest adaequatio ut cognita. Hac simplici apprehensione intellectus directe se cognoscit tamquam adaequatum obiecto. Haec simplex apprehensio est iudicium virtualiter, aut, si velit ita dici, iudicium sine compositione.

4. Ergo (a fortiori) veritas logica non inest in cognitione sensitiva. Cognitio enim sensitiva non est iudicativa, sed simpliciter apprehensiva; et simplex apprehensio sensus, quae essentiam non attingit, adhuc imperfectior est simplici apprehensione intellectus.

5. Ergo veritas, quae inest in simplici apprehensione intellectus et in cognitione sensitiva, est veritas **ontologie** a. — Cognitio omnis est vera veritate ontologica formali et causali primaria (cf. n. 637, 2). Est enim vera **cognitio**, quatenus in ea salvatur cognitionis essentia, et ita est adaequata ideae exemplari suae (veritas ontologica formalis) et se manifestat tum in actu exercito, tum in actu signato tamquam id, quod est, i. e. tamquam talis determinata cognitio (veritas ontologica causalis primaria). Falsa dicitur cognitio logice, falsitate logica, quatenus est iudicium falsum, et **ontologice**, falsitate ontologica causali secundaria, quatenus propter similitudinem cum cognitione vera, seu adaequata rei, apta est ad hominis cognitionem decipiendam. Cognitio enim omnis, sive iudicativa sive non iudicativa, hoc ipso, quod est,

cognitio, apparet tamquam rei manifestatio, i. e. tamquam cognitio adaequata. Et ita, etiam si non est adaequata, sed inadaequata seu falsa, speciem et similitudinem gerit cognitionis adaequatae seu verae. Cognitio falsa est mala cognitio — malum naturale —, deficiens a regula sua, ab adaequatione in cognoscendo, sicut actus humanus deficiens a regula morum est malum morale. Sed sicut actus humanus deficiens seu peccatum est verus actus humanus, in quo essentia actus humani salvatur, ita cognitio falsa est vera cognitio, quatenus essentia cognitionis in ea salvatur. Cognitio haec, etsi inadaequata, tamen est actus, quo immaterialiter aliqua forma possidetur.

Veritas ontologica causalis, quae inest in simplici apprehensione, dici potest causalis proxima, quia simplex apprehensio proxime causât iudicium seu veritatem logicam. In simplici enim apprehensione conotativa continetur virtualiter iudicium seu veritas formalis (cf. n. 26).

661. Schol. Num veritas gradus admittat. — a) Veritas logica formaliter considerata seu ratione ipsius adaequationis non admittit gradus, sed sistit in indivisibili; patet ex ipsa ratione adaequationis, quae sistit in indivisibili, b) Veritas materialiter seu obiective considerata ratione obiecti, circa quod versatur adaequatio, gradus admittit extensive, quatenus hoc obiectum totaliter cognoscitur, secundum omnes notas seu gradus suos, vel non totaliter; ita extensive maior est veritas cognoscere hominem, quam cognoscere animal, c) Veritas subjective considerata, ratione actus mentis cognoscentis seu indicantis, gradus admittit intensive α) propter maiorem vel minorem firmitatem adhaesionis seu assensus mentis, β) propter maiorem vel minorem claritatem cognitionis (cf. n. 670).

Falsitas etiam formaliter considerata gradus admittit. Nam falsitas formaliter consistit in inadaequatione. Sed inadaequatio potest magis vel minus ab adaequatione recedere vel ad eam propinquare.

662. *Obi.* 1. In simplici apprehensione, in qua inest adaequatio intellectus cum re, inest formaliter veritas logica. Atqui in simplici apprehensione inest adaequatio intellectus cum re. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: In qua inest adaequatio ut cognita, *con.*; non ut cognita, *neg.* *Contradist. min.*

2. Atqui in simplici apprehensione inest adaequatio ut cognita. *Probo.* In simplici apprehensione, qua cognoscitur praedicabilitas, inest adaequatio ut cognita. Atqui in simplici apprehensione (conotativa) cognoscitur praedicabilitas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qua cognoscitur praedicabilitas ut adaequata rebus, *con.*; qua non cognoscitur praedicabilitas ut adaequata, *neg.* *Contradist. min.*

3. Atqui simplex apprehensio est cognitio adaequationis suae. *Probo.* Cognitio, quae est cognitio sui ipsius, est etiam cognitio suae adaequationis. Atqui simplex apprehensio est cognitio sui ipsius. Ergo. — *Resp. Cone, mai.; dist. min.*: Simplex apprehensio perfecta, *con.*; simplex apprehensio imperfecta mentis humanae, *neg.* *Dist. consq.*

4. Atqui etiam simplex apprehensio imperfecta mentis humanae est cognitio sui ipsius. *Probo.* Cognitio, quae, manifestando aliud, etiam seipsam manifestat in actu exercito, est cognitio sui ipsius. Atqui etiam simplex apprehensio imperfecta mentis humanae est cognitio, quae, manifestando aliud, seipsam manifestat in actu exercito. *Grædt, Elem. philoe. II. Ed. 7.*

Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Est cognitio sui ipsius in actu signato, *nego*; est cognitio sui ipsius in actu exercito, *subdisf.*: Et haec cognitio sufficit ad adaequationem cognoscendam, *nego*; non sufficit, *conc. Conc. min.*; *dist. consq.* — Cognitio illa, qua in actu exercito, i. e. obscure et in obliquo cognoscitur cognitio, non sufficit ad eius adaequationem manifestandam, ita ut fiat evidens, sed requiritur expressa advertentia, seu actus reflexus, quo exercetur iudicium.

Ad 659. S. Thomas: „Verum et falsum [non] sunt circa illam operationem mentis, qua intellectus format simplices conceptiones. . . . Hoc est quod dicit [Aristoteles: περί δὲ τὰ ἀπλά και τὰ τι ἐστὶν οὐδ' ἐν τῇ διανοίῃ <τὸ ψεῦδος και τὸ ἀληθές>: Met. VI 4, 1027 b 27]. . . . Unde relinquitur, . . . quod ex quo [verum et falsum] non est in rebus, nec est in mente circa simplicia, . . . quod sit circa compositionem et divisionem mentis primo et principaliter. . . . In hac sola secunda operatione intellectus est veritas et falsitas, secundum quam non solum intellectus habet similitudinem rei intellectae, sed etiam super ipsam similitudinem reflectitur, cognoscendo et diiudicando ipsam (In Met. VI lect. 4 n. 1233 1236: cf. Arist., Met. IX 10; De an. III 6; S. Thom., In Met. IX lect. 11 n. 1896sq.; In De an. III lect. 11 n. 746 sq.; Ver. 1, 3 et 9; C. g. I 59; S. th. I 16, 2). Vide text. cit. ad 26sq. 635.

CAPUT II.

DE EXSISTENTIA VERITATIS IN MENTE HUMANA.

QUAESTIO I: De modis, quibus se habere potest mens humana ad veritatem possidendam.

663. Quotuplici modo mens humana habere se possit ad veritate possidendam. — Intellectus noster quoad veritatem aliquam possidendam potest esse aut in **pura potentia**, ita ut veritatem illam omnino non possideat neque ullum habeat actum, quo appropinquet veritati possidendae; aut in **actu sive imperfecto**, quo appropinquat ad veritatem possidendam, sive **perfecto**, quo veritatem perfecte possidet. Status purae potentiae, in quo versatur intellectus, habet aut rationem merae **negationis**, cum intellectus non est capax veritatis, de qua agitur, cognoscendae, aut **privationis**, cum intellectus capax est veritatis cognoscendae. Haec privatio est aut **ignorantia** aut **error**, quatenus intellectus non habet aut habet iudicium, sed falsum seu non adaequatum rei. Actus autem imperfectus circa veritatem est aut **dubium**, cum intellectus versatur circa veritatem sine assensu seu iudicio, quo unam partem contradictorii, de quo agitur, admitteret prae alia; aut **opinio**, cum versatur circa veritatem cum assensu seu iudicio, quo admittit unam partem, sed infirmo, i. e. cum formidine contradictorii. Actus perfectus, in virtute cuius intellectus veritatem perfecte possidet, est **certitudo**.

664. Quid sit nescientia, ignorantia, error, dubium. — **Nescientia** est carentia cognitionis non debitae. **Ignorantia** est carentia cognitionis debitae. Haec est privatio, illa mera negatio. — **Error** est status, quo intellectus approbat falsa pro veris. — **Dubium** est status, quo intellectus fluctuat inter duas partes contradictorii nec magis ad unam

quam ad aliam inclinatur. In dubio intellectus iudicando unam partem prae alia contradictorii, de quo agitur, non admittit aut ex defectu moventium, cum non apparent rationes neque pro una neque pro altera parte — **dubium negativum**; aut ex aequalitate eorum, cum rationes apparent aequales pro utraque parte — **dubium positivum**. Etiam **dubium negativum** est actus imperfectus circa veritatem, quo mens ad eius possessionem appropinquat, quia iam deliberat de re, de qua agitur, considerando eam secundum diversas partes.

665. Quid sit opinio. — **Opinio** definitur: assensus in unam partem contradictorii ob rationem vel motivum probabile cum formidine partis oppositae. Ab opinione essentialiter non distinguitur **suspicio**, quae est assensus inclinans in aliquam partem ex aliquo levi signo. Ratio formalis opinionis, qua distinguitur a certitudine, est assensus infirmus seu cum formidine contradictorii. Assensus est actus intellectus iudicantis seu sententia, quam fert intellectus. Hanc autem sententiam intellectus fert, perspicendo rem etiam aliter esse posse, quam esse pronuntiatur. Ideo assensus dicitur esse cum formidine contradictorii. Formido (timor), quae proprie non est actus intellectus, sed actus appetitus circa malum, de intellectu et de assensu eius dicitur causaliter tantum, quatenus perspicientia illa, in virtute cuius intellectus perspicit rem aliter esse posse, causât in appetitu formidinem seu timorem. — Sicut certitudo nititur evidentia obiectiva (sive veritatis, sive credibilitatis), ita opinio nititur **probabilitate**, quae est quaedam evidentia imperfecta seu partialis rei, quatenus res manifestatur intellectui secundum aliquid sui, sed non totaliter. Exemplo sit saccus, continens nonaginta novem globos albos et unum nigrum: probabilissimum est eum, qui caece extrahit globum aliquem, non nigrum, sed album extracturum esse, quia extractio globi maxime ab hoc numero dependet, qui est evidens; at dependet etiam a positione globi in sacco, quae latet.

Sicut est evidentia veritatis et credibilitatis (cf. infra n. 667), ita est probabilitas **interna**, quae est evidentia partialis ipsius rei, et **externa**, quae est testimonium auctoritatis probabiliter credibilis (si esset evidenter credibilis, haberetur certitudo — certitudo fidei). — Probabilitas, sive interna sive externa, potest esse maior vel minor, ut per se patet. Ideo distinguitur opinio probabilis, probabilior, probabilissima. Maior probabilitas unius opinionis non tollit probabilitatem alterius, immo neque semper et necessario probabilitas unius sententiae ex probabilitate alterius oppositae minuitur, quia pro utraque sententia opposita possunt adesse motiva disparata seu rationes ex diversis fontibus desumptae, quae non destruunt inter se. Si vero rationes sunt ex eodem fonte, altera minuit alteram, ut per se patet.

Ad 663sqq. S. Thomas: „Ignorantia in hoc a nescientia differt, quod **nescientia** dicit simplicem scientiae negationem.... **Ignorantia** vero importat scientiae privationem: dum scii, alicui deest scientia eorum quae aptus natus est scire (S. th. I-II 76, 2). — „Actuum enim ad intellectum pertinentium quidam habent

firnam assensionem absque tali cogitatione (= absque actu intellectus deliberantis], sicut cum aliquis considerat ea quae scit vel intelligit: talis enim consideratio iam est formata. Quidam vero actus intellectus habent quidem cogitationem informem absque firma assensione: sive in neutram partem declinent, sicut accidit **dubitanti**; sive in unam partem magis declinent sed tenentur aliquo levi signo, sicut accidit **suspicienti**; sive uni parti adhaereant, tamen cum formidine alterius, quod accidit **opinanti** (S. th. II-II 2, 1; cf. I 101, 1 ad 2; Ver. 14, 1; III Dist. 23, 2 a. 2 sol. 1; Malo 3, 7; 8, 1 ad 7; Hebr c. 11 lect. 1).

QUAESTIO II: De certitudine.

ARTICULUS I.

QUID ET QUOTUPLEX SIT CERTITUDO.

666. Quid sit certitudo. — Certitudo in genere seu late sumpta est status mentis, firmiter et sine ulla formidine contradictorii adhaerentis uni parti contradictionis. Certitudo igitur ita late sumpta nihil aliud dicit nisi iudicium firmum propter remotionem formidinis contradictorii. — Certitudo primarie est aliquid subiectivi, i. e. status mentis, firmiter adhaerentis uni parti contradictionis — certitudo **subiectiva**; sed secundarie per analogiam attributionis certitudinis nomen transfertur ad significandum etiam obiectum. quod fundat hunc statum mentis — certitudo **obiectiva** seu fundamentalis. Certitudo subiectiva dicitur mere subiectiva, si non fundatur in certitudine obiectiva. Certitudo vero subiectiva, fundata in obiectiva, est certitudo **formalis**.

667 Quid et quotuplex sit certitudo obiectiva. — Certitudo obiectiva in genere est illud obiectivum, quod est sufficiens fundamentum certitudinis (subiectivae) formalis seu iudicii firmi ex remotione omnis formidinis contradictorii. Hoc autem fundamentum est aut **evidentia obiectiva**, aut auctoritas testantis manifesta per evidentiam credibilitatis. Evidentia obiectiva est veritas ontologica causalis, actu causans in mente veritatem logicam seu iudicium verum. Est igitur ipsa rei entitas, seu intelligibilitas, prout se manifestat menti. Evidentia est duplex, **veritatis** (evidentia obiectiva stricte) et **credibilitatis**. Habetur evidentia veritatis, cum ipsum obiectum seu veritas est evidens intellectui. Habetur vero evidentia credibilitatis, cum obiectum seu veritas non est evidens intellectui, est tamen evidens eius credibilitas (cf. n. G68), quatenus evidens est testimonium et auctoritas testis, i. e. scientia et veracitas (veritas logica et veritas moralis) testis testificantis hanc veritatem.

Evidentiam esse sufficiens fundamentum certitudinis ex eius **infallibilitate** probatur. Infallibilitas autem evidentiae ex una parte ex inseparabilitate veritatis ontologicae a rebus (cf. n. G37, 2), ex altera ex veracitate intellectus derivatur. Ideo obiectum non potest se manifestare intellectui, nisi sicut est. — Auctoritatem autem testantis esse sufficiens fundamentum certitudinis, per se patet. Scientia enim

et veracitas testis sufficiens fundamentum est pro admittenda veritate, quam testatur testis.

6G8. Quomodo assensus certitudinis causetur. — Intellectus non movetur nisi a duobus: ab obiecto proprio ei applicato seu a veritate evidenti (veritas enim est obiectum intellectus, et evidentialia applicatur huic obiecto) et a voluntate, quae est quasi domina et movens imperio suo alias potentias (cf. n. 599). Evidentialia igitur veritatis intellectus efficaciter et infallibiliter movetur, quae proinde non tantum est sufficiens fundamentum certitudinis formalis, sed etiam per seipsam immediate movet intellectum et causât assensum firmum. Deficiente vero evidentialia, intellectus non movetur nisi a voluntate. Si movetur a voluntate ad veritatem amplectendam, sine evidentialia quidem huius veritatis, cum evidentialia vero credibilitatis, oritur -certitudo fidei. Contra, si movetur a voluntate ad assensum firmum praestandum, etiam deficiente credibilitate, oritur certitudo mere subiectiva, quatenus mens, movente voluntate, uni parti adhaeret sine sufficiente fundamento obiectivo. Haec certitudo vera non est, sed imaginaria, quatenus ex mera inconsideratione formido errandi removetur, quia intellectus voluntarie, i. e. movente voluntate, non considerat rationes dubitandi.

Etiam in probabilitate interna movetur intellectus ab evidentialia probabilitatis, quae est quasi evidentialia rei partialis, sed non movetur nisi ad iudicium, quod enuntiat rem esse, evidenter probabilem, nec necessitatur proinde ad rem simpliciter amplectendam; immo in his circumstantiis potest voluntas movere intellectum ad considerandam alteram partem eique adhaerenduifi firmiter, etiam si ratio ex illa altera parte est tenuiter tantum probabilis.

669. Quotuplex sit certitudo formalis. — 1. Divisione **quasi-essentiali** certitudo dividitur ratione obiecti seu ratione fundamenti obiectivi in certitudinem **evidentialia** et certitudinem **fidei**, seu certitudinem fundatam in evidentialia veritatis et certitudinem fundatam in auctoritate testantis manifesta per evidentialia credibilitatis. Haec per se libera est, utpote dependens a voluntate¹; illa vero libera non est nisi indirecte, quatenus liberum est considerare evidentialia vel non considerare. Certitudo evidentialia in ratione cognitionis semper est perfectior. At certitudo fidei, non obstante obscuritate cognitionis, potest esse perfectior quoad firmitatem adhaesionis. — Ut probe distinguatur certitudo libera fidei a certitudine evidentialia, etiam mediatae, haec considerentur: Cognita minore ut minore seu ut subsumpta maiori, ratio necessitatin' ad assentiendum conclusioni (cf. n. 56). Contra, cognita

¹ Per accidens potest carere libertate, ita ut sit voluntaria quidem, sed non libera, cum non potest inveniri motivuin actui fidei contrarium, sicut contingit in daemonibus, qui „credunt et contremiscunt“ (Iac. 2, 19); actus enim fidei ita apparet conaturalis eorum naturae intellectuali, ut non possint non imperare assensum fidei; cf. S. Thora., S. th. II-II 5, 2.

auctoritate testis (per evidentiam credibilitatis) et cognito testimonio eius de veritate aliqua credenda, mens nondum necessitatur ad assentiendum huic veritati, sed voluntas tantum disponitur ad movendum intellectum, ut assentiatur, quatenus sub his circumstantiis (data evidentia credibilitatis) apparet bonum esse homini, ut credat. At hoc bonum particulare est, quod non nécessitât voluntatem, quae proinde potest intellectum divertere ad aliam considerationem et ita impedire assensum. Processus igitur fidei non potest resolvi in syllogismum, cuius maior esset propositio conditionalis, in qua conditio esset testimonium testis auctoritate praediti et conditionatum veritas testificata seu credenda, minor vero positio huius conditionis. Exemplo sit: Si Deus, qui nec falli, nec fallere potest, revelavit se esse trinum, est trinus; atqui Deus revelavit se esse trinum; ergo Deus est trinus. Maior enim (et conclusio) distinguenda est: est trinus, i. e. hoc est evidenter credibile, concedo; sequitur per modum conclusionis eum esse trinum, nego (aliis verbis: est veritas credenda, concedo; est veritas scita, nego). Ratio est, quia, etiam dato testimonio testis evidenter credibilis (in exemplo: data revelatione divina), veritas credenda manet obscura, nec proinde potest movere intellectum ad assensum: Fides non est modus sciendi (cf. n. 31).

Certitudo fidei subdividitur in **naturalem** seu certitudinem fidei humanae, et **supernaturalem** seu certitudinem fidei divinae. Certitudo evidentiae subdividitur in certitudinem **absolutam** seu metaphysicam, et **conditionatam**, quatenus obiectum seu evidentia obiectiva seu veritas obiectiva est absoluta seu absolute necessaria, ita ut aliter esse non possit absolute, aut conditionata seu conditionate necessaria, ita ut aliter esse non possit sub conditione tantum. Certitudo conditionata est aut **physica** aut **moralis**. Metaphysice certum est, quod ita fundatur in ipsis rerum essentiis, ut omnino et absolute aliter esse non possit, ut: totum esse maius sua parte; physice certum est, quod aliter esse non potest secundum leges naturae, sub conditione, dummodo ne fiat miraculum, ut: lapidem non suffultum deorsum esse casurum; moraliter certum est, quod aliter esse non potest secundum leges, quae hominum inclinationes et actiones regunt, sub conditione, dummodo ne contingat portentum in ordine morali, ut: matrem filiis suis venenum non esse praebituram. Credibilitas humana ad evidentiam moralem spectat; probus enim testis non mentitur, dummodo ne fiat portentum in ordine morali. Quare certitudo fidei humanae ad moralem certitudinem pertinet. — Ex dictis patet, cur tota haec divisio dicatur **quasi-essentialis**; est enim divisio **quasi-generis** seu **analogi** in **analogata** sua. Nam secundum magis et minus certitudo dicitur de certitudine metaphysica et physica et morali, et de certitudine fidei divinae et humanae.

2. Divisione **accidentali** certitudo dividitur a) ratione obiecti in **immediatam** et **mediatam**, quatenus fundatur in evidentia veri-

tatis vel credibilitatis immediata aut mediata. Veritas est evidens immediate, si patet ex terminis; mediate, si mediante tertio termino seu ratiocinio probatur. Credibilitas est evidens immediate, si constat immediate de veracitate et testimonio testis; est evidens mediate, si mediante alio testimonio seu etiam mediante demonstratione constat.

b) Ratione subiecti, et quidem a) ratione luminis intellectualis, certitudo accidentaliter diversificatur per maiorem vel minorem attentionem et perfectiorem vel minus perfectam speciem¹; β) etiam ratione fortioris motionis voluntatis accidentaliter diversificatur certitudo, quatenus ex hac motione intellectus adhaeret firmitus aut minus firmiter uni parti contradictionis.

c) Ratione reflexionis distinguitur accidentaliter certitudo vulgaris et scientifica, quae eo differunt, quod haec nititur explicita reflexaque cognitione motivorum, qua caret vulgaris. Solus philosophus reflexe et scientifice facultatum cognoscitivarum veracitatem, quae est certitudinis motivum subiectivum, scrutatur, cum rudis eam implicite directe et in actu exercito cognoscat.

Nota. — 1. Certitudo moralis illa, quam imperfectam vocant, quae non excludit contradictorii possibilitatem, ne hypothetice quidem, reddit tamen maxime improbabilem, non est certitudo stricte loquendo, quamvis sit sufficiens regula morum; ac proinde a moralistis tamquam vera certitudo habetur, cum certitudo stricte dicta plerumque, praesertim in vitae communis actibus, haberi nequeat.

2. Certitudo conditionalis *reductive* evadit absoluta, si absolute constat conditionem, unde dependet certitudo conditionalis, verificatam esse, i. e. hic et nunc non contingere miraculum vel portentum in ordine morali. Ita metaphysice certa est *reductive* credibilitas existentiae Napoleonis primi. Tot enim talesque testes in decipiendo conspirare esset effectus sine causa proportionata, quod metaphysicam impossibilitatem involvit².

670. Triplex momentum in certitudine distinguendum. — In omni certitudine triplex momentum distinguatur: a) absentia dubii, quae nullos admittit gradus. Est enim aliquid negativi, quod sistit in indivisibili: aut omnis formido exclusa est, aut non est exclusa; si non est exclusa, nulla est certitudo; b) firmitas assensus, quae causatur vel ab evidentia veritatis, vel a motione voluntatis, vel etiam ab utroque (quatenus, existente evidentia, voluntas motione sua auget assensum). Haec firmitas assensus gradus admittit, quatenus maior est evidentia (evidentia enim absoluta maior est quam conditionata, physica

¹ Essentialiter diversificatur ratione luminis infusi, ut est lumen fidei supernaturalis, quo intellectus supernaturaliter elevatur.

* Hoc tamen non obstante assensus, quem intellectus praebet huic veritati historicae, assensus fidei est. Quamquam enim credibilitas, super quam fundatur, est metaphysice certa, veritas tamen ipsa in se non est visa nec movens intellectum, qui proinde a voluntate ad assensum movetur.

maior quam moralis) aut fortior motio voluntatis; c) claritas cognitionis rei seu veritatis, circa quam versatur assensus. Haec claritas dependet tum ab evidentia rei seu veritatis, tum ab acumine et specie et attentione intellectus. Deficiente evidentia seu claritate cognitionis circa veritatem, tamen assensus potest esse firmissimus; ita aliquando contingit in assensu fidei.

671. Quomodo se habeant inter se evidentia et fides, scientia et opinio. — Scientia et fides in eodem intellectu circa idem simul esse nequeunt, quia scientia essentialiter dicit evidentiam, fides vero inevidentiam, quae mutuo se excludunt circa idem. Similiter opinio et scientia circa idem destruunt inter se in eodem subiecto, quia scientia dicit certitudinem, quam tollit opinio.

Triplex potest cogitari combinatio possibilis scientiae cum fide (cum opinione): actus cum actu, habitus cum habitu, habitus cum actu, et in triplici hac combinatione negamus compossibilitatem scientiae cum fide (cum opinione) circa idem obiectum. Actus scientiae non potest esse cum actu fidei circa idem obiectum, ut patet ex dictis; sed neque habitus scientiae cum habitu fidei (circa idem obiectum), quia habitus scientiae et fidei tamquam qualitates contrariae mutuo se destruunt. Per se habitus cum actu non est impossibilis circa idem obiectum; at per accidens habitus fidei non potest simul subsistere cum actu scientiae (circa idem obiectum), quia per actum (etiam unicum) scientiae generatur habitus scientiae (cf. n. 86, 2), quo tollitur fidei habitus. Demonstrata igitur existentia Dei, fides, qua intellectus ante demonstrationem credidit Deum esse, evanescit, manet tamen adhaesio supernaturaliter firma, non tamquam fides, sed tamquam effectus fidei, quia catholicus fidelis, qui scit Deum esse, scit etiam hanc veritatem pertinere ad depositum fidei et conecit cum veritatibus fidei.

Ad 666sq. S. Thomas: *.Certitudo* proprie dicitur firmitas adhaesionis virtutis cognitivae in suum cognoscibile' (III Dist. 26, 2 a. 4). — *.Fides* importat assensum intellectus ad id quod creditur. Assentit autem alicui intellectus dupliciter. Uno modo, quia ad hoc movetur ab ipso obiecto, quod est vel per seipsum cognitum, sicut patet in principiis primis, quorum est intellectus; vel est per aliud cognitum, sicut patet de conclusionibus, quarum est scientia. Alio modo intellectus assentit alicui non quia sufficienter moveatur ab obiecto proprio, sed per quandam electionem voluntarie declinans in unam partem magis quam in aliam. Et si quidem hoc fit cum dubitatione et formidine alterius partis, erit opinio: si autem fit cum certitudine absque tali formidine, erit fides. Illa autem videri dicuntur quae per seipsa movent intellectum nostrum vel sensum ad sui cognitionem. Unde manifestum est quod nec fides nec opinio potest esse de visis aut secundum sensum aut secundum intellectum' (S. th. II-II 1, 4, cf. 2, 1 4, 1. I-II 67, 3. Ver. 14. 1 [cit. ad 700] et 2). — *.Fides* [divina] habet maiorem certitudinem quantum ad firmitatem adhaesionis, quam sit certitudo scientiae vel intellectus, quamvis in scientia et intellectu sit maior evidentia eorum quibus assentitur' (III Dist. 23, 2 a. 2 sol. 3 [alia ex h. 1. vide ad 700]; cf. In Boéth. de Tnn. q. 3 a. 1 ad 4; S. th. 11-11 4, 8). — *.Non potest simul idem et secundum idem esse scitum et creditum, quia scitum est visum et creditum est non visum* (S. th. 11-11 1, 5 ad 4; cf. 8 ad 1; 2, 2 ad 3; 2, 4; 1 2, 2 ad 1; 111 Dist. 25, 1 a. 2 ad 2; Ver. 10, 12 ad 5; 14, 9 ad 8).

ARTICULUS II.

NUM MENS HUMANA CAPAX SIT CERTITUDINIS, SEU DE SCEPTICISMO UNIVERSALI.

THESIS VIII: Scepticismus universalis ut factum est physice impossibilis, ut doctrina intrinsecam involvit contradictionem.

672. St. qu. 1. Scepticismus idem est quod dubitatio¹. — Scepticismus est aut **universalis** aut **particularis**, quatenus extenditur aut ad omnes veritates aut ad quasdam tantum. Distinguitur etiam scepticismus **subiectivus**, qui dubitat de ipsius subiecti cogitantis existentia et de eius affectionibus subiectivis, et scepticismus **obiectivus** seu **subiectivismus**, qui rerum et veritatum obiectivitatem tantum in dubium vertit. Scepticismus universalis est obiectivus et subiectivus.

2. Scepticismum profitebantur apud veteres: Heraclitus (c. 535—475) et Cratylus (saec. V a. Chr.), qui docebant res corporeas in continuo fluxu esse positas (πάντα ῥεῖ). Ideo sicut impossibile est aquam fluentem bis tangere, ita putabant impossibile de rebus corporeis certam ratamque cognitionem habere. Sensus per se fallaces esse docuit Democritus (460—370), qui sicut Heraclitus perobscure loquitur de principio contradictionis, ita ut videatur hoc principium negare. Discipulum Democriti, Chium Metrodorum (saec. IV a. Chr.), testatur Cicero eo pervenisse, ut omnia in dubium vocaverit, inquiring: „Nego scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus; ne idipsum quidem nescire aut scire, scire nos; nec omnino, sitne aliquid, an nihil sit“ (Luculi, seu Academ. II 23). — Protagoras (481—411) docuit verum esse omne id, quod apparet (subiectivismus): πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπο . — Sed inter veteres Scepticos praesertim digni sunt qui nominentur: Pyrrho (360—270), qui docuit nos nihil certo scire posse, cum desit critérium, quo verum a falso dignoscatur. Pyrrhonem secuti sunt Timon (325—235), Academici (II et III academiae) ducibus Arcesilao (315—241) et Carneade (214—129), Aenesidemus (saec. I p. Chr.), Sextus Empiricus (f 100 p. Chr.). Inter recentiores Scepticos recensendi sunt: Michael de Montaigne (1533—1592), Petrus Charron (1541—1603), Franciscus Sanchez (1562—1632), Petrus Bayle (1647—1706), David Hume (1711—1776).

3. Scepticismus universalis seu dubitatio universalis potest considerari ut **factum** et ut **doctrina**. Scepticismus ut factum consideratus est modus agendi eius, qui, cum usum rationis habeat et possit indicium ferre, assensum omnem suspendit circa omnia, quae ei occurrunt. Scepticismus ut doctrina est doctrina, quae propugnat de omnibus

¹ Initio Sceptici (σκεπτικοί) vocabantur, qui, sprete naturali certitudine, putabant philosophi esse veritatem et certitudinem primo invenire; postea autem hoc nomen translatus est ad significandum eos, qui de veritate inveniendi desperabant aut profitebantur se etiam hoc ignorare: utrum veritas inveniri a quopiam possit necne.

esse dubitandum, quae proinde negat mentem capacem esse veritatis et certitudinis. Cum igitur thesi nostra reicimus scepticismum universalem, eo ipso in mente statum proclamamus certitudinis, et quidem certitudinis formalis. Nam certitudine mere subiectiva (quam ultro etiam Scepticus quisque concederet) dubitatio revera non vincitur neque intellectus quietatur, cum scienter et voluntarie uni parti adhaereat, sine ratione sufficiente.

673. Prob. th. I p. (Scepticismus universalis ut factum est physice impossibilis). — Assensum omnem suspendere est physice impossibile. Atqui scepticismus ut factum est modus agendi eius, qui assensum omnem suspendit circa omnia. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Prob. mai.* Experientia teste multa occurrunt homini, qui ad usum rationis pervenit, circa quae assensum retinere nequit, ut sunt propria existentia, principium contradictionis etc.

Prob. II p. (Scepticismus ut doctrina intrinsecam involvit contradictionem). — Doctrina, quae propugnat de omnibus esse dubitandum, intrinsecam contradictionem involvit. Atqui scepticismus ut doctrina est doctrina, quae propugnat de omnibus esse dubitandum. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Prob. mai.* Doctrina, quae asserit de omnibus esse dubitandum, et simul contendit de pluribus non esse dubitandum, intrinsecam contradictionem involvit. Atqui doctrina, quae propugnat de omnibus esse dubitandum, ita se habet. Ergo.

Mai. per se patet. — *Prob. min.* Qui dicit de omnibus esse dubitandum, hoc ipsum aut certo scit aut probabiliter tantum, aut fatetur ne hoc quidem se scire, neque certo neque probabiliter. Si primum, aliquid certo scit (suam thesin: de omnibus esse dubitandum), neque de omnibus erit dubitandum; similiter, si alterum, aliquid certo scit (probabilitatem sui systematis), non enim potest scire systema esse probabile, nisi certo teneat aliquam rationem probabilem (cf. n. 665); si tertium, victas manus dat, non enim ponit scepticismum ut doctrinam, quae saltem debet esse probabilis. — Insuper, cum dicit se nihil certo scire, profitetur se esse, se admittere principium contradictionis, se scire, quid sit «scire⁴ et «nescire", quid sit «certum⁴ et «incertum⁴. — Ceterum eius est probare assertionem suam: «se nihil certo scire posse⁴; nam quod gratis asseritur, gratis negatur. Quodsi hoc facere conatur, necesse est admittat principia certa, ex quibus eius demonstratio procedat, et iterum sibimetipsi contradicit.

674. Schol. Cum eo, qui profitetur scepticismum universalem, nulla potest institui disputatio. Omnis enim argumentatio ab aliquo certo principio procedat necesse est. Qui igitur nihil omnino admittit, ei nihil potest demonstrari. Sed neque Scepticus potest proponere suum systema, immo non potest dicere verbum, quin sibi ipse contradicat.

Si enim verbis aliquid significare intendit, iam hoc, quod intendit, distinguit a suo contradictorio; ideo dicendus est admittere principium contradictionis, nec verum esse ipsum de omnibus dubitare. Quamquam igitur, qui universalem scepticismum profitetur, non potest refutari, potest tamen deduci, ut convincatur et fateatur se revera Scepticum universalem non esse nec de omnibus posse dubitare.

675. *Obi. Contra I p.* 1. Non est physice impossibile assensum omnem suspendere. Atqui assensum omnem suspendere est scepticismus universalis ut factum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non est physice impossibile ei, qui usum rationis habet, *nego*; ei, qui non habet usum rationis, *subdist.*: Huic non est physice impossibile suspendere assensum active, *nego*; mere passive, quia est incapax assensus, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui etiam ei, qui habet usum rationis, non est physice impossibile omnem assensum suspendere. *Probo.* Qui potest semper abstinere a reflexione, quae requiritur ad iudicium (cf. n. 659), ei non est physice impossibile omnem assensum suspendere. Atqui etiam qui habet usum rationis, potest semper abstinere a reflexione, quae requiritur ad iudicium. Ergo. — *Resp. Dût. mai.*: Qui potest abstinere possibilitate physica, *conc.*; possibilitate absoluta, *nego. Contradist. min.* — Dicitur posse semper abstinere possibilitate absoluta, quia hoc non involvit intrinsecam repugnantiam. Quare potest etiam possibilitate physica hinc inde abstinere a reflexione et assensum suspendere **negative**, sed per diuturnius tempus non potest.

3. Atqui qui habet usum rationis, potest semper abstinere ab assensu, etiam positive et possibilitate physica. *Probo.* Qui dubitat de veracitate potentiarum cognoscitivarum, potest semper abstinere ab assensu, etiam positive et possibilitate physica. Atqui qui habet usum rationis, potest dubitare de veracitate potentiarum cognoscitivarum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si hoc dubio multiplicem assensum non poneret et sibi contradiceret, *conc.*; si hoc dubio multiplicem assensum ponit et sibi contradicit, *nego. Contradist. min.* — Cohibere omnem assensum mere negative est physice impossibile, cohibere vero assensum positive est in se contradictorium et metaphysice impossibile, ut patet ex II p. et ex th. sq.

Contra II p. 1. Non involvit intrinsecam contradictionem doctrina, quae refutari non potest. Atqui scepticismus universalis est doctrina, quae refutari non potest. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae refutari non potest, quia est vera, *conc.*; quia est absolute negativa ac proinde contradictoria, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui scepticismus universalis non est doctrina contradictoria. *Probo.* Non est doctrina contradictoria, quae asserit de omnibus esse dubitandum. Atqui scepticismus universalis est doctrina, quae asserit de omnibus esse dubitandum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Doctrina, quae asserit de omnibus esse dubitandum et simul contendit de pluribus non esse dubitandum, *nego*; quae asserit de omnibus esse dubitandum et non simul asserit . . ., *conc. Contradist. min.*

Ad 673. S. Thomas: .Communes animi conceptiones habent aliquid commune cum aliis principiis demonstrationis, . . . quia necesse est tam ista, quam alia principia per se esse vera. Proprium autem est horum principiorum quod non solum necesse est ea per se vera esse, sed etiam necesse est videri quod per se sint vera. Nullus enim potest opinari contraria eorum. Dicit ergo [Aristoteles] quod illud principium, quod necesse est non solum per se ipsum esse, sed etiam ulterius necesse est, ipsum videri, scii, communis animi conceptio vel dignitas, non est neque **petitio** neque **suppositio** [Οὐκ ἔστι β' ὑπόθεσις οὐδ' αἴτημα, δ' ἀνάγκη εἶναι δι' αὐτὸ καὶ δοκεῖν ἀνάγκη: Anal. post. I 10, 76 b 23). Quod sic probat. Petitio et suppositio exteriori ratione confirmari possunt, idest argumentatione aliqua. Sed communis animi conceptio non est ad exterius rationem, quia non potest probari per aliquam argumentationem, sed est ad eam, quae est in anima, quia lumine na-

turalis rationis statim fit nota. Et quod non sit ad exterius rationem pacet, quia non fit syllogismus ad probandas huiusmodi communes animi conceptiones. Et quod huiusmodi non sunt notae per exteriorem rationem, sed per interiorem, probat per hoc, quod exteriori rationi potest instari vel vere vel apparenter: interiori autem rationi non est possibile semper instari. Et hoc ideo, quia nihil est adeo verum, quin voce possit negari. Nam et hoc principium notissimum, quuu **non contingat idem esse et non esse**, quidam ore negaverunt. Quaedam autem adeo vera sunt, quod eorum opposita intellectu capi non possunt; et ideo interiori ratione eis obviari non potest, sed solum exteriori, quae est per vocem. Et huiusmodi sunt communes animi conceptiones. Deinde . . . distinguit suppositiones et petitiones ad invicem. . . . Hoc quidem commune est eis, quod cum sint demonstrabilia, tamen demonstrator accipit ea non demonstrans. . . . Differunt autem ad invicem: quia si quidem talis propositio sit probabilis addiscenti, cui fit demonstratio, dicitur **suppositio**. (In Anal. post. I lect. 19 n. 2 3 4). — Protagorae subiectivisimum et relativismum refellit **Aristoteles**, elenchice [cf. ad 677] disputando contra negantes principium contradictionis. «Ostendit quod opinio Protagorae reducitur in eandem sententiam [sc. eorum, qui dicunt contradictoria simul esse vera]» (S. Thom., In Met. IV lect. 9 n. 661 [cf. lect. 7 n. 611 sqq.]; Arist., Met. IV 5, 1009 a 6, cf. IV 4, 1007 b 22. S. Thom. lect. 8 n. 636 sqq.). Cf. text, ad 677.

ARTICULUS III.

QUOMODO MENS HUMANA AD CERTITUDINEM PERVENIAT, SEU DE METHODO PHILOSOPHANDI.

Balmes, *Filosofia fundamental*, 1.1 c. 4 sqq. **Tongiorgi**, *Logica*, n. 425 sqq.

THESIS IX: Non est recta methodus acquirendae certitudinis, quae nihil vult admittere, nisi quod demonstretur. Ideo etiam dubitatio universalis methodica neque philosophandi neque cuiuscumque scientiae initium potest constituere; immo dubitatio methodica absolute universalis est metaphysice impossibilis. Quare recta philosophandi methodus non a dubio incipit, sed a certitudine naturali primorum principiorum.

676. St. qu. 1. A dubitatione reali distinguenda est methodica seu ficta dubitatio. Dubium methodicum in eo consistit, quod mens abstrahit a certitudine, quam reipsa habet de aliqua veritate, ut scientificam circa eam inquisitionem instituat.

2. Cartesius (1596—1650), cum, ut perfectam de omnibus rebus veritatem assequeretur, de omnibus dubitare tentasset, de omnibus revera dubitare se posse fassus est, etiam de ipsa veracitate facultatum cognoscitivarum, excepta hac veritate: «Cogito, ergo sum», ex qua, tamquam ex principio, quamcumque aliam certam cognitionem deducere conatur. — Similiter Kant, sprete naturali certitudine, et dubitando, num mens res cognoscere possit, prout sunt, seu dubitando de veracitate mentis, putat philosophi esse primo certitudinem quasi creare per criticam rationis purae, investigando, quid mens nostra cognoscere possit (cf. infra th. XII). Haec methodus, quae late per philosophiam recentem grassatur, **criticismus** vocatur.

3. Nostra methodus, in thesi propugnata, recte **dogmatismus** dici potest, quatenus incipit a primis principiis, tamquam a veritatibus

naturaliter datis \ non quasi has veritates sine ratione sufficiente acciperemus, ut calumniantur Sceptici et Criticistae, sed quia hae veritates, utpote per se notae, in seipsis habent rationem suam sufficientem.

677. Prob. th. 1 p. (Non est recta methodus acquirendae certitudinis, quae nihil vult admittere, nisi quod demonstretur). — Non est recta methodus acquirendae certitudinis, quae destruit omnem certitudinem et ducit ad scepticismum universalem. Atqui methodus, quae nihil vult admittere, nisi quod demonstretur, destruit omnem certitudinem et ducit ad scepticismum universalem. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Methodus, quae nihil vult admittere, nisi quod demonstretur, inducit processum in infinitum in demonstrando, quatenus nulla principia per se nota admittit, sed ipsa principia in alia semper principia vult demonstrative resolvere. Atqui quod inducit processum in infinitum in demonstrando, destruit omnem certitudinem et ducit ad scepticismum universalem, quatenus omnibus principiis certitudinem et vim demonstrativam adimit. Ergo.

Prob. II p. (Dubitatio universalis methodica neque philosophandi neque cuiuscumque scientiae initium potest constituere). — Non potest constituere initium philosophandi neque cuiuscumque scientiae initium modus procedendi ille, qui principiis omnibus omnem vim adimit demonstrativam. Atqui dubitatio universalis, etiam methodica tantum, principiis omnibus omnem vim adimit demonstrativam. Ergo.

Mai. patet, quia scientia in eo consistit, quod ex principiis conclusiones deducuntur.

Prob. min. Adimit principiis omnem vim demonstrativam, qui non supponit in demonstratione principia tamquam vera et certa, sed abstrahit ab eorum certitudine et veritate. Atqui dubitatio universalis methodica abstrahit a principiorum certitudine et veritate. Ergo.

Prob. III p. (Dubitatio methodica absolute universalis est metaphysice impossibilis). — Si sunt quaedam veritates, quae in quacumque inquisitione scientifica et in quocumque dubio absoluta necessitate supponuntur, et a quibus proinde abstrahi nequit, dubitatio universalis methodica est metaphysice impossibilis. Atqui sunt quaedam veritates, quae in quacumque inquisitione scientifica et in quocumque dubio absoluta necessitate supponuntur, et a quibus proinde abstrahi nequit. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Omne dubium et omnis inquisitio supponit absoluta necessitate a) **factum primum** seu existentiam propriam, b) **principium primum** seu principium contradictioni c) **conditionem primam** seu aptitudinem mentis ad verum assequendum. — Omnis enim inquisitio supponit subiecti cogitantis existentiam; supponit verum non esse simul non verum seu falsum; id, de quo quaeritur, non esse simul eius contradictorium; supponit denique

* Quomodo principia omnibus per se nota sint **naturaliter** data, cf. n. 220 sq.

mentem aptam ad verum assequendum, secus ne id ipsum quidem, de quo quaeritur, intelligi posset.

Prob. IV p. (Rec^a philosophandi methodus non a dubio incipit, sed a certitudine naturali primorum principiorum). — Recta methodus supponit aptitudinem mentis ad verum assequendum. Atqui methodus, quae supponit aptitudinem mentis ad verum assequendum, incipit a certitudine naturali primorum principiorum. Ergo.

Mai. patet ex III p. — *Prob. min.* Methodus, quae supponit aptitudinem mentis ad verum assequendum, supponit etiam ut vera ea, quae menti ex ipsis terminis evidenter tamquam vera manifestantur, et incipit ab eis. Atqui haec sunt prima principia. Ergo.

678. Coroll. 1. Ergo tum Cartesiana methodus, tum criticismus scepticismum continent, cui per manifestam inconsequentiam effugere nituntur. Cartesius iam in ipso suo principio sibi contradicit, dubitando de veracitate potentiarum cognoscitivarum, et retinendo, hoc dubio non obstante, veritatem τοῦ „Cogito, ergo sum“ tamquam naturaliter datam. Quare cum methodus Cartesiana et criticismus ad scepticismum reducenda sint, inter dogmatismum et scepticismum non est tertium.

2. Ergo mens humana ad certitudinem pervenit a) quoad conclusiones, demonstratione seu resolutione conclusionis in prima principia; b) quoad prima principia omnibus per se nota non demonstratione, sed ex ipsis terminis certitudinem acquirit (cf. n. 218 sqq.).

679. Schol. 1. Principia omnibus per se nota demonstrari nequeunt directe nec demonstrationis indigent; attamen, excepto principio contradictionis, methodice in dubium vocari et indirecte, i. e. per reductionem ad absurdum ope principii contradictionis probari possunt. Ita potest quis, abstrahendo a veritate propositionis: „Totum est maius sua parte“, eam indirecte probare, ostendendo, ea non admissa, totum simul debere esse totum et non esse, et partem simul debere esse partem et non esse. Tres autem veritates, quas supra enumeravimus, ne methodice quidem in dubium vocari neque indirecte demonstrari possunt, cum omnis demonstratio iam supponeret id, quod demonstrandum esset, ac proinde esset petitio principii. At neque demonstrationis indigent, cum sint veritates immediate per se notae, immo ipsa cuiuslibet dubii fictione ut certa cognoscantur. Qui enim dubitare se fatetur, fatetur se esse, se cognoscere aliquid veri (suum dubium), ac proinde mentem aptam esse ad verum assequendum; distinguit suum dubium ab eius contradictorio, ac proinde admittit contradictionis principium. Sensu tamen aliquo latiore hae tres veritates possunt subici dubitationi methodicae et probari quasi experimentaliter, quatenus mens, reflectendo supra se et conando dubitare, inveniet se hoc non posse.

2. Principium contradictionis potest considerari obiective et subjective. Principium contradictionis simpliciter seu obiective consideratum

est ipsa evidentia obiectiva (cf. n. G67; 699, 3) expressa per modum iudicii, seu ens, quod se manifestat ut ens. Principium contradictionis subiective consideratum est veritas logica, et ita dicit mentem (iudicantem) **existentem veracem**. Si principium contradictionis est, est mens verax, veraciter apprehendens ens. Ideo veteres de principio contradictionis tantum loquuntur, quia hoc principium alias duas veritates implicite actu continet.

3. **Munus Metaphysicae** quoad ipsa prima principia et quoad certitudinem in genere. — Metaphysica est suprema scientia, quae ad altiore (in ordine naturali) remittere non potest, et est scientia de ente, cuius principia propria sunt principia, quae immediate habentur ex ipsa notione entis, ut ens est, et a quibus principia ceterarum scientiarum dependent tamquam minus universalia a magis universalibus (cf. n. 2 228 615). Ideo disputat contra negantes ipsa principia: a) resolvendo minus universalia in universaliora (non demonstrative, sed aequipollenter); b) reducendo ad absurdum mediante principio contradictionis, ut fecimus hac thesi et thesi VIII; c) inducendo mentem, ut reflectat super principia per se nota et ita inveniat se de ipsis serio non posse dubitare (cf. schol. 1); d) explicando fundamenta, quibus nititur certitudo, seu causas certitudinis, quae sunt obiectiva evidentia et veracitas potentiarum cognoscitivarum.

680. *Obi. Contra I et II p.* 1. Initium Philosophiae primae seu Metaphysicae, quatenus versatur circa ipsa principia scientiarum omnium, est initium philosophandi et initium cuiuscumque scientiae. Atqui dubitatio universalis methodica est initium Philosophiae primae. Hrgo. — *Resp. Dist. mai.*: Initium Philosophiae primae, quae versatur circa principia, disputando contra negantes principia, *cone.*; quae versaretur circa principia, probando prima principia, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui principia prima sunt probanda a Philosophia prima. *Probo.* A Philosophia prima sunt probanda principia, quae probari possunt. Atqui principia prima probari possunt. Ergo. — *Resp. Cone, mai.; dist. min.*: Probari possunt directe, *nego*; indirecte, *subdist.*: Omnia possunt probari indirecte, *nego*; omnia praeter principium contradictionis, *cone. Dist. consq.*

Contra III p. 1. Non est metaphysice impossibilis status mentis, quo mens abstrahat a quacumque certitudine. Atqui status, quo mens abstrahit a quacumque certitudine, est dubitatio universalis methodica. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Status mentis, in quo mens abstrahat a quacumque certitudine mere negative, *cone.*; non mere negative, sed ita, ut positive et reflexe in investigatione scientifica occupetur, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui neque est metaphysice impossibilis status, in quo mens abstrahat a quacumque certitudine non mere negative, sed ita, ut positive et reflexe in investigatione scientifica occupetur. *Probo.* Non est metaphysice impossibilis status, in quo mens abstrahat ab aptitudine sua ad verum assequendum, ut circa hanc aptitudinem investiget. Atqui hic est status, in quo mens abstrahit a quacumque certitudine non mero negative. . . . Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si ita simul mens non affirmaret aptitudinem ad verum assequendum, *cone.*; si ita simul affirmat . . . , *nego. Contradist. min.*: Et hic est status, in quo mens simul affirmat aptitudinem suam ad verum assequendum, *cone.*; non siinul affirmat, *nego.*

Contra IV p. Non incipit a certitudine naturali primorum principiorum methodus, quae a cognitione sensili incipit. Atqui recta methodus philosophandi a cognitione

sensili incipit. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: A cognitione sensili, ex qua naturaliter acquiruntur prima principia, *nega*; ex qua naturaliter non acquiruntur prima principia, *conc. Contrciflist. min.* Alias difficultates vide n. 222.

Ad 677sqq. S. Thomas: .Alia ratione dialectica est de communibus et logica et philosophia prima. Philosophia enim prima est de communibus, quia eius consideratio est circa ipsas res communes, scii, circa ens et partes et passiones entis.... Dicit [Philosophus] signanter: ,Et si aliqua scientia .tentet monstrare communia, quia philosophia prima non demonstrat principia communia, sunt enim indemonstrabilia simpliciter; sed aliqui errantes tentaverunt en demonstrare, ut patet in IV Metaphysicae. Vel etiam quia, etsi non possunt demonstrari simpliciter, tamen philosophus primus tentât ea monstrare eo modo, quo est possibile, scii, contradicendo negantibus ea, per ea quae oportet ab eis concedi, non per ea, quae sunt magis nota (In Anal. post. l 11 lect. 20 n. 5). — Aristoteles .tangit errorem quorundam, qui praedictum [contradictionis] principium demonstrare volebant. . . . Primo ostendit quod non possit demonstrari simpliciter. . . . Dicit . . . quod quidam . . . volunt demonstrare praedictum principium. Et hoc .propter apaedeusiam| idest in-eruditionem sive indisciplinationem. Est enim ineruditio, quod homo nesciat quorum oportet quaerere demonstrationem, et quorum non: non enim possunt omnia demonstrari [ολω μὲν γάρ ἀπάντων ἀδύνατον ἀπόδειξιν εἶναι· εἰ ἀπειρον γάρ ἂν βαδίσαι, ὥστε μηθ' οὕτω εἶναι ἀπόδειξιν: Met. IV 4, 1006 a 8]. Si enim omnia demonstrarentur, cum idem per seipsum non demonstraretur, sed per aliud, oporteret esse circulum in demonstrationibus. Quod esse non potest: quia sic idem esset notius et minus notum, ut patet in primo Posteriorum. Vel oporteret procedere in infinitum. Sed, si in infinitum procederetur, non esset demonstratio; quia quaelibet demonstrationis conclusio redditur certa per reductionem eius in primum demonstrationis principium: quod non esset si in infinitum demonstratio sursum procederet. Patet igitur, quod non sunt omnia demonstrabilia. Etsi aliqua sunt non demonstrabilia, non possunt dicere quod aliquod principium sit magis indemonstrabile quam praedictum [1006 a 10]. . . . [Secundo] ostendit, quod aliquo modo potest praedictum principium demonstrari: dicens, quod contingit praedictum principium demonstrare argumentative. In graeco habetur elenchice [ἐλεγκτικῶς · 1006 a 12], quod melius transfertur redarguitive. Nam elenchus est syllogismus ad contradicendum. Unde inducitur ad redarguendum aliquam falsam positionem Et propter hoc isto modo ostendi potest, quod impossibile sit idem esse et non esse. Sed solum si ille qui ex aliqua dubitatione negat illud principium, ,dicit aliquid idest aliquid nomine significat. Si vero nihil dicit, derisibile est quaerere aliquam rationem ad illum qui nulla utitur ratione loquendo. Talis enim in hac disputatione, qui nihil significat, similis erit plantae [ὁμοιο γάρ φυτῶ · 1006 a 14]. Animalia enim bruta etiam significant aliquid per talia signa. Differt enim monstrare simpliciter principium praedictum, et monstrare argumentative sive elenchice. Quia si aliquis vellet monstrare simpliciter praedictum principium, videretur petere principium, quia non posset aliquid sumere ad eius demonstrationem, nisi aliqua quae ex veritate huius principii dependerent, ut ex praedictis patet. Sed quando demonstratio non erit talis, scii, simpliciter, tunc est argumentatio sive elenchus et non demonstratio|| (S. Thom., In Met. IV lect. 6 n. 607sqq.; cf. ex eadem lectione supra ad 646). — S. Thomas: «Sicut ens esse in communi est per se notum, ita etiam veritatem esse. . . . Nullus potest cogitare se non esse cum assensu: in hoc enim quod cogitat aliquid, percipit se esse.... Ens commune . . . incognitum esse non potest⁴ (Ver. 10, 12 ad 3 et 7, et ad 10 in contr.). — Dubitationis methodicae exempla S. Thomas in Summa theologica praebet, quamlibet quaestionem hoc modo tractando, ut prius se dubitare, imino contrarium se sentire fingat; ita l 2, 3: «Utrum Deus sit? — «Videtur quod Deus non sit.

Ad 679,3. S. Thomas: «Suprema vero inter eas [sc. scientias], scii, **metaphysica, disputat contra negantem sua p̄incipia** (S. th. l 1,8; cf. locos cit. ad 615).

ARTICULUS IV.
DE CAUSIS CERTITUDINIS.

§ 1. De causa certitudinis subiectiva seu de veracitate potentiarum
cognoscitivarum.

THESIS X: Cognitio in genere ex natura sua est vera seu ad veritatem ordinata; ideo potentiae cognoscitivae omnes per se sunt infallibiles.

681. St. qu. 1. Quid cognitio et **potentia cognoscitiva**, et quotuplex sit, cf. n. 463 sqq. In nobis revera inesse statum vitae cognoscitivae nosque potentiis cognoscitivis praeditos esse constat evidenter testimonio conscientiae et ex dictis contra scepticismum universalem.

2. Cum dicitur cognitio in genere ex natura sua vera, hoc pro cognitione iudicativa intelligitur de veritate logica stricte dicta, pro cognitione autem non iudicativa intelligitur de adaequatione cognitionis cum rebus, qua excluditur etiam falsitas secundaria occasionalis. Dicimus igitur cognitionem omnem, sive iudicativam sive non iudicativam, ex natura sua esse ordinatam ad res, prout sunt, cognoscendas. Similiter infallibiles dicimus potentias cognoscitivas, quatenus cognoscunt res, prout sunt, non tantum iudicando, sed etiam simpliciter apprehendendo. Quamquam enim veritas logica formaliter non invenitur nisi in indicio, virtualiter tamen iam inest in simplici apprehensione intellectus et in cognitione sensuum (cf. n. 660, 5). Ex cognitionibus enim sensuum et ex simplicibus apprehensionibus intellectus oritur iudicium. Quapropter si hae apprehensiones et cognitiones iam non attingunt obiecta, prout sunt, neque iudicium rebus respondebit, ac proinde erit falsum falsitate logica.

3. „Falli per se“ significat ex ipsa natura sua esse ad falsitatem ordinatum. „Falli per accidens“ est falli ex causa naturae extrinsecae, quae naturam impedit, quominus conaturaliter operetur. Haec impedimenta provenire possunt: a) ex parte ipsius potentiae, quae cognitionem eliciendo fallitur, a) si haec potentia est indisposita (per accidens); hoc in potentiis sensitivis accidit ex indispositione organi, in intellectu autem aliquo modo ex ideis praeconceptis, quae intellectum impediunt, quominus veritatem videat; β) si potentia non est rite applicata ex defectu attentionis, ita distractus et perturbatus est minus aptus ad perceptiones tum intellectivas, tum sensitivas; b) ex parte alterius potentiae: ita intellectus impeditur a voluntate, quominus recte iudicet et impellitur ab ea ad falso indicandum, et phantasia indisposita impedit, et perturbat intellectum, ut videmus in amentibus, et ex ligatione sensus communis in somno ceterae potentiae cognoscitivae omnes ligantur et impediuntur, ex quo proveniunt hallucinationes somniorum.

4. Falsitas seu error in genere, quatenus dicit defectum adaequationis seu conformitatis cum rebus, est aut positivus aut negativus. Grodt, Elem. philos. 11. EcL 7.

Error **positivus** est, cum res aliter repraesentantur, quam sunt, sive iudicando (falsitas logica — error strictissime sumptus), sive etiam non iudicando, per simplicem apprehensionem intellectus et sensilem cognitionem. Error **negativus** in eo consistit, quod aliquid rei non cognoscitur, id autem, quod cognoscitur, rei conformiter cognoscitur. Error negativus proprie non est cognitio falsa, sed imperfecta. Inde axioma scholasticum: Abstrahentium non est mendacium (cf. n. 119, 3). Similiter non est „mendacium" seu cognitio proprie falsa, si visus vel tactus non distinguit microscopicas asperitates in aliquo plano. Potest autem cognitio esse imperfecta duplici modo: a) eo, quod aliquid ad rem pertinens omnino non repraesentat, ut contingit in praecisione perfecta intellectus; b) eo, quod aliquas rei particularitates non distincte, sed confuse tantum repraesentat: ita oculus singulas cellulas texturae ex cellulis contextae non videt distincte; videt quidem singulas cellulas, sed non ita, ut ad invicem distinguantur, et intellectus in praecisione imperfecta entis entis differentias attingit omnes, sed confuse (cf. n. 1G9,1; 174 sqq.). Error negativus aut est mere negativus aut privativus: ita, si visus non videt microscopicas particularitates, est error mere negativus; si vero aliquem colorem non videt, qui ab oculo conaturaliter videri potest, est error privativus. Etiam sensuum externorum cognitio, qua obiecta extraorganica cognoscunt non absolute, prout in se sunt, sed prout communicantur cum organismo, negativus error tantum est, cum sensus externi sint perfecte adaequati rebus, prout cum organismo communicantur, et per se obiecta non sentiant ut extra organismum existentia (cf. n. 488). — Cognitio imperfecta seu error negativus potest esse occasio erroris positivi. Ex eo, quod quis colorem aliquem non videt, disponitur ad hunc colorem etiam positive negandum in obiecto, in quo inest; ita etiam imperfecta sensuum externorum cognitio occasio est erroris positivi phantasiae, quae obiecta ita ad extra proicit, prout a sensibus externis sentiuntur; imperfecta igitur sensuum externorum cognitio constituit impedimentum naturale, quod errores per accidens inducit in repraesentationem phantasiae.

5. Cum potentiae cognoscitivae dicuntur per se veraces seu infallibiles, ab eis excluditur ordinatio essentialis ad errorem positivum et ad errorem privativum, non vero ad errorem mere negativum, cum omnes potentiae nostrae naturaliter limitatae sint et imperfectae. Et dicitur potentia cognoscitiva **verax** tamquam actus primus, cognitio autem **vera** tamquam actus secundus.

6. Thesis est contra Scepticos, qui hoc ipso, quod negant aptitudinem mentis ad verum assequendum, negant nos veram cognitionem habere, et negant potentias cognoscitivas veraces esse. Contra quos thesi nostra asserimus potentias nostras cognoscitivas omnes ex natura sua ita esse coaptatas, ut attingant et percipiant obiectum suum, prout revera est, licet per accidens falli seu deficere in repraesentando possint.

682. Th. I p. (Cognitio in genere ex natura sua est vera seu ad veritatem ordinata) omnino demonstrari non potest, neque directe neque indirecte. Omnis enim demonstratio supponit cognitionem essentialiter ad verum esse ordinatam et inesse tum in eo, qui demonstrationem instituit, tum in eo, pro quo instituitur, statum vitae cognoscitivae; secus demonstratio neque institui, neque intelligi posset. **Declaratur** autem thesis ex iis omnibus, quae contra scepticismum universalem diximus. Negatio enim thesis scepticismum universalem continet, qui **ut factum** est impossibilis, et **ut doctrina** intrinsecus repugnat. Neque thesis demonstrationis indiget, cum enuntiet propositionem per se notam, cuius contradictorium implicat in terminis. Cognitio enim ex natura sua ad veritatem non ordinata, esset cognitio non ordinata ad cognoscendum seu cognitio, quae simul non esset cognitio. Cognoscere enim est manifestare rem seu repraesentare eam, sicut est. Cognitio igitur non est falsa nisi per accidens ex privatione accedente ad naturam, qua a naturali sua ordinatione deficit. Cognitio falsa proinde est malum naturale, sicut actus humanus, deficiens ab ordine morali, est malum morale.

II p. (Ideo potentiae cognoscitivae omnes sunt per se infallibiles) ex I parte deduci potest. Si cognitio in genere ex natura sua est vera seu ad veritatem ordinata, idem etiam dicendum est de quacumque potentia cognoscitiva; omnis potentia cognoscitiva tendit ad manifestandam veritatem intra limites obiecti sui. Sed etiam haec II pars thesis, similiter sicut I, enuntiat propositionem per se notam, cuius contradictorium implicat in terminis. Est enim potentia cognoscitiva ex ipsis terminis potentia ad cognoscendum aliquid ordinata. Si autem est ordinata ad aliquid cognoscendum, est ordinata ad veritatem, i. e. per se infallibilis. Potentia igitur, quae actu suo se ostendit ut cognoscitivam, hoc ipso etiam ut veracem se ostendit. — Nec iuvat distinguere inter potentias cognoscitivas et alteram ponere ut veracem, alteram ut non veracem. Qui enim putat aliquam potentiam se posse manifestare tamquam cognoscitivam, quae ad veritatem essentialiter ordinata non esset, iam nulli potentiae cognoscitivae confidere potest, cum non habeat critérium, quo veracem a non veraci potentia distinguat. Ut critérium non potest assignari **necessitas**, quae cognitioni intellectivae convenit tum circa veritates abstractas universales (necessitas absoluta, universalis), tum circa facta interna conscientiae, reflexione cognita (necessitas conditionata, necessitas facti, cf. coroll. 2). Nam posito illo dubio de veracitate potentiae se manifestantis ut cognoscitivam, etiam necessitas haec dubia evadit potestque esse necessitas illusoria mere subiectiva: necessitas cogitandi sine necessitate essendi. Praeterea eadem necessitas conditionata (necessitas facti), quae convenit intellectui reflexo circa facta conscientiae, etiam cognitioni sensuum externorum convenit circa obiectum suum (cf. coroll. 2, c).

683. Coroll. 1. Ergo omnis error in perceptionibus, tum intellectivis tum sensitivis, est error per accidens, proveniens ex eo, quod desit aliqua ex conditionibus a natura requisitis.

2. Ergo intellectus, prout est indicativus, etiam capax est ad perspicendum, num error per accidens sit remotus. Secus iudicando numquam possidere posset veritatem logicam, quae non possidetur nisi evidentia et certitudine (cf. n. 663). Necesse igitur est, ut ei evidens sit simplices apprehensiones et cognitiones sensiles, quibus iudicando nititur, veras, i. e. rebus conformes esse. Insuper capax sit oportet ad impediendum, quominus error negativus quocumque modo causet positivum, ne imperfecta seu manca cognitione necessario decipiatur.

Ad perspicendum, quomodo intellectui haec convenient, triplex distinguatur ordo veritatum: a) ordo veritatum universalium, abstractarum; b) facta experientiae internae, quae constituunt obiectum cognitionis reflexae; c) facta experientiae externae, quae sunt obiectum sensuum externorum.

a) In ordine veritatum abstractarum intellectui quoad prima principia, omnibus per se nota, semper constare potest nullum contingere errorem. Nam haec principia immediate innotescunt tamquam absolute necessaria necessitate universali cogitandi et essendi (cf. n. 687). In iudiciis ex principiis deductis error est possibilis, si rigorosa forma consequentiae negligitur, ut cum unus conceptus cum alio commutatur. At intellectus semper potest rigorem consequentiae examinare et, in virtute absolutae necessitatis ipsius consequentiae, pertingere ad evidentem certitudinem conclusionis.

b) Etiam cognitio reflexa omnino infallibilis est quoad facta immediata experientiae internae, i. e. quoad facta immediata conscientiae, prout sunt facta subiectiva, abstrahendo a) ab eorum materia obiectiva, ab eorum valore obiectivo, et β) ab eorum accuratiore determinatione subiectiva, i. e. abstrahendo ab accuratiore determinatione circa horum factorum naturam. Omnino infallibilis est cognitio affectionum cognoscitivarum et appetitivarum, ac proinde etiam cognitio circa ipsum subiectum cognoscens, abstrahendo etiam hic ab accuratiore determinatione circa huius subiecti naturam. Ita fallere non potest conscientia, quam quis habet, se videre vel audire hoc vel illud obiectum, abstrahendo a materia obiectiva et a valore obiectivo huius status cognoscitivi, i. e. abstrahendo ab eo, utrum proveniat a vera visione vel auditione, an sit solummodo imaginatio phantasiae. Etiam huic cognitioni circa facta immediata conscientiae inest necessitas aliqua essendi, sed necessitas facti seu conditionata: Omnino impossibile est et absurdum subiectum cognoscens se cognoscere affectum hac vel illa repraesentatione et tamen ita affectum non esse. Ita, qui putat se dolores sentire in crure amputato, revera habet hanc repraesentationem, nec possibile est eum hanc imaginationem non habere. Sicut igitur prima principia in ordine abstracto, ita etiam facta immediata conscientiae in ordine

cognitionis conscientiae internae constituunt puncta cardinalia, in quibus fundatur tota cognitio nostra circa subiectum cognoscens, et in quae omnis alia huius ordinis cognitio per strictam consequentiam resolvenda est, ut sit certa et evidens.

c) Facta immediata experientiae externae infallibiliter constant cognitione intuitiva sensuum externorum, quae obiectum realiter praesens, sicut in se est, attingit immediate, i. e. nulla mediante specie expressa (cf. n. 474). Cum haec cognitio nullam speciem exprimat, qua sibi obiectum (etiam absens) intentionaliter repraesentaret, necesse est feratur in obiectum **realiter praesens**. Et necesse est feratur in obiectum realiter praesens, **prout in se est**. Si enim obiectum aliter repraesentaret, aliquid realiter non praesens repraesentaret, ac proinde speciem exprimeret. Quapropter cognitio sensuum externorum **numquam positive errat**, neque per se neque per accidens, circa obiecta sensibus externis **per se** sensibilia, sive per se primo sive per se secundo. Sensus externus necessario sentit obiectum physice praesens etiam secundum magnitudinem et figuram, prout tangit sensum et physice in organo est receptum. Et etiam obiectum extraorganicum cognoscit, sicut ab obiecto intraorganico repraesentatur, quin tamen obiectum extraorganicum cognoscat, ut foris et prout est absolute in se, quia hoc obiectum, ut foris et prout est absolute in se, non est per se sensibile sensibus externis, sed attingitur mediante phantasia et memoria sensitiva per experientiam mediatam (cf. 487 sqq.). Haec tamen experientia mediata fundamentum suum in illa infallibili cognitione habet, qua sensus externi suum per se sensibile cognoscunt. Quare eadem necessitas conditionata (necessitas facti), quae convenit intellectui reflexo circa facta conscientiae, etiam cognitioni sensuum externorum convenit circa obiectum suum. Omnino impossibile est et absurdum sensus externi sensationem esse sine obiecto praesenti.

684. Schol. 1. Impedimenta, in virtute quorum accidit fallacia per accidens, sunt duplicis generis: quaedam, dum actu adsunt, innotescunt — ita perturbatus ex passione optime scit se esse perturbatum et ad recte iudicandum minus aptum; alia, dum actu adsunt, non innotescunt — et haec sunt ea, quae rationis usum tollunt, ut insania, somnus. Sed omnibus, dum usum rationis habent, hoc constat, ac proinde sciunt se his impedimentis non esse affectos.

2. Veracitas potentiarum cognoscitivarum non eo sensu dicitur causa subiectiva omnis certitudinis, ac si ipsa **prius cognita** sit motivum, quod moveat ad assentiendum cum certitudine eis, quae percipiuntur; sed potius econtra, cum res percipio, cognosco etiam me esse praeditum facultate cognoscitiva, apta ad res secundum veritatem percipiendas.

685. *Obi.* 1. Non est ex natura sua verum seu ad veritatem ordinatum, quod multipliciter fallitur. Atqui cognitio humana (de qua agitur) multipliciter fallitur.

Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod multipliciter fallitur per se, *cone.*; per accidens, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui cognitio humana fallitur per se. *Probo.* Cognitio limitata et imperfecta fallitur per se. Atqui cognitio humana est limitata et imperfecta. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Fallitur perse positive, *nego*; mere negative, *conc.* *Cone, min.; dist. consq.*

3. Atqui cognitio, quae fallitur negative et per accidens, non est ex natura sua ad veritatem ordinata. *Probo.* Cognitio, quae numquam est certa, non est ex natura sua ad veritatem ordinata (veritas enim possidetur certitudine, cf. n. 663). Atqui cognitio, quae fallitur negative et per accidens, numquam est certa. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Si non posset impediri, quin error negativus causet positivum, et si numquam potest constare etiam errorem per accidens esse remotum, *conc.*; si potest impediri . . ., *nego. Dist. consq.*

4. Atqui numquam potest constare errorem per accidens esse remotum. *Probo.* Non potest constare errorem per accidens esse remotum, nisi cognitio infallibilitate sit donata. Atqui cognitio humana non est infallibilitate donata. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Cognitio evidens, *nego*; non evidens, *conc.* *Dist. consq.*: Si habetur evidentia, *nego*; deficiente evidentia, *conc.* — Quomodo evidentia haberi possit, patet ex dictis in n. 683, 2.

Ad 682. S. Thomas: «Nulla potentia cognoscitiva deficit a cognitione sui obiecti nisi propter aliquem defectum aut corruptionem suam, cum secundum propriam rationem ad cognitionem talis obiecti ordinetur: sicut visus non deficit a cognitione coloris nisi aliqua corruptione circa ipsum existente. Omnis autem defectus et corruptio est praeter naturam: quia natura intendit esse et perfectionem rei. Impossibile est igitur quod sit aliqua virtus cognoscitiva quae naturaliter deficiat a recto iudicio sui obiecti. Proprium autem obiectum intellectus est verum. Impossibile est igitur quod sit aliquis intellectus naturaliter circa cognitionem veri oberrans (C. g. III 107). — S. Thomas, quamquam a cognitione sensuum externorum excludit speciem expressam (Qdl. V a. 9 ad 2; VIII a. 3; S. th. I 78, 4 ad 2; 85, 2 ad 3), tamen concedere videtur sensus externos errare posse per accidens etiam circa sensibile per se (S. th. I 17, 2; 85, 6; Ver. 1,11; In De an. III lect. 6 n. 661 sqq.). Sed ipse non eo modo sicut nos distinguit sensibile per se a sensibili per accidens, cum cognitionem sensus externi referat ad obiectum foris, ut foris et prout est in se absolute.

THESIS XI: Veritas cognitionis sensuum externorum expostulat, ut sensus externi immediate attingant obiecta tum secundum materiam et formam, tum secundum praesentiam transsubiectiva; ideo sensibus nostris omnibus cognoscimus obiecta transsubiectiva. Veritas cognitionis abstractae expostulat, ut intellectus immediate cognoscat obiecta secundum materiam suam transsubiectiva.

686. St. qu. 1. Distinguimus obiecta cognitionis transsubiectiva et obiecta mere subiectiva. Obiecta mere subiectiva in ipsa cognitione consistunt et in accidentibus eius: in speciebus cognitione expressis et in appetitionibus. Obiecta haec subiectiva distinguui ulterius possunt in ea, quae neque subiective neque obiective a cognitione distinguuntur: haec sunt obiecta cognitionis reflexae; et ea, quae obiective quidem a cognitione distinguuntur, non vero subiective seu secundum esse: haec sunt entia rationis, quia obiectum, quod cognoscitur, cum cognoscitur ens rationis, non est cognitio, et tamen ens rationis non habet aliud esse quam «esse cognitum». Obiecta proinde transsubiectiva sunt, quae a cognitione distinguuntur non tantum obiective, sed etiam subiective secundum esse. Haec obiecta cognitioni

obiciuntur seu obtruduntur independenter ab ipsa cognitione. Quo independentius obiectum aliquod est a cognitione, quo minus cognitione producitur, et quo magis obtruditur, eo magis est transsubiectivum. In obiecto distinguimus materiam et formam et praesentiam. Secundum haec tria triplicem etiam distinguimus gradum transsubiectivitatis: 1) Potest esse obiectum transsubiectivum secundum materiam tantum; ita dicimus esse transsubiectivum obiectum cognitionis intellectualis abstractae, quod secundum formam abstractionis et universalitatis et secundum praesentiam intentionalem est productum a cognitione. 2) Potest esse obiectum transsubiectivum secundum materiam et formam; ita dicimus transsubiectivum obiectum phantasiae, quod secundum praesentiam intentionalem est productum a phantasia, secundum materiam vero et formam suam non est cognitione productum, sed est obiectum secundum formam concretam, prout exsistit in rerum natura et prout etiam a sensibus externis apprehenditur, quamquam phantasia potest ea, quae sensibus externis apprehenduntur, vario modo inter se coniungere. 3) Potest obiectum esse transsubiectivum secundum materiam et formam, tum secundum praesentiam suam; ita dicimus transsubiectivum obiectum sensuum externorum, quod proinde perfectissime obiectivum est. — Ad hoc ut obiectum sit transsubiectivum, non requiritur, ut sit distinctum a corpore subiecti cognoscentis et ab huius corporis affectionibus; ita sonus in membrana basilari, calor et pressio recepta in corpore subiecti sentientis etc. sunt obiecta physica, transsubiectiva. Haec non sunt quidem transsomatica, at sunt transpsychica, transsubiectiva.

2. Thesis nostra statuitur contra idealismum. — **Idealismus** est doctrina, quae negat obiecta cognitionis nostrae transsubiectiva. Distinguitur idealismus absolutus et idealismus partialis. Secundum idealismum **absolutum** nullum est ens extra cognitionem, omne esse est „cognitum esse“, seu consistit in cognitione et in accidentibus cognitionis; et si obiecta apparent tamquam **objective** a cognitione distincta, **subiective** tamen non distinguuntur a cognitione: sunt diversae formae obiectivae, secundum quas ipsa cognitio obversatur, eorum esse est cognitum esse. Etiam ipsum corpus subiecti cognoscentis eiusque organa sensus sunt obiecta mere subiectiva. Idealismus absolutus est aut monisticus, aut pluralisticus. Idealismus **monisticus** pluralitatem obiectorum cognitorum congregat in unitate alicuius Ego permanentis, cum idealismus **pluralistico-positivisticus** Ego et substantiam spernat neque agnoscat nisi successionem phaenomenorum cognitorum. Ita John Stuart Mill, Taine (1828—1893), et praesertim H. Vaihinger (1852—1933). Idealismus monisticus est aut subiectivus, aut obiectivus. Idealismus monisticus **subiectivus** (Philosophia immanentiae: G. Schuppe 1836—1913 ¹) tamquam substratum phaeno-

¹ Schuppe postea idealismum suum subiectivum in obiectivum transmutavit.

menorum cognitorum ponit Ego individuate, cum idealismus monisticus **obiectivus** (Fichte [1762—1814], Schelling [1775—1854], Hegel [1770—1831]) etiam hoc Ego individuate ut phaenomenon habeat et tamquam substratum pluralitatis phaenomenalis et substantiam unicam realem ponat Ego universale. Idealismus **partialis** quaedam obiecta transsubiectiva cognitionis nostrae admittit, alia vero negat. Secundum idealismum **acosmisticum** (Neoplatonici, Berkeley (1685 ad 1753]) mundus corporeus non est nisi phaenomenon conscientiae, substantiae vero spirituales (Deus, animae humanae, angeli) sunt obiecta transsubiectiva. Contra, secundum idealismum **transcendentalem** (Kant et Kantiani) mundus supersensilis metaphysicus conceptum universalium et veritatum universalium abstractarum est mere subiectivus. Idealistae transcendentales his veritatibus necessitatem quandam subiectivam (Denknotwendigkeit) concedunt, denegant vero obiectivam (Seinsnotwendigkeit: Nos ab intrinseco cogimur ita cogitare, sed non est necessarium rem ita esse). Mundus vero corporeus secundum idealismum transcendentalem transsubiectivus est, at a nol is non cognoscitur, sicut in se est, sed sicut apparet. Res in se (das Ding an sich) cognitioni nostrae prorsus impervia est. Quare idealismus transcendentalis etiam **phaenomenalismus** dicitur.

3. Thesis nostra est etiam contra realiàum criticum, quatenus dicimus nos **immediate** attingere obiecta transsubiectiva, quod negat realismus criticus. — Idealismo opponitur **realismus**, qui obiecta transsubiectiva admittit. Ideo idealismus partialis etiam realismus partialis est. Sed quidam Realistae asserunt nos **immediate** non cognoscere nisi obiecta mere subiectiva, ex quibus putant se posse **inferre** mundum transsubiectivum aut mediante veracitate Dei, aut mediante principio causalitatis; obiectum illud subiectivum intus innuit transsubiectivum tamquam causam suam. Horum philosophorum realismus **criticus** dicitur vel etiam **illationismus**. Cartesius et Malebranche mediante veracitate Dei mundum transsubiectivum inferre nituntur, ceteri vero omnes mediante principio causalitatis. Et hi putant se ita non tantum existentiam, sed aliquo modo etiam essentiam cognoscere rerum transsubiectivarum secundum proportionem causae et effectus: Diversi effectus in subiecto cognoscente ab extrinseco producti etiam diversas causas expostulant transsubiectivas. Quare ex obiecto subiectivo intus in subiecto cognoscente cognoscitur obiectum transsubiectivum analogice. Obiectum quidem transsubiectivum numquam apparet immediate et prout est absolute in se, analogice tamen cognoscitur in effectu suo, in obiecto mere subiectivo intus in cognoscente. Realismo critico adhaerent tum aliqui philosophi scholastici, ut D. Mercier (1851—1926), J. Geyser, J. Lemaire, tum alii recentes, ut O. Külpe (1862—1915), A. W. Messer (nat. 1867), qui realismo critico idealismum vincere nituntur. Multi tamen recentes, qui se Realistas dicunt et dixerunt, ut Ed. de Hartmann et alii, non sunt Rea-

listae, sed totaliter in idealismo immersi iacent. — Realismo critico opponitur **realismus naturalis**, secundum quem tum cognitione sensitiva, tum cognitione intellectiva immediate obiecta transsubiectiva cognoscimus. Realismum naturalem propugnat thesis nostra.

687. Prob. th. I p. (Veritas cognitionis sensuum externorum expostulat, ut sensus externi immediate attingant obiecta tum secundum materiam et formam, tum secundum praesentiam transsubiectiva). — Sensus externi immediate cognoscunt obiectum suum tamquam transsubiectivum tum secundum materiam et formam, tum secundum praesentiam. Et haec omnimoda transsubiectivitas obiecti non tantum apparens est, sed vera. Ergo.

a) Sensus externi immediate cognoscunt obiectum suum tamquam transsubiectivum. Nam obiectum proprium seu immediatum sensuum externorum tum obiective tum subiective a cognitione distinguitur.

a) Obiectum a cognitione **obiective** distinguitur, i. e. non est cognitio qua talis. Nam non est neque cognitio ipsorum sensuum externorum, neque cognitio alterius potentiae cognoscitivae. Non est cognitio **alterius potentiae cognoscitivae** (sicut obiectum sensus communis est sensatio sensuum externorum), cum omnis cognitio incipiat a sensibus externis. Neque est cognitio ipsorum sensuum **externorum**; nam nullus sensus, et generatim nulla potentia cognoscitiva humana, pro obiecto habet suam cognitionem. Haec a sensibus nonnisi in actu exercito, ab intellectu etiam reflexe, a nulla vero potentia directe cognoscitur.

β) Obiectum sensuum externorum a cognitione etiam **subiective** distinguitur, i. e. hoc obiectum non est obiectiva expressio ab ipsa cognitione producta, cum cognitio sensuum externorum nullam producat speciem (cf. n. 474).

b) Sensus externi cognoscunt obiectum suum tamquam transsubiectivum tum secundum materiam et formam, tum secundum **praesentiam**. Nam cognitio eorum essentialiter est intuitio obiecti physice praesentis, nulla specie expressa mediante. Quare sensus externi quoad obiectum suum non sunt productivi, sed receptivi tantum. Obiectum non producant neque secundum materiam, neque secundum formam, neque secundum praesentiam, sed omni modo supponunt: actionem cognoscitivam tantum producant, qua obiectum apprehendunt pure obiectivum.

c) Haec omnimoda transsubiectivitas obiecti non tantum apparens est, sed vera. — Nam conscientia teste invenimus in nobis duplicem seriem cognitionum: alteram cognitionum productivarum, quae obiecta sua producant, alteram non productivarum, quae consistunt in apprehensione obiecti omnimode transsubiectivi. Hanc duplicem seriem constanter nobis ita apparere est factum conscientiae immediatum, circa quod ne per accidens quidem error contingere potest. Hanc autem omni-

modam transsubiectivitatem obiecti non tantum apparentem, sed veram esse patet ex veracitate cognitionis in genere. Si cognitio natura sua ordinatur ad veritatem, series cognitionum, quae se manifestat ut non productivam, sed ut apprehensivam obiectorum omnino transsubiectivorum, revera ita sit oportet. Potest esse status subiecti cognoscentis, in quo *per accidens* propter impeditum usum rationis una series ab altera non distinguitur; ita est status amentiae et somni. Et etiam ei, qui usum rationis habet, potest aliquando dubium esse, utrum aliqua cognitio ad unam vel ad alteram seriem pertineat, cum phantasia creatrix sensationem imaginari possit (*sensatio imaginaria*). Sed in genere certum sit oportet nos habere seriem cognitionum, quibus obiecta omnimode transsubiectiva secundum materiam et formam et praesentiam apprehendimus. Atque necesse etiam est, ut, qui invenitur in statu vigiliae et usum rationis habet, cognoscat sensationes sensuum suorum externorum tamquam non imaginarias, quamquam in aliquo casu hoc ei dubium esse possit. Certo tamen hae illusiones phantasiae numquam *necessario* ad falsum iudicium deducunt, secus actum esset de veracitate cognitionis.

Vis argumentationis nostrae eo non minuitur, quod in perceptione obiectum sensationis clare non distinguitur ab iis, quae phantasia, fundata in anteriore experientia, huic obiecto addit. Hoc ideo est, quia in perceptione obiectum sensationis simul fit etiam obiectum phantasiae. Sed haec additamenta phantasiae semper sunt vera, si oriuntur ex experientia conaturali. Possunt esse falsa (*per accidens*), aut dubia, si hoc non obtinet. Ita mutilus falso coniungit dolores in trunco cum crure a phantasia repraesentato (cf. n. G83, 2, b), et etiam erudito in re psychologica dubium esse potest, utrum illa lux, quae apparet, cum nervus opticus irritatur, sit vera lux an repraesentatio phantasiae tantum. Et notemus, his additamentis phantasiae subiectum cognoscens iam ferri in obiectum foris, ut foris et prout est in se. Hoc obiectum perceptionis iam est extra ambitum simplicis sensationis externae et pertinet ad cognitionem mundi externi mediatam, quae fit mediantibus sensibus internis. Et quamquam in hac perceptione obiectum simplicis sensationis clare non distinguitur ab additamentis phantasiae, percipiens tamen iam experitur quomodocumque actionem phantasiae complementem et corrigentem.

Prob. II p. (Ideo sensibus nostris omnibus cognoscimus obiecta transsubiectiva). — Si sensibus externis obiecta cognoscuntur secundum materiam et formam et praesentiam transsubiectiva, etiam sensibus internis obiecta transsubiectiva cognoscuntur, quia cognitio sensuum internorum in eo consistit, quod obiecta sensibus externis cognita ulterius cognoscitive elaborant.

Prob. III p. (Veritas cognitionis abstractae expostulat, ut intellectus immediate cognoscat obiecta secundum materiam suam transsubiectiva).

— Veritas cognitionis abstractae expostulat, ut intellectus immediate cognoscat prima principia, omnibus per se nota. Atqui haec principia sunt obiecta secundum materiam suam transsubiectiva. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod ex his principiis pendet omnis alia cognitio ordinis abstracti seu universalis. Quapropter si intellectus haec principia immediate non cognosceret, iam nullam veritatem universalem cognoscere posset, cum tamen universale sit eius obiectum formale proprium. — *Prob. min.* Principia, quae obtruduntur evidenter tamquam necessaria necessitate obiectiva seu necessitate essendi, sunt principia secundum materiam suam transsubiectiva. Atqui haec principia ita obtruduntur. Ergo.

Min. patet ex ipsa evidentialia, qua fulget haec necessitas obiectiva. Et obtruduntur haec principia evidenter tamquam necessaria obiective, tum si considerantur **complexae** secundum veritatem quam enuntiant, tum si considerantur **incomplexae** secundum conceptus suos. Veritas evidenter cognoscitur tamquam lex essendi, et conceptus cognoscuntur tamquam modi essendi. Conceptus, abstracti ex experientia, conotant esse reale in rerum natura ac proinde verificantur in experientia nostra; et verificantur **ultra** eam, quia obversantur evidenter tamquam modi essendi **universales**, universaliter valentes. Idem proinde dicatur de principiis. Ita haec principia: Totum est maius sua parte; Quidquid fit, habet causam (principium causalitatis); Accidens postulat inhaerere substantiae, sunt leges essendi; et conceptus, quibus constant: conceptus totius et partis, causae et effectus (quidquid fit), substantiae et accidentis, sunt modi essendi.

Ad mai. Quod hoc modo obtruditur, est obiectum secundum materiam suam transsubiectivum. Necessitas essendi est ipsa obiecti secundum materiam transsubiectiva obiectivitas. Quamquam hoc obiectum secundum praesentiam suam intentionalem et secundum formam universalitatis abstractam est productum ab intellectu, materia tamen, quae hac forma continetur, transsubiective obicitur seu obtruditur intellectui: Haec materia non dependet ab intellectu, sed intellectus ab ea dependet.

688. Coroll. 1. Ergo falsus est idealismus tum absolutus tum partialis. — Non tantum id, quod immediate cognoscimus tamquam transsubiectivum, vere transsubiectivum est, sed etiam id, quod legitima consequentia ex hoc deducitur tamquam transsubiectivum, vere transsubiectivum valorem habet. Ideo non tantum prima principia et conceptus immediati, ope quorum principia formulantur, sed etiam veritates et conceptus legitime derivati obiectivum valorem habent.

2. Ergo abstracta intellectus cognitione non tantum modos cogitandi et cogitandi leges mere subiectivas cognoscimus, sed modos essendi (essentias) et leges essendi. Conceptus nostri obiectivum valorem habent, et veritatibus universalibus competit vera necessitas obiectiva.

3. Ergo sicut cognitione intellectiva cognoscimus mundum metaphysicum transsubiectivum essentiarum et veritatum universalium, ita cognitione sensitiva cognoscimus mundum physicum transsubiectivum rerum singularium corporearum.

4. Ergo falsus est **realismus criticus**. Immediate enim cognoscimus realitatem transsubiectivam cognitione tum intellectiva tum sensitiva sensuum externorum, et etiam sensibus internis cognoscimus mundum transsubiectivum, nullo mediante ratiocinio, mediantibus tamen sensibus externis.

5. Ergo superfluum est et impossibile pontem conficere ad trans-eundum ex subiectivo in transsubiectivum.

a) Est superfluum, quia, ut ex dictis patet, tum cognitione intellectiva tum cognitione sensitiva immediate attingimus mundum transsubiectivum; objecta autem mere subiectiva non attingimus nisi ex consequenti vel per reflexionem et per fictionem intellectus (entia rationis), vel per reflexionem (late dictam) sensus communis.

b) Est impossibile, nam a) est factum immediate evidens nos intellectu et sensibus immediate cognoscere transsubiectivum. Qui hoc factum non concedit et putat se non posse certitudinem habere de mundo transsubiectivo nisi mediante ratiocinio, de veracitate ipsius cognitionis in genere dubitat neque quidquam in ordine cognoscitivo efficere potest, β) Realistae critici plurimi inferre nituntur mundum transsubiectivum ope **principii causalitatis**: Hoc, quod vulgo habetur pro ipso objecto transsubiectivo, quod vero ab ipsis consideratur ut status conscientiae anere subiectivus, apparet tamquam de foris productum et tamquam aliquid, quod obtruditur ita, ut ex solo subiecto cognoscente explicabile non sit; ex quo concludunt ei respondere obiectum transsubiectivum, quod sit eius causal. Sed hoc ratiocinium impossibile est propter manifestam inconsequentiam, in qua fundatur. Nam immediate cognitum (sive intellectu, sive sensu), quamquam evidenter se manifestat tamquam ipsum obiectum transsubiectivum, a Realista critico ut status conscientiae mere subiectivus consideratur; quo ipso Realista criticus hunc statum ut fallacem habet, ex quo proinde nihil quocumque modo deducere potest, cum, quidquid in eo continetur et in eo indicatur, etiam ipsum fallax esse possit; ita, si hic status apparet tamquam de foris productus et tamquam aliquid, quod obtruditur, ita ut ex solo subiecto cognoscente explicabile non sit, fidem non meretur, cum etiam hoc mere subiective ita apparere possit. — Ceterum dato, non concesso, hoc ratiocinio **existentiam** obiecti transsubiectivi inferri posse, de eius tamen **essentia** nihil omnino sciri posset: haec maneret prorsus ignota, ac proinde Realista criticus ultra phaenomenalismum kantianum progredi non posset. Nam illud

1 Cf. D. Mercier, *Critériologie générale*® (1911) 360; J. Lemaire, *Étude sur la connaissance sensible des objets extérieurs* (1921); O. Külpe, *Einleitung in die Philosophie* (1918) 179sq.; Külpe-Messer, *Die Realisierung* (1912—1921).

subiectivum, ex quo nititur cognoscere obiectum transsubiectivum, non tantum ab hoc obiecto, sed etiam a subiecto causatur, quin umquam scire possimus, quid proveniat ab obiecto, et quid a subiecto. Ita statim dubium est, utrum extensio, in qua apparet obiectum, proveniat ab obiecto, an forma sit mere subiectiva; similiter, si obiectum apparet ut substantia, dubium est, utrum haec sit forma subiectiva tantum, an transsubiectivum valorem habeat. Idem dicatur de aliis, quibus essentia obiecti determinanda est. γ) Cartesius mundum transsubiectivum inferre vult mediante veracitate Dei: In nobis inest naturaliter nisus invincibilis, ut repraesentationes nostras sensiles, quas immediate apprehendimus, referamus ad corpora extra nos existentia. Si corpora haec non existerent, auctor naturae nostrae, Deus, invincibili fallaciae nos traderet, quod repugnat eius veracitati absolutae. Similiter argumentatur Malebranche, qui tamen ultimo ad revelationem divinam positivam recurrit, qua sola certi esse possemus de existentia corporum. — Etiam haec ratiocinia **impossibilia** sunt. Posito enim illo dubio de mundo extra nos, etiam necessitas ponendi Deum summe veracem illusoria dicitur, sicut illusoria habetur apprehensio corporum extra nos existentium. — Cartesius falso attribuit homini eum modum cognoscendi, qui angelo est conaturalis. Angelus conaturaliter incipit a se, cognitione directa perfecta sui ipsius, atque ita species a Deo sibi infusas cognoscit tamquam repraesentationes infallibiles rerum extra se. Cognitio vero humana inverso modo procedit.

689. Schol. 1. **Quomodo cognitio nostra mundi transsubiectivi sit mediata.** — Etiam secundum realismum naturalem cognitio perfecta tum mundi metaphysici tum mundi physici est mediata, i. e. **ratiocinio** acquisita. Sed hoc ratiocinium non incipit a subiectivo, ut contendit realismus criticus, sed a transsubiectivo, quod immediate attingitur. Cognitio enim nostra, simplici apprehensione et iudicio immediato habita, est valde imperfecta, quae ratiocinando perficitur, cum ex transsubiectivis immediate cognitis alia deducuntur.

At perfectior mundi physici cognitio sensitiva etiam alio modo mediata est¹. Sensibus enim externis omnino immediate non cognoscimus nisi obiectum intraorganicum: coloratum extensum in oculo receptum, quod inest in aethere, qui immediate tangit retinam (imaginem retinalem physice consideratam)²; sonum intus in aure receptum, qui vibrat in membrana basilari, quae immediate tangit nervum acusticum; particulas odoriferas intra nasum, in membrana pituitaria receptas; substantias sapidas in saliva solutas, quae per tenuissimos canales pertingunt usque ad contactum cum terminationibus nervi gustus; calorem et pressionem recepta in corpore subiecti sentientis,

¹ Cf. P. Wintrath, Zur Frage nach der Natur des Gegenstandes der ftuieren Sinne: Divus Thomas (Friburgi Helv.) 1924.

² Cf. n. 437, nota.

in illis partibus, quae immediate tangunt terminationes nerveas tactus. Hoc obiectum etsi non transsomaticum (non extra corpus subiecti sentientis), tamen transpsychicum (transsubiectivum) est. Hoc obiectum sensus externi omnino immediate cognoscunt, et accurate cognoscunt, sicut est in se, quia de eo habent intuitionem immediatam, exclusa quacumque specie expressa. Mediante autem eo, **mediatione pure obiectiva** cognoscunt mundum transsomaticum (distinctum a corpore subiecti sentientis). Obiectum enim intus, intrasomaticum (intraorganicum) est imago repraesentativa obiecti foris (extraorganici, transsomatici), ita ut eodem actu, quo cognoscitur obiectum intus, etiam obiectum foris cognoscatur, prout hoc in illo (repraesentative) continetur (cf. n. 487 sq.). Eodem enim actu, quo cognoscitur imago, cognoscitur etiam id, quod imagine repraesentatur; in quo consistit mediatio pure obiectiva. Obiectum igitur intus se habet ad obiectum foris non ut medium in quo (ut species expressa) et signum formale, sed ut medium quod et signum instrumentale, ut obiectum prius cognitum, quod ducit in cognitionem alterius, ut imago in recto cognita, mediante qua cognoscitur id, quod imagine repraesentatur, cum species expressa, quae in cognitione humana obtinet, sit signum formale, quod non cognoscitur nisi indirecte seu in obliquo et reflexe. Simplici igitur sensatione sensus externi obiectum intus et obiectum foris cognoscuntur. Sed ita cognoscuntur, ut inter se non distinguantur neque tamquam inter se distincta localizentur: obiectum intus non cognoscitur ut intus, et obiectum foris non cognoscitur ut foris; praeterea obiectum foris non apprehenditur, prout est in se absolute, sed prout ab obiecto intus **imperfecte** repraesentatur. Obiectum foris, ut foris et prout est in se absolute, proprie non est obiectum sensationis externae, sed obiectum concomitans tantum; non est sensibile per se, sed per accidens; adicitur simplici sensationi sensuum externorum mediante repraesentatione sensuum internorum (est obiectum sensibile per se sensuum internorum). Cognoscitur enim obiectum foris, ut foris et prout est in se, **per experientiam sensilem mediatam**¹. Haec autem experientia eo fit, quod phantasia et memoria sensitiva diversis sensuum externorum sensationibus eo deducuntur, ut has ipsas sensationes inter se coniungant aut etiam ad invicem separent et coniunctas vel separatas iterum reproducant, data excitatione extrinseca, quae consistit in ipsis sensuum externorum sensationibus simplicibus². Ita coniungitur sonus cum campana mota, odor cum flore, tertia dimensio et distantia in profundum cum bina dimensione diversimode figurata et adumbrata, et ita cognoscitur sonus et odor et color ut foris, ut distinctus et ut distans a corpore subiecti cognoscentis. Etiam sensus

¹ Semper agitur hic de **sensitiva** cognitione tantum, quomodo cognitio perfectior mere sensitiva contingat huius mundi aspectabilis.

² Haec cognitio, pedetentim per experientiam acquisita, etiam innata esse potest per aestimativam; in multis brutis certo est innata.

contactus (tactus, sensus temperaturae, gustus) obiectum non apprehendunt per se ut foris, ut distinctum a corpore subiecti sentientis. Per experientiam mediatam distinguuntur contactus de foris provenientes et mutabiles a contactibus permanentibus internis partium ipsius corporis sentientis, et ita obiectum foris tangens distinguitur a corpore subiecti sentientis. Similiter experientia mediata discimus differentiam inter obiectum intraorganicum et obiectum extraorganicum, prout est absolute in se. Discimus sonos, odores debilitari, colores, figuras, magnitudines rerum mutari. Quare phantasia huic experientiae innixa, sensationes sensuum externorum corrigendo, repraesentat res foris existentes, prout absolute in se sunt. Ita per virtutem phantasiae supplentis, obiectum intraorganicum, quod per se non est nisi imperfecta obiecti extraorganici imago, per accidens fit imago perfecta, fit pro percipiente quasi imago cinematographies terdimensionalis, quae omnia accidentia fideliter repraesentat. — Cum ita, mediante experientia mediata, cognoscitur obiectum foris, ut foris et prout est in se absolute, tunc etiam obiectum intus ut intus cognoscitur, sed confuse tantum et implicite. Distincte et explicite obiectum intus non cognoscitur nisi investigatione scientifica.

2. Tactus est pons, quo ab obiecto immediato intraorganico ad obiectum mediatum extraorganicum transmeat cognitio nostra. — Cognoscitur obiectum foris ut foris per experientiam sensilem mediatam. Quare experientia mediata est pons, quo ab obiecto immediato intraorganico ad obiectum mediatum extraorganicum transmeat cognitio nostra. Sed tota haec experientia, qua obiecta foris posita distinguuntur a corpore subiecti cognoscentis, innititur tactui. Quare tactus dici potest pons, quo ad mundum externum transsomaticum transimus. Simplici quidem sensatione tactus distinctio obiecti a corpore subiecti cognoscentis nondum manifestatur. Sed repetitae sensationes tactus, contactus, qui modo sunt, modo non sunt neque constantiam habent, hanc distinctionem patefaciunt. Experientia autem mediata, qua obiectum aliorum sensuum externorum cognoscitur tamquam foris extra corpus sentiens, fundatur in hac experientia tactus.

3. Ultima radix idealismi et realismi critici continetur in negatione doctrinae thomisticae de unione maxima inter subiectum cognoscens et obiectum cognitum (cf. n. 466, 1). Non intellecta et reiecta unitate identitatis inter subiectum cognoscens et obiectum cognitum, unitas intentionalis identitatis ad meram similitudinem reducitur. Sed haec doctrina, quam etiam Suarez profitetur¹, ducit ad realismum criticum et idealismum. Si cognoscens non fit ipsum obiectum cognitum, sed induit tantum eius similitudinem, ipsum obiectum non est in cognitione seu non est cognitum, sed aliqua eius similitudo tantum. Nam obiec-

¹ De Deo l. 2, c. 12, n. 7eqq.; De anima l. 3, c. 2, n. 5eqq.

tum, quod est in cognitione, quod habet esse cognitum in cognoscente, cum actu cognoscente identificatur: habet eius esse, esse cognitum. Ergo cognoscens nulla cognoscit obiecta a se distincta, sed subiectivas affectiones tantum, quae dicuntur similitudines, ex quibus, quomodo ad obiecta transsubiectiva perveniatur, non apparet. Neque apparet, quomodo dicantur similitudines, cum cognitioni nulla appareant obiecta, quorum sint similitudines¹.

690. *Obi. Contra totam th.* Nulla omnino sunt obiecta transsubiectiva cognitionis. — 1. Obiecta actionis immanentis seu psychicae non sunt transsubiectiva. Atqui obiecta cognitionis sunt obiecta actionis immanentis seu psychicae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non sunt transsubiectiva secundum esse intentionale, secundum esse psychicum (secundum esse cognitum), quod habent in cognoscente, *conc.*; non sunt transsubiectiva secundum esse reale physicum aut metaphysicum, quod eis convenit absolute et in se, *nego. Conc. min.*; *dist. consg.* — Obiectum cognitum qua tale, secundum esse cognitum, est immanens cognitioni, continetur in cognitione. Sed hoc idem obiectum cognitum, si non est cognitio ipsa (cognitio cognita) aut ens rationis a cognitione productum, cuius totum esse est percipi, habet extra cognitionem et independenter ab ea esse physicum aut metaphysicum distinctum a cognitione. Mundus physicus obicitur sensibus secundum esse suum physicum, mundus metaphysicus obicitur cognitioni abstractae intellectus secundum realitatem suam metaphysicam (secundum esse suum possibile).

2. Atqui neque sunt obiecta cognitionis, transsubiectiva secundum esse reale, quod conveniret eis in se; aliis verbis: cognitio non habet obiectum a se distinctum. *Probo.* Actio immanens, quae non potest exire extra se ad aliquid apprehendendum, non habet obiectum a se distinctum. Atqui cognitio est actio immanens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Actio, quae non potest exire extra se, quacum tamen communicatur obiectum intentionaliter mediante -pecie impressa, *nego*; quacum non communicatur obiectum intentionaliter mediante specie impressa, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui mediante specie impressa obiectum non potest communicari intentionaliter cum cognitione. *Probo.* Obiectum, quod non potest communicari cum cognitione mediante aliqua similitudine, non potest intentionaliter communicari mediante specie impressa. Atqui obiectum non potest communicari cum cognitione mediante aliqui similitudine. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Mediante aliqua similitudine, quae non constituit cognoscens ipsum obiectum intentionaliter, *nego*; mediante aliqua similitudine, quae cognoscitive informans constituit cognoscens in actu secundo ipsum obiectum intentionaliter, *conc. Contradist. min.* (cf. n. 471, 2sq.).

Contra I p. 1. Sensus externi non habent obiecta tum secundum materiam et formam, tum secundum praesentiam transsubiectiva. *Probo.* Sensus, qui habent obiecta tum secundum materiam et formam, tum secundum praesentiam transsubiectiva, numquam fallerentur, ne per accidens quidem. Atqui sensus externi multoties falluntur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Numquam fallerentur circa sensibile per accidens, *nego*; circa sensibile per se, *subdist.*: Numquam falluntur positive, *conc.*; negative, *nego. Contradist. min.* — Dicitur sensus externus errare etiam positive circa suum sensibile per accidens. At cum hoc sensibile per accidens revera non sit obiectum sensus externi, sed alterius potentiae cognoscitivae, a qua repraesentatur et sensationi sensus externi adicitur, hic error positivus non est sensus externi, sed illius potentiae, quae hanc falsam repraesentationem sensationi sensuum externorum adicit.

2. Atqui sensus externus positive fallitur circa sensibile per se. *Probo.* Visus positive fallitur circa magnitudinem, figuram, situm, motum. Atqui visus, qui positive fallitur circa magnitudinem, figuram, situm, motum, est sensus externus, qui

¹ Cf. *Xenia thomistica* I (1924) 314.

positive fallitur circa sensibile (visibile) per se. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Visus positive fallitur circa magnitudinem etc., prout sunt visa per se, seu prout in imagine retinali (physice considerata) continentur, *nego*; prout sunt visa per accidens, seu prout extra oculum sunt absolute secundum se, *conc.* *Contradist. min.* — Obiectum foris, ut foris et prout est in se absolute, non est sensibile per se sensuum externorum, sed sensibile per accidens: adicitur simplici sensationi sensuum externorum mediante repraesentatione sensuum internorum (cf. schol. 1). Cum a latere aspiciendo videmus circulum ut ellipsim, visus accurate videt figuram, prout est in oculo, at phantasia, hanc visionem simpliciter ad extra proiciens, errat (per accidens).

3. Atqui visus neque videt res, prout in imagine retinali continentur. *Probo.* Si visus videret res, prout in imagine retinali continentur, videret res inversas et secundum microscopicas tantum proportiones. Atqui visus non videt res inversas et secundum microscopicas proportiones. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si videret coloratum, extensum, figuratum intus in oculo tamquam in oculo, tamquam in retina, *conc.*; si non videt tamquam in retina, *nego.* *Contradist. min.* — Cum oculus imaginem retinalem non videat qua talem (cf. n. 488), neque videt res ut in retina. Non videt res in relatione ad retinam, ita ut supremum rei videret in infimo retinae et infimum rei videret in supremo retinae (prout respondet imagini inversae). Non videt res, et inter has etiam ipsum corpus videntis, nisi in relatione ad invicem, sicut in retina sunt repraesentatae. Haec repraesentatio autem quoad id, quod est supremum et infimum, respondet rebus foris existentibus. Oculus proinde omnino recte videt infimum rei in directione versus pedes videntis, et supremum videt in directione opposita. Idem dicatur de relationibus magnitudinis. Res visae inter se mensurantur secundum habitudinem ad invicem, non secundum habitudinem suam ad retinam. Nam sicut visus non terminatur in imaginem retinalem qua talem, ita neque terminatur in relationes rerum ad retinam, sed in relationes rerum ad invicem. — Difficultates, quae spectant sensibilia propria sensuum externorum, in n. 698 solventur.

Ad 687. S. Thomas: „Quidam posuerunt quod vires cognoscitivae quae sunt in nobis, nihil cognoscunt nisi proprias passiones; puta quod sensus non sentit nisi passionem sui organi. Et secundum hoc, intellectus nihil intelligit nisi suam passionem, idest speciem intelligibilem in se receptam. Et secundum hoc, species huiusmodi est ipsum quod intelligitur. Sed haec opinio manifeste apparet falsa ex duabus. Primo quidem, quia eadem sunt quao intelligimus, et de quibus sunt scientiae. Si igitur ea quae intelligimus essent solum species quae sunt in anima, sequeretur quod scientiae omnes non essent de rebus quae sunt extra animam. sed solum de speciebus intelligibilibus, quae sunt in anima: sicut secundum Platonicos omnes scientiae sunt de ideis, quas ponebant esse intellecta in actu. Secundo, quia sequeretur error antiquorum dicentium quod omne quod videtur est verum (cf. Arist., Met IV 5, 1009 a 8; S. Thom. lect 9 n. 661 sq.); et sic quod contradictoriae essent simul verae. Si enim potentia non cognoscit nisi propriam passionem, de ea solum iudicat. Sic autem videtur aliquid, secundum quod potentia cognoscitiva afficitur. Semper ergo iudicium potentiae cognoscitivae erit de eo quod iudicat, sci), de propria passione, secundum quod est; et ita omne iudicium erit verum. Puta si gustus non sentit nisi propriam passionem, cum aliquis habens sanum gustum iudicat mei esse dulce, vere indicabit; et similiter si ille, qui habet gustum infectum, iudicet mei esse amarum, vere iudicabit: uterque enim iudicat secundum quod gustus eius afficitur. Et sic sequitur quod omnis opinio aequaliter erit vera, et universaliter omnis acceptio. Et idco dicendum est quod species intelligibilis se habet ad intellectum ut quo intelligit intellectus. Quod sic patet. Cum enim sit duplex actio, sicut dicitur IX Metaphys., una quae manet in agente, ut videre et intelligere, altera quae transit in rem externam, ut calefacere et secare; utraque fit secundum aliquam formam. Et sicut forma secundum quam provenit actio tendens in rem externam, est similitudo obiecti actionis, ut calor calefacientis est similitudo calefacti; similiter forma secundum quam provenit actio

Gredt, Elem philo. II Ed. 7.

manens in agente, est similitudo obiecti. Unde similitudo rei visibilis est secundum quam visus videt; et similitudo rei intellectae, quae est species intelligibilis, est forma secundum quam intellectus intelligit. Sed quia intellectus supra seipsum reflectitur, secundum eandem reflexionem intelligit et suum intelligere, et speciem qua intelligit. Et sic species intellectiva secundario est id quod intelligitur. Sed id quod intelligitur primo, est res cuius species intelligibilis est similitudo. Et hoc etiam patet ex antiquorum opinione, qui ponebant simile simili cognosci. Ponebant enim quod anima per terram quae in ipsa erat, cognosceret terram quae extra ipsam erat; et sic de aliis. Si ergo accipiamus speciem terrae loco terrae, secundum doctrinam Aristotelis, qui dicit quod „lapis non est in anima, sed species lapidis [De an. III 8, 431 b 29; S. Thom. lect. 13 n. 789]; sequetur quod anima per species intelligibiles cognoscat res quae sunt extra animam' (S. th. I 85, 2; cf. 14, 6 ad 1; In De an. III lect. 2 n. 595 [vide ad 696]; lect. 8 n. 718; Ver. 10, 9; 14, 8 ad 5; Q. d. an. a. 2 ad 5; Spir. creat, a. 9 ad 6; C. g. II 75: Secunda vero; IV 11: Dico autem intentionem; Comp. 85: Prima enim ratio).

THESIS XII: Methodus, secundum quam Kant in „Critica rationis purae" nidealismum transcendentalem" introducit, et principium fundamentale, cui superstruit hoc systema, sunt absurda; ipsum vero systema plures in se continet apertas contradictiones et ducit ad scepticismum universalem. Neque per ea, quae docet in „Critica rationis praeficae", Kant scepticismum universalem effugere potest.

691. St. qu. Immanuel Kant in „Critica rationis purae" \ distinguendo inter scientiam physicam, quae est de „phaenomenis" seu de apparentiis rerum, prout experientiae nostrae obversantur, et metaphysicam, quae est de iis, quae subsunt phaenomenis et transcendunt experientiam nostram, i. e. de ipsis rerum essentiis, prout sunt in se, investigationem instituit, num Metaphysica seu scientia circa ea, quae transcendunt experientiam, sit possibilis. Iam vero omnis scientia in iudiciis consistit **universalibus et necessariis**, quibus novam cognitionem acquirimus. Quaestio igitur circa possibilitatem Metaphysicae et cuiuscumque alterius scientiae coincidit cum quaestione, num et quomodo possibilia sint iudicia universalia et necessaria illa, quibus novam cognitionem acquirimus. Iudicia autem haec secundum Kant sunt sola iudicia **synthetica a priori**.

Dividit enim iudicia 1. in **analytica** et **synthetica**, quatenus P hauritur aut non hauritur ex S' analysi, quae sola definitione habetur; 2. in iudicia a **posteriori** et a **priori**, quatenus sunt experimentalia (circa singularia, contingentia) aut non experimentalia, sed necessaria, universalia. Iudicia analytica omnia sunt a priori, synthetica vero, secundum Kant, sunt partim a posteriori — et haec versantur circa singularia et contingentia —, partim a priori seu necessaria et universalia. Et his solis constat scientia omnis. Nam iudicia a posteriori non pertinent ad scientiam, quia scientia est de necessariis et universalibus; analyticis autem non constituitur scientia, quia sunt mere explicativa (Erlliuterungsurteile), cum P sit definitio S. At in syn-

* Kritik der reinen Vernunft. — Kant duas huius operis editiones evulgavit: priorem 1781, alteram 1787.

theticis P aliquid novi addit S': sunt iudicia amplificativa (Erweiterungs-urteile); quare, si sunt universalia et necessaria, scientiam constituunt.

Haec autem necessitas et universalitas, secundum Kant, ab experientia provenire non potest; experientia enim non exhibet nisi contingentia et singularia; ergo provenit a subiecto. Ideo „a priori idem significat apud Kant quod *subiectivum* Innatae enim sunt menti quaedam formae seu concipiendi et cogitandi leges mere subiectivae, secundum quas spontanee et ab intrinseco cogimur concipere et cogitare. Cum autem tres facultates cognoscitivas admittat Kant: sensibilitatem (Anschauung), intellectum (Verstand), rationem (Vernunft), secundum has tres potentias etiam formas inditas distinguit: formae **sensibilitatis** sunt spatium (iuxtapositio partium — extensio) et tempus (successio partium — motus). Materia autem his formis circumvestiendi seu elementum obiectivum ab illo obiectivo provenit, quod Kant in rerum natura reliquit, quod est cognitioni nostrae prorsus impervium (das Ding an sich: res in se), quod tamen excitatione sua in sensibilitate nostra producit impressiones quasdam, quae median- tibus formis sensibilitatis spatii et temporis excipiuntur et apparent tamquam spatialiter extensa et successiva temporaliter (phaenomena). Formae **intellectus**, cuius actus est iudicium, sunt duodecim categoriae, quae sunt modi seu leges mere subiectivae, secundum quas iudicia fiunt. Hae categoriae sunt a) secundum quantitatem iudicii: 1. unitas (iudicium singulare), 2. pluralitas (iudicium partiale), 3. totalitas (iudicium universale); b) secundum qualitatem iudicii: 4. realitas (iudicium affirmans), 5. negatio (iudicium negans), 6. limitatio (iudicium infinitum¹); c) secundum relationem iudicii: 7. substantia et accidens (iudicium categoricum), 8. causa et effectus (iudicium conditionale), 9. actio mutua (iudicium disiunctivum); d) secundum modalitatem iudicii: 10. possibilitas et impossibilitas (iudicium problematicum), 11. existentia et non-existentia (iudicium assertorium), 12. necessitas et contingentia (iudicium necessarium). Materia vero sunt intuitiones sensiles seu phaenomena spatialia et temporalia, quorum multiplicitas mediante indicio secundum duodecim categorias reducitur ad unitatem **conceptus**. Formae **rationis**, cuius actus est ratiocinium, sunt **ideae**, quae sunt simul modi, secundum quos ratiocinia fiunt et termini eorum. Terminus enim motus speciem tribuit motui. Ratiocinium autem est aut categoricum, aut hypotheticum, aut disiunctivum. Ratiocinium categoricum fundatur super categoriam substantiae et accidentis et ducit ad ideam psychologiam (ideam τοῦ Ego), i. e. ad subiectum absolutum, quod de alio subiecto nequit praedicari. Ratiocinium hypotheticum fundatur super categoriam causae et effectus et ducit ad ideam **cosmologicam** (ideam mundi), i. e. ad absolutam dependentiam omnium singularium a totalitate. Ratiocinium disiunctivum, fun-

¹ cuius P est terminus infinitus: Homo est non-lapis.

datum super categoriam actionis mutuae, ducit ad ideam **theologicam** (ideam Dei), i. e. ad absolutam unitatem omnium perfectionum. Materia vero rationis sunt conceptus intellectus, qui per ideas in altiore unitatem scientificam rediguntur.

His expositis, concludit Kant totam nostram cognitionem inclusam esse intra limites experientiae sensilis: non cognoscimus nisi obiecta sensibilia, neque haec cognoscimus, prout in se sunt, sed prout nobis apparent (phaenomena) secundum formas mere subiectivas sensibilitatis et intellectus: unica scientia possibilis est physica seu circa sensibilia (Mathematica et Physica mathematica), et haec est scientia phaenomenalis. Metaphysica vero est impossibilis.

Kant systema suum, expositum in „Critica rationis purae,* vocat «idealismum **transcendentalem**“, quatenus formae menti inditae, secundum quas fit omnis cognitio, **transcendunt** cognitionem nostram, i. e. inveniuntur in mente antecedenter ad cognitionem tamquam conditiones eius. Hunc idealismum transcendentalem tamquam idealismum formalem opponit idealismo **materiali**, qui rerum existentiam negat. Retenta enim rerum existentia, Kant cognitionem explicandam censet non ita, ut mens cognoscens conformetur rebus, sed ut res conformentur menti, seu formentur secundum formas menti inditas, atque nonnisi ita putat efficaciter refutari posse tum scepticismum, qui omnem cognitionem in dubium vocat, tum idealismum (materialem), qui rerum existentias tollit.

Hunc idealismum transcendentalem ipse Kant transcendere conatus est in «Critica rationis **practicae** \ quam evulgavit anno 1788. Homo — ita ibi docet — in se invenit conscientiam obligationis moralis, quae ipsi obtruditur („imperativus **prae** categoricus Haec autem obligatio supponit **libertatem**. Homo proinde ordinatur ad observationem legis, ad virtutem. Eius finis ultimus est infinitus progressus in perfectione virtutis, qui supponit **immortalitatem** animae. Necesse est autem, ut habeatur concordia inter virtutem seu observationem legis, et beatitudinem seu desideria eius, qui legem observat. Sed haec concordia in hoc mundo non reperitur. Quare admittenda est causa supra-mundana, intellectu et voluntate praedita, quae hanc concordiam efficiat. Haec causa est **Deus**. Hae igitur tres veritates: libertas, immortalitas animae, existentia Dei, necessariae omnino sunt ad vitam practicam moralem degendam. Quare, quamquam theoretice demonstrari non possunt, practice **postulantur** («postulata rationis **practicae** Assensum, quem his veritatibus tamquam postulatis rationis practicae. praebeamus, Kant vocat **fidem** Atque ita putat «rationem practicam" his veritatibus certitudinem obiectivam restituere, quam «Critica rationis **prae** eis ademit².

¹ Kritik der praktischen Vernunft.

* Systema Kantii «Modernistae* applicant rebus theologicis; cf. Encycl. «Pascendi dominici gregis*.

692. Prob. th. I p. (Methodus, secundum quam Kant in „Critic rationis purae" Idealismum transcendentalem" introducit, est absurda). — Kant introducit idealismum transcendentalem dubitando, num ratio (et potentiae cognoscitivae in genere) cognoscere possint res, prout sunt. Atqui haec est methodus absurda, utpote continens circulum vitiosum; mediante enim ratione, de cuius aptitudine ad cognitionem dubitat, vult cognoscere, quid ipsa haec ratio possit, et stabilire suum systema. Ergo.

Prob. II p. (Principium fundamentale, cui superstruit „idealismum transcendentalem", est absurdum). — Principium fundamentale, cui Kant superstruit idealismum transcendentalem, sunt indicia synthetica a priori. Atqui iudicia synthetica a priori sunt absurda. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Iudicia, in quibus habitudo inter S et P non perciperetur (sive immediate, sive mediate), neque ex ipsis terminis seu rebus, i. e. ex analysi subiecti et praedicati, neque ex experientia, sunt absurda. Atqui iudicia Kantiana synthetica a priori essent iudicia, in quibus habitudo inter S et P non perciperetur (sive immediate, sive mediate), neque ex ipsis terminis neque ex experientia. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Prob. mai.* Iudicium certum quodlibet nequit haberi nisi evidentialia (cf. n. 667 701). Atqui in casu non haberetur evidentialia, quia haec esset aut a posteriori, i. e. ex experientia, quod hic excluditur, aut a priori, i. e. ex analysi essentiae rerum, quod hic iterum excluditur. Ergo.

Prob. III p. (Ipsa systema plures in se continet apertas contradictiones). — 1. Secundum Kant nullam omnino essentiam, prout est in se, cognoscere possumus; et tamen ipse essentiam intellectus humani cognoscere studet et optime cognoscere contendit; immo ex hac ipsa cognitione deducit nos nullam omnino essentiam cognoscere posse.

2. Kant veracitatem intellectus nostri in dubium vertit, quatenus dubitat, num possit cognoscere res, prout sunt in se, et tamen mediante hoc ipso intellectu crisin instituit, ut sciat, quid valeat cognoscere intellectus noster; immo per hanc crisin eo devenit, ut affirmet intellectum nostrum res, prout sunt in se, cognoscere non posse.

3. A Kantio existentia rerum contra idealismum „materialem" affirmatur et propugnatur mediante principio causalitatis, et tamen ab eodem Kantio causalitas et ipsa existentia ut categoriae intellectus, i. e. ut formae mere subiectivae, habentur.

Prob. IV p. (Systema ducit ad scepticismum universalem). — Systema, quod destruit cognitionem omnium obiectorum, immo ipsius Ego cogitantis, ducit ad scepticismum universalem. Atqui systema Kantii destruit cognitionem omnium obiectorum; ideae enim rationis, inter quas ipsa idea τοῦ Ego, conceptus intellectus nullius obiectivi

valoris sunt, et intuitiones sensibilitatis reducuntur ad mera phaenomena. Ergo.

Prob. V p. (Neque per ea, quae Kant docet in „Critica rationis practicae“, scepticismum universalem effugere potest). — „**Fides** in virtute cuius admittimus postulata rationis practicae, aut est caeca, caecus instinctus, et tunc contra eam valent ea, quae valent contra instinctum Reidii (cf. n. 700), aut est vera cognitio, in virtute cuius intelligimus postulata haec necessario conecti cum vita morali, et tunc contra eam valent, quae contra obiectivum valorem cuiuscumque cognitionis nostrae Kant in „Critica rationis purae“ ostendere conatus est. Ergo.

693. Schol. 1. Quoad divisionem iudiciorum in analytica et synthetica, quae apud recentes invaluit, nota: eam esse ratione originis; ideo iudicia non spectantur quoad se, sed quoad nos. Iudicium est analyticum, si habitudo inter S et P ex ipsa subiecti et praedicati essentia cognoscitur, sive immediate: iudicia analytica immediata, sive mediate, ope ratiocinii deductivi: iudicia analytica mediata. Iudicium est syntheticum, si habitudo inter S et P ex experientia cognoscitur.

Sicut iudicia analytica, ita etiam synthetica sunt aut immediata, aut mediata. Iudicia synthetica immediata enuntiant facta singularia per experientiam cognita; iudicia synthetica mediata enuntiant veritates universales, per inductionem incompletam, sed sufficientem, ope principii causalitatis illatas, sicut illud: Omnia corpora sunt gravia. Haec iudicia synthetica mediata dicuntur principia synthetica, quia in scientiis experimentalibus adhibentur ad conclusiones ex eis deducendas.

2. Iudicia analytica omnia, sive immediata sive mediata, sunt duplicis generis: in quibusdam praedicatum est definitio subiecti aut pars huius definitionis: Linea recta est, quae secundum directionem suam aequaliter protenditur; Trigonum est figura tribus lineis rectis circumscripta; Quod fit, habet esse post non-esse (iudicia explicativa); in aliis praedicatum est proprietas, ex essentia subiecti necessario dimanans: Inter duo puncta linea recta est linea brevissima; Summa angulorum trigoni aequivalet duobus rectis; Quidquid fit, habet causam (iudicia amplificativa). Secundum vero definitionem a Kant de iudiciis analyticis datam illa tantum essent analytica, haec vero non essent; perperam enim putat subiecti analysin de subiecti proprietatibus nihil manifestare. Hoc autem putat, quia opinatur conceptum et definitionem subiecti non manifestare essentiam subiecti; ideo requiritur synthesis a priori, mere subiectiva.

Hic apparet error fundamentalis Kantii: eius conceptualismus*, secundum quem profitetur ideis universalibus a parte rei non respondere

† Kant conceptualismuni usque ad perfectum subiectivismum deducit, quatenus docet etiam repraesentationibus sensilibus obiectum a parte rei non respondere.

naturam his ideis expressam. Ignorans enim doctrinam scholasticam de abstractione intellectus agentis, docet conceptus universales et consequenter etiam veritates universales neque esse ex experientia hausta, neque in ea verificari, sed esse „a priori“, i. e. ex subiecto cogitante (cf. n. 571 sqq.). Ex qua doctrina dimanat illa altera de synthesis a priori. Putat enim Kant analysin subiecti de subiecti proprietatibus nihil manifestare, quia putat neque conceptum, neque definitionem subiecti manifestare subiecti naturam. Quare synthesis nequit fieri nisi „a priori“ modo mere subiectivo. Supposita autem doctrina scholastica de abstractione intellectus agentis, Kantii postulatum: Cognitio universalis et necessaria non est a posteriori (ex experientia), sed a priori, ita distinguimus: **Status** abstractionis, quo, virtute intellectus agentis, a natura separatur id, quod ei contingenter (non necessario) accidit, est a priori (i. e. ex subiecto cogitante), *conc.*; ipsa **natura**, necessaria secundum praedicata sua quidditativa, cui accidit in mente universalitas seu status abstractionis, est a priori, *nego*. Haec enim natura abstracta, in singularibus invenitur et verificatur in eis.

3. Licet iudicia analytica et synthetica primarie ad invicem dividantur secundum respectum ad cognitionem nostram, tamen haec divisio etiam absolute considerari potest secundum obiectivum nexum subiecti et praedicati, et sic divisio recidit in divisionem iudiciorum in necessaria et contingentia, et possumus loqui de iudiciis quoad nos syntheticis, secundum se analyticis etc.

Iudicia synthetica immediata etiam secundum se synthetica sunt; principia synthetica sunt synthetica quoad nos, quoad se possunt esse analytica. Ita principium: Omnia corpora sunt gravia, secundum se est analyticum; ex ipsa enim corporis essentia potest cognosci gravitas, quae in corporis essentia necessario radicatur. Ea principia synthetica sunt secundum se analytica, quae enuntiant leges naturae illas, quae ex essentia rei secundum se spectatae proficiscuntur (corporum gravitas, affinitas chimica etc.); contra ea principia simpliciter et secundum se sunt synthetica, quae enuntiant leges naturae profectae non ex essentia rei secundum se solitarie spectatae, sed ex dispositione contingenti rerum inter se, ut sunt leges astronomicae (cf. n. 854, 2).

694. *Obi. Contra I (III, IV) p. 1.* Crisis instituta ad determinandum, quid mens cognoscere possit, non est absurda. Atqui methodus, secundum quam Kant introduxit idealismum transcendentalem, est crisis instituta ad determinandum, quid mens cognoscere possit. Ergo. — *Besp. Dist. mai.*: Crisis instituta, dubitando de aptitudine mentis ad verum assequendum, *nego*; non dubitando de . . ., *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui Kant hanc crisin non instituit, dubitando de aptitudine mentis ad verum assequendum. *Probo.* Qui crisin instituit, admittendo factum: dari scientiam proprie dictam et obiectivam, non instituit crisin, dubitando de aptitudine mentis ad verum assequendum. Atqui Kant crisin instituit, admittendo factum; dari scientiam proprie dictam et obiectivam: mathematicam et physicam mathematicam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui admittit dari scientiam mere phaenomenalem, *nego*; non mere phae-

nomenalem, sed scientiam, qua cognoscantur res, sicut sunt in se, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui etiam qui admittit dari scientiam, etsi phaenomenalem tantum, non dubitat de aptitudine mentis ad verum assequendum. *Probo.* Non dubitat de aptitudine mentis ad verum assequendum, qui admittit mentem cognoscere: aliquid esse et hoc nobis universaliter et necessario isto et illo determinato modo apparere. Atqui, qui admittit dari scientiam, etsi phaenomenalem tantum, admittit mentem cognoscere: aliquid esse et hoc nobis universaliter et necessario isto et illo determinato modo apparere. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui per inconsequentiam admittit mentem cognoscere: aliquid esse etc., *nego*; qui non per inconsequentiam admittit mentem cognoscere: aliquid esse etc., *conc. Contradist. min.* — Qui admittit cognitionem phaenomenalem tantum, profitetur mentem non cognoscere res, prout sunt in se. Quo ipso negat mentem aptam esse ad verum assequendum (cf. n. 658, 1). Nec proinde mens cognoscere potest: aliquid esse et hoc nobis universaliter et necessario isto et illo determinato modo apparere. Nam cognoscere „rem esse-, est cognoscere rem, sicut est in se, secundum existentiam suam, et cognoscere „rem nobis universaliter et necessario isto vel illo determinato modo apparere-, est cognoscere accuratissime aliquam rem, sicut est in se, i. e. formas mentis nostrae: Scientia mere phaenomenalis est in se contradictoria sicut scepticismus ipse, quem continet. Kant absurdam hanc consequentiam ex principio suo sceptico deduxit, cum statuit **existentiam** esse formam mere subiectivam.

Contra II p. 1. Non sunt absurda iudicia a priori, quorum P addit aliquid S°. Atqui iudicia a priori, quorum P addit aliquid S°, seu iudicia synthetica a priori, sunt principium fundamentale, cui Kant superstruit idealismum transcendentalem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Iudicia a priori in sensu Kantiano, i. e. iudicia universalalia et necessaria, in quibus habitudo inter S et P non perspiceretur neque ex ipsis terminis, neque ex experientia, *nego*; in quibus habitudo inter S et P perspicitur ex ipsis terminis, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui in iudiciis a priori, quorum P addit aliquid S°, habitudo inter S et P non perspicitur ex ipsis terminis. *Probo.* In iudiciis a priori, in quibus P non hauritur ex analyst S', habitudo inter S et P non perspicitur ex ipsis terminis. Atqui in iudiciis a priori, in quibus P addit aliquid S°, P non hauritur ex analysi § Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* In iudiciis, in quibus P non hauritur ex analysi § neque immediate neque mediate, *conc.*; in quibus P non hauritur ex analysi S' immediate, hauritur tamen mediate, *nego. Contradist. min.* — In iudiciis a priori, in quibus P aliquid addit S°, P non est definitio S' neque pars huius definitionis, est tamen proprietas S', quae hauritur ex analysi S' mediate, inquantum analysis § manifestat naturam S'.

3. Atqui in iudiciis a priori, in quibus P aliquid addit S°, P nullo modo hauritur ex analysi § *Probo.* Nullo modo hauritur ex analysi S', quod nullo modo neque mediate, neque immediate manifestatur conceptu et definitione § Atqui P nullo modo manifestatur conceptu et definitione § Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Si conceptus S' non manifestaret naturam S', *conc.*; si manifestat, *nego. Dist. consq.*

4. Atqui conceptus S' non manifestat naturam S'. *Probo.* Conceptus, qui est a priori, i. e. ex subiecto cogitante, non manifestat naturam S'. Atqui conceptus § tamquam conceptus universalis et necessarius, est a priori. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Conceptus, qui est a priori ratione materiae seu ratione naturae, quam repraesentat, *conc.*; qui est a priori ratione formae universalitatis tantum, *nego. Contradist. min.*

Contra V p. 1. Qui fide assentitur postulatis rationis practicae, scepticismum universalem effugere potest. Atqui per ea, quae Kant in „Critica rationis practicae- docet, fide assentitur postulatis rationis practicae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui assentitur fide fundata iu evidentia veritatis et credibilitatis, *conc.*; fide caeca, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui haec fides non est caeca. *Probo.* Assensus firmus et certus, praestitus postulatis rationis practicae ex eo, quod cognoscuntur tamquam necessario conexa

cum vita morali, non est fides caeca. Atqui haec fides est assensus talis. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Et tunc contra eam valent, quae contra obiectivum cuiuscumque cognitionis nostrae valorem Kant in «Critica rationis purae⁴ ostendere conatus est, *conc.*; et non valent contra eam . . ., *nego. Dist. consq.*

3. Atqui haec fides non destruitur iis, quae continentur in «Critica rationis purae⁴. *Probo.* Fides, quae affirmat tantum existentiam libertatis humanae et immortalitatis animae et existentiam Dei nec quamcumque admittit speculationem metaphysicam circa ista per applicationem categoriarum, non destruitur iis, quae continentur in «Critica rationis purae⁴. Atqui haec fides ea est, quae affirmat tantum existentiam etc. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si sine speculatione metaphysica et sine applicatione categoriarum haec possent affirmari et cognosci tamquam necessario conexas cum vita morali, *conc.*; si non possunt, *nego. Contradist. min.*

THESIS XIII: Veritas cognitionis sensuum externorum expostulat etiam sensibilia propria sensuum externorum formaliter transsubiectiva esse.

G95. St. qu. Locke in corporibus distinguit „qualitates primarias⁶ et „secundarias*. Qualitates primariae sunt extensio, motus et quies, numerus, figura, impenetrabilitas; secundariae sunt color, sonus, odor, sapor, durum et molle, calor et frigus. Qualitates secundariae formaliter in rebus non insunt, sed in sensatione tantum, primariae vero in rebus formaliter insunt et actione sua in sensibus secundarias qualitates producant. Ideo qualitates secundariae in corporibus inesse dicuntur *cp.usaliter*, i. e. corpus per qualitates primarias et speciatim per motum virtute pollet producendi in sensibus externis qualitates secundarias. Cum qualitates secundariae sint sensibilia propria et qualitates primariae sensibilia communia, doctrina a Locke proposita scholastice ita enuntiatur: Sensibilia propria non sunt formaliter transsubiectiva, sed fundamentaliter seu causaliter tantum; sensibilia vero communia formaliter sunt transsubiectiva. Secundum hanc doctrinam non cognoscimus res, prout in se sunt, et obiectum sensuum externorum transsubiectivum non est nisi partialiter. Solum sensibile commune habet esse extra sensationem, esse vero sensibilibus proprium est percipi seu consistit in sensatione. Extensum figuratum, in motu positum, quod solum transsubiectivum est, nobis apparet sub formis mere subiectivis qualitatibus immediate sensibilibus (sensibilibus proprium).

Hanc sententiam inter antiquos docuit Democritus¹, qui affirmabat qualitates immediate sensiles (sensibilia propria) non inesse in rebus nisi secundum subiectivam opinionem. Recentiore tempore Galilei (1564—1642), Gassendi, Cartesius, Hobbes (1588—1679) docuerunt has qualitates formaliter obiectivas non esse. Nostris autem diebus haec sententia omnino communis evasit inter philosophos et scientiarum naturalium peritos. Quo factum est, ut etiam plures scholastici recentes ei adhaereant. Ita H. Gründer, qui in speciali opere eam scholastice excoluit². Hic distinguit qualitatem sensibilem fundamentalem

¹ Cf. Aristoteles, De generat et corrupt. I 2, 316 a. 1 sq.

* De qualitatibus sensibilibus et in specie de coloribus et sonis (1911).

et formalem. Haec non existit a parte rei, sed in sensatione tantum; illa a parte rei est et consistit in energia quadam \ quae, percellendo sensus nostros, in eis producit sensationem et qualitatem formalem, quae in sola sensatione habet esse. Ita color fundamentalis (energia) mediante undulatione aetheris excitat visum et in eo producit colorem formalem. Quid sit illa energia, in qua consistit qualitas fundamentalis, nos latet. Unum, quod novimus, est: eam a parte rei existere et producere mediante motu in sensibus nostris qualitatem sensibilem formalem. Haec energia est obiectum formale sensuum externorum: id quod per se primo attingunt. At hoc obiectum non attingunt, prout est in se, sed prout apparet in qualitate formali mere subiectiva. Cum obiectum formale sensus externi sit energia illa occulta, obiectum materiale est extensio. Utrumque hoc obiectum, formale et materiale, cognoscimus in qualitate formali tamquam in medio mere subiectivo, quod Gründer speciei expressae assimilât; at materiale, i. e. extensionem, cognoscimus per formale, per energiam, quam ipsam cognoscimus in qualitate formali quasi in specie quadam expressa a sensu. Ita extensionem videmus per colorem fundamentalem, quem ipsum attingimus in colore formali. — Doctrina haec etiam **interpretationismus** dicitur, quia secundum eam sensus qualitate formali mere subiectiva suo modo quasi interpretatur qualitatem fundamentalem, quae sola est a parte rei. Cum Realistae critici omnes doceant nos obiecta transsubiectiva non cognoscere nisi analogice ex eorum in nobis effectibus, patet eos vi doctrinae suae abire ad interpretationismum. Sed quidam eorum neque extensionem tamquam formaliter obiectivam habent. Ita Herbart. Qui vero eousque progrediuntur, ut doceant ne conceptus quidem nostros universales valere de obiectis transsubiectivis, iam purum phaenomenalismum Kantianum profitentur neque ullo modo Realistis adnumerari possunt. Contra vero aliqui eorum, qui interpretationismo adhaerent, realismum criticum expresse reiciunt et docent se immediate sensibus suis obiecta transsubiectiva attingere, non quidem sicut sunt in se, sed sicut apparent in qualitatibus sensibilibus subiectivis. Ita H. Gründer. Quorum realismum naturalem **dimidiatum**, non integram dicimus.

Realismus **naturalis integralis**, quem thesi XI et XIII profiteamur, est doctrina, secundum quam immediate cognoscimus obiecta transsubiectiva, prout in se sunt, etiam secundum qualitates immediate sensibiles. Realismus igitur naturalis opponitur tum idealismo, tum realismo critico (illationismo). tum doctrinae eorum, qui negant obiectivitatem formalem qualitatuum sensibilibus (interpretationismo). Realismus naturalis a quibusdam vocatur **perceptionismus**, quem opponunt **conceptionismo**, quo nomine complectuntur tum idealismum tum realismum criticum.

1 Gründer expresse reicit philosophiam naturae anorganicae mero mechanicam.

Magni philosophi antiquitatis et medii aevi realismum et realismum naturalem profitentur. Speciatim Aristoteles realismum naturalem philosophice excoluit et contra Scepticos defendit. Aristotelem sequuntur Albertus Magnus et S. Thomas Aquinas. Similiter S. Augustinus realismo naturali adhaeret, quem contra Neoacademicos defendit¹. Exinde etiam tota scholastica medioevalis, quae Augustino et Aristoteli adhaeret, realismum naturalem profitetur. Recenti vero tempore idealismus magis magisque propagatus est, et etiam plures philosophi scholastici ad realismum criticum abierunt aut saltem sensibilibus propriorum sensuum externorum obiectivitatem formalem negaverunt. Sed magna pars recentium scholasticorum realismo naturali integraliter fideliter adhaesit. Ita Liberatore, Sanseverino, Zigliara, Z. Gonzalez, Fr. Seewis, L. de San, M. Glossner, T. Pesch, M. Schneid, E. Commet, R. Lorenzelli, A. Farges, G. Lahousse, J. Straub, van der Aa, Schiffini, van Weddingen, J. J. UrrAburu, L. Lercher, O. Willmann, C. Willems, C. Boetzkes, P. Geny, A. Michelitsch, de la Vaissière, A. Seitz, C. Frick, Lehmen-Beck, J. Maritain. Qui omnes in eo conveniunt, ut asserant nos immediate apprehendere obiecta transsubjectiva, sicut in se sunt; differunt vero accidentaliter in explicando modo huius cognitionis. Obiectivitatem cognitionis nostrae eo fere modo sicut nos explicant Geny et de la Vaissière² — Etiam plures alii philosophi et scientiarum naturalium periti, ut H. Czolbe, J. H. Kirchmann, H. Wolff, R. Schellwien, E. L. Fischer, H. Schwarz, J. Klein, E. de Cyon, H. Plessner, Theod. Haring, realismo naturali adhaerent et formalem obiectivitatem qualitatum secundariarum propugnant. Pro doctrina de qualitatum secundariarum obiectivitate formali strenue decertat etiam G. Th. Fechner, physicus et psychophysicus, in speciali opusculo³, in quo doctrinam formalem sensibilibus propriorum obiectivitatem negantem tamquam omnino contranaturalem ostendit. Cum tamen Fechner ut metaphysicus panpsychismum profiteatur, sibi non constat et in idealismum, quem reiecerat, incidit. Etiam H. Bergson realismum naturalem profitetur et asserit nos immediate apprehendere res, sicut in se sunt, cum qualitatibus suis⁵; vi systematis sui tamen tendit in idealismum et monismum (sed cf. n. 816, 2).

696. Proh. th. *Arg. I.* Veritas cognitionis, quae est immediata sensibilibus propriorum intuitio, nulla mediante specie expressa, expostulat

¹ S. Augustinus diserte affirmat sensus cognoscendo adaequari obiectis et qualitates immediate sensibiles esse formaliter obiectivas (cf. De Trin. X! c. 1, n. 3; XIV c. 10. n. 13). Quae ex S. Augustino (De vera relig. c. 33; Contra Academicos XIII c. 11, n. 26) contra realismum naturalem afferuntur, ex doctrina nostra hic tradita solvuntur.

² Études CXXVI (1911) 245sqq.; Critica (ad usum privatum)! (1914) I. 2, c. 1.

³ Cursus philos. natur. I (1912) 81.

⁴ Die Tagesansicht gegenüber der Nachtansicht (1879).

⁵ Matière et mémoire (1913), Avant-propos chap. 1, Résumé et conci.; cf. etiam Introduction à la Métaphysique.

haec sensibilia formaliter transsubiectiva esse. Atqui cognitio sensuum externorum est immediata sensibilibus propriorum intuitio, nulla mediante specie expressa. Ergo.

Mai. patet ex indole cognitionis intuitivae, quae fit nulla mediante specie expressa. Haec cognitio, cum nullo modo productiva sit quoad obiectum suum, expostulat obiectum omnino ita a parte rei existere, sicut cognitione attingitur. — *Min.* ex eo probatur, quod obiectum proprium sensuum externorum sunt sensibilia propria, quae proinde immediate attinguntur, et attinguntur etiam nulla mediante specie expressa, quia sensus externi speciem nullam exprimunt.

Arg. II ducitur ex falsis sequelis doctrinae adversae, quae continet phaenomenalismum partialem et idealismum partialem et ducit ad idealismum acosmisticum et ad scepticismum.

a) Doctrina, quae negat sensibilia propria seu qualitates secundarias formaliter obiectivas esse, continet phaenomenalismum partialem, quia secundum hanc doctrinam sensus externi obiectum suum ex parte non cognoscunt, sicut in se est, sed sicut apparet secundum formas qualitatum secundariarum mere subiectivas. Sicut in se est, non cognoscitur nisi secundum quantitatem suam et affectiones, quae immediate quantitatem sequuntur.

b) Haec doctrina continet idealismum partialem, quia secundum eam obiectum sensuum externorum non est transsubiectivum nisi ex parte, et quidem obiectum proprium singulorum sensuum mere subiectivum est.

c) Haec doctrina ducit ad idealismum acosmisticum, qui in ordine corporeo est totalis. Nam si qualitates secundariae non sunt formaliter obiectivae, cognoscimus corpus seu extensum in repraesentatione fallaci qualitatis secundariae, quae se manifestat tamquam transsubiectivam, cum sit status mere subiectivus; iam vero quod ita cognoscitur, etiam ipsum fallacia et illusio est.

d) Haec doctrina ducit ad scepticismum universalem, quia recusat evidens sensuum externorum testimonium; qui enim ita agit, consequenter etiam de veracitate cognitionis in genere dubitare deberet.

697. Coroll. Ergo sensus apprehendunt res, prout sunt, non tantum secundum qualitates primarias, sed etiam secundum secundarias: admittendus est realismus naturalis integralis.

698. Schol. Difficultates contra formalem obiectivitatem (transsubiectivitatem) qualitatum secundariarum fiunt ex triplici capite: a) ex factis, quae dicuntur contradictoria, admissa formali obiectivitate harum qualitatum; b) ex mechanica virium explicatione, quae est doctrina communiter recepta in physica moderna; c) ex doctrina physiologica de sensationibus causatis ex inadaequatis irritationibus.

a) Eadem aqua esset simul calida et frigida, nam manu frigida sentitur ut calida, manu autem calida ut frigida. Idem sonus simul

diversam intensitatem et diversam altitudinem haberet, nam plures auditores audiunt eundem sonum alter ut intensiorem, alter ut minus intensum, prout minus vel magis distant a corpore sonante. Et si corpus sonans movetur vel pars auditorum, idem sonus pro diversis auditoribus etiam aliam haberet altitudinem (principium Doppleri); bullula saponis in eadem sui parte esset affecta diversis coloribus. Etiam ex coloribus, qui mixtione oriuntur pigmentorum diversi coloris, ostenditur colores formaliter obiectivos non esse. Ex mera iuxtapositione particularum diversimode coloratarum resultat color aggregati, qui est plane diversus a coloribus singularum particularum. Sic pulveres diversi coloris, v. g. caerulei et flavi, cum miscentur, exhibent colorem viridem. Sub microscopic vero iterum distinguuntur singulae particulae iuxtapositae in suo colore. Idem apparet ex disco Newtonii; colores spectrales in disco Newtonii mutantur in album per meram disci rotationem celerem; et per meram rotationis cessationem color albus iterum mutatur in colores spectrales.

Resp.: Plurimae difficultates, quae contra formalem qualitatum secundariarum obiectivitatem congeruntur, evanescunt, si attenditur ad doctrinam de obiecto sensuum externorum (cf. n. 487 sq.). Sensus temperaturae non absolute sentit temperaturam, sed sentit eam, prout agentem in organum, in nervum, secundum temperaturam ipsius nervi. Ex quo patet manum frigidam omnino adaequate sentire aquam tepidam tamquam calidam, i. e. tamquam calefacientem seu augmentem temperaturam nervi, manum vero calidam tamquam frigidam, i. e. tamquam minuentem temperaturam nervi. Eadem enim aqua tepida aliter agit in manum frigidam, aliter in calidam, id quod omnino recte sentitur sensu temperaturae. Obiectum, quod per se immediate sentitur auditu, est sonus in membrana basilari, qui revera est intensior vel minus intensus, secundum quod auditor minus vel magis distat ab origine soni. Et si corpus movetur vel pars auditorum, revera in auribus diversorum auditorum (in membrana basilari) soni diversae altitudinis producuntur*. Secundum diversum inspectionis angulum revera alius color producitur (per interferentiam) in retina eorum, qui eandem bullulae saponis partem inspiciunt. In visione coloris mixti, qui oritur mixtione pigmentorum, revera obtinet error, sed mere negativus. Haec visio est risio confusa diversorum colorum: oculus videt singulas particulas caeruleas et flavas ita, ut eas inter se distinguere non possit, quo confunduntur in illo colore viridi, qui aliquid caerulei et flavi participat. Etiam error mere negativus est, cum colores diversi in disco celerrime rotante depicti omnes ut albi videntur. Processus photochimici singulis coloribus respondentes in retina perdurant et se invicem tollunt, quo fit, ut colores omnes non videantur nisi incomplete secundum id, quod eis

* Si corpus sonans movetur, etiam in *aire* diversus sonus oritur: altior in directione motus, profundior in opposita directione.

commune est, i. e. secundum claritatis intensitatem; sed color ita incomplete visus est color albus.

b) Secundum Physicae recentis doctrinam satis probatam qualitates secundariae sonus et calor non sunt nisi motus mechanicus, lux et color sunt electromagneticae aetheris undulationes. — *Resp.* nos admittere omnia, quae physici de his motibus probant; at contendimus in eis non consistere totum soni, lucis, caloris phaenomenon, sed materiam, determinato modo motam, substratum esse specialium soni, lucis, caloris qualitatum. Neque umquam physici contrarium probare poterunt, i. e. totum phaenomenon in his motibus consistere, sublata qualitate speciali sensibili (cf. n. 244, 2).

c) Conaturaliter seu adaequate ad sensationem suam movetur oculus undulationibus lucis, auris undulationibus soni etc.; sed potest visus minus conaturaliter, inadaequate ad sensationem suam etiam moveri mechanice (percussione) aut electrice et aliis modis; idem dicatur de aliis sensibus: fricando diversas linguae partes producit sensatio gustus acidi aut dulcis, tangendo chordam tympani (nervum in aure interiore) producit sensatio amari in lingua. Ex his phaenomenis deducitur: esse sensationes sensuum externorum sine obiecto correspondente transubiectivo, ac proinde qualitates secundarias non consistere nisi in sensatione; qualitates has esse "energias speciales" sensuum externorum seu formas subiectivas, secundum quas sensationes contingunt.

Resp., negando suppositum. Nullae sunt sensationes sensuum externorum ex irritationibus inadaequatis causatae. Cum enim sensus externi speciem non producant, impossibilis est sensatio, obiecto conaturali non existente. Quare hae sensationes, quae dicuntur ex irritationibus inadaequatis causatae, aut non sunt sensationes sensuum externorum, sed imaginationes phantasiae: sensationes imaginariae; aut sunt sensationes causatae ex irritationibus adaequatis transmutatione irritationis inadaequatae in adaequatam. Ita certo irritatione inadaequata, cum auris mechanice irritatur, potest produci verus sonus in membranis interioris auris, et similiter irritatione mechanica oculi in oculo etiam vera lux, etsi minima, causari posset. Sed melius visio ita causata imaginaria dicitur, sicut etiam sensationes gustus mechanice causatae imaginariae sunt: irritatio a peripheria ad cerebrum perducitur ibique dispositiones habituales in actum reducit; chorda tympani ex aure ad radicem linguae protenditur, cum autem in hac parte resideant nervi, qui amarum percipiunt, phantasia hanc irritationem exinde provenientem tamquam amari sensationem excipit; similiter cum fricatur linguaemargo lateralis, ubi resident nervi, quibus acidum sentitur, imaginatio producit gustus acidi. Hae imaginationes similes sunt illi, quae contingit mutilo, qui putat se sentire dolores in crure amputato.

Notentur etiam errores **negativi**, qui contingunt ex caecitate partiali quoad colores: aliquis color non videtur, alii vero recte videntur;

ex eo, quod aliquis color non videtur, etiam color compositus **aliter** videtur, i. e. in colore ex duobus coloribus composito unus color non videtur, alter vero recte videtur, ita contingit violaceum videri ut caeruleum. Simile quid etiam contingere potest quoad alios sensus; ita potest esse defectus partialis gustus, ut aliquis sapor non percipiatur, ceteri vero recte percipiuntur; ex quo fit, ut sapor compositus etiam **aliter** sapiat; aliter etiam sapit cibus propter humores, quibus lingua inficitur, et ex residuis unius cibi sapor alterius modificatur

Ad 696sq. **Aristoteles** in HI De anima dicit unum eundemque esse, actum obiecti sensibilis (αἰσθητοῦ) et sensus, haec inter se non differre nisi ratione (μία ἐστὶν ἐνέργεια ἡ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ἡ τοῦ αἰσθητικοῦ, τὸ δ' εἶναι ἕτερον: c. 2, 426 n 15); sensationem esse quodammodo obiectum, quod sentitur (ἐστὶ δ' ἡ Ἐπιστήμη μὲν τὰ Ἐπιστητὰ πῶ, ἡ δ' αἰσθησι τὰ αἰσθητὰ: c. 8, 431 b 22). Haec ita intellecta sunt, ac si Aristoteles docuisset qualitatem sensibilem (colorem, sonum) non consistere nisi in sensatione¹. Sed immerito. Nam in opere „De sensu et sensato [sensili] ipse Aristoteles probe distinguit, et remittens ad ea, quae dixerat in libris «De ἄνιμα affirmat colorem in actu et sonum in actu secundum aliquam acceptionem idem esse cum actuali sensatione, secundum aliam vero non idem (τὸ μὲν οὖν ἐνεργεῖ ἰ χρώαα καὶ ὁ ψόφο πῶ ἐστὶ τὸ αὐτὸ ἡ ἕτερον ταῖ κατ ἐνέργειαν αἰσθήσεσιν, οἷον δρᾶσει καὶ ἀκούσει, εἰρηται ἐν τοῖ περὶ ψυχῇ: De sensu et sens. 3, 439 a 13). Nam id quod sentitur, dupliciter sumi potest: **formaliter** tamquam sensum (sensu cognitum), et **materialiter**. In prima acceptione actus eius quod sentitur, i. e. sensum ut sensum, revera in sensatione consistit et ante sensationem non est nisi in potentia. Ante sensationem color non est sensus (sensiliter cognitus), sed sensibilis. Sensus est solummodo, si recipitur intentionaliter in potentiam sensitivam. At si obiectum sensus sumitur materialiter tamquam id, quod sentitur aut sentiri potest (qualitas sensibilis), habet actum suum independentem a potentia sensitiva et potentiae sensitivae praesupponitur, ut Aristoteles expresse notat De an. II 5: „Sensitivum in potentia est tale quale est in actu sensibile. Et propter hoc . . . secundum quod patitur a principio, non est similis sensus sentienti [lege: sensibili]; sed secundum quod iara est passum, est assimilatum sensibili, et est tale quale est ἡλud (αἰσθητικὸν δυνάμει ἐστὶν οἷον τὸ αἰσθητὸν ἤδη ἐντελεχείῳ, καθάπερ εἰρηται. Πάσχει μὲν οὖν οὐχ ὁμοιον δν, πεπονθὸ δ' ὁμοίωται καὶ ἐστὶν οἷον ἐκεῖνο; 418 a 3. S. Thom. in l. c. lect. 12 n. 382). Secundum Aristotelem igitur formalis qualitas sensilis supponitur sensationi. Qualitas ergo sensilis non consistit in sensatione. Etiam alibi Aristotelee notat qualitates sensiles habere esse extra sensationem. At tunc hae qualitates non actu, sed potentia sunt cognitae: «Priores naturales non bene dicebant in hoc, quia opinabantur nihil esse album, aut nigrum, nisi quando videtur; neque saporem esse, nisi quando gustatur. . . . Dicebant autem quodammodo recte, et quodammodo non. Cum enim dupliciter dicatur sensus et sensibile: scii, secundum potentiam et secundum actum; de sensu et sensibili secundum actum accidit quod ipsi dicebant, quod non est sensibile sine sensu. Non autem hoc verum est de sensu et sensibili secundum potentiam. Sed ipsi loquebantur simpliciter, idest sine distinctione (ἀλλ οἱ πρότερον φυσιολόγοι τοθτο οὐ καλῶ ἔλεγον, οὐθέν οἶόμενοι οὔτε λευκὸν οὔτε μέλαν εἶναι ἀνευ δψεω, οὐδέ χυμὸν ἀνευ γεύσεω. Τῇ μὲν γάρ ἔλεγον ὀρθῶ, τῇ δ' οὐκ ὀρθῶ· διχῶ γάρ λεγομένη τῇ αἰσθήσεω καὶ τοΟ αἰσθητοῦ, τῶν μὲν κατὰ δύνάμιν τῶν δὲ κατ' ἐνέργειαν, ἐπὶ τούτων μὲν συμβαίνει τὸ λεχθὲν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐτέρων οὐ συμβαίνει: De an. III 2, 426 a20. S. Thom. lect. 2 n. 595sq.; cf. lect. 8). Et Mega-

¹ De his plura vide J. Gredt, Do cognitione sensuum externorum* n. 82sq.; id., Unsere Aufienwelt p. 237sq.

² Ita Aristotelem interpretatur Fr. Brentano.

ricis, qui esse actu tantum admittebant, omne autem esse in potentia negabant, Aristoteles obicit, eos proponere doctrinam, ex qua sequeretur qualitates sensibiles non esse, si nemo eas sentiret, id quod esset Protagorae sententia, qui docuerat esse rerum consistere in „percipi in opinione (οὐτε γὰρ ψυχρὸν οὐτε θερμὸν οὐτε γλυκὺ οὐτε δλίον αἰσθητὸν οὐθὲν ἵσται μὴ αἰσθανόμενον. ὥστε τὸν Πρωταγόρου λόγον συμβήσεται λ᾿γειν αὐτοὶ : Met. IX 3, 1047 a4; cf. S. Thom. lect. 3 n. 1795sq.). Esse qualitatium sensibilibum proinde, secundum Aristotelem, non consistit in sensatione. — S. Thomas: „Veritas est in sensu sicut consequens actum eius; dum scii, iudicium sensus est de re, secundum quod est (Ver. 1, 9). — Sensus semper apprehendit rem ut est, nisi sit impedimentum in organo, vel in medio (I. c. a. 11). — „Circa propria sensibilia sensus non habet falsam cognitionem, nisi per accidens, et ut in paucioribus: ex eo scii, quod, propter indispositionem organi, non convenienter recipit formam sensibilem: sicut et alia passiva, propter suam indispositionem, deficienter recipiunt impressionem agentium. Et inde est quod, propter corruptionem linguae, infirmis dulcia amara esse videntur. De sensibilibus vero communibus et per accidens, potest esse falsum iudicium etiam in sensu recte disposito; quia sensus non directe refertur ad illa, sed per accidens, vel ex consequenti, inquantum refertur ad alia (S. th. 117, 2; cf. 14, 6 ad 1; Ver. 14, 8 ad 5).

§ 2. De causa certitudinis obiectiva seu de evidentia obiectiva.

THESIS XIV: Critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis in mente humana non est caecus instinctus, aut affectiva propensio, aut utilitas pro vita, neque est auctoritas, sive divina sive humana, neque est intellectus humanus eiusque idea clara et distincta, neque est testimonium conscientiae, sed est evidentia obiectiva.

699. St. qu. 1. Critérium (κρίτηριον) in genere est medium ad diiudicandam rem quamlibet. Quare critérium veritatis est medium ad diiudicandum de veritate seu id, quo veritas agnoscitur et a falsitate distinguitur. Potest igitur critérium veritatis definiri: medium manifestativum veritatis.

In qua definitione „manifestativum“ late sumitur, etiam pro manifestativo mere extrinseco, quod est auctoritas, quae non est modus sciendi (cf. n. 31), sed mere extrinsecus manifestat veritatem, relinquendo eam in se obscuram. — Proprium medii manifestativi veritatis est infallibilitas. Nam si hoc medium infallibilitate non esset donatum, nihil omnino valeret ad veritatem manifestandam, quia in singulis casibus semper timendum esset, ne erret.

Sed medium manifestativum veritatis logicae in mente humana, de qua agit thesis, distingui potest: subiectivum — intellectus et ceterae potentiae cognoscitivae, et obiectivum. Obiectivum est duplex: evidentia obiectiva et auctoritas. Nam intellectus ceteraeque potentiae cognoscitivae manifestant obiectum seu veritatem logicam circa obiectum, et obiectum evidens manifestat intellectui seipsum seu veritatem circa seipsum, et unum subiectum cognoscens potest manifestare alteri veritatem huic ignotam. Quare distinguimus critérium subiectivum: potentiam cognoscitivam, et critérium obiectivum.

tivum duplex: alterum intrinsecum, quod est evidentia, alterum extrinsecum, auctoritatem.

Critérium concipi potest: a) ut universale, quod valet pro omni veritate et certitudine saltem ordinis naturalis (de quo solo agit philosophia); b) ut particulare, pro aliquo veritatum genere determinato; c) ut ultimum, quod supra se non habet aliud critérium, a quo dependeat et mensuretur, sed a quo cetera omnia criteria dependent et mensurantur; d) ut proximum tantum, quod supra se habet altius critérium, a quo dependet seu vim suam manifestandi veritatem nanciscitur. Ideo quaerimus, num sit aliquod ex criteriis, quae supra enumeravimus, critérium ultimum et universale omnis veritatis et certitudinis naturalis, et quodnam sit.

2. Multae sunt, quod hanc quaestionem attinet, recentiorum inter se dissonae sententiae. Quidam ut critérium ultimum et universale statuunt appetitum naturalem vel elicitedum seu convenientiam obiecti cum appetitu. Ita Reid (1710—1796) et Jacobi (1743—1819) et Pragmatistae. Reid et schola scotica, quae vocatur schola sensus communis (common sense), ut critérium ultimum ponunt caecum naturae instinctum, quo pellimur ad quaedam firmiter admittenda; ita cogimur ad admittenda prima principleia. Jacobi ut critérium supremum habet affectivam animae propensionem (Gefühlsglauben). Pragmatismus (W. James, 1842—1910) hoc critérium reponit in utilitate pro vita, sive privata sive publica: Verum est quidquid confert ad felicitatem privatam vel publicam. Alii pro criterio ultimo et universali statuunt critérium extrinsecum: auctoritatem, sive divinam sive humanam. Ita secundum de Lamennais (1782—1854) ratio individualis omnino incapax est certitudinis acquirendae; unicum medium est auctoritas et testimonium generis humani seu consensus generis humani (la raison générale), cui credendum est. Idipsum docuit Huet (1630—1721) de auctoritate divina seu de revelatione divina per magisterium ecclesiae proposita. Tertium genus est eorum, qui ut critérium supremum ponunt critérium subiectivum: intellectum humanum aut eius ideam claram et distinctam, aut conscientiam. Protagoras (n. ca. 485 a. Chr.) docuit critérium supremum omnis veritatis seu mensuram omnium rerum esse intellectum et sensum humanum, ita ut illud exsistat, quod homini videtur, illud vero non exsistat, quod homini non videtur. Cum qua doctrina affinitatem habet philosophia Kantiana, quatenus cognitionem humanam explicandam censet non ita, ut mens cognoscens conformetur rebus, sed ut res conformentur menti seu formentur secundum formas menti inditas (cf. n. 691). Secundum Cartesium supremum veritatis critérium est idea clara et distincta; sententia, quae pro criterio ultimo et universali habet testimonium conscientiae, attribuitur Gallupio (1770—1846).

3. Thesi nostra statuimus critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis esse evidentiam obiectivam. — Evidentia (ἐνἀργ^ία) in genere est obiecti claritas, qua hoc actualiter se manifestat potentiae
Grcdt, Elem. philos. II. Ed. 7.

cognoscitivae. Evidentia ita generice sumpta, applicata ad propositum nostrum seu ad ordinem intellectivum (veritas enim et certitudo non habentur nisi in iudicio intellectus), est intelligibilitas entis (ens enim est obiectum formale intellectus), qua hoc actualiter se manifestat intellectui. Est igitur evidentia obiectiva ipsa veritas ontologica causalis, considerata in actu secundo seu actu causans in mente veritatem logicam seu iudicium verum et certum. Evidentia est aut evidentia veritatis, aut evidentia credibilitatis (cf. n. 667). Evidentia veritatis subdividitur in metaphysicam, physicam, moralem, quatenus veritas est metaphysica, physica, moralis, seu secundum triplicem nexum inter S et P (cf. n. 669). Evidentia tum veritatis tum credibilitatis subdividitur, sicut certitudo, in evidentiam immediatam et mediatam (cf. l. c.). In thesi evidentiam intelligimus de quacumque evidentia obiectiva, sive immediata sive mediata, sive metaphysica sive physica sive morali, sive veritatis sive credibilitatis.

4. Thesis de certitudine naturali tantum agit, non de certitudine fidei supernatural!. Haec enim certitudo, cum sit **supernaturaliter** firma super omnia, niti non potest fundamento naturali (quia causa debet esse proportionata effectui), sed eius critérium est revelatio Dei summe sapientis summeque veracis, prout innotescit sub lumine supernatural! fidei infusae. Quare naturalis illa evidentia credibilitatis, quae ad fidei actum eliciendum praerequiritur, huic omnino extrinseca est, neque ut fundamentum haberi debet, ex quo excresceret fides divina firma super omnia, sed ut conditio praerequisita extrinseca sine qua non.

700. Prob. th. I p. (Critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis non est caecus instinctus aut affectiva propensio aut utilitas pro vita). — Non est critérium omnis veritatis et certitudinis naturalis, quod non est medium manifestativum veritatis naturalis universale. Atqui tum caecus instinctus, tum affectiva propensio, tum utilitas pro vita non sunt media manifestativa veritatis naturalis universalis. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Ad min.* a) Caecus instinctus, utpote caecus, omnino non est medium manifestativum veritatis. Si autem intelligitur de coactione, quam obiectiva evidentia in mentem exercet, non est caecus, sed cognoscitivus, neque aliud est quam natura intellectus, qui a veritate evidenti determinatur et necessitatur. b) Affectiva propensio non est medium manifestativum veritatis universalis et necessariae; nam est diversa in diversis, et etiam in eodem homine est mutabilis secundum tempus et circumstantias contingentes. Quare neque est medium manifestativum boni et mali moralis, sed manifestat tantum id, quod est conveniens individuo seu placet ei secundum subiectivas dispositiones, in quibus hic et nunc invenitur. Similiter c) utilitas pro vita omnino non est medium manifestativum veritatis universalis et necessariae, sed manifestat tantum, quid sit bonum seu

conveniens, sive individuo sive societati, secundum circumstantias contingentes, in quibus inveniuntur. Pragmatismus doctrina sua directe tendit ad destruendam veritatem universalem et necessariam. Ei veritas est aliquid relativi tantum.

Prob. II p. (Critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis non est auctoritas sive divina sive humana). — Non potest esse critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis, quod supponit aliud critérium. Atqui auctoritas, sive divina sive humana, supponit aliud critérium. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Auctoritas omnis supponit critérium, in virtute cuius innotescat a) eius existentia et b) eius valor: Ut auctoritas humana mihi sit critérium veritatis, debeo certus esse a) exsistere homines, eosque aliquid testari, b) hoc testimonium verum esse. Similiter ut auctoritas divina mihi sit critérium veritatis, debeo certus esse a) exsistere Deum, eumque aliquid mihi testari, b) Deum veracem esse.

Concedimus tamen auctoritatem divinam esse critérium ultimum quoad ordinem supernaturalem fidei. At ipse ordo supematuralis supponit ordinem naturalem, sicut gratia supponit naturam, et ideo etiam ad fidem supernaturalem praerequiritur, tamquam conditio „sine qua non“ extrinseca, naturalis evidentia credibilitatis.

Prob. III p. (Intellectus humanus eiusque idea clara et distincta et testimonium conscientiae non sunt critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis). — Non est critérium ultimum, quod supra se habet aliud critérium, a quo dependet et mensuratur. Atqui intellectus humanus eiusque idea et testimonium conscientiae supra se habent aliud critérium, a quo dependent et mensurantur. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Ad min.* Intellectus humanus eiusque idea et testimonium conscientiae dependent a rebus et mensurantur ab eis; veritas enim intellectus creati est causata et mensurata a rebus.

Prob. IV p. (Critérium ultimum est evidentia obiectiva). — Critérium, a quo omnia ordinis naturalis criteria dependent seu vim suam manifestandi veritatem nanciscuntur, et a quo cetera criteria omnia mensurantur, est critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis. Atqui evidentia obiectiva est critérium, a quo cetera criteria omnia ordinis naturalis dependent. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Praeter evidentiam est critérium extrinsecum: auctoritas, et critérium intrinsecum subiectivum: intellectus et ceterae potentiae cognoscitivae. Atqui haec ut criteria dependent ab evidentia obiectiva, seu non sunt criteria nisi per evidentiam; potentiae enim cognoscitivae, quia dependent ab obiectis, non sunt criteria, seu non manifestant veritatem nisi per evidentiam

veritatis, et auctoritas non est critérium nisi per evidentiam credibilitatis. Ergo.

701. Coroll. 1. Ergo nulla certitudo sine evidentia, aut veritatis aut credibilitatis. Evidentia enim est fundamentum ultimum, quo nititur omnis certitudo naturalis, et etiam certitudo fidei supernaturalis evidentiam credibilitatis supponit tamquam conditionem extrinsecam.

2. Ergo veritatem, quam quis evidenter tenet, infallibiliter tenet. Haec **infallibilitas**, quae est dos omnis criterii, specialiter omnino evidentiae convenit. Cetera enim criteria falli per accidens possunt, et tunc revera formaliter non sunt criteria. Num igitur sint criteria, seu num sint infallibilia in casu particulari, ex eo videndum est, sitne exclusus error per accidens (cf. n. 683, 2); hoc autem non apparet nisi per evidentiam, quatenus evidens fit errorem esse exclusum. Ceterorum igitur criteriorum infallibilitas ab evidentia mensuratur, sicut ipsa criteria ab evidentia mensurantur et dependent. Evidentia vero falli nequit, neque per se neque per accidens, neque ab aliquo alio dependet vel mensuratur.

Nota. — Ad veram evidentiam requiritur etiam, ut intellectus apprehendat suam evidentiam, seu ut sciat se veritatem cum evidentia apprehendere.

3. Ergo qui concedit, hoc, quod intellectui evidenter manifestatur ut verum, nihilominus posse esse falsum, in scepticismum prolabatur necesse est. Qua in re semper tamen advertendum est solam evidentiam metaphysicam esse absolutam, physicam vero et moralem hypotheticam, ac proinde non esse errorem, si v. g. lapis, qui dicitur casurus, miraculose casurus non esset; dicitur enim casurus subintellecta conditione, dummodo ne fiat miraculum.

4. Ergo omnis error (per accidens) intellectus a voluntate provenit, inquantum intellectus, deficiente evidentia, impellente voluntate iudicat. Intellectus enim non determinatur nisi aut ab evidentia rei, aut a voluntate (cf. supra n. 668). Si determinatur ab evidentia, non errat. Error igitur non obtinet, nisi quatenus intellectus movetur a voluntate, deficiente evidentia tum veritatis tum credibilitatis.

702. Schol. 1. Motivum formale seu obiectum formale „quo“, i. e. manifestativum, seu lumen, sub quo assentimur veritati evidenti, est ipsa veritatis evidential; motivum autem formale fidei, i. e. obiectum formale „quo“ fidei, seu manifestativum (mere extrinsecum) veritatis creditae, est auctoritas testantis, quae in scientia et veracitate testis consistit. Credimus enim **propter** auctoritatem testantis, i. e. propter eius scientiam et veracitatem. Attamen id, quod immediate movet intellectum, ut assentiatur veritati ad credendum propositae, est volun-

¹ seu abstractio a materia; per abstractionem enim obiectum constituitur intelligibile seu intellectui manifestum (cf. Log. th. XIV').

tas, cum obiectum seu veritas fidei non sit visa seu per se movens intellectum. Sed voluntas non potest movere intellectum contra naturam suam (si ordinate movet). Et haec est ratio, cur evidentia credibilitatis requiratur tamquam causa dispositiva, qua cognoscatur testimonium et auctoritas testantis. Evidentia autem credibilitatis habetur, cum certo constat et de testimonio, et de scientia et veracitate testis. Ideo horum certa notitia actui fidei praesupponitur. Iam vero certa notitia de testimonio et scientia et veracitate testis non potest haberi nisi evidentia; nam licet de testimonio testis, de eius scientia, veracitate possit constare ex aliis testimoniis, tamen, cum processus in infinitum repugnet, deveniendum erit ad testem, cuius testimonium, scientia, veracitas per evidentiam cognoscuntur. Exinde patet doctrinam Huetii reddere fidem impossibilem. Idem valet de doctrina Traditionalistarum (de Bonald [1754—1840]; Bautain [1796—1867]; Ventura [1792—1861]), qui docent nos Deum, veritates ordinis moralis certo cognoscere non posse nisi fide divina. Nam si hae veritates ipsae: Deum esse, et Deo esse credendum, rationi humanae evidentes fieri non possent, iam nemo ad fidem pervenire posset.

2. **Consensus generis humani** est critérium subordinatum, particulare quoad veritates obvias, quae ad vitam humanam moralem et socialem degendam sunt maxime necessariae; natura enim humana inclinatione quadam naturali fertur ad has veritates cognoscendas. Nota tamen hanc inclinationem omnino differre ab „instinctu” scholae scoticae. Dicimus enim naturam humanam ferri ad veritates cognoscendas, i. e. evidentia amplectendas. — Critérium hoc consensus generis humani reducitur ad critérium extrinsecum auctoritatis; est enim auctoritas generis humani.

3. **Idea clara et distincta** Cartesii subiectivissimum inducit, nisi dicatur ultimo niti evidentia obiectiva ab eaque mensurari.

4. **Testimonium conscientiae** est manifestativum reflexum omnis certitudinis, quatenus manifestat reflexe statum subiectivum certitudinis. Hoc testimonium conscientiae continetur in omni iudicio vero et certo, quia omne iudicium exprimit adaequationem intellectus cum re expresse seu reflexe cognitam (cf. n. 659). Sed conscientia suam manifestationem non exercet nisi mediante evidentia.

5. Aliqui scholastici recentes critérium ultimum et universale veritatum deductarum statuunt **principia per se nota**; principiorum vero per se notorum nullum esse critérium fatentur. Sed sicut veritates deductae manifestantur evidentia mediata, ac proinde evidentia

1 Hoc non tantum patet ei ipsa rei natura, sed etiam ex Ecclesiae catholicae doctrina. Inter propositiones ab Innocentio XI damnatas haec habetur: „Assensus fidei supematuralis et utilis ad salutem stat cum notitia solum probabili revelationis, immo cum formidine qua quis formidet, ne non sit locutus Deus. Non enim crederet [fidelis] inquit S. Thomas (S. th. 11-11 1, 4 ad 2), nisi videret ea esse credenda, vel propter evidentiam signorum vel propter aliquid eiusmodi.

mediata seu prima principia sunt earum critérium, ita principia per se nota manifestantur evidentia immediata, ut patet ex thesi, ac proinde evidentia immediata critérium est primorum principiorum. Ad sententiam autem horum philosophorum notetur eos nomine criterii intelligere medium distinctum a veritate ontologica seu obiectiva, cum nos criterii nomine intelligamus hanc ipsam veritatem ontologicam, prout causalitatem exercet formalem obiectivam in mentem, seu prout mensurat (per modum obiecti) veritatem logicam mentis nostrae. Quia igitur etiam hi philosophi concedunt logicam mentis humanae veritatem mensurari a veritate ontologica, ac proinde hanc, prout menti apparet per causalitatem suam in mentem, seu prout evidens fit, esse eius regulam seu normam, dissensio de nomine est, non de re.

703. *Obl.* 1. Critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis in mente humana est ineluctabilis necessitas, qua cogimur ad quibusdam veritatibus assentiendum. Atqui ineluctabilis necessitas, qua . . . non est evidentia obiectiva. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Est necessitas mere subiectiva seu instinctus caecus, *nego*; necessitas obiectiva seu evidentia obiectiva, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis in mente humana est aliquid subiectivi. *Probo.* Quod determinat intrinsecus mentem ad assentiendum, est aliquid subiectivi, quod est in mente. Atqui critérium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis in mente humana est id, quod determinat intrinsecus mentem ad assentiendum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Est aliquid, quod est in mente ex causalitate obiectiva obiecti mensurantis mentem, *conc.*; est determinatio, quae est in mente non ex causalitate obiectiva obiecti mensurantis mentem, *subdist.*: Si agitur de mente divina, *conc.*; si agitur de mente creata, cuius veritas mensuratur a rebus, *nego.* *Conc. min.; dist. consq.:* Est aliquid, quod est in mente ex causalitate obiectiva obiecti mensurantis mentem, *conc.*; est aliquid, quod est in mente non ex causalitate obiectiva obiecti mensurantis mentem, seu aliquid mere subiectivi, *nego.* — Evidentia obiectiva est veritas ontologica causalis, actu causans in mente veritatem logicam seu determinans mentis assensum. Ideo est aliquid, quod simul est obiectivum et subiectivum.

3. Atqui critérium ultimum . . . non est aliquid, quod est in mente ex causalitate obiectiva obiecti mensurantis mentem, seu non est evidentia obiectiva. *Probo.* Testimonium conscientiae de adaequatione intellectus cum re non est evidentia obiectiva. Atqui critérium ultimum . . . est testimonium conscientiae de adaequatione intellectus cum re. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Si hoc testimonium non causaretur ab evidentia obiectiva, *conc.*; si causatur, *nego.* *Dist. consq.:* Si testimonium conscientiae de adaequatione intellectus cum re non causaretur ab evidentia obiectiva, *conc.*; si causatur ab evidentia obiectiva, *nego.*

4. Atqui hoc testimonium conscientiae non causatur ab evidentia obiectiva. *Probo.* Testimonium absolute infallibile non causatur ab evidentia obiectiva. Atqui hoc testimonium conscientiae debet esse absolute infallibile. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si evidentia ipsa non esset absolute infallibilis, *conc.*; si est absolute infallibilis, *nego.* *Conc. min.; dist. consq.*

5. Atqui evidentia obiectiva non est absolute infallibilis. *Probo.* Si evidentia obiectiva est absolute infallibilis, intellectus humanus constituitur absolute infallibilis. Atqui intellectus humanus non est absolute infallibilis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Intellectus humanus constituitur absolute infallibilis, si movetur ab evidentia, *conc.*; si movetur a voluntate sine evidentia, *nego.* *Contradist. min.*

6. Atqui intellectus humanus-ueque in evidentibus est absolute infallibilis. *Probo.* Intellectus, qui errat etiam in primis principiis evidentibus omnibus, neque in eviden-

tibus est absolute infallibilis. Atqui intellectus humanus errat etiam in primis principiis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Intellectus, qui etiam in primis principiis errat directe, *conc.*; qui indirecte errat et movente voluntate, *nego. Contradist. min* — Quidam philosophi etiam in primis principiis erraverunt, quis voluntarie mentem averterunt ab evidentia, quam etiam ipsi de primis principiis habuerunt, et falso ratiocinio sibi contrarium persuaserunt.

Ad 7 sqq. **Aristoteles** in c. 1 Topicorum I, agens de demonstratione, quae gignit scientiam, innuit nostram doctrinam; statuit enim vera et prima principia, ex quibus demonstratio procedat, ea esse, quae non ab aliis, sed a seipsis fidem seu firmitatem habeant; non enim debere de principiis scientiarum quaeri, quamobrem sint, sed unumquodque principium per seipsum fide dignum sit oportere (οὐ δει γὰρ ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἀρχαῖς ἐπιζητεῖσθαι τὸ διὰ τί, ἀλλ' ἐκάστην τῶν ἀρχῶν αὐτὴν κατ' ἐαυτὴν εἶναι πιστὴν: 1 b 19). — **S. Thomas**: .Certitudo nihil aliud est quam determinatio intellectus ad unum. Tanto autem maior est certitudo, quanto est fortius quod determinationem causât. Determinatur autem intellectus ad unum tripliciter, ut dictum est. In intellectu enim principiorum causatur determinatio ex hoc quod aliquid per lumen intellectus sufficienter inspicitur per ipsum potest. In scientia vero conclusionum causatur determinatio ex hoc quod conclusio secundum actionem rationis in principia per se visa resolvitur. In fide vero ex hoc quod voluntas intellectui imperat. Sed quia voluntas hoc modo non determinat intellectum ut faciat inspicitur quae creduntur, sicut inspicuntur principia per se nota, vel quae in ipsa resolvuntur, sed hoc modo ut intellectus firmiter uni adhaereat; ideo **certitudo quae est in scientia et intellectu, est ex ipsa evidentia eorum quae certa esse dicuntur; certitudo autem fidei est ex firma adhaesione ad id quod creditur** (III Dist. 23, 2 a. 2 sol. 3). — ,Ille qui credit habet sufficiens inductivum ad credendum: inducitur enim auctoritate divinae doctrinae miraculis confirmatae, et, quod plus est, interiori instinctu Dei invitantis. Unde non leviter credit (S. th. II-II 2, 9 ad 3). — .Certitudo duo potest importare: scii, **firmitatem adhaesionis**; et quantum ad hoc fides est certior omni intellectu et scientia, quia prima veritas, quae causât fidei assensum, est fortior causa quam lumen rationis, quod causât assensum intellectus vel scientiae: importat etiam **evidentiam** eius cui assentitur; et sic fides non habet certitudinem, sed scientia et intellectus. — Sed quia [in fide] intellectus non hoc modo terminatur ad unum, ut ad proprium terminum perducatur, qui est visio alicuius intelligibilis; inde est, quod eius motus nondum est quietatus, sed adhuc habet cogitationem et inquisitionem de his quae credit, quamvis firmissime eis assentiat; quantum enim est ex seipso, non est ei satisfactum, nec est terminatus ad unum; sed terminatur tantum ex extrinseco... . Inde etiam est, quod in credente potest insurgere motus de contrario huius quod firmissime tenet, quamvis non in intelligente vel sciente (Ver. 14, 1 ad 7, et corp.; cf. a. 2c. et ad 14sq.: a. 8; q. 11, 1 ad 13; Spir. creat, a. 10 ad 8; C. g. III 47 post med.: Quamvis autem diversa; S. th. I 85, 6; II-II 1, 5).

B. METAPHYSICA SPECIALIS.

PARS I.

DE ENTE IMMATERIALI CREATO.

CAPUT I

DE NATURA ENTIS CREATI SEU DE POTENTIALITATE ENTIS CREATI.

Ioannes a S. Thoma, Philosophia naturalis, pars I, q. 7. Id., Cursus theol. disp. 4, a. 3sq. Del Prado, De veritate fundamentali philosophiae Christianae. N. Maurice-Denis, L'Être en puissance.

§ 1. De potentia subiectiva entis creati seu de essentia reali actuali entis creati.

THESIS XV: In omni ente creato essentia actualis et existentia eius distinguuntur distinctione reali positiva.;

704. St. qu. 1. Ens creatum distinguimus contra ens increatum seu ens a se. Hoc existit vi essentiae suae, ac proinde necessario existit; essentia eius non recipit existentiam, sed est ipsa existentia. Illud non existit vi essentiae suae, ac proinde non existit necessario, sed contingenter. Essentia eius non est existentia, sed existentia accidit ei, et accidit non necessario, vi ipsius essentiae, sed contingenter tantum. Haec essentia non est necessario, sed potest esse: est potentia ad esse. Contra, essentia a se existens non est potentia ad esse, sed est ipsum esse absolute necessarium.*

2. Omnes concedunt in rebus creatis essentiam et existentiam aliquo modo distingui, cum essentia earum optime concipi possit sine existentia. „Possum enim intelligere“, ait S. Thomas (De ente et ess. c. 5), «quid est homo vel phoenix, et tamen ignorare, an esse habeat in rerum natura/ Controvertitur autem, utrum inter essentiam et existentiam intercedat distinctio realis an rationis tantum. Et quaestio

* Distinctionem hanc inter ens creatum et increatum affirmandam esse, probabitur in secunda parte Metaphysicae specialis.

non est de essentia possibili (de qua agimus paragraphe sequenti), sed reali, in rerum natura existente, et proinde individua. Quaeritur enim, in individuis creatis existentibus sitne alia realitas essentia, alia existentia, ita ut ipsum individuum ex duabus realitatibus in rerum natura existentibus et independenter a mentis consideratione distinctis, essentia et existentia, coalescat. Quaestio igitur est de distinctione reali **positiva** inter essentiam **actualement** existentem et eius existentiam, non de distinctione reali **negativa** inter essentiam mere possibilem et existentiam (seu essentiam existentem), quam omnes admittunt tamquam inter realitatem actualem existentem (essentiam actualem existentem) et eius negationem (essentiam mere possibilem).

3. Nos realem statuimus distinctionem inter essentiam creatam eiusque existentiam. Quae tamen distinctio non ita est intelligenda, quasi res creata ex essentia et existentia tamquam ex duobus entibus completis conflaretur; sic oriretur unum per accidens tantum. Sed concipimus existentiam realiter distinctam ab essentia tamquam actum ultimum complementem et perficientem essentiam, et essentiam tamquam potentiam realem, quae recipit existentiam. Sicut igitur intellectio actuatur et complet potentiam intellectivam, ita existentia actuatur et complet essentiam; et sicut intellectio, licet realiter distincta a potentia intellectiva, est tamen ultima eius evolutio et completio, ita existentia est ultima essentiae evolutio.

4. Doctrina de reali distinctione inter essentiam et existentiam apud Aristotelem indicatur distinctione inter ens actu et ens potentia, apud S. Augustinum et Pseudo-Areopagitam et Boëthium distinctione inter ens per essentiam et ens 'per participationem. Gilbertus Porretanus († 1154) Boethium secutus, distinguit inter „quod est“ et „quo est“. Sed prae aliis philosophi arabes Alfarabi (saec. X) et praesertim Avicenna doctrinam de reali distinctione inter essentiam et existentiam excoluerunt (cf S. Thom., In Met. IV lect. 2 n. 556sq.). Inter scholasticos Guilelmus Alvernus (Guilelmus Parisiensis, † 1249) realem distinctionem inter essentiam et existentiam primus latius exposuit et propugnavit (De Trinit. c. 1, p. 3; c. 5, p. 3; De universo 1, 10). Realem distinctionem docuerunt Alexander Halensis († 1245), S. Bonaventura, S. Albertus M. et speciatim S. Thomas Aq., qui iam in opusculo „De ente et essentia“ hanc fundamentalem systematis sui doctrinam proponit. Contra realem distinctionem insurrexerunt Henricus Gandavensis (1217 ad 1293; Qdl. I q. 9), Godefredus de Fontibus (f 1306; Qdl. II q. ult.), Richardus de Mediavilla (f 1307: II Sent. dist. 3, q. 1), Theodoricus de Vribergo (ca. 1300), Duns Scotus¹.

5. Thomam realem tenuisse distinctionem inter essentiam et existentiam patet non tantum ex textibus infra citatis, quibus hanc distinctionem profitetur, sed etiam ex eo, quod haec doctrina supponitur

¹ qui tamen essentiam distinguit ab existentia actualiter formaliter ex natura rei.

tamquam fundamentum a pluribus aliis S. Thomae doctrinis: supponit realem distinctionem inter essentiam et existentiam doctrina S. Thomae de pura potentialitate materiae primae (cf. Phil. nat. th. V), de principio individuationis (cf. 1. c. th. XXII), de unione hypostatica (cf. infra not.). Et eruitur idem ex testimoniis aequalium S. Thomae. Sigerus de Brabantia, adversarius S. Thomae, qui eodem tempore ac S. Thomas in universitate Parisiensi docuit, in quaestionibus in Metaphysicum Aristotelis, sibi proponens quaestionem: „Utrum ens vel esse in rebus creatis pertineat ad essentiam causatorum vel sit aliquid additum essentiae illorum", S. Thomam iis adnumerat, qui existentiam non ad essentiam pertinere docent, sed eam esse aliquid, etsi non per modum accidentis praedicamentalis, essentiae superadditum asserunt et compositionem realem ex esse et essentia in omnibus rebus creatis admittunt (cf. n. 619, 3). In disputatione de distinctione inter essentiam creatam et esse, Parisiis quinque annis post mortem S. Thomae habita, supponitur S. Doctor (S. th. I 3, 4 et C. g. II 25) realem docuisse distinctionem inter essentiam et esse. Ex quibus etiam intelligimus iam tempore S. Thomae quaestionem de habitudine essentiae creatae ad esse satis agitatam fuisse. In antiquissimae scholae thomisticae commentariis (ineditis) in 11. Sent, invenimus quaestiones propositas: „Utrum in solo Deo essentia et existentia sint (realiter) idem"; „Utrum in creaturis essentia differat realiter ab existentia". Ex primis S. Thomae discipulis Ordinis Praedicatorum realem distinctionem defendunt inter alios Bernardus de Trilia (f 1292), Ioannes Quidort Parisiensis (f 1306), Thomas de Sut^{at}bona (fin. saec. XIII), Ioannes de Lucemberc (ca. 1310), Bernardus Lombardi (t init. saec. XIV), Ioannes de Neapoli (t 1330). Aegidius Romanus (1316) ex ordine Eremitarum S. Aug., discipulus S. Thomae, in speciali opere realem distinctionem inter essentiam et existentiam propugnat. Praesertim postquam Henricus Gandavensis hanc distinctionem negavit, quaestio latius tractari coepta est. Si aliqui paucissimi antiquae scholae thomisticae auctores realem distinctionem negant, in manuscriptis saepe ad marginem notatur auctorem hic contrarium esse doctrinae fratris Thomae. Ex antiquioribus Thomistis realem distinctionem negavit Hervaeus Natalis (f 1323). Postiores Thomistae omnino communiter realem distinctionem professi sunt. Late de hac quaestione Petrus Niger in opere suo „Clypeus thomisticus" (1481) disseruit.

Realem distinctionem praeterea negat schola terministica. quae, ex reactione contra nimias scholae scotisticae subtilitates exorta, quas-cumque distinctiones e medio tollere nititur. Inter quos numerantur Petrus Aureolus (t 1321), Durandus, Guilelmus Occam, Gabriel Biel

1 Cf. M. Grabmann, Doctrina S. Thomae de distinctione reali inter essentiam et esse ex documentis ineditis saeculi XIII illustrata, in „Acta hebd. thomisticae" 1924.

(f 1495). Recentes distinctionis realis adversarii sunt Suarez et Suareziani.

Ex posterioribus scholasticis, qui realem distinctionem professi sunt, iuvat recensere Fonseca (t 1599), Conimbricenses, Sfortiam Pallavicinum (1607—1667), Silv. Maurum; ex recentibus Liberatore (1810 ad 1892), Sanseverino (1811—1865), Cornoldi (1822—1892), Schiffini (1841—1906), de Maria (1836—1913), Pecci, de San, Remer, Lorenzelli, Terrien, Domet de Vorges, Billot, Mercier, Farges, Mattiussi, Geny.

5. Distinctio realis inter essentiam et existentiam non potest quidem probari ipsa separatione, ita ut essentia et existentia inter se separata exsisterent, quia existentia est illud ipsum, quo essentia existit¹; sed deducitur ex limitatione et contingentia entis creati; et praeterea argumento physico ex doctrina de materia et forma probatur, in omni re corporea essentiam et existentiam realiter distinguere.

705. Prob. th. *Arg. I* (ex limitatione entis creati). Actus non limitatur nisi per potentiam a se realiter distinctam. Atqui in omni ente creato existentia est actus per essentiam actualem limitatus. Ergo.

Mai. patet ex dictis in n. 657b¹ — *Min.* ostenditur ex conceptu essentiae et existentiae; Essentia creaturae est limitatio creaturae. Vi essentiae suae creatura ad perfectiones suae speciei realiter limitatur. Essentia est ordo ad has perfectiones. Essentia actualis est actus primus seu potentia, quae actum suum ultimum seu perfectionem ultimam habet vi existentiae. Existentia est id, quod ultimo realiter perficit essentiam. Verum est, diversas perfectiones provenire ab essentia, sed tamquam perfectiones potentiales, quae perfectionem ultimam, actualitatem ultimam habent ab existentia. Quare perfectiones genericae et specifica limitationes sunt existentiae provenientes ab essentia limitante. Si tollimus essentiam hanc, quae limitando determinat existentiam, habebimus absolutam perfectionem, actum purum.

Ergo essentia actualis est potentia realiter distincta ab existentia. Distinctionem autem hanc esse realem positivam, ex eo patet, quod tum essentia, tum existentia sunt realitates intrinsecae positivae. Essentia realiter est intrinsecum specificativum entis creati, et existentia est eius actus realis ultimus intrinsecus.

Arg. II (ex contingentia creaturae). Realitates intrinsecae positivae, quae contingenter inter se conectuntur, sunt realitates, quae distinguuntur inter se distinctione reali positiva. Nam si essent realiter idem, non contingenter, sed necessario inter se conecterentur, sicut in homine animalitas et rationalitas necessario inter se conectuntur, quia in homine realiter idem sunt inter se; homo necessario est ani-

¹ Separari potest essentia ab existentia sua conaturali in ordine supematurali. Ut enim docet S. Thomas (S. th. Ill 17, 2), humana natura Christi caret existentia conaturali et existit per existentiam Verbi.

mal rationale. Atqui in omni ente creato essentia actualis et existentia sunt realitates intrinsecae positivae, quae contingenter inter se conectuntur. Ergo.

Prob. min. a) Essentia et existentia sive sunt realiter distinctae, sive non; certo sunt realitates intrinsecae positivae. Nam habent effectum formalem realem intrinsecum, seu tribuunt rei aliquid reale intrinsecum. Et sane essentia non est denominatio mere extrinseca, sicut „esse scitumquod nihil ponit in re, sed est illud reale, positivum intrinsecum rei, quo res constituitur in specie. Id ipsum de existentia manifestum est. Non enim est mera denominatio extrinseca ex praeterita productione proveniens; nam omnis res vi productionis habet iritrinsecus in se — sive tamquam sibi vel essentiae suae realiter identificatum (si essentia et existentia realiter non distinguuntur, ut volunt adversarii nostri), sive tamquam realiter distinctum (si essentia et existentia realiter distinguuntur) — aliquid determinatum „esse actu“, quod sane est positiva realitas.

b) Essentia et existentia contingenter conectuntur in ente creato contingenter existente, sive haec conexio intelligitur tamquam realis identificatio, sive tamquam receptio existentiae in essentia ab existentia realiter distinctae. Essentia creata existens non existit necessario, non habet existentiam necessario. Et essentia et existentia non eo tantum contingenter conectuntur, quod essentia creata in instanti ortus sui habet existentiam ab alio et non a se, sed essentia creata tota duratione sua habet existentiam ab alio; numquam existit a se. Si acceptam ab alio existentiam postea haberet vi sui ipsius, evaderet ens a se. Essentia igitur et existentia in creatura numquam necessario vi suorum ipsorum coniunguntur, sed iugiter ab alio contingenter conectuntur: creatura iugiter in esse conservari debet ab alio.

Ergo essentia et existentia distinguuntur inter se distinctione reali positiva. Nam si essent realiter idem, non contingenter, sed omnino necessario conecterentur, sicut animalitas et rationalitas in homine. Creatura exsisteret necessario et vi sui ipsius seu a se. Essentia creata haberet existentiam a se neque indigeret influxu alterius quo in esse conservaretur, sed absoluta independentia exsisteret.

Contra hoc argumentum ita arguitur: Si identitas realis fundat absolutam necessitatem quoad existentiam, idem valet etiam quoad individuationem. Sed tunc homo, si eius individuatō in re identificatur realiter cum essentia, absoluta necessitate est hic homo, ac proinde non potest esse nisi unus homo x. Conceditur suppositum adversarii, i. e. individuationem identificari cum essentia realiter; sed consequens, quod deducitur, accuratius determinatur: Homo necessario est hic homo, neque potest esse nisi unus talis homo. Individuum non est multi-

1 L. Faetscher, Akt und Potenz p. 159.

plicabile, non potest dari nisi unicum tale. Nam homo, de quo agitur, est individuus homo. Ad eum pertinet necessario individuatio, et quidem haec determinata individuatio. Individuus homo necessario est hic homo, sicut homo necessario est rationalis. Ad essentiam individuum necessario pertinet determinata individuatio, sicut ad essentiam specificam necessario pertinet differentia specifica. At neque essentia individua, neque essentia specifica necessario est existens.

Arg. 111 (physicum; cf. n. 260, 1). Omne ens physicum substantiale est aut materia prima, aut forma informans, aut totum compositum ex materia et forma. Atqui in unoquoque horum essentia realiter distinguitur ab existentia. Ergo.

Mai. patet ex Phil, nat.: ens physicum est ens corporeum aut pars corporis seu aliquid ad corpus pertinens.

Prob. min. a) Materia seu essentia (partialis) materiae primae realiter distinguitur ab existentia, quia materia prima est pura potentia. b) Forma seu essentia (partialis) eius realiter distinguitur ab existentia, et quidem a) forma materialis realiter distinguitur a sua existentia, quia haec forma est incapax existendi, nec proinde potest habere secum identificatam existentiam; β) forma immaterialis (anima spiritualis) realiter distinguitur ab existentia sua, quia etiam forma immaterialis essentialiter est quid incompleti, quod proinde non potest esse identificatum cum existentia, quae semper et essentialiter est completa et indivisibilis (cf. infra n. 707, 3). c) Totum compositum ex materia et forma seu essentia corporea completa est realiter distincta ab existentia, quia partes, materia et forma, ab existentia realiter sunt distinctae.

70G. Coroll. 1. Ergo essentia creata se habet ad existentiam, sicut materia prima se habet ad formam. Nam a) sicut materia prima est potentia realis, in qua recipitur forma, et quae actuatur per formam, ita essentia est potentia realis, in qua recipitur „esse“, et quae actuatur per „esse“; differunt autem in hoc, quod materia prima est pura potentia, essentia autem non est potentia pura, quia iam habet aliquem actum — actum formalem, b) Sicut forma limitatur per receptionem in materia, ita „esse“ limitatur per receptionem in essentia, c) Sicut forma irrecepta est infinita secundum quid, ita „esse“ irreceptum est infinitum simpliciter; nam albedo, si subsisteret, esset infinita in ratione albedinis, utpote a nullo subiecto determinata et contracta, per se tamen esset limitata ad ordinem albedinis, „esse“ vero ex se nullam omnino dicit limitationem; ideo non limitatur nisi per essentiam, et „esse“ subsistens est actus simpliciter purus.

2. Ergo sicut constitutum metaphysicum naturae divinae est esse subsistens seu realis identitas inter essentiam et existentiam (cf. th. XXXIII), ita essentia realiter distincta ab existentia est constitutum metaphysicum creaturae seu naturae creatae. Nam id, quo primo

Deus distinguitur a creatura, est esse a se, quod est synonymum cum ipso esse subsistente, cum identitate inter essentiam et existentiam. Creaturam distinguimus a Deo tamquam ens, quod non est a se, sed ab alio. At esse ab alio radicatur in contingentia, et haec, ut ostensum est, in reali distinctione inter essentiam et existentiam. Quare id, quo primo constituitur creatura seu eius essentia metaphysica, est essentia realiter distincta ab existentia. Essentia realis actualis entis creati primo concipienda est tamquam potentia ad esse seu tamquam potentia realis subiectiva, quae subicitur existentiae et ab alio recipit existentiam a se realiter distinctam. Exinde etiam sequitur creaturam non esse actum purum, sed esse potentia limitatam seu finitam.

707. Schol. 1. Diversa substantiarum compositio et simplicitas. — Corpus est compositum ex materia et forma, ex essentia et „esse“; **substantia spiritualis** (angelus, anima humana) est composita ex essentia (forma) et „esse“ tantum. Deus est omnino simplex. Ipsa igitur essentia angelica est simplex, cum sit forma subsistens; corporea vero essentia est composita.

2. Quaeritur, sitne existentia perfectior an essentia? — Praenotetur: sicut in thesi, ita etiam hic quaestionem esse non de essentia mere possibili (haec enim physice nihil est), sed de essentia reali, in rerum natura existente. Haec essentia participat ab existentia statum, statum realitatis physicae, quia existentia est id, quo existit; sed ipsa existentia participat ab essentia perfectiones específicas; est enim talis existentia, quia est recepta in tali essentia. — Hoc praenotato, dicimus: Existentia, si consideratur secundum se absolute (secundum conceptum suum proprium, prout est „sistentia“ in rerum natura), est perfectior quam essentia, quia comparatur ad eam sicut actus secundus ad actum primum. Et quia actus secundus essentiae est actus ultimus, ad alium actum non ordinatus, existentia secundum conceptum suum proprium est absolute perfecta, ita ut nullam in se claudat limitationem seu potentialitatem. Si vero consideratur existentia, non prout est existentia absolute, sed prout est talis existentia, i. e. secundum determinatam et specificam suam perfectionem, quam participat ab essentia, a) existentia non est absolute perfecta, sed determinatae et limitatae perfectionis, b) essentia est perfectior quam existentia, quia specificatio ipsa et determinata perfectio habetur participative in existentia, essentialiter in essentia.

3. Existentia est posita in indivisibili essentialiter et integraliter. — In rebus compositis **unica** est existentia et **indivisibilis**, quae immediate afficit totum; partes vero — sive considerantur partes essentielles (materia et forma), sive considerantur partes intégrales — non afficit nisi mediate: est in partibus mediate et participative. Nam hoc immediate afficit seu terminat existentia, quod immediate est.

Atqui id, quod immediate est, est totum, partes vero non sunt nisi mediate, mediante toto; si pars immediate esset, esset per se, haberet esse per se, ac proinde non esset pars, sed totum per se; partes, quae esse habent per se, sunt partes entis, quod est unum per accidens tantum. Ergo „esse“ afficit immediate totum, partes mediate, et exsistentia est terminus rpi ultimus indivisibilis (ultimus actus) — id, quo res habet statum exsistentiae seu realitatis physicae extra causas. Sicut igitur forma animalium perfectorum respicit totam organisationem per modum unius, quod informet (cf. n. 422 sqq.), ita exsistentia totum respicit, quod actuet seu sistat extra causas; et sicut anima animalium perfectorum est tota in toto corpore et tota in qualibet parte, ita exsistentia cuiuslibet rei compositae et extensae, dummodo sit unum per se, est tota in toto et tota in qualibet parte. — Exsistentia rei compositae et extensae dici potest composita et extensa **virtualiter**, quia reddit existentem rem compositam et extensam. — Exsistentia est **divisibilis virtualiter**, si forma rei, cuius est exsistentia, divisibilis est. Exsistentia rerum, quarum forma est divisibilis, est una actu, multiplex potentia; quare ipsa divisione rei et formae multiplicatur.

4. Ad solvendas difficultates nota: a) Inter merum nihil et exsistentiam datur tertium: **realitas essentiae**. Haec realitas potest vocari „esse“, at non est „esse“ exsistentiae, sed esse essentiae, i. e. realitas physica essentiae, identificata cum ipsa essentia. Realitas essentiae iam est actus, at non est actus ultimus (exsistentia), sed relate ad actum ultimum, ad exsistentiam, se habet ut potentia: est **potentialis exsistentia**, potentia subiectiva, physica, quae actuatur per exsistentiam.

b) Duplici modo potest aliquid esse reale seu exsistere in rerum natura: a) ut „quod“, i. e. ut totum, quod est; β) ut „quo“, sive potentiate sive actuale, i. e. ut pars, sive potentialis sive actualis, qua est totum. Essentia et exsistentia sunt partes, **quibus** est ens creatum, seu quibus exercet essendi actum: exsistentia est pars actualis, essentia pars potentialis.

c) Essentia et exsistentia dependent ad invicem seu se sustentant ad invicem — causae sunt sibi invicem causae, et ita est totum seu exercet essendi actum: exsistentia dependet ab essentia in ordine causalitatis materialis, essentia ab exsistentia in ordine causae formalis (cf. n. 261).

5. Plurimi auctores, qui realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam negant, cum Suaresio adstruere nituntur inter essentiam et exsistentiam distinctionem rationis **ratiocinatae**; alii vero, ut J. B. de Benedictis (1620—1706), etiam hanc distinctionem reiciunt, qui concipiunt essentiam et exsistentiam tamquam synonyma, quae non distinguuntur nisi ratione **ratiocinante**. Et hi consequenter omnino agunt. Negata enim reali distinctione inter essentiam et ex-

sistentiam creatam, non potest concipi essentia actualis praecisa ab existentia, nec potest concipi existentia creata, quin in conceptu explicetur essentia. Cum enim explicatur essentia (actualis), explicatur id, quo res ponitur in specie, i. e. illud physicum reale, quo res ponitur in specie. Hoc autem reale non potest esse nisi existentia, cum aliam realitatem physicam hi auctores non agnoscant: ipsum specificativum, ipsa essentia formaliter est aliqua existentia. Similiter, explicando in conceptu existentiam creatam seu id, quo aliquid opponitur nihilo, non absolute, sed secundum quid seu limitate, explicatur non tantum existentia, sed etiam eius determinativum, essentia. Unum, a quo praescindi potest, negata reali distinctione inter essentiam et existentiam, est exercitium existentiae, quatenus concipitur „essentia-existentia“, non affirmando eius exercitium in rerum natura, sicut etiam concipi potest Deus seu ipsum esse subsistens, dubitando, num hoc esse sit in rerum natura exercitum. At hoc non sufficit ad contingentiam creaturae salvandam. Nam sicut, cum concipitur Deus seu ipsum esse subsistens praescindendo ab eius exercitio, dicendum est: Si tale quid existit, necessario existit, ita etiam de creatura esset dicendum (dubitando, num existat): Si existit (i. e. si tale quid est), necessario existit.

708. *Obi.* 1. Essentia, quae habet secum identificatam realitatem existentem, identificatur cum existentia. Atqui essentia creata actualis habet secum identificatam realitatem existentem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Realitatem existentem ut quod, *conc.*; ut quo, *subdūt.*: Ut quo potentiale, *nego*; ut quo actuale, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui essentia existit ut quod. *Probo.* Ut quod existit, quod sua realitate opponitur nihilo. Atqui essentia actualis sua realitate opponitur nihilo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod opponitur nihilo ut totum, *conc.*; ut pars, *nego.* *Contradist. min.:* Opponitur nihilo ut totum, *nego*; ut pars, *subdist.*: Ut pars actualis, *nego*; ut pars potentials, *conc.*

3. Atqui essentia actualis opponitur nihilo ut totum existens. *Probo* (ex absurda sequela doctrinae adversae). Secundum hanc doctrinam realitas omnis, quae habet existentiam secum identificatam, existit necessario. Atqui ipsa existentia realiter distincta ab essentia est realitas, quae habet existentiam secum identificatam. Ergo existeret necessario. — *Resp. Dist. mai.:* Realitas recepta in essentia, *nego*; non recepta, *conc.* *Contradist. min.*

4. Atqui existentia non recipitur in essentia. *Probo.* Nihil recipitur in id, quod ante ipsum non existit. Atqui essentia non existit ante existentiam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod nullo modo praecedit, *conc.*; quod non praecedit prioritate temporis, praecedit tamen prioritate naturae in ordine causalitatis materialis, *nego.* *Contradist. min.:* Non praecedit prioritate temporis, *conc.*; prioritate naturae, *subdūt.*: In ordine causalitatis materialis, *nego*; in ordine causalitatis formalis, *conc.*

5. Atqui essentia non praecedit existentiam in ordine causalitatis materialis. *Probo.* Essentia non praecedit id, a quo ipsa dependet. Atqui essentia ipsa dependet ab existentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* In eodem ordine causalitatis, *conc.*; in diverso ordine, *nego.* *Contradist. min.*

Ad 705sq. **Aristoteles** nostram doctrinam innuit in c. 7 II Anal, post., ubi «ostendit quod non contingit demonstrare „quod quid est 4, et arguit ex eo, quod .aliud est quod quid est homo, et esse hominem [τὸ βὲ τί ἐστιν ἄνθρωπο καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωπον ἄλλο: 92 b 10]: in solo enim primo essendi Principio, quod est essentialiter ens, ipsum esse et quidditas eius est unum ,et idem; in omnibus

autem aliis, quae sunt entia per participationem, oportet quod sit aliud esse et quidditas entis¹. Item ex eo, quod oinne, idest totum, quod per demonstrationem demonstratur, sit ipsum, quia est, nisi forte aliquis dicat quod hoc ipsum, quia est, sit substantia alicuius rei. Hoc autem est impossibile. Hoc enim ipsum quod est esse, non est substantia vel essentia alicuius rei in genere existentis. Alioquin oporteret, quod hoc quod dico ens esset genus, quia genus est quod praedicatur de aliquo in eo quod quid. Ens autem non est genus, ut probatur in III Metaph. [τὸ β' ἐλvat οὐκ οὐσία οὐβεvi· οὐ γὰρ γ' ὅvo τὸ ὄν: 92 b 13]. Et propter hoc etiam Deus, qui est suum esse, non est in genere" (S. Thom., In Anal. post. II lect. 6 n. 1 3 4). — Mens Aristotelis praeterea ex eo patet, quod docet materiam esse puram potentiam ac proinde carere omni actu (cf. ad 259). — S. Thomas: .Substantia simplex quae est ipsum esse subsistens, non potest esse nisi una, sicut nec albedo, si esset subsistens, posset esse nisi una. Omnis ergo substantia quae est post primam substantiam simplicem, **participat esse**. Omne autem **participans componitur ex participante et participato**, et participans est in potentia ad participatum. In omni ergo substantia quantumcumque simplici, post primam substantiam simplicem, est **potentia ἐssendi** (In Phys. VIII lect. 21 n. 13).— .Sicut esse et quod est differunt in simplicibus secundum intentiones, ita in compositis **differunt realiter**. ... Dictum est enim supra, quod ipsum esse neque participat aliquid, ... neque habet aliquid extraneum admixtum: ... et ideo ipsum esse non est compositum. Res ergo composita non est suum esse. ... Deinde ... ostendit qualiter se habet in simplicibus, in quibus necesse est quod ipsum esse, et id quod est, sit unum et idem realiter. ... [Forma non in materia] est quidem simplex quantum ad hoc quod caret materia...; quia tamen quaelibet forma est determinativa ipsius esse, nulla earum est ipsum esse, sed est habens esse ... participans' ipsum esse; et sic nulla earum erit vere simplex. Id autem erit solum vere simplex, quod non participat esse, non quidem inhaerens, sed subsistens. Hoc autem non potest esse nisi unum. ... Hoc autem simplex unum et sublime est ipse Deus² (In Boëth. de hebdom. lect. 2). — ,Actus qui mensuratur aevo, scii, ipsum esse aeviterni, **differt** ab eo cuius est actus re quidem, sed non secundum rationem successionis. ... Esse autem quod mensuratur aeternitate, est idem re cum eo cuius est actus, sed differt tantum ratione (I Dist. 19, 2 a. 2\ — .Omne quod est in genere substantiae, est compositum **reali compositione**; eo quod id quod est in praedicamento substantiae, est in suo esse subsistens, et oportet quod **esse suum sit aliud quam ipsum**; alias non posset differre secundum esse ab illis cum quibus convenit in ratione suae quidditatis; quod requiritur in omnibus quae sunt directe in praedicamento (Ver. 27, 1 ad 8. Ibidem distinguit S. Thomas .compositionem realem a .compositione rationis ex genere et differentia — .**Esse hominis terminatum** est ad hominis speciem, quia est **receptum** in natura speciei humanae; et simile est de esse equi, vel cuiuslibet creaturae. Esse autem Dei, cum non sit in aliquo receptum, sed sit esse purum, non limitatur ad aliquem modum perfectionis essendi, sed totum esse in se habet (Pot. 1,2; cf. text, ad 657 "). .Quidquid non est de intellectu essentiae vel quidditatis, hoc est adveniens extra, et faciens compositionem cum essentia ... Omnis autem essentia ... potest intelligi sine hoc quod aliquid intelligatur de esse suo: possum enim intelligere quid est homo vel phoenix, et tamen ignorare an esse habeat in rerum natura. Ergo patet quod esse est aliud ab essentia vel quidditate, nisi forte sit aliqua res, cuius quidditas sit ipsum suum esse; et haec res non potest esse nisi una et prima (Ente et ess. c. 5 [vide text. cit. ex c. 5 et 6 supra ad 657bu]). .Substantia uniuscuiusque est ei per se et non per aliud. ... Sed cuilibet rei creatae suum esse est ei per aliud: alias non esset causatum. Nullius igitur substantiae creatae suum esse est sua substantia (C. g. II 52). — .Est autem hoc de **ratione causati**, quod sit aliquo modo **compositum**: quia ad minus esse eius est aliud quam quod quid est³ (S. th. I 3, 7 ad 1). Cf. In Met. IV lect. 2 n. 558 (cf. in h. l. Manser, Das Wesen des Thomismus 504sqq.); I Dist. 8, 4 a. 2; q. 5 a. 1 Gredt, Elem. philo» II. Ed 7.

et 2; II Dist. 1, 1 a. 1; dist. 3, 1 a. 1; Ver. 1, 1 ad 3 in contr.; 21, 5c.: Sed adhuc; Pot. 7, 2 ad 5 et ad 7—9; Spir. creat, a. 1; Q. d. an. a. 1 ad 6; a. 17 ad 10; De subst. sep. c. 8 ad fin. (al. c. 6); Qdl. II a. 3 et 4; III a. 1: .Omne quod est actu: vol est ipse actus, vel est potentia participans actum⁴; VII a. 1 ad 1; a. 7; IX a. 3 et 6; C. g. I 22 25; II 52—54 (cf. text, ad 260); Conip. 14 lin.; 68 fin.; S. th. I 3, 4; 50, 2 ad 3; praeterea: I 3, 5 c. et ad 1; 6, 3; 7, 2c. (cit. ad 366) et ad 1; 12, 4 ad 3; 44, 1 (cit. ad 830); 54, 1 sed contr. et c.; a. 3 c. et ad 2; 61, 1; 75, 5 ad 4; 104, 1e. fin. (cit. ad 849); III 17, 2.

§ 2. De potentia obiectiva seu logica entis creati seu de essentia possibili entis creati.

THESIS XVI: Possibilitas interna rerum creatarum non pendet neque a rebus in mundo existentibus, neque ab intellectu nostro, sed a Deo, non tamen a divina voluntate neque a divina potentia, sed a divina essentia et a divino intellectu: ab essentia fundamentaliter, ab intellectu formaliter.

709. St. qu. 1. Ens dicit ordinem ad „esse“; ens enim significat essentiam, quae ordinatur ad „esse“. Cum ordo ad „esse“ possit esse actualis aut non actualis seu possibilis tantum, distinguitur ens actuale et ens possibile. Ens actuale est, quod est actu; ens possibile est, quod potest esse. Haec divisio (quasi accidentaliter, ratione status, cf. n. 616, 2) valet, tum de ente reali, tum de ente rationis: ens rationis actuale est, quod actu fingitur ab intellectu; secus est ens rationis possibile. Ens reale actuale est, quod actu est in rerum natura, sive est actus, ut existentia (actus entitativus) et forma (actus formalis), sive est potentia, quae est in rerum natura per actum, quocum intrinsecus coniungitur (ita essentia est actu per existentiam; similiter materia, ut pura potentia, est actu per formam et existentiam). Ens reale possibile est, quod, cum non sit in rerum natura, potest tamen esse. — Thesis agit de ente possibili reali et de possibilitate entis realis tantum, cum iam ex Logica constet possibilitatem entis rationis aut fundari in ente reali et pendere ab eo, si est ens rationis cum fundamento in re, aut fundari in arbitrio voluntatis nostrae, si est ens rationis sine fundamento in re, ut chimaera et similia, quae finguntur ad arbitrium voluntatis nostrae (cf. n. 95, 2). Ideo in sequentibus possibile et possibilitatem sumimus simpliciter pro possibili reali, et quaerimus huius fundamentum seu causam, unde pendet.

Possibile potest sumi late seu praecisive et stricte pro mere possibili. Possibile late seu praecisive sumptum est omne id, quod esse potest, sive est actu, sive non est actu, sed possibilité! tantum; ens possibile stricte sumptum seu mere possibile, quod distinguitur contra ens actuale, est ens, quod, cum non sit, potest tamen esse. Possibile praecisive sumptum idem est quod ens nominaliter sumptum.

Possibile ut terminus concretus conotativus (cf. n. 14) significat formam: possibilitatem, conotando subiectum: ens seu essentiam affec-

tam possibilitate. Dicit igitur essentiam in statu possibilitatis seu essentiam habentem esse possibile.

Possibilitas est ordo (non actualis) ad esse, aptitudo ad esse seu aptitudo ad suscipiendam existentiam. Possibilitas duplex est: **externa** et **interna**. Possibilitas externa est aptitudo suscipiendi existentiam, quae competit rei per ordinem ad causam rei producendae. Ita pictura extrinsecus possibilis dicitur propter pictorem, qui est causa apta producendae picturae. Possibilitas interna (obiectiva, logica, seu possibilitas simpliciter dicta) est aptitudo suscipiendi existentiam, quae competit enti per se, i. e. ex essentia sua. Est enim ens seu essentia ordo ad esse seu aptitudo ad essendum. Quare possibilitas interna formaliter per ipsam essentiam constituitur. Et quia essentiam non simplici modo, sed composite semper concipimus tamquam conflata ex pluribus notis, dicere possumus possibilitatem internam entis realis formaliter notis constitui, inquantum sunt sociabiles inter se, seu sociabilitate notarum. Notae enim reales inter se sociabiles constituunt essentiam realem seu aptitudinem aliquam ad essendum in rerum natura, modum *τὸν* esse seu modum, secundum quem aliquid in rerum natura esse potest. Aliquid igitur ex ordine possibilis realis decedit eo, quod conflatur notis inter se non sociabilibus, eo quod continet in se contradictionem, quia simul dicit esse et non-esse. Ita formamus entia rationis. Haec sunt duplicis generis: negatio et relatio rationis. Negationem formamus inquantum cogitamus non-esse ad instar alicuius esse; similiter formamus relationem rationis, inquantum eam concipimus ad instar relationis realis attribuendo eam rebus (cf. n. 110). — Quamquam possibilitas competit rebus seu essentiis per se, tamen dicimus thesi nostra eam non esse a se, sed a Deo seu fundari in ente a se, remote quidem in divina essentia, formaliter autem et proxime in divino intellectu.

2. Quia possibilitas seu possibilia constituuntur per ipsas rerum essentias, ideo, sicut essentiae rerum, ita etiam possibilitas est necessaria, aeterna, immutabilis (cf. n. 618, 4).

3. Fatalistae docent (consequenter ad systema suum) unoquoque tempore nihil possibile esse nisi id, quod tunc actu est, ac proinde possibilia nulla esse nisi ea, quae actu existunt, sive in praeterito sive in praesenti vel futuro; qui proinde esse mere possibile negant et tenent possibilitatem internam pendere a rebus in mundo existentibus. Possibilitatem internam essentiarum pendere ab intellectu nostro docent ii, qui constituunt intellectum humanum mensuram omnium rerum et omnis veritatis, ut Protagoras. Occam internam possibilitatem cum externa confundit, docendo res dici possibles respectu tantum divinae potentiae. Cartesius rerum internam possibilitatem a libera repetit voluntate divina. Genuensis (f 1769) negat possibilia ut possibilia a Deo dependere, docens mundum pendere quidem a Deo quoad existentiam, non vero quoad essentiam. Similiter Storchenau (t 1798)

asserit: in absurda hypothesis Dei non existentis tamen permanere rerum internam possibilitatem et perire solummodo possibilitatem extrinsecam. Scholastici communiter docent possibilitatem internam rerum dependere a Deo, a divina essentia. Quae doctrina secundum thomisticam philosophiam ita determinanda est, ut dicatur possibilitatem internam fundamentaliter pendere a divina essentia, formaliter a divino intellectu.

710. Prob. th. I p. (Possibilitas interna rerum creatarum non pendet a rebus in mundo existentibus). — Quod est necessarium, non pendet ab eo, quod est contingens. Atqui possibilitas interna rerum est necessaria, res vero creatae quoad existentiam sunt contingentes. Ergo.

Mai. patet ex eo, quod effectus non est maior causa sua. — *Min.* patet ex th. I prob. V p. et coroll. 4.

Prob. II p. (Possibilitas interna non pendet ab intellectu nostro). — Ab eo intellectu non pendet possibilitas interna, qui non est suprema mensura rerum. Atqui intellectus noster non est suprema mensura rerum. Ergo.

Ad mai.: Possibilia sunt mensurae rerum seu modi τοῦ esse; quare intellectus, unde pendent possibilia, seu unde originantur possibilia, est suprema mensura rerum seu causa exemplaris rerum constituens omnium rerum mensuras.

Prob. min. Intellectus, qui est suprema mensura rerum seu causa exemplaris rerum, est infinitus et omnipotens; debet enim in se continere omnium rerum perfectiones (cf. n. 469 sq.). Atqui intellectus noster utpote creatus non est infinitus. Ergo.

Prob. III p. (Possibilitas interna pendet a Deo). — Modi τοῦ esse pendent ab esse per essentiam seu ab ipso esse subsistente. Atqui possibilia sunt modi τοῦ esse, Deus autem seu ens a se est esse per essentiam seu esse subsistens. Ergo.

Min. est per se nota. — *Ad mai.:* Modi τοῦ esse sunt modi participabilitatis τοῦ esse, qui proinde pendent ab ipso esse seu a Deo. Hae participabilitates non sunt, si non est ipsum esse seu Deus. Dependent proinde a Deo, ac proinde in absurda hypothesis Dei non existentis neque interna possibilitas rerum permaneret.

Prob. IV p. (Possibilitas interna non pendet a divina voluntate neque a divina potentia). — Possibilitas non pendet ab ea potentia, quae supponit obiectum sibi propositum ab alia potentia. Atqui voluntas divina et potentia divina sunt potentiae, quae supponunt obiectum ab alia potentia sibi propositum, circa quod versentur. Ergo.

Prob. mai. Possibilitas non pendet ab ea potentia, quae iam supponit possibilitatem. Atqui potentia, quae supponit obiectum sibi propositum ab alia potentia, iam supponit possibilitatem; obiectum enim propositum potentiae est id, quod est possibile potentiae. Ergo.

Prob. min. Voluntas supponit obiectum sibi propositum ab intellectu, quia obiectum voluntatis est obiectum intellectu cognitum. Similiter potentia divina agendi ad extra supponit obiectum sibi propositum ab intellectu, quia haec potentia est intellectus practicus seu intellectus adiuncta voluntate, qui exsequitur id, quod intellectus intelligit.

Speciatim probatur possibilitatem internam non pendere a divina potentia, quia ita destrueretur omnipotentia divina. Tunc enim id, quod dicitur impossibile, ita diceretur, non quia obiective nihil reale est, ac proinde fieri non potest, sed quia Deus id facere non potest. Atqui ita destruitur divina omnipotentia.

Prob. V p. (Possibilitas interna pendet a divina essentia fundamentaliter). — Ab eo pendet possibilitas fundamentaliter, a quo vere pendet, quin pendeat formaliter. Atqui possibilitas vere pendet a divina essentia, at non formaliter. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min. quoad 1. p.* Possibilia pendent ab esse divino, ut probatum est supra III p. Atqui esse divinum est essentia divina. Ergo.

Prob. min. quoad 2. p. Ab eo pendet possibilitas formaliter, a quo primo possibilia formaliter constituuntur. Atqui possibilia non constituuntur formaliter per essentiam divinam; in essentia enim divina, abstrahendo ab eius intellectu, non continentur possibilia formaliter, i. e. determinate, tamquam formata. Ergo.

Prob. VI p. (Possibilitas interna pendet a divino intellectu formaliter). — Ab eo pendet formaliter possibilitas, a quo primo possibilia constituuntur. Atqui possibilia primo constituuntur per divinum intellectum. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Possibilia primo constituuntur per intellectum identificatum cum ipso esse subsistente: intellectus enim iste huius esse participabilitates omnes cognoscit et cognoscendo constituit. Atqui intellectus divinus identificatur cum ipso esse subsistente, ut probabitur th. XXXIII. Ergo.

711. Coroll. 1. Ergo essentia possibilis est aliqua finita participabilitas divinae perfectionis, et Deus est possibilium causa exemplaris. Causa exemplaris remota est essentia divina, causa exemplaris proxima est essentia divina intellecta formaliter ut participabilis ad extra seu intellectus divinus intelligens essentiam divinam tamquam participabilem ad extra diversis modis seu mensuris determinatis. Nam causa exemplaris est forma, secundum quam aliquid fit. Sed divina essentia intellecta ut participabilis ad extra secundum diversos modos est forma, secundum quam possibilia fiunt seu constituuntur formaliter. Ideo dependentia, qua possibilia dicuntur pendere ab essentia et intellectu divino, est dependentia causalitatis formalis extrinsecae seu exemplaris. —

Essentia divina ut participabilis ad extra est causa exemplaris possibilem, et ipsa possible sunt causae exemplares rerum.

2. Ergo totus ordo metaphysicus (rerum essentiae et veritates a priori, quae ex rerum essentiis dimanant) pendet a divino intellectu, sicut ordo physicus (rerum existentia et veritates circa rerum existentias) pendet a Dei voluntate.

712. Schol. 1. Cum essentia dicitur modus, secundum quem participatur „esse“ divinum, probe notetur: „esse“ ita participatum hoc ipso, quod est receptum in essentia et non per se subsistens, cum „esse“ divino non convenire nisi analogice; quo radicitus excluditur qualiscumque pantheismus.

2. Ens reale possibile non est ens rationis neque purum nihil; haec enim non sunt possible esse in rerum natura, possibile autem habet verum „esse“ intrinsecum possibile reale; potest enim esse in rerum natura. Haec realitas essentiae mere possibilis **metaphysica** vocari potest, ut distinguatur a realitate **physica** essentiae existentis in rerum natura, de qua locuti sumus thesi praecedenti.

Attamen possibile non habet intrinsecum esse actu neque existentiae neque essentiae (contra sententiam, quae tribuitur Henrico Gandavensi [1217—1293] et Scoto, et quae continetur in ideis subsistentibus platonis). Possibile nullum habere actu esse **existentiae** patet; non enim esset possibile, sed existens, quod distinguitur contra possibile. Sed neque habet actu aliquod esse **essentiae**; hoc enim non est nisi per existentiam. — Possibile habet esse actu **extrinsecum** triplex: **em in entiale** in essentia divina tamquam in fundamento suo remoto; **virtuale** in potentia divina, quatenus haec capax est producendi possibile in rerum natura; **intentionale** obiectivum (esse cognitum) in intellectu divino, quatenus est obiectum intellectus divini concipientis essentiam divinam tamquam participabilem ad extra diversis modis. Ita possibile est eminenter in essentia divina, virtualiter in potentia, obiective (formaliter) tamquam obiectum intellectum in intellectu divino (et secundarie in intellectu humano).

Nota. — Possibile formaliter non potest constitui nisi per esse (cognitum) extrinsecum, quia debet constitui per esse actu, quod possibili intrinsecum esse nequit. Ideo omnino falsum esset confundere possible cum intelligere divino et cum idea divina. Inter Deum et essentiam possibilem intercedit distinctio realis, quae etiam positiva dici potest, quatenus possibili convenit aliqua positiva realitas metaphysica.

713. *obi.* 1. Non pendet ab intellectu divino formaliter, quod est nihil. Atqui possibile est nihil. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quod est nihil absolute, *conc.*; quod est nihil physice, sed non est nihil metaphysice, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui possibile, quod non est nihil metaphysice. seu realitas metaphysica possibilis non pendet formaliter ab intellectu divino. *Probo.* Non pendet ab intellectu divino formaliter, cuius non est causa intellectus divinus. Atqui intellectus divinus non est causa realitatis metaphysicae possibilis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cuius nullo

modo est causa, *conc.*; cuius non est causa efficiens, est tamen causa formalis extrinseca seu causa exemplaris, *ne.go. Contradist. min.*

3. Atqui intellectus divinus nullo modo est causa possibilium. *Probo.* Nullo modo est causa possibilium, quod supponit possibilia. Atqui intellectus divinus supponit possibilia. Ergo. *Resp. Dist. mai.:* Quod supponit possibilia fundamentaliter tantum, *ne.go*; quod supponit possibilia formaliter constituta, *conc. Contradist. min.*

4. Atqui intellectus divinus supponit possibilia formaliter constituta. *Probo.* Intellectus divinus, qui supponit essentiam divinam tamquam participabilem ad extra diversis modis, supponit possibilia formaliter constituta. Atqui intellectus divinus supponit essentiam divinam tamquam participabilem ad extra diversis modis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui supponit essentiam divinam, quae participabilis est, quin diversi modi participabilitatis formaliter sint constituti, *ne.go*; ita ut diversi modi participabilitatis sint formaliter constituti, *conc. Contradist. min.*

5. Atqui intellectus divinus supponit diversos modos participabilitatis essentiae divinae seu possibilia formaliter constituta. *Probo.* Intellectus supponit obiectum suum. Atqui possibilia formaliter constituta sunt obiectum intellectus divini. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Intellectus, qui cognoscit cognitione causali, *ne.go*; qui non cognoscit cognitione causali, *conc. Contradist. min.*

Ad 710. **Aristoteles** .excludit opinionem dicentium nihil esse possibile, nisi quando est actu.... [et] opinionem dicentium e converso omnia esse possibilia, licet non sint actu et concludit: „Illa solum possibile est esse aut fieri, licet non sint, quibus positis non sequitur aliquid impossibile (Ἐστι δὲ δυνατόν τοῦτο ὡ. εἰν ὑπαρῆν ἢ ἐνέργεια, οὐ λέγεται εἶναι τὴν δύναμιν, οὐθὲν ἐστὶ ἀδύνατον: Met. IX 3. 1047 a24. S.Thoni. lect. 3 n. 1795 1808). — Quaestionem de constitutione possibilium Aristoteles tangit in c. 7 Met. VII, ubi .ostendit modum generationis, quae est ab arte.... Dicit ergo primo, quod illa fiunt ab arte, quorum species factiva est in anima. Per speciem autem exponit quod quid erat esse cuiuslibet rei factae per artem, ut quod quid orat esse domus, quando fit domus. Et hoc etiam nominat .primam substantiam idest primam formam. Et hoc ideo, quia a forma quae est in anima nostra, procedit forma quae est in materia in artificialibus (Λέγω δὲ οὐσίαν ἀνευ ὕλης τὸ τί ἦν εἶναι: 1032 b 14. S. Thom. lect. 1 n. 1404). In c. 12 Met. V impossibile dicit, cuius contrarium necessario verum est (ἀδύνατον μὲν οὐ τὸ ἐναντίον ἐξ ἀνάγκη ἀληθές: 1019 b 23), ex opposito possibile vero, cum contrarium non necessario falsum est (τὸ δ' ἐναντίον τοῦτω, τὸ δυνατόν, δταν μὴ ἀναγκαῖον ἢ τὸ ἐναντίον ψεῦδος εἶναι: l. c. 27; cf. S. Thom, lect 14 n. 971 sqq.). — S. Thomas: „Possibile dicitur dupliciter, secundum Philosophum, in V Metaph. Uno modo, per respectum ad aliquam potentiam: sicut quod subditur humanae potentiae, dicitur esse possibile homini. Non autem potest dici quod Deus dicatur omnipotens, quia potest omnia quae sunt possibilia naturae creatae: quia divina potentia in plura extenditur. Si autem dicatur quod Deus sit omnipotens, quia potest omnia quae sunt possibilia suae potentiae, erit circulatio in manifestatione omnipotentiae: hoc enim non erit aliud quam dicere quod Deus est omnipotens, quia potest omnia quae potest. Relinquitur igitur quod Deus dicatur omnipotens, quia potest omnia possibilia absolute, quod est alter modus dicendi possibile. Dicitur autem aliquid possibile vel impossibile absolute, ex habitudine terminorum: possibile quidem, quia praedicatum non repugnat subiecto, ut Socratem sedere; impossibile vero absolute, quia praedicatum repugnat subiecto, ut hominem esse asinum. . . . Quidquid potest habere rationem entis, continetur sub possibilibus absolutis, respectu quorum Deus dicitur omnipotens. Nihil autem opponitur rationi entis, nisi non ens. Hoc igitur repugnat rationi possibilis absoluti, quod subditur divinae omnipotentiae, quod implicat in se esse et non esse simul. Hoc enim omnipotentiae non subditur, non propter defectum divinae potentiae: sed quia non potest habere rationem factibilis neque possibilis. Quaecumque igitur contradictionem non implicant, sub illis possibilibus continentur, respectu quorum dicitur Deus omnipotens. Ea vero quae contradictionem implicat, sub divina omnipotentia

non continentur, quia non possunt habere possibilem rationem. Unde convenientius dicitur, quod non possunt fieri, quam quod Deus non potest ea facere (S. th. I 25, 3). — .Unaquaeque creatura habet propriam speciem, secundum quod aliquo modo participat divinae essentiae similitudinem. Sic igitur inquantum Deus cognoscit suam essentiam ut sic imitabilem a tali creatura, cognoscit eam ut propriam rationem et ideam huius creature (S. th. I 15, 2; cf. Pot. 1, 3; Ver. 3, 2; Qdl. IV a. 1; et text. cit. ad 635).

CAPUT II.

DE DIVISIONE ENTIS CREATI IN DECEM PRAEDICAMENTA.

ARTICULUS I.

DE PRAEDICAMENTIS IN GENERE METAPHYSICE CONSIDERATIS.

714. Sub quo respecta ens dividatur in decem praedicamenta. — Ens creatum dividitur (ut analogum) in decem praedicamenta non ratione existentiae, sed ratione essentiae, quia specificatio seu distinctio entis ab essentia provenit (cf. n. 707, 2); decem vero praedicamenta sunt suprema genera seu supremae distinctiones entis. Praedicamentum igitur metaphysice seu materialiter consideratum est supremus modus essendi seu suprema essentia (univoca), cum logice seu formaliter consideratum tamquam artefactum logicum sit series generum et specierum sub uno supremo genere ordinatorum.

715. Quomodo decem praedicamenta metaphysice deducantur¹. — Praedicamenta deducuntur ab ente secundum diversos essendi modos, quia ens determinatur seu diversificatur secundum diversos modos essendi: Est modus essendi in se — substantia seu **praedicamentum substantiae**; et modus essendi in alio, in substantia tamquam in subiecto inhaesionis — accidens. /Yccidens non est praedicamentum, cum non sit genus (cf. n. 176, 5). Modus essendi in substantia seu accidens convenit substantiae absolute aut relative. Accidens, quod convenit absolute, vel convenit distinguendo et determinando substantiam — **praedicamentum qualitatis** —, vel convenit non determinando et distinguendo — **praedicamentum quantitatis** (cf. n. 187). Accidens, quod convenit substantiae relative, vel convenit in ordine ad terminum (cf. l. c.) — **praedicamentum relationis** — vel in ordine ad extrinsecum adiacens — sex ultima praedicamenta. Hoc extrinsecum adiacens aut est omnino extrinsecum, aut non est omnino extrinsecum. Quod est omnino extrinsecum, aut est mensura sive temporis sive loci, aut non est mensura. Per ordinem ad omnino extrinsecum, quod non est mensura, constituitur **praedicamentum habitus**; per ordinem ad extrinsecum, quod est mensura temporis, constituitur **praedicamentum quando**; per ordinem ad extrinsecum, quod est mensura loci, constituuntur **ubi et situs**, quatenus non consideratur vel con-

¹ In Logica (n. 172) logice deducuntur praedicamenta ex diverso modo praedicandi, hic metaphysice ea deducimus ex conceptu entis.

sideratur ordo partium in loco. Adiacens, quod non est omnino extrinsecum, est intrinsecum aut secundum principium, aut secundum terminum. Adiacens, quatenus est intrinsecum secundum principium, constituit **praedicamentum actionis**, quae dicitur ex adiacentia passionis, cuius est principium. Adiacens, quatenus est intrinsecum secundum terminum, constituit **prædicamentum passionis**, quae dicitur ex adiacentia actionis, cuius est terminus.

716. Quae distinctio intercedat inter singula praedicamenta. — Praedicamenta realiter inter se distinguuntur. Non enim sunt gradus unius eiusdemque entis sicut gradus metaphysici, sed modi essendi supremi, qui tota entitate sua inter se diversi sunt, neque conveniunt nisi analogice in conceptu entis. Haec realis distinctio aut statim manifesta est ex experientia, eo quod videmus quaedam accidentia oriri et interire in substantia extensa, ac proinde a substantia et ab eius extensione realiter distingui, aut speciatim probanda est, sicut iam probavimus (n. 273) substantiam corpoream distingui a quantitate realiter. Notandum tamen est praedicamentum habitus in praedicamento „ubi“ includi (cf. n. 201).

Ad 714sqq. **Aristotelea** .distinguit ens, quod est extra animam, per decem praedicamenta' (S. Thom., In Met. V 7 lect. 9 n. 889 [cit. ad 172]; cf. In Phys. III 3 lect. 5 n. 15). — Cf. text, ad 731.

ARTICULUS II.

DE PRAEDICAMENTIS IN SPECIE.

§ 1. De substantia.

THESIS XVII: Substantia non est figmentum mentis, sed vere est praedicamentum, immo primum praedicamentum.

Ioannes a S. Thoma, Cursus philos.: Logica, pars 2, q. 15. **R.Jolivet**, La notion de substance.

717. St. qn. 1. **Substantia** est res, cuius quidditati debetur esse in se et non in alio (cf. n. 179). — Contra substantiam distinguimus **accidens**, quod est res, cuius quidditati debetur non esse in se sed in alio seu inhaerere. — Substantiam concipimus a) tamquam subiectum accidentium, cui haec inhaerent, seu tamquam **substantem** accidentibus; b) tamquam in se stantem seu **subsistentem**, id quod intelligimus per oppositionem ad inhaesionem accidentis, cui non convenit in se stare seu subsistere, sed inhaerere (cf. l. c.).

Ad conceptum substantiae duplici via pervenimus: a) abstractione a cognitione sensili: Sensus non attingunt substantiam l. Sensus enim attingunt qualitates concreto, i. e. concretas ad invicem et cum substantia, nec valent solvere hanc concretionem: attingunt extensum,

1 Sensus dicuntur cognoscere substantiam **per accidens**, quia attingunt accidentia sensilia, quae coniuncta sunt substantiae, quam intellectus percipit et accidentibus adiungit.

coloratum, figuratum, nec valent distinguere extensionem a colore, a figura neque a subiecto, a substantia, quam omnino non attingunt, ne concrete quidem. Ab illo toto accidentali, quod attingunt sensus, intellectus abstrahit substantiam mediantibus mutationibus accidentalibus sensibilibus: Extensum figuratum, coloratum mutatur secundum figuram, colorem, calorem etc., i. e. haec oriuntur et intereunt in eo. Ita intellectus haec intelligit tamquam affectiones, quae in alio sub his mutationibus permanente tamquam in subiecto intereunt et oriuntur et sunt, i. e. distinguit ea tamquam accidentia a substantia et acquirit omnino simul conceptum substantiae et accidentis, et immediate cognoscit esse substantias et accidentia in rerum natura. — Ad conceptum substantiae pervenimus b) reflexione ad cognitiones nostras. Hac reflexione substantia cognoscens statim concrete tamquam subiectum cognoscens apprehenditur non tantum ab intellectu, sed etiam a sensibus. Iam sensus externi sensatione sua experiuntur in actu exercito subiectum cognoscens cognitione affectum. Sensus communis hoc subiectum etiam in actu signato apprehendit, et memoria sensitiva hoc subiectum ut subiectum permanens cognoscit. Actus enim reminiscen-tiae, quo cognoscitur aliquid tamquam prius iam cognitum, haberi non potest, quin subiectum permanens aliquo modo apprehendatur. Solus autem intellectus distinguit subiectum permanens ab affectionibus cognoscitivis transeuntibus. Etiam intellectus reflexione sua primo non cognoscit hoc subiectum nisi concrete; mox autem subiectum hoc tamquam Ego permanens distinguit ab affectionibus transeuntibus, quae ei inhaerent tamquam accidentia.

2. Cum substantia sensibus attingi non possit, conceptus substantiae a Sensistis habjtus est ut merum mentis figmentum. Consequenter ad doctrinam suam sensisticam Locke de substantia ita philosophatur: Cum videmus quasdam qualitates inter se iugiter sociari, ut pomi colorem, odorem, saporem, figuram, subiectum aliquod supponimus seu fingimus, in quo hae qualitates inessent, quod substantiam nominamus, quod tamen revera nihil est nisi congeries ipsa qualitatum, ignota ratione coexistentium¹. Admittit tamen Locke exsistere substantias in rerum natura². Secundum Hume conceptus substantiae est mera fictio. Similiter docet Kant substantiam esse formam mentis subiectivam.

718. Prob. th. I p. (Substantia non est figmentum mentis, sed vere est praedicamentum). — Si est aliquod praedicamentum seu aliquis modus essendi realis, substantia non est figmentum mentis, sed ens reale, seu vere est praedicamentum. Atqui sunt quaedam praedicamenta seu quidam modi essendi reales. Ergo.

Min. testimonio sensuum et conscientiae patet neque potest negari nisi ab eo, qui velit in absolutum abire nihilismum. — *Prob. niai.* Si

¹ Essay concerning the human understanding lb. 2, c. 23, § 1.

* Cf. J. Rickaby, General Metaphysics 227 sqq.

est aliquod praedicamentum seu aliquod ens reale, hoc aut subsistit in se — et tunc ipsum est substantia —, aut non subsistit in se — et tunc inhaeret alteri, quod est substantia. Ergo.

Prob. I et II p. Quod a ceteris essendi modis realibus seu praedicamentis supponitur, vere est essendi modus seu vere est praedicamentum et est primus essendi modus seu primum praedicamentum. Atqui substantia a ceteris essendi modis realibus supponitur. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Ceteri essendi modi, qui distinguuntur contra substantiam et quos dari cognitione sensili patet, sunt accidentia seu modi essendi in alio. Atqui hi supponunt essendi modum in se seu substantiam. Ergo.

719. Coroll. Ergo „esse“ substantiale est „esse“ primum, et forma substantialis est forma dans esse“ primum; cetera vero praedicamenta omnia tribuunt aliquod „esse“ secundarium supponens „esse“ primum.

720. Schol. Quomodo definiatur substantia. — Quia **substare** accidentibus supponit esse in se seu subsistere, in ordine ad hoc, non in ordine ad illud, consistit essenziale constitutivum substantiae. Ideo recte definitur substantia essentiali definitione: res, cuius quidditati debetur esse in se et non in alio (cf. n. 179). — Esse in se, esse per se seu subsistere significat aliquam independentiam in essendo, i. e. independentiam a **subiecto inhaesionis**. Ratio igitur formalis substantiae non est aliquid negativi, sed positiva perfectio: independentia in essendo. Haec autem independentia, quae convenit substantiae **praedicamentali**, non est absoluta; absoluta enim independentia in essendo non potest convenire substantiae praedicamentali seu creatae, quae, ut creata, in esse dependet a substantia divina, a substantia absolute prima. Quare falsa est definitio Cartesii: „Substantia est res, quae ita existit, ut nulla alia re indigeat ad existendum? Attribuit enim substantiae independentiam in essendo absolutam seu esse per se absolutum¹. — Pantheistica est definitio Spinozae: „Substantia est id, quod in se est et per se concipitur, seu cuius conceptus non indiget conceptu alterius, a quo formari debeat/ Spinoza enim verbis „in se“ et „per se“ excludere intendit non subiectum inhaesionis, sed causam a re distinctam. Similiter definitio Viet. Cousin (1792—1867): „ens, quod ultra se nihil in ordine ad existendum supponit“ est pantheistica. — Leibniz definit substantiam: „eqs vi agendi praeditum“ Neque haec definitio bona est: a) quia non exhibet formale constitutivum substan-

¹ Ipse tamen Cartesius, postquam dixit in genere: „Per substantiam nihil aliud intelligere possumus quam rem, quae ita existit, ut nulla alia re indigeat ad existendum“, volens emendare doctrinam suam subiungit: „Substantia, quae nulla plane re indigeat, unica tantum potest intelligi. nempe Deus Possunt autem substantia corporea et mens sive substantia cogitans creata sub hoc communi conceptu intelligi, quod sint res, quae solo Dei concursu egent ad existendum“ (Prine philos. I. n. 51).

tiae, sed aliquam proprietatem eius, b) quia in sensu Leibnizii, intelligentis vim agendi de sola vi agendi immanenter cognoscendo et appetendo, est positive falsa.

721. *Obi.* 1. Non est praedicamentum, quod experientia non manifestatur. Atqui substantia experientia non manifestatur. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod non manifestatur experientia mere sensili, *nego*; quod neque experientia sensili, neque intellectu manifestatur, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui quod intellectu manifestatur tamquam substantia, non est praedicamentum. *Probo.* Subiectum independens in essendo non est praedicamentum. Atqui id, quod intellectu manifestatur tamquam substantia, est subiectum independens in essendo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Subiectum absolute independens, *conc.*; subiectum relative independens seu independens ab alio tamquam a subiecto inhaesionis, *nego.* *Contradist. min.*: Est subiectum relative independens, *conc.*; est subiectum absolute independens, *subdist.*: Hoc manifestatur immediate, *nego*; mediate seu ratiocinio (aut fide), *conc.*

3. Atqui non est substantia ita relative independens in essendo. *Probo.* Si omnia sustentantur a subiecto aliquo absoluto seu a DeO, non est substantia relative independens in essendo. Atqui omnia sustentantur a subiecto aliquo absoluto. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si omnia a subiecto absoluto sustentantur efficienter, *nego*; si sustentantur materialiter formaliter seu tamquam a subiecto inhaesionis, *conc.* *Contradist. min.*

Ad 717sq. Aristoteles in V Met. 8 .ponit diversos modos substantiae" (S. Thom. lect. 10 n. 898 [text. cit. ad 179]; cf. S. th. I 29, 2). — Diserte de substantia agit in VII Met.: „Quoddam ens significat ‚quid est et hoc aliquid‘, idest substantiam; ut per ‚quid‘, intelligatur essentia substantiae, per ‚hoc aliquid‘ suppositum, ad quae duo omnes modi substantiae reducuntur, ut in quinto est habitum. Illud vero significat qualitatem vel quantitatem, aut aliquid aliorum praedicamentorum. Et cum ens tot modis dicatur, palam est quod inter omnia entia, primum est quod quid est, idest ens quod significat substantiam. . . . Probat propositum . . . tali ratione. Quod est per se et simpliciter in unoquoque genere, est prius eo quod est per aliud et secundum quid. Sed substantia est ens simpliciter et per seipsam: omnia autem alia genera a substantia sunt entia secundum quid et per substantiam: ergo substantia est prima inter alia entia (τοσαυταχὼ δὲ λεγομένου του ὄντος φανερόν ὅτι τούτων πρῶτον ὄν τὸ τί ἐστίν, ὃπερ σημαίνει τὴν οὐσίαν: c. 1,1028 a 13. S. Thom. lect. I n. 1247 sq.). Cf. text, ad 179; 182.

THESIS XVIII: Non potest ex duabus substantiis constitui una natura, nisi utraque substantia sit incompleta: altera ut pura potentia, altera ut actus eius substantialis primus.

722. *St. qu.* 1. Ut patet ex Logica n. 180 et Phil. nat. th. IV et V, substantia praedicamentalis dividitur in completam et incompletam. Substantia incompleta subdividitur in incompletam in ratione speciei tantum (anima humana) et incompletam in ratione speciei et substantialitatis (materia prima et forma substantialis omnis informans excepta anima humana). Haec divisio est divisio analogi in analogata sua. Conceptus enim substantiae praedicamentalis in singulis membris non eodem modo salvatur, sed secundum magis et minus. Perfecte non salvatur nisi in substantia completa; nam substantia praedicamentalis completam significat essentiam, in praedicamentis enim simpliciter non ponuntur nisi entia completa. Ideo iam anima

humana seu substantia incompleta ratione speciei tantum non est perfecte substantia, quia non est essentia completa; salvatur tamen in ea ratio formalis substantialitatis, quia anima humana, etiam separata a corpore, **substat** accidentibus (spiritualibus) et **subsistit**. In substantia autem incompleta ratione speciei et substantialitatis neque salvatur ratio formalis substantialitatis, quia haec substantia incompleta neque substat neque subsistit. Subiectum enim accidentium (materialium) non est pars, sed totum; neque pars per se solam capax est existendi per se seu subsistendi. Quod substat et subsistit, non est nisi totum (cf. infra th. XXI).

2. Thesis ponitur a) contra eos, qui negant doctrinam scholasticam de materia et forma seu doctrinam de substantiis incompletis, b) contra eos, qui negant doctrinam thomisticam de pura potentialitate materiae primae. Sed speciatim ponitur thesis contra doctrinam Tongiorgii et Palmierii, qui, reiectis substantiis incompletis, **naturas** incompletas et se invicem complentes ad constituendam unam naturam completam compositam eo sensu adstruere conantur, quatenus dicunt substantias duas, animam et corpus, ita iungi inter se, ut vires suas in unum conferant et quasi commisceant (cf. n. 524, 2). Ita putant constitui unum operandi principium seu unam naturam. Horum doctrinam sequuntur multi recentes.

3. Conceptum substantiae incompletae in se non esse repugnantem, ut putant adversarii nostri, satis ostendimus in Phil. nat. n. 256, 1.

723. Prob. th. Non potest ex duabus substantiis constitui una natura, nisi ex eis constituatur unum operationis principium primum. Atqui non potest ex duabus substantiis constitui unum operationis principium primum, nisi utraque sit substantia incompleta: altera ut pura potentia, altera ut actus eius simpliciter primus. Ergo.

Mai. patet ex conceptu naturae, quae est idem quod principium operationis primum (cf. n. 267 sq.).

Prob. min. Non potest ex duabus substantiis constitui unum operationis principium primum, nisi inquantum ex utraque constituitur una substantia seu una essentia substantialis. Atqui non potest ex duabus substantiis constitui una substantia seu una essentia substantialis, nisi utraque sit substantia incompleta: altera ut pura potentia, altera ut actus eius simpliciter primus. Ergo. *

Ad mai.: Duae substantiae, quae non constituunt unam (ut anima et corpus in sententia adversariorum), sunt duo subiecta subsistentia, quorum unumquodque habet suas vires suamque actionem, nec proinde unum, sed duo constituunt operationis principia prima. — Neque quatenus vires suas in unum conferunt, unum constituunt operationis principium primum; nam non possunt uniri in unitate actionis principiative sumptae, sed uniuntur in unitate actionis terminative sumptae tantum, quatenus eundem motum eundemque effectum producunt, quo

minime constituunt unum operationis principium primum, ut patet in duobus equis eundem currum trahentibus *

Min. quoad 1. p. per se patet: Una substantia non potest ex duabus substantiis constitui, nisi quatenus hae se habent ut partes substantiales ad invicem se complentes, i. e. ut substantiae incompletae.

Prob. min. quoad 2. p. Una substantia non est, nisi cuius est unum esse; nam una essentia seu unus modus essendi (unum per se) non est, nisi cuius unum est esse (cf. 630); ergo una substantia seu una essentia substantialis non est, nisi cuius unum est esse substantiale. Atqui non potest ex duabus substantiis incompletis constitui ens seu essentia substantialis habens unum esse, nisi altera substantia incompleta sit pura potentia, altera vero eius actus simpliciter primus. Nam si utraque substantia incompleta esset actus, haberetur duplex esse; actus enim incompletus aut est esse (actus entitativus) aut dat esse seu secum trahit esse (actus formalis). Ergo.

724. Coroll. Ergo idem est realiter natura quod substantia, et natura incompleta idem est quod substantia incompleta.

725. *Obi.* 1. Substantiae, quae possunt uniri in unitate actionis, constituunt unam naturam. Atqui substantiae completae possunt uniri in unitate actionis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae possunt uniri in unitate actionis principiative sumptae, *conc.*; quae possunt uniri in unitate actionis terminative tantum sumptae, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui substantiae completae possunt uniri in unitate actionis principiative sumptae. *Probo.* Substantiae, quae ita uniuntur, ut ab intrinseco conspirent ad unam actionem, possunt uniri in unitate actionis principiative sumptae. Atqui substantiae completae (ut atomi, quae constituunt moleculam) ita uniuntur, ut ab intrinseco conspirent ad unam actionem. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Ita uniuntur, quatenus manent substantiae inter se distinctae, *nego*; quatenus fiunt una substantia, *conc. Dist. consq.*

3. Atqui substantiae completae, quae manent inter se distinctae, possunt uniri in unitate actionis principiative sumptae. *Probo.* Si anima humana et corpus uniuntur in unitate actionis principiative sumptae, substantiae completae, quae manent inter se distinctae, possunt uniri in unitate actionis principiative sumptae. Atqui anima humana et corpus uniuntur in unitate actionis principiative sumptae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si anima et corpus uniuntur tamquam duae substantiae completae adaequate inter se distinctae, *conc.*; si uniuntur tamquam duae substantiae inadaequate tantum inter se distinctae, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 417). Alias difficultates v. sub n. 257 262 528 533.

Ad 723. *Aristoteles* utitur principio nostro. Impossibile est aliquam substantiam esse ex pluribus substantiis, quae sunt in ea actu. Duo enim, quae sunt in actu, numquam sunt unum actu (ἀδύνατον οὐοῖαν οὐσιῶν εἶναι ἐνυπαρχουσῶν ὡ ἐνΤtXexdq. Met. VII 13, 1039 a 3]. . . . Unde ad hoc quod aliqua fiant unum actu, oportet quod omnia concludantur sub una forma, et quod non habeant singula singulas formas, per quas sint actu⁴ (S. Thom. in 1. c. lect. 13 n. 1588; cf. lect. 2 n. 1291 sqq.; VIII lect. 1 n. 1687). — S. Thomas: „De ratione substantiae est quod subsistit quasi per se ens; et ideo forma et materia, quae sunt pars compositi, cum non subsistant, non sunt in praedicamento substantiae sicut species, sed solum sicut principia⁴ (II Dist.

⁴ Cf. n. 526, 2. Etiam agens principale et instrumentum eius non unum, sed duo operationis principia constituunt inter se subordinata (cf. th. XXVI).

3, 1 a. 1 ad 1). — „Nec forma substantialis completam essentiam habet, nec materia.. . Et ideo ex coniunctione utriusque relinquitur illud esse, in quo res per se «nhsistit, et ex eis efficitur unum per se; propter quod ex coniunctione eorum relinquitur essentia quaedam" (Ente et ess. c. 7). — „Anima est hoc aliquid, ut per se potens subsistere; non quasi in se habens completam speciem, sed quasi perficiens speciem humanam ut forma corporis" (Q. d. an. a. 1).

THESIS XIX: Subsistentia non est aliquid negativi, sed est positiva perfectio distincta ab individuatione et superaddita naturae substantiali singulari. Neque consistit in existentia vel in ordine ad existentiam, sed in terminatione naturae substantialis, qua haec terminatur positive in linea naturae.

Caietanus, In 3, q. 4, a. 2. Ioan, a S. Thoma. Philosophia naturalis pars I, q. 7. Id., Cursus theol. t. I, disp. 4, a. Isq. **Complutenses abbreviati** Ioan, ab Annuntiatione), De generat, et corn Ib. 2, disp. 15, q. 3. Alexander a Jesu, Metaphysica tract. 2, disp. 5, q. 5.

726. St. qn. 1. Ut ex dictis n. 720 constat, substantia definitur per ordinem ad „esse in se" seu per ordinem ad subsistendum. Est enim quidditas naturaliter apta ad subsistendum. **Subsistentia** vero dicit independentiam in essendo a subiecto inhaesionis. Cum autem esse aptum ad essendum sine dependentia a subiecto inhaesionis supponat esse aptum ad essendum seu esse essentiam aptam ad essendum, subsistentia duplicem significat independentiam in essendo: a) independentiam a subiecto inhaesionis, b) independentiam a comprincipio intrinseco substantiali. Subsistentia igitur excludit: a) esse in alio per modum accidentis seu inhaerere alii, b) esse cum alio seu dependentiam a comprincipio intrinseco substantiali. Ideo diximus thesi praecedenti n. 722, 1 in substantiis incompletis in ratione substantialitatis non salvari rationem formalem substantialitatis seu capacitatem ad subsistendum, quia, etsi non inhaerent per modum accidentis, non possunt tamen habere „esse" nisi cum alio. Substantia igitur subsistens est, quae „esse suum per se solani habet, neque in alio neque cum alio.

Subsistens est aut imperfecte aut perfecte subsistens, quatenus ex natura sua ordinatur aut non ordinatur ad essendum cum alio. Substantia incompleta in ratione speciei, completa tamen in ratione substantialitatis, seu anima humana, est imperfecte subsistens. Anima enim humana separata a corpore habet quidem esse per se, sed ita ut semper ex natura sua ordinetur ad habendum esse cum materia. Substantia completa in ratione speciei est perfecte subsistens seu suppositum (ὕποστασις). Suppositum igitur est simpliciter et omnibus modis incommunicabile et est quid completissimum in genere substantiae; est enim ita per se, ut non possit esse cum alio seu communicari cum alio. Suppositum proinde definitur: substantia singularis perfecte subsistens seu incommunicabilis. Suppositum naturae rationalis dicitur **persona**. Subsistentia tamquam forma, qua constituitur suppositum seu perfecte subsistens, definitur: id quo formaliter substantia

singularia redditur per se subsistens et incommunicabilis. Subsistentia etiam **suppositalitas** vocatur, et subsistentia personae **personalitas**. Suppositum se habet ut totum, cuius pars formalis est natura. Ideo suppositum dicitur esse **ut quod**, natura **ut quo**: Suppositum est id, quod habet naturam, et natura est id, quo suppositum est constitutum in specie sua. Cum suppositum sit id, quod **est**, est etiam id quod **agit**; natura est id, quo agit suppositum. Unde axioma: **Actiones sunt suppositorum**.*

2. Docent Scotistae multi subsistentiam esse aliquid negativi, negationem dependentiae. Dicunt subsistentiam consistere in duplici negatione: in negatione dependentiae **aptitudinalis** et **actualis**: a) aptitudinalis, in virtute cuius res **naturaliter** apta non est, quae dependeat ab alio tamquam a subiecto, quamquam supernaturaliter posset dependere ab altiore supposito, a persona divina; b) actualis, per quam de facto negatur ultima haec dependentia, qua secundum potentiam oboedientialem etiam substantia completa dependere potest per unionem hypostaticam a supposito divino. Ita anima humana non est suppositum, quia caret illa independentia aptitudinali; est enim naturaliter apta, quae sit in corpore. Humanitas autem Christi, assumpta a Verbo, non est suppositum seu non habet subsistentiam ex defectu independentiae actualis; cum enim naturaliter non sit apta ad essendum in alio, supernaturaliter tamen est in alio, quatenus subsistit in Verbo².

Thomistae concedendo subsistentiam esse positivam perfectionem superadditam naturae substantiali singulari in duas scinduntur sententias. Aliqui, ut Capreolus (f 1444), Zumel (f 1607), Complutenses, de Aguirre (1630—1699), Babenstuber (1660—1726), dicunt subsistentiam consistere in existentia substantiali individua vel in ordine ad eam, i. e. in essentia prout ordinata ad existentiam substantialem; alii vero, ut Caietanus, Ioannes a S. Thoma, Complutenses abbreviati, Salmanticenses, affirmant subsistentiam non ad lineam entitativam pertinere neque esse terminationem in linea entitativa, sed in linea naturae, qua natura substantialis singularis terminatur positive in hac linea tamquam a modo substantiali positivo superaddito naturae. Etiam apud Capreolum textus inveniuntur pro hac sententia, cum ipse non semper eodem modo loquatur.

727. Prob. th. I p. (Subsistentia non est aliquid negativi, sed est positiva perfectio). — Quod tribuit independentiam in essendo tum a subiecto inhaesionis tum a principio intrinseco substantiali, non est aliquid negativi, sed est positiva perfectio. Atqui subsistentia tribuit independentiam hanc. Ergo.

¹ Suppositum existens seu terminatum existentia aliud totum constituit — totum **entitativum**, cuius partes sunt natura (terminata per subsistentiam) et existentia (cf. n. 707, 4, b).

* Ipse Scotus hanc sententiam proposuit, eam tamen simpliciter non affirmavit.

Mai. per se patet ex conceptu dependentiae et independentiae, quorum utrumque aliquid positivi dicit, sed dependentia dicit imperfectionem, independentia vero perfectionem, quamquam negative exprimitur. — *Min.* est per se nota.

Prob. II p. (Subsistentia est distincta ab individuatione). — Quod tribuit incommunicabilitatem quoad ulteriorem terminum sustentantem et substantem, distinguitur ab eo, quod tribuit incommunicabilitatem relate ad inferiora tantum. Atqui subsistentia tribuit incommunicabilitatem relate ad ulteriorem terminum sustentantem et substantem, i. e. incommunicabilitatem cum subiecto inhaesionis et cum principio intrinseco substantiali, quocum subsistens esse suum communiter haberet; individuatio autem incommunicabilitatem tantum tribuit relate ad inferiora. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod incommunicabilitas quoad ulteriorem terminum sustentantem et substantem et incommunicabilitas quoad inferiora sunt essentialiter distinctae, quamquam haec supponitur ab illa. — *Min.* patet ex dictis in st. qu.

Prob. III p. (Subsistentia est perfectio superaddita naturae substantiali singulari). — Quod est subiectum accidentium, superaddit aliquid ei, quod tamquam accidentium susceptivum concipere non possumus. Atqui suppositum seu natura subsistens est subiectum accidentium, naturam autem praecise sumptam ut naturam tamquam accidentium susceptivum concipere non possumus. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Min. quoad 1. p.* patet ex conceptu naturae subsistentis, quae sustentat seipsam ac proinde omnia, quae in ea insunt (cf. etiam th. XXI). — *Prob. min. quoad 2. p.* Natura ut natura (etiam natura singularis) est ut quo. Atqui natura, quae est ut quo, non potest esse subiectum susceptivum accidentium. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Natura, quae est ut quo (i. e. non ut quod seu suppositum subsistens), non potest impermixte sibi recipere accidentia. Atqui natura, quae non potest impermixte sibi recipere accidentia, non potest recipere accidentia. Ergo.

Min. patet ex reali distinctione accidentium a natura seu substantia. — *Prob. mai.* Quod est ut quo, non recipit ut sustentans. Atqui quod non recipit ut sustentans, non recipit impermixte, sed recipit ut pertinens ad se et immixtum sibi. Ergo. — Argumentum nondum probat subsistentiam esse realiter distinctam a natura, sed probat tantum subsistentiam superaddere naturae praecise sumptae aliquam perfectionem (cf. n. 729, 1).

Prob. IV p. (Subsistentia non consistit in existentia neque in ordine ad existentiam). — Subsistentia non consistit in eo, quod supponit ipsam et sequitur eam. Atqui existentia et ordo ad existentiam **ponunt** subsistentiam et sequuntur ipsam. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Exsistentia et ordo ad existentiam supponunt subsistentiam et sequuntur ipsam, si id, quod ponitur extra causas seu recipit existentiam, est suppositum seu subsistens. Atqui id, quod ponitur extra causas est suppositum seu subsistens. Nam id, quod ponitur extra causas, est „ut quod“, i. e. subsistens, non „utquo“; existentia enim ut accidens praedicabile, realiter distinctum a natura, necesse est recipiatur a natura impermixte, i. e. a natura subsistente.

I'rob. V p. (Subsistentia consistit in terminatione naturae substantialis, qua haec terminatur positive in linea naturae). — *Arg. I.* Subsistentia est id, quo formaliter substantia singularis redditur per se subsistens et incommunicabilis. Atqui id, quo formaliter substantia singularis redditur per se subsistens et incommunicabilis, est terminatio naturae substantialis, qua haec ultimo terminatur in linea naturae. Ergo.

Mai. patet ex st. qu.

Min. ex eo probatur, quod suppositum, per se subsistens et incommunicabile, est ultimo completum et terminatum in linea naturae neque exspectat nisi completionem seu terminationem in linea entitativa, quae est per existentiam. Ergo subsistentia, qua constituitur suppositum, est terminatio naturae substantialis, qua haec terminatur in linea naturae. Hanc autem terminationem non mere negativam sed positivam esse seu modum substantialem positivum, patet ex I et III p.

Arg. II. Quod ita claudit naturam substantialem, ut haec capax evadat recipiendi impermixte, tamquam subiectum sustentans, existentiam et accidentia, consistit in terminatione naturae, qua haec positive terminatur in linea naturae. Atqui subsistentia ita claudit naturam substantialem, ut haec capax evadat recipiendi impermixte, tamquam subiectum sustentans, existentiam et accidentia. Ergo.

Mai. per se patet. Quod claudit naturam, **terminat** naturam; quod ita claudit naturam, ut haec capax evadat recipiendi impermixte, tamquam subiectum sustentans, existentiam et accidentia, **positive terminat** naturam tamquam perfectio positiva superaddita naturae.

Min. ex eo probatur, quod subsistentia est id, in virtute cuius natura recipit existentiam et accidentia impermixte; ergo subsistentia claudit naturam, ne intra eam penetrent existentia et accidentia.

728. Coroll. 1. Ergo subsistentia prius convenit naturae quam existentia, et subsistentia disponit ultimo naturam ad recipiendam existentiam substantialem (contra Suarez, qui docuit subsistentiam sequi existentiam; cf. schol. 1).

2. Ergo persona non constituitur conscientia actuali, ut docuerunt Cartesius, Locke, Kant, Günther (1785—1861), Jacobi, Kuhn (1806 ad

1887), Dieringer (1811—187G). Patet ex thesi. — Praeterea haec sententia absurdis abundat: a) Infantes ante usum rationis, ebrii, amentes, distracti, dormientes non essent personae; b) novo actu conscientiae nova constitueretur persona; multiplicata enim ratione formali, multiplicatur ipsa res. Tandem haec sententia cum iis, quae fides docet, componi nequit. — Ratione tamen conscientiae actualis suppositum rationale seu persona est per se seu sui ipsius non solum naturaliter, sed etiam intentionaliter.

729. Schol. 1. *Distinctio inter naturam et subsistentiam est distinctio realis modalis.* — Quamquam ea, quae docuimus in thesi (praesertim arg. III p.), *realem* videntur suadere distinctionem inter *essentiam* substantialem singularem et *subsistentiam*, abstrahendo tamen a fide *realis* haec distinctio non ita clare apparet. Posset enim concipi sine absurdo *subsistentia* tamquam *positiva perfectio* identificata tamen cum *natura*, sicut *individuatio* in substantiis corporeis his substantiis addit aliquid *positivi*, quod tamen eis *intrinsecus* imbibitur tamquam *realiter* eis identificatum. At ex iis, quae fides docet, clare apparet *subsistentiam realiter* esse distinctam a *natura*, cuius est *subsistentia*. Fides enim docet Verbum *assumpsisse naturam* humanam, non vero personam. Hoc autem fieri non potuit, nisi quatenus Verbum, uniendo sibi naturam humanam, huius impedivit *conaturalem* *subsistentiam*. Ita humana natura iam non est sui, non subsistit in se, sed est Verbi seu subsistit in Verbo et terminatur *subsistentia* Verbi. Iam vero hoc ostendit distinctionem inter naturam et *subsistentiam* esse *realem*, cum *subsistentia* sit *positiva perfectio* (ut patet ex I parte thesis), separabilis a natura (ut patet ex mysterio incarnationis). Haec autem distinctio *modalis* est, quia est inter rem et rei terminum *intrinsecum*. *Distinctio* enim *realis* duplex est: a) *absoluta*, quae est aut inter rem et rem (ut inter Petrum et Paulum), aut inter partes rei (ut inter materiam et formam, *essentiam* et *existentiam*); b) *modalis*, quae est inter rem et eiusdem rei terminum *intrinsecum*, sicut est inter lineam et punctum. Terminus vero iste non habet rationem partis, sed terminationis omnium partium. Est igitur, secundum principia fidei, *subsistentia* *modus realis* *substantialis* | *totalitatis* seu terminationis *essentialis*, qui eo ipso resultat, quod partes omnes ad rem pertinentes sunt exhibitae; ita data materia et forma, resultat naturam esse finitam seu completam, quod est ipsa *subsistentia*. *Accidens* vero non terminatur in se, sed in substantia, cum non habeat in se *essentiam* completam (cf. infra th. XXI). Et sicut terminus lineae seu punctum non est aliquid mere *negativi*, sed *positiva realitas*, distincta *realiter* *modaliter* a linea (cf. n. 337 sqq.), ita a fortiori *subsistentia*. Nam sicut punctum habet effectum formalem positivum,

| Modus substantialis reductive ad substantiam pertinet tamquam aliquid eius

distinctum a linea, qui est contactus impediens penetrationem, ita subsistentia habet effectum formalem positivum, distinctum a natura, qui est quasi contactus impediens penetrationem, quatenus subsistentia ita claudit naturam, ut natura tamquam subiectum sustentans possit impermixte sibi recipere accidentia et existentiam, i. e. quin intra naturam penetrent et cum ea commisceantur.

Quae cum ita sint, patet etiam subsistentiam (sicut existentiam, quae est ultima terminatio in linea entitativa) **indivisibilem** esse. Respicit enim partes omnes ad rem pertinentes per modum unius indivisibilis praesuppositi ad terminandum, quia immediate respicit totum, ut totum est, quod terminet, partes vero non respicit nisi mediante toto, sicut de existentia docuimus n. 707, 3. Et haec doctrina valet etiam de subsistentia naturae humanae. Quamquam enim anima per prius recipit subsistentiam et existentiam, quam communicat cum corpore et cum toto composito ex anima et corpore, terminando illud (cf. n. 379), tamen etiam haec subsistentia datur per ordinem ad totum terminandum. Deficiente vero corpore, cum anima per mortem separatur a corpore, subsistentia remanet in anima, sed non sortitur plene effectum suum formalem propter impedimentum ex parte subiecti, quod est substantia incompleta, quam non potest constituere suppositum seu perfecte et incommunicabiliter subsistens, sed imperfecte subsistens tantum, seu suppositum secundum quid.

Rationibus ex fide deductis convictus, etiam Suarez subsistentiam admittit tamquam modum realem substantialem, quem tamen superaddi putat substantiae existenti. Hanc doctrinam iam reiecimus corollario 1. Sententia autem horum omnium, qui negant realem distinctionem inter naturam et subsistentiam, ut sunt Henricus Gandavensis, Durandus, Tiphanius (1571—1641), Franzelin (1816—1886) alique multi recentes, ad Scotistarum sententiam reducenda videtur. Spectatis enim iis, quae fides docet de unione hypostatica, non potest negari realis distinctio, nisi quatenus etiam negatur subsistentiam esse positivam perfectionem, quod tamen falsum esse I parte ostendimus.

2. Boëthius (ca. 480—525) in libro de duabus naturis **suppositum** definit: «naturae completae individua substantia-, et personam: ^rationalis naturae individua substantia". In his definitionibus individuum " strictius accipiendum est, quam accipi solet, i. e. non solum pro eo, quod est incommunicabile cum inferioribus, sed pro eo, quod est omnimode incommunicabile seu absolute et omnimode divisum a quolibet alio. Natura enim humana Christi est completa et individua — haec singularis humanitas; nihilominus suppositum seu persona non est.

3. Partes intégrales in toto, ut manus, pes, non sunt supposita, quia non sunt per se, sed in toto; praecisae vero a toto, supposita fiunt; ita manus praecisa est suppositum vel potius aggregatum suppositorum, i. e. substantiarum „organicarum", quae manum mortuam constituunt.

Viceversa, constituta perfecta continuitate, ex duobus suppositis unum fit, ut cum duae moles ferri in unam conflantur (cf. n. 240, 2)'. Unaquaeque harum molium amittit suam subsistentiam et existentiam, et oritur nova subsistentia et existentia, quae terminant totum ita exortum. Contra si substantia vivens nutritione sibi acquirit novam partem, non oritur nova subsistentia et existentia, sed haec pars subsistit et existit subsistentia et existentia viventis, quod sibi hanc partem acquisivit.

730. *Obi. Contra III IU p.* 1. Quod est aliquid negativi, non est positiva perfectio distincta ab individuatione et superaddita naturae substantiali singulari. Atqui subsistentia est aliquid negativi. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod est aliquid mere negativi realiter, *conc.*; quod negative exprimitur, quamquam est positiva perfectio, *nego. Contradist. min.* — Subsistentia negative exprimitur tamquam independentia seu negatio dependentiae in essendo.

2. Atqui subsistentia est realiter aliquid mere negativi. *Probo.* Quod sola divisione habetur et conjunctione tollitur, est realiter aliquid mere negativi. Atqui subsistentia sola divisione habetur et conjunctione tollitur (manus praecisa est suppositum, iuncta corpori non est suppositum, non habet subsistentiam; moles ferri, quae in unam conflantur, singulae amittunt suas subsistentias et flunt unum suppositum). Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod sola divisione habetur, quatenus para divisa nanciscitur ipsa divisione positivam perfectionem independentiae a toto, a quo dividitur, *nego*; quatenus para divisa non nanciscitur ipsa divisione positivam perfectionem independentiae, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui subsistentia non est positiva perfectio. *Probo.* Si subsistentia est positiva perfectio, natura creata non potest assumi a persona divina. Atqui natura creata potest assumi a persona divina. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Natura creata non potest assumi, sublata subsistentia, *nego*; non sublata subsistentia, *conc. Contradist. min.*

4. Atqui etiam sublata subsistentia illa, non potest assumi natura. *Probo.* Sublata perfectione naturae, non potest assumi natura. Atqui subsistentia illa est perfectio naturae. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Sublata perfectione naturae, quae est pars constitutiva naturae, *conc.*; sublata perfectione superaddita naturae, qua terminatur natura et constituitur suppositum, *nego. Contradist. min.*

Contra IV et Vp. 1. Non consistit in terminatione naturae substantialis, qua haec terminatur positive in linea naturae, quod est esse per se seu esse in se. Atqui subsistentia est esse per se seu esse in se. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est esse in se, i. o. ultima terminatio in linea naturae, *nego*; terminatio in linea entitativa seu existentia substantialis, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui subsistentia non est terminatio in linea naturae. *Probo.* Terminatio in linea naturae relinquit naturam incompletam et communicabilem. Atqui quod relinquit naturam incompletam et communicabilem, non est subsistentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Relinquit naturam incompletam in linea naturae et communicabilem proprie, *nego*; relinquit naturam incompletam in linea entitativa et communicabilem, improprie seu abusive loquendo, *conc. Contradist. min.* — Natura terminata per subsistentiam ulterius completur in linea entitativa per existentiam, et ita dicitur communicari cum existentia **abusive**, quia existentia communicatur cum supposito, non vero suppositum cum existentia; sola enim natura terminata subsistentia capax est, quae recipiat accidentia et existentiam impermixte tamquam subiectum sustentans.

1 Supponimus molem non constitui ex atomis omnino inter se disgregatis, sed esse unum per se seu unam substantiam (cf. n. 256, 2, b); secus tot essent supposita quot atomi.

Ad 726sq. S. Thomas: **Hypostasis** est completissimum in genere substantiae (C. g. IV 38: Adhuc. Dato). — **Hypostasis** est cui attribuuntur operationes et proprietates naturae, et ea etiam quae ad naturae rationem pertinent in concreto. . . . Hic homo . . . dicitur esse **suppositum**: quia scii, supponitur his quae ad hominem pertinent, eorum praedicationem recipiens. . . . Hypostasis significat substantiam particularem non quocumque modo, sed prout est in suo complemento. Secundum vero quod venit in unionem alicuius magis completi, non dicitur hypostasis (S. th. III 2, 3c. et ad 2). — **Persona** nihil aliud [est] quam suppositum rationalis naturae (De un. Verbi inc. a. 1). — **Substantia individua** quae ponitur in definitione personae [sc. a Boethio tradita: rationalis naturae individua substantia], importat substantiam completam per se subsistentem separatim ab aliis (S. th. III 16, 12 ad 2; cf. I 29, 1 ad 2; I Dist. 25 a. 1; III Dist. 5, 2 a. 1 ad 2; Pot. 9, 2 ad 7). — **Anima** est pars humanae speciei: et ideo, licet sit separata, . . . non competit ei . . . definitio personae (S. th. I 29, 1 ad 5; cf. 75, 4 ad 2; III Dist. 5, 3 ad 2; Pot. 9, 2 ad 14). — **Agere** non attribuitur naturae sicut agenti, sed personae: **actus enim suppositorum sunt** et singulare, secundum Philosophum [cf. Met. I 1, 981 a 17. S. Thom. lect. 1 n. 20 sqq. et V lect. 3 fin.]. Attribuitur tamen actio naturae sicut ei secundum quam persona vel hypostasis agit (S. th. III 20, 1 ad 2; cf. 19, 1 ad 3; I Dist. 5, 1 a. 1; III Dist. 18 a. 1 ad 2; Ver. 20, 1 ad 2). — **Considerandum**, cum suppositum vel individuum naturale sit compositum ex materia et forma, utrum sit idem essentiae vel naturae; **hanc quaestionem movet Philosophus** in VII Metaph. [c. 6; S. Thom. lect. 5 n. 1356 sqq.], ubi inquit, utrum sit idem unumquodque et quod quid est eius; et determinat, quod in his quae dicuntur per se, idem est res et quod quid est rei; in his autem quae dicuntur per accidens, non est idem. Homo enim nihil est aliud quam quod quid est hominis; nihil enim aliud significat homo quam animal gressibile bipes; sed res alba non est idem omnino ei quod quid est album, quod scii, significatur nomine albi; nam album nihil significat nisi qualitatem, ut dicitur in praedicamentis; res autem alba est substantia habens qualitatem. Secundum hoc ergo cuicumque potest aliquid accidere quod non sit de ratione suae naturae, in eo **differt** res et quod quid est, sive **suppositum et natura**. Nam in significatione naturae includitur solum id quod est de ratione speciei; suppositum autem non solum habet haec quae ad rationem speciei pertinent, sed etiam alia quae ei accidunt, et ideo **suppositum** signatur per **totum**, **natura** autem, sive quidditas, ut **pars formalis**. In solo autem Deo non invenitur aliquod accidens praeter eius essentiam, quia suum esse est sua essentia, ut dictum est; et ideo in Deo est omnino idem suppositum et natura. In angelo autem non est omnino idem, quia aliquid accedit ei praeter id quod est de ratione suae speciei, quia et ipsum esse angeli est praeter eius essentiam seu naturam; et alia quaedam ei accidunt quae omnino pertinent ad suppositum, non autem ad naturam (Qdl. II a. 4). — **Non omne** quod accedit alicui praeter rationem speciei, est determinativum essentiae ipsius, ut oporteat illud poni in ratione eius, sicut dictum est; et ideo licet **ipsum esse** non sit de **ratione suppositi**, quia tamen pertinet ad suppositum et non est de ratione naturae, manifestum est quod suppositum et natura non sunt omnino idem in quibuscumque res non est suum esse (I. c. ad 2). — **Esse pertinet** . . . ad hypostasim quidem sicut ad id quod habet esse; ad naturam autem sicut ad id quo aliquid habet esse. . . . **Esse** . . . personam sive hypostasim consequitur sicut habentem esse (S. th. III 17, 2c. et ad 1; cf. ad 4; 35, 1c. et ad 3; I 50, 2 ad 3; Qdl. IX a. 3). — **Specialiori et perfectiori modo** invenitur particulare et individuum in substantiis rationalibus, quae habent dominium sui actus. . . . Ideo . . . speciale nomen habent singularia rationalis naturae. Et hoc nomen est persona. **Magnae dignitatis est in rationali natura subsistere** (S. th. I 29, 1c. et 3 ad 2; cf. III 2, 2 ad 2; Pot. 9, 1 ad 3; a. 2 et 3). — Cf. III Dist. 5, 1 a. 3; dist. 6, 1 a. 1; Pot. 7, 4; De un. Verbi inc. a. 1—2; Op. De rat. fidei c. 6; C. g. IV 38sq. 41—49; Comp. 210sq.; S. th. I 3, 3; Sum. totius Log. tr. 2 c. 2 (opusculum, quamvis non ipsius S. Thomae, thomisticam tamen exhibens doctrinam).

§ 2. De accidentibus in genere.

THESIS XX: Praeter substantiam novem sunt praedicamenta accidentium, quae a substantia et inter se realiter distinguuntur.

731. St. qu. 1. Accidens praedicamentale est res, cuius quidditati competit esse non in se, sed in alio tamquam in subiecto inhaesionis. Ratio igitur formalis accidentis est habitudo ad inhaerendum seu ad inesse. Illud autem „inesse“ duo importat: a) tribuere formaliter aliquod esse secundarium, supponens esse primum seu substantiale; b) dependere in esse a subiecto (cf. n. 182). — Accidens essentialiter imperfectionem importat utpote pendens a substantia, et entis ens potius dicendum est seu ens secundum quid quam ens simpliciter, neque definiri potest nisi per subiectum seu substantiam propter essentialem ordinem, quem gerit ad substantiam.

2. Cartesius et Cartesiani negant accidentia omnia a substantia realiter distincta: Substantia spiritualis, etiam substantia creata, consistit in cogitatione, et substantia corporea in trina dimensione: quidquid aliud in substantia corporea apparet tamquam eius qualitas, ut color, calor, odor, non habet obiectivam realitatem.

732. Prob. th. Accidentia sunt praedicamenta seu modi essendi. a substantia et inter se realiter distincti, qui in esse suo omnino dependent a substantia eique formaliter tribuunt aliquod esse secundarium. Atqui praeter praedicamentum substantiae sunt novem praedicamenta seu modi essendi, a substantia et inter se realiter distincti, qui in esse suo omnino dependent a substantia eique formaliter tribuunt aliquod esse secundarium. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* ex dictis n. 715sq. Speciatim probavimus n. 272 sqq., extensionem esse modum essendi realiter a substantia distinctum, et th. XIII ostendimus qualitates sensibiles non esse mera phaenomena subiectiva, sed convenire realiter substantiis corporeis, cogitationem autem et generationem quamcumque activitatem substantiarum creaturarum ab his substantiis realiter distinctam esse probabimus th. XXV.

733. Coroll. 1. Ergo accidentia suam habent existentiam realiter a substantiae existentia distinctam. Unicuique enim modo essendi seu unicuique essentiae necesse est respondeat sua existentia tamquam actus eius entitativus. In specie existentia substantiae est actus substantialis et in linea substantiali, existentia vero accidentis est in linea accidentali et actus accidentalis. — Exsistentia accidentis, utpote accurate respondens essentiae eius, ponit accidens extra causas cum ordine ad inhaerendum, seu ita terminat accidens in linea entitativa, ut dicat ordinem ad ulteriorem terminationem per inhaesionem in substantia.

2. Ergo sicut forma substantialis physice recipitur in materia prima eamque actuat et informat, tribuendo esse substantiale seu esse sim-

pliciter, ita accidens seu forma accidentalis recipitur in materia secunda, quam actuat et informat,tribuendo esse accidentale seu esse secundum quid.

734. Schol. Effectus formalis accidentis seu id, quod primo et immediate resultat ex unione formae accidentalis cum subiecto, est compositum accidentale. Ita effectus formalis albedinis est album.

735. *Obi.* 1. Quod praedicatur de substantia, non distinguitur realiter a substantia (praedicari est identificari). Atqui accidens praedicatur de substantia. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod praedicatur in abstracto, *conc.*; in concreto, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui etiam accidens, quod de substantia praedicatur in concreto, non distinguitur realiter a substantia. *Probo.* Determinativum intrinsecum substantiae non distinguitur realiter a substantia. Atqui accidens, quod de substantia praedicatur in concreto, est determinativum intrinsecum substantiae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Determinativum essentiale et substantiale, *conc.*; accidentale, *nego. Contradist. min.* — Etiam essentiale determinativum physicum (forma substantialis) potest dici distinctum esse a substantia realiter inadaequate tamquam pars a toto.

3. Atqui etiam determinativum intrinsecum accidentale substantiale seu accidens non distinguitur realiter a substantia. *Probo.* Non distinguitur realiter a substantia, quod non est ,ut quod sed ,ut quo tamquam id, quo est substantia. Atqui accidens non est ut quod, sed ut quo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est id, quo substantia est simpliciter, *conc.*; quod est id, quo substantia est secundum quid, *nego. Contradist. min.*

Ad 731 sqq. Sunt qui dicant non fuisse mentem Aristotelis certum numerum categoriarum statuere, cum interdum plures, interdum pauciores conumerat. At Stagirita in c. 4 Categ. diserte decem praedicamenta statuit (cf. text, ad 172), item in c. 9 I Top., ubi post enumerata decem praedicamenta addit haec et tot esse: Ἔστι βὲ ταῦτα (τὰ γένη τῶν κατηγοριῶν] τὸν ἀριθμόνδεκα, τί ἐστι, ποσόν, ποιόν, πρό τι, πού, ποτέ, κείσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν . . . ὥστε περὶ ὧν μὲν οἱ λόγοι καὶ ἐξ ὧν, ταυτα καὶ τοσαῦτά ἐστι: 103 b 21–39. Aliis locis Aristoteles aliquas tantum categorias enumerat, sed addit: καὶ τὰ ἄλλα κατηγορία, vel determinatum numerum earum indicat: τὰ διαιρεθεῖσα κατηγορία (cf. De an. I 1, 402 a 24; 5, 410 a 14; Anal. pr. I 37, 49a7; Anal. post. I 22, 83a21–b 15–17). Cf. ad 714. — S. Thomas: ,Earum [sc. relationum] esse est aliud ab esse substantiae: unde habent proprium modum essendi secundum propriam rationem, sicut et in aliis accidentibus contingit. Quia enim omnia accidentia sunt formae quaedam substantiae superadditae, et a principiis substantiae causatae; oportet quod eorum esse sit superadditum supra esse substantiae, et ab ipso dependens (C. g. IV 14 (cf. ad 742]; cf. I Dist. 8, 4 a. 3; Ente et ess. c. 7; Qdl. IX a. 3; S. th. III 2, 6 ad 2; 17, 2). Cf. text. cit. ad 273 (de quantitate), 428 et 761 (de actione (cf. etiam ad 282] et potentia agendi animae et creaturae), 737.

THESIS XXI: Accidentia naturaliter substantiae subsistenti tamquam subiecto inhaerent; nulla tamen apparet repugnantia, quominus praeternaturaliter possint exsistere realiter separata a substantia.

736. St. qu. 1. Subiectum distinguitur logicum seu denominationis, quod denominatur a forma seu suscipit formam rationis seu logicam, i. e. praedicationem; et physicum, quod suscipit formam physicam seu realem. Subiectum physicum distinguitur subiectum inhaesionis seu subiectum quod, quod in thesi dicimus esse suppositum seu sub-

stantiam subsistentem, et subiectum quo. Subiectum quo est aut totale, natura, aut **partiale**. Hoc est duplex: a) subiectum quo potentiale seu principium recipiendi, quod est materia; materia enim est primum principium omnis potentialitatis, quae in re invenitur; b) subiectum quo actuale seu principium sustentandi, quod est forma, quae est primum principium totius actualitatis, quae in re invenitur.

2. Adversarii sunt Averrhoes alique, qui docuerunt quantitatem inhaerere materiae primae, et Cartesiani, qui, cum negent accidentia realiter a substantia distincta, etiam horum realem inhaesionem in substantia et separabilitatem eorum a substantia negare coguntur. — Nos omnino in genere tantum docemus non apparere repugnantiam, quominus accidens existat separatum a substantia; quo non intendimus statuere determinatum aliquod accidens a substantia separatum existere posse; possunt enim esse speciales rationes, quae vetant, ne accidens aliquod, v. gr. intellectus et intellectio, separatum existat. Quod igitur dicimus, valet de accidente in genere tantum, ut accidens est, non ut est huius vel illius speciei.

737. Prob. th. I p. (Accidentia naturaliter substantiae subsistenti tamquam subiecto inhaerent). — Illud naturaliter substat accidentibus seu est eorum subiectum inhaesionis, quod naturaliter subsistit. Atqui id, quod subsistit, est substantia subsistens (perfecte vel imperfecte). Ergo.

Mai. ex eo patet, quod «substare" seu tenere in esse aliud sequitur «subsistere" seu tenere in esse seipsum. *Min.* est per se nota.

Prob. II p. (Nulla apparet repugnantia, quominus praeternaturaliter accidentia possint existere realiter separata a substantia). — Nulla apparet repugnantia, quominus praeternaturaliter accidentia possint existere separata a substantia, si in accidente sic separato salvatur definitio accidentis. Atqui in accidente sic separato perfecte salvatur definitio accidentis. Ergo.

Mai. patet ex conceptu repugnantiae. — *Prob. min.* Secundum definitionem suam accidens est entitas realis, cuius quidditati competit inhaerere physice substantiae tamquam subiecto. Atqui etiam in casu separationis salvatur: a) realitas, b) aptitudo seu exigentia inhaerendi physice; quamquam enim accidens a substantia separatum actu non inhaeret, aptitudinem tamen seu exigentiam naturalem retinet ad inhaerendum, ac proinde est ens, cuius quidditati **competit** inhaerere.

738. Coroll. 1. Ergo neque materia prima neque forma non subsistens sunt subiecta inhaesionis accidentium. Forma vero subsistens (perfecte vel imperfecte) est subiectum accidentium (spiritualium). — Anima humana, etiam iuncta corpori, relate ad accidentia spiritualia est subsistens; habet enim haec accidentia per se solam **immediate** ut subiectum inhaesionis (**mediate** habentur a toto supposito humano). Accidentia vero omnia non spiritualia in composito insunt.

2. Ergo unum accidens relate ad aliud, ut quantitas relate ad cetera accidentia, non est **subiectum** inhaesionis, sed **medium** recipiendi, quatenus inter ipsa accidentia est ordo, ita ut non aequae immediate convenient substantiae, sed unum est dispositio ad aliud. Accidens enim non habet subsistentiam, qua subsistat; quare neque substat seu sustentat sua causalitate formali alia accidentia, sed ut causa mere materialis se habet unum relate ad aliud.

3. Ergo accidens non migrat de subiecto in subiectum. — Nam habet esse, etsi distinctum a substantia, ab ea tamen omnino dependens, non tantum quatenus a substantia sustentatur, sed etiam quatenus ab ea individuatur (cf. n. 389). Ideo cum dicitur corpus communicare calorem suum cum alio corpore, hoc non significat eundem numero calorem migrare de uno corpore in aliud, sed calorem unius corporis producere sui simile in alio.

739. Schol. 1. Notentur definitiones substantiae et accidentis: Substantia est ens, cuius quidditati competit per se esse; accidens est ens, cuius quidditati non competit esse per se, sed inhaerere. Sicut in quidditate substantiae non includitur actuale esse per se, sed exigentia tantum, ita actualis inhaerentia non clauditur in conceptu accidentis, sed aptitudinalis tantum. Nihil enim definitur per esse, sed definitio omnis fit per determinationem τοῦ esse seu per essentiam. Specificatio enim seu distinctio entis ab essentia provenit.

2. Subiectum physicum, quod suscipit formam physicam seu realem, aliquando suscipit mere ut causa materialis: ita materia prima se habet ad formam substantialem; aliquando suscipit **matérialité** Γ-I'o rm al i ter: ita substantia subsistens ut subiectum inhaesionis suscipit accidentia. Accidens enim actuat substantiam accidentaliter, et sub hoc respectu haec se habet ut causa materialis; sed ex altera parte substantia recipit accidens non mere materialiter, sicut etiam materia prima recipit formam, sed formaliter, inquantum ab actualitate substantiali actualitas accidentalis seu esse accidentis dependet. Licet enim accidens suam habeat existentiam accidentalem, hanc tamen exercere nequit nisi dependenter a substantia. Quare substantia est id, quo aliquo modo formaliter est (i. e. inest) accidens¹.

3. De accidente a substantia separato. — Accidens separatum a substantia sua non inhaeret Deo: Deus enim ut actus purus non potest esse subiectum inhaesionis accidentium neque gerere erga accidens munus causae materialis et formalis, sed accidens est sine inhaesionis subiecto. Quare non est in alio sed in se, seu subsistit, non quidem in virtute propria, cum non habeat subsistentiam suam, qua intrinsecus afficeretur (sicut substantia intrinsecus affecta sua subsistentia

¹ Causalitas formalis formae substantialis respectu accidentis similis est causalitati formali fundamenti respectu relationis, et quantitatis respectu locationis (cf. n. 743, 2; 754).

subsistit in virtute propria), sed causalitate divina efficiente, quatenus mere extrinsecus efficienter sustentatur a Deo. Deus igitur causalitate sua efficiente supplet causalitatem materiale-formalem substantiae, et accidens, quod antea conservabat mediante substantia, nunc sine substantia in esse conservat. Hoc autem ideo possibile est, quia accidens suam habet existentiam distinctam a substantia, quae existentia conaturaliter quidem postulat inesse seu inhaerere, quae tamen praeternaturaliter potest etiam conservari a Deo sine subiecto, cum Deus illum effectum, quem producit mediantibus causis secundis, etiam per se solum producere possit.

Ex dictis patet neque primum accidens separatum (quantitatem) esse aliorum accidentium subiectum inhaesionis, sed omnia esse sine inhaesionis subiecto, si sumitur subiectum inhaesionis stricte secundum thesin nostram tamquam subiectum sustentans sua virtute seu habens subsistentiam; si vero sumitur late tamquam medium receptionis, cetera accidentia dici possunt inhaerere quantitati (cf. S. Thom., C. g. IV 63 65 sqq.).

4. Metaphysica per se non agit nisi de iis praedicamentis, quae in suo conceptu nihil corporeitatis includunt; haec sunt: substantia, qualitas, relatio. Sed de qualitate in genere iam satis dictum est in Logica. Speciales autem qualitates spirituales, quae ad philosophiam pertinent: intellectus humanus, voluntas humana eorumque habitus, tamquam hominis qualitates non sunt pure spirituales. De his agendum est in Philosophia naturali (in Psychologia) et in Ethica. Ideo remanet tantum, ut hic metaphysice agamus de relatione.

740. *Obi. Contra I p.* 1. Non inhaeret substantiae subsistenti, quod inhaeret soli formae vel soli materiae. Atqui accidentia quaedam inhaerent soli formae, quaedam soli materiae. Ergo. — *Resp. Dist. I.p. mai.*: Quod inhaeret soli formae subsistenti, *nego*; formae non subsistenti, *conc.*; *2.p.mai. conc.*; *contradist. I.p. min.*; *2. p. nego.*

Probo min. p. negatam. Accidentia, quae manent in mutatione substantiali, inhaerent soli materiae. Atqui in mutatione substantiali manent accidentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae manent eadem numero, *conc.*; eadem specie tantum, *nego*. *Contradist. min.*: Quaedam accidentia manent eadem numero, *nego*; eadem specie, *conc.*

2. Atqui manet accidens idem numero. *Probo.* Accidens, quod sequitur materiam, manet idem numero. Atqui accidens aliquod, i. e. quantitas, est accidens, quod sequitur materiam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Accidens, quod sequitur solam materiam primam, *conc.*; quod sequitur gradum corporeitatis, *nego*. *Contradist. min.*

Contra II p. 1. Repugnat separari a substantia id, in cuius definitione continetur inhaesio in substantia. Atqui in definitione accidentis continetur inhaesio in substantia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Inhaesio actualis, *conc.*; aptitudinalis, *nego*. *Contradist. min.*

2. Atqui in definitione accidentis continetur actualis inhaesio in substantia. *Probo.* In definitione eius, quod est essentialiter determinativum substantiae, continetur actualis inhaesio in substantia. Atqui accidens est essentialiter determinativum substantiae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est essentialiter determinativum aptitudinaliter, *nego*; actualiter, *conc.* *Contradist. min.*

3. Atqui accidens est essentialiter determinativum substantiae actualiter, seu necessario inhaeret substantiae actualiter. *Probo.* Quod repugnat subsistere, necessario

inhaeret substantiae actualiter. Atqui repugnat accidens subsistere. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod repugnat subsistere virtute propria tantum, *nego*; non tantum virtute propria, sed etiam causalitate divina, *conc.* *Contradist. min.*: Repugnat subsistere virtute propria, *conc.*; causalitate divina, *nego*.

4. Atqui repugnat etiam accidens subsistere causalitate divina. *Probo*. Si accidens subsistit causalitate divina, habetur effectus formalis sine forma, i. e. subsistens sine subsistentia. Atqui repugnat haberi effectum formalem sine forma. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*; Si subsistit positive, *conc.*; si subsistit mere negative, *nego*. *Conc. min.*; *dist. consq.*: Repugnat subsistere positive, *conc.*; mere negative, *nego*. — Subsistere mere negative significat: non inhaerere; subsistere positive: habere suam subsistentiam, subsistere in virtute propria.

Ad 737 sqq. S. Thomas: „Illa quae significant substantiam, dicunt quid est aliquid absolute. Quae autem praedicant qualitatem, non dicunt quid est illud de quo praedicatur absolute, sed quale quid. Et simile est in quantitate et in aliis generibus. Et ex hoc patet quod ipsa substantia dicitur ens ratione suiipsius, quia absolute significantia substantiam significant quid est hoc. Alia vero dicuntur entia, non quia ipsa habeant secundum se aliquam quidditatem, quasi secundum se entia, cum non ita dicant absolute quid: sed eo quod ‚sunt talis entis‘, idest eo quod habent aliquam habitudinem ad substantiam, quae est per se ens; quia non significant quidditatem; inquantum scii, quaedam sunt qualitates talis entis, scii, substantiae, et quaedam quantitates, et aliae passionες, vel aliquid aliud tale, quod significatur per alia genera [τα δ' ἄλλα λέγεται ὄντα τῷ τοιοῦτω ὄντι <τῇ οὐσίᾳ> τὰ μὲν ποσότητα εἶναι, τὰ δὲ ποιότητα, τὰ δὲ πάθη, τὰ δὲ ἄλλο τι τοιοῦτον: Met. VII 1, 1028 a 18].... In definitione cuiuslibet accidentium oportet ponere definitionem substantiae. . . . [Accidentia] non habent esse nisi per hoc quod insunt substantiae. . . . — Quorum [sc. accidentium] subiectum proprium non est materia prima, sed substantia composita quae est substantia in actu" (In Met. VII lect. 1 n. 1250 sq. 1258sq.; lect. 2 n. 1284; cf. lect. 4). Cf. C. g. IV 14 (cit. ad 731). — „Formae autem et accidentia et alia huiusmodi, non dicuntur entia quasi ipsa sint, sed quia eis aliquid est; ut albedo ea ratione dicitur ens, quia ea subiectum est album. Unde, secundum Philosophum [Met. VII 1], accidens magis proprie dicitur **entis** quam **ens**" (S. th. I 45, 4). — „Secundum Avicennam in sua Metaph. esse non potest poni in definitione alicuius generis et speciei. . . . Ideo haec non est vera definitio substantiae: substantia est quod per se est; vel [accidentis]: accidens est quod est in alio. Sed . . . substantia est res cuius naturae debetur esse non in alio; accidens vero est res, cuius naturae debetur esse in alio. Unde . . . quamvis accidens miraculose sit non in subiecto, non tamen pertinet ad definitionem substantiae; . . . quia adhuc natura eius remanet talis ut ei debeatur esse in alio" (Qdl. IX a. 5 ad 2; cf. IV Dist. 12, 1 a. 1 sol. 1 ad 2; S. th. III 77, 1 ad 2). — „Cum enim effectus magis dependeat a causa prima quam a causa secunda, potest Deus, qui est prima causa substantiae et accidentis, per suam infinitam virtutem conservare in esse accidens subtracta substantia, per quam conservabatur in esse sicut per propriam causam: sicut etiam alios effectus naturalium causarum potest producere sine naturalibus causis" (S. th. III 77, 1 c.; cf. ad 4; IV Dist. 12, 1 a. 1 sol. 1 ad 1; sol. 3 ad 5).

§ 3. De relatione.

THESIS XXII: Relationes praedicamentales dantur in rerum natura et a fundamentis suis distinguuntur realiter.

A. Horvath, Metaphysik der Relationen.

741. St. qu. 1. Relatio praedicamentalis definitur: accidens reale, cuius totum esse est ad aliud se habere (cf. n. 190 sqq.). — Ad relationem prae-

dicamentalem, cum sit realis respectus adventitius seu superadditus essentiae absolutae, requiritur: a) subiectum reale, quia, quod realiter refertur, necesse est etiam ipsum sit reale; b) terminus realis et realiter distinctus a subiecto, quod ad hunc terminum refertur, quia ordo realis et realis oppositio relativa non potest intercedere nisi inter ea, quae sunt realiter distincta; ideo, pereunte termino reali, perit relatio praedicamentalis: ita mortuo filio perit relatio paternitatis¹: inter duos homines vultu similes intercedit specialis relatio similitudinis: mutato uno, similitudinis relatio etiam in altero desinit; c) fundamentum reale, ex quo relatio resultat, et in virtute cuius convenit. Hoc fundamentum, a quo in thesi dicimus realiter distinctam ipsam relationem praedicamentalem, est pro relationibus causalitatis exercitium causalitatis seu actio et passio, non quatenus transeunt, sed quatenus permanent, secundum determinationem relictam, pro relationibus convenientiae et disconvenientiae ipsa substantia aut quantitas et qualitas {cf. 1. c.).

2. Quidam veteres philosophi, de quibus loquitur S. Thomas, dicuntur negasse simpliciter relationes praedicamentales seu relationes reales secundum esse, cum non distinguant ipsum „esse ad“, in quo consistit formaliter relatio praedicamentalis, a comparatione rationis, qua unum refertur ad aliud. Ideo relationes, quae dicuntur praedicamentales, tamquam relationes rationis habebant. Haec sententia etiam Nominalistis attribuitur; eam certo propugnabit Aureolus. Suarez eiusque schola concedunt esse relationes praedicamentales, quas tamen realiter idem esse cum fundamentis suis dicunt.

742. Prob. th. I p. (Relationes praedicamentales dantur in rerum natura). — Relatio praedicamentalis est accidens reale, cuius totum esse est ad aliud se habere. Atqui dantur in rerum natura accidentia realia, quorum totum esse est ad aliud se habere. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* discurrendo per tria genera relationis praedicamentalis in Logica (n. 191, 3) statuta, et ostendendo in unoquoque eorum verificari definitionem relationis praedicamentalis.

a) Relatio convenientiae et disconvenientiae est accidens reale, cuius totum esse est ad aliud se habere. — Convenientiam et disconvenientiam **relationes** esse (sive reales, sive rationis), ac proinde eorum esse consistere in „esse ad aliud“, a nemine negatur, ne a Nominalistis quidem, qui asserebant hoc «esse ad» aliquid rationis tantum esse. Sed hae relationes sunt **reales**, cum insint in rebus, etiam nemine considerante. Nemine enim considerante, res sunt convenientes inter se et disconvenientes. Et hae relationes sunt **accidentia**; sunt enim entitates, quae subiecta relationum, ut sunt homines inter se similes, accidentaliter determinant. Et sunt **accidentia**, **quorum totum esse**

* Paternitas est relatio causae ad effectum; desinit, si desinit effectus. Effectus autem est filius: homo, qui a parentibus generatur, non anima, quae a Deo creatur.

est ad aliud se habere; nam secundum conceptum suum aliquid omnino relativi sunt. Ita similitudo duorum hominum, convenientia eorum secundum figuram vultus, est aliquid omnino relativum, a figura vultus, in qua fundatur, quae est aliquid absoluti, omnino diversum.

b) Similiter relatio mensurae ex parte mensurati est tale accidens. Ex potentia visiva, tota entitate sua ordinata ad obiecta videnda, resultat relatio realis ad haec obiecta; «esse ad» ad haec obiecta tamquam ad videnda. Hoc -esse ad» diversum est ab ipsa potentia visiva et a relatione transcendentali, inclusa in hac potentia. Quae relatio transcendentalis nihil aliud est quam potentia visiva, inquantum est mensurata et specificata ab obiecto videndo. Potentia ita determinata non est illud .esse ad», sed fundamentum absolutum, ex quo hoc resultat. Proinde illud «esse ad» est accidens, cuius totum esse est ad aliud se habere.

c) Etiam relatio causalitatis (quae non est mensura) est accidens reale, cuius totum esse est ad aliud se habere; nam actio et passio permanentem determinationem relinquunt in causa et in effectum, in virtute cuius haec iugiter ad invicem referuntur seu habent «esse ad invicem». Hoc «esse ad» est accidens reale pure relativum, distinctum a determinatione, quae ex actione et passione in causa et in effectum remanet. Haec determinatio non est aliquid relativi, sed aliquid absoluti, quod est fundamentum huius relativi.

Prob. II p. (Relationes praedicamentales a fundamentis suis distinguuntur realiter). — Haec pars iam satis manifestatur ex I p.: Si sunt relationes tamquam accidentia realia, quorum totum esse est «ad aliud se habere», necesse est, esse etiam realiter distincta a fundamentis suis, quae sunt aliquid absoluti. Sed probatur insuper ex reali separabilitate: Relationes, quae separari possunt a fundamentis suis, ab eis realiter distinguuntur. Atqui relationes praedicamentales a fundamentis suis separari possunt; destructo enim termino, perit relatio. Mortuo filio, desinit relatio paternitatis; eius vero fundamentum: determinatio in patre relicta ex actione generativa, non desinit; mortuo uno fratrum geminorum ad invicem omnino similium, desinit haec similitudo in superstite, similitudinis vero fundamentum: specialis figura vultus, in eo manet. Ergo.

743. Coroll. 1. Ergo tria gradatim distinguenda sunt: a) fundamentum relationis realis; b) ipsa haec relatio, independenter a mentis consideratione in rerum natura existens, seu «esse ad»; c) relatio seu comparatio intellectus apprehendentis hanc relationem. Haec intellectus comparatio fundatur in relatione reali, sicut ista fundatur in fundamento suo. Hanc intellectus comparisonem Nominalistae a relatione praedicamentali non distinguebant.

2. Ergo fundamentum realiter est causa formalis relationis, quia est id, quo est relatio. Habet enim fundamentum duplicem effectum formalem: primum, quatenus absolute actuatur subiectum; secundarium,

quatenus constituit subiectum relatum ad aliud, ad terminum. Ita effectus primarius albedinis est reddere album, secundarius reddere simile (exsistente altero albo). Terminus est conditio sine qua non, ut ex fundamento resultet relatio. Causa vero efficiens relationis est generans fundamentum. Haec est causa, ut relatio fiat, fundamentum vero est causa, ut relatio sit. Exsistente termino, generans generando fundamentum statim efficit etiam relationem; termino vero non exsistente, generans generando fundamentum virtualiter tantum generat relationem, quatenus generat fundamentum determinatum ad emanandam relationem, ubi primum exstiterit terminus.

744. Schol. Ad diiudicandum de distinctione numerica relationum nota: a) Cum non possint duo accidentia eiusdem speciei esse in eodem subiecto (cf. n. 389, 2), et cum unitas et diversitas specifica relationum desumatur a fundamento per ordinem ad terminum, fundamentum idem, ordinans ad plures terminos eiusdem speciei, non causât plures relationes, sed unam eandemque extendit ad plures terminos: ita cubus una aequalitate refertur ad omnes cubos aequales sibi, et pater una paternitate refertur ad omnes filios suos; similiter fundamentum ordinans ad plures terminos, qui natura sua unum constituunt terminum totalem, ut generatio-passio ordinans ad patrem et matrem, et generatim effectus respiciens plures causas partiales, non constituit plures numero relationes, sed unam, respicientem plures terminos illos partiales, sicut filius una filiatione respicit patrem et matrem.

b) Una relatio numquam fundat aliam. Relatio est entitas ita debilis, ut indigeat pro sustentaculo entitate perfectiore se. Sicut relatio non potest oriri et perdurare sine fundamento absoluto, quo sustentatur in esse, ita a fortiori ipsa non potest deservire tamquam sustentaculum alterius relationis; similiter, sicut unum accidens non potest sustentare aliud, quia ipsum non habet subsistentiam. Praeterea sententia contradictoria inducit processum in infinitum in relationibus. Paternitas fundaret relationem similitudinis ad aliam paternitatem et dissimilitudinis ad filiationem vel quamcumque aliam relationem; rursus relatio haec dissimilitudinis cum alia dissimilitudine fundaret relationem similitudinis, et similitudo iterum fundaret dissimilitudinem cum alia specie relationis etc. Quare dicendum est relationem, cum sit essentialiter respectus, non indigere alicuius superadditi, quo ad alia referatur, sed refertur immediate per seipsam quasi transcendentaliter ad quaecumque alia, ad quae naturaliter referibilis est. Ita duae paternitates, quatenus similes, quasi transcendentaliter, ipsa sua entitate, non nova entitate relativa superaddita, ad invicem referuntur.

Nota. — Relatio, entitative simplex, terminative multiplex esse potest, quatenus extenditur terminative ad diversos terminos, similiter sicut idem habitus scientiae extenditur extrinsecus ad novas conclusiones et exsistentia (subsistentia) ad novas partes.

745. *Obi.* 1. Non distinguitur a fundamento suo realiter, quod est comparatio intellectus. Atqui relatio praedicamentalis est comparatio intellectus. Ergo. — *Resp. Cone, niai.; dist. min.:* Cognitio relationis est comparatio intellectus, *conc.*; ipsa relatio, *nego.* *Dist. consq.:* Si relatio esset comparatio intellectus tantum, *conc.*; si est realis independenter ab intellectu, *nego.*

2. Atqui ipsa relatio non est realis. *Probo.* Quod advenit alicui vel recedit ab eo per transmutationem alterius tantum, non est reale. Atqui relatio advenit et recedit per meram transmutationem alterius, i. e. termini. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si non realiter resultat, *conc.*; si realiter resultat, *nego.* *Contradist. min.:* Advenit, i. e. realiter resultat, *conc.*; non realiter resultat, *nego.*

3. Atqui relatio praedicamentalis non resultat realiter. *Probo.* Quod essentialiter consistit in „esse ad“, non resultat realiter. Atqui relatio praedicamentalis consistit in „esse ad“. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si simul non dicitur „esse in“ *conc.*; si simul dicitur „esse in“ *nego.* *Contradist. min.:* Ita ut simul dicat „esse in“, *conc.*; ita ut simul non dicat „esse in“ *nego* (cf. n. 110).

4. Atqui relatio praedicamentalis non dicitur „esse in“ seu non est accidens reale, realiter distinctum a suo fundamento. *Probo.* Si res iam per ipsum fundamentum refertur ad aliud, relatio non est accidens realiter distinctum a fundamento suo. Atqui res iam per ipsum fundamentum refertur ad aliud. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si per fundamentum refertur ad aliud formaliter, *conc.*; fundamentaliter tantum, *nego.* *Contradist. min.*

5. Atqui res formaliter non refertur ad aliud per relationem, quae est realiter distincta a fundamento suo. *Probo.* Si res referretur ad aliud non per seipsam, sed per accidens superadditum, essent in eadem re plura accidentia relativa solo numero distincta, immo accidentia numero infinita. Atqui hoc repugnat. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si ipsa relatio non se referret per seipsam ad quemcumque terminum suae speciei et ad quamcumque aliam relationem, *conc.*; si ipsa relatio se refert per se ipsam . . ., *nego.* *Conc. min.; dist. consq.*

Ad 742sq. **Aristoteles** dicit essentiam omnis relationis consistere in respectu ad alterum: Παντὸ γὰρ τοῦ πρό τι ἡ οὐσία πρό ἕτερον ἐπέωή ταῦτόν ἢν ἐκάστω τῶν πρό τι τὸ εἶναι διπερ τὸ πρό τι πω εἶναι: Top. VI 8, 146 b 3). — **S. Thomas:** „In quolibet novem generum accidentis est duo considerare. Quorum unum est esse quod competit unicuique ipsorum secundum quod est accidens. Et hoc communiter in omnibus est inesse subiecto accidentis enim esse est inesse. Aliud quod potest considerari in unoquoque, est propria ratio uniuscuiusque illorum generum. Et in aliis quidem generibus a relatione, utpote quantitate et qualitate, etiam propria ratio generis accipitur secundum comparisonem ad subiectum; nam quantitas dicitur mensura substantiae, qualitas vero dispositio substantiae. Sed ratio propria relationis non accipitur secundum comparisonem ad illud in quo est. sed secundum comparisonem ad aliquid extra. Si igitur consideremus, etiam in rebus creatis, relationes secundum id quod relationes sunt, sic inveniuntur esse assistentes, non intrinsecus affixae; quasi significantes respectum quodammodo contingentem ipsam rem relatum, prout ab ea tendit in alterum. Si vero consideretur relatio secundum quod est accidens, sic est inhaerens subiecto, et habens esse accidentale in ipso (S. th. I 28, 2). — „Sicut in rebus creatis, in illo quod dicitur relative, non solum est invenire respectum ad alterum, sed etiam aliquid absolutum, ita et in Deo; sed tamen aliter et aliter. Nam id quod invenitur in creatura praeter id quod continetur sub significatione nominis relativi, est **alia res**; in Deo autem non est alia res, sed una et eadem (l. c. ad 2). — „Relationes habent esse dependens, quia earum esse est **aliud** ab esse substantiae: unde habent proprium modum essendi secundum propriam rationem, sicut et in aliis accidentibus contingit Quia enim omnia accidentia sunt formae quaedam substantiae superadditae, et a principiis substantiae causatae; oportet quod eorum esse sit superadditum supra esse substantiae, **et** ab ipso dependens; et tanto uniuscuiusque eorum esse est prius vel posterius, quanto

forma accidentalis, secundum propriam rationem, fuerit propinquior substantiae vel magis perfecta. Propter quod et relatio realiter substantiae adveniens et postremum et imperfectissimum esse habet: postremum quidem, quia non solum praeexigit esse substantiae, sed etiam esse aliorum accidentium, ex quibus causatur relatio, sicut unum in quantitate causât aequalitatem, et unum in qualitate similitudinem; imperfectissimum autem, quia propria relationis ratio consistit in eo quod est ad alterum; unde esse eius proprium, quod substantiae superaddit, non solum dependet ab esse substantiae, sed etiam ab esse alicuius exterioris" (C. g. IV 14; cf. Pot. 7, 9 ad 7; q. 8, 2). — .Relationes differunt in hoc ab omnibus aliis rerum generibus, quia ea, quae sunt aliorum generum, ex ipsa ratione sui generis habent quod sint res naturae. . . . Sed relatio habet quod sit res naturae ex sua causa, per quam una res naturalem ordinem habet ad alteram; qui quidem ordo naturalis et realis est ipsis ipsa relatio. . . . Ex eodem autem habet aliquid quod sit ens et quod sit unum; et ideo contingit quod est una relatio realis tantum propter unitatem causae, sicut patet de aequalitate; propter unam enim quantitatem est in uno corpore una aequalitas tantum, quamvis sint respectus plures, secundum quos diversis corporibus dicitur esse aequale. Si autem secundum omnes illos respectus multiplicarentur realiter relationes in uno corpore, sequeretur, quod in uno essent accidentia infinita vel indeterminata (Qdl. Ia. 2; cf. S. th. III 35, 5). — .Relationes ipsae non referuntur ad aliud per aliam relationem (Pot. 7, 9 ad 2). Cf. text, ad 190sq.

CAPUT III.

DE CAUSIS ENTIS CREATI.

Complutenses, In 8 libros Phys. Aristot., disp. 8—15. **Ioan**, a S. Thoma, Philosophia naturalis, pars I, q. 10—13. **Goudin**, Philosophia: Physical, disp. 2. **A. Lang**, Das Kausalproblem. **Garrigou-Lagrange**, Dieu, son existence et sa nature I, chap. 2, sect. 3, a. 1.

ARTICULUS I.

DE CAUSIS IN GENERE.

THESIS XXIII: Conceptus causae obiectivam realitatem habet

746. St. qn. 1. **Causa** definitur: principium positivum, unde aliquid procedit realiter secundum dependentiam in esse. In qua definitione **Principium** ponitur loco generis, ut excludatur a ratione causae id, a quo aliquid pendet, non tamquam a principio, sed tamquam a termino vel medio, sicut relatio pendet a termino et quantitas ab indivisibili terminante et continuante. **Principium** est id, .a quo aliquid procedit quocumque modo" (S. Thom., S. th. I 33, 1), et dicitur dupliciter: 1. secundum intellectum — id, unde aliquid procedit secundum intellectum (sicut conclusio a praemissis procedit, quae proinde eius principium dicuntur): — 2. secundum rem — id, unde aliquid procedit secundum rem seu realiter. Principium, unde aliquid procedit secundum rem, duplex est: a) mere negativum (terminus a quo negativus), sicut a privatione procedit seu incipit generatio; b) positivum. Principium autem positivum, unde aliquid procedit realiter, iterum duplex est:

1 Terminus etiam causa relationis est, at non ut terminus, sed prout prae-habetur virtualiter in fundamento (cf. n. 191, 3; 192, 5).

alterum quod influit esse, alterum quod non influit esse, sed est principium merae inceptionis et successionis, ut a puncto tamquam a principio incipit linea et unam partem lineae et motus sequitur alia (unum post aliud, non unum propter aliud seu ex alio). Principium, quod influit esse in aliud, aut ita influit seu tribuit esse, ut habeat a se dependens secundum esse id, cui influit esse, aut influit esse sine illa dependentia. Principium, quod influit esse sine dependentia ulla, est (secundum s. theologiam) principium in divinis: Pater ut principium Filii influit esse Filio, quin Filius a Patre dependeat, quia esse, quod Pater tribuit Filio, est illud ipsum esse, quod est in Patre communicatum cum Filio. Principium autem, quod influit esse ita, ut habeat a se dependens secundum esse id, cui influit esse, dicitur causa. Ratio igitur formalis causae in ea perfectione consistit, in virtute cuius aliquid habet a se dependens aliud secundum esse. — A causa prorsus distinguitur *conditio sine qua non*, quae nullo modo dicit causalitatem, sed requisitum seu dispositionem tantum ad hoc, ut causa causalitatem suam exercere possit: ita applicatio acidi ad metallum est requisitum, ut causalitas chimica acidi et metalli ad invicem exerceatur.

Quod procedit a principio, dicitur *principiatum*; quod procedit a causa, dicitur *effectus*. Cum effectus vere dependeat a causa secundum esse, causa praecedat effectum tempore vel saltem naturaliter necesse est, in conceptu vero principiati talis dependentia et posterioritas non includitur, sed ordo originis tantum.

2. Obiectivam realitatem conceptus causae iam negabant veteres Sceptici (praesertim Aenesidemus) ex eo, quod conceptus iste sit relativus, omne autem relativum esse rationis tantum dicebant. Locke² ita de causalitate loquitur, ut credi possit rationem causae in mera successione unius ad aliud ab ipso reponi, quod funditus everteret conceptum causae, in quo essentialiter includitur dependentia unius ab alio. Hume probare nititur conceptum causae neque ex experientia externa neque ex interna deduci posse, ac proinde omnino reiciendum esse.

747. Prob. th. Obiectivam realitatem habet conceptus, qui immediate tamquam obiectivam realitatem habens abstrahitur ex experientia interna seu ex testimonio conscientiae, et cuius obiectiva realitas insuper ratiocinio apodictice probatur. Atqui conceptus causae immediate abstrahitur ex experientia interna tamquam obiectivam realitatem habens, et eius obiectiva realitas insuper ratiocinio apodictice probatur. Ergo.

Mai. patet ex veracitate intellectus simpliciter apprehendentis et ratiocinantis. — *Prob. minoris 1. p.* (Conceptus causae immediate ex ex-

¹ In hac ipsa dependentia consistit prioritas naturae.

^{*} Essay concerning the human understanding 1. 2, c. 26, § 1.

perientia interna abstrahitur tamquam obiectivam realitatem habens). — Infallibili conscientiae testimonio constat nos producere in nobis (intelligendo, volendo etc.) et in aliis rebus (tangendo, movendo, percutiendo) diversas realitates, quae esse accipiunt a nobis, dependenter a nostra actione, et clare percipimus effectum non tantum esse **post** actionem, sed **ex** actione nostra. Atqui qui percipit hoc, abstrahit conceptum causae tamquam conceptum, qui obiectivam realitatem habet. Ergo vere sumus causae harum realitatum, ac proinde, intelligendo actionem nostram in nosmetipsos et in alias res (seu ex actione nostra immanente et transeunto), abstrahimus conceptum causae tamquam obiectivam realitatem habentem. — Similiter per testimonium conscientiae ope sensuum inferiorum, praesertim tactus, experimur res mediantibus qualitatibus sensilibus agere in nos (cf. n. 484), ac proinde, intelligendo hanc actionem rerum in nos, abstrahimus conceptum causae tamquam conceptum, qui obiectivam realitatem habet.

Prob. minoris 2. p. (Conceptus causae obiectiva realitas apodictice ratiocinio probatur). — Si quaedam, postquam non fuerunt, incipiunt esse, datur causa, seu conceptus causae obiectivam realitatem habet. Atqui quaedam, postquam non fuerunt, incipiunt esse. Ergo.

Min. ex experientia est manifesta. — *Prob. mai.* Quae incipiunt esse, postquam non fuerunt, accipiunt esse — ab alio sane, cum nihil possit sibi ipsi dare esse (ad hoc enim simul esse et non esse deberet; cf. infra schol. 5), quod proinde eis esse influit seu est eorum causa. — Quae incipiunt esse, necessario accipiunt esse seu causantur, sed non est necessarium ea, quae accipiunt esse seu causantur, incipere in tempore, cum aliquid possit causari ab aeterno (cf. n. 370 sqq.). In conceptu enim causalitatis non includitur initium in tempore.

748. Coroll. Ergo per experientiam **internam** intellectus et sensus communis, et etiam simplici sensatione sensuum inferiorum immediate apprehendimus causalitatem concrete. Exinde intellectus mox abstrahit conceptum universalem causae tamquam conceptum, qui obiectivam realitatem habet in rerum natura. Praeterea facili ratiocinio ex eo, quod quaedam fieri videmus, deducimus esse causas in rerum natura. Cum hoc tamen stat: experientiam **externam** circa res extra nos positas immediate non manifestare nisi successionem, non dependentiam causalem. Utrum habeatur dependentia, hoc inductionis ope investigandum est, i. e. repetitis observationibus sub diversis circumstantiis investigandum est, utrum sit accidentalis tantum coexistentia an interna conexio causalis (cf. n. 77).

749. Schol. 1. Quotuplex sit causa. — Quattuor modis potest aliquid influere esse in aliud seu habere a se dependens aliud secundum esse: vel ut **materia**, vel ut **forma**, vel ut **efficiens**, vel ut **finis**. Materia influit esse sustentando formam, forma actuando materiam,

efficiens efficiendo, finis alliciendo. Quare quattuor sunt genera causarum: materialis, formalis, efficiens, finalis. — Quattuor haec genera causarum manifestantur experientia interna et concluduntur ratiocinio ex eo, quod aliquid novi oritur in rerum natura. Nam experimur res agere **efficienter** in nos tamquam in subiectum seu **materiam** et nos tamquam subiectum seu **materiam** ex earum actione suscipere formas seu actuationes; similiter experimur nos **efficienter** agere in res tamquam in **materiam** easque ex nostra actione formam seu actuationem suscipere, quam nos tamquam finem intendimus. Pariter ratiocinio concluduntur quattuor causae: Quodcumque novum oritur ex alio et in alio, non potest explicari nisi concursu quattuor causarum: materia et forma et efficiente et fine.

2. Conceptus causae ad quattuor genera causarum est analogus. — „Causa“ est concretum accidentale: id quod habet causalitatem, subiectum habens causalitatem (cf. n. 14 35). Ideo causa potest sumi materialiter pro subiecto et formaliter pro forma, pro causalitate. Si causa sumitur **materialiter** pro substantia subsistente, quae est subiectum subsistens habens causalitatem, est univoca ad quattuor causas creatas; si vero sumitur materialiter pro quocumque alio subiecto, in quo immediate inest causalitas, etiam ad diversa genera accidentium spectat et est analogia. Si causa sumitur **formaliter**, potest sumi pro relatione causalitatis et pro fundamento huius relationis. Si causa sumitur **relative**, conceptus est analogus; nam causa relative sumpta aliquando est relatio rationis tantum (causa finalis, Deus ut causa efficiens), aliquando est relatio realis (ceterae causae). Si causa sumitur **fundamentaliter**, pro fundamento relationis causalitatis, conceptus causae est analogus. Nam causa efficiens creata ita sumpta est actio physica (actio praedicamentalis) et emanatio actionis physicae, et est etiam actio metaphysica (inquantum haec est virtualiter transiens), et emanatio actionis metaphysicae (cf. n. 194). Causa efficiens divina (Deus ut causa efficiens terminans relationem dependentiae effectus) est substantia divina, conotans effectum extrinsecus illatum. Causa materialis et formalis est tota entitas materiae et formae. Causa finalis est bonum spirans actualiter seu terminans actualementem appetitionem in appetente. — Conceptus causae est analogus analogia proportionalitatis propriae: Sicut se habet causa efficiens ad effectum suum, ita finalis se habet ad suum, etc. Habitudo igitur ad effectum in omnibus causis est proportionaliter eadem.

Conceptus effectus est univocus, si sumitur relative. Relatio enim effectus semper est relatio realis dependentiae. Si vero effectus sumitur pro fundamento relationis, est conceptus analogus; ita enim aliquando est passio praedicamentalis (effectus causae efficientis), aliquando est tota entitas materiae et formae (effectus causae materialis et formalis), aliquando est appetitio ut elicitata ab appetitu (effectus causae finalis). Si effectus sumitur materialiter pro substantia subsistente,

est univocus; si vero sumitur pro quocumque accidente producto in substantia, est analogus.

3. *Habitudo causae ad effectum.* — a) Causa praecedit effectum prioritatem naturae. Prioritas naturae est prioritas, cui respondet dependentia causalis: natura prius est, unde aliquid dependet; sed effectus dependet a causa. Ergo. — Axioma: „Omnis causa est prior effectu suo“, valet, si causa et effectus materialiter seu entitative considerantur; si vero considerantur formaliter seu relative, tunc valet axioma: Correlativa sunt simul et tempore et natura et intellectu (cf. n. 192, 4). — b) Causa distinguitur ab effectu suo realiter; nam quod ab alio realiter dependet, realiter ab eo distinguitur. Hoc valet simpliciter de causis extrinsecis: de causa efficiente et finali; sed cum addito verificatur etiam de causis intrinsecis: de causa materiali et formali. Etiam causa intrinseca distinguitur ab effectu suo inadaequate sicut pars a toto, et distinguitur etiam adaequate ab effectu suo immediato (ab effectu inadaequato). Effectus immediatus formae est materia: forma facit esse materiam; effectus immediatus materiae est forma: materia facit esse formam (cf. n. 754). — c) Secundum quid, i. e. sub illo respectu, quo causât, omnis causa est perfectior effectu suo, quia sub hoc respectu effectus pendet ab ipsa; simpliciter tamen, i. e. secundum naturam suam et esse suum absolute considerata, non omnis causa est perfectior effectu suo. Nam quaedam causae (materia et forma) sunt partes intrinsecus constituentes totum seu effectum (causae intrinsecae), sed pars non est perfectior toto; et quaedam causa (causa materialis dispositiva) est dispositio et via ad formam et ad totum, quae proinde perfectiora sunt. — d) Causa efficiens **principalis** est aequae perfecta aut perfectior effectu suo. Nam causa efficiens principalis aut est univoca seu eiusdem rationis cum effectu (ut homo, qui generat hominem), ac proinde aequae perfecta, aut est aequivoca seu altioris rationis et perfectior effectu suo. Solus Deus est talis causa. Creaturae, sicut in esse, ita etiam in agere secundum speciem suam determinantur. Et notetur non tantum generationes viventium esse effectus univocos, sed etiam alios effectus omnes, quos creaturae, sive viventes sive non viventes, secundum speciem suam producunt. Omnes prae se ferunt indolem specificam; ita actiones et artefacta hominum, actiones brutorum, quae sequuntur cognitionem aestimativae, activitas physica et chimica mineralium. At causa efficiens **instrumentalis** non debet esse perfectior effectu suo neque aequae perfecta, quia effectus non assimilatur instrumento, sed principali agenti. — e) *Finis*, cuius gratia, seu finis ut causa, propter quam aliquid est aut fit, si ex natura sua est finis, semper est perfectior effectu suo, i. e. eo, quod finalizat (eo, ad quod movet finis; eo, quod est propter finem); si vero est finis operantis tantum (ex libitu operantis), non est semper perfectior. Nam ex ordine naturae naturaliter imperfectius est propter perfectius, sed potest homo, pervertendo ordinem, intendere perfectius

propter imperfectum, ut cum quis eleemosynam dat ex vana gloria. Similiter linis effectus, i. e. linis, in (piem operatio ex natura sua est ordinata (linis operis), terminus actionis efficientis, non est perfectior quam id, in quod causalitatem suam exercet, i. e. quam causa efficiens, quia effectus causae efficientis non est perfectior quam haec causa ipsa (cf. n. 770, 3).

4. Axiomata scholastica causalitatem respicientia. — I. Semper id magis tale est, propter quod unumquodque est tale (Arist., Anal. post. I 2)¹. — Propter quod unumquodque [tale], [et] illud magis (S. Thom., S. th. I 87, 2 ad 3; 88, 3 ad 2; Ver. 10, 9 arg. 3 et ad 3). — Quando causa et effectus conveniunt in nomine, tunc illud nomen magis praedicatur de causa quam de effectu (S. Thom., In Anal. post. I 2 lect. 6 n. 4).

II. Quod dicitur maxime tale in aliquo genere, est causa omnium, quae sunt illius generis (S. Thom., S. th. I 2, 3) — Unumquodque inter alia maxime dicitur, ex quo causatur in aliis aliquid univoce praedicatum de eis (S. Thom., In Met. II lect. 2 n. 292). — Unumquodque id ipsum maxime aliorum est, secundum quod aliis univocatio² inest (Arist., Met. II 1)³.

III. Omnia quae sunt in aliquo genere, derivantur a principio illius generis (S. Thom., S. th. I-II 1, 1 sed contra). — Quod est primum in quolibet genere, est causa omnium eorum, quae sunt post, ut dicitur in II Met. [c. 1] (S. Thom., S. th. III 56, 1). — Semper, quod est per se, est causa eius, quod est per aliud (S. Thom., In Anal. post. I 2 lect. 7 in fine).

Axiomata haec verificantur, "quando unum est causa alterius essentiali ordine causae" (S. Thom., I Dist. 12 a. 2 ad 2), i. e. axiomata haec intelligenda sunt de causis, unde non tantum pendet existentia effectus in aliquo individuo, sed unde dependet etiam ipsa ratio formalis, qua formaliter constituitur effectus, e. g. unde dependet non solum esse cognitum in aliquo individuo — sicut unus homo accipit notitiam ab alio —. sed ipsa ratio formalis notitiae — sicut ipsa essentia notitiae pendet a principiis. Hae autem causae sunt causae aequivocae, aut stricte (Deus) aut sensu latiore, quibus praedicatum, quod constituit rationem formalem effectus, essentialiter convenit, sive tamquam proprium sive tamquam ipsa essentia, cum effectui non conveniat nisi per participationem. His effectibus praedicatum proinde minus convenit, causis vero convenit magis (I) et maxime (II), immo infinito gradu convenit causae, cui praedicatum convenit essentialiter stricte tamquam

¹ Αεί γάρ δι' ὃ ὑπάρχει ἕκαστον, Ἐκεῖνο μᾶλλον ὑπάρχει (72 a 29).

² .Univoce*. wunivocatio* late intelligatur etiam de praedicatis transcendentibus eandem denominationem habentibus.

³ Ἐκαστον δέ μάλιστα αὐτό των ἄλλων, καθ' ὃ και τοί ἄλλοι ὑπάρχει τό συν-ῶνυμον (993 b 24).

ipsa essentia (convenit formaliter, si praedicatum exprimit perfectionem simpliciter simplicem; convenit virtualiter si exprimit perfectionem mixtam). Et hae causae sunt **primum** (HI) in unoquoque genere (et quasi-genere) et **principium** omnium, quae sunt huius generis. — Aliae conditiones, quae requirantur, ut haec axiomata verificentur, passim apud auctores recensentur; sed haec unica sufficit. Cf. Complutenses, In Aristotelis Dialecticam, disp. 18 q. 1 n. 16.

Exempla. — Principia sunt magis nota quam conclusiones; principia sunt maxime nota, et sunt primum in genere notitiae, unde derivatur omnis notitia. Similiter finis magis amatur quam media, et maxime amatur et super omnia amatur, si est finis ultimus. Qui finis ultimus est absolute primum in genere appetitionis, unde omnis appetitio derivatur. Finis intermedius est relative primum. Secundum Physicam veterum ignis est maxime calidus; cetera autem corpora minus, quia veteres concipiebant ignem tamquam corpus, cuius qualitas propria esset calor. Ignis proinde fuisset principium omnis caloris, qui aliis corporibus imperfecte participaretur. Quod quidem exemplum non est bonum, quia calor non est qualitas propria, specialis alicuius corporis, sed accidens commune. Sed loco eius ponimus qualitatem chemicam, quae in elementis separatis est in gradu intensissimo, in mixtis autem remisse et participative (cf. n. 407, 1). Virtus, sapientia, veritas, bonitas, entitas creaturis conveniunt secundum magis et minus, Deo autem maxime, i. e. infinite, et a Deo hae perfectiones participantur creaturis. Deo hae perfectiones conveniunt infinite, quia conveniunt ei essentialiter stricte tamquam ipsa essentia: Deus est ipsa virtus, ipsa sapientia, veritas, bonitas, entitas (esse per essentiam). Esse calidum convenit creaturis secundum magis et minus; Deo autem infinite convenit, non quidem formaliter, cum sit perfectio mixta, sed virtualiter tantum: Deus est ipse calor virtualiter eminenter.

5. **Principium causalitatis**: «Quidquid fit. causam habet» (.nihil fit sine causa proportionate.“), est principium per se notum omnibus. Hoc principium ita intelligatur. ut omne quod fit, habeat causam a se realiter distinctam: Nihil causât seipsum. Hoc esset contradictorium. Deberet simul esse et non esse. Causât enim et causatur: inquantum causât, deberet esse, inquantum causatur, deberet non esse (cf. n. 342, 1; 656). Hoc etiam Hume concedit, qui tamen contendit posse esse sine causa id, quod fit. Sed id, quod fit, neque potest esse sine causa. Non est sine causa **positive**, ita ut a seipso esset. Ens a seipso existens non est quidem contradictorium. At hoc ens non fit. sed semper est, et necessario est. Non habet esse post non-esse, sed habet esse semper et necessario. Est ens absolute necessarium: Deus. Contra, quod fit, aliquando non erat; habet esse post non-esse. Non-esse praecedit eius esse, si non tempore, saltem natura. Sed quod fit, neque est sine causa mere **negative** tamquam ens contingens, quod oriatur sine causa, quod post non-esse haberet esse sine causa. Tale

quid est contradictorium. Nam esse sine causa, existentia incausata, non potest concipi mere negative. Est enim positiva perfectio: independentia in esse, in virtute cuius id, quod est sine causa, habet esse in absoluta independentia a quocumque alio. Haec independentia est esse a se entis absolute necessarii, quod contradictorie opponitur ei, quod fit. — Etiam **principium rationis sufficientis**: „Nihil est sine ratione §ufficiente 4, est principium per se notum omnibus. Nam ratio sufficiens est id, quo aliquid est id, quod est (sive secundum essentiam sive secundum existentiam); quo est sufficienter determinatum, ut sit id, quod est (sive secundum essentiam: ut sit tale quid, sive secundum existentiam: ut sit existens). Sed quidquid est, sive existens sive possibile tantum, habet saltem in se ipso et per seipsum, quo est id, quod est. Ita Deus seu ens a se habet in se et a se rationem sufficientem, cur sit, licet sui esse non habeat causam. — Principium rationis sufficientis igitur latius patet; extenditur enim ad omne ens absolute, cum principium causalitatis non extendatur nisi ad ens, quod fit, quod extra se habet rationem sui sufficientem. Est enim ratio sufficiens intrinseca, **essendi**, et ratio sufficiens extrinseca, **fiendi**. Causa est ratio sufficiens extrinseca, **fiendi**, realiter distincta ab effectu, et principium causalitatis, tamquam principium **fiendi**, secundum hanc rationem sufficientem extrinsecam dicitur, cum principium rationis sufficientis dicatur tum secundum extrinsecam, tum secundum intrinsecam rationem sufficientem. Ideo dicitur etiam secundum distinctionem rationis ratiocinatae, immo (latius) secundum distinctionem rationis ratiocinantis, ut cum Deus dicitur ens a se seu habere esse a se, ex essentia sua rationem sufficientem sui esse.

Principium rationis sufficientis et principium causalitatis reducuntur ad principium contradictionis, ex eoque probari possunt indirecte per reductionem ad absurdum (cf. n. 645 sq.). — Si aliquid esset sine ratione sufficiente, simul esset id, quod est, et simul non esset, quia non haberet in se id, quo esset id, quod est. Similiter, si aliquid diceretur fieri sine causa, simul esset causatum et non esset: esset causatum, quia dicitur fieri; et tamen non esset causatum, quia dicitur non habere causam. Cum autem propositiones per se notae seu iudicia analytica immediata sint duplicis generis (in quibusdam praedicatum est definitio subiecti, in aliis vero est prima proprietas, cf. n. 218, 1), principium rationis sufficientis ad primum, principium causalitatis ad alterum genus spectat. Omnis enim entis definitio est: habens esse; ens est habens esse. In hac definitione exprimitur tum essentia: id, quo aliquid determinatum est, ut sit tale; tum esse: id, quo aliquid determinatum est, ut sit (existens vel possibile). Et immediata proprietas eius, quod fit, est: habere causam, dependere a causa. Hanc probationem indirectam aliqui, ut Margerie, Laminne, Geyser, Descoqs, Fuetscher, negant, qui ceteroquin haec principia agnoscunt tamquam absolutae necessitatis. Hi philosophi frustra probationem quaerunt di-

rectam. Alii, ut Isenkrahe, Hessen, Sawicki, in peius abeunt, cum etiam de necessitate absoluta principii causalitatis dubitentl.

Veteres principium causalitatis enuntiaverunt trita illa formula: .Quidquid movetur (i. e. fit), ab alio movetur/ Quae formula expresse etiam enuntiat distinctionem realem inter causam et effectum, non expressam altera formula.

6. Causae sunt sibi invicem causae. — Hoc effatum intelligatur de causis diversi generis sibi ad invicem respondentibus; sibi autem respondent materia et forma, efficiens et finis: Forma facit esse materiam, materia formam; finis movet ad actionem causam efficientem, quae hac ipsa actione sua efficit finem. Ita medicus, qui sanat filium suum aegrotum, movetur filii sanitate, quam ipse medicus tamquam causa efficiens efficit. Causae autem eiusdem generis non possunt causaliter ad invicem influere, quia ad exercendam causalitatem easdem conditiones requirunt. Ita causa efficiens requirit existentiam: ut causet, debet exsistere; materia requirit potentialitatem actualitate privatam, forma actualitatem in materia receptibilem. Ut igitur ad invicem causaliter influant, requireretur, ut has conditiones simul haberent et non haberent: Causa efficiens, ut efficiat, deberet exsistere, ut autem efficiatur, deberet non exsistere; materia ut causalitatem suam exerceat, deberet esse in statu potentialitatis, ut autem causetur, deberet esse in actu.

750. *Obi.* 1. Quod est relativum, non habet obiectivam realitatem. Atqui conceptus causae est relativus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est mera relatio rationis non fundata in aliqua perfectione eius, quod dicitur causa, *conc.*; quod est relatio, sive realis sive rationis, fundata in perfectione, qua aliquid habet a se dependens aliud in esse, *nego. Contradist. min.* — Causa relative sumpta plerumque est relatio realis, aliquando est rationis tantum (causa finalis, Deus ut causa efficiens), sed semper fundatur super perfectione, in virtute cuius aliquid habet a se dependens aliud secundum esse (causa finalis est bonitas rei, prout ab ea dependet appetitio; causa efficiens divina est substantia divina terminans sine aliqua sui mutatione realem relationem dependentiae omnium effectuum creatorum).

2. Atqui haec perfectio, in virtute cuius habet aliquid a se dependens aliud in esse, seu causa, non habet obiectivam realitatem. *Probo.* Quod neque ex experientia externa, neque ex interna deduci potest, non habet obiectivam realitatem. Atqui conceptus causae neque ex experientia externa, neque ex interna deduci potest. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod cognitione mere sensili ex experientia non colligitur, *nego*; quod neque cognitione sensili, neque abstractione intellectus ex experientia colligitur. *conc. Contradist. min.*

3. Atqui experientia nullo modo manifestat conceptum causae. *Probo.* Quod manifestat successionem tantum, nullo modo manifestat conceptum causae. Atqui experientia manifestat successionem tantum. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Experientia interna, *nego*; externa, *subdist.*: Immediate manifestat successionem tantum, *conc.*; mediate, *nego. Dist. consq.*

Ad 746sq. **Aristoteles** in Met. V 1 .dicit quod commune in omnibus dictis modis [principii] est, ut dicatur principium illud, quod est primum, aut in esse

1 Cf. C. **Fabro**, La difesa critica dei principio di causa: Rivista di filosofia neoscolastica 1936.

rei, sicut prima pars rei . . . aut in fieri rei, sicut primum movens . . . aut in rei cognitione (S. Thom., in l. c. lect. 1 n. 761 [text. Arist. cit. ad 247]). — S. Thomas: „Causa est ad quam de necessitate sequitur aliud. . . . Causa importat influxum quendam ad esse causati (In Met. V lect. 1 n. 749 751). — .Hoc nomen causa videtur importare diversitatem substantiae, et dependentiam alicuius ab altero; quam non importat nomen principii (S. th. I 33, 1 ad 1; cf. In Phys. I lect. 1 n. 5; Pot. 3, 13 ad 5; 5, 1; 10, 1 ad 8-10; Malo 3, 3c.; ad 3: S. th. I-II 75, 1 ad 2). — Aristoteles in Met. V 2 enumerat diversas species causarum. . . . Reducit eas ad quattuor. . . . Dicit . . . quod uno modo dicitur causa id, ex quo fit aliquid, et est ei ‚inexistens‘, idest intus existens. Quod quidem dicitur ad differentiam privationis, et etiam contrarii. Nam ex contrario vel privatione dicitur aliquid fieri sicut ex non inexistente, ut album ex nigro vel . . . non albo. Statua autem fit ex aere . . . sicut ex inexistente. . . . Ideo aes statuae . . . [est] causa per modum materiae. . . . Alio autem modo dicitur causa, species et exemplum, idest exemplar; et haec est causa formalis, quae comparatur dupliciter ad rem. Uno modo sicut forma intrinseca rei; et haec dicitur species. Alio modo sicut extrinseca a re, ad cuius tamen similitudinem res fieri dicitur, et secundum hoc, exemplar rei dicitur forma. . . . Tertio modo dicitur causa unde primum est principium permutationis et quietis; et haec est causa movens, vel efficiens. . . . Quarto modo dicitur causa finis; hoc autem est cuius causa aliquid fit (Αἷτιον λέγεται ἓνα μὲν τρόπον ἐξ οὗ γίνεταί τι ἐνυπάρχοντο . . . ἄλλον δὲ τὸ εἶδος καὶ τὸ παράδειγμα . . . ἐστὶ δθεν ἡ ἀρχὴ τῇ μεταβολῇ ἢ πρώτῃ ἢ τῇ ἡρεμήσειν . . . ἐστὶ ὡς τὸ τέλος · τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ οὐ ἐνεκά: 1013 a 24 26 29 32. S. Thom., in l. c. lect. 2 n. 763sq. 770; cf. Arist., Met. I 3, 983 a 26; S. Thom. lect. 4 n. 70sq.). — S. Thomas: „Necesse est esse causas quattuor. . . . Forma est causa essendi absolute, aliae vero tres sunt causae essendi secundum quod aliquid accipit esse (In Phys. II lect. 10 n. 15; cf. Arist., Phys. II 7, 198 a 14; c. 3, 194 b 23; S. Thom. lect. 5 n. 2 sq.; Arist., De an. II 4, 415 b 8; S. Thom. lect. 7 n. 318; Pot. 3, 16; Op. [31] De principiis nat.; S. th. II-II 27, 3). — .Omnis causa, inquantum est causa, est naturaliter prior suo causato. . . . Loquendo de causis in actu, necessarium est causam et causatum simul esse (De prime, nat. [Opusc., ed. Mandonnet I 14 et 16]; cf. Arist., Anal. post. II 16, 98 b 17; S. Thom. lect. 18 n. 6; III Dist. 18 a. 3 ad 3; Ver. 28, 7; Pot. 3, 13 c. et ad 5; S. th. I 42, 3 ad 2). — .Semper oportet quod causa potior sit effectu (S. th. I-II 112, 1). — .Agens non semper est nobilius patiente simpliciter loquendo, sed inquantum est agens (IV Dist. 1,1 a. 4 sol. 1 ad 3; cf. In De div. nom. c. 2 lect. 4; Ver. 7, 7 ad 1; Malo 4,1 ad 15; a. 3 ad § S. th. I 4, 2; I-II 66, 6 ad 3; II-II 148, 3 ad 2; 165, 2 ad 1).

Aristoteles: Πάν τὸ γινόμενον γίνεταί . . . ὑπὸ τινι : Met. IX 8, 1049 b 28. .Omne quod fit. fit . . . ab aliquo sicut ab agente (S. Thom., in l. c. lect. 7 n. 1849; cf. Arist. VII 7, 1032 a 13; S. Thom. lect. 6 n. 1383 sq.). — S. Thomas: „Omne quod fit, habet causam (S. th. I-II 75, 1 sed contra). — «Nihil seipsum educit de potentia inactum, vel de non esse in esse (Comp. 7). — .Omne quod movetur, ab alio movetur (S. th. 12, 3; cf. Arist., Phys. VII 1 [cit. ad 342]; De an. II 5, 417 a 17; S. Thom. lect. 10 n. 357; C. g. I, 13; Comp. 3 et 4; vide text, ad 410 in fine). — Aristoteles: Πῶς κινήθησται, εἰ μὴ ἐστὶ ἐνεργεῖν τι αἷτιον; (Met. XII 6, 1071 b 28; cf. IX 8, 1049 b 24; S. Thom. XII lect. 6 n. 2503; IX lect. 7 n. 1848). — S. Thomas: „Omne compositum causam habet: quae enim secundum se diversa sunt, non conveniunt in aliquod unum, nisi per aliquam causam adunantem ipsa (S. th. I 3, 7; cf. 65, 1; Ver. 8, 8; Pot. 3, 5: Oportet enim, si aliquid unum; a. 6: Quarum prima est; 7, 1: Secunda ratio; C. g. I 18: Amplius. Omnis; 22: Amplius. Si esse; II 15: Omne enim: In Met. VIII lect. 5 n. 1767 [cit. ad 264]). — .Quod per essentiam dicitur, est causa omnium quae per participationem dicuntur. . . . Deus autem est ens per essentiam suam: quia est ipsum esse. Omne autem aliud ens est ens per participationem: quia ens quod sit suum esse, non potest esse nisi unum. . . . Nihil natum est esse ab alio et non ab alio; quia, si natum est non ab alio esse, est per seipsum necesse esse (C. g. II 15; cf. ib.: Amplius. Quod alicui [cit. ad 790];

II Dist. 37, 1 a. 2; Spir. creat, a. 10; De subst. sep. c. 9 [al. 7]: Sed si quis diligenter; In Io. 5, 26 lect. 5 n. 1; Comp. 68; S. th. I 44, 1; 61, 1; vide axiomata cit. n. 749, 4). — „Licet habitudo ad causam non intret definitionem entis quod est causatum, tamen sequitur ad ea quao sunt de eius ratione: quia ex hoc quod aliquid per participationem est ens, sequitur quod sit causatum ab alio. Unde huiusmodi ens non potest esse, quin sit causatum; sicut nec homo, quin sit risibile [risibilis]' (S. th. I 44, 1 ad 1).

Ad 749, 6. **Aristoteles** dicit, Fquod aliqua duo ad invicem sibi sunt causae (καὶ ἀλλήλων αἰτία: Met. V 2, 1013 b 9]: quod impossibile est in eodem genere causae. . . . Efficiens et finis sibi correspondent invicem. . . . Similiter materia et forma. . . . Est igitur efficiens causa finis, finis autem causa efficientis. . . . Forma autem et materia sibi invicem sunt causae quantum ad esse' (S. Thom. in l. c. lect. 2 n. 774sq.; cf. Arist., Phys. II 3, 195 a8; S. Thom. lect. 5 n. 7; IV Dist. 17, 1 a. 4 sol. 1; Ver. 9, 3 ad 6; 28, 7 et 8; C. g. III 14; Op. De prine, nat. [cf. ad 751]; S. th. I-II 33, 4 ad 2; 113, 8 ad 1—2).

ARTICULUS II.

DE CAUSIS IN SPECIE.

§ 1. De causa formali et materiali.

751. Quid sit causa materialis, et quotuplex sit. — Causa materialis definitur ab Aristotele (Phys. II 3): ex qua fit aliquid tamquam ex inexistente. Est igitur causa materialis substratum permanens potentiale et determinabile mutationis physicae (cf. n. 278). Hoc autem duplex est: materia prima et materia secunda. Ex materia prima fit tum totum compositum substantiale corporeum (substantia corporea), tum forma substantialis. Plurimae formae substantiales fiunt ex materia quantum ad esse, quia educuntur ex materia: quaedam autem (anima humana) fit ex materia quantum ad inesse tantum. Ex materia secunda fit tum compositum accidentale corporeum (ut album), tum forma accidentalis corporea (ut albedo), quae educitur ex materia secunda.

Quia materia est potentia, quae suscipit formam, et imperfectum seu potentiale, ex quo fit perfectum, ad causam materiale reducuntur: a) accidentia, quae disponunt subiectum ad suscipiendam aliquam formam: causa materialis **dispositiva**; b) partes, sive essentielles (materia et forma) sive intégrales, ex quibus fit totum: c) quodeumque subiectum potentiale suscipiens aliquem actum. Ita substantia spiritualis relate ad accidentia sua, essentia relate ad existentiam, unum accidens relate ad aliud dicuntur causae materiales in sensu latiore.

752. Quid sit causa formalis, et quotuplex sit. — Causa formalis stricte est actus intrinsecus determinans et specificans causam materiale. Est duplex: forma **substantialis**, quae est actus materiae primae, et forma (materialis) **accidentalis**, quae est actus materiae secundae.

Quia causa formalis est actus receptus in potentia, ad causam formalem reducitur omnis actus in potentia receptus: ita accidens spi-

rituale, quod actuat substantiam spiritualem, et existentia, quae actuat essentiam, dicuntur causae formales. Quia causa formalis est principium determinativum et specificativum, etiam determinativum et specificativum extrinsecum reducitur ad causam formalem: causa formalis **extrinseca**.

753. Quomodo materia et forma (intrinseca) constituentur causae. — a) Materia et forma constituuntur causae in actu primo per suam ipsius entitatem, non per aliquid superadditum; quo distinguuntur a causa efficiente creata, quae constituitur causa in actu primo per aliquid superadditum, per potentiam operativam. Nam materia et forma sunt causae, inquantum possunt influere in effectum, i. e. in compositum, seu facere esse compositum ex materia et forma: materia per modum potentiae recipientis, forma per modum actus constituentis in specie determinata. Sed materia per suam entitatem habet, ut possit recipere formam, et forma per suam entitatem est actus materiae. Ergo sunt causae per propriam entitatem. b) Materia et forma etiam in actu secundo constituuntur causae, non mediante aliquo superaddito, sed per solam communicationem propriae entitatis; aliis verbis: causalitas materiae et formae in communicatione propriae entitatis consistit, quo iterum distinguuntur ab efficiente, quod constituitur causa mediante actione. Nam forma causalitatem exercet actuando materiam, materia recipiendo et sustentando formam. Sed forma communicata cum materia per suam ipsius entitatem est actus materiae, et materia per suam ipsius entitatem est potentia sustentans formam, ut iam dictum est.

Conditiones autem ad hoc, ut materia et forma causent seu exercent causalitatem suam in actu secundo, sunt: a) influxus efficientis formam materiae applicantis, b) dispositiones tum praeviae, quibus materia praeparatur ad recipiendam formam, tum concomitantes seu proximae, quae reddunt materiam capacem retinendi formam (cf. n. 263 sq.).

754. Qualis sit effectus materiae et formae. — Effectus **adaequatus** et ultimus materiae et formae est totum compositum; dando se ad invicem, faciunt esse compositum. Quia materia et forma intrinsecus constituunt totum compositum tamquam effectum suum adaequatum, dicuntur causae **intrinsecae**, i. e. quae insunt in ipso effectu, quo distinguuntur a causis extrinsecis: ab efficiente et a fine et a causa formali extrinseca, quae extra effectum manent ab eoque realiter distinguuntur.

Praeter hunc effectum plures possumus distinguere effectus **inadaequatos**. Materia causât generationem tamquam subiectum eius, causât formam tamquam potentia, ex qua educitur forma, et in qua suscipitur et subsistit. Forma causât generationem tamquam terminus ipsam

complens, causât materiam tamquam actus dans ipsi existentiam, expellit veterem formam a materia occupando seu informando eam.

Quoad causam formalem praeterea distinguendus est effectus formalis **primarius**, quem primarie et proxime, et effectus formalis **secundarius**, quem secundarie et remote causât. Ita effectus formalis primarius formae substantialis est compositum substantiale, secundarius est etiam compositum accidentale ex substantia et accidentibus. Forma enim substantialis non tantum est id, quo est substantia, sed etiam id, quo sunt accidentia; effectus formalis primarius quantitatis est quantum seu substantia quanta, secundarius est substantia ubicata; effectus primarius albedinis est album, secundarius simile seu album prout relatum tamquam simile alteri albo.

755. De causa formali extrinseca. — Causa formalis extrinseca in genere est specificativum extrinsecum. Hoc est duplex: **idea** seu **exemplar** — causa exemplaris, et **obiectum specificans**. Idea seu exemplari specificantur seu mensurantur artefacta, obiecto potentiae, operationes, habitus et generatim omnia, quae ratione essentiae suae specificae ad aliud ordinantur (cf. n. 432 sqq.).

Idea definitur: „forma, quam aliquid imitatur ex intentione agentis qui determinat sibi finem“ (S. Thom., Ver. 3, 1), seu: ad quam respiciens artifex operatur. In qua definitione „forma“ locum tenet generis, cetera vero distinguunt ideam ab aliis formis. Idea est forma non compositiva, sicut causa formalis intrinseca, sed imitativa, inquantum ad illam respiciens artifex ad instar eius opus suum efficit. Exemplar proxime de idea dicitur in mente artificis existente, quia haec est proxime id. ad quod respiciens artifex operatur, sed remote dicitur etiam de obiectis, quae in rerum natura existunt, quatenus eis utitur artifex ad ideam sibi efformandam, secundum quam operatur. — Ex dictis colligitur: a) ideam non esse speciem impressam, neque expressam, sed conceptum obiectivum; species enim, sive impressa sive expressa, non est id, quod cognoscitur, sed id, quo cognoscimus et in quo cognoscimus; quod autem respicit artifex operando, est id, quod cognoscitur; b) non omnem conceptum obiectivum esse ideam exemplarem, sed eum tantum, qui dicit respectum imitabilitatis, seu secundum quem artifex intendit aliquid formare. — Idea duplex est: a) idea intellectus creati, secundum quam fiunt artefacta stricte dicta; b) idea intellectus divini, secundum quam fiunt res naturales, quae sunt artefacta Dei.

Causalitas causae exemplaris (et obiecti) est ipsa actio efficientis, quatenus dirigitur ab exemplari. Causa enim exemplaris influit in effectum suum seu producit effectum suum, qui est formatio exemplati, mediante actione agentis. Ideo causa exemplaris etiam ad causam efficientem reduci potest, quatenus dirigit efficientem et cum eo unum constituit principium operandi seu efficiendi. Potest etiam reduci ad causam finalem, quia forma exemplaris inducenda in materiam est finis

intentus ab artifice. Similiter obiectum specificans, causalitatem suam exercet actione causae, quae id, quod est ab obiecto specificatum, producit. Ita obiectum specificans potentiam eo exercet causalitatem suam, quod activitatem determinat naturae producentis hanc potentiam (cf. n. 432 sqq.). Obiectum cognitionis causalitatem suam exercet mediante specie impressa (cf. n. 471, 2).

Ad 751 sqq. **Aristoteles**: Causa materialis: τὸ ἐκ οὗ γίνεται τι Ἐνυπάρχοντα ; causa formalis: τὸ εἶδος καὶ τὸ παράδειγμα (Phys. II 3, 194 b 24-26; cf. text, ad 746). — **S. Thomas**: „Materia etiam dicitur causa formae, inquantum forma non est nisi in materia; et similiter forma est causa materiae, inquantum materia non habet esse in actu nisi per formam ; materia enim et forma dicuntur relativo ad invicem (Op. De prime, nat. [ed. Mandonnet I 14]). — RForma alicuius rei praeter ipsam existens, ad duo esse potest: vel ut sit exemplar eius cuius dicitur forma; vel ut sit principium cognitionis ipsius (S. th. I 15, 1). — „Ad productionem alicuius rei ideo necessarium est exemplar, ut effectus determinatam formam consequatur: artifex enim producit determinatam formam in materia, propter exemplar ad quod inspicit, sive illud sit exemplar ad quod extra intuetur, sive sit exemplar interius mente conceptum (I 44, 3). — „Sicut autem omne quod est in potentia potest dici materia, ita omne a quo habet aliquid esse, quodcumque esse sit illud, sive substantiale sive accidentale, potest dici forma; sicut homo cum sit potentia albus, fit per albedinem actu albus; et sperma cum sit potentia homo, fit actu homo per animam. Et quia forma facit esse in actu, ideo dicitur quod forma est actus; quod autem facit actu esse substantiale, dicitur forma substantialis, et quod facit actu esse accidentale, dicitur forma accidentalis (De prime, nat. [ed. Mandonnet I 8]; cf. Ver. 3, 1 ; Qdl. IV a. 1 ; VIII a. 2).

§ 2. De causa efficiente entis creati.

THESIS XXIV: Solum ens a se seu Deus est causa efficiens prima entis creati; creaturae tamen vere sunt causae efficientes secundae, non tantum instrumentales, sed etiam principales.

756. St. qu. 1. Causa efficiens ab Aristotele (Phys. II 3) definitur: „principium, a quo primo profluit motus“. Definitio intelligenda est de ordine *exsecutionis*, non de ordine *intentionis*. Potest enim aliquid esse principium, unde primo profluit motus aut in ordine *intentionis*, aut in ordine *exsecutionis*. In ordine *intentionis* id, unde primo profluit motus, est *finis*, in ordine vero *exsecutionis* est *efficiens*. Materia enim et forma non exserunt suam causalitatem, nisi quia efficiens exserit suam. Conditio enim, ut materia et forma causent, est influxus efficientis formam materiae applicantis mediante transmutatione materiae seu mediante dispositione materiae (cf. n. 753). Id igitur, unde primo incipit motus seu fieri rei, est efficiens. — Definitio Aristotelica per se primo non spectat nisi ad causam efficientem creatam, producentem effectum non ex nihilo, sed ex praeiacente subiecto; motus enim significat physicam mutationem seu fieri ex et in aliquo subiecto. Si definitio velit etiam applicari causalitati divinae creatrici, qua aliquid fit ex nihilo seu nullo praeiacente subiecto, motus significatio extendatur etiam ad mutationem metaphysicam de non-esse simpliciter ad esse simpliciter.

Causa efficiens dividitur: a) ratione connexionis cum effectum in causam **per se**, quae ex se habet connexionem cum effectum (ita medicus ex se habet connexionem cum sanitate causanda), et causam **per accidens**, cui accidit coniungi cum effectum productum a causa per se, sive ex parte causae (ut, cum medicus cantat, medico seu arti medicinae accidit coniungi cum arte canendi, quae per se est causa cantus), sive ex parte effectus (ut, cum quis effodiendo terram invenit thesaurum, effectui per se, qui est fossa, coniungitur inventio thesauri). Causa per se subdividitur in **proximam**, quae immediate habet cum effectum connexionem, et **remotam**, quae cum effectum aliquo non habet connexionem nisi mediante alio effectum praecedente, quatenus mediante uno effectum producit alterum, ut cum mediante calefactione producit chimica resolutio. — b) Ratione subordinationis causa efficiens dividitur in **principalem**, quae agit in virtute propria, et **instrumentalem**, quae non agit in virtute propria, sed ut mota a principali. Causa principalis aut est **prima** aut **secunda**. Causa prima est, quae non tantum in virtute propria agit, sed ne quoad actuale exercitium suae virtutis quidem a quocumque pendet. Causa principalis secunda est, quae agit quidem in virtute propria, sed quoad virtutis suae actuale exercitium pendet ab alio — a causa prima —. habet actuale exercitium suae virtutis nonnisi in virtute causae primae seu tamquam participatum a causa prima. — Causa prima, cum non pendeat a quacumque alia causa superiore, sub illimitato modo entis attingit effectum seu producit effectum, ut ens est. Quapropter ei competit causalitas efficiens creatrix, qua aliquid producit ex nihilo sui et subiecti. Influxus vero causalis causae secundae est participatus sub ratione entis a causa prima, quae dat causae secundae ipsum agere et effectum ab eo productum (cf. 283, 3). Quare causa secunda causât efficienter, transeundo de potentia in actum seu recipiendo actionem et effectum seu terminum eius a causa prima, neque effectum suum producit sub ratione entis, sed sub limitata ratione talis entis. Ideo eius causalitas efficiens non est creatrix, sed dependet a praeiacente subiecto, ex quo educit formam, sive substantialem sive accidentalem, neque extenditur ad ea, quae ex nulla potentia educi possunt, ad materiam primam et ad formas substantiales per se subsistentes (ut sunt animae humanae). — Applicando definitionem Aristotelicam ad causam primam et secundam, principalem et instrumentalem dicimus: id, unde primo simpliciter et absolute incipit motus, est causa prima tantum; sed causa secunda est id, unde primo profluit motus relative ad causalitatem materiae et formae. Id ipsum dicendum de causa instrumental!, quamquam haec possit esse subordinata non tantum causae primae, sed etiam secundae. — c) Ratione extensionis a) quoad unum eundemque effectum causa efficiens dividitur in **totalem**, quae totum effectum producit, et **partialem**, quae non producit totum effectum. Ita cum duo equi currum trahunt, unusquisque causa est partialis huius tractionis. Causae partiales etiam

coordinatae dicuntur, β) Quoad plures effectus specie diversos causa dividitur in *universalem*, quae ad plures effectus specie diversos extenditur, et *particularem*, quae ad unam speciem effectus coarctatur. Quia effectus causae universalis huic dissimiles sunt, effectus vero causae particularis similes secundum speciem, haec dicitur etiam *univoca*, illa vero *analogica* seu *aequivoca*. Solus Deus est talis causa universalis, *aequivoca*, quia potest producere quamcumque speciem effectus. Veteres etiam corpora caelestia ut causas universales, *aequivocas* considerabant, quia putabant diversas species rerum terrestrium in esse et activitate sua specifica dependere a corporibus caelestibus. — d) Ratione ipsius modi causalitatis causa efficiens dividitur in *physicam* et *moralem*. Causa physica est, quae per se vere agit efficienter, causa moralis, quae moraliter, i. e. finaliter movet causam efficientem ad efficiendum. Causa moralis moraliter agit consulendo, excitando, deterrendo etc., quod totum reducitur ad motionem finalem, quae fit proponendo finem.

2. Deum seu ens a se esse causam primam creaturarum negant Monistae, qui diffitentur distinctionem inter Deum et mundum seu ens creatum, contra quos specialiter agemus infra thesin XXXVII. Solum Deum esse causam efficientem, creaturas vero nihil agere, sed esse dumtaxat occasiones, quarum intuitu Deus omnia operaretur, docent Occasionalistae; ita ex eo, quod manus admovetur igni, sumeret Deus occasionem, ut ipse calefaciat manum. Hanc doctrinam iam aliqui inter veteres profitebantur (ut Averrhoës et S. Albertus Magnus et S. Thomas referunt), quorum dogmatis assentitur Malebranche (1638—1715). Contra Occasionalistas thesis nostra contendit non Deum solum esse causam efficientem, sed etiam creaturam vere esse causam efficientem, non tantum instrumentalem, sed etiam principalem, non quidem primam, sed secundam. Thesis igitur nostra asserit creaturam efficienter agere in virtute propria, dependenter tamen a causa prima et a praeiacente subiecto. Dicimus igitur creaturam causaliter in ordine executionis ita influere, ut vi huius influxus immutetur praeiacens subiectum, amittendo formam et suscipiendo novam.

757. Prob. th. I p. (Solum ens a se seu Deus est causa efficiens prima entis creati). — Ens per essentiam est causa efficiens prima entis per participationem. Atqui solus Deus est ens per essentiam, creatura vero omnis est ens per participationem. Ergo.

Min. est per se nota. — *Mai.* probatur ex eo, quod id, quod est per participationem, reducendum est ad id, quod est per essentiam tamquam ad causam primam, et quidem tamquam ad primam causam efficientem, si id quod est per essentiam, est irreceptum seu formaliter (tamquam causa formalis) non participabile. Atqui ens a se seu ipsum esse subsistens est irreceptum. Ergo.

Prob. II p. (Creaturae vere sunt causae efficientes). — *Arg. I.* Ens, quod experitur se agere in se et in alia transeundo de potentia in

actum, est creatura, quae vere est causa efficiens; similiter ens, quod experimur agere in nos transeundo de potentia in actum, est creatura, quae vere est causa efficiens. Atqui experimur nos transeundo de potentia in actum agere in nosmetipsos et in alias res; similiter experimur alias res, a nobis distinctas, transeundo de potentia in actum, agere in nos. Ergo.

Mai. patet ex veracitate sensuum et conscientiae et ex dictis in st. qu. (id est causam secundam seu creatam agere transeundo de potentia in actum), *min.* ex th. praec.

Arg. II (ex sequelis absurdis). Si creaturae vere non sunt causae efficientes, a) inducitur idealismus et scepticismus, b) inducitur fatalismus, c) tollitur rerum distinctio et inducitur pantheismus. Atqui haec sunt absurda. Ergo.

Mai. quoad 1. p. patet ex eo, quod causalitas efficiens creaturarum cognitione sensili et testimonio conscientiae immediate manifestatur, ut patet ex arg. I. Ad profitendum igitur occasionalismum necesse est hoc testimonium negari, quo inducitur idealismus et scepticismus.

Mai. quoad 2. p. ex eo ostenditur, quod, si creatura nulla est causa efficiens, neque ulla poterit libere se determinare seu suam voluntatis determinationem efficere, quo inducitur fatalismus.

Mai. quoad 3. p. probatur: a) Tollitur distinctio inter substantiam corpoream et spiritualem. Nam substantia spiritualis necessario operativa est, quatenus ex ea necessario resultat intellectus et intellectio (cf. Phil. nat. th. LIII). b) Tollitur distinctio inter viventia et non-viventia; nam vita essentialiter sui-motio est seu causalitas efficiens (cf. n. 410 sqq.). c) Tollitur distinctio inter materiam et formam. Nam si corpus nihil agit, pure passivum est; quodsi pure passivum est, nullam habebit actualitatem, sed erit pura potentia. Pura autem potentialitas sine actualitate exsistere nequit. Quare etiam mundus corporeus evanescit, remanente solo Deo. Uno verbo: agere sequitur esse; si solus Deus agit, solus Deus est, et creaturae sunt vana phaenomena sine vera realitate.

Min. quoad 1. p. probata est supra th. VIII et XI, *quoad 2.* in Phil. nat. th. LVIII, *quoad 3.* vero probabitur infra th. XXXVII.

Prob. III p. (Creaturae sunt causae secundae). — Si solus Deus est causa efficiens prima, creaturae sunt causae efficientes secundae. Atqui solus Deus est causa efficiens prima, ut patet ex I p. Ergo.

Prob. IV p. (Creaturae sunt causae efficientes principales) ex testimonio sensuum et conscientiae, quibus constat nos agere in nosmetipsos et in res, et res agere in nos non instrumentaliter tantum, sed tamquam causas principales seu virtute propria, quae permanenter inest, et non per modum entis vialis tantum. Ita duritia, qua nos efficienter agimus in corpora et corpora in nos tangendo, non inest tantum vialiter, sed permanenter et tamquam corporum proprietas.

758. Schol. Leibniz solam causalitatem immanentem creaturis concedit, denegat vero transeuntem. Docet enim omnia ex monadibus conflari, inter quas nullus daretur nexus causalis, cum nonnisi immanenter operari queant. Illum qui apparet in rebus nexum causalem ex harmonia quadam praestabilita explicavit. Rationes, quibus Leibniz negat monadem in monadem agere posse, hae sunt: a) Monades non habent fenestras, per quas aliquid intrare aut exire possit; b) conceptus causae efficientis agentis in aliud est absurdus, non potest enim accidens (actio) migrare de substantia agente in substantiam, quae patitur. — At ex argumentis nostris patet non tantum immanentem, sed etiam transeuntem causalitatem concedendam esse creaturis. Ad rationes autem Leibnizii respondemus: Verum est idem accidens non posse migrare de substantia in substantiam, sed hoc non requiri ad causalitatem efficientem transeuntem; potest enim ens sub actione alterius entis novam acquirere actualitatem seu reduci de potentia in actum.

759. *Obi. Contra I et III p.* 1. Principium, a quo primo profluit motus, est causa prima. Atqui creatura est principium, a quo primo profluit motus. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Principium, a quo primo simpliciter et absolute profluit motus, *conc.*; principium, a quo primo profluit motus relative ad causalitatem materiae et formae, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui creatura est principium, a quo primo simpliciter et absolute profluit motus. *Probo.* Quod agit in virtute propria, est principium, a quo primo simpliciter et absolute profluit motus. Atqui creatura agit in virtute propria. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod agit in virtute propria neque quoad actuale suae virtutis exercitium a quocumque pendet, *conc.*; quod agit in virtute propria, sed quoad virtutis suae actuale exercitium pendet ab alio, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui creatura quoad virtutis suae actuale exercitium ab alio non pendet. *Probo.* Quod agit in virtute propria, etiam quoad actuale suae virtutis exercitium ab alio non pendet. Atqui creatura agit in virtute propria, ut conceditur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod agit in virtute propria transeundo de potentia in actum, *nego*; non transeundo . . ., *conc. Contradist. min.*

Contr. II p. 1. Quod recipit a Deo actionem et effectum eius, non est vere causa efficiens. Atqui creatura recipit a Deo actionem et effectum eius. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod a Deo recipit sub ratione entis actionem et effectum eius, ita ut haec vero habeat a se dependentia sub ratione actionis et talis entis, *nego*; ita ut haec non habeat a se dependentia sub ratione actionis et talis entis, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui actio creaturae et effectus eius nullo modo dependent efficienter a creatura. *Probo.* Quod totum dependet ab una causa efficiente, a Deo, non potest simul dependere ab altera, a creatura. Atqui actio creaturae et effectus eius tota dependent a Deo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod totum dependet a Deo tamquam a causa prima, cui subordinatur altera causa tamquam causa secunda, *nego*; quod totum dependet a Deo tamquam a causa coordinate alteri, *transeat* (cf. th. XXV111). *Contradist. min.:* Dependent a Deo tamquam a causa prima, cui subordinatur creatura tamquam causa secunda, *conc.*; dependent a Deo tamquam a causa coordinate, *nego.*

Contra IV p. Causa subordinata alteri non est causa efficiens principalis. Atqui creatura est causa efficiens subordinata alteri, i. e. causae primae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Causa ita subordinata alteri, ut non agat in virtute propria, *conc.*; ita subordinate alteri, ut tamen agat in virtute propria, *nego. Contradist. min.* — Alias difficultates vide sub n. 769 et 843.

Ad 756sq. **Aristoteles**: Causa efficiens: ὁθεν ἡ ἀρχὴ τῇ μεταβολῇ ἡ πρώτη ἢ τῇ ἡρεμήσειν . . . ὁθεν ἡ κίνησις πρῶτον (Phys. II 3, 191b 29; 7, 198 a 26; cf. text, ad 746). — De divisione causae efficientis cf. S. Thom., In Phys. II lect. 6 n. 2sq. (Arist. II 3, 195 a 29); In Met. V lect. 2 n. 766—770; lect. 3 n. 783 sq. (Arist. V 2, 1013 b 30sq.). De causa per se et per accidens: S. Thom., In Phys. II lect. 8 n. 8 (Arist. II 5, 196 b 28); In Met. V lect. 3 n. 789sq.; I Dist. 46 a. 2 ad 3; II Dist. 1, 1 a. 1 ad 2; Pot. 3, 6 ad 6; Malo 1, 3 ad 14—17; S. th. I-II 85, 5; cf. text, ad 773. De causa principali et instrumental: vide text, ad 765. — **S. Thomas**: „Haec positio [quae scii, attribuit Deo hoc modo omnem naturae operationem, quod res naturalis nihil ageret per virtutem propriam] est manifeste **repugnans sensui** (Pot. 3, 7). — „Quidam . . . [putant] quod nulla creatura habet aliquam actionem in productione effectuum naturalium: ita scii, quod ignis non calefacit, sed Deus causât calorem praesente igne; et similiter dicunt in omnibus aliis effectibus naturalibus. . . . Contra rationem sapientiae est ut sit aliquid frustra in operibus sapientis. Si autem res creatae nullo modo operarentur ad effectus producendos, sed solus Deus operaretur omnia immediate, frustra essent adhibitae ab ipso aliae res ad producendos effectus. Repugnat igitur praedicta positio **divinae sapientiae**.... Detrahit haec positio **divinae virtuti**..., [et] **divinae bonitati** [deiogat]. . . . Si rebus subtrahantur actiones, subtrahitur **ordo rerum ad invicem**: rerum enim quae sunt diversae secundum suas naturas, non est colligatio in ordinis unitatem nisi per hoc quod quaedam agunt et quaedam patiuntur. Inconveniens igitur est dicere quod res non habeant proprias actiones. . . . Si res creatae non habeant actiones ad producendos effectus, sequetur quod numquam natura alicuius rei creatae poterit cognosci per effectum. Et sic subtrahitur nobis omnis cognitio **scientiae naturalis**. . . . Ridiculum autem est dicere quod ideo corpus non agat quia accidens non transit de subiecto in subiectum. Non enim hoc modo dicitur corpus calidum calefacere . . . : sed quia virtute caloris qui est in corpore calefaciente, alius calor numero fit actu in corpore calefacto (C. g. III 69; cf. II Dist. 1, 1 a. 4; S. th. I 105, 5).

THESIS XXV: Actio et potentia agendi Dei sunt ipsa eius substantia, in creaturis vero 'actio et potentia agendi sunt accidentia realiter a substantia distincta.

760. St. qn. 1. Actionis nomine in thesi intelligimus: a) exercitium causalitatis efficientis seu id, quo causa constituitur causans in actu secundo et habet actuale dominium super effectum — actionem physicam seu transeuntem; b) actionem metaphysicam seu immanentem (cognitionem et appetitionem), quae est actio virtualiter eminenter (cf. n. 473 sq.). Nominem igitur potentiae agendi intelligimus potentiam tum ad actionem physicam, tum ad actionem metaphysicam. Et cum dicimus in creaturis actionem et potentiam agendi esse accidentia, intelligimus accidentia **praedicamentalia**, inhaerentia substantiae.

2. Actionem et potentiam agendi divinam esse ipsam Dei substantiam a nemine negatur eorum, qui admittunt esse Deum seu ens a se, distinctum a mundo; distinctio vero realis inter actionem et substantiam creatam, a scholasticis omnibus admissa, non negatur nisi a Cartesianis. Distinctionem realem inter potentiam agendi et substantiam creatam negant Occam, Nominalistae, Herbart multique recentiores. Scotus distinguit potentiam a substantia distinctione actuali formali ex natura rei. — In Phil. nat. (n. 283, 1; 427, 2) iam ostendi-

mus a posteriori pro agentibus, quae subsunt experientiae nostrae, actionem esse accidens superadditum eis; idem nunc probare intendimus a priori pro omnibus agentibus creatis.

761. Prob. th. I p. (Actio Dei est ipsa eius substantia). — Actio entis, quod est ipsum esse subsistens, est huius entis ipsa substantia. Atqui Deus est ipsum esse subsistens. Ergo.

Min. patet ex n. 706, 2, *mai.* ex eo, quod ipsum esse subsistens est actus purus, continens in se omnem perfectionem (cf. n. 706, 1). Ideo superfluum est, addere ei perfectionem accidentalem; et est etiam impossibile, quia actus purus excludit a se quamcumque potentialitatem ad recipiendum ulteriorem actum.

Prob. II p. (Actio creaturae est accidens, realiter a substantia distinctum). — Actio substantiae realiter distinctae ab existentia sua, est accidens realiter distinctum ab hac substantia. Atqui creatura est substantia realiter distincta ab existentia sua. Ergo.

Min. patet ex th. XV. — *Prob. mai.* Quod intrinsecus convenit substantiae, nec tamen est neque essentia, neque subsistentia, neque existentia substantiae, est accidens realiter distinctum a substantia. Atqui actio substantiae realiter distinctae ab existentia sua, intrinsecus convenit substantiae, nec tamen est neque essentia, neque subsistentia, neque existentia eius. Ergo.

Ad mai. Intra substantiam non inveniuntur nisi essentia et subsistentia et existentia. Quidquid igitur est praeter haec, est extra substantiam; quapropter si non est mera denominatio extrinseca neque extrinsecum adiacens, sed intrinsecum informans, est accidens praedicamentale, quod realiter a substantia distinguitur.

Prob. min. per partes. — a) Actio intrinsecus convenit substantiae, quia intrinsecus inest in agente tamquam perfectio agentis, ut patet ex n. 281 sqq. b) — Actio non est essentia substantiae realiter distinctae ab existentia sua. Probatur: Actio substantiae, quae non est suus actus ultimus, non est huius substantiae essentia. Atqui substantia realiter distincta ab existentia sua non est suus actus ultimus. Ergo. — *Min.* per se patet, quia actus ultimus essentiae est existentia (cf. n. 260, 4; 707, 2); *mai.* ex eo probatur, quod actio, sive transiens sive immanens, habet rationem actus ultimi. Se habet enim actio ad agens, sicut existentia se habet ad essentiam; sicut existentia est actus essentiae, ita actio est actus agentis ultimo perficiens hoc agens. Si substantia, propter realem distinctionem inter essentiam et existentiam, non est suus actus ultimus ut substantia, ut essentia substantialis, a fortiori non est suus actus ultimus ut substantia agens, quia actus ultimus substantiae, ut est agens, seu actio, supponit actum ultimum substantiae, ut est substantia seu essentia substantialis. — c) Actio non est huius substantiae subsistentia vel existentia; hoc patet ex conceptu actionis creatae, quae ipsa est modus essendi finitus

seu essentia quaedam, non vero subsistentia, qua essentia substantialis ultimo terminatur, neque existentia, qua extra causas sistitur. Actio identificata cum subsistentia et existentia non est nisi actio subsistens infinita divina.

Prob. III p. (Potentia agendi Dei est ipsa eius substantia, potentia vero creaturae est accidens). — a) Quoad potentiam agendi divinam: Si actio est substantia, a fortiori potentia est substantia. Atqui actio divina est substantia, ut patet ex I p. Ergo. — b) Quoad potentiam creaturae: Potentia essentialiter ordinata ad actum accidentalem, ut ad complementum et specificativum suum, est accidens realiter a substantia distinctum. Atqui potentia agendi creaturae est potentia essentialiter ordinata ad actum accidentalem ut ad complementum et specificativum suum; est enim essentialiter ordinata ad actionem, quae est accidens, ut patet ex II p. Ergo. (Ulteriorem evolutionem huius argumenti vide n. 428.)

762. Coroll. 1. Ergo Deus est immediate operativus per suam ipsius substantiam; nulla vero substantia creata est immediate operativa, sed mediantibus potentiis operativis. — Etiam has potentias realiter distinguere ab actionibus suis, patet a posteriori ex experientia et probatur a priori eodem modo sicut II pars theseos: Actio potentiae agendi, quae non est suus actus ultimus, est realiter distincta ab hac potentia. Atqui potentia agendi creaturae non est suus actus ultimus, quia realiter distinguitur potentia ab existentia sua. Haec potentia ut potentia secundum essentiam suam iam non est suus actus ultimus; a fortiori non est suus actus ultimus, ut est agens. Quare in causa efficiente creata haec realiter distinguuntur: a) id, quod agit, seu suppositum: causa agens tamquam totum subsistens; b) id, quo actu agit: actio seu exercitium causalitatis efficientis; c) id, quo constituitur potens agere seu principium agendi, quod est duplex: a) radicale seu remotum: forma substantialis (forma enim substantialis est id, quo agens est, ergo etiam id, quo agit); β) proximum: virtus agendi seu potentia agendi. Forma substantialis iugem influxum exercet in potentias agendi, non quidem in ordine causae efficientis (secus substantia iam esset immediate operativa), sed in ordine causae formalis, quatenus sustentat et facit esse potentias et accidentia omnia. Effectus enim formalis primarius formae substantialis est facere esse substantiam, secundarius facere esse accidentia. Per hunc influxum (in ordine causalitatis formalis) potentiae agendi substantiae se ipsis, non entitate viali aliqua superaddita, sunt quasi-instrumenta substantiae, i. e. agunt in virtute substantiae (cf. n. 430, 3).

2. Ergo creatura omnis triplici gradu evolvitur et perficitur: a) per receptionem existentiae, quae est actus ultimus essentiae; b) per potentias agendi superadditas; c) per actionem harum potentiarum. Actio est actus ultimus potentiae agendi, sicut existentia est actus ultimus

essentiae. Actio est perfectio absolute ultima creaturae. Quare si in creatura iam est distinctio inter substantiam et existentiam, a fortiori est inter substantiam et actionem, et sicut substantia non est sua existentia, ita a fortiori non est sua actio.

763. Schol. 1. Potentiae agendi et generatim proprietates dicuntur **resultare** seu **emanare** ex substantia, ex essentia substantiae; non quasi substantia, cum producitur, per veram actionem eas produceret efficienter (quod esset contra thesin nostram), sed quia substantia ex essentia sua exigit naturaliter, ut comproducantur a generante substantiam (cf. n. 430, 2). Praeterea inter substantiam et accidentia intercedit causalitas formalis, quatenus substantia per modum causae materialis-formalis facit esse accidentia.

2. Praeter causalitatem efficientem, quae exercetur mediante actione (praedicamentali), alia datur immediata, quatenus unum ens oritur dependenter ab altero, nulla mediante actione praedicamentali; ita emanant actio metaphysica ex potentia cognoscitiva et appetitiva, et actio physica seu praedicamentalis ex potentia activa (cf. n. 194). Haec causalitas efficiens immediata obtinet, cum effectus est id, quo causa constituitur agens seu causans sive formaliter (actio physica), sive eminenter (actio metaphysica; cf. n. 465, 3; 475, 1). Tunc causa non indiget actione, qua causet, indiget tamen praemotione (cf. th. XLII).

764. Obi. Contra I p. 1. Actio, quae Deo convenit in tempore, non est ipsa eius substantia. Atqui actio Dei est actio, quae Deo convenit in tempore. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae convenit in tempore realiter, *conc.*; denominative tantum, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 193).

2. Atqui actio Deo convenit in tempore realiter. *Probo.* Actio, quae significat realem perfectionem, Deo convenit in tempore realiter. Atqui actio Dei est actio, quae significat realem perfectionem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae significat realem perfectionem superadditam substantiae, *conc.*; quae significat ipsam substantiam divinam conotantem effectum extrinsecus illatum, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 749, 2).

3. Atqui haec ipsa conotatio est actio, quae est perfectio superaddita substantiae divinae. — *Resp. Dist. min. subs.*: Si haec conotatio esset relatio realis orta ex mutatione reali divinae substantiae, *conc.*; si est relatio rationis tantum, quam affigimus Deo propter mutationem effectus, qui de possibili mutatur in actualem, *nego.*

Contra II p. 1. Exercitium causalitatis efficientis non est accidens realiter distinctum a substantia. Atqui actio creaturae est exercitium causalitatis efficientis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Exercitium causalitatis efficientis immediae per simplicem emanationem (cf. schol. 2), *conc.*; exercitium causalitatis efficientis mediatae, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui omnis causalitas efficiens est per simplicem emanationem. *Probo.* Si potest esse causalitas efficiens per simplicem emanationem, omnis causalitas efficiens est per simplicem emanationem (non sunt multiplicanda entia sine necessitate). Atqui potest esse. . . . Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si potest esse per simplicem emanationem causalitas efficiens, qua producitur id, quo causa constituitur agens, sive formaliter sive eminenter (actio sive physica, sive metaphysica), *nego.*; si potest esse per simplicem emanationem qualiscumque alia causalitas efficiens, *conc. Contradist. min.* — Sicut albedo seipsa est alba, non mediante alia albedine, et sicut relatio per seipsam refertur ad quaecumque alia, ad quae naturaliter referibilis est (cf.

η. 744, b), ita actio seipsa emanat, non mediante alia actione. Et hoc valet etiam de actione metaphysica, quae quidem formaliter est qualitas, eminenter tamen est actio.

Contra III p. vide sub n. 431.

Ad 761. **Aristoteles** ponit potentiam in genere qualitatis (cf. text, ad 187 sq. et 428). — **S. Thomas**: .Impossibile est quod actio angeli, vel cuiuscumque alterius creaturae, sit eius substantia (S. th. I 54, 1). — .Actio angeli non est eius esse, neque actio alicuius creaturae (I. c. a. 2). — .Nec in angelo nec in aliqua creatura, virtus vel potentia operativa est idem quod sua essentia (I. c. a. 3). — .Cum potentia et actus dividant ens et quodlibet genus entis, oportet quod ad idem genus referatur potentia et actus. Et ideo si actus non est in genere substantiae, potentia quae dicitur ad illum actum, non potest esse in genere substantiae. Operatio autem animae non est in genere substantiae; sed in solo Deo, cuius operatio est eius substantia (S. th. I 77, 1). — .Cum potentia animae non sit eius essentia, oportet quod sit accidens: et est in secunda specie qualitatis (I. c. ad 5). — .Hoc ipsum quod forma accidentalis est actionis principium, habet a forma substantiali. Et ideo forma substantialis est primum actionis principium, sed non proximum. Et secundum hoc Philosophus dicit quod id quo intelligimus et sentimus, est anima (I. c. ad 4). — .Emanatio propriorum accidentium a subiecto non est per aliquam transmutationem; sed per aliquam naturalem resultationem (I. c. 6 ad 3). — .Corpus agit et ad formam accidentalem, et ad formam substantialem. Qualitas enim activa, ut calor, etsi sit accidens, agit tamen in virtute formae substantialis, sicut eius instrumentum; et ideo potest agere ad formam substantialem; sicut et calor naturalis, inquantum est instrumentum animae, agit ad generationem carnis. Ad accidens vero agit propria virtute (S. th. I 115, 1 ad 5). Cf. text, ad 428.

THESIS XXVI: Instrumentum revera attingit effectum principalis agentis. In actu autem primo ad hunc effectum attingendum non constituitur neque per assistantiam mere extrinsecam, neque per potentiam aliquam oboedientialem activam, sed per praemotionem physicam, qua intrinsecus elevatur entitate viali in se recepta. Ideo instrumentum omne dicitur operari actionem instrumentalem, non virtute propria, sed virtute transeunter sibi communicata. Hoc tamen non obstante, omne instrumentum etiam actionem propriam habet, quam elicit in virtute propria.

Capreolus in 4 Dist. 1, q. 1. **Caietanus** in I 45, 5; in 62, 1 et 4. **Bafiez** in I 45, 5. **Ioannes a S. Thoma**, Phil. nat. I, q. 26. **Ed. Hugon**, La causalité instrumentale en théologie.

765. St. qu. 1. **Instrumentum** late dicitur de quacumque causa subordinata alteri, cui ministrat et a qua movetur seu a qua dependet. Ideo instrumentum ita late sumptum dici potest de quacumque combinatione diversarum causarum inter se, quatenus altera subordinatur ministerialiter alteri et dependet ab ea. Revera autem secundum usum loquendi instrumentum non dicitur nisi triplex: physicum, morale, logicum seu obiectivum. Physicum est causa efficiens subordinata alteri causae efficienti, cui ministrat et a qua movetur; morale est causa efficiens mota moraliter, i. e. finaliter (cf. n. 756, 1) a superiore: ita servus est instrumentum morale, quod movetur iussione domini; logicum est signum, quatenus unum obiectum servit alteri, in cuius cognitionem deducit. Ad instrumentum physicum reducitur etiam potentia agendi substantiae, quae, quamquam non movetur a substantia effi-

cienter, sed ab ea dependet in genere causae niaterialis-formalis, est tamen instrumentum „quo“ ipsius causae efficientis seu substantiae; ideo dicitur quasi-instrumentum (physicum)* — Instrumenta ulterius dividuntur essentialiter aut quasi-essentialiter secundum divisionem causarum principalium, quarum sunt participationes. Quare distinguimus instrumentum physicum, de quo est thesis nostra, in tria genera: in instrumentum mechanicum, naturale, supernaturale, quatenus causa principalis est movens aut mechanice, aut naturaliter, aut supernaturaliter. Instrumentum mechanicum est instrumentum impulsu mechanico motum. Ad hoc pertinent omnia instrumenta artis: malleus, serra, penicillus, penna etc. Sed philosophice instrumentum mechanicum latissime intelligendum est de quocumque corpore mechanice moto. Ita in mundo corporeo corpora localiter mota iugiter ad invicem agunt instrumenta-liter. Instrumentum naturale est, quod modificatione et elevatione virium naturalium movetur ad perfectiore modo agendum intra limites ordinis naturalis. Ad hoc instrumentum pertinent vires physicae et chimicae, quatenus in corpore vivente per potentias animae vegetativae ad opera vitae elewantur (cf. n. 450, 2); similiter cellulae germinales, quae moventur ad aliud vivens eiusdem speciei producendum (cf. n. 452, 2), et phantasma tamquam instrumentum intellectus agentis (cf. n. 576 sqq.), et potentiae animae, quatenus subordinantur voluntati et ab ea moventur (cf. n. 599). Instrumentum supernaturale est, quod a Deo supernaturaliter movetur ad producendos effectus supernaturales; ita sacramenta sunt instrumenta supernaturalia, quibus producit gratia.

Instrumentum omne producit (aut saltem potest producere) effectum altiore se. Hoc simpliciter verificatur in instrumento (et quasi-instrumento) physico, ut patet in penicillo moto a pictore, et in instrumento logico, i. e. in signo, quod ducit in cognitionem rei altioris. Sed etiam instrumentum morale ex nobilitate causae moventis nobilitatur. Ita, qui movetur ex oboedientia erga Deum, altius operatur, quam qui ex timore servili erga hominem aliquem movetur. Instrumentum omne aliquomodo producere effectum altiore et nobilitari ex motione superioris explicatur generatim ex eo, quod instrumentum ex motione superioris participat huius virtutem ac proinde supra se elevatur. In specie autem quoad signum explicatur ex relatione signi ad signatum, in quasi-instrumento physico ex potentiae agendi dependentia a forma substantiali, quatenus potentia agendi per suam ipsius naturam est determinata, ut sit instrumentum formae substantialis; in instrumento morali ex altiore motivo, quo agit instrumentum. De instrumento autem physico dubium est, quomodo hoc explicandum sit, i. e. quomodo possit producere effectum altiore se, seu quomodo constituatur

1 Haec instrumentorum genera saepe inter se quasi commiscentur; ita legatus regis significans regem est instrumentum obiectivum seu logicum; quatenus vero agit secundum regis iussionem, est instrumentum morale.

in actu primo (proximo) et potens ad effectum suum instrumentaieut producendum.

2. Mastrius et quidam alii Scotistae docuerunt instrumentum (physicum) omnino non attingere effectum principalis agentis, sed producere dispositionem tantum ad hunc effectum. Communiter Scotistae instrumentum explicant per **assistentiam extrinsecam** seu ex contactu intimo instrumenti cum causa principali, cui naturaliter subicitur instrumentum. Quare dicunt hoc ipso, quod causa principalis operatur, instrumentum, quod coniungitur et subicitur ei, quasi per quandam sympathiam determinari ad agendum secundum motionem causae principalis et exsequendum effectum eius. Suarez in instrumento admittit **potentiam** quandam **oboedientialem activam**, in virtute cuius proportionaretur effectui superiori, sub motione causae principalis producendo. Thomistae vero omnes statuunt instrumentum constitui in actu primo et proportionari effectui instrumental! per **praemotionem physicam**, qua intrinsecus elevatur et perficitur transeunter entitate viali in se recepta. Haec praemotio est participatio imperfecta et transiens potentiae agendi superioris causae, quae datur per modum motus seu applicationis ad actum secundum; ideo etiam dici potest participatio non tantum potentiae, sed etiam ipsius actionis causae superioris. Distinguunt Thomistae inter virtutem **propriam** et virtutem non propriam seu **instrumentariam**. Virtus propria distinguitur contra vim instrumentariam, quae non habet esse fixum et ratum in subiecto sed non inest nisi sub actuali usu, quo causa superior utitur causa inferiore. Ideo dicitur non propria subiecto, quod eam transeunter tantum mutuatur a principali agente. Unde etiam explicatur, quomodo in instrumentis corporeis, ope quorum attingitur effectus spiritualis (ut est phantasma sub motione intellectus agentis), inesse possit virtus instrumentaria spiritualis. Axioma enim: Quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur, non valet nisi de eo, quod recipitur tamquam proprium recipientis. Virtus vero propria est omnis alia virtus, quae non transeunter tantum inest in subiecto. Triplicem gradum admittit virtus propria: a) est proprietas radicata in subiecto, sicut potentia generativa specifica alicuius viventis; b) non est proprietas, est tamen alicuius potentiae propriae completio, sicut species impressa; c) est accidens quodcumque ab extrinseco communicatum, quod neque est proprietas, neque complementum alicuius proprietatis, quod tamen obtinet esse fixum in subiecto et ita subiecto appropriatur seu fit eius propria virtus, sicut acies securis et dentata serrae figura. Essentiale igitur praemotionis seu virtutis fluentis instrumentariae, quae non est virtus propria, est dari per modum transeuntis, i. e. per modum motus seu applicationis actus primi ad actum secundum, per modum applicationis ad effectum aliquem determinatum, hic et nunc in individuo producendum. Per accidens tamen est, utrum virtus illa instrumentaria per breve tempus insit an per diuturnum

tempus, sicut inest impulsus mechanicus in corporibus coelestibus, dummodo insit per modum motus seu applicationis actus primi ad actum secundum. Secundum igitur thomisticam doctrinam hac praemotione instrumentum constituitur in actu primo, ut simul constituatur in actu secundo seu applicetur actui secundo in individuo.

At praeter virtutem **instrumentariam** Thomistae in instrumento admittunt etiam virtutem **propriam**, quae permanenter inest. Huic duplici virtuti, quae inest in instrumento, respondet etiam duplicitas in actione et in eius effectu. Est enim secundum Thomistas in actione instrumenti et in effectu eius distinguenda duplex formalitas, quarum altera producitur ratione virtutis propriae, altera ratione virtutis instrumentariae. Atque ita instrumentum dicitur habere actionem propriam, qua modificat actionem principalis agentis, quatenus influxus receptus in instrumento a principali agente per praemotionem seu virtus instrumentaria determinatur per virtutem propriam instrumenti. Virtus propria et virtus instrumentaria ita unum constituunt operationis principium similiter sicut intellectus et species impressa; et sicut species determinat intellectionem, ita virtus propria instrumenti determinat actionem instrumentalem.

Virtus instrumentaria diversae naturae est secundum diversa instrumentorum genera. In instrumento mechanico est vis mechanica impulsus, si instrumentum localiter movetur; ita malleus, serra etc. instrumenta-liter agunt, quatenus localiter moventur. Sed instrumentum mechanicum potest etiam producere effectum suum instrumentalem, cum non movetur localiter; ita serra quiescens secatur lignum, quod contra eam movetur. Sed tunc obiectum, in quod agit instrumentum, movetur localiter, et vis mechanica obiecti localiter moti reducit in actum resistantiam instrumenti quiescentis; ita motus localis ligni reducit in actum resistantiam acute dentatam serrae. Pressione et motu ligni contra serram, haec, etsi quiescens, praemovetur, i. e. constituitur in actu primo (accipit vim secandi), et simul in actum secundum reducit. In instrumento naturali, in viribus physicis et chemicis, quae sunt instrumenta potentiarum animae vegetativae, virtus instrumentaria est transiens harum potentiarum participatio, qua vires physicae et chimicae redduntur aptae, ut nutrimentum non solum physice et chimice transmutent, sed etiam in substantiam viventem convertant. Cellulae germinales tamquam instrumenta generationis tota sua entitate sunt participatio aliqua transiens potentiae generativae parentum; totum earum esse est esse fluens, ad altius tendens, quia etiam formae substantiales earum non habent nisi esse viale, ad altius tendens. In phantasmate, instrumento intellectus agentis, virtus instrumentaria est spiritalis, quae non convenit phantasmati, nisi quatenus, ut humanum, speciali modo subicitur intellectui agenti eiusque influxui subest actualiter. In potentiis animae motis a voluntate virtus instrumentaria est participatio transiens imperii intellectus practici, i. e. intellectus moti

a voluntate, qua in potentia subordinata, e. g. in phantasia, determinata actio producitur aut etiam conservatur. In instrumento supernaturali virtus instrumentaria est supernaturalis, quae non potest produci in instrumento, nisi quatenus praebet causalitati divinae potentiam oboedientialem, ex qua produci potest, quidquid non repugnat.

766. Prob. th. I p. (Instrumentum revera attingit effectum principalis agentis) discurrendo per diversa genera instrumentorum: a) Instrumenta mechanica et cellulae germinales revera attingunt effectum principalis agentis; secus hoc agens, cum immediate non tangat effectum, ageret in distans, b) Vires physicae et chimicae tamquam instrumenta potentiae nutritivae et augmentativae apparent mutatae et elevatae: producunt instrumentaliter effectum harum potentiarum: aggenerant (cf. n. 450 sq.). c) Phantasma tamquam instrumentum intellectus agentis revera producere in intellectu possibili speciem impressam patet ex th. LV Phil, nat.; similiter sacramenta revera producunt gratiam; et omnino absurdum esset dicere potentias animae non producere ipsas actiones imperatas ab intellectu et voluntate.

Prob. II p. (Instrumentum non constituitur in actu primo per assistentiam mere extrinsecam). — Per hoc non constituitur instrumentum in actu primo, per quod non constituitur potens ad emittendum ex se effectum perfectiorem se, i. e. effectum principalis agentis. Atqui per assistentiam extrinsecam instrumentum non constituitur potens ad emittendum efficienter ex se effectum perfectiorem se. Ergo.

Mai. patet ex I p. et ex eo, quod actus primus dicit potentiam ad actum secundum seu ad effectum operandum.

Min. probatur ex indole assistentiae extrinsecae, quae nihil tribuit instrumento.

Prob. III p. (Instrumentum non constituitur in actu primo per potentiam aliquam oboedientialem activam). — Haec potentia oboedientialis aut reddit instrumentum proportionatum ad effectum instrumentalem producendum — et tunc instrumentum constituitur causa principalis; aut non reddit proportionatum — et tunc quaerimus, per quid instrumentum constituatur proportionatum ad effectum producendum; ad quam quaestionem, reiecta intrinseca elevatione per praemotionem physicam, non potest responderi nisi per assistentiam extrinsecam, quam exclusimus II p.

Prob. IV p. (Instrumentum constituitur in actu primo per praemotionem physicam, qua intrinsecus elevatur entitate viali in se recepta; ideo instrumentum omne dicitur operari actionem instrumentalem. non virtute propria, sed virtute transeunter sibi communicata). — Per hoc instrumentum constituitur in actu primo seu potens ad effectum altiore se producendum, per quod proportionatur huic effectui, quin tamen constituatur causa principalis. Atqui per praemotionem instru-

mentum constituitur proportionatum huic effectui, quin tamen constituatur causa principalis. Ergo.

Tum *mai.*, tum *min.* patent ex st. qu.

Prob. V p. (Hoc tamen non obstante, omne instrumentum etiam actionem propriam habet, quam elicit in virtute propria). — Quod ministrat causae superiori in ordine efficientiae, debet habere actionem propriam. Atqui instrumentum ministrat in ordine efficientiae. Ergo.

Min. patet ex definitione instrumenti; ideo instrumentum, quod nihil ministrat, non est instrumentum, sed purum medium; *mai.* ex terminis: ministrare in ordine efficientiae est aliquid agere subordinate in ordine efficientiae.

767. Coroll. 1. Ergo propria et formalis ratio causae instrumentalis, ut distinguitur a principali, consistit in eo, quod operatur ut mota a principali agente, si τὸ „ut mota“ dicat totam virtutem et rationem operandi, non vero si dicat solam concausam cooperantem vel conditionem requisitam. Nam etiam causa secunda principalis movet ut mota a causa prima, sed quatenus τὸ „ut mota“ indicat concausam et conditionem sine qua non, non quatenus indicat causam praecisam. At instrumentum movet ut motum, non quatenus τὸ „ut motum“ indicat concausam et conditionem sine qua non, sed quatenus indicat causam praecisam. Nam τὸ „ut motum“ indicat id, quo formaliter agit instrumentum; instrumentum enim, ut instrumentum est seu ut instrumentaliter agit, agit formaliter per motum, i. e. vis, qua agit, est vis fluens.

2. Ergo secundum duplicem virtutem, quae est in instrumento, duplex est determinatio in effectui: altera ratione virtutis instrumentariae, altera ratione formae propriae; et aliquando haec dat ultimam specificam determinationem (ut contingit in phantasmate, quod est instrumentum intellectus agentis, in quo ratio specifica — seu esse talem speciem — provenit a phantasmate, ratio vero generica — seu esse speciem intelligibilem, spiritualement — provenit ab intellectu agente), aliquando illa dat ultimam determinationem (ut contingit in penna mota a scribente — secundum enim scribentis motionem est forma scripturae, quae non diversificatur nisi accidentaliter per formam pennae: quatenus adhibetur penna acuta aut obtusa, accidentalem aliquam modificationem nanciscitur scriptura).

768. Schol. Instrumentum essentialiter aut quasi-essentialiter dividitur, ut diximus in statu quaestionis, secundum divisionem causarum principalium, quarum est participatio. Accidentaliter divisio multiplex fieri potest. Distinguitur ratione unionis cum causa principali: instrumentum coniunctum, sive intrinsecus substantialiter (organa corporum viventium), sive extrinsecus per contactum (penna, penicillus); et instrumentum separatum (sagitta). Distinguitur ratione subsistentiae et sup-

positalitatis: instrumentum „quod“ — suppositum (serra), et instrumentum „quo“ — virtus instrumentaria (cf. n. 430, 1). Praecipua autem divisio accidentalis est ratione extensionis activitatis propriae ipsius instrumenti, qua instrumentum dividitur: in instrumentum, quod non solum modificat actionem principalis agentis, sed etiam producit aliquid dispositive ad actionem principalis agentis in subiecto, in quod agit agens principale (ut obtinet in serra aliisque instrumentis artificialibus et in instrumentis naturalibus, excepto forte solo phantasmate, instrumento intellectus agentis); et instrumentum, quod modificat tantum actionem principalis agentis, ut obtinet in phantasmate, instrumento intellectus agentis, et in instrumentis supernaturalibus. — Etiam diversae vires seu potentiae possunt se habere inter se sicut agens principale (quo) et instrumentum (quo) proprie dictum. Exemplo sint vires naturales (physicae et chimicae), quae sunt instrumenta proprie dicta potentiae nutritivae.

/69. *Obi.* 1. Potentia operativa non constituitur in actu primo per praemotionem physicam. Atqui potentia operativa est instrumentum (substantiae). Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.:* Est instrumentum proprie dictum, *nego*; improprie dictum, *conc.* *Dist. consq.:* Instrumentum proprie dictum, *nego*; improprie dictum, *conc.*

2. Atqui etiam instrumentum proprie dictum non constituitur in actu primo per praemotionem. *Probo.* Causa efficiens non constituitur in actu primo per praemotionem. Atqui instrumentum vere est causa efficiens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Causa efficiens principalis, *conc.*; causa efficiens instrumentalis, *nego.* *Contradist. min.*

3. Atqui neque causa efficiens instrumentalis seu instrumentum constituitur in actu primo per praemotionem. *Probo.* Non constituitur in actu primo per praemotionem, quod per praemotionem applicatur actui secundo. Atqui instrumentum per praemotionem applicatur actui secundo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod per praemotionem applicatur actui secundo, quin simul constituatur in actu primo, *conc.*; quod per praemotionem applicatur actui secundo ita. ut simul constituatur in actu primo, *nego.* *Contradist. min.*

4. Atqui instrumentum per praemotionem non constituitur in actu primo. *Probo.* Movens motum, per praemotionem non constituitur in actu primo (nam omnis causa secunda est movens motum saltem a causa prima). Atqui instrumentum est movens motum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Si τὸ motum indicat causam praecisam, *nego*; si indicat concausam tantum et conditionem sine qua non, *conc.* *Contradist. min.:* Quatenus τὸ motum indicat concausam tantum et conditionem sine qua non, *nego*; quatenus indicat causam praecisam, *conc.*

5. Atqui cum instrumentum dicitur movens motum, τὸ motum non indicat causam praecisam, i. e. instrumentum non operatur formaliter per motum seu per vim fluentem. *Probo.* Quod agit in virtute propria, non operatur per vim fluentem. Atqui instrumentum agit in virtute propria. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod agit in virtute propria tantum, *conc.*; quod agit in virtute propria actionem propriam et simul virtute transeunter sibi communicata agit actionem instrumentariam, *nego.* *Contradist. min.*

Ad 765sq. S. Thomas: «Duplex est causa agens, principalis et instrumentalis. Principalis quidem operatur per virtutem suae formae, cui assimilatur effectus: sicut ignis suo calore calefacit. . . . Causa vero instrumentalis non agit per virtutem suae formae, sed solum per motum, quo movetur a principali agente (S. th. III 62, 1). — «Instrumentum habet duas actiones: unam instrumentalem, secundum quam operatur, non in virtute propria, sed in virtute principalis agentis; aliam autem

habet actionem propriam, quae competit sibi secundum propriam formam; sicut securi competit scindere ratione suae acuitatis, facere autem lectum, inquantum est instrumentum artis. Non autem perficit actionem instrumentalem nisi exercendo actionem propriam; scindendo enim facit lectum (I. c. ad 2). „Instrumentum enim . . . non operatur nisi inquantum est motum a principali agente, quod per se operatur. Et ideo virtus principalis agentis habet permanens et completum esse in natura: virtus autem instrumentalis habet esse transiens ex uno in aliud, et incompletum; sicut et motus est actus imperfectus- ab agente in patientem (I. c. a. 4). — „Virtus spiritualis non potest esse in re corporea per modum virtutis permanentis et completae. . . . Nihil tamen prohibet in corpore esse virtutem spiritualem instrumentalem: inquantum scilicet, corpus potest moveri ab aliqua substantia spirituali ad aliquem effectum spiritualem inducendum; sicut etiam in ipsa voce sensibili est quaedam vis spiritualis ad excitandum intellectum hominis, inquantum procedit a conceptione mentis (I. c. ad 1). — „Agens enim principale agit secundum exigentiam suae formae, et ideo virtus activa in ipso est aliqua forma vel qualitas habens completum esse in natura. Instrumentum autem agit ut motum ab alio, et ideo competit sibi virtus proportionate motui; motus autem non est ens completum, sed est via in ens quasi medium quid inter potentiam puram et actum purum. . . . Et ideo virtus instrumenti inquantum huiusmodi, secundum quod agit ad effectum ultra id quod competit sibi secundum suam naturam, non est ens completum habens esse fixum in natura, sed quoddam ens incompletum, sicut est virtus immutandi visum in aere, inquantum est instrumentum motum ab exteriori visibili (IV Dist. 1, 1 a. 4 sol. 2; cf. sol. 1; III Dist. 18 a. 1 ad 3; Ver. 27, 4; Malo 4, 3; De un. Verbi inc. a. 5 ad 12). — „Instrumentum... separatum, ut baculus; . . . coniunctum, ut manus (S. th. III 62, 5; cf. C. g. IV 41: Aliter enim).

§ 3. De causa finali.

THESIS XXVII: Finis vere est causa, immo est prima causarum, quae constituitur formaliter in actu primo, non per apprehensionem seu cognitionem, sed per bonitatem, prout haec est capax tamquam terminus movendi mediante appetitione causam efficientem ad operandum; in actu autem secundo finis constituitur per ipsam appetitionem, prout haec dependet a bono appetibili.

770. St. qu. 1. Cum finis late sumptus idem sit quod terminus, tot modis dicitur finis, quot terminus. Sed terminus dicitur a) generaliter de eo, quod est terminus cuiuscumque agentis — finis effectus (finis operis); b) specialiter de eo, quod est terminus inclinationis seu appetitus. Terminus autem appetitus seu id, quod terminat seu finit appetitum, triplex est: a) id, quod appetitur, seu res, quae appetitur tamquam terminus appetitionis — finis cuius gratia, finis qui; β) subiectum, cui appetitur — finis cui; γ) id, quo attingitur id, quod appetitur — finis quo. Si pater laborat ad pecuniam filio acquirendam, finis cuius gratia est pecunia, filius autem est finis cui, possessio pecuniae est finis quo. Pater possidet pecuniam per ius, quod habet in pecunia. — Finis cuius gratia est finis causa. Ei opponitur finis effectus.

Finis causa, de quo solo agit thesis nostra, definitur secundum Aristotelem: id, cuius gratia cetera fiunt. Ideo finis propter se appe-

† Finis qui: finis obiectivus; finis quo: finis formalis; cf. n. 900, 1.

titur; cetera vero, i. e. media, propter finem, quatenus finis in se ipso et per se solum habet bonitatem, ratione cuius est appetibilis; media vero, quae sunt pura media, in se ipsis et per se sola non habent bonitatem, sed sunt utilia tantum, i. e. bona per ordinem ad finem. — Finis cuius gratia subdividitur in ultimum et non ultimum. Ultimus est, ad quem omnia ordinantur, seu propter quem omnia fiunt, sine subordinatione ad alterum finem. Non ultimus est, ad quem quaedam alia ordinantur, quae propter ipsum fiunt, qui tamen alteri fini subordinatur. Finis non ultimus ita in se ipso habet bonitatem, in virtute cuius est propter se ipsum appetibilis, ut tamen ordinetur ad altiorem finem, quo induit rationem medii ducentis ad ulteriorem finem. At non est purum medium, sed etiam finis propter intrinsecam suam bonitatem; habet intrinsecam perfectionem, in virtute cuius est conveniens et appetibilis tamquam perfectivum appetentis. Ita medicina dulcis habet in se bonitatem, quae tamen ipsa ad ulteriorem bonitatem ordinatur, ad sanitatem; medicina vero amara purum medium est. Scientia est perfectiva hominis et bonum seu finis eius, et tamen est utilis ad finem ultimum, ad Deum melius cognoscendum et laudandum. Idem dicatur de virtutibus moralibus, quae perficiunt hominem et ducunt ad Deum. Finis ultimus est aut ultimus simpliciter aut secundum quid, i. e. in aliquo genere.

2. Quia finis est, cuius gratia, i. e. ob cuius amorem cetera fiunt, ideo non physice seu efficienter, sed metaphorice, moraliter seu finaliter, i. e. amore seu mediante appetitione sui movet causam efficientem ad operandum. Hoc tamen non obstante dicimus finem esse vere causam non metaphorice tantum, quamquam metaphorice tantum movet, immo dicimus finem esse primam causam, intelligendo nomine primae causae eam, quae inter quattuor causas ceteris supponitur easque secundum causalitatem suam praecedit. — Quod movet mediante appetitione, movet mediante cognitione, seu prout est in **intentione**. Nihil enim volitum nisi cognitum. Nihilominus dicimus finem formaliter non constitui per cognitionem, sed per bonitatem. Et distinguendo finem in actu primo: id, quod potest finalizare, a fine in actu secundo: id, quod actu finalizat, dicimus finem in actu primo constitui per solam bonitatem, seu causalitatem finis in actu primo esse bonitatem, non tamen absolute consideratam, sed quatenus est capax **finalizandi**, i. e. movendi (amore sui), non tamquam medium, sed tamquam terminus seu finis, qui propter se ipsum amatur, causam efficientem ad operandum. Consequenter dicimus finem in actu secundo constitui per ipsam actualem appetitionem, prout haec dependet a fine, seu causalitatem finis in actu secundo, i. e. ipsum exercitium causalitatis finalis consistere in actuali appetitione, **prout haec dependet** a fine seu a bono. — Quia tamen finis finalizat seu movet, prout est in intentione, necesse non est bonum hoc esse verum bonum, sed sufficit esse bonum apparens seu obiectum, quod cognitione repraesentatur tamquam bonum.

3. Finis effectus seu finis operis ut talis numquam est causa, sed effectus efficientis. Potest tamen esse causa (finalis), non ut est finis operis, ut est in exsecutione (ultimum in exsecutione), sed ut est finis operantis, ut est in intentione (primum in intentione), seu ut est terminus inclinationis vel appetitus, cum finis operis et operantis materialiter coincidunt, ut cum artifex in opere suo nihil aliud appetit quam productionem artefacti. Finis effectus ut talis, i. e. finis operis, qui non est finis operantis, non movet causam efficientem ut finis, sed ut medium. Quare non finalizat seu movet in aliter ratione sui, sed ratione finis. Medium finalizat propter finem. Artifici, qui in opere suo appetit lucrum, artefactum non est finis, sed medium ad finem.

771. Proh. th. I p. (Finis vere est causa). — Vere est causa id, quod est principium positivum, unde aliquid realiter procedit secundum dependentiam in esse. Atqui finis est principium positivum, unde aliquid realiter procedit secundum dependentiam in esse. Ergo.

Mai. patet ex th. XXIII. — *Prob. min.* a) Finis est principium, quia est primum in intentione, quamquam etiam ultimum est, i. e. in exsecutione. — b) Finis est principium positivum, quia est bonum cognitum existens in intentione, quamquam a parte rei forte nihil est utpote bonum apparens seu chimaericum. — c) A fine realiter aliquid procedit secundum dependentiam in esse; nam a fine procedit efficientis operatio et mediante ea effectus; finis enim movet efficiens ad operandum.

Prob. II p. (Finis est prima causarum). — Prima inter causas est, quae ceteris causis supponitur easque praecedit. Atqui finis est causa, quae a ceteris tribus causis supponitur easque praecedit; nisi enim finis exercet suam tractionem, neque efficiens operatur neque forma determinat neque materia sustentat (cf. n. 756, 1). Ergo.

Prob. III p. (Finis in actu primo formaliter non constituitur per apprehensionem seu cognitionem). — Finis non constituitur formaliter in actu primo per id, quod est commune fini cum mediis et cum obiectis omnibus potentiarum tum appetitivarum tum cognoscitivarum. Atqui esse cognitum seu apprehensum est commune fini cum mediis et cum obiectis omnibus potentiarum tum appetitivarum tum cognoscitivarum. Ergo.

Mai. est per se nota. Non potest esse formale constitutivum id, quod non est specificans, sed commune. — *Min.* patet ex dictis in Phil. nat.

Prob. IV p. (Finis in actu primo formaliter constituitur per bonitatem, prout haec est capax tamquam terminus movendi mediante appetitione causam efficientem ad operandum). — Finis est id, cuius gratia cetera fiunt. Atqui id, cuius gratia cetera fiunt, constituitur in actu primo formaliter per bonitatem, prout haec est capax tamquam

terminus movendi mediante appetitione causam efficientem ad operandum. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* a) Id, cuius gratia cetera fiunt, constituitur formaliter per bonitatem; nam id, cuius gratia seu ob cuius amorem cetera fiunt, est bonum; quod enim amatur, est bonum, b) Constituitur formaliter per bonitatem, prout haec est capax tamquam terminus movendi mediante appetitione causam efficientem ad operandum, quia id, cuius gratia cetera fiunt, movet tamquam ultimum seu tamquam terminus causam efficientem ad cetera, i. e. media efficienda.

Prob. V p. (In actu secundo finis constituitur per ipsam appetitionem, prout haec dependet a bono appetibili). — Si finis in actu primo constituitur per bonitatem, prout haec est capax tamquam terminus movendi mediante appetitione causam efficientem ad operandum, finis in actu secundo constituitur per ipsam appetitionem, prout haec dependet a bono appetibili. Atqui finis in actu primo constituitur per bonitatem, prout haec est capax tamquam terminus movendi mediante appetitione causam efficientem ad operandum. Ergo.

Min. patet ex IV p. — *Mai.* ostenditur ex habitudine actus secundi ad actum primum. Actus secundus est actualiter, quod actus primus est potentialiter. Atqui finis in actu primo est bonum terminans appetibile. Ergo finis in actu secundo est illud ipsum bonum, prout appetitur seu est appetitio, prout haec dependet a bono appetibili.

772. Coroll. 1. Ergo finis causalitatem suam exercet per aliquid, quod non est in ipso, sed in eo, qui a fine movetur. Quare finis est movens immobile: movet moraliter i. e. finaliter, quin moveatur. Ideo exercitium causalitatis finalis non fundat relationem realem causae finalis ad effectum suum et ad eum, qui hac causa movetur.

2. Ergo apprehensio seu cognitio finis non est nisi **conditio** ad hoc, ut finis causalitatem suam exercent; est tamen conditio **sine qua non**, quia non tantum est conditio per modum applicationis (quatenus applicat obiectum appetitui), sed etiam per modum existentiae; nam in virtute cognitionis finis incipit tamquam obiectum exsistere in intentione, quod omnino requiritur, ut causare possit.

3. Ergo tria in fine distinguenda sunt: a) id, quod se habet materialiter — bonum; omnis enim finis est bonum, sed non omne bonum est finis, quia est etiam bonum utile medii, finis autem est bonum ut finalizans seu ut terminans efficientis appetitum; b) id, quod se habet formaliter — appeti, desiderari; c) id, quod se habet per modum conditionis — cognitio.

4. Ergo finis importat bonitatem seu perfectionem ut sistentem „fieri“ seu motum et causalitatem efficientis; est enim id, cuius gratia cetera fiunt.

5. Ergo omne agens agit propter finem. — Oportet enim „fieri" seu motum, quem importat agentis actio, esse determinatum ; indeterminatum enim est incapax existendi. Est autem motus determinatus, quatenus est terminatus, seu quatenus tendit ad certum terminum. Et necesse est hunc terminum esse cognitum et appetitum, si non ab agente ipso, saltem ab altiore, cognitione et voluntate praedito, qui agens ad terminum suum ordinat. Nam sola cognitione res in esse et agere determinantur, et sola voluntate, ex hac cognitione egressa, ad determinatum esse et agere et ad determinatum terminum ordinari possunt. Terminus autem cognitus et votitus est finis, finis causa. Quare omne agens agit propter finem. At diversa agentia diverso modo agunt propter finem. Cum enim finis causalitatem suam non exerceat, nisi ut est in apprehensione cognoscentis, eo modo unumquodque agit propter finem, quo se habet ad cognitionem finis. Sed quaedam agentia omnino non cognoscunt finem, quia nulla cognitione praedita sunt (mineralia, plantae), quae agunt propter finem executive tantum, inquantum diriguntur in finem a cognoscente finem, et hoc quidem dupliciter: quaedam naturaliter ab instituyente naturam diriguntur in finem per formam inditam **intrinsicam** (natura enim seu forma est internum motus et finalitatis principium), quaedam modo mere **extrinseco** (violenta, ut sagitta). Quedam agentia cognoscunt finem, sed imperfecte et materialiter (animalia bruta). Cognoscunt enim concrete bonum conveniens tamquam conveniens sibi, sed essentiam finis non cognoscunt, ne confuse quidem, i. e. non cognoscunt rationem abstractam universalem ipsius bonitatis et convenientiae, sub qua bonum singulare, concretum subsumèrent iudicando et sic reddendo rationem de bonitate eius. Similiter bruta medium concrete cognoscunt tamquam conveniens fini, tamquam utile ad finem (ita avis cognoscit paleam colligendam tamquam utilem ad nidum fabricandum), sed non cognoscunt essentiam medii, i. e. non cognoscunt rationem universalem, abstractam ipsius utilitatis, sub qua utile singulare, concretum seu hoc medium subsumerent iudicando et reddendo rationem de utilitate eius. Haec agentia propter finem dicuntur agere **executive et apprehensive**, at non **elective**, sed ex instinctu seu materialiter, quatenus naturali aestimatione (per vim aestimativam, bonitatem et utilitatem concrete cognoscunt, sed huius bonitatis et utilitatis rationem reddere non possunt. Ideo neque se ordinant ad finem neque media ordinant ad finem, sed naturaliter ad finem ordinantur et ad media exsequenda propter finem, ac proinde neque libere eligunt finem neque media ad finem, sed totum, quod agunt, est eis naturaliter determinatum. Non se movent quoad finem (cf. n. 420). Quedam agentia cognoscunt finem perfecte et formaliter (agentia intellectiva), quae agunt propter finem **elective** seu **formaliter**, quatenus libere se ordinant ad finem, libere eligunt finem, libere ordinant media ad finem. Haec agentia cognoscunt essentiam finis et

medii (saltem confuse), et comparando sub luce huius cognitionis universalis medium cum fine et finem cum seipsis, iudicant et rationem reddunt sibi de fine et de mediis in concreto eligendis — de bonitate finis et de utilitate mediorum, et ita **intelligunt** proportionem finis ad seipsa et mediorum ad finem. Haec se **movent etiam quoad finem** (cf. 1. c.).

6. Ergo **effectus finis** sunt omnia, quae pertinent ad ordinem executionis, tam media ipsa volita quam volitiones circa haec media et actiones externae; haec enim omnia sunt propter finem seu finis gratia; similiter ipse actus intentionis erga finem, quo voluntas tendit in finem tamquam per media assequendum, est propter finem seu effectus finis; immo ipse simplex amor finis **prout elicitus a voluntate** est effectus finis seu finis gratia, quamquam idem amor **prout dependens a fine** non est effectus finis, sed ipsum exercitium causalitatis finalis. Agens vero, quod operatur propter finem, a fine finalizatur, non ut effectus finis, sed ut subiectum motum a fine.

773. Schol. Casus est effectus, qui ex causa aliqua determinata explicabilis non est, eo quod extra ambitum huius causae positus est. Hic effectus contingit per accidens, i. e. propter alias causas accedentes, quae non considerantur. Ita dicitur casus, si cui domum redeunti obviam fit amicus; et casus seu fortuna dicitur, si quis, terram fodiens ad arborem plantandam, invenit thesaurum. Domum reditio, sicut etiam actio fodiendi, ad hos effectus non sunt ordinatae. Casus igitur non dicitur, nisi quatenus ad causam partialem tantum, non vero ad causam totalem respicitur. Causa concursiois cum amico non tantum est domum reditio unius, sed etiam via alterius. Et causa inventionis thesauri non tantum est actio fodiendi, sed etiam opus illius, qui thesaurum in hoc loco abscondit. Casus igitur revera in rerum natura non existit, sed tantum in mente eius, qui causam partialem tantum considerat. Quare e casu non potest aliquid concludi contra finalitatem in rebus, et renuntiat explicationi Epicurus, qui originem et evolutionem universi ex casu explicare conatur.

774. Obi. 1. Terminus cuiuscumque agentis non est causa. Atqui finis est terminus cuiuscumque agentis. Ergo finis non est causa. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Finis effectus, *conc.*; finis causa, *nego. Dist. consq.*

2. Atqui finis non est causa. *Probo.* Non est causa, quod metaphorice tantum movet. Atqui finis metaphorice tantum movet. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non est causa efficiens, *conc.*; causa finalis, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

3. Atqui finis nullo modo est causa. *Probo.* Non est causa, quod non influit esse effectui. Atqui finis non influit esse effectui. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod nullo modo influit esse, *conc.*; quod non influit efficienter, influit tamen finaliter seu alligando efficiens, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui finis nullo modo influit esse effectui. *Probo.* Nullo modo influit esse, quod non existit ante effectum. Atqui finis non existit ante effectum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod nullo modo existit, *conc.*; quod non existit in executione, existit tamen in intentione, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui finis non est causa ut existens in intentione. *Probo*. Si finis esset causa ut existens in intentione, propter finem non agerent nisi cognoscentia. Atqui propter finem non tantum agunt cognoscentia. Ergo. — *Hesp. Dist. mai.*: Cognoscentia tantum propter finem agerent apprehensive, *conc.*; non apprehensive, *nego*. *Contradist. min.*: Sive apprehensive sive non apprehensive, *conc.*; apprehensive, *nego*.

Ad 770sq. **Aristoteles**: τὸ τέλος ... δ' ἐστὶ τὸ οὐ ἐνεκά (Met. V 2 (cf. ad 746)). — Τοῦτου [τοῦ τέλους] ἐνεκά τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντω. .Finis nihil aliud est, quam illud cuius gratia alia fiunt (Eth. I 5, 1097 a 21. S. Thom. lect. 9 n. 105). — Φαίνεται δὲ πρώτη (αἰτία), ἣν λέγομεν ἐνεκά τίνω. ... — Τὸ γὰρ μὴ τυχόντω ἀλλ' ἐνεκά τίνω ἐν τοῖ τῇ φύσει ἐργοὶ ἐστὶ καὶ μάλιστα (De part. animal. I 1, 639 b 14 etc. 5, 645 a 23). — Ὁ θεὸς καὶ ἡ φύσις οὐδὲν μᾶτην ποιοῦσιν (De caelo I 4, 271 a 33). Ad quod S. Thomas: .Quod hoc [sc. aliquid esse frustra in natura] sit impossibile, probat sic. Omne quod est in natura, vel est a Deo, sicut primae res naturales; vel est a natura sicut a secunda causa, puta inferiores effectus. Sed Deus nihil facit frustra, quia, cum sit agens per intellectum, agit propter finem. . . . Natura nihil facit frustra, quia agit sicut mota a Deo velut a primo movente. . . . Est autem attendendum quod Aristoteles hic ponit Deum esse factorem caelestium corporum, et non solum causam per modum finis, ut quidam dixerunt (In De caelo et m. I lect. 8 n. 14). — Ut ostendat, qua ratione primum movens immobile moveat, quin moveatur, Aristoteles dicit: κινεῖ δ' ὡς ἐρώμενον (Met. XII 7, 1072 b 3). — S. Thomas: .Finis, etsi sit postremus in executione, est tamen primus in intentione agentis. Et hoc modo habet rationem causae (S. th. I-II 1, 1 ad 1). — .Omnia agentia necesse est agere propter finem. Causarum enim ad invicem ordinarum, si prima subtrahatur, necesse est alias subtrahi. Prima autem inter omnes causas est causa finalis. Cuius ratio est, quia materia non consequitur formam, nisi secundum quod movetur ab agente; nihil enim reducit se de potentia in actum. Agens autem non movet nisi ex intentione finis. Si enim agens non esset determinatum ad aliquem effectum, non magis ageret hoc quam illud; ad hoc ergo quod determinatum effectum producat, necesse est quod determinetur ad aliquid certum, quod habet rationemq. finis. Haec autem determinatio, sicut in rationali natura fit per rationalem appetitum, qui dicitur voluntas; ita in aliis fit per inclinationem naturalem, quae dicitur appetitus naturalis. Tamen considerandum est, quod aliquid sua actione vel motu tendit ad finem dupliciter: uno modo, sicut seipsum ad finem movens, ut homo; alio modo, sicut ab alio motum ad finem, sicut sagitta tendit ad determinatum finem ex hoc, quod movetur a sagittante, qui suam actionem dirigit in finem. Illa ergo quae rationem habent, seipsa movent ad finem: quia habent dominium suorum actuum. . . . Illa vero quae ratione carent, tendunt in finem per naturalem inclinationem, quasi ab alio mota, non autem a se ipsis: cum non cognoscant rationem finis, et ideo nihil in finem ordinare possunt, sed solum in finem ab alio ordinantur. Nam tota irrationalis natura comparatur ad Deum sicut instrumentum ad agens principale. . . . Et ideo proprium est naturae rationalis, ut tendat in finem, quasi se agens vel ducens ad finem; naturae vero irrationalis, quasi ab alio acta vel ducta, sive in finem apprehensum, sicut bruta animalia, sive in finem non apprehensum, sicut ea quae omnino cognitione carent (l. c. a. 2). — .Sicut influere causae efficientis est agere, ita influere causae finalis est appeti et desiderari (Ver. 22,2; cf. a. 1). — .Causalitas finis in hoc consistit quod propter ipsum alia desiderantur (C. g. I 75; cf. III 2; In Met. XII 10 lect. 12 n. 2627 sqq.; 111 Dist. 17, 1 a. 2; S. th. I 44, 4; 105, 5; I-II 1, 8: .Finis . . . ,cuius et ,quo* [cf. In Phys. 11 2 lect. 4 n. 8; Arist., De an. II 4, 415 b 2. S. Thom. lect. 7 n. 316]; I-II 26, 1—2; 28, 6).

Ad 773. S. Thomas: .Contingit quandoque quod aliquid, ad inferiores causas relatum, est fortuitum vel casuale, quod tamen, relatum ad causam aliquam superiorem, invenitur esse per se intentum. Sicut si duo servi alicuius domini mittantur ab eo ad eundem locum, uno de altero ignorante; . . . Nulla natura per se hoc facere potest, quod intendens fodere sepulcrum, inveniat thesaurum. . . . Ea quae hic

per accidens aguntur, sive in rebus naturalibus sive in rebus humanis, reducuntur in aliquam causam praeordinantem, quae est providentia divina. Quia nihil prohibet id quod est per accidens, accipi ut unum ab aliquo intellectu' (S. tu. I 116, 1; cf. 22, 2 ad 1—2; 115, 6; II-II 64, 8; Arist., Phys. II 4: ἡ τύχη καὶ τὸ αὐτόματον [195 b 31], et c. 5—6; S. Thom. lect. 7—10; In Met. VI lect. 3 n. 1191 sqq.; 1 Dist. 39, 2 a. 2 ad 2; C. g. III 74; 86: Sciendum; 92sq.; Comp. 137sq.; In Matth. c. 2: Sed antequam).

ARTICULUS III.

DE HABITUDINE CAUSARUM INTER SE.

THESIS XXVIII: Idem numero effectus non potest dependere a duplici causa creata, totali et adaequata, neque simul neque divisive; potest tamen idem numero effectus tum divisive tum simul dependere a duplici causa efficiente totali et adaequata, si altera est causa creata, altera causa increata.

775. St. qu. 1. Causa **totalis** dicitur relate ad actum primum, cum causa habet virtutem sufficientem ad totum effectum producendum, causa totalis vero **adaequata** dicitur, cum non tantum habet virtutem in actu primo, sed hanc etiam in actu secundo ita exercet, quantum satis est ad totum effectum producendum. Nam si plures causae, quarum unaquaeque est sufficiens ad totum effectum producendum, revera uniuntur quasi partialiter ad producendum effectum, hae causae sunt quidem causae totales in actu primo, quae tamen non adaequant se effectui in actu secundo.

2. Plures causas totales adaequatas **diversi generis** ad eundem effectum concurrere patet, cum constet quattuor genera causarum ad eundem effectum concurrere, sed difficultas est de causis eiusdem generis, et quidem inter se **non subordinatis**. Nam certum est totum effectum a duabus causis subordinatis pendere posse; ita omnis effectus pendet a causa prima et secunda inter se subordinatis, et potest idem effectus pendere a causa principali et instrumentali, quae inter se subordinantur.

3. Prima pars thesis (Idem numero effectus non potest dependere a duplici causa creata, totali et adaequata, neque simul neque divisive) procedit non tantum de duplici causa efficiente, sed etiam de duplici causa formali et materiali et finali, quia eadem pro omnibus est ratio (cf. n. 326 382 885 sqq.). Haec pars ponitur contra Scotum et Scotistas, Suaresium et qui eum sequuntur, qui docent eundem numero effectum, qui producitur ab una causa, posse etiam produci ab alia eiusdem speciei, si haec applicaretur eidem subiecto et produceret effectum in eodem subiecto. Altera pars de causa efficiente tantum est, quia repugnat causam increatam seu Deum esse causam materiale et formalem; quaestio vero circa finem tractabitur in n. 885sq. Et est haec pars de causa efficiente increata, non prout subordinat sibi causam creatam, seu prout concurrit cum omni causalitate causae creatae, sed prout coordinate se habet ad eam, quatenus idem numero

effectus, qui pendet a causa creata (et a causa increata concurrente cum ea), dependet etiam a causa increata (sub alio respectu et alia causalitate, atque est causalitas concursus): a) **divisive**, inquantum ille idem numero effectus, qui potest produci a causa creata (concurrente causa increata), etiam a sola causa increata produci potest; b) **simul**, inquantum idem numero effectus, qui revera producitur et pendet a causa creata (et a causa increata concurrente), potest simul dependere a causa increata sub alio respectu et alia causalitate, atque est causalitas concursus¹.

776. Prob. th. I p. (Idem numero effectus non potest dependere a duplici causa creata, totali et adaequata, neque simul neque divisive). — Effectus, qui non continetur virtualiter seu non praehabetur in duplici causa, ab ea non potest dependere neque simul neque divisive. Atqui idem numero effectus non potest contineri in duplici causa creata, totali et adaequata. Ergo.

Mai. patet ex dictis de causis in genere. Effectus omnis necesse est contineatur virtualiter in causa; nemo enim dat, quod non habet. — *Min.* probatur ex limitatione causae creatae, quae est limitata, non tantum specificè, sed etiam individualiter: ut est limitata specificè, non continet nisi effectus suae speciei; ut autem est limitata numerice, non continet nisi determinatos numero effectus.

Nec dici potest rem individuari a materia seu a subiecto, ac proinde dato eodem subiecto, esse etiam eundem numero effectum; respondemus, verum esse principium individuationis **intrinsicum** esse materiam, sed est etiam principium individuationis **extrinsicum** seu efficiens, quod est ipsa causa eiusque actio seu causalitas (cf. etiam infra n. 780).

Prob. II p. (Potest idem numero effectus dependere tum divisive tum simul a duplici causa efficiente totali et adaequata, si altera est causa creata, altera causa increata). — Effectus, qui continetur in duplici causa, quarum altera causalitate sua, qua cum altera concurrit, non mutatur, potest dependere ab hac duplici causa tum divisive tum simul. Atqui effectus cuiuscumque causae creatae continetur in duplici causa, in creata et increata, et haec causalitate sua, qua cum creata concurrit, non mutatur. Ergo.

Ad mai. Effectus, qui continetur in duplici causa, potest dependere ab hac duplici causa; effectus, qui continetur in duplici causa, quarum **altera causalitate sua, qua cum altera concurrit, non**

¹ Huius rei exemplum invenimus in transsubstantiatione: idem homo Christus dependet ab actione generativa B. **Virginis** et ab actione transsubstantiativa Dei, atque ita Christus natus ex Virgine incipit esse ex hoc et illo pane. — Exinde tamen Christus non potest dici productus vel reproductus, quia denominatio producti supponit existentiam nondum datam, et denominatio reproducti supponit eam amissam.

mutatur, potest dependere ab hac duplici causa, non tantum divisive, sed etiam **simul**, quia altera causa concurrento cum altera, cum non mutetur, non amittit virtutalem effectus continentiam. — *Prob. min.* a) Effectus cuiuscumque causae creatae continetur in duplici causa, in creata et increata, quia causa increata est illimitata continens in se omnem rationem entis, b) Causa increata concurrento cum causa creata non mutatur, quia causa increata est movens immobile (cf. infra n. 781).

777. Schol. 1. Effectus habet relationem transcendentalem ad causam suam (exsistente causa habet etiam praedicamentalem). Quare effectus pendens a duplici causa totali et adaequata, ad utramque relationem habet¹; contra effectus, qui poterat produci a causa creata, qui tamen a solo Deo producitur, ad solum Deum habet relationem, non ad causam creatam; ita individuum humanum, quod poterat nasci ex his parentibus, quod tamen a solo Deo produceretur, horum parentum filius non esset, sed effectus solius Dei.

2. In statu quaestionis n. 3 diximus repugnare Deo esse causam formalem. At potest Deus vices gerere subsistentiae et exsistentiae creatae (quae sunt causae formales latius sumptae) pure actuando et terminando, ut contingit in unione hypostatica. Ideo idem effectus formalis, qui est natura subsistens et exsistens, a duplici causa quasi-formali, a subsistentia et exsistentia conaturali et a subsistentia et exsistentia divina potest dependere, non simul quidem (excludunt enim inter se), sed divisive.

778. *Obi. Contra I p.* 1. Effectus, qui non individuatur ab agente, sed a materia seu a subiecto, potest idem numero dependere a duplici causa creata totali et adaequata. Atqui effectus non individuatur ab agente, sed a materia seu a subiecto. Ergo. — *liesp. Dist. mai.:* Effectus, qui non individuatur ab agente tamquam a principio individuationis intrinseco, individuatur tamen ab eo tamquam a principio extrinseco efficiente, *nego*; effectus, qui nullo modo individuatur ab agente, *conc. Contradist. min.* — Cum quattuor sint causae individui: materia et forma, efficiens et finis; duo sunt principia individuationis: **intrinsecum**, quod est materia et subiectum, et **extrinsecum**, quod est efficiens. Nam finis, propter quem operatur efficiens, non variat individuum, et forma non praebet gradum individuationis nisi ratione materiae (cf. n. 388, 1).

2. Atqui agens seu causa efficiens individuationis non est principium individuationis. *Probo.* Non est principium individuationis, quod efficit quidem, sed non determinat individuationem. Atqui agens seu causa efficiens efficit quidem, sed non determinat individuationem (haec unice determinatur a subiecto). Ergo. — *liesp. Conc. mai.; dist. min.:* Si effectus, sicut est intrinsecus alicuius determinati subiecti (effectus productus in aliqua determinata materia), ita non esset simul intrinsecus alicuius determinati efficientis effectus (effectus productus ab aliquo determinato efficiente), *conc.*; si effectus est intrinsecus alicuius determinati efficientis effectus, *nego. Dist. consq.* (cf. n. 283, 1).

¹ Ita Christus ex quacumque transsubstantiatione novam acquirit relationem ad Deum transsubstantiantem, ad sacerdotem verba consecrationis pronuntiantem et ad panem et vinum (et species eorum), ex quibus facta est transsubstantiatio.

Contra II p. 1. Effectus, qui essentialiter pendet a causa sua ratione essentiae individuae seu qui individuationem nanciscitur ab ea, non potest idem numero pendere a duplici causa totali et adaequata, etiam si altera causa est increata. Atqui effectus a causa essentialiter pendet ratione essentiae individuae seu individuationem nanciscitur ab ea. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Si causa increata non contineret eminenter creatam, *conc.*; si causa increata eminenter continet creatam, *nego.* *Conc. min.*; *dist. consq.*

2. Atqui effectus necessario individuatur a causa, prout est in se, non a causa, prout est in Deo contenta. *Probo.* Effectus, qui denominatur a causa, prout est in se, individuatur necessario ab hac causa, prout est in se, non prout est in Deo contenta. Atqui effectus denominatur a causa, prout est in se (e. g. Paulus est filius Petri). Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si haec denominatio est necessaria ad salvandum individuum, *conc.*; si non est necessario, *nego.* *Contradist. min.*: Et haec denominatio est necessaria, ut salvetur individuum, *nego*; et haec denominatio non est necessaria, *conc.*

3. Atqui haec denominatio est necessaria, ut salvetur individuum. *Probo.* Denominatio, quae fundatur in relatione transcendentali, est necessaria ad salvandum individuum. Atqui haec denominatio fundatur in relatione transcendentali (i. e. in relatione effectus ad causam, prout est in se). Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Si haec relatio transcendentalis salvo individuo potest habere terminum eminentialem, i. e. terminum, qui eminenter continet causam creatam, *nego*; si non potest habere terminum eminentialem, *conc.* *Conc. min.*; *dist. consq.*: Si relatio, in qua fundatur denominatio, non posset habere terminum eminentialem, *conc.*; si potest habere, *nego.*

4. Atqui haec relatio non potest habere alium terminum. *Probo.* Relatio, quae importat habitudinem intrinsecus imbibitam totius entis ad terminum aliquem, non potest habere alium terminum, quin mutetur intrinsecus ens relatum ac proinde etiam individuum. Atqui haec relatio transcendentalis importat habitudinem intrinsecus imbibitam totius entis ad terminum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quin intrinsecus mutetur transcendentaliter individuum quomodocumque, *conc.*; quin intrinsecus mutetur individuum in ipsa ratione individuationis, *subdist.*: Si est terminus eminentialis, *nego*; si non est terminus eminentialis, *conc.* *Conc. min.*; *dist. consq.*: Non potest habere alium terminum, quin intrinsecus mutetur individuum quomodocumque, *conc.*; quin mutetur ipsa individuatō, *subdist.*: Si est terminus eminentialis, *nego*; si non est terminus eminentialis, *cchic.*

Ad 776. S. Thomas: „Cum in generatione hominis, sicut et aliorum animalium, semen patris sit agens, materia vero a matre ministrata sit sicut patiens, ex quo corpus humanum formatur, impossibile est eundem filium nasci, sive sit alius pater sive sit alia mater; sicut etiam non est idem numero sigillum, sive sit alia cera, sive sit aliud corpus sigilli, ex cuius impressione cera sigillatur (Qdl. V a. 8; cf. Ill a. 25). — Pro II parte thesis vide text. cit. ad 780. S. Thomas docet Deum posse quamcumque rem permanentem reproducere, quo ipso etiam tenet eundem numero effectum posse dependere divisim a duplici causa efficiente totali et adaequata, si altera est causa creata, altera increata; posse eundem numero effectum etiam simul dependere, colligitur ex doctrina S. Thomae de transsubstantiatione (cf. S. th. HI q. 75).

THESIS XXIX: Res permanens corrupta non potest naturaliter eadem numero redire, potest tamen supernaturaliter; at res successiva ne supernaturaliter quidem seu per potentiam Dei absolutam reproduci potest.

779. St. qu. Aliqui veteres docebant post determinata tempora redire easdem omnino res, quae desierant; quam doctrinam nostris temporibus professus est Fr. Nietzsche (1844—1900). Scotus ut probabile reputat posse naturaliter aliquando eandem numero rem redire. Contra

Durandus tenet, ne per absolutam quidem Dei potentiam eandem numero rem, postquam totaliter corrupta est, redire possel. Speciatim quoad res successivas Conimbricenses docent posse divinitus reproduci eundem numero motum et idem tempus, communior tamen scholasticorum sententia est, hoc repugnare.

780. Prob. th. I p. (Res permanens corrupta non potest naturaliter eadem numero redire). — Ut redeat naturaliter, i. e. actione creata eadem numero res, necesse est redeat eadem numero actio. Atqui non potest eadem numero actio redire. Ergo.

Min. probatur ex eo, quod actio est res successiva, quia oritur et perdurat efficientia agentis; rem autem successivam eandem numero redire non posse probatur III p. th. — *Prob. mai.* Ut redeat eadem numero res seu idem numero effectus, necesse est redeat eadem numero causalitas efficiens; causalitas enim efficiens est principium efficiens totius rei, ac proinde etiam principium (extrinsecum seu efficiens) individuationis. Atqui actio est causalitas efficiens. Actio formaliter transiens est causalitas efficiens; sed etiam actio immanens, in quantum est virtualiter transiens, est causalitas efficiens (cf. n. 281 sqq.). Ergo.

Prob. II p. (Res permanens corrupta potest eadem numero redire supernaturaliter). — Ut redeat supernaturaliter eadem numero res, sufficit eadem numero mansisse actionem divinam continentem in se eminenter quamcumque actionem et causalitatem creatam. Atqui actio divina semper eadem manet et eminenter quamcumque actionem et causalitatem creatam in se continet, quia est ipsa divina substantia immutabilis et causa prima profundens omne ens et omnis entis differentias. Ergo.

Prob. III p. (Res successiva ne supernaturaliter quidem seu per potentiam Dei absolutam reproduci potest). — Quod individuatur ipso ordine successionis, non potest, ne supernaturaliter quidem, idem numero redire. Atqui res successivae individuantur ipso ordine successionis. Ergo.

Mai. est per se nota. Tale quid enim rediens esset et simul non esset idem numero: esset idem utpote idem numero rediens, non esset idem utpote aliam habens positionem in ordine successionis.

Min. ostenditur ex ipsa indole entis successivi, sive sit successivum continuum (motus continuus) sive discretum, quod dicit partes sola positione successionis iam diversas (cf. n. 292).

781. Coroll. Ergo omne agens creatum ipsa actione sua intrinsecus ita mutatur, ut transacta actione et effectu producto, effectum, quem

† Totaliter corrupta, ut excipiat homo, qui idem numero redit in resurrectione, cuius tamen anima non fuit corrupta.

antea respiciebat ut sibi possibilem, nunc respiciat tamquam productum et sibi iam non possibilem (cf. n. 282 sq.). Contra agens increatum seu Deus, quocumque effectu producto, eodem omnino modo se habet neque ullam causalitatis suae iacturam facit, quia est movens immobile.

782. Schol. Res permanens divinitus reproducta novam acquirit relationem ad Deum tamquam ad causam efficientem reproductionis, sed haec relatio individuationem rei non mutat.

783. *Obi.* 1. Dato eodem principio individuationis intrinseco seu eodem subiecto et eodem principio individuationis extrinseco creato seu eodem efficiente creato, res permanens corrupta potest naturaliter eadem numero redire. Atqui, re corrupta, datur idem principium individuationis intrinsecum et idem principium individuationis extrinsecum creatum seu idem efficiens creatum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Dato eodem efficiente formaliter, i. e. eadem numero actione, *conc.*; dato eodem efficiente materialiter tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui non requiritur eadem numero actio. *Probo.* Si requireretur eadem numero actio, neque Deus posset reproducere rem corruptam. Atqui Deus potest reproducere rem corruptam (ut patet ex dogmate de resurrectione mortuorum). Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si Deus actione sua immutabili non contineret actionem quamcumque creatam, *conc.*; si continet, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui si Deus continet in se actionem quamcumque creatam, res corrupta redire naturaliter potest eadem numero. *Probo.* Si Deus concursu suo potest restituere creaturae actionem praeteritam, res corrupta redire potest eadem numero naturaliter, i. e. actione creata. Atqui si Deus continet in se actionem quamcumque creatam, potest concursu suo restituere creaturae actionem praeteritam. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Potest restituere, si actio creaturae non est res successiva, *conc.*; si est res successiva, *nego. Dist. consq.*

Ad 780. *Aristoteles* in c. 10 Categ. (13 a 32) docet, non dari naturaliter regressum a privatione ad habitum. In V Phys. c. 4 innuit non posse redire eadem numero sanitatem, cum quaerit: *Εἰ δὴ ἡ αὐτὴ καὶ μία ἡ λυθὲν καὶ νυν ὑγίεια, διὰ τῷ οὐκ ἔν καὶ δταν διαλιπὼν λάβῃ πάλιν τὴν ὑγίειαν, καὶ αὕτη κάκεινη μία τῷ ἀριθμῷ ἂν εἴη;* (228 a 9; cf. S. Thom, in 1. c. lect. 6 n. 7). — *S. Thomas:* „In his quae in nihilum redigi possunt, est quaedam differentia attendenda. Quedam enim sunt quorum unitas in sui ratione habet durationis continuitatem, sicut patet in motu et tempore; et ideo interruptio talium indirecte contrariatur unitati eorum secundum numerum. Ea vero quae contradictionem implicant, non continentur sub numero Deo possibilium, quia deficiunt a ratione entis; et ideo, si huiusmodi in nihilum redigantur, Deus ea non potest eadem numero reparare. Hoc enim esset contradictoria simul esse vera; puta si motus interruptus esset unus. Alia vero sunt quorum unitas non habet in sui ratione continuitatem durationis, sicut unitas rerum permanentium, nisi per accidens, in quantum eorum esse subiectum est motui: sic enim et mensurantur huiusmodi tempore, et eorum esse est unum et continuum, secundum unitatem et continuitatem temporis. Et quia natura agens non potest ista producere sine motu, inde est quod naturale agens non potest huiusmodi reparare eadem numero, si in nihilum redacta fuerint, vel si fuerint secundum substantiam corrupta. Sed Deus potest reparare huiusmodi et sine motu, quia in eius potestate est quod producat effectus sine causis mediis; et ideo potest eadem numero reparare, etiamsi in nihilum elapsa fuerint^{*} (Qdl. IV a. 5; cf. C. g. IV 81: Secundum hoc).

PARS II.

DE ENTE IMMATERIALI INCREATO SEU DE DEO.

Caietanus, In I partem Summae theol. Salmanticensea, In I partem Summae theol. Ioan, a S. Thoma, In I partem Summae theol. Gon et, Clipeus theologiae thomist.: De Deo uno. P. Mezger, Theologia thornistico-scholast. salisburg.: De Deo uno. Buonpensiere, In I partem Summae theol. q. 1—23. L. Janssens, Praelectiones de Deo uno. Lépicier. Tractatus de Deo uno. Hontheim, Institutiones theodicaeae. G. Kieffer, De Deo uno. Garrigou-Lagrange, Dieu, son existence et sa nature. Sertillanges, Les sources de la croyance en Dieu.

CAPUT I.

DE EXSISTENTIA DEI.

THESIS XXX: Deum esse est per se notum secundum se, non ante^{II} quoad nos; nobis fit notum demonstratione, non a priori neque quasi a priori, sed a posteriori.

784. St. qu. 1. Nomine Dei intelligimus ens a se, i. e. quod non est ab alio causatum, sed existit a se seu vi essentiae suae, seu cuius essentia est esse, quod proinde est ipsum esse subsistens. Ens a se seu ipsum esse subsistens est a) ens **necessarium**, cui competit exsistentia necessario, quia existit a se seu vi essentiae suae; quidquid enim ad essentiam pertinet, necessarium est (cf. th. I); b) est actus purus continens in se **omnem perfectionem** seu est id quo maius cogitari non potest, ut probabitur thesi XXXII.

2. Quid sit propositio per se nota secundum se et quoad nos seu quoad omnes, cf. n. 218. Et „quoad nos“ intelligimus de intellectu humano, qui versatur in statu unionis cum corpore. — Similiter quid sit demonstratio et quotuplex sit, cf. n. 210 sq.

3. Thesis habet quinque partes. — I pars: Deum esse est per se notum secundum se, negatur ab iis, qui docent exsistentiam Deo non convenire immediate, sed mediante aliqua evolutione; at hi, cum evolutionis pantheismum profiteantur, non admittunt Deum distinctum a inundo. — II pars: Deum esse non est per se notum quoad nos, negatur ab Ontologistis, qui asserunt nos immediate Deum intueri;

quorum systema ontologismus vocatur, quia docent primum ontologicum seu Deum esse etiam primum logicum seu psychologicum nostrum; ita Gioberti. Ad ontologismum reducitur etiam doctrina eorum, qui admittunt ideam Dei homini innatam, ope cuius immediate existentiam Dei cognosceret; ita Thomassinus (1619—1695), Klee (1800 ad 1840), Staudenmaier (1800—1856), Kuhn (1806—1887). — III pars: Deum esse, nobis non fit notum demonstratione a priori, ab iisdem negatur, qui negant I partem. — IV pars: Deum esse neque notum fit nobis demonstratione quasi a priori, negatur ab iis, qui nituntur probare Deum esse argumento quasi a priori seu **ontologico** (S. Anselmus, Cartesius, Leibniz¹). Argumentum hoc „ontologicum“ dicitur, quia procederet quasi ex ratione **ontologica**, ex causa in essendo, non ex ratione logica tantum, ex causa in cognoscendo, i. e. ex creaturis, quae nobis sunt causa cognoscendi Deum. Ex conceptu enim Dei abstracto, qui in mente nostra inest, cum concipimus Deum tamquam „id quo maius cogitari non potest“ (S. Anselmus), aut tamquam ens perfectissimum (Cartesius), nituntur deducere Dei existentiam realem in rerum natura; ita „quasi a priori“ ex essentia Dei, quae mere secundum rationem ratiocinantem distinguitur ab eius esse et ut prior concipitur, probaretur esse Dei: enti perfectissimo convenit existentia, secus non esset ens perfectissimum; ergo hoc ens seu Deus existit. — V pars: Deum esse nobis fit notum demonstratione a posteriori, negatur a Kant, qui, reiecta obiectivitate idearum primorumque principiorum, docet theoretice ex ratione nos probare non posse Dei existentiam, eam tamen esse postulatum rationis practicae ad vitam honeste degendam; haec pars praeterea est contra Iacobi, qui statuit nos affectiva animi propensione, non evidentia de existentia Dei certos reddi; contra Reid, qui tenet nos instinctu ferri ad Dei existentiam admittendam; contra Traditionalistas, qui docent nos sola fide de existentia Dei certos fieri.

785. Prob. th. I p. (Deum esse est per se notum secundum se). — Propositio per se nota est, quae caret medio in essendo. Atqui Deum esse est propositio, quae caret medio in essendo; Deus enim est ens a se seu existentia per essentiam suam. Ergo.

Prob. II p. (Deum esse non est per se notum quoad nos). — Per se notum quoad nos est, quod nobis innotescit sine medio seu sine ratiocinio. Atqui Deum esse, nobis non innotescit sine ratiocinio. Ergo.

Mai. patet ex n. 218. — *Prob. min.* Sine ratiocinio non innotescunt, nisi quae pertinent ad obiectum formale proprium intellectus, et quae ab hoc obiecto immediate manifestantur. Atqui Deus non est obiectum formale proprium intellectus nostri, neque esse Dei ab hoc obiecto immediate manifestatur intellectui nostro. Ergo.

¹ Leibniz initio Cartesii argumentum recepit, postea vero eius errorem detexit.

Ad mai. Obiectum formale est, quod immediatissime cognoscitur, cetera vero per ipsum cognoscuntur sive mediante ratiocinio sive etiam nullo ratiocinio mediante, ut sunt ea, quae per obiectum proprium immediate conotantur, sicut conceptus directe repraesentans quidditatem abstractam rei corporeae ex una parte conotat existentiam concretam huius rei (conotando phantasma), ex altera parte existentiam subiecti cogitantis (cf. Phil. nat. th. LI sq.).

Min. quoad 1. p. patet ex Phil. nat. th. L, *quoad 2. p.* probatur ex modo imperfecto, quo cognoscimus ipsum obiectum formale proprium, circa quod intellectus noster ab imperfectissima ad perfectiorem cognitionem triplici operatione se evolvit: simplici apprehensione, iudicio, ratiocinio, ita ut ne ipsius quidem obiecti proprii perfectiorem cognitionem sine ratiocinio habere possit (cf. Phil. nat. th. LVI). Quare neque huius obiecti dependentiam a Deo immediate sine ratiocinio cognoscit; sed postquam pervenit ad distinctionem inter ens necessarium et ens contingens, hoc concipit tamquam causatum et, perspicendo impossibilitatem processus in infinitum, concludit ad ens a se, absolute necessarium, quod sit causa prima entis causati (cf. schol. 5).

Prob. III p. (Deum esse nobis notum non fit demonstratione a priori). — Quod non habet prius neque physice neque metaphysice, non potest probari a priori seu notum fieri a priori. Atqui esse Dei non habet prius neque physice neque metaphysice. Ergo.

Mai. patet ex Log. n. 210 sq. — *Ad min.* Esse Dei non habet prius neque physice neque metaphysice seu non habet causam neque physicam neque metaphysicam: Non habet causam physicam a se realiter distinctam, quia est a se; neque habet causam metaphysicam, quia esse a se est constitutivum metaphysicum naturae divinae seu id, quo primo Deus constituitur (cf. n. 799 sqq.).

Prob. IV p. (Deum esse neque nobis fit notum quasi a priori). — Demonstratio quasi a priori eo fieret, quod ex conceptu Dei abstracto, qui in mente nostra inest, deduceretur existentia in rerum natura exercita. Atqui ex hoc conceptu non potest deduci existentia in rerum natura exercita. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Ex conceptu non potest deduci id, quod in eo non continetur. Atqui in conceptu Dei abstracto, qui in mente nostra inest, non continetur existentia in rerum natura exercita. Ergo.

Mai. per se patet. — *Ad min.* In hoc conceptu non continetur existentia in rerum natura exercita, sed idealis tantum, quatenus Deus concipitur tamquam id quo maius cogitari non potest, tamquam ens perfectissimum, tamquam ipsum esse subsistens; est enim conceptus abstractus, qui abstrahit ab exercitio existentiae. Potest quidem esse in mente nostra conceptus, qui ab existentia reali non abstrahat, sed

eam affirmet. At hic conceptus est productus per iudicium ex ratiocinio aut ex fide.

Prob. V p. (Deum esse, nobis fit notum demonstratione a posteriori). — Demonstratio, qua ex motu probatur primum movens immobile, ex effectu causa prima, ex ente contingente et imperfecto ens necessarium et perfectum, ex ordine rerum primus ordinator, ex voluntate humana ad bonum infinitum ordinata bonum infinitum, est demonstratio a posteriori. Atqui ita probatur Deum esse. Ergo.

Ad niai. Demonstrationes omnes istae enumeratae, a posteriori sunt seu ab effectu ad causam. — *Min.* probatur th. sq.

786. Coroll. 1. Ergo Deum esse est per se notum sapientibus tantum, i. e. iis. qui demonstrationis ope sapientes facti Deum concipiunt tamquam esse subsistens in rerum natura exercitum, affirmando conceptu suo (per ratiocinium acquisito) existentiam eius in rerum natura. — Cum omnis conceptus mentis nostrae simplici apprehensione habitus abstrahat ab existentia in rerum natura exercita (abstrahit enim a singularibus, existentia autem singularium est), mens nostra existentiam in rerum natura exercitam non cognoscit nisi **indirecte**; ita intelligimus existentiam rerum sensibilibum (a quibus abstrahimus conceptus nostros universales) et existentiam nostram tamquam existentiam subiecti intelligentis (cf. n. 129 et Phil. nat. th. LI et LII); conceptus enim abstractus conotat utramque hanc existentiam, quare intellectus reflexione seu advertendo ad hanc conotationem, in actu primo proximo constituitur ad eam praedicandam; — aut ratiocinio et fide; ita intelligimus et affirmamus existentiam Dei.

Deum esse, notum est per se absolute a) intellectui divino et intellectui creato beato (mediante lumine gloriae), quia Deus constituit obiectum formale proprium horum intellectuum; b) intellectui animae separatae (et intellectui angelico), qui simplici apprehensione perfecta comprehensive cognoscendo obiectum suum formale proprium, quod est substantia spiritualis, in qua radicatur, huius etiam substantiae contingentiam et dependentiam a Deo immediate apprehendit.

2. Ergo demonstratio omnis, qua concluditur a conceptu Dei ad eius existentiam, est saltus ab ordine ideali ad ordinem realem.

787. Schol. 1. Ex eo quod Deus est ens a se seu ens necessarium, quod necessario existit, non potest concludi absolute Deum existere, sed tantum hypothetice: si existit, i. e. si tale quid ita perfectum existit, necessario existit.

2. Qui concipit Deum affirmando eius existentiam, et qui Deum concipit abstrahendo ab exercitio existentiae, obiectum aequè perfectum concipiunt, sed hic concipit imperfecte, ille vero perfecte, perfectione et imperfectione pure se tenente ex parte modi concipiendi, non ex parte rei conceptae. Quare exercitium existentiae non addit novam

perfectionem obiecto, prout est in ordine ideali seu prout mente concipitur, sed addit perfectionem modi concipiendi tantum.

3. Omnis veritas, etiam veritas primorum principiorum, dependet a Deo tamquam a principio essendi, sed non tamquam a principio cognoscendi nostro; quare Deus non est primum logicum nostrum, quamquam est primum logicum absolute. Ideo prima principia nobis evidentialia sunt, antequam Deum cognoscamus; at perfectissima veritatis cognitio, quae resolvit prima principia cognitionis nostrae in primum principium essendi eorum seu in Deum, supponit cognitionem Dei (cf. n. 711, 2).

4. Aliqui ex idea Dei ad eius existentiam ita concludunt: Habemus ideam; huic ideae debet respondere obiectum existens in rerum natura. Ergo existit Deus. — Ad haec dicimus: Aut infertur existentia Dei ex idea, quia in idea clauditur existentia — et hoc argumentum (seu potius sophisma) est a priori et est Cartesii, Meditationes philosoph. V, neque differt essentialiter ab argumento Anselmiano, ac proinde refutatum est ex dictis in thesi; aut infertur existentia causaliter ex eo, quod idea debet habere obiectum existens tamquam sui causam, ut fecit Cartesius l. c. III. Quod argumentum est a posteriori, sed peccat ex alio capite. Ideo ad argumentum ita sumptum respondemus distinguendo: Idea debet respondere obiectum existens in rerum natura, dist.: Idea primitivae ex sensibus immediate abstractae aut simplici reflexione; immediate acquisite debet respondere obiectum existens in rerum natura, conc.; ideae derivatae, subdist.: Si est legitime derivata tanquam idea entis existentis in rerum natura, conc.; secus, nego. Sed debet haec fieri nequit nisi per ratiocinium a posteriori.

5. Quomodo acquiritur conceptum Dei. — Ex dictis in argumento ad probandam II partem thesis patet, quomodo mens humana ad conceptum Dei perveniat (loquimur de mente humana sibi relictam; plurimi enim conceptum Dei acquirunt institutione et fide): distinguendo inter ens necessarium et ens contingens, hoc concipit tamquam causatum et, perspicendo impossibilitatem processus in infinitum, concipit ens a se. absolute necessarium, incausatum, quod est causa prima entis causati.

788. *Obi. Contra I et III p.* 1. Non est per se notum secundum se, quod habet rationem sui sufficientem. Atqui Deum esse habet rationem sui sufficientem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non est per se notum iudicium, quod habet rationem sufficientem, praeter ipsos terminos, conc.; quod habet rationem sufficientem ipsos terminos, nego. *Contradist. min.*

2. Atqui Deum esse est iudicium, quod habet rationem sufficientem praeter ipsos terminos, i. e. esse convenit Deo mediate. *Probo.* Quod convenit Deo a se seu ex essentia sua, convenit mediate. Atqui esse convenit Deo a se seu ex essentia sua. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod convenit ex essentia mediate tamquam proprium fluens ex essentia, conc.; quod convenit ex essentia immediate, nego. *Contradist. min.*

3. Atqui esse convenit Deo ex essentia sua mediate. *Probo.* Quod est actus essentiae, Deo convenit ex essentia sua mediate. Atqui esse est actus essentiae.

Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est actus essentiae proprie, *conc.*; improprie et analogice tantum, *nego. Contradist. min.*: Sive proprie, sive improprie, *conc.*; proprie, *subdist.*: In creaturis, *conc.*; in Deo, *nego.* — Ad analogiam existentiae creatae concipimus existentiam Dei tamquam id, quo Deus est, sed Deus est ipsa existentia seu ipsum esse subsistens.

Contra II p. 1. Primum logicum est per se notum quoad nos. Atqui Deus est primum logicum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Primum logicum nostrum, *conc.*; primum logicum absolute, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui Deus est primum logicum nostrum. *Probo.* Primum logicum nostrum est, quod est maxime cognoscibile. Atqui Deus est maxime cognoscibilis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Maxime cognoscibile quoad nos, *conc.*; quoad se, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui Deus est id, quod est maxime cognoscibile quoad nos. *Probo.* Maxime cognoscibile quoad se, quod est maxime unitum intellectui nostro, est etiam maxime cognoscibile quoad nos. Atqui Deus, maxime cognoscibilis quoad se, est maxime unitus intellectui nostro. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Maxime unitum intentionaliter, *conc.*; efficienter, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui Deus est maxime unitus intellectui nostro intentionaliter. *Probo.* Id, quo omnia cognoscimus, est maxime unitum intellectui nostro intentionaliter. Atqui Deus est id, quo omnia cognoscimus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Id, quo omnia cognoscimus tamquam per speciem prius cognitam seu tamquam per obiectum prius cognitum, *conc.*; tamquam per causam efficientem, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui Deus est id, quo omnia cognoscimus tamquam per speciem prius cognitam. *Probo.* In eo cognoscimus omnia tamquam per speciem prius cognitam, quod est principium, unde dependet omnis veritas. Atqui Deus est principium, unde dependet omnis veritas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Unde dependet omnis veritas tamquam a principio essendi, *nego.*; tamquam a principio cognoscendi nostro, *subdist.*: ita ut nulla veritas quocumque modo cognosci possit, nisi cognito hoc principio, *conc.*; ita ut veritas perfectissime cognosci non possit nisi cognito hoc principio, *nego. Contradist. min.*

Contra IV p. 1. Deum esse nobis fit notum quasi a priori, si ex conceptu Dei, qui in mente nostra inest, deduci potest existentia. Atqui ex conceptu Dei, qui in mente nostra inest, potest deduci existentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si potest deduci existentia realis in rerum natura exercita, *conc.*; si potest deduci existentia idealis tantum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui ex conceptu Dei potest deduci existentia realis in rerum natura exercita. *Probo.* Ex conceptu Dei deduci potest, quod in eo continetur. Atqui in conceptu Dei continetur existentia realis in rerum natura exercita. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod in eo virtualiter continetur antecedenter ad ratiocinium et fidem, *conc.*; quod in eo actualiter continetur supposito ratiocinio et fide, *nego. Contradist. min.* — Supposito ratiocinio et fide producit (per iudicium) conceptus, quo affirmatur existentia Dei, quae proinde ex hoc conceptu deduci non potest, quia eo iam affirmatur.

3. Atqui conceptus Dei antecedenter ad ratiocinium et fidem continet virtualiter existentiam in rerum natura exercitam. *Probo.* Conceptus entis, quod comprehendit in se omnem perfectionem, continet virtualiter et antecedenter ad ratiocinium et fidem exercitium existentiae. Atqui conceptus Dei est conceptus entis, quod comprehendit in se omnem perfectionem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si hoc exercitium adderet novam perfectionem obiecto, prout est in ordine ideali, *conc.*; si non addit, *nego. Conc. min.; dist. consq.* (cf. schol. 2).

4. Atqui exercitium existentiae addit novam perfectionem obiecto, prout est in ordine ideali. *Probo.* Quod addit aliquid conceptui obiectivo, addit etiam novam perfectionem obiecto, prout est in ordine ideali. Atqui exercitium existentiae addit aliquid conceptui obiectivo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si id, quod additur, pertinet ad perfectionem obiecti, *conc.*; si pertinet ad perfectionem conceptus tantum seu modi concipiendi, *nego. Contradist. min.* (cf. 1. c.).

5. Atqui exercitium exsistentiae pertinet ad perfectionem Dei, prout est obiectum in ordine ideali. *Probo* ipso argumento, quo a priori demonstratur exsistentia Dei (ad mentem Cartesii). — Ens perfectissimum exsistit necessario. Atqui Deus est ens perfectissimum. Ergo. *Jiesp. Dist. mai.*: Exsistentia necessario est nota entis perfectissimi, *conc.*; haec exsistentia est in rerum natura exercita, *nego. Conc. min.; dist. consq.*: Exsistentia necessario est nota pertinens ad conceptum Dei, *conc.*; haec exsistentia est in rerum natura exercita, *nego.*

Contra V p. vide sub n. 793.

Ad 785. S. Thomas: „Simpliciter quidem Deum esse per se notum est: cum hoc ipsum quod Deus est, sit suum esse. Sed quia hoc ipsum quod Deus est mente concipere non possumus, remanet ignotum quoad nos. Sicut omne totum sua parte maius esse, per se notum est simpliciter: ei autem qui rationem totius mente non conciperet, oporteret esse ignotum. Et sic fit ut ad ea quae sunt notissima rerum, noster intellectus se habeat ut oculus noctuae ad solem, ut II Metaph. dicitur (Ὡσπερ καὶ τὰ τῶν νυχτερίδων ὄμματα πρὸ τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ ὁ νοῦς πρὸ τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων: c. 1, 993 b 9] (C. g. I 11). — „Ratio illa (sc. Deus est quo maius cogitari non potest etc.) procederet, si esset ex parte ipsius, quod non esset per se notum; nunc autem, quod potest cogitari non esse, est ex parte nostra, qui sumus deficientes ad cognoscendum ea quae sunt in se notissima 4 (Ver. 10, 12 ad 2; cf. I Dist. 3, 1 a. 2; Pot. 7, 2 ad 11; C. g. I 10sq.; Ill 38; In Ib. De causis lect. 1). — ^Duplex est demonstratio. Una quae est per causam, et dicitur propter quid: et haec est per priora simpliciter. Alia est per effectum, et dicitur demonstratio quia: et haec est per ea quae sunt priora quoad nos: cum enim effectus aliquis nobis est manifestior quam sua causa, per effectum procedimus ad cognitionem causae. Ex quolibet autem effectu potest demonstrari propriam causam eius esse (si tamen eius effectus sint magis noti quoad nos): quia, cum effectus dependeant a causa, posito effectu necesse est causam praeexistere. Unde Deum esse, secundum quod non est per se notum quoad nos, demonstrabile est per effectus nobis notos 4 (S. th. I 2, 2).

THESIS XXXI: Exsistit Deus seu ens a se.

Del Prado, In S. theol. I, q. 2: An Deus sit, in Jahrb. für Philos, und spek. Theol. (Coinmer) 1909—1910. Eug. Rolfes, Die Gottesbeweise bei Thomas v. Aq. und Aristoteles. Braig, Gottesbeweis oder Gottesbeweise.

789. St. qn. 1. Nomine Dei intelligimus ens a se seu increatum, prout est **distincte** cognitum tamquam distinctum ab ente ab alio seu ab ente creato, non prout in confuso et implicite tantum cognoscitur tamquam finis naturae et bonum commune universi aut tamquam suprema lex seu supremus legislator etc., quin distinguatur a natura ipsa seu ab ente creato. Accuratus loquendo, nomine Dei intelligimus: primum movens immobile, primam causam efficientem non effectam, ens necessarium, quod non habet suae necessitatis causam, sed est causa aliorum, maximum ens, quod est causa ceterorum, ens intelligens, quod est supremus rerum gubernator a nullo dependens, bonum infinitum, quod est obiectum beatitudinis humanae; nomine autem entis ab alio, quod distinguimus contra ens a se, parallelo modo intelligimus: ens motum, causam secundam seu subordinatam, ens contingens et ens necessarium, quod habet suae necessitatis causam, ens limitatum seu mensuratum, ens cognitione carens in finem ordinatum, voluntatem humanam naturaliter ordinatam ad bonum infinitum tamquam ad ob-

Gredt, Elem. philo. II. Ed. 7.

iectum adaequatum beatitudinis suae. Et ita argumentis nostris ostendimus: primum movens immobile distinctum ab ente moto, primam causam distinctam a causis subordinatis etc. Cum vero in argumentis nostris reducimus primum movens immobile, primam causam etc. ad ens a se, nondum intendimus probare Deum seu ens a se unum tantum esse, sicut neque intendimus hic ulterius determinare essentiam Dei, seu quale sit ens a se. Haec in sequentibus erunt efficienda.

2. Nulla scientia probat subiectum suum esse per demonstrationem propter quid. Aliquando tamen scientia probat subiectum suum esse per demonstrationem quia (cf. n. 217, H); id quod tunc obtinet, cum esse huius subiecti non est immediate notum neque cognitione sensili, sicut existentia corporum est immediate nota, neque cognitione reflexa intellectuali, sicut existentia subiecti cogitantis immediate est nota. Quare cum esse Deum, qui est subiectum parziale Metaphysicae seu subiectum illius partis Metaphysicae, quae est theologia (naturalis), non sit immediate notum nobis, Metaphysicae est per demonstrationem quia, i. e. a posteriori, probare Deum esse. Et quidem probanda est **existentia** Dei, quia de Deo, tamquam de ente absolute necessario, esse possibile dici nequit. Deus aut est aut est impossibilis.

790. Prob. th. *Arg. I.* Exsistit primum movens immobile. Atqui primum movens immobile est Deus seu ens a se, distinctum a mundo. Ergo.

Prob. niai. Si datur motus in rerum natura, exsistit primum movens immobile. Atqui datur motus. Ergo.

Min., i. e. dari motum, sensu constat et testimonio conscientiae. Motus nomine intelligimus quamcumque mutationem, qua subiectum aliquod actum aliquem acquirit, quem antea non habebat. Has mutationes accidere in mundo nobis externo, ex sensuum testimonio patet. Corpora iugiter mutantur secundum locum, secundum qualitatem, secundum quantitatem per augmentum et decrementum. Has mutationes accidere etiam in mundo nobis interno, ex testimonio conscientiae constat. Iugiter mutamur cognoscendo et appetendo.

Mai. probatur ex duplici principio, quorum alterum est: Quidquid movetur, ab alio movetur; et alterum: In serie moventium inter se subordinatorum non est procedendum in infinitum. — Motus est transitus ex potentia in actum, ratione cuius aliquid habet actum, quem prius, si non tempore saltem natura prius, non habebat. Hunc actum id, quod movebatur, non habet a se; secus semper et necessario eum habuisset, et motus impossibilis fuisset. Ergo ab alio motum accepit, i. e. ab alio movetur. Nihil movet seipsum (adaequate). Quod se moveret, eundem actum habere et simul non habere debuisset: Deberet non habere, quia accipit; et deberet tamen simul habere, quia a seipso accipere ac proinde ex seipso habere debillisset. Vivens, de quo dicitur sui-motio, non movet seipsum adaequate. Se movet tantum partibus suis; et

etiam hic motus incipit ab extrinseco. Quare vivens non movet simpliciter seipsum, sed mediantibus partibus suis ab alio movetur. Iam vero ex experientia nostra multipliciter discimus, id quod aliud movet, etiam ipsum moveri, ac proinde ab alio moveri. Ita rota, quae movet molas, etiam ipsa movetur. Non potest movere nisi moveatur ab aqua. In serie autem moventium inter se subordinatorum, quorum unusquisque in suo movere dependet a superiore movente, quorum unusquisque eo tantum movet, quod a superiore movetur, non est procedendum in infinitum. Nam si procedimus in infinitum, non est primum movens, quod in statu actualitatis inveniretur, ita ut ab eo tamquam a principio motus procederet. Omnia membra totius seriei invenirentur in statu potentialitatis, et unumquodque frustra exspectaret a superiore moveri ut movere posset. Quare non esset motus in mundo. Motus non potest esse, si non est primum movens, quod actum, quo movet, a seipso habet. Hoc movens movet ut movens immobile. Movet, quin accipiat, quin moveatur. Necessario ex ipsa essentia sua habet actum, quo movet.

Prob. min. primi syllogismi (Primum movens immobile est Deus seu ens a se, distinctum a mundo). — Quod habet ex ipsa essentia sua seu a se actum, quo movet, a se habet etiam actum, quo est, actum existendi essentiae suae: est ens a se. Si enim essentiae suae actum accepisset, etiam actum quo movet, accepisset; non enim habet hunc actum nisi per actum essentiae suae. Atqui primum movens immobile, ut probatum est, habet a se actum, quo movet. Ergo primum movens immobile est Deus seu ens a se. Hoc ens esse distinctum a mundo moto, per se patet.

Non iuvat recurrere ad circulum moventium, quae se invicem moverent: A moveret B, B moveret C, et C iterum moveret A. Nam haec moventia, quatenus ad invicem mobilia sunt, in statu potentialitatis omnia inveniuntur, ex quo exire non possunt, nisi influat movens extra hunc circulum in statu actualitatis positum. Aliis verbis: motus reducendus est ad movens immobile extra circulum positum eodem modo sicut motus partium corporis viventis, quae ad invicem se movent, ad hoc movens immobile reducendus est.

Arg. II. Exsistit prima causa efficiens non effecta. Atqui prima causa efficiens non effecta est Deus seu ens a se, distinctum a mundo. Ergo.

Prob. mai. Si datur subordinate causarum efficientium, quarum altera dependet ab altera et subordinatur ei per se, exsistit prima causa efficiens non effecta. Atqui datur haec subordinate causarum efficientium. Ergo. — Ad intellectum argumentationis notetur, causam posse esse subordinatam alteri per se aut per accidens tantum. Causa est per se subordinate, si in ipso exercitio causalitatis suae dependet ab altiore causa. Haec causa causalitatem suam ab altiore causa recipit. Exemplo sit rota movens molas, quae causalitatem suam recipit ab

aqua fluente. Per accidens tantum est subordinata causa, quae ab altiore quidem dependet, sed non dependet in exercitio causalitatis suae. Exemplo sit series generationum: Titius generat Caium, Caius Sempronium. Dependet quidem Caius a Titio tamquam a patre suo, a quo habet esse; sed quatenus Sempronium generat, est independens a Titio.

Prob. min. ex experientia externa et interna. Experientiam externam iam manifestat exemplum supra allatum. Aliud exemplum sit arbor, quae sub influxu solis fructificat; a sole accipit causalitatem suam. Experientia interna seu testimonium conscientiae manifestat dari has causas in mundo nostro interno: Sub influxu voluntatis vis motrix movet brachium. Vis motrix accumulata in musculo in actum reducitur seu accipit causalitatem suam a voluntate. Hanc subordinationem causarum generaliter etiam ex eo colligimus, quod causae transeunt ex otio in activitatem et ex una actione in aliam, id quod esse non potest, quin moveantur a causa superiore, cum nihil moveat seipsum. Hae causae proinde causalitatem suam accipiunt a superiore causa, cui per se subordinatae sunt.

Prob. mai. similiter sicut in primo argumento duplici illo principio: Nihil causât seipsum, et: In serie causarum per se inter se subordinatarum non est procedendum in infinitum. Sicut nihil movet seipsum, ita etiam nihil causât seipsum; deberet enim simul esse et non esse. Et similiter, sicut in serie moventium inter se subordinatorum non est procedendum in infinitum, ita, ex eadem ratione, in serie causarum per se inter se subordinatarum non est procedendum in infinitum. Hae enim causae sunt moventia inter se subordinata: causa superior movet inferiorem ad actionem. Exsistit ergo causa prima, quae ut causa est absolute independens. Non accipit causalitatem suam ab alio, sed eam habet a se, ex essentia sua.

Prob. min. primi syllogismi (Prima causa efficiens non effecta est Deus seu ens a se, distinctum a mundo). — Quod habet a se, ex essentia sua, causalitatem suam, habet a se etiam esse: est ens a se. Sicut actum causalitatis suae non ab alio habet, sed a se, ex essentia sua, ita etiam actum essentiae suae, existentiam suam, debet habere a se. Nam si hunc actum ab alio haberet, etiam actum causalitatis suae, quem habet ex essentia sua, ab alio accepisset. Atqui, ut probatum est, prima causa efficiens a se, ex essentia sua, causalitatem suam habet. Ergo.

Contra argumentum ad circulum recurrere causarum et effectuum non expedit; quamquam enim in diverso genere causarum causae sunt sibi invicem causae, in eodem tamen genere hoc repugnat. Nam etiam ita idem seipsum causaret mediante alio (cf. n. 749, 6).

Minus bene hoc argumentum conficeretur ex repugnantia causarum per accidens tantum subordinatarum: 1. quia in serie causarum per accidens tantum subordinatarum impossibilitas processus in infinitum non ita evidenter apparet: Atheus assereret, mundum semper exstitisse,

successionem causarum effectuumque semper fuisse (cf. n. 369 sqq.); 2. quia argumentum ex subordinatione harum causarum ad causam primam universalem analogam, absolute independentem, non perduceret, sed ad causam primam particularem univocam in causalitate sua ab altiore et universaliori causa dependente. Ita perveniremus ad primos parentes, qui ad altiorem et universaliorum causam analogam essent reducendi.

Arg. III. Existit ens necessarium, quod non habet suae necessitatis causam, sed est causa aliorum. Atqui hoc est Deus. Ergo.

Min. est per se nota: ens necessarium, quod non habet suae necessitatis causam, sed est causa aliorum, est ens a se seu Deus. — *Prob. niai.* Si existit ens contingens, existit etiam ens necessarium, quod non habet causam suae necessitatis, sed est causa aliorum. Atqui existit ens contingens. Ergo.

Min. ex experientia patet. Existere enim entia contingentia, i. e. entia, quae secundum naturam suam **indifferenter** se habent ad esse et non-esse seu entia, quae secundum naturam suam non postulant esse, patet ex generationibus et corruptionibus, quas in rerum natura experimur; quod enim generatur et corrumpitur, habet potentiam ad aliud esse et consequenter (per accidens) potentiam ad non-esse.

Prob. mai. Cum processus in infinitum repugnet, ens contingens, quod indeterminate se habet ad esse et non-esse, supponit ens necessarium, a quo accipiat esse seu determinetur ad esse. Atqui hoc ens necessarium aut est absolute necessarium, quod non habet suae necessitatis causam, aut non est absolute necessarium, ita ut habeat causam suae necessitatis. Illud esset Deus, ens a se, hoc vero esset substantia incorruptibilis causata seu creata, quae, cum sit incorruptibilis, non habet potentiam ad aliud esse substantiale et consequenter neque potentiam ad non esse, ac proinde postulat semper esse et **necessario** est (cf. n. 539 sq.). Cum autem in entibus, quae habent suae necessitatis causam, non sit procedendum in infinitum, deveniendum erit ad ens necessarium, quod non habet causam suae necessitatis. Ergo.

Adnotationes. — a) Hoc argumentum, sicut argumenta praecedentia, incipit ab eo, quod immediate subest experientiae nostrae: ab ente corruptibili, quod, ut ens contingens, reducitur ad ens incorruptibile, ad ens necessarium — et quidem ad ens necessarium, quod non habet suae necessitatis causam: ad ens absolute necessarium. Mundus corruptibilis non potest explicari ex se, sed reducendus est, tamquam ad causam, ad altius: ad incorruptibile, ad necessarium — et quidem ad altissimum: ad absolute necessarium. Cum agatur de reductione totius entis (ergo etiam ipsius causalitatis) ad causam suam, reductio ininitur repugnantiae processus in infinitum in causis per se subordinatis, quae evidentissima est.

b) Substantia incorruptibilis causata (substantia necessaria, quae habet suae necessitatis causam) est aut substantia spiritualis creata, aut corpus incorruptibile, si tale quid conceditur: secundum veteres, corpora coelestia, quorum materia ita a forma dicitur actuata, ut nulla remaneat potentia ad aliud esse; secundum recentes aether, si statuitur incorruptibilis.

Arg. IV. Existit maxime ens, quod est causa ceterorum. Atqui hoc est Deus. Ergo.

Min. per se patet. Maxime ens, quod est causa ceterorum, est ens per essentiam seu ens a se distinctum a mundo. — *Prob. mai.* Si datur magis et minus, i. e. mensuratum: essentia limitante praeditum, datur maximum, i. e. non mensuratum: essentia limitante non praeditum, sed infinitum (esse subsistens), quod est causa (exemplaris et etiam efficiens) mensuratorum tamquam constituens mensuras seu essentias eorum (cf. th. XVI). Atqui datur magis et minus in rebus: res habent essentias limitantes et determinantes earum perfectiones. Ergo.

Min. ex experientia patet. Est magis et minus in rebus, non quidem secundum essentias específicas, quae in indivisibili sistunt, sed secundum perfectiones transcendentales et generales, quae essentiis specificis determinantur: Est magis et minus bonum et verum et nobile, et magis et minus ens. Et est magis et minus secundum gradus vitae et cognitionis etc.

Prob. mai. Quidquid convenit secundum magis et minus seu mensurato modo, **participative** convenit tamquam participatum seu mensuratum ab alio. Actus enim ex se non limitatur. Perfectio non potest habere ex se essentiam, qua limitetur. Quod igitur est magis et minus, supponit supra se sive formaliter eminenter (in perfectionibus simpliciter simplicibus, quae nullam involvunt imperfectionem) sive virtualiter eminenter (in perfectionibus mixtis, quae in ratione sua formali imperfectionem involvunt) aliquod maxime tale seu non mensuratum, sed infinitum, cui haec perfectio non participative conveniat, sed a se, et a quo participetur secundum determinatam mensuram, seu quod est eius causa exemplaris et efficiens (cf. n. 749, 4).

Arg. V. Existit supremus rerum gubernator sapientissimus, a mundo distinctus et a nullo dependens. Atqui supremus rerum gubernator sapientissimus, a mundo distinctus et a nullo dependens est Deus seu ens a se, a mundo distinctum. Ergo.

Prob. mai. Res mundanae non tantum essentiis suis determinatae sunt quoad esse, sed etiam quoad agere speciali omnino modo determinantur. Res essentiis suis determinatae quoad esse, hoc ipso etiam quoad agere determinatae sunt generaliter, ut agant secundum essentias suas. Sed praeterea determinantur speciali modo dispositione ad invicem, ut speciali modo ad invicem agant et tendant ad finem communem. Ita oriuntur pulcherrima artefacta naturalia, ut sunt syste-

mata solaria et terra nostra tamquam sedes viventium (cf. n. 362). lam vero sicut determinatio rerum quoad esse supponit intellectum practicum, qui tamquam causa exemplaris et efficiens rebus participat esse secundum determinatas mensuras, ita determinatio rerum quoad agere et ordinatio earum ad invicem et ad finem communem supponit intellectum practicum ordinantem. Hic ordinator est sapientissimus, quia ordinando pulcherrima artefacta produxit; et certo est distinctus a mundo rerum cognitione carentium, quae ipsae ad finem se ordinare non possunt. Hic ordinator aut est supremus a nullo dependens aut non est supremus. Cum autem processus in infinitum repugnet, deveniendum est ad ordinatorem supremum a nullo alio dependentem. Ergo existit supremus rerum ordinator sapientissimus a nullo dependens.

Min. (Hic ordinator est Deus seu ens a se, a mundo distinctum) ex dictis deducitur. Hic ordinator non tantum est ordinator rerum cognitione carentium, sed est ordinator universalis a seipso existens et finis ultimus totius mundi, quia ut limitatus et alteri fini subordinatus, non esset absolute independens. Est causa efficiens prima et ultimus finis totius universi.

Contra argumentum obicitur, ordinem mundi explicari posse ex motu atomorum, nulla admissa mente ordinante. *Resp.:* Nulla admissa mente ordinante, atomi nullum omnino motum, nullum ordinem habent ad invicem. Materia indifferenter se habet ad quemcumque ordinem partium suarum. Ordo accidit ei causalitate mentis ordinantis et sapientissime ordinantis (cf. 1. c.).

Arg. VI. Existit bonum, infinitum, quod est obiectum beatitudinis humanae. Atqui hoc bonum infinitum est Deus. Ergo.

Min. patet ex conceptu boni infiniti. Bonum infinitum est actus purus, qui est ipsum esse subsistens seu ens a se. — *Prob. mai.* Si datur in voluntate humana appetitus naturalis beatitudinis specificatus a bono infinito tamquam ab obiecto suo, existit bonum infinitum, quod est obiectum beatitudinis humanae. Atqui datur in voluntate humana (et etiam in intellectu) appetitus naturalis beatitudinis specificatus a bono infinito tamquam ab obiecto suo. Ergo.

Min. patet ex Ethica th. III: Inest in voluntate humana ordo naturalis ad beatitudinem in communi seu appetitus naturalis beatitudinis in communi, et inest ordo naturalis ad beatitudinem in particulari seu appetitus naturalis beatitudinis in particulari, cuius obiectum est bonum infinitum, Deus. Sed ille appetitus non convenit voluntati nisi in statu coniunctionis cum corpore, in quo intellectus intelligit per abstractionem ex phantasmatis, hic vero indehiler semper convenit in quocumque statu inveniatur voluntas, quamquam in hac vita in actum elicitedum reduci non potest nisi mediante appetitu boni in communi, et in altera vita, in statu damnationis, in actum elicitedum omnino reduci

non potest¹. Hic proinde appetitus omnino identificatur cum natura voluntatis ut sic, et voluntas habet intrinsecus in se imbibitum ordinem, qui speciificatur a bono infinito seu a Deo.

Prob, mai. Si datur in voluntate humana appetitus naturalis specificatus a bono infinito tamquam ab obiecto suo, hoc bonum infinitum non est impossibile. Atqui si bonum infinitum non est impossibile, revera existit. Ergo.

Mai. probatur ex habitudine, quae intercedit inter specificans et specificatum. Si existit specificatum, non sequitur quidem universaliter et absoluta necessitate etiam causam specificantem existere. At absoluta necessitate sequitur specificans saltem non esse impossibile. Nam si specificans esset impossibile, etiam specificatum impossibile esset. Si enim causa seu obiectum dans specificationem absurdum esset, etiam effectus seu specificatum non posset non esse absurdum. Quare in proposito nostro appetitus ille naturalis identificatus cum ipsa voluntatis natura esset impossibilis seu absurdus, et ipsa voluntas esset impossibilis et absurda. — *Min.* probatur ex eo, quod bonum infinitum est ens absolute necessarium, quod aut est impossibile aut existit².

Adnotationes ad hoc argumentum. — a) Argumentum hoc „ex desiderio beatitudinis, quod non potest esse frustra citra culpam" plurimi ita evolvunt, ut ab existentia appetitus naturalis in voluntate humana specificati a bono infinito, directe concludant ad existentiam huius boni infiniti seu Dei. Sed hic processus supponit mundum bene ordinatum, quod atheus negabit. Ut Pessimista dicet, mundum non esse bene ordinatum, immo existentiam mundi „esse peccatum Absoluti" (Ed. de Hartmann), ideoque hominem frustra desiderare beatitudinem³. Praeterea non sequitur universaliter et apodictice specificans debere existere, si specificatum existit, ut iam diximus. Si existit visus, non sequitur apodictice et absoluta necessitate debere existere lucem.

b) In hoc argumento ex non-repugnantia Dei (ex eo quod bonum infinitum non est impossibile) **positive** a posteriori probata (ex appetitu naturali specificato a bono infinito, qui inest in voluntate humana) concluditur ad eius existentiam. Non sufficit, ut probetur mere negative, nobis non **apparere repugnantiam** in conceptu Dei, quod etiam a priori fieri posset, sed omnino requiritur, ut **positive** probetur bonum infinitum, ens absolute necessarium non esse impossibile, id quod fieri nequit nisi a posteriori.

¹ Hic appetitus est etiam beatitudinis supernaturalis seu visionis beatae; sed ut Ullrich non est actuabilis nisi supernaturaliter virtute divina (cf. n. 548, 4 sq.).

* Cave tamen, ne cum Leibnizio Deum dicas possibilem et exinde ad eius existentiam concludas (cf. schol. b); ens enim absolute necessarium aut existit aut est impossibile.

• Pessimista utique refutari potest argumento III aut V; sed ita argumentum hoc VI iam non est argumentum per se, quod intendimus.

791. Coroll. Ergo Deus est a) primum movens immobile; b) causa efficiens prima non effecta, unde dependet causalitas ceterarum causarum efficientium; c) ens absolute necessarium; d) maximum ens, quod est ceterorum omnium causa; e) ens intelligens, supremus omnium gubernator; f) bonum infinitum, obiectum beatitudinis humanae.

792. Schol. Quot modis possit probari existentia Dei. — Cum existentia Dei tamquam causa ex effectibus creatis demonstretur, et cum Deus sit rerum causa efficiens et exemplaris et finalis et specificans appetitum naturalem voluntatis creatae (causalitas enim materialis et formalis intrinseca repugnat Deo, cum haec causalitas dicat rationem partis et entis incompleti), quattuor viis existentia Dei probari potest, quatenus ex effectibus ostenditur exsistere tamquam causa efficiens et exemplaris et finalis rerum et tamquam obiectum specificans appetitum naturalem voluntatis creatae. Atque ita argumentum I II III probant Deum tamquam causam efficientem, IV ostendit Deum tamquam causam exemplarem (et simul efficientem), quia ad ipsum ascendit tamquam ad primam mensuram, unde varii perfectionis et entitatis gradus seu mensurationes descendunt. V argumentum Deum probat tamquam causam finalem (et simul efficientem) rerum omnium. Nam primum ordinans (primum efficiens ordinem) est ultimus finis. Si enim non esset ultimus finis, res non in se ipsum, sed in aliud ordinaret, a quo proinde dependeret in ordinando. VI argumentum probat Deum tamquam causam formalem extrinsecam, quae est obiectum specificans naturale desiderium beatitudinis. At causalitas efficiens dupliciter considerari potest: in exercitio suo et in facto esse seu in effectum suo. Effectus iste est ens contingens aut ens necessarium, quod suae necessitatis causam habet. Quare III argumentum probat Deum tamquam causam efficientem considerando causalitatem hanc in facto esse. Exercitium autem causalitatis efficientis potest considerari **passive** tamquam fieri seu motus aut **active** tamquam facere seu actio. Ideo I argumentum procedit ex motu, II vero ex efficientia seu actione causarum secundarum, quatenus dependent a causa prima. Sex igitur sunt viae, quibus existentia Dei probari potest.

Cetera argumenta omnia, quae praeter haec sex efferuntur, aut non sunt argumenta, sed sophismata, sicut „argumentum ontologicum“ secundum varias suas formulas, aut non sunt argumenta stricte scientifica aut reducuntur ad aliquod ex sex argumentis nostris.

a) Argumentum ex consensu omnium gentium: Omnes populi admittunt divinitatem. Hoc argumentum stricte non est argumentum scientificum. Critérium enim consensus generis humani reducitur ad critérium extrinsecum auctoritatis; est enim auctoritas generis humani. Quare servit ad fidem faciendam, non ad scientiam generandam.

b) Argumentum ideologicum: Possibilia et veritates necessariae abstractae (circa possibilia) supponunt existentiam Dei. Nam possi-

bilis sunt modi *toy* esse, qui supponunt existentiam ipsius esse subsistentis tamquam fundamentum, unde dependent (cf. th. XVI). Hoc argumentum recte concludit, sed reducitur ad argumentum IV. — Leibniz ex possibilitate Dei a *posteriori* probata ad eius existentiam concludit. Possibilitatem vero Dei Leibniz probat (a posteriori) ex eo, quod, si Deus non esset possibilis, nihil esset possibile. Etiam hoc argumentum ad IV reducitur (cf. Hontheim, Instit. theodicaeae n. 91, nota 4), sed minus bene Deus dicitur *possibilis*. Deus utpote ens absolute necessarium aut est, aut est impossibilis.

c) Argumentum ex cognitione legis moralis: Cognoscendo legem moralem cognoscimus etiam legislatorem supremum, Deum. — Distinctione opus est. Aut agitur de cognitione implicita legis moralis, qua etiam Deus cognoscitur implicite et confuse (cf. n. 949, 4). Haec cognitio est sine ratiocinio, et ea non cognoscitur Deus prout distinctus a mundo. Deum esse, hac cognitione cognitum, dici potest per se notum (cf. S. Thom., S. th. I 2, 1 ad 1). Aut agitur de cognitione explicita legis moralis. Sed haec supponit explicitam existentiae Dei cognitionem, quae non est nisi per ratiocinia a nobis supra exposita.

d) Modus, quo Kant in „Critica rationis practicae”, Dialect, cap. 2 § 5, existentiam Dei tamquam postulatum rationis practicae stabilire nititur „ex desiderio beatitudinis”, inefficax est, non tantum quia „Critica rationis purae” quamcumque cognitionem destruit, sed etiam, quia Kant ad stabiliendam existentiam Dei supponit finem ultimum hominis in infinito progressu consistere, quod est falsum (cf. n. 883, 4), et quia supponit a priori necessariam concordiam inter observationem legis et beatitudinem, quod ab atheo negatur. — Quae vero Kant longe lateque disputat in „Critica rationis purae” contra argumenta nostra, iam refutata sunt thesi XII, qua reieciimus totum systema idealismi transcendentalis. Kant argumenta pro existentia Dei ad tria reducit: ad *ontologicum*, quod est a priori ex conceptu Dei, et *cosmologicum*, quod causaliter concludit ex ente contingente ad ens necessarium, absolute perfectum, et *teleologicum* (physico-theologicum) ex finalitate rerum. Non tantum ontologicum argumentum, sed etiam cosmologicum et teleologicum nihil valere dicit, quia causalitas et finalitas (causalitas finalis) ultra experientiam non valent.

793. *Obi.* 1. Non existit, quod est absurdum. Atqui ens a se est absurdum. Ergo.— *Resp. Conc. niai.; dist. min.:* Ens a se ita, ut sit causa sui, *conc.*; ens a se, quod existit vi essentiae suae, seu quod est ipsum esse subsistens, *nego. Dist. consq.* (cf. n. 799, 3).

2. Atqui ens a se, quod est ipsum esse subsistens, non existit. *Probo.* Quod est omnino transcendens cognitionem nostram, non existit, i. e. de eo existentiam, quae est conceptus experientiae nostrae, enuntiare non possumus. Atqui ens a se, quod dicitur ipsum esse subsistens, est omnino transcendens cognitionem nostram. Ergo, — *Resp. Dist. mai.:* Ita transcendens, ut tamen a nobis analogice cognosci possit, *nego*; ut a nobis ne analogice quidem cognosci possit, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui existentia huius entis nullo modo est cognoscibilis a nobis. *Probo.* Existentia entis, quod transcendit experientiam nostram, nullo modo est cognosci-

bilis a nobis. Atqui exsistentia entis a se est exsistentia entis, quod transcendit experientiam nostram. Ergo. *Resp. Dist. niai.*: Non est cognoscibilis a nobis immediate, *conc.*; mediate, mediante conclusione causali, *nego. Conc. inin.; dist. consq.*

4. Atqui neque mediante conclusione causali exsistentia Dei nobis cognoscibilis est. *Probo.* Si mediante conclusione causali cognoscitur exsistentia Dei, cognoscitur mediante conceptu experientiae nostrae, i. e. mediante conceptu causalitatis. Atqui mediante conceptu experientiae nostrae exsistentia Dei seu entis, quod omnino transcendit experientiam nostram, cognoscibilis non est. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Mediante conceptu, qui hauritur quidem ex experientia, sed valet ultra eam, *conc.*; qui non valet ultra experientiam, *nezlo. Contradist. min.* (cf. n. 687, III).

Ad 790. **Aristoteles** argumentum ex parte **motus** fuse evolvit in VIII Phys. «Exponit quid intendit probare. Et dicit quod considerando ea quae sequuntur, manifestum potest esse quod, . . . necesse est . . . esse aliquid immobile, ita quod nullo modo ab extrinseco moveatur, nec simpliciter nec per accidens, et tamen sit inotivum āterius (δτι b' ἀναγκαῖον εἶναι τι τὸ ἀκίνητον μὲν αὐτὸ πόση τῇ ἐκτὸ μεταβολῇ, καὶ απλῶ καὶ κατὰ συμβεβηκὸν, κινητικὸν δ' ἑτέρου. δῆλον ὡδε σκοποῦσιν: c. 6, 258 b 13. S. Thom. lect. 12 n. 3). Breviter argumentum contrahit S. Thomas (lect. 13 n. 3): «Proposuimus primo quod omne quod movetur, movetur ab aliquo; et quod necesse est hoc a quo aliquid movetur, aut esse immobile aut moveri; et si movetur, aut a seipso aut ab alio. Et cum non sit procedere in infinitum ut ab alio moveatur, oportet devenire ad hoc quod sit quoddam primum principium motus; ita quidem quod in genere eorum quae moventur, est primum principium quod movet seipsum; sed ulterius simpliciter inter omnia, primum principium est quod est immobile (θέντε ἀπαν τὸ κινούμενον ὑπὸ τίνι κινεῖσθαι, καὶ τοῦτ' εἶναι ἢ ἀκίνητον ἢ κινούμενον, καὶ κινούμενον ἢ ὑφ' αὐτοῦ ἢ ὑπ' ἄλλου ἀεὶ, προήλθομεν ἐπὶ τὸ λαβεῖν ὅτι τῶν κινούμενων ἐστὶν ἀρχὴ κινουμένων μὲν δ αὐτὸ ἐαυτὸ κινεῖ, πάντων δὲ τὸ ἀκίνητον: 6, 259 a 30). Hoc argumentum S. Thomas compendiose exponit C. g. I 13; cf. c. 16 fin.; Comp. c. 3. — Argumentum ex ratione **causae efficientis** **Aristoteles** non evolvit, sed principia eius directe statuit in Met. II 2, ubi ostendit in nullo genere causae posse procedi in infinitum, sed in omni genere dari causam primam. «Ostendit propositum in causis efficientibus vel moventibus. . . . In omnibus his, quae sunt media inter duo extrema, quorum unum est ultimum, et aliud primum, necesse est quod . . . primum sit causa posteriorum, scii, medii et ultimi. . . . Quia, si oporteat nos dicere quid sit causa inter aliqua tria, quae sunt primum, medium et ultimum, ex necessitate dicemus causam esse id quod est primum. Non enim . . . ultimum, . . . quia nullius est causa. . . . Sed nec . . . medium; . . . quia nec est causa nisi unius tantum, scii, ultimi. . . . Concludit quod nihil ad propositum differt, utrum sit unum tantum medium, vel plura . . . (et] utrum sint media finita vel infinita; quia dummodo habeant rationem medii, non possunt esse prima causa movens. Et quia ante omnem secundam causam moventem requiritur prima causa movens, requiritur quod ante omnem causam mediani sit causa prima, quae nullo modo sit media, quasi habens aliam causam ante se. . . . Sic igitur, si causae moventes procedant in infinitum, nulla erit causa prima: sed causa prima erat causa omnium: ergo sequeretur, quod totaliter omnes causae tollerentur (Τῶν γὰρ μέσων, ὧν ἐστὶν ἐξω τι ἐσχατον καὶ πρότερον, ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρότερον αἴτιον τῶν μετ' αὐτό. . . ὥστ εἴπερ υἡθέν ἐστι πρῶτον, ὁλῶ αἴτιον οὐθέν ἐστιν; 994 a 11 18. S. Thom. lect. 3 n. 301 sqq.; cf. C. g. I 13 ad fin.: Procedit autem Philosophus etc. Et ib. ante med.: Aliam autem propositionem; In Phys. VII lect. 2; VIII lect. 9 et 12sq.; Ver. 2, 10; S. th. I 2, 3; 46,2 ad 7; I-II 1,4). — Argumentum ex **possibili et necessario** seu ex contingentia rerum pariter ex principiis procedit, quae **Aristoteles** ponit Met. XII 6. «Dicit . . . quod supra dictum est, quod tres sunt substantiae, quarum duae sunt substantiae naturales, quia sunt cum motu; una sempiterna, ut coelum; alia corruptibilis, ut plantae et animalia; et praeter has, est tertia, quae est immobilis,

quae non est naturalis: de hac dicendum est nunc. Ad cuius considerationem oportet prius ostendere, quod **necesse est** esse aliquam substantiam sempiternam, immobilem [ἀνάγκη εἶναι τινα αἰδίων οὐσίαν ἀκίνητον: 1071b 4]. Quod sic probat. Substantiae sunt prima inter entia, ut supra ostensum est. Destructis autem primis nihil remanet aliorum. Si igitur nulla substantia est sempiterna, sed omnes sunt corruptibiles, sequetur quod nihil sit sempiternum, sed ,omnia sint corruptibilia, id est non semper existentia. Sed hoc est impossibile, ergo necesse est esse aliquam substantiam sempiternam. Quod autem impossibile sit nihil esse sempiternum, probat ex hoc, quod impossibile est motum fieri aut ,corrumpi', idest de novo incepisse aut quandoque totaliter desitutum esse. Ostensum est enim in octavo Physicorum, quod motus est sempiternus simpliciter. . . . Sed quamvis rationes probantes sempiternitatem motus et temporis non sint demonstrativae . . . , tamen ea, quae hic probantur de sempiternitate et immaterialitate primae substantiae, ex necessitate sequuntur. Quia si non fuerit mundus aeternus, necesse est quod fuerit productus in esse ab aliquo praeeistente (S. Thom. in 1. c. lect. 5 n. 2488sq. 2499). — Inde 1. c. c. 7 diserte dicit Aristoteles, primum movens immobile ex necessitate esse ens (& ἀνάγκη ἄρα ἐστ' ἓν ὄν: 1072 b 10) et impossibile esse illud aliter se habere, ideoque ex tali principio coelum et naturam dependere (τὸ δὲ μὴ Ἐνδεχόμενον ἄλλω ἄλλ' ἀπλῶς, Ἐκ τοιαύτης ἄρα ἀρχῆς ἡρτῆται δ' οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις: 1072 b 13; cf. S. Thom., lect. 7 n. 2531 sq.). — S. Thomas: «Videmus in mundo quaedam quae sunt possible esse et non esse, scii, generabilia et corruptibilia. Omne autem quod est possibile esse, causam habet: quia, cum de se aequaliter se habeat ad . . . esse et non esse, oportet, si ei approprietur esse, quod hoc sit ex aliqua causa. Sed in causis non est procedere in infinitum. . . . Ergo oportet ponere aliquid quod sit necesse esse. Omne autem necessarium vel habet causam suae necessitatis aliunde, vel non; sed est per seipsum necessarium. Non est autem procedere in infinitum in necessariis quae habent causam suae necessitatis aliunde. Ergo oportet ponere aliquid primum necessarium, quod est per seipsum necessarium. Et hoc Deus est (C. g. I 15; cf. II 15: Praeterea, Omne). — Argumentum ex **gradibus** qui in rebus inveniuntur, teste **Simplicio** (Schol. in I De caelo), **Aristoteles** in dialogo (perdito) Τῆς φιλοσοφίας hisce posuit verbis: «Universaliter in iis, in quibus est aliquid melius, est etiam aliquid optimum. Quia igitur in entibus est aliud alio melius, est proinde etiam aliquid optimum, quod quidem erit ipsum divinum (καθόλου γὰρ Ἐν οἷς ἔστι τι βέλτιον, Ἐν τοῦτοις ἔστι τι καὶ ἀριστον. Ἐπεὶ οὖν ἔστιν Ἐν τοῖς οὐσιν ἄλλο ἄλλου βέλτιον, ἔστιν ἄρα τι καὶ ἀριστον, διπερ εἴη ἂν τὸ θεῖον: Arist., Op. vol. IV, 487 a 6; cf. Met. II 1; textus cit. a S. Thoma, S. th. I 2, 3: Quarta via; et C. g. I 13 ad fin.). — S. Thomas: «Quod alicui convenit ex sua natura, non ex alia causa, minoratum in eo et deficiens esse non potest. . . . Quod igitur alicui minus convenit quam aliis, non convenit ei ex sua natura tantum, sed ex alia causa (C. g. II 15; cf. I Dist. 3, div. prim. part, text., med.; II Dist. 1, 1 a. 1; Pot. 3, 5; Spir. creat., a. 10; De subst. sep. c. 9 [al. 7]: Si quis ordinem rerum; In Io. prol.: Quidam autem venerunt; Op. [6], Collât, de Credo in Deum, c. 3: Patrem omnipotentem; S. th. 16,4; 44,1; vide text, cit n. 749, 4). — Argumentum ex **gubernatione** rerum **Aristoteles** innuit Met. XII 10 (cf. text, ad 821). Insigne testimonium Cicero ex libro Aristotelis non amplius exstante exhibet: «Praeclare ergo /Vristoteles: si essent, inquit, qui sub terra semper habitavissent, bonis et illustribus domiciliis, . . . nec tamen exissent umquam supra terram; accepissent autem fama et auditione, esse quoddam numen et vim deorum; deinde aliquo tempore patefactis terrae faucibus ex illis abditis sedibus evadere in haec loca, quae nos incolimus, atque exire potuissent; cum repente terram et maria coelumque vidissent, nubium magnitudinem ventorumque vim cognovissent, adspexissentque solem, eiusque tum magnitudinem pulchritudinemque tum etiam efficientiam cognovissent, quod is diem efficeret toto coelo luce diffusa; cum autem terras nox opacasset, tum totum coelum cernerent astris distinctum et ornatum lunaeque luminum varietatem tum crescentis tum decrescentis eorumque omnium ortus et occasus atque in omni aeternitate ratos im-

mutabilesque cursus: quae cum viderent, profecto et esse deos et haec tanta opera deorum esse arbitrarentur. Atque haec quidem ¶le (De nat. deor. II 37). Cf. S. Thom. C. g. I 13 fin.; 44: Item, Omne; III 64: Item, Probatum; Ver.5,2; In Io. prol. Quidam enim per auctoritatem. — S. Thomas: „Deum esse quinque viis probari potest” (S. th. I 2, 3). Quoad VI arg. cf. I-II q. 1 et 2, ubi ostendit esse aliquem finem ultimum hominis et hunc finem esse Deum seu bonum infinitum.

CAPUT II.

DE ESSENTIA DEI.

§ 1. De essentia Dei physica.

THESIS XXXII: Essentia Dei physica consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito et in summa simplicitate, ita ut, quamquam perfectio a perfectione differt plus quam ratione ratiocinante, non distinguantur tamen inter se nisi ratione ratiocinata cum fundamento in re imperfecto.

794. St. qu. 1. Distinguimus essentiam physicam et metaphysicam. Essentia physica est essentia, prout in rerum natura existit, seu aggregatio omnium perfectionum, quae ad rem pertinent; essentia metaphysica est id, quo primo constituitur res seu id, quo primo distinguitur ab omnibus aliis, et quod est radix ceterorum, quae de re concipiuntur. Essentia metaphysica definitione metaphysica exhibetur. Ita essentia metaphysica hominis in animalitate et rationalitate consistit, physica vero essentia multas alias perfectiones complectitur, ut risibilitatem (radicalem), quae ex essentia metaphysica tamquam ex radice dimanant. Hac thesi agimufe de essentia Dei physica, thesi vero sequenti de essentia eius metaphysica.

2. Cum **perfectio** secundum etymologiam suam perfectionem significet imperfectam seu potentialitate mixtam, i. e. actum, qui, fiendo seu transeundo de potentia ad actum, ad complementum suum pervenit, haec vox a nobis hic sumitur pro pura perfectione seu pro actu, qui sine factione seu transitu ex potentia habet plenitudinem suam. Perfectio enim imperfecta seu potentialitate mixta in ente inesse non potest, quod dicitur habere omnes perfectiones in gradu infinito.

3. Quid sit **infinitum** et quotuplex sit, cf. n. 365. — In thesi infinitum intelligimus infinitum simpliciter infinitate perfectionis.

4. **Simplex** est. quod non est compositum ex partibus, seu quod est compositionis expers. Compositio autem **totius actualis** (de quo solo hic agimus) est aut **per se**, qua constituitur unum per se, aut **per accidens**, qua constituitur unum per accidens, ut est compositio ex substantia et accidentibus. Compositio per se est aut **physica**, ex partibus physicis seu realiter distinctis, aut **metaphysica**, ex partibus metaphysicis, i. e. non realiter distinctis. Compositio physica est aut ex partibus essentialibus, ex materia et forma, aut ex partibus non essentialibus. Compositio ex partibus non essentialibus est aut ex

partibus integralibus seu quantitativis aut ex partibus entitativis, ex essentia et esse realiter inter se distinctis (cf. n. 37). — In thesi cum summam simplicitatem de Deo praedicamus, ab eo remove intendimus compositionem quamcumque. Quia vero compositio removeri potest ab aliquo aut propter imperfectionem suam seu ex defectu entitatis et perfectionis (ut est simplicitas puncti) aut propter perfectionem, thesi nostra removemus a Deo compositionem quamcumque propter infinitam eius perfectionem seu de eo praedicamus summam simplicitatem perfectionis.

5. **Distinctio** est aut realis aut rationis (cf. n. 119, 2). **Distinctio** rationis eo fit, quod eadem res diversis conceptibus obiectivis concipitur, qui ab intellectu ad invicem referuntur tamquam eiusdem rei. Quatenus hi conceptus sunt intrinsecus diversi, habetur distinctio rationis ratiocinatae seu cum fundamento in re, quatenus extrinsecus tantum, i. e. per aliquam conotationem diversi sunt, habetur distinctio rationis ratiocinantis seu sine fundamento in re. Fundamentum autem distinctionis rationis ratiocinatae est, ex parte obiecti, distinctio virtualis. **Distinctio** virtualis duplex est: **maior**, quae praebet fundamentum distinguendi secundum praecisionem obiectivam (perfectam), ita ut praedicatum a praedicato perfecte praescindat, quomodo gradus metaphysici inter se praescindunt; **minor**, quae praebet fundamentum distinguendi secundum explicitum et implicitum tantum, prout conceptus entis ab inferioribus suis praescindit (cf. 176, 3). Quatenus distinctio rationis innititur distinctioni virtuali maiori aut minori, dicitur cum fundamento in re **perfecto** aut **imperfecto**. Thesis igitur contendit perfectiones divinas inter se distinguere cum fundamento in re, ita ut singulae perfectiones inter se obiective non praescindant, sed in unaquaque omnes actu implicite includantur, etsi non explicentur. Ita, ut exemplo utamur, sapientia divina actu implicite ceteras perfectiones continet et ratione distinguitur a ceteris eo tantum, quod ipsa explicite enuntiatur, ceterae vero implicite tantum.

Haec distinctio non arguit compositionem in re, de qua verificatur, sed relinquit intactam summam rei simplicitatem. Cum enim unaquaque perfectio ceteras actu in se contineat, non se habet ut pars potentialis ad eas.

6. Aliqui docebant perfectiones divinas distinguere inter se ratione ratiocinante tantum. Quae sententia a S. Thoma attribuitur Avicennae et Moysi Maimonidi (saec XII). Certo ita docuerunt Occam et Nominalistae. Sententia in thesi enuntiata est S. Thomae et omnino communis.

795. Prob. th. 1 p. (Essentia Dei physica consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu irrfinito et in suinma simplicitate). — Esse subsistens consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito et in summa simplicitate. Atqui Deus est esse subsistens. Ergo.

Min. est per se nota et explicatur ex dictis n. 704, 1. — *Prob. mai.* Quod nullis terminis circumscribitur, consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito et in summa simplicitate. Atqui esse subsistens nullis terminis circumscribitur. Ergo.

Mai. quoad 1. p. (Quod nullis terminis circumscribitur, consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito) est per se nota; nam aliqua perfectione carere est esse limitatum, similiter habere aliquam perfectionem in gradu finito. — *Mai. quoad 2. p.* (Quod nullis limitibus circumscribitur, est summe simplex) probatur. Quod nullis limitibus circumscribitur, excludit omnem compositionem ex partibus: nam partes dicunt limitationem: Partes enim se habent inter se et ad totum sicut potentia ad actum; complendo se ad invicem complent seu perficiunt totum, quod proinde, utpote constans ex limitatis et potentialibus, etiam ipsum limitatum et potentiale sit oportet. Neque si numerus partium esset infinitus, haberetur infinitum simpliciter, sed infinitum secundum quid, secundum numerum tantum. Si infinities repetitur actus limitatus, infinities repetitur etiam limitatio seu potentialitas. Atqui, quod excludit omnem compositionem, est summe simplex, ut patet ex st. qu. Ergo.

Prob. min. (Esse subsistens nullis terminis circumscribitur). — Quod non limitatur neque ab intrinseco neque ab extrinseco, nullis limitibus circumscribitur. Atqui ipsum esse subsistens non limitatur neque ab intrinseco neque ab extrinseco. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Ipsum esse subsistens non limitatur ab intrinseco ratione sui ipsius, quia esse in ratione sua formali nullam imperfectionem includit (cf. n. 706 sq.); non limitatur ab extrinseco, limitatio enim eius ab extrinseco esset aut ab essentia, in qua reciperetur, aut a causa efficiente. Atqui non limitatur ab essentia, quia est irreceptum, neque limitatur a causa efficiente, quia causam efficientem non habet, sed est a se. Ceterum, cum nihil possit fieri modo contrario essentiae suae, id quod per essentiam suam non limitatur, sed ex essentia sua est infinitum, neque a causa efficiente limitari posset.

Prob. II p. (Perfectio a perfectione differt plus quam ratione ratiocinante). — Ea differunt plus quam ratione ratiocinante, quorum conceptus obiectivi sunt intrinsecus diversi. Atqui conceptus obiectivi diversarum perfectionum divinarum sunt intrinsecus diversi. Ergo.

Mai. patet ex dictis in st. qu. — *Min.* vero eo probatur, quod alia ratio obiectiva intrinsecus diversa obversatur menti seu alio concipitur modo Deus (i. e. aliae notae explicantur), cum ut iustus, alio, cum ut misericors concipitur, cum ut intelligens, cum ut volens concipitur.

Prob. III p. (Perfectiones non distinguuntur nisi ratione ratiocinata cum fundamento in re imperfecto). — *Arg. I.* Quae non distinguuntur ratione ratiocinante tantum, nec tamen distinguuntur neque realiter

neque ratione cum fundamento in re perfecto, haec distinguuntur ratione cum fundamento in re imperfecto. Atqui perfectiones divinae non distinguuntur ratione ratiocinante tantum, nec distinguuntur realiter nec cum fundamento in re perfecto. Ergo.

Mai. per se patet, quia exhibet divisionem completam.

Min. quoad 1. p. patet ex II p. th., *quoad 2. p.* ex I p. th.; *quoad 3. p.* probatur: Quae distinguuntur cum fundamento in re perfecto, faciunt compositionem inter se. Atqui perfectiones divinae non faciunt inter se compositionem. Ergo.

Prob. mai. Quae distinguuntur cum fundamento in re perfecto, perfecte inter se praescinduntur. Atqui quae inter se perfecte praescinduntur, veram faciunt compositionem inter se, quia se habent ad invicem ut partes potentiales, quarum altera perficit alteram. Ergo.

Prob. min. Perfectiones divinae in se non includunt potentialitatem. Atqui perfectiones, quae inter se faciunt compositionem etsi metaphysicam tantum, includunt potentialitatem. Ergo.

Arg. II. Ea distinguuntur ratione cum fundamento in re imperfecto, quorum conceptus intrinsecus quidem diversi, tamen non differunt nisi secundum implicitum et explicitum. Atqui conceptus obiectivi perfectionum divinarum intrinsecus quidem diversi, tamen non differunt nisi secundum implicitum et explicitum. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* ex eo, quod perfectio divina, hoc ipso quod est divina seu attribuitur Deo, est infinita simpliciter, omnem perfectionem in se includens et omnem potentialitatem excludens.

796. Coroll. 1. Ergo Deus est **actus purus**. — Actus purus et infinitas et omniperfectio synonyma sunt, i. e. non distinguuntur inter se nisi ratione ratiocinante. Infinitas enim dicit **negative** (nomine tenus, nam positivam perfectionem exprimit, cum sit negationis seu limitum negatio) idipsum quod actus purus **affirmative**, et omniperfectio **conotative**, conotando distinctiones rationis, quas intellectus noster circa essentiam Dei facere potest, attribuendo ei diversas perfectiones in creaturis repertas. Perfectio enim actus est, et omniperfectio est omnis actus seu plenitudo actus.

2. Ergo Deus non potest venire in compositionem aliorum, i. e. non potest fieri pars alterius rei. Quo refutatur hylozoismus, qui ponit Deum esse animam mundi, et materialismus Davidis de Dinanto (t ca. 1210), qui docuit Deum esse materiam primam. Anima enim et materia sunt partes seu substantiae incompletae l.

l In unione hypostatica Verbum divinum proprie non fit pars humanae naturae, quia non se habet per modum incompleti, quod mutaretur et perficeretur, sed se habet tamquam pure actuans et terminans naturam humanam, ita ut tota mutatio se teneat ex parte humanae naturae Christi (cf. n. 777, 2).

3. Ergo omnis perfectio, quae praedicatur de Deo, non significat aliquod accidens, sed simplicissimam Dei substantiam continentem in se omnes perfectiones.

4. Ergo Deus non fundat conceptum limitatum seu objective praecisum (in Deo non est distinctio virtualis maior), hoc enim imperfectionis esset. At propter ipsam perfectionem suam infinitam et eminentiam fundamentum praebet, ut a nobis sub diversis respectibus seu diversis conceptibus concipiatur et consideretur, in quo ipso consistit distinctio virtualis minor, quae imperfecte fundat distinctionem in intellectu nostro, qui propter limitationem suam unico conceptu nequit exhaustire totam plenitudinem divinae perfectionis, quia nequit adaequate concipere Deum. Fundamentum igitur distinctionis, qua perfectiones divinae distinguuntur inter se, est duplex, a) obiectivum: infinita plenitudo et eminentia divinae perfectionis, b) subiectivum: limitatio intellectus nostri.

5. Ergo in Deo non salvatur actus primus ut virtualiter distinctus ab actu secundo. Hoc ipso enim, quod significatur intellectus (potentia intellectiva — quasi actus primus) ut divinus, significatur ut actus purus ac proinde ut actus ultimus. Sed inter substantiam Dei et operationem datur distinctio virtualis (minor), quia utraque potest concipi ut perfectio abstrahendo ab omni imperfectione seu potentialitate.

6. Ergo Deus non componitur ex genere et differentia specifica neque sub genere continetur; haec enim supponunt distinctionem virtualement maiorem.

7. Ergo divinas perfectiones seu essentiam Dei physicam cognoscimus, applicando ei perfectiones in mundo repertas et removendo imperfectiones omnes (cf. Phil. nat. n. 563), i. e. per viam **affirmationis** (affirmando perfectiones) et **negationis** (negando imperfectiones). Sed duplicis generis est perfectio: quaedam est **simpliciter simplex**, quae definitur a S. Anselmo: „quae in unoquoque melior est ipsa quam non ipsa“ (Monol. cap. 15 al. 14), quae in ratione sua formali nullam imperfectionem involvit, ut intellectio, volitio; alia est **mixta**, quae in ratione sua formali imperfectionem involvit, ut ratiocinari, sentire. Haec in Deo **formaliter** non invenitur: in Deo enim nulla imperfectio inest; remota autem imperfectione a perfectione mixta destruitur eius conceptus formalis seu proprius, ideo in Deo non invenitur nisi **virtualiter eminenter**, i. e. non secundum rationem suam formalem, sed in perfectiore, quod virtute sua complectitur atque excedit eam. Ita in Deo non est sensitiva cognitio, qua nos directe attingimus individua corporea. Sed intellectus divinus directe attingit singularia omnia cognitione quidditativa, cum intellectus noster directe et quidditative non cognoscat nisi universale; ideo eius cognitio compleri debet cognitione sensitiva. Perfectiones vero simpliciter simplices in Deo continentur **formaliter**, sed formaliter **eminenter**, i. e. non secundum modum imperfectum, secundum quem inveniuntur in

mundo. Ita intellectio in nobis est accidens, in Deo est substantia seu ipsum esse subsistens.

797. Schol. Cum Deum cognoscamus ex rebus mundanis, ex ipsis eum etiam nominamus, attribuendo ei perfectiones in mundo repertas, removendo imperfectiones. Duplicis generis sunt nomina, quae de Deo dicuntur: quaedam significant perfectiones mixtas, et haec improprie tantum seu **metaphorice** conveniunt Deo; quaedam significant perfectiones simpliciter simplices, et haec proprie conveniunt, sed dicuntur secundum **analogiam**. Cum enim Deo applicantur, semper significant infinitum esse divinum, quod transcendit omne genus. Perfectio simpliciter simplex est in Deo **formaliter**, quia eius ratio propria salvatur in Deo — est in Deo formaliter **eminenter**, quia eius ratio continetur in perfectiore, in perfectissimo, in esse infinito¹ — dicitur tamen **analogice**, quia non est praescindibilis (perfecte) a ceteris perfectionibus. — Analogia, secundum quam nomina de Deo dicuntur, formaliter est proportionalitatis, virtualiter attributionis. Ita sapientia dicitur secundum analogiam proportionalitatis, quatenus significat habitudinem Dei ad cognitionem et operationem suam, quae similis est habitudini hominis, qui dicitur sapiens, ad cognitionem et operationem suam; sed divina sapientia est ipsum esse subsistens, humana est accidens: secundum analogiam attributionis virtuales dicitur, quatenus sapientia, sicut generatim omnis perfectio, per prius et principalius convenit Deo, et cetera dicuntur sapientia per ordinem ad Deum, sapientia a Deo participata.

Cum perfectiones divinae inter se differant non ratione ratiocinante tantum, sed ratione ratiocinata, nomina, quibus has perfectiones significamus, non sunt synonyma. Quamquam enim significant idem obiectum **materiale**, actum purum continentem in se omnem perfectionem, non tamen significant idem obiectum **formale**, quia significant conceptus obiectivos intrinsecus diversos.

/98. *Obl. Contra I p.* 1. Primum principium eat imperfectissimum, ac proinde non consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito et summa simplicitate. Atqui essentia Dei physica est primum principium. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Principium absolute primum, actuale, efficiens, *nego*; principium relative primum, potentiate, *conc.* *Contradist. min.* — Relate ad actum, qui fit ex potentia, potentia seu imperfectum praecedit perfectum, sed simpliciter primum est actus seu perfectum (cf. n. 656 c).

2. Atqui principium absolute primum, actuale, efficiens non consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito et summa simplicitate. *Probo.* Quod consistit in cumulo omnium perfectionum in gradu infinito et summa simplicitate, consisteret in cumulo eorum, quae se excludunt ad invicem. Atqui principium absolute primum non consistit in cumulo eorum, quae se excludunt ad invicem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod consistit in cumulo omnium perfectionum simpliciter simplicium, *nego*;

¹ Similiter vegetativum et sensitivum dicuntur esse in anima humana formaliter eminenter.

in cumulo perfectionum simpliciter simplicium et mixtarum, *subdist* : Si perfectiones mixtae insunt formaliter, *conc.*; si insunt non formaliter, sed virtualiter eminenter, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

Contra II et III p. 1. Perfectiones, quae constituunt essentiam summe simplicem, non differunt plus quam ratione ratiocinante. Atqui perfectiones divinae constituunt essentiam summe simplicem. Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Si non datur distinctio rationis cum fundamento in re imperfecto, quae relinquit intactam summam rei simplicitatem, *conc.*; si datur, *nego. Conc. min.; dist. const/.*

2. Atqui neque haec distinctio relinquit intactam summam Dei simplicitatem. *Probo.* Distinctio, quae fit per praecisionem obiectivam, non relinquit intactam summam Dei simplicitatem. Atqui haec distinctio fit per praecisionem obiectivam. Ergo. — *Kesp. Dist. mai.*: Quae fit per praecisionem perfectam, *conc.*; per imperfectam, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui neque distinctio rationis per praecisionem imperfectam relinquit intactam summam Dei simplicitatem. *Probo.* Distinctio rationis, qua concipitur Deus conceptibus diversis, quorum nullus exhaurit totam plenitudinem divinae perfectionis, non relinquit intactam summam Dei simplicitatem. Atqui distinctio rationis per praecisionem imperfectam est distinctio, qua concipitur Deus conceptibus diversis etc. Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Quorum nullus exhaurit totam plenitudinem divinae perfectionis secundum id, quod explicat, ita tamen, ut implicite et in confuso contineat totam hanc plenitudinem, *nego*; ita ut neque implicite et in confuso contineat totam hanc plenitudinem, *conc. Contradist. min.*

Ad 795 sq. Aristoteles Dei simplicitatem et infinitatem ostendit Phys. VIII 10. Dicit quod ex praedeterminatis manifestum est, quod impossibile est primum movens immobile habere aliquam magnitudinem, vel ita quod ipsum sit corpus, vel quod sit virtus in corpore. . . . Quod autem primum movens immobile necesse sit habere potentiam infinitam, probat per id quod demonstratum est supra, quod impossibile est a potentia finita moveri aliquid secundum infinitum tempus. Primum autem movens causât perpetuum motum et continuum, et tempore infinito unus et idem exsistens: alioquin motus ille non esset continuus [de hac suppositione falsa Aristotelis cf. text. S. Thomae ad 790, arg. 111]. Ergo habet potentiam infinitam. . . . Manifestum est itaque quod primum movens est indivisibile: et quia nullam partem habet, sicut etiam est indivisibile punctum; et etiam sicut omnino nullam habens magnitudinem, quasi extra genus magnitudinis exsistens *ι,φανερὸν τοίνυν ὅτι ἀδιαίρετόν ἐστι καὶ ἀμερὲ καὶ οὐδὲν ἔχον μέγεθος* : 267 b 25. S. Thom. lect. 23 η. 9; cf. Met. XII 7, 1073a3; S. Thom. lect. 8 n. 2548sq. — In c. 6 Met. XII ostendit ulterius, . . . quod non solum sit aliqua substantia sempiterna movens et agens, sed etiam quod eius substantia sit actus. Dicit ergo, quod neque est sufficiens ad sempiternitatem motus, si substantia sempiterna agat, sed tamen secundum suam substantiam sit in potentia. . . . Si enim sit tale movens, in cuius substantia admiscetur potentia, contingit id non esse. Quia quod est in potentia contingit non esse. Et per consequens continget quod motus non sit, et sic motus non erit ex necessitate, et sempiternus. Relinquitur ergo, quod oportet esse aliquod primum principium motus tale, **cuius substantia** non sit in potentia, sed **sit actus tantum**.... Concludit ulterius, quod oportet huiusmodi substantiam esse immaterialem (*δεῖ ἄρα εἶναι ἀρχὴν τοιαύτην, ἥ ἡ οὐσία ἐνέργεια. ἰτι. . . ἀνευ ὕλης* : 1071 b 19. S. Thom. lect. 5 n. 2494sq. — S. Thomas: .Deus non solum est sua essentia. . . . sed etiam suum esse. . . . Quia . . . illud cuius esse est aliud ab essentia sua. (habet) esse causatum ab alio.... [Sed] Deum dicimus esse primam causam (S. th. 13, 4; cf. I Dist. 8, 4 a. 2; I oL 7, 2; C. g I 22). »Deus est actus **infinitus**, quod patet ex hoc quod actus non finitur nisi dupliciter. Uno modo ex parte agentis.... Alio modo ex parte recipientis. . . . Ipse autem divinus actus non finitur ex aliquo agente, quia non est ab alio, sed est a seipso; neque finitur ex alio recipiente; . . . est enim Deus ipsum esse suum in nullo receptum. Unde palet quod Deus est **infinitus**

(Pot. 1, 2 [vide ex eod. art., ad 705]; cf. C. g. 143; Comp. 18—21 [vide text, ad 657°]; S. th. I 4, 2; 7, 1; 50, 2 ad 3 fin.; 75, 5 ad 4). — pDeum omnino esse simplicem [est] manifestum.... Tertio, quia omne compositum causam habet: ... Deus autem non habet causam.... Quarto, quia in omni composito oportet esse potentiam et actum, quod in Deo non est.... Quinto, quia ... in omni composito est aliquid quod non est ipsum.... Unde, cum Deus sit ipsa forma, vel potius ipsum esse, nullo modo compositus esse potest (S. th. I 3, 7; cf. I Dist. 8, 4 a. 1; Pot. 7, 1; C. g. I 18; Comp. 9 et 22). — „Cum Deus secundum unam et eandem rem sit omnibus modis perfectus, una conceptione non potest integre perfectionem eius apprehendere [intellectus noster], et per consequens nec nominare; et ideo oportet quod diversas conceptiones de eo habeat, quae sunt diversae rationes, et quod diversa nomina imponat significantia rationes illas. Unde nomina illa non sunt synonyma, inquantum significant rationes diversas.... Sic ergo patet quod pluralitas nominum venit ex hoc quod ipse Deus intellectum nostrum excedit. Quod Deus autem excedat intellectum nostrum est ex parte ipsius Dei, propter plenitudinem perfectionis eius, et ex parte intellectus nostri, qui deficienter se habet ad eam comprehendendam. Unde patet quod pluralitas istarum rationum non tantum est ex parte intellectus nostri, sed etiam ex parte ipsius Dei, inquantum sua perfectio superat unamquamque conceptionem intellectus nostri. Et ideo pluralitati istarum rationum respondet aliquid in re quae Deus est: non quidem pluralitas rei, sed plena perfectio, ex qua contingit ut omnes istae conceptiones ei aptentur (I Dist. 2 a. 3). — „In Deo est sapientia, bonitas et huiusmodi, quorum quodlibet est ipsa divina essentia, et ita omnia sunt unum re. Et quia unumquodque eorum est in Deo secundum sui verissimam rationem, et ratio sapientiae non est ratio bonitatis, inquantum huiusmodi, relinquitur quod sunt diversa ratione, non tantum ex parte ipsius ratiocinantis, sed ex proprietate ipsius rei (I c. a. 2; cf. S. th. I 13, 3—5). — „In Deo nullum [est] accidens; ... cum Deus sit actus purus (Pot. 7, 4; cf. I Dist. 8, 4 a. 3; C. g. 123; Comp. 23; S. th. I 3, 6). — „In Deo non est aliud potentia (actus primus] et aliud actio [actus secundus]’ (C. g. II 9). — „Cum esse Dei sit eius essentia, ... si Deus esset in aliquo genere, oporteret quod genus eius esset ens.... Unde relinquitur quod Deus non sit in genere (S. th. I 3, 5; cf. I Dist. 8, 4 a. 2; Ente et ess. c. 6; C. g. I 24sq.; Pot. 7, 3; Comp. 12—14). — „Cum creatura exemplariter procedat ab ipso Deo sicut a causa quodammodo simili per analogiam, ex creaturis potest in Deo deveniri tribus illis modis..., scii, per causalitatem [affirmationem], remotionem, eminentiam“ (I Dist. 3, 1 a. 3; cf. ib. div. prim. part. text.; dist. 8, 1 a. 1 ad 4; Pot. 7, 5 ad 2; q. 9, 7; C. g. I 14 30; S. th. I 12.12; 13, 1 et 10 ad 5; 84, 7 ad 3; II-II 27, 4 c. fin.).

§ 2. De essentia Dei metaphysica.

THESIS XXXIII: Essentia Dei metaphysica non consistit in cumulo omnium perfectionum neque in infinitate radicali neque in intelligere radicali, sed in esse a se, quod formaliter identificatur cum ipso esse subsistente et cum subsistente intellectionis intellectione.

799. St. qu. 1. **Essentia metaphysica** seu constitutum metaphysicum naturae est id, quo primo constituitur res seu ab omnibus aliis distinguitur, quodque est prima radix ceterorum, quae de re concipiuntur. — Essentia Dei physica consistit in simplicissima unitate omnium perfectionum, inter quas tamen datur distinctio rationis cum fundamento in re. Quodsi datur distinctio, datur etiam prius et posterius eodem modo, i. e. cum fundamento in re inter diversas perfectiones, ita ut dici possit secundum nostrum modum concipiendi, cum

fundamento tamen in re, unam perfectionem fluere ex altera, seu unam, quae dicitur prior, esse rationem alterius, quae illa posterior dicitur. Ita recte dicitur Deum habere voluntatem, quia habet intellectum, seu intellectum esse radicem voluntatis, quae profluere dicitur ex intellectu. Quae cum ita sint, quaerimus, quaenam inter perfectiones divinas sit prima omnium et radix ceterarum, seu quaenam sit id, quo primo constituatur Deus et distinguatur ab omnibus aliis. “Quae est quaestio de essentia metaphysica Dei.

2. Occam et Nominalistae, cum, reiecta distinctione virtuali, non possint distinguere inter essentiam physicam et metaphysicam, docent essentiam Dei consistere in cumulo aggregato ex omnibus perfectionibus.— Scotus et Scotistae essentiam Dei metaphysicam in **infinite** inveniunt **radicali**. Docet enim Scotus ens univocum ad Deum et creaturas, infinitatis et finitatis modo contrahi ad Deum et ad creaturas. Infinitas autem et finitas secundum Scotum non habent rationem differentiae specificae, sed sunt modi intrinseci sicut diversi gradus albedinis. Quapropter ens, quamvis univocum, non est genus. Hanc infinitatem Scotus **radicalem** vocat, quia non praedicatur de Deo ad instar attributi, sed ante omnia attributa intrinsecus entitatem afficit eamque divinam constituit. Sicut igitur essentia creata duplici formalitate, genere et differentia, constituitur, similiter secundum Scotum essentia divina duplici formalitate, entitate et infinitatis modo, constituitur. Ex hac infinitate fluunt attributa et per eam determinantur ad esse divinum.

Thomistae omnes, cum reiciant univocationem inter Deum et creaturas et Deum creaturasque habeant ut primo diversa, essentiam divinam unica formalitate constitui docent. Quam tamen formalitatem non omnes eodem modo assignant. Multi eam in aseitate seu in esse a se inveniunt. Ita Capreolus, Caietanus, Banez (1528—1604). Quam sententiam etiam plures extra scholam thomisticam sequuntur, ut Molina (1535—1600), Toletus (1532—1596), Franzelin (1816—1886). Aliqui Thomistae recentes, distinguentes esse a se ab ipso esse subsistente, docent non in illo, sed in hoc seu in reali identitate inter essentiam et existentiam consistere metaphysicum constitutivum essentiae divinae. Alii Thomistae distinguunt inter essentiam divinam stricte sumptam, quae est primum principium in linea entitativa, et **naturam**, quae est primum in linea operativa, et naturae constitutivum in intelligere reponunt sive radicali — ita V. Ferre (t 1682) et Godoy (f 1677) —, sive actualissimo — ita Ioannes a S. Thoma, Gonet (1616—1681), Billuart (1685—1757). Intelligere hoc radicale explicant per immaterialitatem in summo, intelligere actualissimum per intelligere depuratum imperfectione accidentalitatis et egressionis ex potentia aliqua intellectiva seu per intelligere subsistens. Et hi quidem concedunt essentiae stricte sumptae constitutivum esse aseitatem, et in Deo „esse“ et „intelligere“ **formaliter** identificari.

Quare nos thesi nostra, abstrahendo a distinctione inter naturam et essentiam (de qua infra coroll. 3), cum theologis scholae benedictinae thomisticae Salisburgensis Paulo Mezger (1637—1702) et Placido Renz (f. 1748) statuimus essentiam Dei metaphysicam consistere in esse a se, quod formaliter identificatur cum ipso esse subsistente et intelligere subsistente sui ipsius.

3. Circa a se i t a t e m haec praenotentur: a) Ens a se non est conceptus mere negativus, sed maxime positivus: Tota scientia est in quaerenda ratione sufficiente eorum, quae sunt; ideo si quae sunt, quae a se rationem sui sufficientem non habent, intellectus non quiescit in ipsis, sed extra ipsa rationem eorum sufficientem quaerit, quoadusque inveniatur ens, quod a se rationem sui sufficientem habet, et ex quo ultimum possit explicare ea, quae a se rationem sui sufficientem non habent. Exinde ineluctabilis necessitas scientifica ponendi Deum seu ens a se. Ex hoc etiam apparet conceptum entis a se esse conceptum maxime positivum neque significare tantum ens, quod non est ab alio, sed ens, quod habet a se, per essentiam suam, sui esse rationem sufficientem. b) Esse a se est supremus gradus essendi per se: Esse per se est independentia in exercendo actu essendi. Triplex est gradus essendi per se. Infimus est, qui competit cuicumque substantiae etiam incompletae in ratione substantialitatis: independentia in exercendo actu essendi a subiecto inhaesionis. Secundus gradus est independentia ab alia comparte substantiali in exercendo actu essendi, quae competit substantiae completae in ratione substantialitatis. Tertius gradus est independentia a quacumque causa influente, quae competit soli enti a se, et secundum hunc supremum gradum essendi per se solus Deus est substantia. Perperam autem omnino quis aseitatem positive ita conciperet, quasi Deus esset causa sui, ut fecit Schell (1850—1906). Hic enim conceptus a) est absurdus; quod enim esset causa sui, deberet simul esse et non esse, β) „fieri” seu evolutionem introducit intra naturam divinam, quod eius purissimam actualitatem destruit et est principium pantheismi evolutionis.

800. Prob. th. I p. (Essentia Dei metaphysica non consistit in cumulo omnium perfectionum). — Non rite explicat essentiam Dei metaphysicam sententia, quae essentiam metaphysicam cum physica confundit. Atqui sententia, secundum quam essentia Dei consisteret in cumulo omnium perfectionum, essentiam metaphysicam cum physica confundit. Ergo.

Prob. II p. (neque in infinitate radicali).

Arg. I. Essentia Dei metaphysica non consistit in eo, quod non est prima perfectio et radix ceterarum. Atqui infinitas non est prima perfectio. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min. ex* n. 795 et ex infra dicendis (cf. n. 802 sqq.).

Arg. II. Non consistit essentia Dei metaphysica in determinative et modo intrinseco entis, qui supponit univocationem entis inter Deum et creaturam. Atqui infinitas radicalis est determinativum et modus intrinsecus entis, qui supponit entis univocationem. Ergo.

Mai. patet ex n. 618, 2; *min.* ex st. qu.

Prob. III p. (neque in intelligere radicali). — Intelligere radicale esset, secundum eos, qui hanc sententiam propugnant, immaterialitas in summo, ut patet ex st. qu. Atqui immaterialitas in summo non est intelligere radicale, sed actuale, ut patet ex Phil. nat. n. 567. Ergo.

Prob. IV p. (Essentia Dei metaphysica consistit in esse a se).

Arg. I. Essentia Dei metaphysica est id. quo primo Deus differt ab omni alio, quod non est Deus. Atqui hoc est esse a se. Ergo.

Mai. patet ex st. qu.

Prob. min. a) Esse a se est id, quo Deus differt ab omni alio, quia alia sunt causata seu habent extra se rationem sui sufficientem, ex qua sunt; Deus est incausatus seu habet a se rationem sufficientem, ex qua est. b) Esse a se est id, quo primo Deus differt ab omni alio; nam ceterae perfectiones (attributa), quae propriae sunt Deo, ut esse necessarium, infinitum, omniperfectum, simplicissimum, maxime unum, immutabilem, ita radicanur in esse a se, ut exinde deducantur a priori per demonstrationem propter quid (quoad infinitatem, omniperfectionem, simplicitatem hoc patet ex th. XXXII, quoad cetera ex infra dicendis, cf. n. 802 sqq.). Quae vero communes sunt Deo cum aliis, ut ratio substantiae, spiritus, sapientiae, bonitatis etc., per esse a se ad esse Dei primo trahuntur, sicut intelligere, quod est commune homini et angelo, per rationale ad hominis intelligere trahitur, ac proinde „rationale est inetaphysicum constitutivum essentiae humanae.

Arg. II. Constitutivum essentiae Dei inetaphysicum debet esse ratio perfectissima. Atqui ratio perfectissima est esse a se. Ergo.

Mai. patet ex conceptu constitutivi metaphysici essentiae Dei, quae est radix omnis perfectionis.

Prob. min. Hoc est perfectissimum, cui nihil imperfectionis admiscetur neque intrinsecus neque extrinsecus. Atqui τὸ esse a se nihil imperfectionis admiscetur, neque intrinsecus neque extrinsecus: non intrinsecus, quia esse in ratione sua formali nullam imperfectionem includit (cf. n. 706 sq.); non extrinsecus, quia est a se seu per se ipsum. Ceterae vero perfectiones, nisi formaliter identificantur cum esse a se (ut intelligere subsistens), ex sua ratione formali aliquid minus perfecti dicunt neque proinde convenire possunt Deo, nisi quatenus, ut divinae, perfectiones omnes actu implicite includunt¹ (cf. etiam n. 586). Ergo.

¹ Ceterae perfectiones divinae non dicunt imperfectionem, sicut perfectiones mixtae quae ideo Deo convenire non possunt formaliter, sed non dicunt rationem perfectissimam secundum id, quod explicant.

Prob. V p. (Esse a se formaliter identiicatur cum esse subsistente).

Arg. I. Esse a se significat esse per essentiam, i. e. essentiam habere in se rationem sufficientem sui esse, seu essentiam simul esse id „quo“ est, seu id „quod“ est (essentiam) esse id „quo“ est (exsistentiam), seu id „quod“ est et id „quo“ est identificari. Atqui id quod est (essentiam) et id quo est (exsistentiam) identificari, est formaliter idem atque ipsum esse subsistere. Ergo.

Arg. II. Esse a se significat esse, quod est perfectissime per se (cf. st. qu. 3). Atqui esse, quod est perfectissime per se, est esse subsistens. Ergo.

Prob. VI p. (Esse a se seu esse subsistens formaliter identificatur cum subsistente intellectionis intellectione). — Esse, quod est in se immaterialiter, seu habet se ipsum immaterialiter ut actus secundus, est formaliter subsistens intellectio sui ipsius. Atqui esse subsistens est formaliter esse, quod est in se immaterialiter, seu habet seipsum immaterialiter ut actus secundus. Ergo.

Mai. patet ex dictis in n. 466, 3 (cf. etiam n. 567), *min.* est per se nota.

801. Coroll. 1. Ergo in Deo essentia et exsistentia non distinguuntur nisi distinctione rationis ratiocinantis seu sine fundamento in re, quia in thesi ostendimus ens a se (essentiam divinam) et esse subsistens (exsistentiam) formaliter identificari. Cum igitur dicimus Deum ens a se, quod a se, ab essentia sua, habet rationem sui sufficientem, seu cuius essentia est ratio exsistentiae, totum hoc dicimus secundum distinctionem rationis ratiocinantis, concipiendo **imperfecte** essentiam Dei quasi priorem ad exsistentiam, et exsistentiam quasi fluentem ex essentia. At quamquam haec distinctio inter essentiam et exsistentiam divinam est sine fundamento in re, circa quam fit distinctio, i. e. sine fundamento in Deo, est tamen cum fundamento in aliis rebus, i. e. in creaturis, in quibus essentia et esse realiter distinguuntur. Admittit enim etiam distinctio rationis ratiocinantis gradus quosdam. Est quidem omnis distinctio rationis ratiocinantis sine fundamento intrinseco in re, circa quam fit distinctio. At quaedam habet fundamentum in alia re, quatenus una ratio simplex in superiore et non divisibilis, ne secundum implicitum et explicitum quidem, aequivalet pluribus rationibus in inferioribus (quae enim sunt simplicia et indivisibilia in superioribus, in inferioribus disperguntur et dividuntur), ut obtinet in Deo quoad essentiam et exsistentiam; quaedam vero distinctio rationis ratiocinantis ne in alia quidem re habet fundamentum. Distinguibilitas (rationis ratiocinantis) cum fundamento in alia re dicitur distinctio virtualis **extrinseca**, quae opponitur distinctioni virtuali **intrinsecae** tum maiori (per praecisionem perfectam) tum minori (per praecisionem imperfectam secundum Implicitum et explicitum). Non est igitur in

Deo inter essentiam et existentiam distinctio virtualis intrinseca, est tamen extrinseca.

2. Ergo esse a se et ipsum esse subsistens et intelligere subsistens non distinguuntur inter se nisi distinctione rationis ratiocinantis. At intelligere subsistens ab esse a se et esse subsistente distinguitur distinctione virtuali extrinseca, quae non verificatur inter esse a se et esse subsistens.

3. Ergo in Deo essentia et natura seu primum principium lineae entitativae et primum principium lineae operativae virtualiter intrinsecus non differunt, differunt tamen virtualiter extrinsecus. Quare nihil obest, quominus secundum nostrum modum concipiendi distinctione rationis ratiocinantis cum fundamento in creaturis distinguamus in Deo naturam ab essentia et huius constitutum metaphysicum dicamus esse a se, illius vero intelligere subsistens.

4. Ergo recte Aristoteles Deum definit νοῦσεω νοῦσιν (cf. text, infra cit.). Est enim Deus subsistens intellectio sui ipsius. Nam Deus ut esse subsistens est forma (actus secundus) immaterialiter habens se-ipsam; atqui haec est cognitio seu intellectio sui ipsius.

5. Ergo in Deo subiectum intelligens et obiectum intellectum et intellectio formaliter idem sunt.

6. Ergo obiectum formale proprium intellectus divini est essentia divina, quam perfectissime intelligit seu comprehendit. Obiectum proprium est, ad quod intelligendum intellectus est immediate determinatus; atqui intellectus divinus immediate per identitatem formalem est determinatus ad suam essentiam intelligendam, et quidem comprehensive intelligendam, quia tanta est intellectio divina, quanta est intelligibilitas essentiae propter formalem utriusque identitatem. Cum intellectus divinus sit coniunctus essentiae divinae, non per informationem, sed per identitatem formalem, sine specie eam intelligit, seu species, qua intelligit, est ipsa essentia divina.

7. Ergo Deus est infinita veritas logica et ontologica. Intellectus enim divinus est perfecte adaequatus (per identitatem) cum obiecto infinito (cf. n. 634 sqq.).

8. Ergo absurdum est fingere Deum ens inconscium (contra Ed. de Hartmann).

9. Ergo Deus est ens vivens et personale, quia intellectio est perfectissima vita, et persona est suppositum intelligens.

802. Schol. Perfectiones divinae, quae sequuntur essentiam metaphysicam seu promanant ex ea (secundum distinctionem cum fundamento in re imperfecto), sunt proprietates seu **attributa** divina. Circa haec attributa versari possumus duplici scientia: imperfecta seu „quia“, et perfecta seu „propter quod“. Versamur circa attributa divina scientia »quia« deducendo ea ex essentia Dei physica per demonstrationem „quia“, non assignando propriam uniuscuiusque rationem; scientia autem perfecta seu „propter quod“ versamur circa attributa deducendo

ea ex essentia metaphysica per demonstrationem „propter quid“¹, assignando uniuscuiusque propriam rationem ita, ut ordo noster logicus respondeat perfecte ordini ontologico. Id quod iam effecimus thesi XXXII, deducendo ex ente a se infinitatem, ex infinitate simplicitatem, et efficiemus capite III, de aliis attributis Dei entitativis, et capite IV, de attributis operativis. Attributa autem divina hoc fere ordine sequuntur essentiam metaphysicam: a) in linea **entitativa** ex essentia metaphysica immediate promanat infinitas (et omniperfectio et actus purus, quae synonyma sunt infinitatis), infinitatem ex una parte sequitur simplicitas, simplicitatem unitas, unitatem distinctio a mundo, ex altera parte infinitatem sequitur immutabilitas, immutabilitatem aeternitas; b) in linea **operativa** ex essentia metaphysica, prout est intelligere subsistens, promanat voluntas, ex intellectu et voluntate potentia agendi ad extra et scientia.

803. *Obi. Contra I p.* Essentia metaphysica, cuius perfectiones inter se praescindibiles non sunt, consistit in cumulo omnium perfectionum. Atqui essentia metaphysica Dei est essentia, cuius perfectiones inter se praescindibiles non sunt. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cuius perfectiones inter se nullo modo praescindibiles sunt, *conc.;* cuius perfectiones non sunt praescindibiles perfecte, sunt tamen imperfecte, *nego. Contradist. min.*

Contra IV et V p. 1. Aseitas est aliquid negativi. Atqui essentia Dei metaphysica non est aliquid negativi, sed est positiva perfectio. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Aseitas si sumitur mere negative pro non esse ab alio, *conc.;* si sumitur pro essentia, quae est esse subsistens, *nego. Conc. min.;* *dist. consq.*

2. Atqui esse subsistens non est essentia Dei metaphysica. *Probo.* Essentia Dei metaphysica non consistit in aliqua ratione communi contracta per differentiam specificam. Atqui esse subsistens est ratio communis: „esse“⁴, contractum differentia specifica perseitatis. Ergo. — *Resp. Conc. mai.;* *dist. min.:* Esse est ratio univoce communis, *nego;* esse est analogice commune, quod perseitate seu subsistentia sua se toto differt ab omni ente creato, *conc. Dist. consq.:* Ita ut esse sit ratio univoca perseitatis differentia contracta, *conc.;* ita ut esse divinum subsistentia sua se toto differat ab omni ente creato, *nego.*

Contra III et VI p. 1. Quod identificatur formaliter cum intelligere radicali, non identificatur formaliter cum intelligere actuali seu cum subsistente intellectionis intellectione. Atqui esse subsistens identificatur formaliter cum intelligere radicali. Ergo. — *Resp. Conc. mai.;* *dist. min.:* Si in Deo daretur intelligere radicale, *conc.;* si non datur, *nego. Dist. consq.* — Sicut in Deo non datur actus primus ut virtualiter distinctus ab actu secundo (cf. n. 796, 5), ita neque datur intelligere radicale, sed actualissimum tantum.

2. Atqui in Deo datur intelligere radicale. *Probo.* In eo datur intelligere radicale, in quo datur immaterialitas. Atqui in Deo datur immaterialitas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* In quo datur immaterialitas ut actus primus, quae est radix cognitionis stricte, *conc.;* in quo datur immaterialitas ut actus secundus, quae est radix cognitionis late seu formale constitutivum cognitionis, *nego. Contradist. min.* — Immaterialitas proprie et stricte non est radix cognitionis, sed est formale constitutivum gradus cognoscitivi (cf. n. 463, 2). Si haec immaterialitas est in linea actus primi, est cognitio radicalis (ut intelligere radicale); si est in linea actus secundi, est cognitio actualis (ut intelligere actuale).

Ad 800sq. **Aristoteles:** „Si autem primum movens est sempiternum et non motum, oportet quod non sit ens in potentia; quia quod eat ens in potentia natum

est moveri; sed quod sit substantia per se existens, et quod eius substantia ait *actus* (ἐστὶ τι ὃ οὐ κινούμενον κινεῖ, αἰδῖον, καὶ οὐσία καὶ ἐνέργεια οὐσα: Met. XII 7, 1072 a25. S. Thorn, lect. 6 η. 2518). — Ibidem ostendit, quod in primo intelligibili est adhuc perfectior intelligentia et delectatio quam in intelligente et desiderante ipsum. Et dicit, quod hoc est de ratione intellectus, quod intelligat seipsum inquantum transmittit vel concipit in se aliquid intelligibile. . . . Intellectus enim comparatur ad intelligibile sicut potentia ad actum; . . . et sicut perfectibile est susceptivum perfectionis, ita intellectus est susceptivus sui intelligibilis. Intelligibile autem proprie est substantia; nam obiectum intellectus est quod quid est; et propter hoc dicit, quod intellectus est susceptivus intelligibilis et substantiae. Et quia unumquodque fuit actu, inquantum consequitur suam perfectionem, sequitur quod intellectus fiat in actu, inquantum recipit intelligibile: hoc autem est esse actu in genere intelligibile, quod est esse intelligibile. Et quia unumquodque, inquantum est actu, est agens, sequitur quod intellectus, inquantum attingit intelligibile, fiat agens et operans idest intelligens. . . . Secundum opinionem Aristotelis, intelligibiles species rerum materialium non sunt substantiae per se subsistentes. Est tamen aliqua substantia intelligibilis per se subsistens, de qua nunc agit. Oportet enim esse primum movens substantiam intelligentem et intelligibilem. Relinquitur igitur, quod talis est comparatio intellectus primi mobilis ad illam primam intelligibilem substantiam moventem, qualis est secundum Platonicos comparatio intellectus nostri ad species intelligibiles separatas, secundum quarum contactum et participationem fit intellectus actu, ut ipse dicit. Unde intellectus primi mobilis fit intelligens in actu per contactum aliqualem primae substantiae intelligibilis. Propter quod autem unumquodque tale, et illud magis. Et ideo sequitur quod, quicquid divinum et nobile, sicut est intelligere et delectari, invenitur in intellectu attingente, multo magis invenitur in intelligibili primo quod attingitur. Et ideo consideratio eiusdem et delectabilissima est et optima. Huiusmodi autem primum intelligibile dicitur Deus. Cum igitur delectatio, quam nos habemus intelligendo, sit optima, quamvis eam non possimus habere nisi inodico tempore, si Deus semper eam habet, sicut nos quandoque, mirabilis est eius felicitas. Sed adhuc mirabilior, si eam habet potiore semper, quam nos modico tempore. . . . Tertio . . . dicit quod Deus est ipsa vita. Quod sic probat: Actus intellectus idest intelligere, vita quaedam est, et est perfectissimum quod est in vita. Nam actus, secundum quod ostensum est, perfectior est potentia. Unde intellectus in actu perfectius vivit quam intellectus in potentia, sicut vigilans quam dormiens. Sed illud primum, scii. Deus, est ipse actus. Intellectus enim eius est ipsum suum intelligere. Alioquin compararetur ad ipsum ut potentia ad actum. Ostensum autem est supra, quod eius substantia est actus. Unde relinquitur quod ipsa Dei substantia sit vita, et actus eius sit vita ipsius optima et sempiterna, quae est secundum se subsistens. . . . Quare manifestum est ex praemissis, quod vita et duratio continua et sempiterna inest Deo, quia Deus hoc ipsum est quod est sua vita sempiterna (. . . καὶ ἡ θεωρία τὸ ἡδιστον καὶ ἀριστον. εἰ οὖν οὕτω εὖ ἔχει, ὡς ἡμεῖς ποτέ, ὁ θεὸς αἰεὶ, θαυμαστόν· εἰ δὲ μᾶλλον, ἐτι θαυμασιώτερον. ἔχει δὲ ὥδε. καὶ Ζωὴ δὲ γε ὑπάρχει· ἡ γὰρ νοῦ ἐνέργεια Ζωή, ἐκεῖνο δὲ ἡ ἐνέργεια· ἐνέργεια δὲ ἡ καθ' αὐτὴν ἐκείνου Ζωὴ ἀρίστη καὶ αἰδῖο . . . ὥστε Ζωὴ καὶ αἰὼν συνεχὴ καὶ αἰδῖο ὑπάρχει τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ ὁ θεός : Met. XII 7, 1072 b 24. S. Thom. lect. 8 n. 2539sq.). — Ibidem c. 9 movet duas quaestiones, quomodo scii, intellectus primi moventis immobilis se habeat ad suum intelligere, et quomodo se habeat ad suum intelligibile, et ostendit substantiam primi moventis non esse potentiam intellectivam, sed intellectionem actuale, et ipsum (primum movens) intelligere seipsum. non aliquid aliud (cf. tamen ad 865), ac proinde esse **intellectionis intellectionem** (καὶ ἐστὶν ἡ νόησι νοήσεω νόησι : 1074 b 34; cf. S. Thom. lect. **lin.** 2601-2608 sq.). — S. Thomas: **Filic nomen Qui est . . . est maxime proprium nomen Dei....** Non enim significat formam aliquam, sed ipsum esse. Unde, cum esse Dei sit ipsa eius essentia, et hoc nulli alii conveniat [q. 3, 4), manifestum est, quod inter alia nomina hoc maxime proprie nominat Deum; unumquodque

enim denominatur a sua forma (S. th. I 13, 11). — «In Deo ipsum esse suum est sua quidditas: et ideo nomen quod sumitur ab esse, proprie nominat ipsum et est proprium nomen eius, sicut proprium nomen hominis quod sumitur a quidditate sua (I Dist. 8, 1 a. 1). — «Deus est ipsum esse per se subsistens: ex quo oportet quod totam perfectionem essendi in se contineat (S. th. I 4, 2; cf. text, ad 795; Pot. 7,2 ad 5 [cit. ad 813]). — „Deo hoc est esse, quod intelligere. . . . Ipsum eius intelligere [est] eius essentia et eius esse (S. th. I 14, 4, sed contra etc.), non solum identice, sed formaliter, nam «processio Verbi in divinis habet rationem generationis... quia in Deo idem est intelligere et esse (I 27, 2). — «Redire ad essentiam suam nihil aliud est quam rem subsistere in se ipsa. Forma enim, inquantum perficit materiam dando ei esse, quodammodo supra ipsam effunditur; inquantum vero in seipsa habet esse, in seipsam redit. Virtutes igitur cognoscitivae quae non sunt subsistentes, sed actus aliquorum organorum, non cognoscunt seipsas; sicut patet in singulis sensibus. Sed virtutes cognoscitivae per se subsistentes, cognoscunt seipsas, et propter hoc dicitur in libro De causis, quod sciens essentiam suam, redit ad essentiam suam. Per se autem subsistere maxime convenit Deo. Unde secundum hunc modum loquendi, ipse est maxime rediens ad essentiam suam et cognoscens seipsum (I 14, 2 ad 1). — «Deus autem est sicut actus purus tam in ordine existentium quam in ordine intelligibilium; et ideo per seipsum, seipsum intelligit (l. c. ad 3). — «Tanta est virtus Dei in cognoscendo, quanta est actualitas eius in existendo: quia per hoc quod actu est, et ab omni materia et potentia separatus, Deus cognoscitivus est (l. c. a. 3). — «Illud cuius sua natura est ipsum eius intelligere, et cui id quod naturaliter habet, non determinatur ab alio, . . . obtinet summum gradum vitae. Tale autem est Deus (118, 3; cf. C. g. 1 97 sq.; IV 11).

CAPUT III.

DE ATTRIBUTIS DIVINIS ENTITATIVIS.

THESIS XXXIV: Deus est omnino immutabilis.

804. St. qu. Mutabilitas est potentia ad mutationem. Ideo tot modis dicitur mutabilitas, quot modis dicitur mutatio. Quare distinguimus mutabilitatem extrinsecam et mutabilitatem intrinsecam; mutabilitatem metaphysicam ad esse simpliciter (creabilitatem), ad non-esse simpliciter (annihilabilitatem), ad aliud esse simpliciter et totaliter (transsubstantiabilitatem); et mutabilitatem physicam substantialem et accidentalem (cf. n. 278). Mutabilitas physica seu potentia ad mutationem physicam fundatur super potentiam realem subiectivam ad «aliud esse», sive substantiale sive accidentale. Potentia realis ad «aliud esse» substantiale est materia prima, potentia realis ad «aliud esse» accidentale est substantia finita, quatenus susceptiva diversorum accidentium. Mutabilitas metaphysica ad esse simpliciter non fundatur super potentiam realem aliquam ad esse simpliciter, cum res hoc modo mutabilis (res creabilis) simpliciter non sit, sed fundatur super abalietatem¹ seu contingentiam rei quoad existentiam, i. e. super compositionem ex essentia et esse (cf. n. 706, 2). Similiter mutabilitas ad non-esse simpliciter non fundatur super potentiam ad non-esse, quae repugnat, sed super contingentiam seu compositionem ex essentia et

¹ Buper jesse ab alio*4.

esse. Etiam mutabilitas ad aliud esse simpliciter (transsubstantiabilitas) super hanc contingentiam seu super compositionem ex essentia et esse fundatur, quatenus res non habet necessario illud esse, quod habet, sed potest amittere totum hoc esse acquirendo aliud. Thesi nostra excludimus a Deo quamcumque mutabilitatem stricte dictam seu intrinsicam sive physicam sive etiam metaphysicam.

805. Prob. th. Omne ens mutabile constat ex potentia et actu Atqui Deus non constat ex potentia et actu. Ergo.

Min. patet ex n. 796, 1, *mai.* ex st. qu.: Mutabilitas physica in compositionem ex materia et forma, ex substantia et accidentibus resolvitur, mutabilitas metaphysica autem in contingentiam seu compositionem ex essentia et esse, quae omnia se habent inter se sicut potentia et actus (cf. etiam n. 656, d).

806. Schol. Deus dici potest mutari **extrinsecus**, mutatione extrinseca, quae est mera denominatio extrinseca exorta in aliquo non ex mutatione ipsius, sed alterius: exemplum sit columna, quae ex dextera fit sinistra eo, quod homo situm mutat; ita Verbum denominatur unitum humanitati Christi, quod ante non erat unitum, non ex acquisitione novae formae et relationis realis a Verbo, sed acquisitione novae formae, perfectionis et relationis ab humanitate; ideo tota mutatio est ex parte humanitatis.

807. *Obi.* 1. Non est omnino immutabile, quod vario modo agit Atqui Deus vario modo agit. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Mutatione se tenente ex parte agentis, *conc.;* mutatione se tenente unice ex parte "termini actionis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui Deus agit ad extra mutatione se tenente ex parte agentis. *Probo.* Quod nunc est agens, cum antea non erat agens, agit ad extra mutatione se tenente ex parte agentis. Atqui Deus nunc est agens ad extra creans, movens creaturam, cum antea non erat agens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod nunc est agens, cum antea non erat agens, realiter, *conc.;* denominative tantum, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 193).

3. Atqui Deus nunc est agens realiter seu mutatione sua. *Probo.* Qui nunc refertur ad creaturas existentes, ad quas antea non referebatur, nunc est agens realiter mutatione sua. Atqui Deus nunc refertur ad creaturas existentes, ad quas antea non referebatur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui refertur relatione reali, *conc.;* relatione rationis, *nego. Contradist. min.*

Ad 805. **Aristoteles:** .Oportet quod primum movens, quod est immobile et semper actu ens, nullo modo possit aliter et aliter se habere, quia non potest moveri (Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὸ κινεῖν αὐτὸ ἀκίνητον ὄν, ἐνεργεῖν ὄν, τοῦτο οὐκ ἐνδέχεται ἄλλω ἔχειν οὐδ' αὐτῷ : Met. XII 7, 1072 b 7. S. Thom, lect. 7 n. 2531. Cf. De coelo I 9; S. Thom. lect. 21 n. 11sq.). — **S. Thomas:** .Ostenditur Deum esse omnino immutabilem. **Primo** quidem, quia supra ostensum est esse aliquod primum ens, quod Deum dicimus: et quod huiusmodi primum ens oportet esse purum actum absque permixtione alicuius potentiae, eo quod potentia simpliciter est posterior actu. Omne autem quod quocumque modo mutatur, est aliquo modo in potentia. Ex quo patet quod impossibile est Deum aliquo modo mutari. **Secundo**, quia omne quod movetur, quantum ad aliquid manet, et quantum ad aliquid transit: sicut quod movetur de albedine in nigredinem, manet secundum substantiam. Et sic in omni eo quod movetur, attenditur aliqua compositio. Ostensum est autem supra, quod in Deo nulla est compositio, sed est omnino simplex. Unde manifestum est quod Deus mo-

veri non potest. **Tertio**, quia omne quod movetur, motu suo aliquid acquirit, et pertingit ad illud ad quod prius non pertingebat. Deus autem, cum sit infinitus, comprehendens in se omnem plenitudinem perfectionis totius esse, non potest aliquid acquirere, nec extendere se in aliquid ad quod prius non pertingebat. Unde nullo modo sibi competit motus^{ll} (S. th. I 9, 1 ; cf. I Dist. 8, 3 a. 1 ; In Boëth. de Trin. q. 5 a. 4 ad 2 ; Comp. 4).

THESIS XXXV: Deus est aeternus.

808. St. qu. Aeternitas est duratio seu existentia omnino immutabilis (cf. n. 298), et definitur a Boëthio: „Interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio" (De consolatio, philos. V prosa 6). — Explicatur definitio: Aeternitas dicitur **vita** ad significandum esse et operari perfectum, **vita** enim est substantia et esse viventis, et est activitas vitalis seu operari viventis (cf. n. 410). Haec vita est **interminabilis** seu carens terminis, i. e. sine initio et sine fine. Aeternitas dicitur huius vitae possessio **tota simul**, i. e. sine successione; dicitur **perfecta** possessio, ut distinguatur a „nunc" temporis, quod etiam ipsum est totum simul, sed ratione imperfectionis, quia est ens incompletum, aeternitas vero est aliquid maxime perfecti. — Est igitur aeternitas duratio seu permansio in esse perfectissima, ita ut tum esse tum operari sit sine initio, sine fine, sine successione ulla.

809. Prob. th. Quod habet interminabilis vitae totam simul et perfectam possessionem, est aeternum. Atqui Deus habet interminabilis vitae totam simul et perfectam possessionem. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* ex thesibus antecedentibus: Deus est vita perfectissima, intelligere subsistens; haec vita est interminabilis tum a parte ante tum a parte post, quia Deus metaphysice immutabilis est; haec vita est tota simul, quia Deus physice immutabilis est.

810. Schol. Ex dictis patet propriam rationem aeternitatis esse immutabilitatem. Aeternitas essentiam Dei metaphysicam sequitur mediante immutabilitate: aeternitas est immutabilitas durationis.

811. Obi. 1. Quod est aeternum, est mensuratum. Atqui Deus non est mensuratus. Ergo. — *Itesp. Diet, mai.:* Id cui convenit aeternitas proprie ut mensura, *conc.;* id cui convenit aeternitas proprie ut duratio tantum, *nego. Conc. min.;* *dist. consq.* — Aeternitas est ipse Deus, ideo aeternitate mensurari non dicitur nisi omnino improprie, prout aliquid dicitur seipso mensurari.

2. Atqui neque aeternitas ut duratio convenit Deo. *Probo.* Ei non convenit aeternitas ut duratio, de quo dicitur praesens et praeteritum et futurum. Atqui de Deo dicitur praesens et praeteritum et futurum. Ergo. — *Jiesp. Dist. mai.:* De quo dicitur praesens et praeteritum et futurum, quatenus mutatur per praesens et praeteritum et futurum, *conc.;* quatenus aeternitas includit omnia tempora, *nego. Contradist. min.*

Ad 809. **Aristotelem** Deo tribuere aeternitatem supra (ad 800 text, ex Met XII 7) vidimus. **S. Thomas:** „Omne quod incipit esse vel desinit, per motum vel mutationem hoc patitur. Ostensum autem est Deum esse omnino immutabilem. Est igitur aeternus, carens principio et fine (C. g. I 15). — „Ex duobus notificatur aeternitas. Primo, ex hoc quod id quod est in aeternitate, est **interminabile** idest

principio et fine carens (ut 'terminus' ad utrumque referatur). Secundo, per hoc quod ipsa aeternitas successione caret, „tota ĉimul ĉsistens (S. th. I 10, 1). - .Ratio aeternitatis consequitur immutabilitatem, sicut ratio temporis consequitur motum. Unde, cum Deus sit maxime immutabilis, sibi maxime competit esse aeternum. Nec solum est aeternus, sed est sua aeternitas; . . . [quia Deus] est suum esse ĉniforme (I. c. a. 2). - .Aeternitas vere et proprie in solo Deo ĉst (a. 3; cf. I Dist. 8, 2 a. 1 et 2; dist. 19, 2 a. 1 et 2; Pot. 3, 17 ad 23; Comp. 5 8).

THESIS XXXVI: Deus est unus, immo maxime unus.

812. St. qu. 1. **Unitatem** in thesi non intelligimus unitatem praedicamentalem, Deus enim utpote maxime simplex caret quantitate, neque unitatem transcendentalem, quae est divisio entis et convenit omni enti, sed unitatem numericam, quae est unitas absolute (cf. n. 152 sq. 386, 1), vi cuius ens aliquod seu natura respuit a se divisionem seu multiplicationem in pluribus inferioribus. Et dicimus Deum **maxime unum**, i. e. dicimus eius unitatem numericam seu individuationem maximam esse, quatenus Deus seu natura divina non tantum non patitur habere simile sui secundum speciem, quod convenit etiam formis subsistentibus irreceptis (cf. n. 388, 5), sed neque secundum genus, quod soli Deo proprium est.

2. Thesis est contra **dualismum**, qui ad originem mali explicandam ponit, sicut primum principium boni seu Deum bonum, ita etiam primum principium mali seu ens a se malum (Persae, Gnostici, Manichaei), et **polytheismum**, qui naturam divinam ut multiplicatam in pluribus individuis concipit.

813. Prob. th. *Arg. I.* Si ullo modo vel individuo (numero) vel specie vel genere aut quasi-genere plures essent dii, differrent per aliquid, seu unus haberet aliquid quod alter non haberet. Atqui Deo vero nihil entitatis deesse potest, secus non esset infinite perfectus seu non esset Deus. Ergo.

Arg. II. Ens quod non continetur sub specie tamquam individuum conflatum ex ratione specifica et differentia numerica neque sub genere tamquam constans ex gradu generico et differentia specifica, est unum et maxime unum. Atqui Deus est ens, quod non continetur sub specie neque sub genere. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.:* a) Deus est forma subsistens irrecepta. Atqui nulla forma subsistens irrecepta continetur sub specie tamquam conflata ex ratione specifica et differentia numerica; nulla enim forma subsistens irrecepta in eadem specie multiplicari potest (cf. n. 388, 5). Ergo, b) Deus est esse subsistens. Atqui esse subsistens non continetur sub genere, esse enim subsistens ne in genere quidem eodem multiplicari potest, quia esse subsistens ut actus purus non est contrahibile: hoc argueret potentialitatem (cf. n. 796, 6).

† In SS. Trinitate non multiplicatur natura, sed una eademque individua natura in tribus personis subsistit.

814. Coroll. 1. Ergo Deus individuatur per subsistentiam sui esse et maxime individuatur. — Id, quo aliquid est incommunicabile cum inferioribus, est id, quo individuatur: Deus individuatur per subsistentiam sui esse, angelus per subsistentiam formae, corpus per materiam, quae est ultimum subiectum irreceptibile, incommunicabile (cf. Phil. nat. th. XXII). — Forma subsistens creata recipit esse, ac proinde constat ex potentia et actu physico, unde derivatur eam etiam ex potentia et actu metaphysico constare seu ex genere et ex differentia, quare formae subsistentes sunt multiplicabiles in eodem genere; potentia enim et actus metaphysicus fundantur super potentiam et actum physicum, communicabilitas metaphysica super physicam (cf. l. c.).

2. Ergo falsus est dualismus et polytheismus. Contra dualismum nota: a) ens a se malum seu per essentiam suam malum esse ens contradictorium; malum enim in privatione consistit neque inveniri potest nisi in bono; b) malum non habere causam per se, sed per accidens tantum. Nam privatio seu non-ens non efficitur, nisi quatenus efficitur ens seu bonum, cui accidit deesse aliquid entitatis debitae seu bonitatis. In sententia autem dualismi, sicut malum haberet esse per se, ita haberet etiam causam per se, cuius essentia esset efficere malum, quae intenderet malum ut malum (malum principium); sed malum ut malum est nihil; ergo intendere malum ut malum est nihil intendere seu nullam causalitatem habere; malum igitur explicari non potest ex prima causa per se mala, sed ex eo explicatur, quod Deus infinite bonus potest mala physica per accidens causare, mala vero moralia permittere (cf. n. 859 sqq.).

815. *Obi.* 1. Primum principium boni et mali non est unum. Atqui Deus est primum principium boni et mali. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si malum haberet principium seu causam per se, *conc.*; si habet causam per accidens tantum, *nego. Dist. et. contradist. tnin.:* Deus est principium seu causa mali moralis, *nego*; mali physici, *subdist.:* Est causa per se, *nego*; per accidens, *conc.*

2. Atqui primum principium, quod per accidens tantum est causa mali, i. e. primum principium bonum seu summum bonum, non est unum. *Probo.* Quod est summe diffusivum sui, non est unum. Atqui summum bonum est summe diffusivum sui. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quod est summe diffusivum sui necessario et ita, ut producat sui simile secundum speciem vel secundum genus, *conc.*; quod est summe diffusivum sui libere et ita, ut non producat sui simile, sed ita ut possit producere in indefinitum semper plura et perfectiora bona, *nego. Contradist. tnin.*

Ad 813sq. **Aristoteles:** „Oporteret quod plura prima principia essent specie unum et numero multa. Sed hoc est impossibile; quia quaecumque sunt unum specie et plura numero, habent materiam. Non enim distinguitur secundum rationem et formam, quia omnium individuorum est communis ratio. . . . Unde relinquitur, quod distinguantur per materiam. . . . Sed primum principium ‚cum sit quod quid erat esse idest sua essentia et ratio, non habet materiam, quia eius substantia est entelechia idest actus, materia autem est in potentia. Relinquitur igitur quod primum movens immobile sit unum, non solum ratione speciei, sed etiam numero' („Οσα ἀριθμῶ πολλά, ὕλην ἔχει. . . τὸ δὲ τί ἦν εἶναι οὐκ ἔχει (ἰλὴν τὸ πρῶτον ἐντελέχεια γάρ, ἐν ἅρα καὶ λόγῳ καὶ ἀριθμῶ τὸ πρῶτον κινούμεν ἀκίνητον <5> Met. XII 8, 1074 a 33. S. Thom. lect. 10 n. 2594sqq.). — Unitatem Dei ex ordine mundi deducit

l. c. c. 10: τα δέ ὄντα οὐ βούλεται πολιτεύεσθαι κακῶ . „Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανι-
 εἰ κοίρανο ἔστω : 1076 a 3 ; cf. S. Thom. lect. 12 fin.; Arist., Met. XI 2, 1060 a 26;
 S. Thom. lect. 2 n. 2178; In Phys. VIII lect. 12 n. 7eq.; S. th. I 103, 3). — S. Tho-
 mas: „Deum esse unum . . . demonstratur [primo] ex eius simplicitate. . . . Illud
 unde aliquod singulare est hoc aliquid, nullo modo est multis comunicabile. Illud
 enim unde Socrates est homo, multis communicari potest: sed id unde est hic homo,
 non potest communicari nisi uni tantum. Si ergo Socrates per id esset homo, per quod
 est hic homo, sicut non possunt esse plures Socrates, ita non possent esse plures
 homines. Hoc autem convenit Deo: nam . . . [secundum] idem est Deus, et hic Deus.
 . . . Secundo, ex infinitate eius perfectionis. . . . [Si] essent plures dii, oporteret
 eos differre. Aliquid ergo conveniret uni, quod non alteri" (S. th. I 11, 3). — „Deus
 est maxime ens, inquantum . . . est ipsum esse subsistens. . . . Est autem maxime
 indivisum, . . . cum sit omnibus modis simplex. . . . Unde . . . Deus est maxime unus
 (l. c. a. 4). Cf. I Dist. 2 a. 1 ; dist. 24, 1 a. 1 ; II Dist. 1, 1 a. 1 (arg. ex gradibus, henolo-
 gicum); C. g. I 42; Pot. 3, 6; De Div. nom. c. 13 lect. 2 et 3; Comp. 15). — „Esse
 Dei distinguitur et individuatur a quolibet alio esse, per hoc ipsum quod est esse
 per se subsistens (Pot. 7, 2 ad 5; cf. Ente et ess. c. 6; Qdl. VII a. 1 ad 1. — „Patet
 non esse unum primum principium malorum . . . [quia] nihil potest esse per suam
 essentiam malum. . . . Qui autem posuerunt duo prima principia, unum bonum et
 alterum malum, . . . nesciverunt reducere causas particulares contrarias in causam
 universalem communem [totius entis]. . . . Sed cum omnia contraria conveniant in
 uno communi, necesse est in eis, supra causas contrarias proprias, inveniri unam
 causam communem. . . . Supra omnia quae quocumque modo sunt, invenitur unum
 primum principium ἔssendi (S. th. I 49, 3; cf. C. g. II 41: Item. Si; III 15; Comp.
 117).

THESIS XXXVII : Deus est ens distinctum a mundo.

816. St. qn. 1. Nomine mundi ea omnia intelligimus, quorum ex-
 sistentia nobis immediate manifesta est sive cognitione sensili (mundus
 externus, corporeus), sive reflexione intellectus (mundus internus, anima
 humana).

2. Pantheismus in genere systemata omnia designat, quae distinc-
 tionem tollunt inter Deum et mundum. Pantheismus est aut **par-**
tialis (semipanteismus), aut **totalis** (monismus). Secundum pan-
 theismum partialem Deus est pars mundi, i. e. principium intrinsecus
 constitutivum rerum mundanarum sive materia (David de Dinanto
 [c. 1200]) sive forma seu anima mundi (Stoici, Amalricus [Amalarius]
 Carnutensis [f 1204]) sive existentia rerum mundanarum (Eckehart
 [t 1329]', Rosmini). Secundum pantheismum totalem seu **monismum**
 Deus est totus mundus. Plurimi monismum ita profitentur, ut doceant
 unicam tantum exsistere substantiam, quae, quatenus nobis manifestatur
 secundum aliquam multiplicitem, dicitur mundus, quatenus vero in
 intima sua simplici realitate nos latet, dicitur Deus; alii vero hanc
 substantiam realiter in innumeras dividunt substantias seu atomos eius-
 dem speciei (monismus atomisticus seu mechanicus). Monismum plurimi
 proponunt evolutionistico modo, docendo Absolutum secundum diversa
 stadia semper perfectiora sese explicare seu evolvere, incipiendo a

* H. Denifle, Meister Eckeharts latein. Schriften 4sq., in Archiv für Literatur
 und Kirchengesch. des Mittelalters.

pura potentialitate seu a puro nihilo, alii vero ab hac evolutione abstrahunt. Monismus non evolutionisticus est aut **materialisticus** — omnia non constant nisi materia (et viribus materialibus), et haec materia est ipse Deus; ita Vogt, Moleschott, Büchner, Czolbe; aut **materialistico-spiritualisticus**, qui dicitur pantheismus manifestationis et docet omnia esse simul materiam et spiritum, seu potius aliquid altius, quod se manifestat ad extra tamquam extensio seu tamquam mundus corporeus, ad intra autem tamquam cogitatio seu tamquam mundus internus, spiritualis; ita Spinoza. Ad hoc systema reducitur etiam pantheismus Eleaticorum (Parmenides [nat. 510 a. Chr.], Zeno, Melissus [floruit saec. V a. Chr.]) et Iordani Brunonis (1548—1600). Monismus evolutionisticus est aut monismus **emanationis**, qui admittit evolutionem ad extra transeuntem: Absolutum a se emittit et dividit partes suae substantiae (brahmanismus, Gnostici, Neoplatonici), aut monismus **stricte evolutionisticus**, qui statuit evolutionem immanentem, secundum quam Absolutum intra seipsum evolvitur. Huic systemati omnes fere adhaerent recentes, qui theismum non profitentur. Et hi evolutionem concipiunt secundum **parallelismum** psychophysicum sive **materialisticum** sive **spiritualisticum** sive **materialistico-spiritualisticum**. Primi docent psychicum (mundum spirituale) esse phaenomenon concomitans physici, quod solum reale est et realem omnium essentiam constituit; ita Haeckel, Münsterberg (1863—1916), Ziehen (nat. 1862). Secundi econtra physicum habent pro phaenomeno concomitante psychici, quod solum realem rerum constituit essentiam. Hoc psychicum aliqui tamquam intellectum seu principium cognoscitivum concipiunt (monismus logicus: Hegel, Fechner), alii tamquam voluntatem seu principium appetitivum (monismus thelisticus: Schopenhauer, Wundt, Paulsen), alii tamquam principium simul cognoscitivum et appetitivum (monismus logico-thelisticus: Ed. de Hartmann, Drews [nat. 1865]). Tertii principium fundamentale constituens internam omnium essentiam dicunt esse aliquid altius psychico et physico, cuius duo latera essent psychicum et physicum (neospinozismus: Jodl [1848—1914], Riehl [1844—1924], Ebbinghaus [1850—1909], Bain [1818—1904], Spencer [1820—1903], Taine [1828 ad 1893], Hüffding [nat. 1843])¹. Ad neospinozismum reducitur etiam systema propositum ab H. Bergson (nat. 1859), secundum quod essentia omnium est duratio fluens seu fieri subsistens. Hoc fieri est „evolutio creatrix-“, quae, inquantum intensa est ad producendum seu ad seipsam evolvendam, est psychicum, inquantum vero relaxatur eius vis creatrix seu **detenditur**, est physicum. Eo enim, quod detenditur, extenditur (imperfecte) et fit extensum seu materia².

¹ Cf. Klimke, Der Monismus.

² Sed nuper Bergson opere suo „Les deux sources de la morale et de la religion“ (1932) affirmare nititur Deum personalem, a mundo distinctum.

3. Thesi XXXI, incipiendo a mundo, i. e. ab ente moto, causato, contingente, mensurato, gubernato, iam probavimus exsistere primum movens immobile, primam causam, ens necessarium, maximum ens, gubernatorem rerum **distinctum** a mundo. Hac thesi contra late grassantem pantheism! errorem, postquam accuratius cognovimus naturam Dei eiusque attributa, iterum ex natura Dei eiusque attributis accuratius cognitis probamus distinctionem Dei a mundo. Hac igitur thesi abstrahimus a distinctione Dei a mundo, thesi XXXI iam probata, et ens a se tantum supponimus, sive distinctum sive non distinctum a mundo, quod concedere debet quicumque admittit aliquid esse. Cum enim repugnet processus in infinitum, si aliquid est, hoc est aut a se aut supponit ens a se (cf. n. 799, 3).

817. Prob. th. Deus est ens maxime unum, immutabile omnino simplex, omniperfectum, infinitum, necessarium. Atqui mundus non est maxime unus, immutabilis, omnino simplex, omniperfectus, infinitus, necessarius. Ergo.

Mai. manifesta est ex iam dictis. Deus seu ens a se est ens absolute necessarium. Hoc ens esse maxime unum, immutabile, omnino simplex, omniperfectum, infinitum patet ex th. XXXVI, XXXIV, XXXII.

Prob. min. per partes: 1. Mundus non est ens maxime unum, sed multiplex, coalescens ex multis substantiis (cf. Phil. nat. th. I et II).

2. Mundus non est immutabilis, nam res mundanae sunt mutabiles a) accidentaliter secundum locum, quantitatem, qualitatem; b) substantialiter secundum generationem et corruptionem.

3. Mundus non est ens omnino simplex, sed res mundanae sunt multipliciter compositae a) metaphysice ex gradibus metaphysicis (cf. Log. th. VH); b) physice ex materia et forma (cf. Phil. nat. th. IV), ex substantia et accidentibus (cf. Met. th. XX), ex partibus quantitativis seu integralibus (cf. Phil. nat. th. HI).

4. Mundus non est omniperfectus. cum sit aggregatio entium, quorum nullum est omniperfectum, ex quorum proinde coniunctione non oritur ens omniperfectum.

5. Mundus non est infinitus, ut patet ex Phil. nat. th. XIX.

6. Mundus non est ens necessarium, nam est multipliciter contingens. Contingens enim est determinatus ordo seu dispositio rerum inter se quoad locum, quoad motum, densitatem, figuram, quantitatem; contingentes sunt diversae affectiones animae nostrae, cogitationes et volitiones; haec omnia variantur, ut experientia docet, sed quod variatur, non est necessarium, sed contingens. Mundus est contingens quoad singulorum entium existentiam; corpora enim oriuntur et intereunt, et anima humana, quamquam non interit, incipit tamen esse cum corpore; sed quae oriuntur et intereunt et quae incipiunt esse, non sunt necessaria, sed contingentia.

818. Coroll. 1. Ergo esse necessarium, infinitum simpliciter, omniperspectum, omnino simplex, omnino immutabile, maxime unum sunt propria Dei.

2. Ergo mundus non est ens a se, sed ab alio, i. e. ab ente a se, quod proinde est causa efficiens totius mundi seu causa efficiens prima et primum movens immobile.

3. Ergo Deus per subsistentiam sui esse est maxime divisus et distinctus ab omni alia re, maximeque transcendens. Nam inter Deum et ceteras res neque unitas specifica neque generica, sed sola unitas analogiae viget (cf. th. XXXVI). Ideo Deus penitus tota sua entitate diversus est ab omnibus aliis entibus, quae cum ipso solam analogicam convenientiam habent. — Nihilominus Deus, ut prima causa efficiens, est etiam maxime immanens mundo, quatenus intime praesens est unicuique rei, omnia tenens in esse. Atque hic est verus monismus: nihil esse nisi dependenter a Deo. Quamquam ergo diversae substantiae subsistunt independenter altera ab altera, non tamen subsistunt independenter a Deo, a quo non tamquam a principio intrinseco formali, sed tamquam a principio extrinseco efficiente dependent.

4. Ergo essentia Dei physica seu perfectiones divinae cognosci etiam possunt a posteriori per viam causalitatis ex perfectionibus in mundo repertis. — Existentiae Dei cognitio iam aliquam cognitionem essentiae eius involvit, quatenus cognoscitur ut primum movens immobile, prima causa, ens necessarium, maximum ens, gubernator rerum; haec cognitio est a posteriori, ut patet ex thesibus XXX et XXXI. Accuratiores essentiae divinae cognitio haberi potest: a) a priori a) per demonstrationem „propter quid“, quatenus, stabilita essentia Dei metaphysica, ex ea per demonstrationem propter quid diversa attributa deducuntur; β) per demonstrationem „quia“, quatenus ex essentia Dei ceterae perfectiones probantur, quin assignetur ratio uniuscuiusque perfectionis propria, ut cum ex essentia Dei physica, tamquam ex cumulo omnium perfectionum, diversae perfectiones probantur; b) a posteriori per viam causalitatis, quatenus ex perfectionibus in mundo repertis ascendimus ad perfectiones causae primae. Causa enim effectus suos praehabeat necesse est.

819. *Obi.* 1. Ena, quod continet in ae omnium rerum perfectiones, non eat distinctum a mundo. Atqui Deua est ens, quod continet in ae omnium rerum perfectiones. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*; Quod continet omnium rerum perfectiones eminenter, per identitatem eminentialem causalem, *nego*; quod continet non eminenter, per identitatem physicam formalem, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui omnium rerum perfectiones continentur in Deo non eminenter, sed per identitatem physicam formalem, i. e. ipse mundus essentialiter est Deus. *Probo.* Quod est manifestatio ipsius Dei secundum aliquam multiplicitatem, essentialiter est Deus. Atqui mundus est manifestatio Dei secundum aliquam multiplicitatem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est manifestatio univoca, immanens Ddo, *conc.*; manifestatio analogica, transiens, secundum causalitatem ad extra transeuntem, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui omnis manifestatio est immanens principio suo. *Probo.* Quodcumque obiectum cognitionis est immanens principio suo seu subiecto cognoscenti. Atqui

omnis manifestatio est obiectum cognitionis. Ergo. — *Resp. Dût. mai.*: Est immanens subiecto cognoscenti secundum esse cognitum, *conc.*; secundum esse physicum, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

4. Atqui haec manifestatio seu res mundanae non habent nisi esse cognitum immanens Deo seu principio absolute primo. *Probo.* Determinationes entis communis non habent nisi esse cognitum in conceptu entis. Atqui res mundanae sunt determinationes entis communis, quibus ens tamquam principium absolute primum diversimode determinatur seu evolvitur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Determinationes logicae, *conc.*; determinationes physicae ipsius entis physice realis, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui res mundanae sunt determinationes logicae entis abstracti, quod est principium absolute primum se determinans logice et ita se evolvens in mundum. *Probo.* Principium, quod essentialiter est esse et intelligere, est ens abstractum se determinans logice et ita se evolvens. Atqui principium absolute primum est essentialiter esse et intelligere. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Principium, quod essentialiter est esse commune identificatum cum intelligere, quatenus est conceptus intellectus, qui tamquam primus conceptus imperfectissimus magis magisque determinatur logice et ita quasi evolvitur in mundum cognitum, *conc.*; principium, quod est esse subsistens et intelligere subsistens actualissimum seu perfectissimum, *nego. Contradist. min.* — Aristoteles et Hegel ponunt in primo principio identitatem formalem τοῦ esse et intelligere. Sed secundum Aristotelem primum principium est perfectissimum, actus purus, secundum Hegel vero et omnes, qui evolutionis pantheismum profitentur, est imperfectissimum et maxime potentiale.

Ad 817sq. **Aristoteles** movet «quaestionem . . . quid sit primum principium, utrum scii, materia vel forma: ex his enim duobus componuntur substantiae sensibiles. Videtur enim primo aspectu quod nihil magis possit poni principium quam materia, quae est primum subiectum et semper manet, sicut primi naturales posuerunt. Sed hoc, ut videtur, non potest esse principium, quia materia non est in actu, sed in potentia. Et ita, cum actus naturaliter sit prior potentia, . . . videtur quod sit principium species et forma, quae est actus. Sed nec forma potest esse principium. ut videtur, quia forma sensibilis videtur esse corruptibilis. Et ita, si forma sensibilis sit primum principium, videtur sequi quod nulla substantia sit perpetua, quae sit separabilis et secundum se existens. Quod videtur inconveniens: quia a famosis philosophis quaeritur aliquod principium perpetuum et separatum, et aliqua talis substantia: et hoc rationabiliter. Non enim esset ordo perpetuitatis in rebus, nisi esset aliquod principium separabile et perpetuum, quod daret rebus perpetuitatem (πῶ γὰρ ἔσται τὰεἰ μὴ τινο ὄντο ἀϊδίου καὶ χωριστοῦ καὶ μένοντο : Met. XI 2, 1060a26. S. Thom. lect. 2 n. 2177sq.). — «Concludit manifestum esse ex dictis [contra opinionem attribuentium imperfectionem primo principio], quod est aliqua substantia sempiterna et immobilis, separata a sensibilibus (ὅτι μὲν οὖν ἔστιν οὐσία τι ἀϊδίῳ καὶ ἀκίνητῳ καὶ κεχωρισμένη τῶν αἰσθητῶν πρᾶξεων: Met. XII 7, 1073 a 3. S. Thorn, lect. 8 n. 2547; cf. Arist. ib. c. 6, 1071 b 19—20 (cit. ad 795]). — S. Thomas: Deus est maxime unus (vide text, ad 813sq.); est immutabilis (vide ad 805); simplex et infinitus (ad 795sq.). — «Quidam posuerunt quod Deus esset anima mundi. . . . Alii dixerunt Deum esse principium formale omnium rerum. . . . David do Dinando . . . stultissimo posuit Deum esse materiam primam. Omnia enim haec manifestam continent falsitatem: . . . quia supra [I 2, 3] diximus Deum esse primam causam efficientem. Causa autem efficiens cum forma rei factae non incidit in idem numero. . . . Tertio, quia nulla pars compositi potest esse simpliciter prima in entibus. . . . Nam materia est in potentia: potentia autem est posterior actu simpliciter. . . . Forma autem quao est pars compositi, est forma participata. . . . Deus [autem] est primum ens simpliciter (S. th. I 3, 8; cf. 6, 4: Ver. 21, 4; Pot. 6, 6 c.: Alii vero; C. g. I 16sq. 27; III 51: Ad huius igitur). — «Esso divinum non advenit alii naturae. . . . Si igitur esse divinum esset formale esse omnium, oporteret omnia simpliciter esse unum. . . . Si Deus sit esse commune, Deus non erit aliqua res nisi

quae sit in intellectu tantum' (C. g. I 26; I Dist. 8, 1 a. 2). — «Absque omni dubio tenendum est quod Deus ex libero arbitrio suae voluntatis creaturas in esse produxit nulla naturali necessitate» (Pot. 3, 15 [Contra pantheismum emanationis]; cf. 1, 5; I Dist. 43, 2 a. 1; C. g. II 23; S. th. I 19, 4; 90, 1; et text, ad 821). — «[Deus] omnia in infinitum transcendit secundum omnimodum excessum» (S. th. II-II 81, 4; cf. I 12, 4; Ente et ess. c. 6; Pot. 7, 2 ad 5 [cit. ad 813]; In I Ad Tim. 6, 16 lect. 3: Quantum ad tertium; In I Decretal.: Deinde ostendit excellentiam divinae naturae). — «Hunc effectum [sc. esse] causât Deus in rebus, ... quamdiu in esse conservantur;... Esse autem est illud quod est magis intimum cuilibet. ... Unde oportet quod Deus sit in omnibus rebus, et intime» (S. th. I 8, 1 c.; cf. ad 1; 105, 5 c. fin.; I Dist. 37, 1 a. 1; Pot. 3, 7 c. fin.; C. g. III 68 [cf. text, ad 836 839 849]).

CAPUT IV.

DE ATTRIBUTIS DIVINIS OPERATIVES.

QUAESTIO I: De voluntate Dei.

THESIS XXXVIII: In Deo est voluntas, cuius obiectum formale proprium primum est Dei essentia a divino intellectu perfecte cognita, prout est in se, quam Deus necessario vult necessitate tum specificationis, tum exercitii; obiectum secundarium sunt alia a Deo, quae libere vult.

820. St. qu. 1. Supponimus in Deo esse intellectum. Hoc patet ex dictis in Philosophia naturali, thesi XXXIV, et ex thesi XXXIII Metaphysicae: Deus est in summo gradu immaterialitatis, ac proinde in summo gradu intellectualitatis. Intellectus divinus infinite perfectus, quatenus versatur circa essentiam divinam, subsistens intelligere sui ipsius, non est attributum, sed constitutivum naturae divinae. In linea autem operativa intellectum sequitur voluntas, intellectum et voluntatem sequitur potentia agendi ad extra et scientia.

Nos quaestione I agemus de voluntate, quaestione II de potentia, quaestione III de scientia Dei tum simplicis intelligentiae, tum visionis.

2. Quid sit **voluntas et libertas**, cf. n. 585 sqq. — Voluntas divina realiter identificatur cum essentia et cum intellectu divino, a quibus tamen virtualiter intrinsecus differt (cf. th. XXXII).

3. Cum obiectum **materiale** voluntatis cuiuslibet sit ens, obiectum **formale** est bonum; voluntas enim attingit ens sub ratione bonitatis. Obiectum formale **commune** (obiectum formale cuiuscumque voluntatis) est ratio boni in genere, sicut obiectum formale commune intellectus est ens, ut ens est. Obiectum formale **proprium** pro aliqua voluntate est bonum, prout est ab intellectu voluntati propositum. Ita obiectum formale proprium voluntatis humanae est ratio boni, prout est ab intellectu humano attacta, i. e. ratio boni, prout cognita per abstractionem. Obiectum formale proprium **primum** voluntatis est bonum simpliciter seu finis ultimus (beatitudo). Hoc est obiectum formale stricte. Est enim obiectum formale alicuius potentiae id, quod tribuit ei specificationem, id quod per se primo attingitur, et

mediante quo cetera attinguntur. Hoc autem in ordine appetibilium est linis, et quidem finis ultimus. Sed cum pro homine, qui intelligit per abstractionem, finis ultimus sit duplex: formalis (beatitudo in communi) et materialis (finis ultimus in concreto, beatitudo obiectiva), obiectum formale proprium stricte pro homine est beatitudo in communi, quia homo non fertur in beatitudinem obiectivam nisi mediante beatitudine in communi (cf. n. 595). Aliter res se habet quoad Deum et angelum, qui non cognoscunt per abstractionem, qui beatitudinem suam obiectivam non attingunt mediante beatitudine in communi. Horum proinde voluntas immediate fertur in beatitudinem obiectivam. Quare beatitudo obiectiva est obiectum formale proprium huius voluntatis, quod specificationem ei tribuit; omnino similiter sicut beatitudo in communi tribuit specificationem voluntati humanae. Sicut humana voluntas ad quodcumque obiectum refertur sub respectu beatitudinis in communi, ita haec voluntas sub respectu beatitudinis obiectivae ad quodcumque aliud obiectum refertur. Finis ultimus materialis seu beatitudo obiectiva est id, quod perfecte satiat seu quietat voluntatem aliquam, seu quod est perfecte conveniens ei; finis enim ultimus, utpote ad alium finem non ordinatus, debet esse id, quod perfecte explet potentiam appetitivam (cf. n. 881 sqq.). Obiectum secundarium (obiectum formale late) est, quod attingitur mediante obiecto primario. Hoc in ordine appetibili est bonum non ultimum, quod habet rationem medii et finis intermedii.

4. Nomine *essentiae* non intelligimus *essentiam Dei metaphysicam* seu praecise sumptam, sed *physicam*, prout est in rerum natura. Et dicimus *essentiam Dei*, prout est in se, esse obiectum formale proprium primarium voluntatis divinae, distinguendo *essentiam Dei*, prout est in se, ab *essentia Dei*, prout est analogice cognita. Nam *essentia Dei*, prout analogice cognita, etiam voluntatis creatae finis ultimus (naturalis) est, solius autem Dei finis ultimus (naturalis) est *essentia Dei*, prout est in se.

5. Cum dicimus obiectum formale primarium divinae voluntatis esse *essentiam divinam*, per se patet voluntatem Dei non versari circa hoc obiectum appetendo illud et desiderando, desiderium enim supponit carentiam et absentiam boni (cf. n. 508, 1), *essentia autem divina* est maxime praesens et intime coniuncta voluntati per identitatem, sed quiescendo in illo et fruendo eo. Alia autem a se Deus velle dicitur volendo eis esse et efficacia voluntatis suae revera esse eis tribuendo, quia Deus est causa prima, cui nihil supponitur, et cuius voluntas est summe efficax; si enim aliquid vellet inefficaciter, hoc imperfectionem et potentialitatem argueret in eo.

821. Prob. th. I p. (In Deo est voluntas). — In quo est intellectus, in eo est etiam voluntas. Atqui in Deo est intellectus. Ergo.

Mai. patet ex Phil. nat. n. 505 sqq., *min.* ex st. qu.

Prob. II p. (Obiectum formale proprium primum voluntatis divinae est Dei essentia, a divino intellectu perfecte cognita, prout est in se).

Arg. I. Obiectum formale primum voluntatis est specificativum eius. Atqui specificativum voluntatis divinae est essentia divina, prout est in se. Ergo.

Mai. patet ex conceptu obiecti formalis primarii, quod est id, in quod per se primo ex natura sua ordinatur potentia, a quo proinde specificatur.

Prob. min. Specificativum voluntatis divinae non distinguitur realiter a voluntate divina; secus introduceretur intra Deum dependentia et imperfectio. Atqui specificativum, quod non realiter distinguitur a voluntate divina, est essentia divina, prout est in se. Ergo.

Arg. II. Beatitudo obiectiva est obiectum formale proprium primum voluntatis divinae. Atqui essentia Dei a divino intellectu perfecte cognita, prout est in se, est beatitudo obiectiva voluntatis divinae. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. et explicatur ex differentia, quae intercedit inter voluntatem divinam et humanam. — *Prob. min.* Quod est perfecte conveniens voluntati, est eius beatitudo obiectiva. Atqui essentia Dei a divino intellectu perfecte cognita, prout est in se, est id, quod est perfecte conveniens voluntati divinae. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* ex nexu, qui intercedit inter cognitionem et appetitum. Essentia Dei est summum bonum, quod tamquam summum bonum ab intellectu divino perfecte cognoscitur. Exinde sequitur hoc bonum, ut perfecte cognitum, esse obiectum beatitudinis voluntatis divinae, in quod ex natura sua ordinatur tamquam ad id, quod est perfecte conveniens ei. Nam mensura naturalis ordinationis voluntatis est cognitio intellectus. Voluntas obiective eandem habet capacitatem quam cognitio intellectus (cf. n. 891 sqq.). Ergo.

Notamus obiectum beatitudinis cuiuscumque naturae intellectu prae-ditae esse essentiam divinam (cf. l. c.). Sed solius voluntatis divinae obiectum beatitudinis est essentia Dei ut perfecte cognita, sicut est in se, cognitione apprehensiva et comprehensiva.

Prob. III p. (Deus essentiam suam necessario vult necessitate tum specificationis, tum exercitii). — Voluntas necessario vult necessitate tum specificationis, tum exercitii obiectum formale proprium primum necessario sibi applicatum. Atqui essentia Dei est obiectum formale proprium primum voluntati divinae necessario applicatum. Ergo.

Mai. patet ex Phil. nat. n. 591, 2. — *Ad min.* Essentiam Dei esse obiectum formale proprium primum voluntatis divinae patet ex II p.; hoc obiectum esse voluntati necessario applicatum patet ex eo, quod Deus cognoscit necessario essentiam suam tamquam bonum suum infinitum.

Prob. IV p. (Obiectum secundarium sunt alia a Deo). — Quaecumque Deus vult aut potest velle, sunt eius obiectum sive primum sive

secundarium. Atqui alia a se Deus vult seu potest velle, non tamen ut obiectum primum. Ergo.

Mai. per se patet.

Prob. min. quoad 1. p. duplici argumento:

Arg. I. Causa efficiens agens formaliter per intellectum et voluntatem vult alia a se. Atqui Deus est causa efficiens agens formaliter per intellectum et voluntatem. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Min. quoad 1. p.* (Deum esse causam efficientem) patet ex n. 791 et 818, 2; *quoad alteram p.* probatur ex eo, quod in Deo, qui est ipsum intelligere subsistens, non potest esse actio mere naturaliter, inconscio modo procedens, sed omnis actio procedit ex intellectu; cum autem intellectui non competat causalitas efficiens ad extra nisi mediante voluntate (cf. n. 598), Deus est causa efficiens agens ad extra per intellectum et voluntatem.

Arg. II. In Deo inest omnis perfectio simpliciter simplex. Atqui posse velle alia a se est perfectio simpliciter simplex. Ergo.

Mai. patet ex n. 796, 7. — *Ad min.* „Posse velle alia a se“ non arguit dependentiam causae ab effectu, sed effectus a causa tantum, seu dominium causae super effectum, quod est pura perfectio. — In tantum velle alia a se contineret imperfectionem, inquantum esset ex indigentia, sed hoc per accidens est, neque in Deo obtinet, ut patet ex V p. et ex coroll. 2.

Prob. min. quoad 2. p. (Alia a se Deus non potest velle tamquam obiectum primum). — Deus non potest velle tamquam obiectum primum id, quod est realiter distinctum a voluntate sua. Atqui alia a Deo realiter sunt distincta a voluntate sua. Ergo.

Min. per se patet. — *Prob. mai.* a) ex eo, quod obiectum primum est specificativum divinae voluntatis; hoc autem non potest esse distinctum realiter a voluntate divina, ut patet ex I arg. II p.; b) ex eo, quod obiectum primum est id, quod est conveniens divinae voluntati tamquam finis ultimus. Hoc autem est solum bonum infinitum, quod est essentia Dei, ut patet ex II arg. II p.

Prob. V p. (Deus libere vult alia a se). — Illud voluntas divina libere vult, quod non pertinet ad obiectum formale proprium primum nec cum obiecto hoc necessario conectitur. Atqui alia a Deo non pertinent ad obiectum formale proprium primum voluntatis divinae nec cum obiecto formali proprio primario voluntatis divinae necessario conectuntur. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod obiectum formale proprium primum voluntatis divinae perfecte explet totum ambitum eius; *min. quoad 1. p.* patet ex IV p.; *quoad 2. p.* ex eo, quod obiectum formale proprium primum voluntatis divinae est voluntati divinae necessario applicatum, quia Deus necessario cognoscit essentiam suam tamquam bonum

suum infinitum. Ideo Deus necessario perfectissime habet obiectum hoc formale, quin ulla alia re indigeat ad illud habendum.

822. Coroll. 1. Ergo Deus est sibi ipse finis seu quiescit in se propter unionem necessariam et perfectam voluntatis divinae cum fine ultimo suo. Hac unione constituitur infinita bonitas voluntatis divinae, quae est infinita beatitudo et summa bonitas moralis (cf. n. 640, 2). — Deus dicitur sibi ipse finis non quasi causa sui (sibi ipse causa finalis), sed quia habet in seipso rationem sufficientem **cuius gratia** est (cf. n. 501, 1; 505, 1).

2. Ergo Deus vult alia a se non ex indigentia, sed ex abundantia. Est enim voluntas divina infinite beata possessione essentiae divinae, nec proinde suae beatitudinis incrementum desiderare potest.

3. Ergo Deus vult alia a se non ex desiderio bonitatis suae — hoc convenit creaturis, quae bonum, cuius capaces sunt, nondum habent —, sed ex amore suae bonitatis. — Propter summam complacentiam et summum gaudium, quod Deus habet de bono suo, vult hoc bonum etiam ab aliis participari (perfectissimus amor benevolentiae). **Creaturae irrationales** bonum divinum imperfecte seu materialiter tantum participant, quatenus sunt et vivunt et sentiunt; **rationales** vero perfecte et formaliter ut tale, cognoscendo et amando participationes eius tamquam participatum bonum divinum ac proinde cognoscendo et amando Deum ipsum in participationibus suis. — Idipsum alio modo etiam exprimi potest dicendo Deum velle alia a se propter gloriam suam externam, tum obiectivam tum formalem. — Gloria definitur a S. Augustino: „clara cum laude notitia" (Contra Maxim. II c. 13). Gloria interna est, quam quis intrinsecus in se apud seipsum habet. Gloria externa est, quam quis per aliquid extrinsecum sibi habet (quatenus hoc manifestat eius excellentiam). — Gloria obiectiva seu fundamentalis est ipsa perfectio, inquantum cognoscibilis et laudabilis. Gloria formalis in ipsis actibus, quibus perfectio cognoscitur et laudatur, consistit. Itaque gloria Dei interna obiectiva est ipsa infinita perfectio Dei, gloria eius interna formalis consistit in actibus, quibus Deus se cognoscit et amat; gloria Dei externa obiectiva sunt creaturae seu perfectiones earum, quibus aptae sunt ad manifestandam perfectionem Dei. Gloria Dei externa formalis sunt actus cognitionis et amoris (laudis), quibus creaturae intellectuales cognoscunt et amant Deum. — Cum gloria Dei externa obiectiva sit bonum divinum participatum materialiter, gloria vero eius externa formalis sit bonum divinum participatum formaliter, idem est Deum velle alia a se propter gloriam suam externam, tum obiectivam tum formalem, ac Deum velle alia a se propter bonum divinum participandum materialiter et formaliter. Cum autem gloria obiectiva ordinetur ad formalem, ultimum, quod Deus intendit, est gloria externa formalis.

Nota. — Bonitas divina Deo est **ratio** volendi alia a se, sed non est causa, cum in Deo nihil sit causatum; hoc enim evolutionem et

imperfectionem poneret in Deo. Ideo Deus non agitur a fine, sed agit propter finem. Terminus actionis divinae finalizatur a fine (est propter finem tamquam propter causam), at actio divina (quae est ipse Deus) non finalizatur a fine, non est propter finem tamquam propter causam, sed est ipse finis ultimus. Recte tamen dicitur actio divina, qua vult alia a se, esse propter bonitatem divinam eo sensu, quo bonitas divina est Deo **ratio** volendi alia a se, non causa.

823. Schol. 1. Voluntas divina est fons omnis bonitatis rerum creatarum. — Bonitas per prius invenitur in re, res creatae autem primo sunt bonae per relationem (realem transcendentalem) ad voluntatem, unde dependent, per relationem ad voluntatem Dei. Res igitur constituuntur bonae per voluntatem Dei. Res constituuntur bonae a voluntate divina ordinante eas ad esse et operari et ad fines suos. Antecedenter ad hanc ordinationem, seu ad voluntatem Dei ordinantem, non est nisi bonitas fundamentalis, quae est essentia rei possibilis, quatenus est ordinabilis ad esse. Ipsa autem possibilia ut possibilia non sunt bona neque amabilia. Nemo enim amat rem possibilem, ut scientiam possibilem, sed realem. Possibilia sunt bona seu appetibilia, inquantum ordinantur ad esse (cf. n. 639). Sed hoc ipso extrahuntur ex ordine merae possibilitatis. Complacentia autem, quam Deus dicitur habere de possibilibus, non versatur formaliter circa ipsas res possibles, sed circa intellectum divinum seu circa ideas divinas, quibus possibilia concipit, et circa omnipotentiam divinam, qua possibilia efficere potest.

2. Quid sit actus liber Dei. — Libertas arbitrii definitur: activa indifferentia ab intrinseco, vi cuius voluntas potestatem dominativam super actum suum habet (cf. n. 589). Haec indifferentia in libertate creata est ad habendum aliquem actum voluntatis vel non habendum illum. Cum autem voluntas divina sit actus purus, patet eius libertatem non posse consistere in indifferentia ad habendum aliquem actum vel non habendum illum, cum ipsa necessario habeat omnem actum. Eius proinde libertas non in potestate dominativa super egressionem actus, sed in dominio super actum, quatenus infert terminum ad extra, consistit. Est igitur actus liber divinus actus purus in se absolute necessarius, qui ita infert unum terminum seu dat esse huic mundo, ut idem actus in se immobiliter permanens posset etiam non inferre terminum aut inferre alium terminum seu dare esse alteri mundo. Creata libertas, quia est limitata, ad habendum alium terminum necesse est acquirat etiam alium actum, et mediante actu tantum super terminum dominium libertatis exercet ita quidem, ut posito actu terminus infallibiliter sequatur, sicut posito imperio voluntatis motio membrorum et actio externa infallibiliter sequitur. At voluntas divina habens omnem actum est summe independens a quocumque termino extrinseco. Quare in se immobiliter permanens **immediate** potest

inferre quemcumque terminum aut etiam omnino nullum inferre. Definatur igitur libertas divina: activa indifferentia ab intrinseco, vi cuius voluntas divina potestatem dominativam habet super actum suum, quatenus est illativus termini extrinseci.

Deus dicitur velle alia a se necessario necessitate ex hypothesi, et hoc dupliciter: a) quatenus unum volitum cum alio necessario connectitur, ita ut volendo unum non possit non velle alterum, ut volendo hominem non potest non velle visibilitatem (radicalem); b) propter immutabilitatem voluntatis suae: Si aliquid vult, necesse est ex hypothesi eum hoc velle.

824. *Obi. Contra I p.* 1. Voluntas est potentia. Atqui in Deo non est potentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Potentia non operative seu mere passiva, *nego*; potentia operative, *subdist.*: Quae necessario est actus primus, *nego*; quae salvatur etiam in actu secundo sine actu primo, *conc.* *Contradist. min.*: Potentia non operativa, *conc.*; potentia operativa, *subdist.*: ut actus primus, *conc.*; ut actus secundus, *nego*.

2. Atqui in Deo neque est voluntas ut actus secundus. *Probo*. Voluntas ut actus secundus est appetitus seu desiderium. Atqui in Deo non est appetitus seu desiderium. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Est desiderium et quies in bono possesso, *conc.*; est desiderium tantum, *nego*. *Contradist. min.*: Non est desiderium boni proprii divini, *conc.*; boni creati, *subdist.*: Non est desiderium inefficax, *conc.*; efficax, *nego*.

Contra II p. 1. Finis ultimus voluntatis divinae non est essentia divina. Atqui obiectum formale proprium voluntatis divinae est finis ultimus voluntatis divinae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Non est finis, ad quem tendit, *conc.*; in quo quiescit, *nego*. *Contradist. min.*

2. Atqui finis, in quo quiescit voluntas divina, non est obiectum formale proprium voluntatis divinae. *Probo*. Quod non est causa specificatis, non est obiectum formale proprium voluntatis divinae. Atqui finis, in quo quiescit voluntas divina, non est causa specificans voluntatis divinae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod non est causa physica, est tamen causa metaphysica seu ratio specificans, *nego*; quod non est neque causa physica neque metaphysica, *conc.* *Contradist. min.* — Essentia non est causa physica specificans voluntatis divinae propter realem identitatem, est tamen ratio specificans virtualiter distincta.

Contra III p. 1. Qui vult alia a se, non vult essentiam suam necessario necessitate tum specificationis, tum exercitii. Atqui Deus vult alia a se. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui vult alia subordinate ad volitionem, qua vult essentiam suam, *nego*; non subordinate, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui Deus vult alia a se non subordinate ad volitionem, qua vult essentiam suam. *Probo*. Qui vult mala moralia, vult alia a se non subordinate ad volitionem, qua vult essentiam divinam. Atqui Deus vult mala moralia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui vult mala moralia positive, *conc.*; qui vult permissive, *nego*. *Contradist. min.*: Vult positive, *nego*; permissive, i. e. permittit haec fieri a creatura libera, *subdist.*: ordinando hanc permissionem ad bonum divinum seu ad essentiam suam, *conc.*; non ordinando, *nego* (cf. n. 862).

Contra IV p. 1. Alia a Deo non sunt volita a Deo propter essentiam divinam seu propter bonum divinum. Atqui obiectum secundarium voluntatis divinae est volitum propter bonum divinum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Propter bonum divinum attingendum aut augendum (ex desiderio bonitatis divinae), *conc.*; propter bonum divinum participandum (ex amore bonitatis divinae), *nego*. *Contradist. min.*

2. Atqui Deus nullo modo vult alia a se propter bonum divinum. *Probo*. Qui non finalizatur a fine, nullo modo vult alia a se propter bonum divinum seu propter finem. Atqui Deus non finalizatur a fine. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui non finalizatur, i. e. non movetur a fine, agit tamen propter finem, quatenus finis ei est ratio,

non causa, volendi alia, *nego*; qui neque agit propter finem, quatenus etc., *conc.*
Contradist. min.

Contra V p. 1. Non vult libere alia a se, qui habet voluntatem immutabilem. Atqui Deus habet voluntatem immutabilem. Ergo. — *Resp. Dist. mat.*: Non vult libere, i. e. vult necessario necessitate ex hypothesi, *conc.*; necessitate absoluta, *nego.* *Conc. min.*; *dist. consq.*

2. Atqui Deus alia a se vult necessitate absoluta. *Probo.* Ille vult alia a se necessitate absoluta, qui non habet nisi volitionem, quae est actus absolute necessarius. Atqui Deus non habet nisi volitionem, quae est actus absolute necessarius. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Actus absolute necessarius tum quoad se, tum quoad terminum, quem infert, *conc.*; actus absolute necessarius quoad se et non quoad terminum, *nego.* *Contradist. min.*

3. Atqui volitio divina absolute necessaria quoad se est etiam absolute necessaria quoad terminum, quem infert. *Probo.* Si ad habendum alium terminum requiritur etiam alius voluntatis actus, volitio divina absolute necessaria quoad se, est etiam absolute necessaria quoad terminum, quem infert. Atqui ad habendum alium terminum requiritur etiam alius actus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si in omni voluntate requiritur alius actus, *conc.*; si solum requiritur alius actus in voluntate, quae non est omnis actus seu non est actus purus, *nego.* *Contradist. min.*

4. Atqui in omni voluntate ad alium terminum requiritur etiam alius actus; aliis verbis: libertas requirit mutabilitatem actus voluntatis. *Probo.* Libertas, quae definitur: activa indifferentia, vi cuius voluntas potestatem dominativam super actum suum habet, requirit mutabilitatem actus voluntatis. Atqui libertas ita definitur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si potestas dominativa voluntatis intelligitur de dominio super egressionem et non egressionem actus, *conc.*; si intelligitur de dominio super actum, quatenus est illativus termini tantum, *nego.* *Contradist. min.*: Et haec definitio non salvatur, nisi intelligitur de dominio super egressionem et non egressionem actus, *nego*; et haec definitio etiam salvatur, si intelligitur de dominio super actum, quatenus est illativus termini tantum, *conc.*

Ad 821sq. «Attendendum est autem, quod cum Aristoteles hic [Met. XII 7, 1072 b 10] dicat, quod necessitas primi motus non est necessitas absoluta, sed necessitas, quae est ex fine, finis autem principium est, quod postea nominat Deum, in quantum attenditur per motum assimilatio ad ipsum: assimilatio autem ad id quod est volens et intelligens, cuiusmodi ostendit esse Deum, attenditur secundum voluntatem et intelligentiam, sicut artificata assimilantur artifici, in quantum in eis voluntas artificis adimpletur: sequitur quod tota necessitas primi motus subiaceat voluntati Dei⁴ (S. Thom., In Met. XII 7 lect. 7 n. 2535). — «Postquam Philosophus ostendit qualiter primum movens est intelligens et intelligibile, hic [Met. XII 10] intendit inquirere qualiter primum movens sit bonum et appetibile. . . . Supra dictum est, quod primum movens movet sicut bonum et appetibile. Bonum enim, secundum quod est finis alicuius, est duplex. Est enim finis extrinsecus ab eo quod est ad finem. . . . Est etiam finis intra, sicut forma . . . est quoddam bonum intrinsecum eius, cuius est forma. Forma autem alicuius totius, quod est unum per ordinationem quandam partium, est ordo ipsius: unde relinquitur quod sit bonum eius. Quaerit ergo Philosophus utrum natura totius universi habeat bonum et optimum, idest finem proprium, quasi aliquid separatum a se, vel habeat bonum et optimum in ordine suarum partium, per modum, quo bonum alicuius rei naturalis est sua forma. . . . Solvit propositam quaestionem. . . . Dicit ergo primo quod universum habet utroque modo bonum et finem. Est enim aliquod bonum separatum, quod est primum movens, ex quo dependet coelum et tota natura, sicut ex fine et bono appetibili, ut ostensum est [cf. text, ad 790, arg. III], Et, quia omnia, quorum unum est finis, oportet quod in ordine ad finem conveniant, necesse est, quod in partibus universi ordo aliquis inveniatur; et sic universum habet et bonum separatum, et bonum ordinis. Sicut videmus in exercitu: nam bonum exercitus est et in ipso ordine

exercitus, et in duce; . . . sed magis est bonum exercitus in duce, quam in ordine: quia finis potior est in bonitate his quae sunt ad finem; ordo autem exercitus est propter bonum ducis adimplendum, scii, ducis voluntatem in victoriae consecutionem. . . . Et quia ratio eorum quae sunt ad finem, sumitur ex fine, ideo necesse est, quod non solum ordo exercitus sit propter ducem, sed etiam quod a duce sit ordo exercitus. . . . Ita etiam bonum separatum, quod est primum movens, est melius bonum bono ordinis, quod est in universo. Totus enim ordo universi est propter primum moventem, ut scii, explicetur in universo ordinato id quod est in intellectu et voluntate primi moventis. Et sic oportet, quod a primo movente sit tota ordinatio universi' (Ἐπισκεπτέον δέ καὶ ποτ' ἄρ' ἔχει ἡ τοῦ δ' οὖ φύσι τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ἀρίστον, πότερον κεχωρισμένον τι καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ, ἢ τήν τ' ἀείν, ἀμφοτέρω ὥσπερ στρατεύμα: 1075a 11. S. Thom. lect. 12 n. 2627sq.). — In Eth. Vil 15 **Aristoteles** considerans .quod nihil idem est semper delectabile homini. Et huius rationem dicit esse, quia natura nostra non est simplex, sed composita, et ex uno in aliud transmutabitur, inquantum subiacet corruptioni. . . . Et ex hoc concludit. . . . quod si natura alicuius rei delectantis esset simplex et immutabilis, eadem actio esset sibi delectabilissima. Puta si homo esset solum intellectus, semper in contemplando delectaretur. Et inde est, quia Deus est simplex et immutabilis, semper gaudet una et simplici delectatione, quam scii, habet in contemplatione sui ipsius. Non enim est operatio, quae delectationem causat, solum in motu consistens, sed etiam in immobilitate; sicut patet de operatione intellectus. Et illa delectatio, quae est absque motu, est maior quam illa, quae est in motu: quia illa quae est in motu, est in fieri; illa autem, quae est in quiete, est in esse perfecto* (ὁ θεὸς ἀεὶ μίαν καὶ ἀπλήν χαίρει ἡδονήν οὐ γὰρ μόνον κινήσεώ ἐστιν ἐνὸργεια, ἀλλὰ καὶ ἀκίνησια, καὶ ἡδονὴ μᾶλλον ἐν ἡρεμίᾳ ἐστὶν ἢ ἐν κινήσει: 1154 b26. S. Thom. lect. 14 n. 1534 sq.). — S. Thomas: .Oportet in Deo esse voluntatem, cum sit in eo intellectus. Et sicut suum intelligere est suum esse, ita suum velle (S. th. I 19, 1; cf. 54, 2 c. fin.; 59, 2c.: Unde ibi solum; I Dist. 45 a. 1; Ver. 23, 1; C. g. I 72sq.; IV 19: Ad cuius evidentiam; Comp. 32—34). — .Unicuique volenti principale volitum est suus ultimus finis: nam finis est per se volitus, et per quem alia fiunt volita. Ultimus autem finis est ipse Deus: quia ipse est summum bonum, ut ostensum est [c. 41]. Ipse igitur est principale volitum suae voluntatis' (C. g. I 74). — .Aliquid Deum velle est necessarium absolute: non tamen hoc est verum de omnibus quae vult. Voluntas enim divina necessariam habitudinem habet ad bonitatem suam, quae est proprium eius obiectum. Unde bonitatem suam esse Deus ex necessitate vult; sicut et voluntas nostra ex necessitate vult beatitudinem. Sicut et quaelibet alia potentia necessariam habitudinem habet ad proprium et principale obiectum, ut visus ad colorem; quia de sui ratione est ut in illud tendat. Alia autem a se Deus vult, inquantum ordinantur ad suam bonitatem ut in finem. Ea autem quae sunt ad finem, non ex necessitate volumus volentes finem, nisi sint talia, sine quibus finis esse non potest: sicut volumus cibum, volentes conservationem vitae. . . . Unde, cum bonitas Dei sit perfecta, et esse possit sine aliis, cum nihil ei perfectionis ex aliis accrescat; sequitur quod alia a se eum velle, non sit necessarium absolute. Et tamen necessarium est ex suppositione: supposito enim quod velit, non potest non velle, quia non potest voluntas eius mutari' (S. th. I 19, 3; cf. a. 7 10 q. 25, 5; 46, 1; II Dist. 25 a. 1; Ver. 24, 3; Pot. 3, 15 [cit. ad 817]; 10, 2 ad 6; Malo 16, 5c.: Sed ista diversitas; C. g. I 80—83 88; III 97). — .Quae circa creaturas vult [Deus], sunt quasi eius volita secundaria, quae propter suam bonitatem vult; ut divina bonitas sit eius voluntati ratio volendi omnia' [Ver. 23, 4; cf. C. g. I 75—79; S. th. I 19, 2). — .Alia vult in ordine ad bonitatem suam, non autem hoc modo ut per ea aliquid bonitatis acquirat, sicut nos facimus circa alios bene operando, sed ita quod eis de bonitate sua aliquid largiatur; et ideo liberalitas est quasi proprium ipsius, secundum Avicennam [Met. tr. VI et IX], quia ex operatione sua non intendit aliquid sibi commodum provenire, sed vult bonitatem suam in alios diffundere' (I Dist. 45 a. 2). — .Totum universum, cum singulis suis partibus, ordinatur in Deum sicut in finem, inquantum

in eis per quendam imitationem divina bonitas repraesentatur ad gloriam Dei: quamvis creaturae rationales speciali quodam modo supra hoc habeant finem Deum, quem attingere possunt sua operatione, cognoscendo et amando (S. th. I 65, 2; cf. q. 6, 1 ad 2; 44, 4; 60, 5; 103, 2; III 109, 3; II-II 132, 1 ad 1; II Dist. 1,2 a. 1-3; Malo 9,1 ad 4; C. g. 193: Amplius. Sicut; II 17—19; Comp. 100—103). — .Deus... uno actu vult omnia in sua bonitate. Unde... velle finem non est ei causa volendi ea quae sunt ad finem, sed tamen vult ea quae sunt ad finem, ordinari in finem. Vult ergo hoc esse propter hoc: sed non propter hoc vult hoc (S. th. I 19, 5; cf. a. 2 ad 2; Ver. 23, 1 ad 3; C. g. I 86sq.). — ,Voluntas Dei est causa omnium rerum: et sic oportet quod intantum habeat aliquid esse aut quodcumque bonum, inquantum est volitum a Deo. . . . Amor Dei est infundens et creans bonitatem in rebus (S. th. I 20, 2; cf. 19, 4; I Dist. 45 a. 3; C. g. II 23).

QUAESTIO II: De potentia divina.

ARTICULUS I.

DE POTENTIA DIVINA IN GENERE.

THESIS XXXIX: In Deo est potentia infinita seu omnipotentia, quae formaliter in intellectu practice consistit seu in intellectu adiuncta voluntate.

825. St. qu. 1. Nomine *potentiae* intelligimus potentiam activam agendi ad extra, nomine *omnipotentiae* potentiam, quae ad omnia efficienda extenditur, quae entis rationem habent seu in se contradictoria non sunt; haec enim nihil sunt neque actionem positivam terminare possunt, de quibus melius dicitur ea fieri non posse quam Deum ea facere non posse.

2. *Intellectus practicus* est intellectus adiuncta voluntate. Intellectus practici actus est imperium, per quod rei executio ad extra ordinatur. Haec autem executio ad extra in nobis fit mediantibus potentiis executivis, speciatim mediante vi motrice (cf. n. 599 sqq.), quatenus in virtute imperii movetur voluntas ad applicandas has potentias executivas. Thesi nostra dicimus Deum hanc executionem ad extra efficere immediate per ipsum intellectum practicum mediante imperio suo, quatenus est virtualiter transiens, ac proinde Deum carere potentiis executivis specialibus. Sicut igitur intra nos dictamen practicum intellectus et voluntatis, inquantum est virtualiter transiens, immediate movet phantasiam et mediante hac ceteras potentias ei subordinatas (cf. l. c.), ita dicimus dictamen practicum divinum omnia extra se efficere et mutare.

826. Prob. th. I p. (In Deo est potentia).

Arg. I. In ente, quod est primum movens immobile et causa prima efficiens, est potentia agendi ad extra. Atqui Deus est primum movens immobile et causa prima efficiens. Ergo.

Mai. est per se nota, *min.* patet ex n. 818, 2.

Arg. II. Omnis perfectio simpliciter simplex est in Deo. Atqui potentia agendi ad extra est perfectio simpliciter simplex. Ergo.

Mai. patet ex n. 796, 7, *min.* ex n. 821, prob. IV p. arg. II.

Prob. II p. (Potentia Dei est infinita seu omnipotentia). — Potentia, quae nullis limitibus circumscribitur, est potentia infinita seu omnipotentia. Atqui potentia Dei nullis limitibus circumscribitur. Ergo.

Min. patet ex 'th. XXXII. — *Ad mai.* Potentia, quae nullis limitibus circumscribitur, est infinita, ac proinde ad omne omnino ens producendum extenditur, i. e. est omnipotentia.

Prob. III p. (Haec potentia formaliter in intellectu practico consistit). — Potentia agentis perfecti formaliter in intellectu practico consistit. Atqui Deus est agens perfectum. Ergo.

Min. patet ex th. XXXII. — *Prob. mai.* Potentia agentis perfecti non potest esse potentia mere exsecutiva distincta ab intellectu et voluntate. Atqui potentia non distincta ab intellectu et voluntate nequit consistere nisi in intellectu practico. Ergo.

Min. patet ex natura intellectus practici, qui est intellectus adiuncta voluntate. — *Prob. mai.* Potentia agentis perfecti non est imperfecta neque alias supponit facultates imperfectas. Atqui potentia mere exsecutiva, distincta ab intellectu et voluntate, est ipsa imperfecta et supponit alias facultates: intellectum et voluntatem, imperfectas. Ergo.

Mai. per se patet. — *Prob. min.* a) Potentia haec ipsa est imperfecta, utpote habens rationem mere exsecutivi et instrumenti; b) supponit intellectum et voluntatem imperfecta, quae indigent eius; imperfectionis enim est instrumenti indigere.

827. Coroll. Ergo acti δ Dei ad extra est imperium intellectus practici. Imperium seu actus potentiae divinae ab hac potentia eo distinguitur, quod illud conotat effectum ad extra illatum, quem non conotat potentia. Cum autem Deus agat ad extra tamquam movens immobile, patet eum agendo non mutari intrinsecus. Quare neque realem ad effectum relationem acquirere potest, ac proinde conotatio, qua actio divina seu imperium divinum conotat effectum illatum, rationis tantum relatio est. — Actio divina est aeterna entitative, temporalis denominative; nam ad denominandum requiritur existentia termini.

828. Schol. Actio Dei ad extra potest considerari **active**, ex parte Dei agentis, et **passive**, ex parte termini effecti. Active considerata est ipsa substantia Dei cum relatione rationis ad creaturam, passive seu terminative considerata multiplex est secundum terminum, quem infert, qui est aut productio rei aut **conservatio** eius. Productio est aut **creatio** ex nihilo, aut productio ex praeiacente materia. Haec iterum est aut productio actionis et effectus causae secundae — **concursus**, aut formatio rei a solo Deo, exclusis aliis suppositis agentibus. Praeterea Deus producendo et conservando res eo ipso etiam in finem eas dirigit. Actio autem Dei, quatenus consideratur secundum quod est ordinativa rerum in finem, **providentia** dicitur. Nos igitur sin-

gulis paragraphia agemus de creatione, de concursu, de conservatione, de providentia.

829. *Obi. Contra I et III p.* 1. Ens perfectissimum non est praeditum potentia agendi ad extra. Atqui Deus est ens perfectissimum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Potentia agendi ad extra mere executiva, *conc.*; potentia, quae formaliter in intellectu practico consistit, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui potentia agendi ad extra divina repugnat. *Probo.* Potentia agendi ad extra infinita repugnat. Atqui potentia agendi ad extra divina est necessario infinita. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Potentia, quae est infinita, quia producit effectum infinitum, *conc.*; potentia, quae est infinita, quia attingit res sub ratione infinita entis (cf. n. 830 sqq.) ac proinde extenditur ad omne ens, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui haec potentia necessario produceret effectum infinitum. *Probo.* Potentia ab actione sua non distincta neque realiter neque virtualiter, quae extenditur ad omne ens, produceret necessario effectum infinitum: omne ens, omne possibile. Atqui haec potentia, utpote divina ac proinde actus purus, non est distincta ab actu suo ultimo seu ab actione sua neque realiter neque virtualiter (cf. n. 796, 5). Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Potentia distincta tamen ab actione sua per conotationem effectus ad extra illati, *nego*; non ita distincta, *conc. Contradist. min.* — Ad explicationem cf. n. 823, 2.

Ad 826 sq. A r i s t o t e l e s Deo tribuit potentiam infinitam: δύναντιν ἀπειρον: Met. XII 7, 1073 a 8; Phys. VIII 10, 267 b 22 (vide ad 795). A potentia infinita Dei sola contradictoria exempta esse innuit, cum dicit, quod nullus consiliatur de facto, id est de praeterito, sed de futuro et contingenti. Et hoc probat, quia consilium non est nisi de aliquo contingenti. . . . Factum autem quod est praeteritum, non est contingens, quia non contingit ipsum non fieri, id est quod non sit factum; et ad hoc inducit verbum Agathonis, qui recte dixit: quod solo isto posse privatur Deus, ut scii, faciat ingenta, id est non facta quae sunt facta. Et hoc recte dixit [ὁρθῶ 'Αγαθὸν μόνου γὰρ αὐτοῦ καὶ θεοῦ στερίσκεται, ἀγ᾽νητα ποιεῖν ἄσσο' ἂν ἡ πεπραγμένα 1139 b 9]. Necesse est enim quod potestati cuiuslibet causae subsit omne illud quod potest contineri sub proprio obiecto virtutis eius, sicut ignis potest calefacere omne calefactibile. Virtus autem Dei, qui est universalis causa entium, extendit se ad totum ens; unde solum illud subtrahitur divinae potestati quod repugnat rationi entis, ut hoc quod implicat contradictionem (S. Thom., In Eth. VI lect. 2 n. 1138sq.). — S. Thomas: .Sicut potentia passiva sequitur ens in potentia, ita potentia activa sequitur ens in actu: unumquodque enim ex hoc agit quod est actu, patitur vero ex hoc quod est potentia. Sed Deo convenit esse actu. Igitur convenit sibi potentia activa (C. g. II 7). — .Secundum hoc potentia activa invenitur in Deo, secundum quod ipse actu est. Esse autem eius est infinitum. . . . Unde necesse est quod activa potentia Dei sit infinita (S. th. I 25, 2). — .Cum Deus omnia posse dicitur, nihil rectius intelligitur quam quod possit omnia possible, et ob hoc omnipotens dicatur. Possible autem dicitur dupliciter, secundum Philosophum, in V Metaph. [c. 12, 1019 b 30]. Uno modo, per respectum ad aliquam potentiam: sicut quod subditur humanae potentiae, dicitur esse possibile homini. Non autem potest dici quod Deus dicatur omnipotens, quia potest omnia quae sunt possible naturae creatae: quia divina potentia in plura extenditur. Si autem dicatur quod Deus sit omnipotens, quia potest omnia quae sunt possible suae potentiae, erit circulatio in manifestatione omnipotentiae: hoc enim non erit aliud quam dicere quod Deus est omnipotens, quia potest omnia quae potest. Relinquitur igitur, quod Deus dicatur omnipotens, quia potest omnia possible absolute, quod est alter modus dicendi possibile. Dicitur autem aliquid possibile vel impossibile absolute, ex habitudine terminorum (I 25, 3). - .Creare aliquem effectum finitum . . . ex nihilo, demonstrat potentiam infinitam (I 45, 5 ad 3). — .Ipsa scientia vel voluntas divina, secundum quod est principium

Gredt, Elem. philos. II. Ed. 7.

effectivum, habet rationem potentiae" (I 25, 1 ad 4). Cf. I Dist. 42, 1 a. 1_ 2; q 2 a. 2 dist. 43, 1 a. 1; Pot. 1, 1—3 7; C. g. I 43: Haec uitem ratio; II 6—10 22 25 Qdl. III a. 1; XII a. 2; Comp. 19; S. th. I 25, 4; III 13, 1. " "

ARTICULUS II.

DE OPERATIONE POTENTIAE DIVINAE CIRCA ENS QUODLIBET.

§ 1. De creatione.

THESIS XL: Potentia divina est potentia creatrix. Haec potentia creatrix cum creatura communicari non potest neque per modum causae principalis neque per modum causae instrumentalis.

830. St. qn. 1. Creatio sumi potest: a) pro quacumque productione seu efficientia sive physica sive morali: b) stricte pro productione ex nihilo sui et subiecti, i. e. non tantum ex non-ente, quod non est tale ens, sed ex non-ente, quod est nihil. In qua definitione particula „ex“ non significat causam materiale, quasi nihilum esset materia, ex qua fieret id, quod fieri dicitur per creationem, sed negatur prorsus omnis causa materialis et dicitur fieri aliquid ex nihilo, quatenus particula „ex“ ordinem tantum significat rationis inter te: minum negativum et positivum seu inter nihilum antecedens et positionem subsequentem rei. Ordo autem iste intelligatur de posterioritate abstrahente a posterioritate naturae vel durationis, quia possibilis est creatio ab aeterno (cf. n. 370). — Creatio dicitur attingere rem sub ratione entis, quia per se primo non tendit ad tale ens, sed ad ens simpliciter producendum, cum quaecumque alia actio creata productiva ex praeiacente materia, supponendo ens, tendat ad producendum tale ens. — Duo sunt, quae non possunt oriri nisi per creationem: materia prima, quae est primum substratum omnis generationis et corruptionis, et substantiae spirituales, quae ex materia educi non possunt.

In thesi **potentia creatrix** intelligatur de potentia ad creationem stricte sumptam.

2. Quid sit causa principalis et instrumentalis et quotuplices sint, cf. n. 756, 1; 765 sqq. In thesi instrumentum creationis sumatur pro instrumento physico. Deus creando potest uti creatura tamquam instrumento morali in sensu latiore, quatenus creatura aliqua est ei ratio, non causa, aliquid creandi; ut si aliquid crearet ad orationem alicuius sancti.

3. Potentiam divinam creatricem vi systematis sui negant Pantheistae, id quod per se patet, et Dualistae, qui praeter Deum materiam aliquam increatam admittunt, ex qua formatus sit mundus. — Potentiam creatricem posse communicari cum creatura est sententia Avicennae, Algazelis (1058—1111) et Gnosticorum, qui posuerunt Deum creasse creaturas inferiores mediantibus superioribus. Petrus Lombardus, Durandus, Suarez (f. 1164) docuerunt creaturam instrumentum posse esse physicum creationis.

831. Prob. th. I p. (Potentia divina est potentia creatrix).

Arg. I. Deus est causa prima. Atqui potentia agendi ad extra causae primae est potentia creatrix. Ergo.

Mai. patet ex n. 818, 2; *min.* ex eo, quod potentiae causae primae nihil supponitur; materia enim increata, quae supponeretur, est ens contradictorium: tamquam increata esset ens a se, ens perfectissimum, quod tamquam materia, ex qua mundus formaretur, simul esset imperfectum et potentiale.

Arg. II. Potentia infinita est potentia creatrix. Atqui potentia divina est potentia infinita. Ergo.

Min. patet ex th. XXXIX. — *Prob. mai.* Potentia, quae fertur in res sub ratione entis, est potentia creatrix. Atqui potentia infinita fertur in res sub ratione entis. Ergo.

Mai. patet ex st. qu.; *min.* ex eo, quod potentia infinita extenditur simpliciter ad omnia, quae entis rationem habent: ergo necesse est feratur in res sub ipsa ratione entis.

Prob. II p. (Potentia creatrix cum creatura communicari non potest per modum causae principalis). — Causa principalis creationis est causa, quae attingit rem sub ratione entis. Atqui nulla causa creata attingit rem sub ratione entis. Ergo.

Mai. patet st. qu. — *Prob. min.* Qui attingit rem sub ratione entis, attingit eam modo illimitato. Atqui nulla causa efficiens creata potest attingere rem modo illimitato. Ergo.

Prob. 111 p. (Potentia creatrix cum creatura communicari non potest per modum causae instrumentalis). — Omne instrumentum aut aliquid operatur dispositive in subiecto praeiacente aut modificat saltem actionem principalis agentis. Atqui in creatione utrumque repugnat. Ergo.

Mai. patet ex th. XXVI. — *Min.* quoad primam partem eo patet, quod non datur in creatione subiectum praeiacens. Quoad secundam partem probatur: Quod modificat actionem principalis agentis, eo ipso contrahit seu limitat eius modum agendi. Atqui actio sic limitata repugnat in creatione, quae necessario attingit rem sub modo illimitato entis. Ergo.

832. Coroll. Ergo a fortiori Deus potest, supposita prima rerum productione, ex praeiacente materia aliquid efficere (cf. n. 605, 2).

Etiam cum Deus ex praeiacente materia aliquid efficit, attingit rem sub ratione universali et illimitata entis. Eius enim potentia infinita non potest attingere rem nisi sub illimitata hac ratione. Idem etiam eo ostenditur, quod Deus est ipsum esse subsistens seu ens per essentiam. Cum autem modus operandi sequatur modum essendi, Deus producit esse seu ens sub ratione entis. Iam vero non tantum id, quod ex nihilo producit, habet rationem entis, sed etiam id, quod

formatur ex praeiacente materia. Ergo etiam hoc Deus attingit, sed sub ratione entis.

833. Schol. Causalitas creata, si active seu ex parte agentis consideratur, est actio, quae est accidens inhaerens agenti; si consideratur passive et ex parte termini, tria complectitur: motum seu fieri effectus, passionem, relationem effectus ad causam. Comparando causalitatem efficientem divinam cum creata, dicendum est, causalitatem divinam efficientem omnem, si active consideratur, esse „Dei actionem, quae est eius essentia cum relatione [rationis] ad creaturam" (S. Thom., Pot. 3, 3). Considerando causalitatem divinam passive, ex parte termini, creatio est „relatio quaedam ad Deum cum novitate essendi" (l. c.). Consistit ergo creatio in duplici relatione: a) in relatione reali ad Deum tamquam ad causam; b) in relatione rationis ad non-esse praecedens. Nam creatio non est mutatio neque passio deficiente subiecto. Quare ex his, quae complectitur causalitas creata passive considerata, non remanet nisi relatio effectus ad causam. Huius autem relationis realis (praedicamentalis) fundamentum est relatio transcendentalis dependentiae: esse ab alio, esse creaturam. Haec relatio transcendentalis radicitur in contingentia: in nexu contingenti essentiae cum existentia, qui supponit realem distinctionem inter essentiam et existentiam. Haec relatio transcendentalis non est creatio, sed creatura ipsa. Nexus enim contingens inter essentiam et existentiam constituit ens seu essentiam, quae non existit vi sui seu a se, sed ab alio — constituit ens essentialiter pendens ab alio in ortu suo et etiam in duratione sua (cf. n. 852).

834. *Obi. Contra I p.* 1. Non datur potentia, qua ex nihilo aliquid fieret. Atqui potentia divina creatrix est potentia, qua ex nihilo aliquid fit. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non datur talis potentia, in causa particulari, *conc.*; in causa universali entis, quae attingit rem sub ratione universalissima entis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui haec potentia omnino non datur. *Probo.* Omnino non datur potentia ad efficiendam mutationem sine subiecto mutationis. Atqui haec potentia est potentia ad mutationem sine subiecto. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Mutationem proprie dictam seu physicam, *conc.*; metaphysicam, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui haec mutatio metaphysica repugnat. *Probo.* Repugnat transire infinitam distantiam. Atqui haec mutatio facit transire infinitam distantiam inter ens et non-ens. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Si ens et non-ens essent duo termini positivi, inter quos vigeret infinita distantia percurrenda, *conc.*; si non sunt duo termini positivi, *nego. Dist. consq.* — Requiritur tamen ad creationem infinita virtus, quia res attingenda est sub ratione infinita entis.

Contra II p. 1. Creatura, quae potest vincere resistantiam contrariam, potest etiam a fortiori vincere resistantiam nihili seu creare. Atqui creatura potest vincere resistantiam contrariam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Creatura, quae potest vincere resistantiam positivam activam contrarii, data potentia passiva capaci ad recipiendum influxum causalem creaturae, *nego.*; quae posset vincere resistantiam negativam, negata absolute quacumque potentia receptiva influxus causalis, *conc. Contradist. min.* (cf. n. 345).

2. Atqui creatura potest vincere hanc resistantiam negativam seu creare. *Probo.* Creare est producere effectum finitum. Atqui finita virtus seu creatura potest pro-

ducere effectum finitum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Producere effectum finitum sub infinita ratione entis, *conc.*; sub finita ratione talis entis, *nego. Contradist. min.*

Contra III p. Si creatura, ratione potentiae oboedientialis. perfecte subicitur infinitae virtuti divinae, cum creatura potest communicari potentia creatrix instrumentaliter. Atqui creatura perfecte subicitur virtuti infinitae divinae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si instrumentum quodcumque non contraheret modum agendi infinitum actionis creatricis, *conc.*; si contrahit, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

Ad 830sq. **Aristoteles** implicite saltem potentiam Dei creatricem admittit, quatenus docet Deum esse primum principium, causam primam omnium, et non solum finalem, sed etiam agentem: *πρώτον ποιούν*: De gen. et corr. I, 7, 324 b 13; cf. I 3, 418 a. 1 sqq. et text, ad 790 795 813 821; et S. Thom., In De caelo et m. I lect. 8 n. 14 (cit. ad 770). Cf. Manser, Das Wesen des Thomismus' 521 sq. Speciatim ea, quae Aristoteles docet de ortu animae humanae, creationem ex nihilo innuunt. Docet enim De gen. animal. II 3, animam intellectivam generatione corporea oriri non posse, sed „mentem [i. e. animam intellectivam] solam extrinsecus accedere (736 b 27). Nec tamen admittit animam intellectivam praeeexistisse corpori, cum doceat Met. XII 3: „causas efficientes antea ortas exsistere, formales vero simul esse (1070 a 21), et hanc doctrinam l. c. in sequentibus expresse applicet ad animam intellectivam negando eius praeeexistendam, postexistentialiam (post mortem) vero permittendo. Cum igitur secundum Aristotelem anima intellectiva non praeexstiterit neque orta sit ex materia per generationem corpoream, necesse est, eam ortum duxisse per creationem. Id Aristoteles etiam innuit, cum dicit De gen. animal. l. c.: *ὅτι μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον*. Quae ultima verba „mentem solam divinam esse de origine ex Deo per creationem intelligenda sunt*. Sed adhuc clarius Aristoteles creationem animae intellectivae exprimit De an. III 5, 430 a 19 et c. 7, 431 a 1, in quibus locis ad originem animae intellectivae applicat principium suum metaphysicum: realiter in eodem subiecto potentia praecedit actum, simpliciter autem actus est prior potentia, cf. Met. IX 8. Dicit enim De an. 1115: *τὸ δ' αὐτὸ ἐστὶν ἢ κατ' ἐνέργειαν ἐπιστήμη τῆς πράγματι [πράγμα = obiectum scitum]. ἢ δὲ κατὰ δύναμιν χρόνῳ προτέρα ἐν τῷ ἐνὶ [i. e. in eodem individuo], δὲ οὐ χρόνῳ· ἀλλ' οὐχ ὅτε μὲν νοεῖ ὅτε δ' οὐ νοεῖ*, i. e. menti humanae potential! tamquam causa eius praecedit mens actualis absoluta, quae numquam in potentia, sed semper in actu est. Cf. Fr. Brentano, Aristoteles' Lehre vom Ursprung des menschlichen Geistes; Eug. Rolfes, Aristoteles' Metaphysik * I 180 194; II 396 404; Id., Die vorgebliche Prftexistenz des Geistes bei Aristoteles (Philos. Jahrb. 1895'. — S. Thomas. „Emanationem totius entis a causa universali, quae est Deus. . . designamus nomine **creationis**. . . . Sicut igitur generatio hominis est ex non ente quod est non homo, ita creatio, quae est emanatio totius esse, est ex non ente quod est nihil (S. th. I 45, 1). — „Cum dicitur aliquid ex nihilo fieri, haec praepositio „ex non designat causam materiale sed ordinem tantum (l. c. ad 3; cf. II Dist. 1, 1 a. 2). — „Si fit totum ens, quod est fieri ens inquantum est ens. oportet quod fiat ex penitus non ente (In Phys. VIII lect. 2 n. 5). — „Si aliquid invenitur in aliquo per participationem, necesse est, quod causetur in ipso ab eo cui essentialiter convenit. . . . Deus [autem] est ipsum esse per se subsistens. Et. . . esse subsistens non potest esse nisi unum. . . . Relinquitur ergo quod omnia alia a Deo non sint suum esse, sed participant esse. Necesse est igitur omnia [alia a Deo] . . . causari ab uno primo ente, quod perfectissimo est (S. th. I 44, 1). — „Quod est causa rerum inquantum sunt entia, oportet esse causam rerum . . . secundum omne illud quod pertinet ad esse illorum quocumque modo. Et sic oportet ponere etiam materiam primam creatam ab universali causa entium (I 44, 2). „Si Deus non ageret nisi ex aliquo praesupposito, sequeretur quod illud praesuppositum non esset causatum ab

1 Haec interpretari pantheistice aut semipantheistice nefas est, cum Aristoteles tantopere transcendentiam Dei et distinctionem eius a mundo exaltet.

ipso. Ostensum est autem supra (44, 1 et 2) quod nihil potest esse in entibus, quod non sit a Deo, qui est causa universalis totius esse. Unde necesse est dicere, quod Deus ex nihilo res in esse producit (I 45, 2). — «Deus simul dans esse, produit id quod esse recipit: et sic non . . . [agit] ex aliquo praeexistenti (Pot. 3, 1 ad 17; cf. a. 5 ad 2). — „Inter esse et non esse, quae sunt quasi extrema creationis, non potest esse aliquod medium. Igitur non est ibi aliqua successio (C. g. II 19). — «Creatio active significata significat actionem divinam, quae est eius essentia cum relatione ad creaturam. Sed relatio in Deo ad creaturam non est realis, sed secundum rationem tantum. Relatio vero creaturae ad Deum est relatio realis. . . . Creatio passive accepta est in creatura, et est creatura (S. th. I 45, 3 ad 1 et 2). — „Illud quod est proprius effectus Dei creantis, est illud quod praesupponitur omnibus aliis, scilicet, esse absolute. Unde non potest aliquid operari dispositive et instrumentaliter ad hunc effectum, cum creatio non sit ex aliquo praesupposito quod possit disponi per actionem instrumentalis agentis. Sic igitur impossibile est quod alicui creaturae conveniat creare, neque virtute propria, neque instrumentaliter sive per ministerium (I. c. a. 5). Cf. II. Dist. 37, 1 a. 2; Pot. 3, 1—5; C. g. II 15—21; De subst. sep. c. 9 et 10 (al. 7 et 8); Qdl. III a. 6: Comp. 68-70; S. th. I 61, 1; 65, 1 et 3; 90, 3.

§ 2. De concursu.

Complutenses. In octolibros Physicorum disput. II. Ioannes a S. Thoma, Philosophia naturalis, pars 1, q. 25; pars 3, q. 12, a. 2sq. **Babenstuber**, Philosophia thom. Salisburg., 1.2 Physicorum disput. 5. **Massoulié**, Divus Thomas sui interpres de divina motione et libertate creata. **Dummermuth**, S. Thomas et doctrina praemotionis physicae. **Del Prado**, De gratia et libero arbitrio.

THESIS XLI: Deus per concursum simultaneum est causa efficiens immediata actionis creaturae et termini eius seu effectus eius.

835. St. qu. 1. Cum solus Deus sit primum principium efficiens solaque Deus possit creare, patet res primitus a Deo per creationem originem duxisse. Sed res creatione productae etiam ipsae efficienter agunt aliasque res producunt, ut patet ex dictis contra occasionalismum. Quae cum ita sint, quaeritur, utrum solae res initio creatione productae immediate a Deo sint, an omne omnino ens, non exceptis illis, quae creaturarum actione producuntur, neque excepta actione, quae ipsa ens quoddam est. Ad quam quaestionem thesi nostra respondemus, affirmando Deum esse causam immediatam actionis creaturae et termini eius seu effectus eius, intelligendo nomine actionis actionem omnem sive physicam sive metaphysicam, quae per se terminum nullum habet.

2. Solent scholastici habitudinem causae primae ad causas secundas seu causalitatem causae primae respectu causalitatis causae secundae **concursus** nomine significare, quae vox proprie designat habitudinem duarum causarum partialium, quae ad eundem effectum producendum concurrunt: ita equus cum equo concurrit in tractione currus; at in proposito haec vox transfertur ad significandam habitudinem duarum causarum totalium inter se subordinatarum, causae primae et causae secundae.

Duplex distinguitur concursus, **praevius** et **simultaneus**. Per concursum praevium Deus applicat causam secundam ad operandum,

determinans eam et impellens ad hic et nunc operandum: per concursum simultaneum Deus participat creaturae entitatem operationis et termini eius. — Hac thesi de concursu simultané© tantum agimus, thesi vero XLII et XLIII de praevio.

3. Concursus simultaneus potest considerari ex parte causae primae et ex parte causae secundae. Ex parte causae primae consideratus concursus simultaneus est causalitas divina, quae causae secundae participat entitatem actionis et termini eius, seu actio divina, qua Deus haec efficienter producit. Et participat quidem Deus actionem et effectum eius tamquam aliquid egressum ex causa secunda et ab ea dependens; ideo causa prima causalitate sua non adimit causis secundis causalitatem, sed contra tribuit eis actu causalitatem seu causas esse. Ex parte causae secundae consideratus concursus simultaneus est ipsa actio causae secundae eiusque effectus, prout sunt participata a causa prima.

4. Concursum simultaneum negavit Durandus¹, docendo Deum non aliter cooperari actionibus causarum secundarum nisi conferendo virtutes agendi easque iugiter conservando. Quae sententia communissime a scholasticis reicitur, immo a Suaresio dicitur erronea in fide. Recentissime tamen L. Fuetscher² dubium movet de necessitate concursus simultanei et J. Stufler conatus est ostendere neque S. Thomam docuisse concursum simultaneum.

836. Prob. th. Deus est causa efficiens immediata cuiuscumque entis, quod novum oritur. Atqui actio creaturae et huius actionis terminus sunt entia, quae nova oriuntur. Ergo.

Min. per se patet; haec entia incipiunt esse post non esse.

Prob. mai. duplici argumento:

Arg. 1 (per exclusionem). Si ortus cuiuscumque entis, quod novum oritur, non potest explicari ultimo causalitate efficiente creata neque causalitate mediata divina, Deus est causa efficiens immediata cuiuscumque entis, quod novum oritur. Atqui ortus cuiuscumque entis, quod novum oritur, non potest explicari ultimo causalitate efficiente creata neque causalitate mediata divina. Ergo.

Mai. continet disiunctionem completam; ortus enim novi entis explicatur ultimo aut causalitate efficiente creata aut divina sive mediata sive immediata.

Prob. min. quoad 1. p. (Ortus novi entis non potest explicari ultimo causalitate efficiente creata). — Ortus novi entis non potest explicari ultimo causalitate efficiente entis, quod est in potentia ad habendam causalitatem, qua produceret hoc novum ens, i. e. quod est in potentia ad habendam actionem. Atqui causa creata est in potentia ad actionem. Ergo.

* Durandus in ordine naturali tantum concursum hunc negat, admittit vero in ordine supernaturali.

* Akt und Potenz p. 329 sqq.

Mai. est per se nota. — *Min.* ex eo patet, quod causa creata operatur mediantibus facultatibus distinctis realiter tum a substantia tum ab actione et in potentia ad actionem (cf. th. XXV).

Min. quoad 2. p. (Ortus novi entis non potest explicari causalitate mediata divina) exinde statim deducitur. Non potest Deus producere aliquid mediante causalitate creata, quin ipse hoc immediate attingat, quia omnis omnino causa creata in statu potentialitatis invenitur ac proinde actionem eiusque effectum ab altiore causa accipere debet. Potest quidem una causa creata alteram praemovere ad actionem, sed eo tantum, quod haec ipsa actio praemovendi eiusque effectus a Deo immediate participetur (cf. n. 283, 3).

Arg. II (quo probatur maior primi syllogismi directe). Quidquid oritur, non oritur ut ens, quod esset ipsum esse, sed ut ens per participationem. Non est esse, sed habet esse, participat esse limitato modo ab ipso esse subsistente. Nam esse subsistens est ipsum esse continens in se omne esse, omnem rationem entis. Haec autem participatio non potest esse secundum causalitatem formalem intrinsecam, ita ut esse subsistens fieret esse rerum. Hoc enim prorsus contradicit indoli ipsius esse subsistentis, quod per subsistentiam suam se toto est a rebus separatum et transcendens eis. Haec participatio debet esse efficienter et analogice, ita ut quodcumque ens, quod oritur, habeat secundum determinatam mensuram, ab esse subsistente et in iugi dependentia ab eo, suum esse analogice conveniens cum esse subsistente. Iam vero quod habet esse suum ab esse subsistente per participationem efficientem, est causatum efficienter ab eo. Et est immediate causatum ab eo, quia agitur de dependentia causali huius esse participati ab esse per essentiam seu ab esse, quod est essentialiter esse. Deus est causa efficiens et exemplaris omnis perfectionis creatae (cf. n. 790, IV). Et est causa immediata, quia eminenter omnem perfectionem in se continet essentialiter (cf. n. 749, 4). Sicut creatura immediate formaliter intrinsecus habet perfectionem suam per perfectionem sibi intrinsecus participatam, ita haec ipsa perfectio participata non est nisi immediate dependens a perfectione essentialiter in Deo contenta. Sed summa perfectio est esse (cf. n. 707, 2), et Deus est ipsum esse essentialiter.

837. Coroll. 1. Ergo tota entitas actionis causae secundae et eius effectus est tota a causa prima et tota a causa secunda, sub alia tamen et alia ratione: a causa prima est sub ratione illimitata et universalissima entis, a causa secunda sub ratione contracta et limitata talis entis. Ita actio est a creatura ut actio, tamquam accidens creaturae, quo constituitur agens, a Deo autem est ut ens, quod producit. Et attingit quidem causa secunda omnes rationes in effectu suo contentas, non excepta ipsa ratione entis, sed sub limitata ratione taleitatis. Incipiendo enim a gradu specifico individualiter determinato, quem per

se primo attingit, attingit omnes gradus in eo contentos; ita homo generando hominem per se primo producit hanc humanitatem et mediante ea animalitatem et corporeitatem et entitatem. Similiter causa prima omnes gradus attingit in effectu contentos, sed incipiendo modo inverso ab ente, quod per se primo attingit. Huius autem rei ratio est ipsa natura causae primae et causae secundae. Causa enim prima est ens per essentiam et ideo producit ens, causa vero secunda est ens contractum talis speciei et ideo per se primo specificam rationem sibi similem attingit. Agens enim omne agit sibi simile.

2. Ergo effectus omnis productus a causa secunda procedit in esse, affectus duplici relatione causalitatis seu dependentiae, quatenus dependet a causa prima et a causa secunda: per prius respicit causam primam seu dependet a causa prima, per posterius causam secundam seu dependet a causa secunda.

3. Ergo „Deus operatur in omni operante" (S. Thom., C. g. III 70).

838. *Obi.* 1. Actio, quae immediate producitur a creatura, non producitur immediate a Deo per concursum simultaneum. Atqui actio creaturae producitur immediate a creatura. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Sub eadem ratione, *conc.*; sub diversa ratione, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui Deus nullo modo est causa efficiens immediata actionis creaturae. *Probo.* Si Deus est causa efficiens immediata actionis creaturae, idem effectus procedit a duabus causis efficientibus totalibus. Atqui non potest procedere idem effectus a duabus causis efficientibus totalibus. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: A duabus causis subordinates, *conc.*; coordinates, *nego. Contradist. min.*: Idem effectus non potest procedere a duabus causis totalibus subordinates, *nego*; coordinates, *transeat* (quia praeternaturaliter potest idem effectus dependere etiam a duplici causa efficiente totali et adaequata; cf. th. XXVIII).

3. Atqui si Deus et creatura sunt ad invicem subordinata, Deus non est causa immediata actionis creaturae, *Probo.* Si Deus et creatura sunt ad invicem subordinata, Deus producit actionem creaturae mediante creatura. Atqui si Deus producit actionem mediante creatura, Deus non est causa immediata actionis creaturae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si Deus et creatura ita sunt ad invicem subordinata. ut Deus participet creaturae entitatem actionis quam immediate attingit, *nego*; si sunt ad invicem subordinata ita, ut Deus non immediate attingat entitatem actionis, *conc. Conc. min.; dist. consq.*

4. Atqui Deus immediata causalitate non attingit actionem creaturae. *Probo.* Quod est causa immediata actionis creaturae, constituitur agens limitato modo. Atqui Deus non constituitur agens limitato modo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si attingit actionem sub limitato modo actionis, *conc.*; si attingit sub illimitato modo entis, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

Ad 836 sq. S. Thomas: „Necesse est dicere o m n e quod quocumque modo est, a Deo esse. Si enim aliquid invenitur in aliquo per participationem, necesse est, quod causetur in ipso ab eo cui essentialiter convenit. . . . Deus [autem] est ipsum esse per se subsistens. Et . . . esse subsistens non potest esse nisi unum.... Relinquitur ergo quod omnia alia a Deo non sint suum esse, sed participant esse. Necesse est igitur omnia falia a Deo) . . . causari ab uno primo ente, quod perfectissime ęst (S. th. I 44, 1 ; cf. C. g. II 15), Videtur inconueniens, ut quod a se esse non habet, a se agere possit, . . . Unde cuius essentia ab alio est, oportet quod virtus et operatio ab alio sit. . . . Cum actio peccati sit ens quoddam, . . . ęque retur, si actiones peccati a Deo non sunt, quod aliquod ens essen-

tiam habens a Deo non esset, et ita Deus non esset universalis causa omnium entium, quod est contra perfectionem primi entis. . . . [Deus] influit agenti esse, posse et agere, et quidquid perfectionis in agente est" (II Dist. 37, 2 a. 2 c. et ad 2; cf. S. th. I 49, 2 ad 2; et I-II 79, 2 [cit. ad 860]). — Eodem modo probat in Q. d. Malo 3, 2 c. .Essentiam actus [peccati]... a Deo esse ,cum ipse Deus sit ens per suam essentiam* etc. Et concludit: **.Bonae actiones ... totaliter reducuntur in Deum sicut in causam....** Et sic id quod est [in actione inordinata] do actione, reducetur in Deum sicut in causam. Cf. C. g. III 71 in fine: ,Cum ostensum sit [c. 66sq.]... Deum esse omnium et effectuum et actionum causam etc.; Ver. 21, 5 ad 5. — ,Esse cuiuslibet rei et cuiuslibet partis eius est immediate a Deo' (I Dist. 37, 1 a. 1 c.; cf. ad 2; ad 4). — .Ipse [Deus] est principium dans (immediate (ex contextu)] esse, et per consequens creans omnia alia quae ad esse sunt superaddita (I. c. q. 3 a. 2 c. fin.; cf. dist. 36, 1 a. 1 c.: Undo procedendum; Ver. 3, 7 c.: Sed quia nos ponimus: Pot. 3, 7 c.: Ipsum enim esse (cit. ad 839); S. th. I 8, 1 c. et ad 3; 45, 5 c.; 105, 5 c. fin.). — ,Una actio non procedit a duobus agentibus unius ordinis; sed nihil prohibet, quin una et eadem actio procedat a primo et secundo agente (S. th. I 105, 5 ad 2). — .Patet quod non sic idem effectus causae naturali et divinae virtuti attribuitur quasi partim a Deo, et partim a naturali agente fiat, sed totus ab utroque secundum alium modum (C. g. III 70). — .Esse est proprius effectus primi agentis. . . . Secunda autem agentia . . . agunt sicut proprios effectus alias perfectiones, quae determinant esse (C. g. III 66).

THESIS XLII: Deus causam secundam ad quamcumque actionem physice praemovet, praemotione non extrinseca tantum, sed intrinseca. In virtute huius praemotionis esse actionis et effectus eius pendet a causa secunda tamquam a causa instrumentait, cu essentia ab ea pendeat tamquam a causa principali.

839. St. qu. 1. Cum concursus simultaneus sit causalitas divina, quae est simul cum exercitio causalitatis causae secundae, quatenus causa secunda prodicit actionem suam et simul Deus hanc eandem actionem producit sub ratione entis, concursus praevius antecedit actionem causae secundae seu est praevius ei tamquam influxus causalis solius Dei, quo hic movet causam secundam ante actionem ad actionem eliciendam. Ideo est influxus in causam, cum concursus simultaneus sit in effectum, intelligendo nomine effectus actionem et terminum eius. Quare concursus praevius vocatur **praemotio**. Et vocatur praemotio **physica**, quia est concursus physicus, qui fit per modum causae efficientis, non concursus moralis, qui finaliter fit seu suadendo, alliciendo. Praemotio, supponendo potentiam agendi seu actum primum, hanc potentiam applicat ad actum secundum seu coniungit cum actu secundo. Ideo est impulsus ad determinatam in individuo actionem hic et nunc infallibiliter eliciendam.

Praemotio physica considerari potest ex parte causae primae et ex parte causae secundae. Ex parte causae primae considerata est actio divina seu imperium divinum, quo Deus movet causam secundam ante actionem ad determinatam actionem eliciendam. Ex parte causae secundae considerata est entitas **creata recepta** in causa seu in potentia agendi, qua potentia determinatur ad hic et nunc determinatam actionem eliciendam. Quia haec entitas datur per modum applicationis

actus primi ad actum secundum, ad actionem, **transeunter** datur, ac proinde est entitas **vialis** sicut entitas instrumentaria. Eo tamen differt entitas vialis praemotionis ab entitate instrumentaria, quod haec non tantum est applicatio actus primi ad actum secundum, sed est etiam id, quo instrumentum constituitur in actu primo, cum praemotio supponat actum primum plenum et perfectum et sit applicatio tantum ad actum secundum. Est tamen virtus instrumentaria ad esse actionis et effectus eius. Hoc ipso enim quod est applicatio actus primi ad actum secundum, movet ad positionem actus seu ad esse eius et effectus. Ideo est vis (fluens), qua „actualiter agat“ (S. Thom. . Pot 3, 7 ad 7) causa secunda, seu participatio transiens potentiae divinae, qua causa secunda „agat ad esse“ (l. c.). Sicut igitur virtus instrumentaria omnis est participatio imperfecta et vialis potentiae agentis superioris, ita praemotio est participatio vialis potentiae divinae ac proinde pertinet reductive ad **qualitatem secundae speciei**. Est igitur qualitas vialis secundae speciei recepta in potentia causae secundae, qua haec applicatur actui suo seu reducitur de potentia ad actum, ad actionem eliciendam. In recipienda autem hac qualitate potentia non operatur, sed mere passive se habet („in opératione qua Deus operatur movendo naturam, non operatur natura“, l. c. ad 3). Recepta autem praemotione statim et infallibiliter sequitur operatio, ita ut inter receptionem praemotionis et operationem egredientem a potentia praemota non intercedat nisi prius et posterius secundum naturam l. »Ex omnibus patet praemotionem non pertinere neque ad actum primum neque ad actum secundum, sed esse coniunctionem actus primi cum actu secundo ac proinde recte a Babenstuber vocari actum secundum causalem, ut distinguatur tum ab actu primo, a potentia, a virtute operativa, tum ab actu secundo, ab actione[‡].

2. Cum scholastici in admittendo concursu simultaneo unanimiter conspirent, de concursu praevio per saecula acris viget controversia. Molinistae⁴ respuunt concursum praevium, cum doceant Deum influere

[‡] Ad rem sunt verba S. Augustini: „Certum est nos velle cum volumus: sed ille (Deus) facit, ut velimus bonum. . . . Certum est nos facere cum facimus; sed ille facit, ut faciamus, praebendo vires efficacissimas voluntati . . . Ipse ut velimus operatur incipiens, qui volentibus cooperatur perficiens. . . . Ut ergo velimus sine nobis operatur, cum autem volumus et sic volumus ut faciamus, nobiscum cooperatur“ (De gratia et lib. arb. c. 16 n. 32; c. 17 n. 33).

⁴ Babenstuber (1660 — 1726), philosophus praecipuus ex schola thomistica benedictina Salisburgensi.

Praemotio, quae **reductive** est qualitas, **formaliter** est entitas vialis seu .motus quidam- (S. Thom., S. th. I-II 110, 2). Nam sicut motus est quid transiens et tendens ad terminum, ita entitas vialis est transiens et essentialiter habet rationem tendentiae, quia datur ad hoc, ut causa secunda hic et nunc aga* seu actionem eliciat.

⁴ **Molinismus** dicitur systema illud, quod Ludovicus de Molina S. .l. (1535 ad 1600) in commentario, quem scripsit in I partem Summae theol. S. Thomae, praesertim in q. 14 (a. 13), q. 19 (a. 16), q. 22, q. 23, proposuit. Quem tractatum Molina separatim edidit sub titulo „Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina prae-

in effectum (nomine effectus intelligitur non tantum terminus actionis — effectus qui —, sed etiam ipsa actio — effectus quo), non vero in causam. Audiatur Suarez: „Neutra harum causarum (sermo est de causa prima et secunda) prius quam alia influit, quia neutra influit in aliam, sed utraque in effectum vel actionem et neutra applicat aliam, aut facit illam facere ex vi huius concursus" (Opusc. 1 de concursu l. 1, c. 15, n. 7). Aliqui tamen Molinistae praemotionem quandam concedunt, sed **indifferentem** pro voluntate libera, qua voluntas quidem praemoveretur, sed non praedeterminaretur ad unam actionem infallibiliter ponendam. Thomistae vero omnes praemotionem et praedeterminationem, et quidem **physicam** seu ex parte causae efficientis, admittunt. Communissime Thomistae praemotionem statuunt **intrinsicam**, quae intrinsecus immutet causam, antequam agat; aliqui tamen pauci, ut Aug. Reding (f 1692), praemotionem explicant per assistentiam mere extrinsecam, quam doctrinam communiter amplectuntur Scotistae, qui statuunt concursum praevium, qui nihil imprimeret virtuti causae secundae antecederet ad operationem; nam dicunt Deum per solam efficaciam decreti sui quasi per quandam sympathiam et imperium morale movere causas secundas; stante autem hoc decreto creatura infallibiliter facit secundum illud. Etiam doctrina proposita a Pecci, Satolli, Paquet ad extrinsecam praemotionem physicam reducitur. Praemotionem et praedeterminationem admittunt etiam auctores scholae Augustinianae (ord. S. Augustini: Bellelli [f 1742], Berti [f 1766]), qui tamen pro voluntate libera eam non efficienter, sed finaliter per **delectationem victricem** explicant. Dicunt enim obiectum (Deo intellectum et voluntatem movente, non tamen efficienter praedeterminante) ita ab intellectu proponi voluntati, ut infallibiliter ad se trahat assensum voluntatis.

3. Nos hac thesi de praemotione in genere tantum agimus, de praemotione autem specialiter quoad voluntatem liberam agemus thesi sequenti. — Hac thesi sicut thesi praecedenti actionis nomine intelligimus quamcumque actionem, quae efficienter procedit a creatura, sive sit actio physica sive metaphysica.

scientia, providentia, praedestinatione et reprobatione⁴ etc. In eo contra errores Reformatorum concordiam liberi arbitrii creati cum motiono gratiae et praescientia Dei defendere nititur, reiciendo praemotionem physicam et ponendo scientiam mediam (cf. n. 874. 2). Haec doctrina, quam ipse Molina antiquorum Patrum et theologorum esse dicebat, a Patribus S. J. et multis aliis quoad substantiam recepta est (cf. tamen l. c.). At alii multi, inter quos praecipuis Doctores O. Pr., statim ab initio huic doctrinae, cum eam dicerent novam et falsam, aliud opposuerunt systema, quod tamquam ex D. Thomae scriptis haustum **Thomismus** vocatur, a quibusdam autem Molinistis, cum nolint agnoscere esse S. Thomae, **Banesianismus** dicitur, a D. Banez (1528–1604), qui inter primos Molinae adversarios eminebat. Cum lis vehementer inter utramque scholam thomisticam et molinisticam exardesceret, Romae instituta est **Congregatio de auxiliis** (1598–1607), quae tamen litem in ancipiti relinquens id tantum decedit, neutri parti licere alteram haereseos arguere.

840. Prob. th. I p. (Deus causam secundam ad quamcumque actionem physice praemovet, praemotione non extrinseca tantum, sed intrinseca). — Deus causam secundam ad quamcumque actionem physice praemovet praemotione intrinseca, cui antecederet ad quamcumque operationem imprimit qualitatem vialem, in virtute cuius determinatur ad operandum seu ad operationem eliciendam. Atqui Deus causae secundae antecederet ad quamcumque operationem eius imprimit qualitatem vialem, in virtute cuius determinatur ad operandum seu ad operationem eliciendam. Ergo.

Jfaï. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Deus causae, quae est in potentia ad operandum, antecederet ad operationem imprimit qualitatem vialem, in virtute cuius determinatur ad operandum seu ad operationem eliciendam. Atqui causa secunda in se considerata ad quamcumque operationem est in potentia. Ergo.

Prob. mai. per partes: a) Causa, quae est in potentia ad operandum, antecederet ad operationem determinanda est: Quod est in potentia ad operandum, non operatur, nisi reducatur de potentia in actum seu determinetur ad operandum. Atqui causa haec est in potentia. Ergo.

b) Causa haec determinatur a Deo: Quidquid reducitur in actum seu movetur, ab alio movetur. Atqui in serie moventium et motorum non est procedendum in infinitum. Ergo causa haec determinatur seu movetur a Deo sive immediate sive mediantibus aliis causis seu suppositis motis a Deo, sive etiam, in viventibus, mediantibus aliis partibus motis a Deo (cf. n. 790, I).

c) Causa determinatur entitate sibi impressa: Causa determinanda, quae non determinatur neque per assistentiam extrinsecam neque per ipsam operationem, determinatur entitate in se recepta seu sibi impressa. Atqui causa haec non determinatur neque per assistentiam extrinsecam neque per ipsam operationem. Ergo.

Mai. continet disiunctionem completam: Causa determinatur aut nihil recipiendo a Deo aut recipiendo aliquid; si vero recipit aliquid, hoc est aut ipsa operatio a Deo participata per concursum simultaneum aut specialis aliqua entitas praecedens operationem. S

Min. quoad 1. p. patet ex indole assistentiae extrinsecae, quae nihil tribuit causae (cf. n. 766, II); *quoad 2. p.* probatur ex eo, quod causa est reducenda in actum seu determinanda, ut ipsa eliciat ex se actionem seu efficienter producat eam (actio enim non est sicut accidens quodlibet, quod mere passive recipitur). Atqui hoc non potest fieri per ipsam actionem, sed per aliquid quod actionem antecedit. Ergo.

d) Causa determinatur qualitate viali: Haec determinatio datur per modum applicationis actus primi ad actum secundum. Atqui determinatio, quae datur per modum applicationis actus primi ad actum secundum, datur per modum qualitatis vialis (cf. n. 765, 2). Ergo.

Prob. min. secundi syllogismi (Causa secunda in se considerata ad quamcumque operationem est in potentia):

a) Ex experientia (quoad eas causas, quae subsunt experientiae nostrae): Causa, quae modo operatur, modo non operatur, modo hanc modo aliam elicit operationem, ex se est in potentia ad operationem. Atqui causae secundae omnes (quae subsunt experientiae nostrae) ita se habent. Potentias cognoscitivas et appetitivas et generatim potentias animae esse causas, quae ita se habent, patet ex testimonio conscientiae (cf. n. 427, 2); quoad ceteras vero potentias operativas seu causas patet ex experientia externa. Ita videmus qualitates chemicas modo agere inter se, modo quiescere ab actione. Ergo.

b) A priori, metaphysice: Virtus agendi, realiter distincta ab actione sua, est ad quamcumque operationem in potentia. Atqui causa secunda in se considerata est virtus agendi, realiter distincta ab actione sua. Ergo.

Mai. per se patet, *min.* ex n. 762.

Ad vim totius argumentationis penetrandam notetur, causam secundam, cum sit in potentia ad operationem **eliciendam**, esse dupliciter in potentia: 1. ad actum secundum formalem, 2. ad actum secundum causalem. Quare dupliciter reducitur in actum a Deo: 1. per concursum simultaneum, ut habeat operationem (actum secundum formalem), 2. per concursum praevium, ut habeat operationem **epi a se dependentem**; neque potest recipere a Deo operationem per concursum simultaneum, nisi supponitur recepisse dominium super operationem per concursum praevium; debet enim per concursum simultaneum recipere operationem **tamquam a se causaliter dependentem**, i. e. tamquam a se elicita, id quod esse non potest, nisi concursus divinus simultaneus est continuatio concursus praevii. Non nisi dato utroque concursu oritur et est operatio causalitate divina et tamen pendens a causa secunda seu elicita ab ea.

Sicut causa secunda non habet a se operationem, ita neque habet a se dominium super operationem seu applicationem ad actum secundum. Virtus agendi realiter distincta ab actione sua, quantumcumque sit determinata ad actionem suam, non potest esse determinata nisi in actu primo, nec proinde habere potest ex se actum secundum causalem seu applicationem actus primi ad actum secundum, quae supergreditur ordinem actus primi. Hoc ipso enim esset determinata ex se ad actum ultimum, ac proinde esset suus actus ultimus, quo constitueretur actus purus. Quapropter etiam intellectus animae separatae (et angeli), qui egreditur e substantia determinatus ad hanc substantiam iugiter intelligendam, non est determinatus nisi in actu primo et indiget praemotione seu applicatione ad actum secundum.

Prob. II p. (In virtute huius praemotionis esse actionis et termini eius pendent a causa secunda tamquam a causa instrumental!, cum

essentia ab ea pendeat tamquam a causa principali). — A causa secunda pendet tamquam a causa instrumental!, quod ab ea pendet ratione qualitatis vialis seu motionis instrumentariae; contra ab ea pendet tamquam a causa principali id, quod ab ea pendet ratione virtutis propriae. Atqui esse actionis et termini eius pendent a causa secunda ratione qualitatis vialis seu instrumentariae, essentia vero ratione virtutis propriae. Ergo.

Mai. patet ex n. 765. — *Ad min.* Actio et terminus eius sunt seu ponuntur ratione praemotionis, at sunt tales ratione virtutis propriae. Metallī corrosio est in virtute praemotionis, at est corrosio propter vim corrosivam acidi. Applicatio seu praemotio non est nisi concausa et conditio sine qua non ad hoc, ut operetur virtus propria (in exemplo: vis chimica), sed haec ipsa praemotio est causa praecisa, ut sit seu obtineat esse operatio et terminus eius (cf. n. 767, 1).

841. Coroll. 1. Ergo omnis causa secunda intrinsecus et in ratione causae pendet essentialiter a causa prima.

2. Ergo actio et effectus eius respiciunt causam secundam duplici relatione, quatenus essentia ab ea pendet tamquam a causa principali, existentia vero tamquam ab instrumento: ratione virtutis propriae causa est proportionata, ut habeat a se dependentem essentiam, ratione vero praemotionis, quae est virtus transeunter communicata, est proportionata, ut ab ea dependeat existentia. — Notetur tamen existentiam, etiam prout instrumentaliter attingitur a causa secunda, ab ea attingi sub ratione essentiae seu taleitatis, non sub ratione universalis entis.

842. Schol. 1. Aliquid potest operari immediate immediatione suppositi et immediatione virtutis. Aliquid operatur immediate immediatione virtutis, cum virtus agentis coniungitur effectui non mediante superiore virtute. Aliquid operatur immediate immediatione suppositi, cum inter suppositum agens et effectum nullum mediat suppositum subordinatum coagens. His suppositis dicendum est, causas secundas agere immediate immediatione suppositi, ut patet ex thesi XXIV, solam causam primam agere immediate immediatione virtutis, causas vero secundas omnes agere mediante virtute divina eas praemovente seu coniungente effectui, id quod fieri potest aliis suppositis mediantibus aut nullis mediantibus. Notandum tamen est causam primam, etiam tunc cum mediantibus aliis movet causam secundam, tamen agere immediate immediatione suppositi, quatenus per concursum simultaneum immediate producit entitatem praemotionis mediatae; praemotio enim mediata est effectus causae secundae superioris.

2. Ut ex dictis patet duplex est praemotio: **immediata** et **mediata**. Praemotio immediata est, cum Deus immediate, exclusis causis secundis, per se solum tangit potentiam operativam, reducendo eam de potentia in actum suum seu applicando eam ad operationem; prae-

motio mediata est, cum Deus mediantibus causis secundis inter se subordinatis aliquam virtutem agendi reducit in actum seu praemovet; ita Deus immediate praemovet voluntatem hominis et mediante voluntate phantasiam et appetitum sensitivum; mediante appetitu sensitivo praemovet vim motricem et mediante vi motrice brachium, mediante brachio baculum. Utramque praemotionem dari patet iam ex exemplis propositis. Sed aliquando difficile est dicere, quo casu immediata, quo casu mediata obtineat. In genere dicendum est praemotionem mediatam obtinere quoad vires inter se subordinatas. Hanc autem subordinationem pluries tetigimus in Philosophia naturali (cf. n. 450, 2; 599). Cum autem non obtinet causarum secundarum subordinate inter se, seu cum est potentia non subordinata alteri potentiae, a qua reducatur in actum, solus Deus praemovet. Ita certo se habet voluntas libera, ut speciatim probabitur thesi sequenti. Sed etiam voluntas ut natura (cf. n. 595, 2) et appetitus sensitivus animalis bruti sunt potentiae, quae aliis causis secundis efficienter non subordinantur, ita ut ab eis in actum reducerentur¹. Cognitione quidem boni, appetitus applicatur obiecto suo proprio, ita ut naturali necessitate prorumpat in actum, supposita tamen praemotione divina tangente appetitum efficienter. Ipsum enim obiectum seu bonum cognitum influxum efficientem in appetitum exercere non potest, quo hic reduceretur in actum. Quoad vires cognoscitivas specialiter notandum est, eas praeter praemotionem, qua reducuntur ad actum secundum, indigere etiam complemento pertinente ad actum primum, quod est species impressa. Obiectum (in cognitione sensili) seu intellectus agens (in cognitione intellectuali) producendo hoc complementum pertinens ad actum primum seu imprimendo speciem, simul etiam reducit potentiam cognoscitivam in actum secundum. Quomodo autem intellectus praemoveatur et quomodo praemoveantur potentiae cognoscitivae speciebus habitualiter remanentibus iam fecundatae, cf. n. 579. Potentiae vegetativae in actum reducuntur a generante. Ipsae autem in vivente praemovent vires naturales (physicas et chimiques), quibus tamquam instrumentis utuntur. Qualitates alterabiles (vires physicae et chimicae) contrarie inter se oppositae non possunt se invicem in actum reducere, cum non subordinentur, sed coordinentur inter se. At hae vires in actum reducuntur impulsu mechanico aut quacumque alia excitatione, cui utraque qualitas contrarie opposita subordinatur. Ita initio creationis diversae vires corporum in actum reducuntur dispositione corporum inter se et motu mechanico cum eis communicato. Probe tamen notetur numquam sufficere meram iuxtapositionem extrinsecam sine causalitate efficiente. Necesse enim omnino est, ut aliquid agatur efficienter intra vires, quae inveniuntur

¹ Dicimus .animalis bruti*, quia in homine appetitus sensitivus efficienter movetur a voluntate: voluntas agit in phantasiam excitando imagines in phantasia (cf. n. 599 b), quibus appetitus sensitivus obiective et finaliter movetur, et simul voluntas agit in appetitum sensitivum reducendo eum in actum.

in potentia, quo intrinsecus immutentur et ex statu potentialitatis extrudantur. Resistentia (potentia resistiva, qualitas secundae speciei) reducitur in actum per impulsum mechanicum (cf. n. 352).

3. Stricta est necessitas ponendi divinam praemotionem (sive immediatam sive mediatam) ubicumque intercedit nexus causalis secundum causalitatem efficientem. Ubicumque igitur contingit emanatio secundum causalitatem efficientem, obtinet praemotio. Ita in emanatione actionis sive physicae sive etiam metaphysicae ex potentia agendi; actio enim non tantum est in potentia operativa, sicut quodcumque accidens est in subiecto, sed est ex ea. Si vero emanatio ea non est, in virtute cuius intercedat causalitas efficiens inter id, quod emanat, et id, ex quo emanat, necesse non est ponere praemotionem relate ad id, ex quo fit emanatio. Ita est emanatio relationis ex fundamento, quae est quidem in fundamento, at non est ex eo efficienter, sed a generante fundamentum¹. Neque, cum dicitur generans, deficiente termino, generando fundamentum generare relationem virtualiter, hoc intelligendum est quasi de virtute efficiente relictā in fundamento, quae efficienter produceret relationem posito termino, i. e. non est intelligendum virtualiter **efficienter**, sed virtualiter **formaliter**. Fundamentum enim non est causa efficiens, sed formalis relationis etiam in casu posito. Quare generans generando fundamentum ponit formam, quae non potest sortiri plenum suum effectum formalem deficiente termino, quem effectum tamen sortitur posito termino tamquam conditione sine qua non.

843. *Obi.* 1. Non praemovet causam secundam, qui per concursum simultaneum participat causae secundae totam entitatem actionis suae. Atqui Deus per concursum simultaneum participat causae secundae totam entitatem actionis suae. Ergo. *Resp. Dist. niai.:* Si causa secunda, ut possit recipere per concursum simultaneum actionem suam, non esset reducenda in actum per praemotionem physicam, *conc.*; si est reducenda in actum, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui causa secunda, ut possit recipere per concursum simultaneum actionem suam, non est reducenda in actum per praemotionem physicam. *Probo.* Causa secunda, quae reducitur in actum per concursum simultaneum, non est reducenda in actum per praemotionem physicam. Atqui causa secunda per concursum simultaneum reducitur in actum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quae per concursum simultaneum reducitur in actum secundum causalem, *conc.*; quae reducitur in actum secundum formalem, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui concursus mere simultaneus reducit causam secundam in actum secundum formalem et causalem. *Probo.* Concursus, qui praebet causae secundae actionem tamquam actionem causae secundae, reducit simul causam secundam in actum secundum causalem et formalem. Atqui concursus mere simultaneus praebet causae secundae actionem tamquam actionem causae secundae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si posset concursus mere simultaneus praebere causae secundae actionem tamquam suam, quin causa secunda per actum secundum causalem seu per praemotionem sit

¹ Obtinet tamen concursus simultaneus, quo Deus participat entitatem novam illam relationis; at non participat eam tamquam dependentem efficienter a fundamento, sed a generante fundamentum.

proportionate ad habendam actionem tamquam suam seu tamquam a se dependentem, *conc.*; si non potest, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

4. Atqui causa secunda ex se est proportionata, ut habeat a se dependentem actionem et effectum eius. *Probo.* Causa, quae habet virtutem propriam, respondentem actioni, ex se est proportionata, ut habeat a se dependentem actionem et effectum eius. Atqui causa secunda habet virtutem propriam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*; Est proportionata seu determinata in actu primo, *conc.*; in actu secundo, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

5. Atqui causa secunda, supposito concursu mere simultaneo, est ex se proportionata effectui suo in actu secundo. *Probo.* Causa, quae, supposito concursu mere simultaneo, ex se non est proportionata effectui suo in actu secundo, est merum instrumentum. Atqui causa secunda non est merum instrumentum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*; Est instrumentum in producenda existentia, *conc.*; in producenda essentia, *nego. Contradist. min.*

Ad 839sq. S. Thomas Deum dicit esse causam actionis creaturae multipliciter, uno modo inquantum .tribuit ei virtutem operandi alio modo quia .conservat virtutem naturalem in esse tertio modo inquantum .movet seu applicat virtutem ad agendum denique .quarto modo unum est causa actionis alterius, sicut principale agens est causa actionis instrumenti; et hoc modo etiam oportet dicere, quod Deus est causa omnis actionis rei naturalis. Quanto enim aliqua causa est altior, tanto est communior et efficacior, et quanto est efficacior, tanto profundius ingreditur in effectum et de remotiori potentia ipsum reducit in actum. In qualibet autem re naturali invenimus, quod est ens et quod est res naturalis, et quod est talis vel talis naturae. Quorum primum est commune omnibus entibus, secundum omnibus rebus naturalibus, tertium in una specie, et quartum, si addamus accidentia, est proprium huic individuo. Hoc ergo individuum agendo non potest constituere aliud in simili specie, nisi prout est instrumentum illius causae, quae respicit totam speciem et ulterius totum esse naturae inferioris. Et propter hoc nihil agit ad speciem in istis inferioribus nisi per virtutem corporis coelestis, nec aliquid agit ad esse nisi per virtutem Dei. Ipsum enim esse est communissimus effectus primus et intimior omnibus aliis effectibus; et ideo soli Deo competit secundum virtutem propriam talis effectus: unde etiam, ut dicitur in lib. De causis [propos. 9] intelligentia non dat esse, nisi prout est in ea virtus divina. Sic ergo Deus est causa omnis actionis, prout quodlibet agens est instrumentum divinae virtutis operantis. Sic ergo, si consideremus supposita agentia, quodlibet agens particulare est immediatum ad suum effectum. Si autem consideremus virtutem qua fit actio, sic virtus superioris causae erit immediatior effectui quam virtus inferioris; nam virtus inferior non coniungitur effectui nisi per virtutem superioris; unde dicitur in lib. De causis [propos. 1], quod virtus causae primae prius agit in causatum, et vehementius ingreditur in ipsum. Sic ergo oportet virtutem divinam adesse cuilibet rei agentis, sicut virtutem corporis coelestis oportet adesse cuilibet corpori elementari agentis. Sed in hoc differt: quia, ubicumque est virtus divina, est essentia divina; non autem essentia corporis coelestis est, ubicumque est sua virtus: et iterum Deus est sua virtus, non autem corpus coeleste. Et ideo potest dici, quod Deus in qualibet re operatur, inquantum eius virtute quaelibet res indiget ad agendum; non autem potest proprie dici, quod coelum semper agat in corpore elementari, licet eius virtute corpus elementare agat. Sic ergo Deus est causa actionis cuiuslibet, inquantum dat virtutem agendi, et inquantum conservat eam, et inquantum applicat actioni, et inquantum eius virtute omnis alia virtus agit. Et cum coniunxerimus his, quod Deus sit sua virtus, et quod sit intra rem quamlibet, non sicut pars essentiae, sed sicut tenens rem in esse, sequetur quod ipse in quolibet operante immediate operetur, non exclusa operatione voluntatis et naturae (Pot. 3, 7; cf. S. th. I 105, 5). — Virtus naturalis quae est rebus naturalibus in sua institutione collata, inest eis ut quaedam forma habens esse ratum et firmum in natura. Sed id quod a Deo fit in re naturalis, quo actualiter

agat., eat ut intentio sola, habens esse quoddam incompletum, per modum, quo colores sunt in aëre. et virtus artis in instrumento artificis. Sicut ergo securi per artem dari potuit acumen, ut esset forma in ea permanens, non autem dari ei potuit quod vis artis esset in ea quasi quaedam forma permanens, nisi haberet intellectum; ita rei naturali potuit conferri virtus propria, ut forma in ipsa permanens, non autem vis qua agit ad esse ut instrumentum primae causae, nisi daretur ei quod esset universale essendi principium: nec iterum virtuti naturali conferri potuit ut moveret seipsam, nec ut conservaret se in esse: unde sicut patet quod instrumento artificis conferri non oportuit quod operaretur absque motu artis, ita rei naturali confem non potuit, quod operaretur absque operatione divina (Pot. 3, 7 ad 7; — «Omnis inclinatio alicuius rei vel naturalis vel voluntaria, nihil est aliud quam quaedam impressio a primo movente: sicut inclinatio sagittae ad signum determinatum, nihil aliud est quam quaedam impressio a sagittante. Unde omnia quae agunt vel naturaliter vel voluntarie, quasi propria sponte perveniunt in id ad quod divinitus ordinantur. Et ideo dicitur Deus omnia disponere «suaviter» (S. th. I 103, 8). — .Est igitur esse proprius effectus primi agentis, scii. Dei: et omnia quae dant esse, hoc habent inquantum agunt in virtute Dei. . . . Complementum virtutis agentis secundi est ex agente primo (C. g. III 66). — «Quidquid applicat virtutem activam ad agendum, dicitur esse causa illius actionis: artifex enim applicans virtutem rei naturalis ad aliquam actionem, dicitur esse causa illius actionis, sicut coquus decoctionis, quae est per ignem. Sed omnis applicatio virtutis ad operationem est principaliter et primo a Deo. Applicantur enim virtutes operativae ad proprias operationes per aliquem motum vel corporis, vel animae. Primum autem principium utriusque motus est Deus. Est enim primum movens omnino immobile. . . . Similiter etiam omnis motus voluntatis, quo applicantur aliquae virtutes ad operandum, reducitur in Deum sicut in primum appetibile et in primum volentem. Omnis igitur operatio debet attribui Deo sicut primo et principali agenti (l. c. 67). — .Sicut omnes motus corporales reducuntur in motum caelestis corporis sicut in primum movens corporale; ita omnes motus tam corporales quam spirituales reducuntur in primum movens simpliciter, quod est Deus. Et ideo quantumcumque natura aliqua corporalis vel spiritualis ponatur perfecta, non potest in suum actum procedere, nisi moveatur a Deo (S. th. I-II 109, 1). — «Nulla res creata potest in quemcumque actum prodire, nisi virtute motionis divinae (l. c. a. 9; cf. II Dist. 1, 1 a. 4; C. g. III 17: Item, Ad ordinem; Comp. 130 135: S. th. I-II 6, 1 ad 3). — «Quanto suppositum est prius in agendo, tanto virtus eius est immediatior effectui, quia virtus causae primae coniungit causam secundam suo effectui (S. th. I 36, 3 ad 4; cf. I Dist. 37, 1 a. 1 ad 4; C. g. III 70). Cf. text, ad 845. — S. Thomas non utitur voce «praemotionis» et recte quidem, quia haec vox perse est tautologica, cum omnis motio ad agendum sit praemotio; nam «motio moventis praecedit motum mobilis ratione et causa» (C. g. III 149). Nostrum vero est uti hac voce, quia Molinistae motionem perperam intelligunt de concursu mere simultaneo. Idem dicatur de «praedeterminationis» voce, qua utimur in thesi sequenti ad excludendam praemotionem physicam «indifferentem» pro voluntate libera a quibusdam Molinistis introductam, quamquam etiam thomistica praemotio voluntatis liberae indifferens dici potest, quatenus non tollit, sed praebet indifferentiam activam, ut thesi sequenti ostendetur. Cf. C. g. III 90 fin.

THESIS XLIII: Deus voluntatem liberam creatam ad omnem volitionem liberam intrinsecus praemovet et praedeterminat physice seu efficienter per se immediate. Potest autem Deus physice praemovere voluntatem liberam intacta libertate.

844. 8L qn. 1. Cum pro quacumque causa secunda stricta necessitate requiratur divina praemotio, neque voluntas libera creata liberam volitionem elicere potest nisi sub praemotione divina. Immo quoad volun-

tateni liberam **specialis necessitas** apparet ponendi praemotionem, quia voluntas libera sequitur cognitionem passive indifferentem et mobilem, nec proinde cognitione (ex parte obiecti) ad unum determinatur sicut appetitus libertate non praeditus, qui sequitur cognitionem ad unum determinatam. Ex altera vero parte **specialem** etiam **difficultatem** patitur praemotio liberae voluntatis propterea, quod voluntatis liberae est seipsam determinare.

2. Molinistae, reiecta praemotione seu concursu praevio, ut explicent ortum volitionis liberae in voluntate creata sub solo concursu simultané, distinguunt concursum **oblatus** et concursum **collatus**. Prior nihil ponit in causa neque est concursus realiter exhibitus seu collatus, sed praeparatus tantum, quasi concursus in actu primo, et consistit in eo, quod Deus adest voluntati promptus ad eam adiuvandam seu ad causandam entitatem liberae determinationis, cum creatura se determinaverit^l. Alter vero solus est concursus realiter exhibitus seu **collatus** et est causalitas divina efficiens entitatem volitionis liberae seu concursus simultaneus. Concursus oblatus transit in collatum per determinationem libertatis creatae, i. e. cum creatura sub concursu oblato se determinat, Deus causalitate sua (concursu collato) causât entitatem huius determinationis. Dicunt Molinistae determinationem voluntatis creatae reddere concursum ex oblato collatum per modum **conditionis simultaneae**, quia volunt ipsam determinationem voluntatis creatae ad unum fieri sub concursu collato et **virtute** huius **concursus**: „1) Simpliciter loquendo omnino simul sunt concursus Dei et determinatio liberi arbitrii. Nam ad libertatem creaturae salvandam necessarium nobis videtur, ne actus liber in concursu Dei sit determinatus, antequam determinetur a creatura. Ad absolutum vero dominium Dei spectat, ne determinatio libera in voluntate sit, antequam concursus Dei conferatur, a quo ipsa intime et essentialiter pendet. Ergo relinquitur, ut determinati^a libera et collatio concursus sint simpliciter simul. 2) Secundum aliquam mentis considerationem determinatio voluntatis nostrae prior est concursu, quatenus conditio conditionato prior esse semper concipitur. Determinatio nimirum voluntatis creatae per modum conditionis (simultaneae) unum ex concursibus oblatis reddit collatum.... 3) Secundum potioem mentis considerationem concursus est prior determinatione voluntatis. Nam concursus est causa (per modum actus secundi simultanei) determinationis liberae; causa autem effectui prior esse concipitur/ Ita Hontheim (Instit. theodicaeae n. 969).

* Notetur differentia huius concursus oblatis a praemotione quacumque. Praemotio omnis (etiam ea, quae diceretur esse per assistentiam mere extrinsecam) facit efficaciter creaturam facere seu determinat eam ad unam actionem infallibiliter ponendam, concursus vero oblatus prorsus indifferentem eam relinquit neque aliud est nisi voluntas Dei hypothetica, qua decernit se esse cooperaturum ad hunc vel illum actum seu se esse causaturum entitatem huius vel illius actus, prout liberum arbitrium ad hoc vel illud se determinaverit. Cf. Hontheim, Instit. theodicaeae n. 867 sqq.

3. Nos I parte thesis nostrae asserimus contra Molinistas, Deum voluntatem liberam creatam ad omnem volitionem intrinsecus praemovere. Et praemotionis nomine intelligimus praemotionem intrinsecam **prae determinantem**, non indifferentem, et **physicam** seu ex parte causae efficientis; II tamen parte expresse iterum reicimus praemotionem indifferentem a quibusdam Molinistis positam (cf. n. 839, 2). III parte reicimus praemotionem scholae Augustinianae seu ex parte finis se tenentem (cf. l. c.). IV autem et V parte indolem thomisticae praemotionis, quoad voluntatem liberam accuratius explicamus, quatenus IV parte docemus eam esse immediatam seu fieri a solo Deo, exclusis aliis causis subordinatis, et V parte, Deum posse physice praemovere voluntatem liberam intacta eius libertate. Et cum per se pateat Deum conaturaliter seu intacta libertate voluntatem praemovere (aliter enim agendo voluntatis naturam corrumperet et sibi ipse contradiceret), hac ultima parte rationem propriam detegere nitimur, cur hoc facere possit.

845. Prob. th. I p. (Deus voluntatem liberam creatam ad omnem volitionem liberam intrinsecus praemovet).

Arg. I. A voluntatem liberam, quae ad omnem volitionem liberam ex se est in potentia, Deus ad omnem volitionem liberam intrinsecus praemovet. Atqui voluntas libera creata ad omnem volitionem liberam ex se est in potentia. Ergo.

Mai. probatur a) in genere ex eo, quod omnis potentia operativa a Deo praemovenda est, ut patet ex th. XLII; b) in specie pro voluntate libera, quae magis adhuc est in potentia et magis indeterminata quam ceterae virtutes operativae, cum ipsa sequatur cognitionem passive indifferentem et mobilem.

Min. patet ex dictis in Phil. nat. n. 595: Voluntas, in actu ad finem, est in potentia, ut libera electione se determinet ad media.

Arg. II. Deus, qui per concursum simultaneum concurrit cum voluntate libera in omni volitione libera, voluntatem liberam creatam etiam ad omnem volitionem liberam intrinsecus praemovet. Atqui Deus per concursum simultaneum concurrit cum voluntate libera in omni volitione libera. Ergo.

Min. patet ex th. XLI. — *Prob. mai.* Concursus simultaneus est causalitas divina producens, ut causa prima, totam entitatem volitionis liberae. Atqui Deus non potest producere, ut causa prima, totam entitatem volitionis liberae, nisi praemoveat. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Ut Deus producat tamquam causa prima totam entitatem volitionis liberae, requiritur, ut volitio efficienter per prius descendat a Deo seu prius terminet causalitatem efficientem Dei quam creaturae. Atqui hoc fieri nequit nisi supposita praemotione. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Ut actio terminet per prius causalitatem Dei efficientem, necesse est Deum efficienter facere, ut creatura faciat, seu ut voluntas velit. Atqui hoc effici non potest nisi praemotione. Ergo.

Prob. mai. Ut actio terminet per prius causalitatem Dei efficientem, necesse est Deum efficienter dare creaturae determinatam volitionem ut egredientem ex voluntate creaturae seu tamquam creaturae actionem. Atqui Deum efficienter dare creaturae determinatam volitionem ut egredientem ex voluntate creaturae (i. e. ut dependentem a voluntate creaturae)¹, hoc idem est atque Deum facere, ut voluntas hanc actionem eliciat (i. e. ut habeat eam a se dependentem). Ergo.

Prob. min. Ad hoc requiritur influxus efficiens receptus in causa, qui faciat creaturam facere seu voluntatem velle. Atqui influxus efficiens in causa, qui facit creaturam facere seu voluntatem velle, est praemotio physica, quae dat voluntati actuale dominium causalitatis seu actum secundum causalem. Ergo.

Mai. est per se nota, *min.* patet ex st. qu. th. XLII.

Arg. III. Si concursus mere simultaneus, reiecta praemotione, in se repugnat et in sequela sua, Deus voluntatem liberam creatam ad omnem volitionem liberam intrinsecus praemovet. Atqui concursus mere simultaneus, reiecta praemotione, in se repugnat et in sequela sua. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min. quoad 1. p.* In se repugnat doctrina, quae statuit concursum oblatum transire in collatum per determinationem libertatis creaturae et tamen hanc ipsam determinationem effici a concursu collato. Atqui concursus mere simultaneus est doctrina, qua hoc statuitur. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Prob. mai.* In se repugnat idem simul esse et non esse. Atqui determinatio creaturae, ut sit ratio, qua concursus oblatus transeat in collatum, debet esse; ut vero produci possit a Deo, debet non esse. Ergo.

Prob. min. quoad 2. p. In sequela sua repugnat doctrina, quae facit Deum pendere a creatura. Atqui concursus mere simultaneus est doctrina, quae facit Deum pendere a creatura. Ergo.

Mai. patet ex summa Dei perfectione. — *Prob. min.* Doctrina, qua docetur concursum divinum oblatum reddi collatum per determinationem creaturae, facit Deum pendere a creatura. Atqui concursus mere simultaneus est doctrina, qua docetur concursum oblatum reddi collatum per determinationem creaturae. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Ad mai.* Causalitas divina determinatur a determinatione creaturae. Deus enim per concursum oblatum quasi

¹ Haec egressionis metaphora nihil aliud significat quam causalem dependentiam. Pessime haec egressio intelligeretur tamquam localis egressio eo modo, quo aqua egreditur ex vase, cum effunditur.

applicatus creaturae trahitur ab ea ad illam determinationem efficiendam, ad quam ipsa se determinaverit.

Prob. II p. (Deus voluntatem praedeterminat). — *Arj. I.* Deus voluntatem liberam ita praemovet, ut tollat eius potentialitatem et applicet eam ad unum actum infallibiliter ponendum. Atqui Deus, qui voluntatem ita praemovet, ut tollat eius potentialitatem et eam applicet ad unum actum infallibiliter ponendum, voluntatem praedeterminat. Ergo.

Mai. patet ex indole praemotionis, quae ponitur ad potentialitatem tollendam et per modum applicationis actus primi ad actum secundum. — *Min.* est per se nota.

Arg. II. Deus voluntatem liberam praedeterminat, si praemotio indifferenii est insufficiens et inutilis ad scopum, propter quem inducitur praemotio. Atqui praemotio indifferens insufficiens est et inutilis ad scopum, propter quem inducitur. Ergo.

Mai. per se patet. — *Prob. min.* Praemotio inducitur ad potentialitatem et indeterminationem tollendam. Atqui praemotio indifferenti potentialitas et indeterminatio non tolluntur. Ergo.

Prob. III p. (Deus physice seu efficienter praemovet). — Si praemotio ex parte finis seu obiecti insufficiens est et impossibilis, Deus voluntatem liberam creatam praemovet physice seu efficienter. Atqui praemotio ex parte finis seu obiecti est insufficiens et impossibilis. Ergo.

Ad mai. Praemotio voluntatis concipi nequit, neque a scholasticis proposita est, nisi aut tamquam praemotio ex parte causae efficientis seu physica aut tamquam ex parte causae finalis seu ex parte obiecti per delectationem victricem (cf. n. 839, 2).

Prob. min. quoad 1. p. Insufficiens est praemotio, qua data voluntas nondum est applicata actui secundo. Atqui data praemotio ex parte causae finalis seu dato obiecto ita proposito, ut infallibiliter debeat ad se rapere assensum, voluntas nondum est applicata actui secundo. Ergo.

Mai. patet ex conceptu praemotionis, *min.* ex dictis n. 842, 2. Etiam appetitus libertate non praeditus, quamquam ex parte obiecti ad unum determinatus, non procedit in actum, nisi a Deo efficienter praemoveatur.

Prob. min. quoad 2. p. Impossibile est voluntatem efficaciter trahi ad assensum ab obiecto finito aut ab obiecto infinito inadaequate proposito. Atqui admissa praemotio ex parte obiecti, voluntas efficaciter ad assensum traheretur ab obiecto finito aut ab obiecto infinito inadaequate proposito. Ergo.

Mai. patet ex natura voluntatis, quae, quia sequitur intellectum, est capacitatis infinitae, nec proinde efficaciter ad assensum pertrahi potest nisi ab obiecto infinito, adaequate proposito (cf. Phil. nat. th. LVIII sq.). — *Min.* patet ex dictis n. 839, 2.

Prob. IV p. (Deus voluntatem praemovet per se immediate). — Hoc Deus per se immediate praemovet, in quod nulla creatura agere efficienter potest. Atqui in voluntatem nulla creatura efficienter agere potest. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod praemovere est efficienter agere in aliquid reducendo illud de potentia in actum; in quod igitur solus Deus efficienter agere potest, hoc Deus per se immediate praemovet.

Prob. min. Creatura seu causa secunda, quae in voluntatem efficienter agere posset, esset aut agens internum: potentia animae seu facultas ipsius suppositi voluntate praediti, aut agens externum. Atqui neque causa secunda, quae est agens internum seu potentia animae, neque quodcumque agens externum creatum, ut angelus, in voluntatem efficienter agere potest. Ergo.

Mai. continet disiunctionem completam. — *Min. quoad 1. p.* patet ex n. 598, *quoad 2. p.* probatur, a) ex eo, quod appetitus tum sensitivus tum intellectivus nulli agenti externo creato subordinatur efficienter, ut ab eo in actum reduceretur; agentia externa creata non possunt agere in appetitum nisi obiective et finaliter mediante cognitione, quia appetitus naturaliter mobilis non est nisi per cognitionem; b) ex eo, quod creatura rationalis, utpote immediate ordinata in Deum, non potest esse subiecta simpliciter et physice alteri creaturae, esset vero subiecta ei, si haec posset agere in eius voluntatem vel intellectum; c) ex eo, quod voluntas, utpote movenda libere seu intacta libertate, non est mobilis nisi ab infinita efficacia, ut patet ex V p.¹

Prob. V p. (Potest autem Deus physice praemovere voluntatem liberam intacta libertate). — Qui potest tollere indifferentiam potentialitatis et suspensionis non tollendo indifferentiam actualitatis, potest physice praemovere voluntatem liberam intacta libertate eius. Atqui Deus potest tollere in voluntate libera indifferentiam potentialitatis et suspensionis non tollendo indifferentiam actualitatis. Ergo.

Mai. patet ex terminis: tollere indifferentiam potentialitatis et suspensionis est praemovere (praebere actuale dominium causalitatis); tollere indifferentiam potentialitatis et suspensionis non tollendo indifferentiam actualitatis est praemovere intacta libertate (praebere actuale dominium libertatis), quia libertas in indifferentia activa consistit.

Prob. min. Qui potest producere substantiam actus volitionis egredientis ex voluntate libera et huius actus modum, modum libertatis, potest tollere in voluntate indifferentiam potentialitatis et suspensionis non tollendo indifferentiam actualitatis. Atqui Deus potest producere substantiam actus volitionis egredientis ex voluntate libera et huius actus modum, modum libertatis. Ergo.

¹ Potest tamen Deus ad praemovendam voluntatem adhibere instrumentum creatum (cf. n. 848, IV, 2).

Prob. mai. Sicut actus a causa secunda elicitus produci non potest a Deo (concurrente simultané) non praemovendo, ut patet ex I p., ita actus liber non potest produci nisi praemovendo intacta libertate, ut per se patet. Atqui non potest praemoveri intacta libertate nisi tollendo indifferentiam suspensionis et potentialitatis non tollendo indifferentiam actualitatis, ut patet ex supradictis. Ergo.

Prob. min. (Deus potest producere substantiam actus et modum libertatis) a) ex eo, quod Deus est causa universalis „profundens totum ens et omnes eius differentias" (S. Thom., In Perih. I lect 14), cuius proinde est producere tum actum tum modum eius; b) ex eo, quod Deus est agens infinitae efficaciae. Atqui agens infinitae efficaciae non tantum producere potest actum, sed etiam modum actus (cf. S. Thom.. S. th. I 19, 8 [vide text. cit.]). Ergo.

846. Coroll. 1. Ergo Deus est causa prima efficiens et determinans seu praedeterminans. Patet ex hac thesi et ex thesi praecedente.

2. Ergo Deus praemovendo voluntatem liberam non tantum non tollit, sed causât actuale exercitium libertatis. Hoc enim ipso, quod praemovet, non tollendo indifferentiam actualitatis, causât eam, reducendo voluhtatem ad actum suum secundum conaturalem.

3. Ergo voluntas praemovetur et praedeterminatur ad se ipsam libere movendam et determinandam, quia actus secundus voluntatis liberae est: seipsam, quatenus est in actu ad finem, libere movere et determinare quoad media et quoad finem ultimum in particulari (cf. n. 595). Voluntas mota a Deo seipsam movet formaliter, sicut intellectus, ab uno actu in alium (cf. n. 413): a volitione finis ultimi in communi ad volitionem mediorum et etiam finis ultimi in particulari.

Voluntas se movet et se determinat mediante intellectu: movet intellectum ad deliberandum, et libere acceptat aliquod iudicium practicum tamquam ultimum (cf. n. 591, 2). In hoc processu voluntas et intellectus mutuam ad invicem causalitatem exercent. Voluntas agit in intellectum efficienter, intellectus agit in voluntatem per modum causae finalis et formalis (cf. n. 598 sq.). Processus iste contingere tantum potest, quatenus voluntas supponitur in actu ad finem. Voluntas, in actu ad finem, se movet deliberatione intellectus quoad media et quoad finem ultimum in particulari. In actu autem ad finem voluntas ponitur aut actibus indeliberatis non liberis aut (ex speciali instinctu divino) actu indeliberato libero. Libertas igitur formaliter salvatur in illo actu, quo voluntas deliberatione praemissa acceptat aliquod iudicium tamquam ultimum. Hoc ipso liberam volitionem elicit (cf. n. 591, 2); hoc ipso se determinat et etiam se movet. Voluntas illo simplici actu dicitur se movere, non formaliter (quod esset seipsam reducere in actum), sed eminenter, non tantum quatenus ille actus est actio immanens ut actio (cf. n. 411 475, 1), sed speciali omnino modo, quatenus ille actus oritur dependens a voluntate non tantum actuali dominio causalitatis, sed

etiam **libertatis**. Aliquod libertatis exercitium iam in ipsa deliberatione salvatur, cum progressu deliberationis voluntas libere eligit hoc vel illo modo deliberare. Initium autem deliberationis non est liberum. At libertas etiam formaliter salvatur sine deliberatione ulla in actu indeliberato, qui procedit ex instinctu divino. Libertas enim radicatur in cognitione indifférente (cf. n. 591, 1), quae habetur deliberatione aut speciali instinctu divino, cum Deus immediate per se solum movendo intellectum in eo excitat iudicium indifferens et ita supplet deliberationem.

Respiciendo ad motionem divinam et ad sui-motionem voluntatis humanae enumeremus actus, quibus integratur libera volitio humana. — Primus actus voluntatis est circa finem: voluntas vult finem; secundus actus est volitio deliberationis; tertius actus est voluntatis moventis intellectum, ut intellectus exinde sibi imperet deliberationem. Hos actus sequitur quartus: libera electio. Ad primum actum voluntas non se movet formaliter, sed movetur (praemovetur) a Deo. Ad secundum actum se movet formaliter: mediante primo actu se reducit in actum volendae deliberationis (praemotio divina mediata: mediante primo actu voluntas a Deo praemovetur ad secundum). In tertio actu voluntas movet intellectum formaliter, i. e. reducit eum in actum deliberationis (praemotio divina mediata). Hic actus voluntatis est transiens a voluntate ad intellectum, ideo est sui-motio latius tantum. Per actum deliberationis intellectus voluntas sibi acquirit cognitionem indifferentem, quae est radix libertatis. Hi actus omnes per se non sunt liberi. Etiam volitio deliberationis non est libera, quia cognitio intellectus apparet tamquam necessario conexa cum bono hominis (cf. n. 596, 1). Deliberationem tamen sequitur electio, quae est formaliter libera, sed sui-motio tantum eminenter, quatenus hic obtinet praemotio omnino immediata et specialis omnino praedeterminatio. Deliberatio enim, i. e. cognitio intellectus, nullum potest exercere influxum efficientem in voluntatem, quo voluntas ad electionem praemoveretur. Cognitio se habet tantum tamquam causa finalis et formalis.

4. Ergo posita praedeterminatione voluntas vere habet actualem vim resistendi seu agendi et non agendi et aliter agendi, infallibiliter tamen ponet actionem, ad quam praedeterminata est, i. e. de facto numquam fiet compositio praemotionis cum non-positione finali actus. Praemotio divina totam amplitudinem voluntatis pervadit. Cum ad determinatam volitionem perducit, simul omnes in voluntate repertas potentialitates: posse non velle et posse aliud velle, in actum secundum reducit; non ita sane, ut voluntas revera resisteret et aliud vellet, sed ita, ut, ponendo actum, ad quem a Deo movetur, voluntas habeat illud posse non velle et posse aliud velle in actu secundo, quod ante praemotionem non habebat nisi in actu primo: habet actualem vim resistendi et aliud volendi. Actualiter exercet illud posse resistere, quia volitionem, ad quam a Deo movetur, libere ponit.

Idipsum etiam distinctione exprimitur famosa in hac materia: Voluntas, praemota ad agendum, potest non agere aut aliter agere in sensu diviso, non vero in sensu composito. Sensus autem compositus non significat: voluntatem cum praemotione, et sensus divisus: voluntatem sine praemotione, ut perperam interpretantur adversarii; sed stante eadem praemotione fit compositio et divisio secundum diversas formalitates seu munera in ipsa praemotione reperta, quatenus a) dat modum libertatis et b) infert infallibiliter eventum; et ita dividendo primum a secundo et respiciendo primum tantum, quod est dare modum libertatis et contingentiae, dicimus voluntatem praemotam posse non velle et aliter velle in sensu diviso, componendo vero utrumque, i. e. infallibilitatem eventus cum modo libertatis (seu positionem infallibilem actus cum non-positione eius), et considerando utrumque, dicimus voluntatem non posse non velle in sensu composito. Repugnat enim fieri compositionem praemotionis cum non-positione finali actus, secus voluntas esset praemota seu applicata determinato actui et simul non esset et deberet simul agere et non agere.

Iterum idem exprimi potest propositione dupliciter modali: „Voluntatem praemotam libere (seu contingenter) velle est necessarium seu infallibile/ In qua propositione modus contingentiae primam, modus vero necessitatis seu infallibilitatis alteram praemotionis formalitatem exprimit. Haec autem necessitas non est necessitas, sub qua non salvaretur contingentia, sed *nécessitas eminens seu infallibilitatis*, sub qua contingentia salvatur, seu quae eminenter in se continet contingentiam. Necessitas haec infallibilitatis obtinet in omni propositione modali de contingenti vera (cf. Log. n. 41).

5. Ergo sub praedeterminatione plene salvatur libertatis definitio: „Facultas seu potentia, quae positis omnibus requisitis ad agendum potest agere et non agere“, quamquam inter haec requisita etiam enumeranda est infallibilis praedeterminatio.

847. Schol. 1. Divinae motionis mira efficacia, quae infallibiliter producit volitionem liberam ex voluntate creata egredientem, illustrari potest ex actu libero divino, cuius est participatio. Sicut actus liber divinus in se immobilis, libere ita infert infallibiliter esse huic mundo, ut idem actus, in se non mutatus, posset etiam inferre esse alteri mundo, ita praemotio physica, quae est quaedam participatio transiens causalitatis et libertatis divinae, participat voluntati creatae, ut infallibiliter velit, cum modo libertatis, i. e. eadem entitas praemotionis, cum infallibiliter infert effectum a Deo volitum, simul etiam participat vim actualem resistendi et volendi oppositum. Hoc autem convenit praemotioni, non inquantum est entitas limitata, sed inquantum est virtus instrumentaria actus puri seu omnipotentiae Dei, qui eius ope sibi subicit voluntatem eamque movet.

2. Quomodo Deus dispenset motionem suam: a) Deus non arbitrarie, sed conaturaliter dispensat motionem suam; b) Deus numquam movet ad actionem malam, licet moveat ad entitatem actus mali, conaturaliter secundum indispositiones in creatura repertas (cf. n. 859 sqq.). Ipsa enim deliberatione, sollicitante obiecto malo et excitante motus complacentiae, oritur in voluntate indispositio; c) Deus, non obstante indispositione, saepe movet ad bonum, non conaturaliter nobis, sed conaturaliter sibi, quia ipse bonus est et ex malo facit bonum, convertendo dispositiones malas in bonas; d) motio ad bonum efficax potest esse instantanea, nulla praecedente deliberatione. Quo non obstante actus potest esse liber, tangente Deo intellectum et excitante iudicium indifferens et movente voluntatem ad libere acceptandum¹; e) motio ad entitatem actus mali numquam est instantanea, sed semper sequitur deliberationem inducentem indispositionem; f) non obstantibus malis habitibus et indispositionibus, Deus dat praemotionem ad bonum, facienti quod in se est: orando et adhibendo media salutis, quae tamen ipsa continentur intra ordinem causalitatis Dei efficaciter moventis.

848. *Obi. Contra I p.* vide sub n. 843.

Contra II p. 1. Voluntatem non praedeterminat, qui dat potestatem voluntati seipsam determinandi. Atqui Deus dat potestatem voluntati seipsam determinandi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui dat potestatem voluntati seipsam reducendi in actum electionis, *conc.*; qui dat potestatem voluntati eliciendi hunc actum cum dominio libertatis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui, qui dat voluntati potestatem eliciendi actum cum dominio libertatis, ita reducit voluntatem in actum seu ita eam praemovet, ut eam non praedeterminet. *Probo.* Qui praemovet voluntatem praemotione indifferente, ita voluntatem praemovet, ut eam non praedeterminet. Atqui, qui dat voluntati potestatem eliciendi actum cum dominio libertatis, praemovet voluntatem praemotione indifferente. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Praemotione, quae est indifferens, quia indifferentiam potentialitatis et suspensionis non tollit, *conc.*; praemotione, quae indifferentiam potentialitatis et suspensionis tollit, sed indifferens est, quatenus non tollit indifferentiam actualitatis, *nego. Contradist. min.* — Etiam thomistica praemotio indifferens est, quatenus indifferentiam actualitatis non tollit, sed praebet.

Contra III p. 1. Voluntas, quae delectatione seu bono delectabili cognito movetur, delectatione, i. e. finaliter, non efficienter seu physice praemovetur. Atqui voluntas delectatione movetur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae bono delectabili movetur, supposita physica praemotione, *nego*; non supposita physica praemotione, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui voluntas delectatione sola seu bono cognito delectabili movetur et praemovetur. *Probo.* Voluntas, quae cognitione boni delectabilis applicatur obiecto suo proprio, sola cognitione boni praemovetur. Atqui voluntas cognitione boni delectabilis applicatur obiecto suo proprio. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae cognitione practica (ultimo indicio practice) applicatur bono cognito finito et bono infinito inadaequate cognito, *nego*; quae visione beata, cognitione pure speculativa applicatur bono infinito adaequate cognito, *subdist.*: Ita ut hanc cognitionem seu visionem beatam sequatur necessario praemotio physica ad actum caritatis, *nego*; ita ut sequatur actus caritatis sine hac praemotione, qua physice seu efficienter praemovetur voluntas,

¹ Actus intellectus et voluntatis transcendunt tempus; ideo possunt in instanti fieri.

conc. Contradist. min.: Cognitione practice applicatur bono finito et bono infinito inadequate cognito, *conc.*; cognitione pure speculativa seu visione beata applicatur bono infinito adaequate cognito, *subdist.*: Ita ut hanc cognitionem sequatur necessario praemotio physica ad actum caritatis, *conc.*; ita ut sequatur actus caritatis sine hac praemotione, *nego.* — Cognitionis practicae supponit actum voluntatis et praemotionem physicam voluntatis, cognitio autem pure speculativa non movet voluntatem, nisi sit cognitio adaequata boni infiniti. Sed etiam haec cognitio non moveret voluntatem ad actum caritatis, si eam non sequeretur necessario praemotio, qua voluntas physice seu efficienter praemovetur.

Contra IV p. 1. Si Deus praemovet voluntatem propositione obiecti (propositione praemii vel poenae), non praemovet voluntatem per se immediate. Atqui Deus praemovet voluntatem propositione obiecti. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si Deus praemovet moraliter propositione obiecti, non praemovet physice per se immediate, *nego*; si Deus praemovet physice propositione obiecti, non praemovet physice per se immediate, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui etiam physice Deus praemovet voluntatem mediate. *Probo.* Qui physice producit gratiam mediate, etiam physice praemovet voluntatem mediate. Atqui Deus physice producit gratiam mediate: mediante sacramento, mediante humanitate Christi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Physice praemovet supernaturaliter mediante instrumento supernaturali, *conc.*; naturaliter mediante causa secunda principali naturali, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

Contra V p. 1. Non potest praemovere voluntatem liberam intacta libertate, qui tollit indifferentiam voluntatis. Atqui Deus praemovendo tollit indifferentiam voluntatis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Indifferentiam actualitatis, *conc.*; indifferentiam potentialitatis et suspensionis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui Deus praemovendo tollit indifferentiam actualitatis. *Probo.* Qui determinat ad unum, tollit indifferentiam actualitatis. Atqui Deus praemovendo determinat ad unum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui determinat ad unam actionem infallibiliter ponendam, *nego*; qui determinat ad unum tollendo indifferentiam activam, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui praemotio determinat ad unum tollendo indifferentiam activam. *Probo.* Praemotio, quae determinat ad unum ita, ut voluntas non possit non velle, determinat ad unum tollendo indifferentiam activam. Atqui praemotio determinat ad unum ita, ut voluntas non possit non velle. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ita ut voluntas non possit non velle in sensu diviso, *conc.*; in sensu composito, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui praemotio determinat ad unum ita, ut voluntas nullo modo possit non velle. *Probo.* Praemotio, quae ita determinat voluntatem, ut necesse sit voluntatem velle, ita determinat voluntatem, ut nullo modo possit non velle. Atqui praemotio ita determinat voluntatem, ut necesse sit eam velle. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Ut necesse sit voluntatem libero velle, *nego*; ut necesse sit voluntatem necessario velle, *conc.* Alio modo: Ut necesse sit voluntatem velle necessitate infallibilitatis, *nego*; necessitate coactionis aut naturae, *conc. Contradist. min.* — Haec necessitas infallibilitatis est necessitas eminens, sub qua salvatur necessarium et contingens seu liberum. Haec necessitas eminens est quasi-genus altius, sub quo continetur necessarium et contingens. Utrumque enim spectata causalitate divina seu motione divina non potest non esse, seu necessario est necessitate illa eminenti infallibilitatis. Hoc altius ponendum est in Deo, in eius causalitate et motione, quia Deus est causa prima indefectibilis et universalis, unde derivatur necessitas et contingentia.

Ad 845sq. S. Thomas: „Solus Deus potest movere voluntatem, per modum agentis, absque violentia. Hinc est quod dicitur Prov. 21, 1: „Cor regis in manu Domini, et quocumque voluerit inclinabit illud. Et Phil. 2, 13: „Deus est, qui operatur in nobis velle et perficere, pro bona voluntate. — Quidam vero, non intelligentes qualiter motum voluntatis Deus in nobis causare possit absque praeiudicio libertatis voluntatis, conati sunt has auctoritates male exponere: ut scii, dicerent, quod Deus

causât in nobis velle et perficere, inquantum causât nobis virtutem volendi, non autem sic quod faciat nos velle hoc vel illud; sicut Origines exponit in 111 Periarchon. . . . Quibus quidem auctoritatibus S. Scripturae resistitur evidenter. Dicitur enim Isaiae 26,12: „Omnia opera nostra operatus es in nobis. Domine. Unde non solum virtutem volendi a Deo habemus, sed etiam operationem. Praeterea, Hoc ipsum quod Salomon dicit: „Quocumque voluerit, vertet illud ostendit non solum divinam causalitatem ad potentiam voluntatis extendi, sed etiam ad actum ipsius. Item, Deus non solum dat rebus virtutes, sed etiam nulla res potest propria virtute agere nisi agat in virtute ipsius, ut supra [c. 67 70] ostensum est. Ergo homo non potest virtute voluntatis sibi data uti nisi inquantum agit in virtute Dei. Illud autem in cuius virtute agens agit, est causa non solum virtutis, sed etiam actus. Quod in artifice apparet, in cuius virtute agit instrumentum, etiam quod ab hoc artifice propriam formam non accipit, sed solum ab ipso applicatur ad actum. Deus igitur est causa nobis non solum voluntatis, sed etiam volendi[†] (C. g. III 88 fin.; 89). — „Liberum arbitrium est causa sui motus: quia homo per liberum arbitrium seipsum movet ad agendum. Non tamen hoc est de necessitate libertatis, quod sit prima causa sui id quod liberum est: sicut nec ad hoc quod aliquid sit causa alterius, requiritur quod sit prima causa eius. Deus igitur est prima causa movens et naturales causas et voluntarias. Et sicut naturalibus causis, movendo eas, non aufert quin actus earum sint naturales; ita movendo causas voluntarias, non aufert quin actiones earum sint voluntariae, sed potius hoc in eis facit; operatur enim in unoquoque secundum eius proprietatem (S. th. I 83, 1 ad 3). — «Potest Deus voluntatem immutare ex hoc quod ipse in voluntate operatur sicut in natura: unde, sicut omnis actio naturalis est a Deo, ita omnis actio voluntatis, inquantum est actio, non solum est a voluntate ut immediate agente, sed a Deo ut a primo agente, qui vehementius imprimit; unde, sicut voluntas potest immutare actum suum in aliud, . . . ita, et multo amplius, Deus" (Ver. 22, 8). — „Semper hoc homo eligit, secundum quod Deus operatur in eius voluntate[†] (C. g. III 92: Rursus). — Ad objectionem: «Si voluntas hominis immobiliter movetur a Deo, . . . homo non (habet] liberam electionem suorum actuum[†] respondet S. Thomas: «Deus movet quidem voluntatem immutabiliter [ex contextu: indefectibiliter et infallibiliter ad unum] propter efficaciam virtutis moventis, quae deficere non potest; sed propter naturam voluntatis motae, quae indifferenter se habet ad diversa, non inducitur necessitas, sed manet libertas[†] (Malo 6 a. un. arg. 3 et ad 3). — „Omnes effectus secundi ex eius (Dei] praedefinitione proveniunt[†] (Ver. 3,7; cf. a. 8 c. fin.). — «Huiusmodi effectus [qui ex libero arbitrio dependent]... in causa prima omnes sunt determinati[†] (Ver. 8, 12). — „A [providentia Dei] omnia sunt praedeterminata' (Qdl. XII a. 4; cf. Ver. 5, 5 ad 1; C. g. III 90 fin.; S. th. I 23, 1 ad 1; 116, 1; C. g. I 68: Amplius. — Dominium [cit. ad 870]). — «Per modum causae efficientis . . . nulla creatura . . . potest directe agere in voluntatem . . . quod Deus potest. . . . Ex parte quidem voluntatis mutare actum voluntatis non potest nisi quod operatur intra voluntatem; et hoc est ipsa voluntas, et id quod est causa esse voluntatis. . . . Unde solus Deus potest inclinationem voluntatis quam ei dedit transferre de uno in aliud, secundum quod vult (Ver. 22, 9; cf. q. 5, 10 c.: Secundum autem; II Dist. 15, 1 a. 3; dist. 25 a. 2 ad 5: Malo 3, 3 c. ad fin.; Qdl. XII a. 6; Comp. 129; S. th. I 105, 4; 106, 2; 111, 2; I-II 9, 6). — «Voluntas dicitur habere dominium sui actus non per exclusionem causae primae, sed quia causa prima non ita agit in voluntate, ut eam de necessitate ad unum determinet, sicut determinat naturam; et ideo determinatio actus relinquitur in potestate rationis et voluntatis (Pot. 3, 7 ad 13). — «Manifestum est autem quod cum aliquid movet alterum, non ex hoc ipso quod est movens, ponitur quod est primum movens: unde non excluditur. quin ab altero moveatur et ab altero habeat similiter hoc ipsum, quod movet: similiter cum aliquid movet seipsum, non excluditur, quin ab alio moveatur, a quo habet hoc ipsum, quod seipsum movet: et sic non repugnat libertati, quod Deus est causa actus liberi arbitrii (Malo 3, 2 ad 4). — «Dicitur instrumentum magis communiter, quidquid est movens ab alio

motum, sive sit in ipso principium sui motus sive non; et sic ab instrumento non oportet, quod omnino excludatur ratio libertatis; quia aliquid potest esse ab alio motum, quod tamen seipsum movet: et ita est de mente humana. (Ver. 24, 1 ad 5; cf. ad 3; Ad Rom. 9, 16 lect. 3: Semper enim actio). — **Voluntas divina** est intelligenda ut extra ordinem entium existens, velut causa quaedam **profundens totum ens et omnes eius differentias**. Sunt autem differentiae entis **possibile et necessarium**; et ideo ex ipsa voluntate divina originantur necessitas et contingentia in rebus et distinctio utriusque secundum rationem proximarum causarum; ad effectus enim, quos voluit necessarios esse, disposuit causas necessarias; ad effectus autem, quos voluit esse contingentes, ordinavit causae contingenter agentes, idest potentes deficere. Et secundum harum condicionem causarum, effectus dicuntur vel necessarii vel contingentes, quamvis omnes dependeant a voluntate divina, sicut a prima causa, quae transcendit ordinem necessitatis et contingentiae (In Perih. I lect. 14 n. 22; cf. In Met. VI lect. 3 n. 1218sq.; C. g. III 94: Inter partes autem totius universi; S. th. I 22, 4 ad 3; I-II 10, 4). — Cum voluntas divina sit efficacissima, non solum sequitur, quod fiant ea quae Deus vult fieri; sed quod eo modo fiant, quo Deus ea fieri vult. Vult autem quaedam fieri Deus necessario, et quaedam contingenter. ... Et ideo quibusdam effectibus aptavit causas necessarias, ... ex quibus effectus de necessitate proveniunt: quibusdam autem aptavit causas contingentes defectibiles, ex quibus effectus contingenter eveniunt. ... Ex hoc ipso quod nihil voluntati divinae resistit, sequitur quod non solum fiant ea, quae Deus vult fieri; sed quod fiant contingenter vel necessario, quae sic fieri vult. ... Quae fiunt a voluntate divina, talem necessitatem habent, qualem Deus vult ea habere: scii., vel absolutam, vel condicionalem tantum. Et sic, non omnia sunt necessaria absolute (S. th. I 19, 8 c. et ad 2; ad 3). — «Si Deus movet voluntatem ad aliquid, in eo possibile est huic positioni, quod voluntas ad illud non moveatur (I-II 10,4 ad 3; cf. I-II 24, 11; I 23, 6 ad 3: in sensu composito q. 14, 13 ad 3; I-II 112, 3 c.: (necessitas) infallibilitatis Cf. text, ad 839.

§ 3. De conservatione.

THESIS XLIV: Deus omnia alia a se iugiter in esse conservat immediate.

849. St. qu. — **Conservatio** in genere est influxus, in virtute cuius aliquid perdurat in esse. Conservatio distinguitur **indirecta et directa**. Conservatio indirecta seu negativa in eo consistit, quod a re removentur ea, quae ipsam destruere seu corrumpere possunt. Haec conservatio non obtinet nisi in eis, quae corruptioni obnoxia sunt, i. e. in corporibus. Conservatio directa est influxus causalis positivus, in virtute cuius res iugiter tenetur in esse, ita ut sine hoc influxu statim in nihilum decideret. Quasdam res creatas hoc modo ab aliis rebus creatis iugiter in esse dependere seu ab eis directe conservari patet. Ita accidens omne iugiter dependet a substantia materialiter-formaliter (cf. n. 739, 2), et quaedam accidentia ut actiones ab aliis accidentibus, i. e. a potentiis operativis iugiter dependent etiam efficienter. Aliae vero res, ut substantia omnis (completa), a nulla re creata directe conservantur. Substantiae vero spirituales a nulla re creata neque directe neque indirecte conservantur. Nulla enim apparet dependentia directa unius substantiae creatae (completae) ab alia in esse, et substantiae spirituales neque indirecte ab aliis dependere possunt, quia, sunt in-

corruptibiles. Possumus tamen dicere omnem rem creatam conservari a suis causis intrinsecis: a materia et forma, ab essentia et existentia. Materia facit esse formam et forma materiam, et ita iugiter faciunt esse totum seu influunt esse toti; idem dicatur de essentia et existentia. — Thesi nostra dicimus res omnes, sive eas, quae nulla mediante creatura conservantur, sive etiam eas, quae mediantibus creaturis conservantur, **immediate** a Deo conservari **directe** ita, ut sine hac causalitate divina positiva, qua iugiter in esse tenentur, in nihilum dilaberentur.

850. Prob. th. Ea Deus iugiter et immediate conservat in esse, in quibus immediate iugiter causât unionem essentiae cum existentia sub ratione entis. Atqui in omnibus aliis a se Deus iugiter et immediate causât unionem essentiae cum existentia sub ratione entis. Ergo.

Mai. patet ex conceptu conservationis directae, de qua est thesis nostra. Qui iugiter et immediate causât unionem inter essentiam et existentiam, iugiter et immediate facit essentiam habere existentiam, i. e. facit rem esse et perdurare in esse. — *Prob. min.* Quae uniuntur inter se contingenter, iugiter et immediate uniuntur a Deo sub ratione entis. Atqui in omnibus aliis a Deo, essentia et existentia uniuntur inter se contingenter. Ergo.

Min. patet ex contingentia creaturae. — *Prob. mai.* Quae uniuntur inter se contingenter, non uniuntur a se ipsis, sed ab alio, i. e. aut a creatura aut a Deo, et quidem iugiter uniuntur ab alio, quia numquam se ipsis unita sunt. Atqui a creatura non possunt uniri nisi sub ratione taleitatis, at sub ratione entis non uniuntur nisi immediate a Deo. Ergo (cf. n. 705, arg. II).

Mai. quoad 1. p. patet ex conceptu contingentiae, *quoad 2. p.* continet disiunctionem completam; *min.* patet ex eo, quod, quidquid est entitatis et causalitatis in creaturis, a Deo immediate est participatum sub ratione entis (cf. n. 835 sq.).

Ad melius penetrandum vim argumenti notetur argumentationem, qua ab unione contingenti concluditur ad conservationem ab alio, a Deo, valere de quacumque unione, etiam accidentali, sicut est qualiscumque iuxtapositio. Etiam lapides iuxtapositi iugiter ab alio, a Deo uniuntur, quia Deus iugiter facit esse non tantum singulos lapides, sed etiam illud „ubi“ et illam relationem iuxtapositionis.

Thesis etiam ex eo deduci potest, quod omnis perfectio ac proinde etiam esse rerum dependet a Deo essentialiter stricte: Quae ab aliquo dependent stricte essentialiter, ab eo immediate dependent et iugiter dependent. Iam vero omnis perfectio et ipsum esse rerum a Deo dependet essentialiter stricte (cf. n. 749, 4; 790, arg. IV; 836).

851. Coroll. 1. Ergo quae (directe) conservantur a creaturis, ut accidentia, quae conservantur a substantia, non conservantur nisi sub ratione talis entis et supponunt conservationem divinam, qua conser-

ventur sub ratione entis simpliciter. Idem dicatur de omni re creata, quatenus, ope causarum intrinsecarum, aliquo modo se ipsam conservat.

2. Ergo Deus unicuique rei intime praesens est iugiter per operationem, qua operatur in omni re, dando esse et agere et conservando. Cum enim actio in distans repugnet, Deus est in illa re, in qua operatur. Atque ita Deus „ubi“ habet spirituale (cf. n. 312) in omni re corporea seu in omni loco per operationem, qua operatur in omni loco, et dicitur esse ubique. Hoc „ubi“ tamen in Deo non est nisi relatio rationis. — Ab **ubiquitate** divina, quae est attributum, vi cuius Deus intime praesens est intra quodcumque corpus actualiter existens, distinguitur **immensitas** divina, vi cuius Deus nullo spatio mensurari potest seu in nullo spatio continetur definitive; potest enim in indefinitum creare alia corpora et alia loca et in eis esse ita, ut excedat omnia spatia umquam exstitura. Immensitas igitur ad ubiquitatem se habet quasi sicut actus primus ad actum secundum. In actu secundo autem Deus non potest esse, ubi nihil omnino est (in spatio imaginario, extra totum universum), quia, ubi nihil est, non potest acquiri „ubi“ neque praesentia ulla in actu secundo.

3. Ergo Deus super omnes res exercet absolutum dominium; quia ab eo omnia iugiter in esse dependent.

4. Ergo Deus potest (potentia absoluta) res annihilare. — **Annihilatio** fit per subtractionem concursus seu causalitatis, qua res in esse conservatur; non enim est actio positiva, cuius terminus esset nihil.

852. *Scliol.* Considerando conservationem divinam **active** ex parte Dei, conservatio est actio divina, qua res tenet in esse; considerando conservationem **passive** ex parte termini, conservatio est relatio realis praedicamentalis ad Deum tamquam ad causam. Haec relatio, quae fundatur in nexu contingenti essentiae creatae cum existentia, non distinguitur a relatione, in qua consistit creatio seu productio divina passive sumpta (cf. n. 833). Relatio igitur creationis, inquantum perdurat, est conservatio, et creatio et conservatio non distinguuntur inter se nisi secundum rationem, inquantum creatio includit respectum rationis ad non-esse praecedens, quem non includit conservatio: Conservatio est continuata creatio (seu productio divina).

853. *Obi.* 1. Qui indidit omnibus naturalem inclinationem ad conservandum esse, omnia alia a se iugiter in esse non conservat immediate. Atqui Deus indidit omnibus naturalem inclinationem ad conservandum esse. Ergo. — *Besp. Dist. mai.:* Ad conservandum esse mediante conservatione divina, *nego*; non mediante conservatione divina, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui res non indigent conservatione divina, ut perdurent in esse. *Probo.* Quae semper in eodem statu permanent, nisi aliqua causa ex eo exturbentur, et quae activitate sua iugiter seipsa in esse conservant, et quae ex natura sua non possunt non esse, non indigent conservatione divina, ut perdurent in esse. Atqui quaedam res (mineralia) semper in eodem statu permanent, nisi aliqua causa ex eo exturbentur, aliae (vivencia corporea) activitate sua iugiter seipsas in esse conservant, et

Gredt, Elem philo. II. Ed. 7.

aliae res (substantiae immateriales) ex natura sua non possunt non esse (cf. n. 357 539sq. 790, arg. III). Ergo. — *Resp. Dist. 1. et 2. membrum mai.*: Supposita conservatione et cooperatione divina, *nego*; ea non supposita, *conc. et dist. 3. membrum*: Quae ex natura sua non possunt non esse, i. e. quae ex natura sua postulant semper conservari in esse a Deo, *nego*; quae ex natura sua seipsas semper conservant in esse sine conservatione divina, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui omnes res ex natura sua seipsas conservant in esse sine conservatione divina. *Probo.* Res, quae intrinsecus in se habent esse, quo sunt et perdurant in esse, ex natura sua se ipsas conservant in esse sine conservatione divina. Atqui res omnes intrinsecus in seipsis habent esse, quo sunt et perdurant in esse. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae intrinsecus habent esse, quod contingenter cum essentia conecitur, *nego*; quod non contingenter cum essentia conecitur, *conc. Contradist. min.*

Ad 849sq. S. Thomas: «Necesse est dicere, et secundum fidem et secundum rationem, quod creaturae conservantur in esse a Deo. Ad cuius evidentiam, considerandum est, quod aliquid conservatur ab altero dupliciter. Uno modo, indirecte et per accidens, sicut ille dicitur rem conservare, qui removet corrumpens; puta si aliquis puerum custodiat, ne cadat in ignem. ... Et sic etiam Deus dicitur aliqua conservare, sed non omnia: quia quaedam sunt, quae non habent corrumpentia.... Alio modo dicitur aliquid rem aliquam **conservare per se et directe**, in quantum scii, illud quod conservatur, dependet a conservante, ut sine eo esse non possit. Et hoc modo omnes creaturae indigent divina conservatione. Dependet enim esse cuiuslibet creaturae a Deo. ita quod nec ad momentum subsistere possent, sed in nihilum redigerentur, nisi operatione divinae virtutis conservarentur in esse. ... Omnis enim effectus dependet a sua causa, secundum quod est causa eius. Sed... aliquod agens est causa sui effectus secundum fieri tantum, et non directe secundum esse. ... Aedificator enim est causa domus quantum ad eius fieri, non autem directe quantum ad esse eius. ... Simili ratione ... in rebus naturalibus ... si aliqua duo sunt eiusdem speciei, unum non potest esse per se causa formae alterius, in quantum est talis forma. ... Sed potest esse causa, ... quod haec materia acquirat hanc formam. Et hoc est esse causa secundum fieri; sicut cum homo generat hominem, et ignis ignem. ... Sicut igitur fieri rei non potest remanere, cessante actione agentis, quod est causa effectus secundum fieri; ita nec esse rei potest remanere, cessante actione agentis quod est causa effectus ... etiam secundum esse. ... Ideo, quia non habet radicem in aëre, statim cessat lumen, cessante actione solis. Sic autem se habet omnis creatura ad Deum, sicut aër ad solem illuminantem. Sicut enim sol est lucens per suam naturam, aër autem fit luminosus participando lumen a sole, non tamen participando naturam solis; ita solus Deus est ens per essentiam suam, quia eius essentia est suum esse; omnis autem creatura est ens participative, non quod sua essentia sit eius esse. ... Conservatio rerum a Deo [est] per continuationem actionis qua dat esse (S. th. I 104, 1 c. et ad 4; cf. Pot. 5, 1—2; C. g. III 65; In Io. 5, 17 lect. 2 n. 7). — „Habet [Deus] se immediate ad omnes effectus, in quantum ipse est per se causa essendi, et omnia ab ipso servantur in esse. Et secundum hos tres immediatos modos [in quantum sc. essentia divina cuilibet existenti adest ut causa essendi, et in quantum omnia in virtute ipsius agunt, et in quantum cognoscit et ordinat omnia] dicitur Deus in omnibus esse per essentiam, potentiam et praesentiam (Comp. 135; cf. 130: Adhuc, Non solum; S. th. I 8, 1 et 3). — «Deus est in omni loco, quod est esse ubique. ... Per hoc replet omnia loca, quod dat esse omnibus locis (S. th. I 8, 2). — „Deus ... non determinatur ad locum, vel magnum vel parvum. ... Sed immensitate suae virtutis attingit omnia (C. g. III 68; cf. I Dist. 27 q. 1 et 2; Qdl. XI a. 1; S. th. I 8, 4). — „Postquam iam factae sunt [res], potest [Deus] eis non influere esse, et sic esse desisterent. Quod est eas in nihilum redigere (S. th. I 104, 3; cf. q. 9, 2). — „Creaturarum naturae hoc demonstrant, ut nulla earum in nihilum redigatur (I 104, 4; cf. Ver. 5, 2 ad 6 · Pot 5, 3 et 4).

§ 4. De providentia.

THESIS XLV: In Deo est providentia, quae versatur circa creata omnia. Haec providentia, quae specialis est circa creaturam libera voluntate praeditam, ordinarie procedit secundum leges naturae, extraordinarie autem etiam miraculose potest procedere.

854. St. qu. 1. Qui producit et conservat res, non solum ponit eas extra causas, sed eodem actu etiam dirigit eas in finem aliquem (omne enim agens agit propter finem; cf. n. 772, 5), ita ut unus identique actus duplicem habeat respectum: efficientiae et finalitatis. Hucusque in causalitate divina, quatenus est creatio et concursus et conservatio, respectum efficientiae consideravimus; hac thesi finalitatis respectum consideramus, i. e. consideramus, quomodo Deus efficiendo et conservando res, eas dirigit in finem tum particularem tum universalem, qui est gloria sua (cf. n. 822, 3). Dirigit autem Deus res in finem per legem et providentiam suam. Tum lex tum providentia est ordinatio rerum in finem; sed lex est ordinatio, secundum quam creatura agere debet sive necessario: lex naturae, sive libere: lex moralis, ut consequendo finem suum particularem consequatur finem universi; providentia vero est manductio rerum ad finem, ac proinde exsequitur id, quod dictat lex, seu quod secundum legem debet fieri.

2. Lex definitur „quaedam regula ... et mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum vel ab agendo retrahitur“ (S. Thom., S. th. I-II 90, 1). — Lex potest considerari dupliciter: a) essentialiter in regulante et imperante, b) participative in regulato. Lex in regulante est dictamen practicum rationis (imperium). Suprema lex est lex aeterna, divina, quae definitur a S. Thoma «ratio divinae sapientiae secundum quod est directiva omnium actuum et motionum» (I-II 93, 1). Legis aeternae duplex est participatio in creaturis: lex naturalis (moralis) et lex naturae seu lex physica. Creaturis enim intellectualibus lex aeterna participatur intellectualiter, quatenus cognoscunt, quid agendum sit et quid omittendum, creaturis irrationalibus naturaliter, quatenus naturaliter determinantur ad agendum secundum legem aeternam. Lex igitur naturae est naturalis inclinatio, creaturae impressa ab auctore naturae ad determinato modo agendum secundum legem aeternam. Patet hanc inclinationem non esse concipiendam per modum motionis mere passivae, quasi creatura ab auctore naturae mere passive moveretur, id quod occasionalismum saperet, sed est vere naturalis, quatenus efficit, ut ipsa creatura agat secundum legem aeternam.

Duo sunt genera legum physicarum. Quaedam immediate efflorescunt ex rei essentia secundum se spectata. Hae leges a rerum naturis realiter non differunt, sed sunt ipsa rei natura, quatenus seipsa est determinata ad sic et non aliter (ope virium suarum) agendum (gravitas, affinitas chimica). Aliae sunt leges, quae, suppositis primis, resultant

ex determinata, sed contingenti corporum dispositione, ad quas pertinent leges, quae corporum coelestium motus regunt.

3. **Providentia** a S. Thoma definitur: „ratio ordinandorum in finem[§] (S. th. I 22, 1), intelligendo ordinationis nomine actualem manuductionem in finem, non ordinationem tantum per modum obligationis seu legis. Providentia est pars principalis inter partes intégrales, quibus constituitur, tamquam totum intégrale, virtus prudentiae cf. n. 960). Ad providentiam aliae duae partes prudentiae ordinantur: memoria praeteritorum et intelligentia praesentium, prout ex praeteritis memoratis et praesentibus intellectis coniectamus de futuris providendis. Est autem proprium prudentiae (et providentiae) ordinare in finem sive ea, quae spectant ad ipsum ordinantem (ita dicitur homo prudens, qui bene ordinat actus suos ad finem vitae suae), sive ea, quae spectant ad subditos sibi in familia vel in civitate. Et secundum hoc distinguitur monastica et oeconomica et politica prudentia et providentia tamquam partes subiectivae seu species prudentiae et providentiae. In Deo autem non est prudentia nec providentia, qua regat actus proprios, cum in Deo nihil sit in finem ordinabile; ipse enim est sibi suus finis ultimus. Providentia igitur divina non est nisi de aliis. Et dicimus in thesi eam esse de omnibus rebus creatis.

Sicut lex, ita providentia potest considerari: a) essentialiter in regulante et imperante, b) participative in regulato. Providentia priori modo considerata, formaliter est imperium, in virtute cuius omnia manuducuntur in finem. Quod tamen essentialiter supponit volitionem finis et cognitionem mediorum et consilium et electionem unius medii determinati. Altero modo considerata dicitur **gubernatio** et est idem imperium, quatenus est virtualiter transiens et executio ordinis in intellectu practice praeconcepti. Ex quo sequitur gubernationem divinam esse in tempore, cum providentia divina sit aeterna. Patet providentiam divinam non esse indeterminatam et mutabilem sicut providentia humana, sed omnino determinatam et immutabilem, tum quoad media tum quoad finem in particulari (praedestinatio).

4. **Miraculum** in sensu strictissimo est opus sensibile superans ordinem totius naturae creatae. Est „opus §ensibile ut hominibus possit innotescere. Ideo transsubstantiatio non est miraculum, quamquam superat ordinem totius naturae creatae. Etiam creatio, conservatio, concursus divinus non sunt miracula, quia primo constituunt ordinem naturae, non vero hunc ordinem superant. Miraculum supponens naturam eiusque vires et leges, contra et ultra eas procedit. Ideo solum Deum auctorem habere potest. Miracula in hoc strictissimo sensu sunt inter alia: resuscitatio mortui et compenetratio corporum. Miraculum in sensu minus stricto est opus, non quidem superans ordinem totius naturae creatae, sed superans ordinem totius naturae sensibilis, quod Deum auctorem habet saltem moraliter, qua-

tenus fit ordinatione divina. Exemplo sit transitus Israelitarum per mare rubrum: Stagnatio aquarum contingere poterat causalitate efficiente Dei aut etiam angelorum, quin aliquid agatur contra leges naturae. In utroque sensu miraculum est medium extraordinarium divinae providentiae. Miracula praesertim deserviunt ad confirmandam veritatem praedicatam et ad demonstrandam sanctitatem sanctorum. Ad hoc autem requiritur, ut ab hominibus cognosci possint tamquam miracula. Ut factum aliquod cognoscatur tamquam miraculosum, necesse non est cognoscere omnes vires naturae. Etiam sine hac perfectissima naturae cognitione multoties cum certitudine cognosci potest, factum aliquod ordinem totius naturae creatae aut saltem ordinem totius naturae sensibilis excedere; certum est, mortuum ex viribus naturae reviviscere non posse, lapidem in panem mutari non posse, crus fractum subito sanari non posse, hominem futura contingentia praedicere non posse. Factum autem aliquod revera provenire a Deo et non a spiritu aliquo maligno, cum certitudine colligi potest ex circumstantiis et ex fine.

5. Adversarii sunt: a) Pantheistae, qui vi systematis ad fatalismum deducuntur, i. e. ad necessitatem, cui subicitur ipse Deus, quo tollitur tum providentia tum miraculorum possibilitas; b) Deistae (J Toland [1670—1722], M. Tindal [1653—1733], Th. Chubb [1679—1747], Shaftesbury [1671—1713], H. de Cherbury [1581—1648], Voltaire [1694—1778], Reimarus [1694—1768]), qui admittunt quidem Deum distinctum a mundo et creatorem mundi, quem tamen aut nullam omnino aut nullam supernaturalem circa mundum providentiam gerere dicunt. Secundum modum loquendi recentium **Deistis** opponuntur **Theistae**, qui providentiam admittunt.

855. Prob. th. I p. (In Deo est providentia, quae versatur circa creata omnia). — In agente per intellectum et voluntatem, a quo res omnes procedunt secundum esse et agere, est etiam imperium, quod res ordinat et ducit ad finem seu ratio ordinandorum in finem. Atqui ratio ordinandorum in finem est providentia. Ergo.

Min. patet ex st. qu., *niai*, ex indole agentis per intellectum et voluntatem. Cum enim omne agens agat propter finem, agens per intellectum agit propter finem elective seu formaliter, ordinando media ad finem secundum ordinem praeceptorum mediorum ad finem (cf. n. 772, 5).

Prob. II p. (Haec providentia specialis est circa creaturam libera voluntate praeditam). — Specialis est providentia, quae est secundum legem moralem. Atqui providentia divina circa creaturas libertate praeditas est secundum legem moralem. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Prob. niai.* Providentia specialis est, quae est secundum concursum omnino specialem. Atqui providentia secun-

dum legem moralem est secundum concursum omnino specialem, ut patet ex th. XLIII. Ergo.

Proh. III p. (Ordinarie procedit secundum leges naturae). — Providentia, quae ordinarie versatur circa res conservando eas et concurrento secundum naturas earum, ordinarie procedit secundum leges naturae. Atqui providentia divina ordinarie versatur circa res conservando eas et concurrento secundum naturas earum. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* a) ex experientia: Videmus ordinarie res esse et agere secundum naturas suas; ergo Deus seu providentia divina ordinarie versatur circa res conservando eas et concurrento secundum naturas earum; b) a priori: Si providentia divina ordinarie non versaretur circa res conservando eas et concurrento secundum naturas earum, Deus sibi ipse contradiceret, quatenus vellet esse has naturas, quibus conveniunt hae proprietates et hae actiones, et tamen eas cum his proprietatibus non conservaret et conaturaliter non concurreret cum eis.

Prob. IV p. (Extraordinarie autem etiam miraculose potest procedere). — vProvidentia divina, quae potest aliquid agere supra et contra et praeter naturam, miraculose procedere potest. Atqui providentia divina extraordinarie potest aliquid agere supra et contra et praeter naturam. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Providentia divina, quae habet absolutum dominium super naturam et vires eius, potest aliquid agere supra et contra et praeter naturam. Atqui providentia divina habet absolutum dominium super naturam et vires eius. Ergo.

Mai. per se patet, *min.* ex thesibus immediate praecedentibus.

856. Coroll. 1. Ergo leges naturae dependent non tantum a conditionibus, quae se tenent ex parte causarum secundarum (subiectum proportionatum agenti, applicatio; cf. n. 342), sed etiam a conditionibus, quae se tenent ex parte causae primae, quae sunt concursus divinus tum praevius tum simultaneus; quia deficiente concursu non sequitur actio, etiam datis omnibus ex parte causarum secundarum requisitis.

2. Ergo duplex est providentia: communis seu physica et specialis seu moralis. Providentia communis seu physica est aut ordinaria aut miraculosa, providentia specialis seu moralis est aut naturalis aut supernaturalis. Haec est manductio creaturae rationalis ad finem supernaturalem, de qua agit Theologia.

Providentia physica fit mediante creatione, dispositione rerum inter se (systemata stellarum, terra sedes viventium; cf. n. 362), conservatione, concursu. Providentia moralis praesertim fit mediante lege morali, et non in physica tantum, sed etiam in morali motione divina consistit. Deus physice (efficienter) movet creaturam rationalem ad

legem moralem cognoscendam, quo ipso moraliter (finaliter) movetur, i. e. invitatur et disponitur ad legem observandam; quam dispositionem sequitur motio divina physica, qua movetur creatura, ut revera recte agat, aut aliquando etiam, propter indispositiones obortas, motio ad entitatem actus mali, quae tamen ipsa, quia actualem libertatem non aufert, sed tribuit, sufficiens confert auxilium ad oppositum actum virtutis ponendum.

Distinguitur etiam providentia divina **immediata** et **mediata**. Providentia divina semper immediata est, quatenus concursus Dei simultaneus et, quoad voluntatem, etiam concursus physicus praevius, semper est immediatus. Providentia physica secundum quid mediata dici potest, quatenus concursus praevius in ordine physico non est semper immediatus, i. e. non fit semper exclusis aliis suppositis subordinatis (cf. n. 842, 2). Providentia moralis est mediata, quatenus voluntas hominis **moraliter** dirigitur ministerio aliorum hominum (aut etiam angelorum).

857. Schol. Dotes providentiae divinae sunt: universalitas, infallibilitas, suavitas. Providentia divina est **universalis**, i. e. versatur circa omnia, quae sunt extra Deum, tam circa maxima quam circa minima. Providentia divina est **infallibilis**, i. e. semper attingit finem suum, qui est gloria Dei. Patet ex infinita efficacia divinae voluntatis, quae numquam frustrari potest volito suo. Providentia divina est **suavis**, i. e. conaturaliter movet causas secundas secundum naturas earum, ita ut sequatur effectus, infallibiliter quidem, sed modo congruente naturae uniuscuiusque, necessario vel libere.

Ex dictis sequitur relate ad providentiam divinam non dari casum (cf. n. 773) et nihil exire posse extra ordinem divinae providentiae. Quomodo ipsa peccata includantur in ordine divinae providentiae, patet ex n. 862.

858. Obi. Contra I et II p. 1. Perfectio mixta non est in Deo. Atqui providentia est perfectio mixta. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.;* Providentia secundum se, prout est ratio ordinandorum in finem seu imperium ordinans res in finem, *nego;* providentia, prout complectitur consilium seu inquisitionem, quae in nobis praecedit hoc imperium, *conc. Dist. consq.*

2. Atqui haec providentia est inutilis et superflua. *Probo.* Inutilis et superflua est providentia tum circa ea, quae necessitate subduntur, quae non indigent providentia, tum circa creaturas libero arbitrio praeditas, quae sibi ipsae provident. Atqui providentia haec divina esset ex una parte circa ea, quae necessitate subdantur, et ex altera parte circa creaturas libero arbitrio praeditas. Ergo. — *Resp. Dist. maioris 1. membrum;* Quae necessitate subduntur physica ita, ut in esse et agere dependeant a Deo, *nego;* quae necessaria essent absolute et independentia a Deo. *conc. Dist. 2. membrum:* Quae sibi ipsae provident sub Dei providentia speciali, *nego;* quae sibi providerent independenter a Deo, *conc. Contradist. min.*

Contra III p. Non procedit ordinarie secundum leges naturae providentia, quae omnia ordinat ad finem supernaturalem. Atqui providentia divina omnia ordinat ad finem supernaturalem. Ergo. — *Resp. Dût. mai.:* Quae omnia ad finem supernatu-

ralem ordinat, suspendendo ordinarie leges naturae, *conc.*; ordinarie non suspendendo, *nego*. *Contradist. min.* — Gratia non tollit, sed supponit naturam.

Contra IV p. 1. Providentia, quae non potest mutare naturas rerum, non potest miraculose procedere. Atqui providentia divina seu Deus non potest mutare naturas rerum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae non potest mutare naturas in praedicatis suis essentialibus, potest tamen eas mutare in modo operandi earum, *nego*; quae neque potest mutare modum operandi rerum, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui Deus seu providentia divina neque potest mutare modum operandi rerum, ut miraculose seu praeternaturaliter operentur. *Probo*. Qui non potest mutare res nisi secundum potentiam, quae rebus ipsis convenit, non potest mutare modum operandi rerum, ut praeternaturaliter operentur. Atqui Deus non potest mutare res nisi secundum potentiam, quae rebus ipsis convenit. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui potest mutare res secundum potentiam naturalem tantum, *conc.*; qui potest mutare res etiam secundum potentiam oboedientialem, *nego*. *Contradist. min.* -- Potentia oboedientialis est potentia, secundum quam creatura omnis oboedit Deo, ita ut in ea et mediante ea efficere possit, quidquid non repugnat. Haec potentia mere passiva est et in pura non-repugnantia consistit.

3. Atqui Deus seu providentia divina nullo modo potest mutare res, ut aliquid praeternaturaliter seu miraculose operentur. *Probo*. Qui mutat res, ut praeternaturaliter operentur, agit contra ordinem rebus a Deo inditum. Atqui Deus non potest agere contra ordinem rebus ab ipso inditum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Agit contra ordinem particularem subiectum ordini universali, *conc.*; agit contra ordinem universalem, *nego*. *Contradist. min.*

Ad 854 sqq. S. Thomas: „Provi d e n t i a respicit ordinem ad finem ; et ideo, quicumque causam finalem negant, oportet quod negent per consequens providentiam.... Sed haec positio hoc modo a philosophis improbatur. Causae enim materialis et agens, inquantum huiusmodi, sunt effectui causa essendi ; non autem sufficiunt ad causandum bonitatem in effectui, secundum quam sit conveniens et in seipso, ut permanere possit; et in aliis, ut opituletur; verbi gratia, calor de sui ratione, quantum de se est, habet dissolvere; dissolutio autem non est conveniens et bona, nisi secundum aliquem certum terminum et modum ; unde, si non poneremus aliam causam praeter calorem et huiusmodi agentia in natura, non possemus assignare causam, quare res convenienter fiant et bene. Omne autem, quod non habet causam determinatam, casu accidit. Unde oporteret, secundum positionem praedictam, ut omnes convenientiae et utilitates, quae inveniuntur in rebus, essent casuales. . . . Hoc autem non potest esse; ea enim, quae casu accidunt, proveniunt ut in minori parte; videmus autem huiusmodi convenientias et utilitates accidere in operibus naturae aut semper aut in maiori parte ; . . . et ita oportet, quod procedant ex intentione finis. Sed id, quod intellectu caret vel cognitione, non potest directe in finem tendere, nisi per aliquam cognitionem ei praestituatur finis et dirigatur in ipsum. Unde oportet, cum res naturales cognitione careant, quod praeexistat aliquis intellectus, qui res naturales in finem ordinet, ad modum, quo sagittator dat sagittae certum motum, ut tendat ad determinatum finem; unde . . . omne opus naturae dicitur a philosophis opus intelligentiae. Et sic oportet, quod per providentiam illius intellectus, qui praedictum ordinem naturae indidit, mundus gubernetur. Et assimilatur providentia ista, qua Deus mundum gubernat, providentiae oeconomicae, qua quis gubernat familiam, vel politicae, qua quis gubernat civitatem aut regnum, per quam aliquis actus aliorum ordinat in finem, non enim potest esse in Deo providentia respectu sui ipsius, cum quidquid est in eo, sit finis, non ad finem⁴ (Ver. 5, 2). — pPatet, quomodo providentia se habet ad alia, quae de Deo dicuntur. Scientia enim communiter se habet ad cognitionem finis, et eorum quae sunt ad finem ; per scientiam enim Deus scit se et creaturas; sed providentia pertinet tantum ad cognitionem eorum quae sunt ad finem, secundum quod ordinantur in finem ; et ideo providentia includit et scientiam et voluntatem ; sed tamen essentialiter in cognitione manet, non quidem spe-

culativa, sed practica. Potentia autem executiva est providentiae; unde actus potentiae praesupponit actum providentiae, sicut dirigentis; unde in providentia non includitur potentia sicut voluntas' (Ver. 5, 1). — .In Deo lex aeterna non est providentia, sed providentiae quasi principium' (l. c. ad 6). — ,Ad (providentiae) curam duo pertinent: scii, ratio ordinis, quae dicitur providentia et dispositio; et executio ordinis, quae dicitur gubernatio. Quorum primum est aeternum, secundum temporale' (S. th. I 22, 1 ad 2). — .Secundum unam artem Dei gubernantis, res diversimode gubernantur, secundum earum diversitatem. Quaedam enim . . . sunt per se agentia, tamquam habentia dominium sui actus: et ista gubernantur a Deo non solum per hoc, quod moventur ab ipso Deo in eis interior operante, sed etiam per hoc, quod ab eo inducuntur ad bonum et retrahuntur a malo per praecepta et prohibitiones, praemia et poenas. Hoc autem modo non gubernantur a Deo creaturae irrationales, quae tantum aguntur, et non agunt' (S. th. I 103, 5 ad 2). Cf. I Dist. 39 q. 2; C. g. III 64 sqq.; De subst. sep. c. 13—15 (al. 11—14); Comp. 123sq. 127 130 ad 133. — De miraculo cf. S. Thom., II Dist. 18, 1 a. 3; Pot. 6, 1—5 9; C. g. III 101—103; In Matth. 24 n. 3: Sed est quaestio; In Io. 10, 21 lect. 5 n. 1: Sciendum; In II Thess. 2, 9 lect. 2; Comp. 136; S. th. I 105, 6—8; 110, 4; 114, 4; I-II 113, 10; II-H 178, 2; III 43sq. — De mente Aristotelis quoad providentiam Dei vide text, ad 821.

ARTICULUS III.

DE OPERATIONE POTENTIAE DIVINAE CIRCA MALUM.

THESIS XLVI: Malum, quod est privatio entitatis debitae, causatur a Deo per accidens, malum vero, quod est defectus actionis creatae formaliter sumptum, nullo modo causatur a Deo, sed a creatura tantum, materialiter vero sumptum, causatur a Deo.

859. St. qu. 1. Malum possumus dupliciter considerare: a) in genere, prout est privatio entitatis debitae; b) specialiter, prout est in actione, sive haec actio sit physica sive metaphysica seu causalitas virtualiter tantum.

Malum, quod consistit in defectu actionis, aut ita praehabetur in actu primo, in virtute agendi, ut ex ea necessario resultet in actum secundum: actio deficiens **necessaria** (exemplo sit mala ciborum digestio ex stomachi morbo); aut ita praehabetur in actu primo, ut non necessario, sed libere derivetur in actum secundum: actio deficiens **libera**. Haec si deficit a regula morum, est peccatum seu actio **moraliter** mala, cum actio deficiens necessaria et actio deficiens libera, non tamen deficiens a regula morum, sint **physice** tantum malae. Actio peccaminosa in actu primo praehabetur ratione pravae dispositionis (quae est aut passio aut habitus), super quam tamen voluntas dominium habet, ita ut possit eam abicere et in aliam transmutare (cf. n. 593 969 sqq.).

2. Ad actionem causa potest se habere dupliciter: a) ita ut attingat actionem sub contracta ratione actionis et „ut quo' seu tamquam accidens, quo causa haec constituitur agens, et modum sub quo procedit ab ea; b) ita ut attingat actionem non sub contracta ratione actionis et „ut quo', sed sub ratione universalissima entis et .ut quod'. Priore modo actio terminat causalitatem creaturae, altero modo causalitatem

Dei, ut patet ex n. 830 sqq. Actio igitur creaturae non terminat causalitatem Dei tamquam id, quo Deus constituitur agens, seu tamquam modus, sub quo procederet a Deo, sed pure tamquam aliquid (aliquid ens), quod est a Deo participatum et procedit a Deo non sub limitata ratione actionis, sed sub illimitata ratione entis. Ita actio vegetandi sub limitato modo actionis vegetandi non est nisi a vi vegetativa tamquam accidens eius et ratio, sub qua procedit ab ea; constituitur enim vis vegetativa vegetative agens per actionem suam; a Deo vero est sub ratione entis, qui proinde, producendo hanc actionem, non constituitur vegetative agens, sed producens esse.

Sicut causa secunda actione sua constituitur agens, ita actione defectuosa constituitur defectuose agens seu deficiens agendo, in quo consistit formale actionis defectuosae seu formale peccati et malitia eius, si actio est actio libera deficiens a regula morum. Est igitur **formale** actionis malae ipsum „deficere” causae defectibilis, quae agendo deficit, seu actio, prout fundat privationem entitatis debitae; et formale actionis **liberae** deficientis a **regula morum** seu formale **peccati** est actio libera, prout fundat privationem conformitatis cum regula morum. Contra **materiale** actionis malae seu materiale peccati est actionis entitas absolute considerata, non prout constituit causam agentem et deficientem seu non prout fundat privationem.

3. Adversarii theseos sunt ex uno extremo Dualistae, qui „non consideraverunt causam universalem totius entis, sed particulares tantum causas particularium effectuum” et „nesciverunt reducere causas particulares contrarias in causam universalem communem. Et ideo usque ad prima principia contrarietatem in causis esse indicaverunt” (S. Thom., S. th. I 49, 3), ac propterea Deum nullo modo esse causam mali docebant, ponendo duo prima principia, alterum bonum, alterum malum. Ex altero extremo sunt Calvinistae, qui Deum simpliciter auctorem peccati faciunt.

860. Prob. th. I p. (Malum, quod est privatio entitatis debitae, causatur a Deo per accidens). — Quod est causa omnis entis finiti, est per accidens etiam causa privationis entitatis in aliquo ente repertae. Atqui Deus est causa omnis entis finiti. Ergo.

Mai. per se patet, *min.* ex n. 835 sqq.

Prob. II p. (Malum, quod est defectus actionis creatae formaliter sumptum, nullo modo causatur a Deo, sed a creatura tantum, materialiter vero sumptum, causatur a Deo). — Malum, quod est defectus actionis debitae, ab eo non causatur formaliter, sed materialiter tantum, a quo attingitur sub ratione entis et „ut quod” tantum, ab eo vero causatur formaliter, a quo attingitur sub ratione actionis et „ut quo”. Atqui malum, quod est defectus actionis creatae, a Deo attingitur sub ratione entis et „ut quod” tantum, a creatura vero sub ratione actionis et „ut quo”. Ergo.

Tum *mai.* tum *min.* patent ex st. qu.

861. Coroll. Ergo Deus non est causa peccati, ne per accidens quidem, quia nullo modo concurrat ad formale peccati, sed ad materiale tantum, id quod valet tum de concursu simultaneo tum de concursu praevio. Ad peccatum proinde Deus mere **permissive** se habet. Cum enim Deus aliquando movet ad entitatem actus mali (propter indispositiones in creatura abortas), **permittit** peccatum, quod posset impedire, movendo, non obstante indispositione, ad actum bonum. Creatura vero deficiens a regula morum est causa peccati **per accidens**. Quia enim per se causât actionem sub limitata ratione actionis, per accidens eam causât, ut est actio deficiens.

862. Schol. Cur Deus per accidens causet malum, quod est privatio entitatis debitae, et permittat malum, quod est defectus actionis creatae, et speciatim malum morale. — Deus **conaturaliter** causât per accidens malum, quod est privatio entitatis debitae, et permittit malum, quod est defectus actionis creatae, et speciatim malum morale, a) quia utrumque est sequela naturalis limitationis creaturae, b) quia utrumque ordinatur ad finem, quem Deus intendit creando mundum, qui finis est bonum divinum participandum seu repraesentandum seu gloria Dei. — Ad a) Limitationem per essentiam (quatenus creatura omnis est „esse“ receptum in essentia et limitatum ab ea) sequitur defectibilitas et speciatim defectibilitas a regula morum, quatenus creatura seu ens finitum non est identificata cum regula morum, a qua proinde deficere potest. Limitationem per materiam sequitur corruptibilitas, mors. Utramque limitationem sequitur dispositio inducens ad peccatum, quae est passio aut habitus aut inclinatio naturalis. Ad b) In mundo corporeo inferius, quatenus ad superius ita ordinatur, ut in bonum eius corrumpatur, maxime confert ad bonum divinum participandum seu ad gloriam Dei: ita elementa ordinantur ad mixta, mineralia ad plantas, mineralia et plantae ad animalia et totus mundus corporeus infra hominem ad hominem (cf. n. 989). Hominum autem mala physica conferunt ad exercitium virtutis patientiae, similiter peccata: Sine saevitia tyranni non esset patientia martyrum. Peccata, quatenus remissa, manifestant misericordiam Dei, quatenus punita, iustitiam.

863. *Obi. Contra I p.* Non causatur a Deo per accidens, quod causatur per accidens ex imperfectione causae. Atqui malum, quod est privatio entitatis debitae, causatur per accidens ex imperfectione causae. Ergo. — *liesp. Dist. mai.*: Quod causatur ex imperfectione causae particularis, *nego*; quod causaretur ex imperfectione causae universalis, *conc. Contradist. min.* — Malum, quod est privatio entitatis debitae, causatur per accidens ex imperfectione causae particularis, quae agendo deficit et ita producit effectum privatum entitate debita, sed causatur ex **perfectione** causae universalis, quae conaturaliter concurrat cum causis particularibus, ordinando etiam malum ad bonum universi.

* In primo peccato angelorum naturalis inclinatio ad finem ultimum naturalem, supposita elevatione ad finem ultimum supernaturalem obscure per fidem cognitum, occasionem constituit, quae induxit inconsiderationem, quam secutum est peccatum.

Contra II p. 1. Qui causât totam entitatem actionis creatae, causât etiam malum formaliter sumptum, quod est defectus actionis creatae. Atqui Deus causât totam entitatem actionis creatae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui causât entitatem sub ratione entis, *nego*; qui causât sub ratione actionis et actionis deficientis, *conc.* *Contra-dist. min.*

2. Atqui etiam qui causât actionem sub ratione entis est causa malitiae actionis. *Probo.* Qui causât id, cui necessario annexa est malitia actionis, est causa malitiae actionis. Atqui etiam qui causât actionem sub ratione entis, causât id, cui necessario annexa est malitia actionis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Cui annexa est malitia absolute, *conc.*; cui annexa est non absolute, sed cui, prout est a principio deficiente, annexa est malitia, *nego*, *Contradist. min.* — Malitia annexa est actioni, ut actio est, i. e. ut est a creatura, quae actione constituitur agens et deficiens, et libere deficiens, si agitur de malitia peccati.

3. Atqui etiam qui causât entitatem, cui solummodo, prout est a principio deficiente, annexa est malitia, est causa malitiae actionis et peccati. *Probo.* Qui permittit malitiam, cum possit eam impedire, est causa malitiae. Atqui qui causât entitatem, cui, prout est a principio deficiente, annexa est malitia, permittit malitiam, cum possit eam impedire. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui tamquam provisor universalis conaturaliter permittit malitiam propter bonum universi, *nego*; qui tamquam provisor particularis permittit malitiam, *conc.* *Conc. min.*; *dist. consq.*: Si tamquam provisor universalis conaturaliter permittit malitiam propter bonum universi, *nego*; si tamquam provisor particularis permittit malitiam, *conc.*

Ad 860. S. Thomas: „Malum quod in defectu actionis consistit, semper causatur ex defectu agentis. In Deo autem nullus defectus est, sed summa perfectio. . . . Unde malum, quod in defectu actionis consistit, vel quod ex defectu agentis causatur, non reducitur in Deum sicut in causam. Sed malum quod in corruptione rerum aliquarum consistit, reducitur in Deum sicut in causam. Et hoc patet tam in naturalibus quam in voluntariis. Dictunrest enim, quod aliquod agens, inquantum sua virtute producit aliquam formam, ad quam sequitur corruptio et defectus, causât sua virtute illam corruptionem et defectum. Manifestum est autem, quod forma quam principaliter Deus intendit in rebus creatis, est bonum ordinis universi. Ordo autem universi requirit, ut supra [22, 2 ad 2; 48, 2] dictum est, quod quaedam sint, quae deficere possint, et interdum deficient. Et sic Deus, in rebus causando bonum ordinis universi, ex consequenti, et quasi per accidens, causât corruptiones rerum (S. th. I 49, 2). — „Effectus causae secundae deficientis reducitur in causam primam non deficientem, quantum ad id quod habet entitatis et perfectionis: non autem quantum ad id quod habet de defectu. Sicut quidquid est motus in claudicatione, causatur a virtute motiva; sed quod est obliquitatis in ea, non est ex virtute motiva, sed ex curvitate cruris. Et similiter quidquid est entitatis et actionis in actione mala, reducitur in Deum sicut in causam; sed quod est ibi defectus, non causatur a Deo, sed ex causa secunda deficiente (1. c. ad 2). — „Actus peccati et est ens, et est actus; et ex utroque habet quod sit a Deo. Omne enim ens, quocumque modo sit, oportet quod derivetur a primo ente. . . . Omnis autem actio causatur ab aliquo existente in actu; quia nihil agit nisi secundum quod est actu: omne autem ens actu reducitur in primum actum, scii. Deum, sicut in causam, qui est per suam essentiam actus. Unde relinquitur quod Deus sit causa omnis actionis, inquantum est actio. Sed peccatum nominat ens et actionem cum quodam defectu. Defectus autem ille est ex causa creata, scii, libero arbitrio, inquantum deficit ab ordine primi agentis, scii. Dei. Unde defectus iste non reducitur in Deum sicut in causam, sed in liberum arbitrium. . . . Et secundum hoc, Deus est causa actus peccati; non tamen est causa peccati: quia non est causa huius, quod actus sit cum defectu (S. th. I-II 79, 2; cf. a. 1; I 19. 9; 48, 6 c.; Secunda ratio; II Dist. 37, 2 a. 2 [cit. ad 836]; q. 3 a. 1; Ver. 3, 4 ad 5; Malo 1, 5 c.: Secunda ratio; q. 3, 2; C. g. III 71; Comp. 141 sq.; In Io. 9, 3 lect. 1 n. 3; Ad Rom. 9, 17 lect. 3: Alio modo potest).

QUAESTIO 111: De scientia divina.

THESIS XLVII: Deus alia a se omnia perfecte cognoscit non in seipsis, sed in seipso.

864. St. qu. 1. Thesis agit de obiecto secundario intellectus divini, cuius cognitio, utpote per causam (cf. infra coroll. et schol.), constituit attributum scientiae divinae. Hoc attributum distinguitur cum fundamento in re ab intelligere actualissimo, quod versatur circa obiectum primum intellectus divini, circa essentiam divinam, et ipsius huius essentiae constitutivum est (cf. th. XXXIII).

2. Dicimus Deum cognoscere alia a se omnia perfecte, i. e. cognitione perfectissima, quae est comprehensiva (cf. n. 15). Dicimus Deum cognoscere alia a se non in seipsis, i. e. non per se primo seu immediate, ita ut cognitio Dei immediate terminaretur in alia a se, sed in seipso, i. e. in essentia divina et mediante essentia divina prius cognita.— In thesi possumus tres distinguere partes: I pars factum statuit Deum cognoscere alia a se, II pars latitudinem huius cognitionis exprimit asserendo Deum omnia alia a se cognoscere, III pars modum enuntiat, secundum quem Deus omnia alia a se cognoscit, i. e. perfecte et non in seipsis, sed in seipso.

3. Tamquam adversarius primae partis a quibusdam citatur Aristoteles, qui tamen revera non docuit Deum non cognoscere alia a se, sed solum, eum haec non cognoscere per se primo seu in seipsis, sed in seipso (cf. text, infra cit.). Dei scientiam limitabat Cicero (106 ad 43), qui docebat Deum non cognoscere futura libera; Algazel a scientia Dei subtrahebat singularia.

865. Prob. th. *Arg. I* (indirectum). Si imperfectionem arguit, non cognoscere alia a se aut non cognoscere omnia aut non perfecte ea cognoscere et non in seipso, sed in seipsis, Deus alia a se omnia perfecte cognoscit, non in seipsis, sed in seipso. Atqui imperfectionem arguit, non cognoscere alia aut non cognoscere omnia aut non perfecte ea cognoscere et non in seipso, sed in seipsis. Ergo.

Mai. ex eo ostenditur, quod a Deo eliminanda est omnis imperfectio. — *J/m. quoad 1. 2. 3. p.* per se patet, *quoad 4. p.* (imperfectio- nem arguere in Deo, si cognosceret alia a se in seipsis et non in seipso) probatur: Intellectus divinus, qui cognosceret alia a se in seipsis, eundem essendi modum haberet quam alia a se. Atqui intellectum divinum eundem essendi modum habere quam alia a se, imperfectio- nem arguit. Ergo.

Min. per se patet, *mai.* ex dictis in Phil. nat. n. 466, 2; 552: Quae cognoscuntur in seipsis et non in alio prius cognito, per se primo cognoscuntur, ac proinde obiectum constituunt formale proprium, quocum

1 Etiam Averrhoi attribuitur haec doctrina, sed immerito; cf. R. Marcone, Historia philos. II, n. 346 nota 4.

cognoscens eundem essendi modum habere debet. Intellectus divinus cognosceret cognitione non excedente, sed limitata et commensurata rebus finitis. At omnino requiritur, ut intellectus divinus, tamquam intellectus infinite perfectus, omnia cognoscat cognitione excedente, infinite perfecta, i. e. ut omnia cognoscat in cognitione essentiae divinae.

Arg. II (directum). 'Qui perfectissime est alia a se omnia immaterialiter, non per informationem, sed per identitatem, cognoscit alia a se omnia perfecte, non in seipsis, sed in seipso. Atqui Deus perfectissime est alia a se omnia immaterialiter, non per informationem, sed per identitatem. Ergo.

Mai. per se patet: Esse perfectissime alia a se immaterialiter est cognoscere alia a se perfecte; esse alia a se immaterialiter per identitatem est cognoscere alia a se non in seipsis, sed in seipso (cf. n. 463 sqq.). — *Prob. min.* Causa prima, in summo immaterialitatis constituta, est perfectissime alia a se omnia immaterialiter per identitatem. Atqui Deus est causa prima in summo immaterialitatis constituta. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod causa prima causaliter eminenter praecontinet perfectissime omnia, quae sunt aut esse possunt; ergo est omnia alia a se per identitatem causalem eminentialem; causa prima, in summo immaterialitatis constituta, est omnia immaterialiter (cf. l. c.). — *Min.* patet ex n. 796 818, 2.

866. Coroll. 1. Ergo essentia divina est **species intelligibilis** perfectissime repraesentativa omnium aliorum a se, sed est species prius cognita, quo differt a specie intelligibili intellectus nostri, quae non est prius cognita quam ea, quae repraesentat, sed non cognoscitur nisi indirecte seu reflexe (cf. Phil. nat. th. LII).

2. Ergo Deus cognoscit etiam **singularia** cognitione propria et distincta. Est enim Deus causa non tantum rationis genericae et specifica, sed etiam differentiae numericae. Quare eo sensu tantum negamus Deum cognoscere -alia a se in seipsis, quatenus hoc significat, cognitionem Dei terminare immediate in alia sine medio obiectivo (cf. n. 869, 2), at affirmamus Deum cognoscere alia a se in seipsis, quatenus hoc significat cognitionem propriam secundum esse uniuscuiusque proprium (cf. n. 16 nota).

3. Ergo in Deo **proprie** est scientia seu cognitio rerum per causas. Deus enim cognoscit omnia alia a se per causam primam, quae ipse est. — Cum scientia divina sit **perfectissima**, omnis compositio, omnis mutatio ab ea excludenda est: cognoscit igitur Deus cuncta simul, unico et simplicissimo et immutabili actu, qui est ipsa substantia divina. Ideo neque iudicat neque ratiocinatur, sed immediate et comprehensive cognoscit; cognoscit tamen effectum in causa et ut effectum causae, quod est perfectissima scientia seu cognitio rerum per causas. Cum igitur in statu quaestionis Deum dicimus cognoscere alia a se in

essentia divina prius cognita, hoc minime pluralitatem actuum significat, sed unum actum simplicissimum, quo se et alia cognoscit, in quo tamen actu cognitio sui est **ratio** cognoscendi alia a se. (Obtinet prius et posterius secundum rationem cum fundamento in re imperfecto.)— Scientia Dei **causalis** est. Deo enim ratio cognoscendi alia a se est causalitas eius sive exemplaris sive efficiens; possibilia cognoscit tamquam eorum causa exemplaris, existentia in quacumque durationis differentia cognoscit tamquam causa eorum efficiens.

4. Ergo in Deo sunt **ideae**. — Essentia divina rationem **ideae** seu causae exemplaris nanciscitur, quatenus a divino intellectu consideratur tamquam imitabilis ad extra — nam idea est forma in mente artificis existens, ad quam respicit operando —, et **pluralitas** idearum divinarum ex eo resultat, quod essentia divina ab intellectu nostro ad creaturas seu ad possibilia refertur relatione rationis. Intellectione, qua Deus intelligit essentiam suam tamquam imitabilem ad extra, Deus constituit possibilia et constituit se tamquam ideam seu causam exemplarem possibilium; Deus se constituit exemplar et constituit exemplata. Idea et possibilia sunt ad Invicem correlativa: Deus refertur ad possibilia relatione rationis, possibilia ad Deum referuntur relatione quasi transcendentali. Deus dependet a possibilibus **denominative**, quia non denominatur idea nisi suppositis possibilibus (sicut non denominatur creator nisi a creaturis), possibilia vero realiter (metaphysice) a Deo dependent (cf. th. XVI).

5. Ergo in Deo sunt **ideae numero infinitae**, quatenus essentia divina una et simplicissima omnia alia, quae sunt et esse possunt, repraesentat. Cum autem possibilia sint numerus **indefinitus** seu infinitus in potentia, **ideae** nihilominus sunt numerus **infinitus** actu, quia numero infinitae non dicuntur ex parte rei cognitae, ex parte possibilium, sed ex parte modi cognoscendi divini (cf. n. 367, 2 3). Essentia divina innumera haec repraesentat, non pertranseundo successive, sed cuncta in simplicissima ratione simul comprehendendo.

6. Ergo intellectus divinus est fons omnis veritatis metaphysicae seu a priori. Intellectione enim divina constituitur veritas infinita divina, quae formaliter est intellectio subsistens (cf. n. 801, 7), constituuntur essentiae rerum possibles et veritates circa ipsas. Essentiae enim sunt modi seu mensurae participabilitatis „esse“ subsistentis seu Dei, quae Deo non cogitante non essent, et quae formaliter primo constituuntur eo, quod Deus, intelligendo se, intelligit etiam sui „esse“ participabilitatem diversam (cf. n. 711, 2).

867. Schol. Cum malum ut malum nihil sit, neque directe cognoscibile est, sed indirecte tantum, quatenus cognoscitur bonitas seu entitas, cui deest aliquid. Itaque Deus cognoscit malum ex bonitate, cuius causa est, cui tamen accidit defectus, qui privationis seu mali rationem habet. Scientia igitur Dei quoad malum, inquantum consistit in defectu entita-

tis, est causalis per accidens, quoad malum vero, quod consistit in defectu actionis creatae, formaliter nullo modo est causalis, sed materialiter tantum (cf. th. XLVI).

868. *Obi.* 1. Qui cognoscit alia a se non in seipsis, sed in seipso, cognoscit imperfecte. Atqui Deus alia a se non cognoscit imperfecte, ut asserit ipsa thesis. Ergo Deus alia a se cognoscit non in seipso, sed in seipsis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui cognoscit non in seipsis, i. e. qui cognoscit cognitione communi tantum et negativa, *conc.*; qui cognoscit non in seipsis, i. e. qui cognoscit cognitione objective mediata in specie excedente, *nego. Conc. min.*; *dist. consq.*: Non cognoscit cognitione in communi tantum, *conc.*; non cognoscit cognitione objective mediata in specie excedente, *nego.*

2. Atqui Deus alia a se omnia non cognoscit cognitione objective mediata in seipso tamquam in specie excedente. *Probo.* Qui est distinctus a mundo, non cognoscit alia a se cognitione objective mediata in seipso tamquam in specie excedente. Atqui Deus est distinctus a mundo. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Qui ita est distinctus a mundo, ut tamen tamquam causa prima omnia alia a se causaliter eminenter in se contineat, *nego*; qui ita est distinctus a mundo, ut alia non contineat, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui Deus omnia alia a se causaliter eminenter non continet ita, ut ea in seipso cognoscere possit. *Probo.* Qui non continet mala, omnia alia a se causaliter eminenter non continet ita, **ut** .. Atqui Deus non continet mala. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui causaliter eminenter non continet mala tamquam ea, quae causât per se et formaliter, continet tamen tamquam ea, quae causât per accidens et materialiter, *nego*; qui neque continet mala tamquam ea, quae causât per accidens et materialiter, *conc. Contradist. min.*

Ad 865sqq. **Aristoteles** (Met. XII 9 (cit. ad 8 «intendit ostendere, quod Deus non intelligit aliud, sed seipsum, inquantum intellectum est perfectio intelligentis, et eius, quod est intelligere. Manifestum est autem, quod nihil aliud sic potest intelliigi a Deo, quod sit perfectio intellectus eius. Nec tamen sequitur, quod omnia alia a se sint ei ignota; nam intelligendo se, intelligit omnia alia. Quod sic patet. Cum enim ipse sit ipsum suum intelligere, ipsum autem est dignissimum et potentissimum, necesse est quod suum intelligere sit perfectissimum: perfectissime ergo intelligit seipsum. Quanto autem aliquod principium perfectius intelligitur, tanto magis intelligitur in eo effectus eius: nam principiata continentur in virtute principii. Cum igitur a primo principio, quod est Deus, dependeat caelum et tota natura ut dictum est [ἐκ τοιαύτης ἀπαρχῆς ἡρτηται δ' οὐρανὸς καὶ ἡ φύσις: c. 7, 1072 b 13], patet, quod Deus cognoscendo seipsum omnia cognoscit. Nec vilitas cuius rei intellectae derogat dignitati [Dei]. Non enim intelligere actu aliquod indignissimum est fugiendum, nisi inquantum intellectus in eo sistit, et dum illud actu intelligit, retrahitur a dignioribus intelligendis. Si enim intelligendo aliquod dignissimum etiam vilia intelligantur, vilitas intellectorum intelligentiae nobilitatem non tollit (S. Thom. lect. 11 n. 2614sqq.). — Idem concludere licet ex eo, quod ab Aristotele Deus dicitur ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ πρῶτον τῶν ὄντων (Met. XII 8, 1073 a 23). Cf. etiam S. Thomae Op. De subst. sep. c. 13: Sed occasionem errandi [ed. Mandon. in c. 12], ubi ita concludit: «Patet igitur praedicta verba Philosophi [Met. XII 9] diligenter consideranti, quod non est intentio eius excludere a Deo simpliciter aliarum rerum cognitionem; sed quod non intelligit alia a se quasi participando ea, ut per ea fiat intelligens; sicut fit in quocumque intellectu cuius substantia non est suum intelligere. **Intelligit autem omnia alia a se intelligendo seipsum**, inquantum ipsius esse est universale et fontale principium omnis esse, et suum intelligere quaedam universalis radix intelligendi, omnem intelligentiam comprehendens. — S. Thomas: «Quicumque effectus praeexistunt in Deo sicut in causa

prima, necesse est, quod sint in ipso eius intelligere; et quod omnia in eo sint secundum modum intelligibilein: nam omne, quod est in altero, est in eo secundum modum eius, in quo est. Ad sciendum autem qualiter alia a se cognoscat, considerandum est, quod dupliciter aliquid cognoscitur: uno modo, in seipso; alio modo, in altero. In seipso quidem cognoscitur aliquid, quando cognoscitur per speciem propriam adaequatam ipsi cognoscibili: sicut cum oculus videt hominem per speciem hominis. In alio autem videtur id, quod videtur per speciem continentis: sicut cum pars videtur in toto per speciem totius, vel cum homo videtur in speculo per speciem speculi, vel quocumque alio modo contingat aliquid in alio videri. Sic igitur dicendum est, quod Deus seipsum videt in seipso, quia seipsum videt per essentiam suam. **Alia autem a se videt non in ipsis, sed in seipso**, inquantum essentia sua continet similitudinem aliorum ab ipso (S. th. I 14, 5). — **Plures ideae** sunt in mente divina ut intellectae ab ipso. Quod hoc modo potest videri. Ipse enim essentiam suam perfecte cognoscit; unde cognoscit eam secundum omnem modum quo cognoscibilis est. Potest autem cognosci non solum secundum quod in se est, sed secundum quod est participabilis secundum aliquem modum similitudinis a creaturis. Unaquaeque autem creatura habet propriam speciem, secundum quod aliquo modo participat divinae essentiae similitudinem. Sic igitur inquantum Deus cognoscit suam essentiam ut sic imitabilem a tali creatura, cognoscit eam ut propriam rationem et ideam huius creaturae. Et similiter de aliis. Et sic patet, quod Deus intelligit plures rationes proprias plurium rerum; quae sunt plures **ideae** (I 15, 2; cf. a. 1 et 3; q. 44, 3; I Dist. 36 q. 2; Ver. q. 3; q. 12, 6; Pot 1, 5 ad 11; 3, 16 ad 13; C. g. I 51—54; Qdl. IV a. 1). — **Si cognitio Dei de rebus aliis a se, esset in universali tantum, et non in speciali, sequeretur quod eius intelligere non esset omnibus modis perfectum, et per consequens nec eius esse. . . . Oportet igitur dicere quod alia a se cognoscat propria cognitione . . . secundum quod unum ab alio distinguitur. . . . Propria enim natura uniuscuiusque consistit, secundum quod per aliquem modum divinam perfectionem participat** (S. th. I 14, 6). — **Cum Dens sit causa rerum per suam scientiam, ut dictum est [a. 8], in tantum se extendit scientia Dei, inquantum se extendit eius causalitas. Unde cum virtus activa Dei se extendat non solum ad formas, a quibus accipitur ratio universalis, sed etiam usque ad materiam, . . . necesse est quod scientia Dei usque ad singularia se extendat, quae per materiam individuantur** (I 14, 11; cf. I Dist. 35 a. 3; dist. 36, 1 a. 1; II Dist. 3, 3 a. 3 c.: Et ideo aliter; Ver. 2, 4 et 5; Pot. 6, 1 c.: Secundum autem; Q. d. an. a. 20 c.: Et ideo aliter; C. g. I 50 63—65; Comp. 132sq.). — **Cognoscit [Deus] omnia, cognoscendo essentiam suam. Essentiam autem suam non cognoscit componendo et dividendo: cognoscit enim seipsum, sicut est: in ipso autem nulla est compositio. Non igitur intelligit per inodum intellectus componentis et dividendis** (C. g. I 58). — **Absque rationis discursu comprehenduntur ea quorum species sunt in cognoscente; non enim visus discurrit ad lapidem cognoscendum, cuius similitudo in visu est. Divina autem essentia est omnium similitudo, ut supra [c. 54] probatum est. Non igitur procedit ad aliquid cognoscendum per rationis discursum** (I. c. 57; cf. 55sq.; Ver. 2, 1 ad 4—7; a. 13; Comp. 29; S. th. I 14, 7 et 15; 85. 5 c.: Intellectus autem). — **Quicumque perfecte cognoscit aliquid, oportet quod cognoscat omnia quae possunt illi accidere. Sunt autem quaedam bona, quibus accidere potest, ut per mala corrumpantur. Unde Deus non perfecte cognosceret bona, nisi etiam cognosceret mala** (S. th. I 14, 10; cf. a. 16 c. fin.; q. 15, 3 ad 1; 18, 4 ad 4). — **«Malum non cognoscitur a Deo per similitudinem suam, sed per similitudinem boni: secundum enim quod Deus cognoscit essentiam suam, cognoscit unamquamque rem, quantum de sua bonitate participat, et in quo deficiat; et ita cognoscit malum, cum in defectu ratio mali consistat** (I Dist. 36, 1 a. 2 ad 3; cf. Ver. 2, 15; 3. 4; C. g. I 71; Qdl. XI a. 2).

THESIS XLVIII: Deus possibilia cognoscit in essentia sua, quatenus haec ab intellectu divino consideratur tamquam imitabilis ad
Gredt, Elem philo. II. Ed 7.

extra; futura vero cognoscit in decretis suis aeternis praedeterminantibus.

869. St. qu. 1. Cum thesi praecedente statutum sit Deum alia a se omnia perfecte cognoscere, hac thesi quaerimus de medio obiectivo, in quo Deus alia a se cognoscat.

2. Cognitio dicitur mediata aut **subjective** aut **objective**. Cognitio mediata subjective est cognitio per speciem: species enim est medium subjectivum (logicum, medium ex parte intellectus), quo cognoscens subjective determinatum est ad aliquid cognoscendum. Medium hoc subjectivum distinguere potest: „quo“ — species impressa, et „in quo“ — species expressa. Deus se cognoscit sine medio subjectivo, ut patet ex thesi XXXIII, alia vero a se cognoscit per essentiam suam tamquam per medium subjectivum seu speciem, ut patet ex thesi praecedente. Cognitio objective mediata est, cum unum obiectum cognoscitur mediante cognitione alterius. Cognitio objective mediata est aut **formaliter** mediata, cum unum cognoscitur mediante alio per novum cognitionis actum, ut obtinet in reflexione, in iudicio, in ratiocinio (cf. n. 16), aut **objective tantum**, cum plura unico actu cognoscuntur, ita tamen, ut unum sit ratio cognoscendi aliud. Medium cognitionis formaliter mediatae dicitur medium „ex quo“, medium cognitionis objective tantum mediatae dicitur medium obiectivum „in quo“. Medium „ex quo“ e cognitione divina eliminandum esse utpote imperfectionem involvens, patet ex thesi praecedentis corollario 3, neque obtinere medium obiectivum „in quo“ in cognitione, qua Deus seipsum cognoscit, patet ex thesi XXXIII. Quaerimus igitur medium obiectivum „in quo“ Deus cognoscat alia a se. Medium obiectivum „in quo“ seu medium ontologicum est illud obiectivum cognitum, quod est ratio, ob quam aliud quid cognoscitur seu illud ontologice prius, quo aliud quid est et in quo cognoscitur. Etiam hoc medium esse essentiam Dei patet ex thesi praecedente, quia essentia divina non tantum est species, sed est etiam prius cognita, ac proinde est illud obiectivum cognitum, quod est ratio, ob quam alia cognoscuntur. Sed hic accuratius quaerimus, quomodo Deus alia a se cognoscat in essentia sua, seu aliis verbis, non quaerimus medium obiectivum in communi, quod est essentia, sed in **speciali**. Et hoc pro cognitione possibilium dicimus esse essentiam divinam, quatenus ab intellectu divino consideratur tamquam imitabilis ad extra, pro cognitione vero futurorum dicimus esse decreta praedeterminantia.

3. Quid sit **possibile**, cf. thesin XVI.

4. **Futurum** est existentia rei pro aliqua duratione seu differentia temporis cum negatione inceptionis. Per hoc enim futurum distinguitur a **praesenti** et **praeterito**: praesens inceptionem habet vel habuit cum conservatione existentiae suae, praeteritum vero existentiam habuit sine conservatione eius, quia transiit. Futurum autem dicit existentiam neque inceptam neque conservatam seu durantem. — Futura

sunt aut necessaria aut contingentia seu libera, prout a causis (proximis) pendent aut necessariis aut contingentibus seu liberis. Thesis futura omnia spectat, liberis seu contingentibus non exclusis.

5. Nomine decreti intelligitur electio voluntatis. Decreta divina praedeterminantia sunt electiones divinae voluntatis, quibus ab aeterno Deus eligit seu determinat, quid futurum sit. His igitur decretis ex innumeris possibilibus eliguntur ea, quae quacumque durationis differentia futura sunt.

6. Thesis quoad I partem communiter a scholasticis admittitur, quoad II vero partem distinctione opus est: Deum cognoscere futura aliquomodo in decretis suis aeternis, et Thomistae et Molinistae concedunt. Sed illi quoad actiones causarum secundarum decreta intelligunt praedeterminantia, quae physicam praedeterminationem includunt, quam hi reiciunt, ut patet ex thesibus XLII et XLIII. Unde ulterius sequitur Molinistas quoad futura libera intelligere decreta divina, quae a Deo fiunt praelucente scientia media. Qua de re dicemus thesi sequente.

870. Prob. th. Illud obiectivum a Deo cognitum, quod est ratio, cur possibilia et futura sint et a Deo cognoscantur, est id, in quo Deus cognoscit possibilia et futura. Atqui essentia Dei, quatenus ab intellectu divino consideratur tamquam participabilis ad extra, est illud obiectivum a Deo cognitum, quod est ratio, cur possibilia sint et a Deo cognoscantur; decreta vero aeterna praedeterminantia divina sunt illud obiectivum a Deo cognitum, quod est ratio, cur futura sint et a Deo cognoscantur. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., min. quoad 1. p. patet ex th. XVI et XLVII, quoad 2. p. ex eo probatur, quod Deus est causa prima efficiens et determinans, agens ad extra per intellectum et voluntatem actione libera aeterna ac proinde electione seu decreto voluntatis suae.

871. Coroll. 1. Ergo futurum est, quod est determinatum in causa, ut futurum sit. Quod in nulla causa est determinatum, ne in prima quidem, non est futurum, sed mere possibile. — Futurum in se consideratum, antequam existat in rerum natura, habet in se intrinsecum «esse (metaphysicum) futurum-», sicut possibile habet intrinsecum .esse possibile-. Sed sicut possibile nullum habet intrinsecum .esse actu sed extrinsecum tantum, quo formaliter constituitur (cf. n. 712, 2), ita futurum nullum habet intrinsecum «esse actu-, sed extrinsecum, quod est eius determinatio in causa, qua constituitur formaliter.

2. Ergo etiam ea, quae nunc sunt praesentia et praeterita, Deus in decretis suis aeternis praedeterminantibus cognoscit, ut per se patet.

3. Ergo scientia Dei, adiuncta voluntate (per decretum), est causa omnis veritatis a posteriori circa existentia in quacumque durationis differentia. — Scientia, qua Deus futura cognoscit, est scientia visionis, cum scientia circa possibilia dicatur simplicis intelligentiae.

Futura enim in aeternitate Dei praesentialiter continentur vi decreti praedeterminantis. Et ita Deus dicitur **videre** futura in se ipsis, secundum esse proprium, quod res in se ipsis habent.

872. Schol. 1. De **distinctione scientiae Dei in scientiam simplicis intelligentiae et visionis**. — Scientia simplicis intelligentiae versatur circa possibilia, scientia visionis circa existentia in aliqua durationis differentia: illa dicitur simplicis intelligentiae, quia est simplex rei notitia et a rei existentia, quae est extra genus notitiae, abstrahit; haec visionis vocatur, quia fertur ad obiecta in aeternitate praesentialiter existentia: **videt** obiecta praesentia. Scientia visionis libera est et practica in actu secundo, scientia simplicis intelligentiae est necessaria et practica in actu primo tantum, quia est circa ea, quae Deus potest facere, sed non facit. At tum scientia visionis tum scientia simplicis intelligentiae etiam speculativae sunt. Scientia enim Dei circa creaturas est simul speculativa et practica (cf. n. 101 226), quia est scientia per causam primam, quae est causa indefectibilis tum veritatis universalis et necessariae tum existentiae singularis contingentis rerum omnium. — Inter scientiam simplicis intelligentiae et visionis addunt tertiam Molinistae, scientiam mediam, de qua thesi sequenti.

2. **Quomodo Deus scientia visionis res omnes praesentialiter videre possit**. — Ad intelligendum, quomodo Deus scientia visionis res omnes praesentialiter videre possit, secundum esse uniuscuiusque proprium, explicandum est, quomodo res mutabiles omnes, quae existunt in quacumque temporis differentia, et ipsum tempus in aeternitate divina secundum esse eorum proprium **praesentialiter** contineantur: Deus est causa omnium aliorum a se, quae in quacumque durationis differentia existunt. Sed Deus est causa immutabilis, aeterna. Ergo immutabiliter, aeternaliter omnia producit, actione simplici, quae est ipsa eius substantia. Quaecumque igitur sunt in quacumque durationis differentia, eo sunt, quod Deus, continens in se omnem rationem entis, actiones sua immutabili, aeterna, participat hoc et illud esse, ut sit in hoc et illo tempore. Res igitur cunctae simul **active** attactae sunt a Deo ab aeterno, quamquam secundum esse physicum, quod convenit eis in se. **passive** transmutatae non sunt nisi in tempore*. Quapropter Deus actione sua praesentialiter omnia attingit secundum esse uniuscuiusque proprium, ac proinde actio divina praesentialiter omnia in se continet secundum esse uniuscuiusque proprium. Itaque res mutabiles omnes et ipsum tempus in aeternitate, ratione immutabilis operationis divinae, continentur, ita ut unicum

1 Dicimus secundum esse **physicum**, quia secundum esse metaphysicum, quod futuris in se convenit, etiam **passive** transmutat» sunt iam ab aeterno. Deus enim decretis suis aeternis ab aeterno transmutat quaedam possibilia in futura et futura-bilia (cf. th. sq.).

„nunc“ stans aeternitatis ambiat totum tempus. Nam sicut res constituuntur in tempore ratione mutabilitatis, quae accidit eis (cf. n. 301), ita in aeternitate constituuntur ratione immutabilitatis, quae accidit eis per operationem divinam, in qua continentur.

Nota. — Qui quaestionem nostram de medio, in quo Deus cognoscat futura, solvere nituntur, dicendo Deum videre futura in aeternitate sua, petunt principium, quia agitur de medio, per quod haec futura primo constituentur in aeternitate, et hoc medium est operatio divina seu decretum praedeterminans.

3. Infallibilis scientia divina minime obest libertati voluntatis creatae, propterea quod decreta praedeterminantia non tantum futurorum eventum, sed etiam modum eventus praedeterminant, necessarium, si causa proxima est necessaria, liberum, si est libera. Decreto igitur posito, actio libera infallibiliter eveniet, sed libere eveniet.

873. *Obi. Contra I p.* 1. Qui cognoscit alia a se omnia cognitione causali, non cognoscit possibilia in essentia sua, quatenus haec ab intellectu eius consideratur tamquam imitabilis ad extra. Atqui Deus cognoscit alia a se omnia cognitione causali. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui cognoscit cognitione causalicausalitatis efficientis et exemplaris, *nego*; cognitione causali causalitatis efficientis tantum, *conc.* *Contradist. min.:* Deus cognoscit cognitione causali causalitatis efficientis et etiam exemplaris, quatenus essentia divina consideratur ab intellectu divino tamquam imitabilis ad extra, *conc.*; cognitione causali causalitatis efficientis tantum, *nego* (cf. n. 866, 4).

2. Atqui Deus seu essentia divina non est causa exemplaris possibilium. *Probo.* Non est causa exemplaris possibilium, a quo haec non sunt realiter distincta neque realiter dependentia. Atqui a Deo seu ab essentia divina possibilia non sunt realiter distincta neque realiter dependentia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.* A quo non sunt realiter distincta et dependentia tamquam realitates physicae, sunt tamen distincta et dependentia tamquam realitates metaphysicae, *nego*; a quo nullo modo realiter sunt distincta et dependentia, *conc.* *Contradist. min.* (cf. n. 712, 2).

3. Atqui possibilia nullo modo a Deo distinguuntur realiter. *Probo.* Ideae divinae nullo modo a Deo distinguuntur realiter. Atqui possibilia sunt ideae divinae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Ipsae ideae nullo modo distinguuntur, *conc.*; id, quod ideis repraesentatur, *nego.* *Contradist. min.*

Contra II p. 1. Qui cognoscit futura in seipsis, non cognoscit ea in decretis suis aeternis praedeterminantibus. Atqui Deus cognoscit futura in seipsis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui cognoscit futura in seipsis mediantibus decretis, *nego*; non mediantibus decretis, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui repugnat cognoscere futura in seipsis mediantibus decretis. *Probo.* Cognoscere futura immediate mediantibus decretis, repugnat. Atqui cognoscere futura in seipsis mediantibus decretis est: cognoscere futura immediate mediantibus decretis. Ergo. — *Resp. Cone, mai.; dist. min.:* Cognoscere in seipsis, i. e. sine medio obiectivo, *conc.*; cognoscere in seipsis, i. e. cognoscere secundum esse proprium, quod res in seipsis habent, *nego.* *Dist. consg.*

3. Atqui Deus cognoscit futura in seipsis sine medio obiectivo. *Probo.* Qui in aeternitate sua cognoscit futura, cognoscit ea in seipsis sine medio. Atqui Deus in aeternitate sua cognoscit futura. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui futura cognoscit in aeternitate sua, in qua constituuntur per decreta, *nego*; in qua non constituuntur per decreta, *conc.* *Contradist. min.*

4. Atqui futura non constituuntur in aeternitate per decreta divina praedeterminantia. *Probo.* Si decreta praedeterminantia destruunt libertatem et contingentiam futurorum, futura non constituuntur in aeternitate per decreta divina praedetermi-

nantia. Atqui decreta praedeterminantia destruunt libertatem et contingentiam futurorum. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*; Si haec decreta non praedeterminarent simul etiam modum libertatis et contingentiae futurorum contingentium, *conc.*; si simul praedeterminant, *nego. Dist. consq.*

Ad 870sq. S.Thomas: «Deus cognoscit alia a se per suam essentiam inquantum est similitudo eorum quae ab eo procedunt, ut ex dictis [c. 49 54] patet. Sed, cum essentia Dei sit infinitae perfectionis, . . . quaelibet autem alia res habeat esse et perfectionem terminata: impossibile est, quod universitas rerum aliarum adaequet essentiae divinae perfectionem. Extendit igitur se vis suae repraesentationis ad multo plura quam ad ea quae sunt. Si igitur Deus totaliter virtutem et perfectionem essentiae suae cognoscit [c. 47], extendit se eius cognitio non solum ad ea quae sunt, sed etiam ad ea quae non sunt. . . . Non tamen omnia non entia eandem habent habitudinem ad eius scientiam. Ea enim quae non sunt, nec erunt nec fuerunt, a Deo sciuntur quasi eius virtute possible. Unde non cognoscit ea ut existentia aliquo modo in seipsis, sed ut existentia solum in potentia divina. Quae quidem a quibusdam dicuntur a Deo cognosci secundum **notitiam simplicis intelligentiae**. Ea vero quae sunt praesentia, praeterita vel futura nobis, cognoscit Deus secundum quod sunt in sua potentia, et in propriis causis, et in seipsis. Et horum cognitio dicitur **notitia visionis**: non enim Deus rerum, quae apud nos nondum sunt, videt solum esse, quod habent in suis causis, sed etiam illud quod habent in seipsis, inquantum eius aeternitas est praesens sua indivisibilitate omni tempore. Et tamen esse quodcumque rei Deus cognoscit per essentiam suam. Nam sua essentia est repraesentabilis per multa, quae non sunt, nec erunt, nec fuerunt. Ipsa etiam est similitudo virtutis cuiuslibet causae, secundum quam praeexistunt effectus in causis. Esse etiam cuiuslibet rei, quod habet in seipsa, est ab ea exemplariter deductum" (C. g. I 66; cf. c. 69; Ver. 2, 8; a. 9 ad 2; q. 3, 3 ad 8; I Dist. 38 a. 4; III Dist. 14 a. 2 sol. 2; S. th. I 14, 9 et 16). — «Dei scientia est causa rerum, voluntate adiuncta. Unde non oportet, quod quaecumque scit Deus, sint vel fuerint vel futura sint; sed solum ea quae vult esse, vel permittit esse" (S. th. I 14, 9 ad 3). — «Scire est causam rei cognoscere. Sed Deus scit omnium [futurorum] contingentium causas; scit enim seipsum, qui est causa omnium. Ergo ipse scit contingentia [futura]" (Ver. 2, 12 sed contr., arg. 6; cf. arg. 4). — «Cum forma intelligibilis ad opposita se habeat (cum sit eadem scientia oppositorum), non produceret determinatum effectum, nisi determinaretur ad unum per appetitum, ut dicitur in IX Met. [c. 5, 1048 a 10; S. Thom. lect. 4 n. 18201. Manifestum est autem, quod Deus per intellectum suum causat res, cum suum esse sit suum intelligere. Unde necesse est, quod sua scientia sit causa rerum, secundum quod habet voluntatem coniunctam" (S. th. I 14, 8; cf. I Dist. 38 a. 1; Ver. 2, 14). — «Dominium autem quod habet voluntas supra suos actus, per quod in eius est potestate velle vel non velle, excludit determinationem virtutis ad unum, et violentiam causae exterius agentis; non autem excludit influentiam superioris causae, a qua est ei esse et operari. Et sic remanet causalitas in causa prima, quae Deus est, respectu motuum voluntatis: ut sic Deus, seipsum cognoscendo, huiusmodi cognoscere possit" (C. g. I 68; cf. III 56 Amplius. Nulla; Ver. 8, 13; Malo 16, 8 c. ad fin.; Qdl. XII a. 6; S. th. I 57, 4 c.: Alio modo). — «Contingens aliquod dupliciter potest considerari. Uno modo, in seipso, secundum quod iam actu est. Et sic non consideratur ut futurum, sed ut praesens: neque ut ad utrumlibet contingens, sed ut determinatum ad unum. Et propter hoc, sic infalibiliter subdi potest certae cognitioni, utpote sensui visus, sicut cum video Socratem sedere. Alio modo potest considerari contingens, ut est in sua causa. Et sic consideratur ut futurum, et ut contingens nondum determinatum ad unum; quia causa contingens se habet ad opposita. Et sic contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni. Unde quicumque cognoscit effectum contingentem in causa sua tantum, non habet de eo nisi coniecturalem cognitionem. Deus autem cognoscit omnia contingentia, non solum

prout sunt in suis causis, sed etiam prout unumquodque eorum est actu in seipso. Et licet contingentia fiant in actu successive, non tamen Deus successive cognoscit contingentia, prout sunt in suo esse, sicut nos. sed simul. Quia sua cognitio mensuratur aeternitate, sicut etiam suum esse; aeternitas autem, tota simul existens, ambit totum tempus, ut supra [q. 10, 2 ad 4] dictum est. Unde omnia quae sunt in tempore, sunt Deo ab aeterno praesentia, non solum ea ratione qua habet rationes rerum apud se praesentes, ut quidam dicunt: sed quia eius intuitus fertur ab aeterno super omnia, prout sunt in sua praesentialitate. Unde manifestum est, quod contingentia et infallibiliter a Deo cognoscuntur, inquantum subduntur divino conspectui secundum suam praesentialitatem: et tamen sunt futura contingentia, suis causis (proximis] comparata⁴ (S. th. I 14, 13). — „In seipsis quidem futura cognosci non possunt nisi a Deo; cui etiam sunt praesentia, dum in cursu rerum sunt futura (I. c. 86, 4; cf. 57, 3; I Dist. 38 a. 5 [v. ad 875]; Ver. 8, 12; 12, 6 c. et ad 3; Malo 16, 7; C. g. 167; III 154: Non autem; Comp. 133sq.; Op. De rat. fid. c. 10; Qdl. XI a. 3; In Perih. I lect. 14 n. 16—21). — „Illud quod nunc est, ex eo futurum fuit antequam esset, quia in causa sua erat ut fieret. Unde, sublata causa, non esset futurum illud fieri. Sola autem causa prima est aeterna. Unde ex hoc non sequitur quod ea, quae sunt, semper fuerit verum ea esse futura, nisi quatenus in causa sempiterna fuit ut essent futura⁴ (S. th. I 16, 7 ad 3).

THESIS XLIX: Libera conditionate futura seu futuribilia Deus certo cognoscit neque in supercomprehensione causae secundae liberae, neque in obiectiva eorum veritate, neque in concursu suo conditionate collato, sed in decreto divino praedeterminante, subjective absoluto, obiective conditionato.

874. St. qu. 1. Quaeritur, in quo medio obiectivo Deus certo cognoscat **futuribilia** seu futura libera conditionata, i. e. ea, quae revera non sunt futura, sed essent, si aliqua conditio, revera numquam ponenda, poneretur. Exemplo sit illud S. Scripturae: „Vae tibi, Corozain, vae tibi, Bethsaida, quia, si in Tyro et Sidone factae essent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in cilicio et cinere poenitentiam egissent" (Matth. 11, 21). Et quaeritur de medio, in quo Deus haec futuribilia certo, i. e. certitudine absoluta cognoscat, non morali tantum certitudine, quae saepe etiam haberi potest ex causarum liberarum circumstantiis et inclinationibus penitus perspectis.

2. Thomistae docent, antecederet ad decretum divinum praedeterminans futuribilia non esse futuribilia neque habere determinatam veritatem et cognoscibilitatem, sed primo nancisci determinatum esse et determinatam cognoscibilitatem ex decreto divino praedeterminante, quod proinde est medium obiectivum. in quo Deus futuribilia cognoscit. Decretum hoc dicitur **praedeterminans** et **subjective absolutum**, **obiective conditionatum**. quia Deus ex parte sui habet actualem voluntatem ut causa prima efficiendi hanc vel illam liberam determinationem voluntatis creatae, si hae vel illae conditiones ponerentur: Deus decernit se voluntatem liberam ita determinaturum esse, si eam poneret in his vel illis circumstantiis.

Thomistis opponuntur **Molinistae**, qui omnes in eo conveniunt, quod doceant Deum antecederet ad quodcumque decretum prae-

determinans cognoscere futuribilia per scientiam mediam. Haec scientia media vocatur, quia mediare dicitur inter scientiam simplicis intelligentiae et visionis, et definitur: cognitio, qua Deus sine decreto praedeterminante ab aeterno cognovit, quid quaelibet creatura libera sub qualibet determinata conditione ageret, si usu libertatis expedito pollens in ea poneretur. Hac scientia posita, Molinistae dicunt Deum libera absolute futura cognoscere in decretis suis de conditionibus verificandis. Secundum Molinistas igitur triplex distinguendus est status scientiae divinae: a) status scientiae simplicis intelligentiae: Deus cognoscit omnia possible, cognoscit voluntates liberas possible et quid in diversis circumstantiis libere agere possint; b) status scientiae mediae: Antecedenter ad quodcumque decretum cognoscit Deus, quid libera voluntas cum concursu oblato actura esset sub his vel illis circumstantiis; c) status scientiae visionis, qui est per decreta de conditionibus verificandis: Deus decernit se positurum esse voluntatem in his determinatis circumstantiis. Voluntas, quae ponitur in conditionibus sibi convenientibus, sub quibus Deus praevidet eam bene acturam esse, dicitur habere auxilium congruum (congruismus). — Secundum Thomistas vero non est distinguendus nisi duplex status scientiae: simplicis intelligentiae et visionis. Scientia autem circa futuribilia ad visionis scientiam pertinet; nam decretum praedeterminationis efficit futuribile, etsi conditionate tantum, ideo esse proprium futuribilis est a Deo praesentialiter attactum.

Cum in admittenda scientia media Molinistae omnes conveniant, in ea explicanda et in assignando medio, in quo Deus cognoscat futuribilia, discrepant. Ipse Molina docet hoc medium esse causam liberam a Deo supercomprehensive cognitam: Deus omnes circumstantias, omnia motiva, quae in voluntatem influere possunt, et ipsam voluntatem ita perfecte comprehendit, ut exinde cum certitudine cognoscat non tantum, quid voluntas sub determinatis circumstantiis agere posset, sed etiam, quid revera actura esset, si in his circumstantiis poneretur. Suarez, retenta scientia media, modum, quo eam explicat Molina per supercomprehensionem voluntatis creatae, reicit in opusculo De scientia Dei futurorum contingentium 2, 7: hac explicatione posita, aut scientiam Dei manere incertam aut destrui libertatem creatam. Quare docet futuribilia a Deo cognosci in nullo medio obiectivo, sed in obiectiva eorum veritate. Quia enim aliquid veri sunt, ideo repraesentantur ab essentia divina, quae est species intelligibilis infinitae virtutis in repraesentando, ac proinde repraesentat quodcumque verum. Neque potest assignari medium obiectivum, in quo haec futuribilia cognoscantur, quia non habent extra seipsa rationem ontologicam, cur sint: Sunt enim, et sunt vera unice propter conditionatam liberi arbitrii determinationem. Sed Molina in Concordia q. 14, a. 13, disp. 53, membr. 1, p. 339 (cf. etiam disp. 52, p. 322) explicationem Suaresii reicit: ea destrui libertatem creatam; secundum eam enim futuram

voluntatis determinationem „naturaliter repraesentari“ per essentiam divinam tamquam per speciem intelligibilem. Suaresii doctrinam omnino communiter amplectuntur Molinistae. Et conectendo doctrinam de concursu mere simultanée cum doctrina de praevisione futurorum contingentium et futuribilium, docent Deum cognoscere futura in concursu suo absolute collato, futuribilia in concursu conditionate collato. Nimirum Deus prae oculis habens omnes voluntates liberas possibles sub omnibus circumstantiis possibilibus, offert eis concursum suum **conditionate**. Qui concursus conditionate **oblatus** transfertur in concursum conditionate **collatum** per determinationem libertatis creatae tamquam per conditionem (cf. n. 844, 2). Quo ipso Deus in concursu suo conditionate collato videt veritatem futuribilem. Nunc decernit se revera positurum esse creaturam in his circumstantiis, quo ipso concursus conditionate collatus transfertur in absolute collatum, in quo Deus videt veritatem absolute futuram. — Plures vero Molinistae (Kleutgen [1811—1883], Cornoldi [1822—1892], Baudier, de Regnon [1831—1893]) simpliciter confitentur modum, quo Deus cognoscat futuribilia per scientiam mediam, inscrutabile esse mysterium, ipsam tamen scientiam mediam certo admittendam esse tamquam medium omnino necessarium ad tuendam libertatem creatam (cf. Molina, Concordia q. 14, a. 13; Suarez, Opusc. de scientia Dei futur, conting. 1,8; 2, 7; Hontheim, Institut Theodicaeae n. 876 sqq.; Boedder. Theologia nat. 331 sqq.; Morgott in Kirchenlexikon Herder, ad vocem „Molina“; Deutsche Thomasausgabe II [1934] p. 339 sqq.; Friedr. Stegmüller, Geschichte des Molinismus).

875. Prob. th. I p. (Futuribilia Deus non cognoscit in supercomprehensione causae secundae liberae). — Deus non cognoscit futuribilia in supercomprehensione causae secundae liberae, si haec sententia ea supponit, quae destruunt libertatem causae secundae. Atqui haec sententia ea supponit, quae destruunt libertatem causae secundae. Ergo.

Mai. patet ex libertate arbitrii voluntatis creatae. — *Prob. min.* Si futuribilia cognoscerentur per supercomprehensionem causae secundae liberae, necesse esset causam secundam liberam **natura** sua ita esse coaptatam, ut in his vel illis circumstantiis posita hoc vel illo modo certo ageret. Atqui haec suppositio destruit libertatem. Ergo.

Min. patet: Quod ex natura sua ita est coaptatum, ut agat hoc vel illo modo determinato, non libere agit, sed naturali necessitati subest. — *Prob. mai.* Si futuribilia cognoscerentur per supercomprehensionem causae secundae liberae, necesse esset Deum in causa secunda libera videre coaptationem seu determinationem huius causae ad agendum hoc determinato modo in determinatis circumstantiis. Atqui si Deus hanc coaptationem videt in causa secunda libera, necesse est hanc

coaptationem revera inesse in ea, seu necesse est causam secundam liberam natura sua ita esse coaptatam, ut in his vel illis circumstantiis posita hoc vel illo modo certo ageret. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* est per se nota. — In sententia Molinae necesse est voluntatem velle **necessitate naturae**, et Deus, creando voluntatem et ponendo sub determinatis circumstantiis, ad unum determinat voluntatem per modum necessitatis naturalis. Contra, in doctrina thomistica voluntatem a Deo praemotam necesse est velle, non necessitate naturae, sed **necessitate infallibilitatis** tantum, quae est necessitas eminentiae, sub qua salvatur libertas (cf. n. 846, 4; 848, V, 4). Nam secundum doctrinam thomisticam voluntas ita natura sua coaptata est, ut posita sub determinatis circumstantiis vere habeat dominium libertatis super circumstantias, ut possit velle et non velle, nec certum est, quid voluntas velit, nisi cum consideratur sub praemotione divina, qua applicatur actui secundo **conaturaliter**, ita ut eius dominium libertatis non exstinguatur, sed reducatur in actum.

Prob. II p. (Deus non cognoscit futuribilia in obiectiva eorum veritate). — Non cognoscitur a Deo in obiectiva veritate tantum seu sine medio obiectivo, quod non est sine medio. Atqui futuribilia non sunt sine medio. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod cognitio Dei est perfectissima, quae cognoscit res sicut sunt; quae igitur non sunt sine medio, neque cognoscit sine medio. — *Prob. min.* Non est sine medio, quod non est a se. Atqui futuribilia non sunt a se. Ergo.

Mai. per se patet. — *Prob. min.* Futuribile est determinatio conditionata libertatis creatae seu volitio conditionata. Atqui determinatio conditionata libertatis creatae non est a se. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Quod valet de determinatione absoluta absolute, idem valet de determinatione conditionata conditionate. Atqui determinatio absoluta non est a se, sed a Deo praedeterminante absolute. Ergo neque determinatio conditionata est a se, sed a Deo determinante conditionate.

Mai. per se patet, *min.* ex th. XLIII: Determinatio voluntatis procedit quidem ex voluntate tamquam ex causa sua, at voluntas creata eam non habet a se, sed a causa prima praedeterminante.

Prob. III p. (Deus non cognoscit futuribilia in concursu suo conditionate collato). — In eo non cognoscit Deus futuribilia, quod non est ratio, cur futuribilia sint. Atqui concursus ille conditionate collatus non est ratio, cur futuribilia sint. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. et ex II p., *min.* ex eo, quod ille concursus non est praedeterminans voluntatem creatam, sed a voluntate creata praedeterminatus ac proinde in se absurdus. Nam absurdum est crea-

turain determinare causalitatem et scientiam divinam; absurdum est aliquid ab extrinseco intrare in actum purum.

Prob. IV p. (Deus cognoscit futuribilia in decreto divino praedeterminante, subiective absoluto, obiective conditionato). — Illud obiectivum a Deo cognitum, quod est ratio, cur futuribilia sint et a Deo cognoscantur, est id, in quo Deus cognoscit futuribilia. Atqui decreta divina praedeterminantia, subiective absoluta, obiective conditionata sunt illud obiectivum a Deo cognitum, quod est ratio, cur futuribilia sint et a Deo cognoscantur. Ergo.

Mai. patet ex n. 869, 2, *min.* ex eo, quod Deus est causa prima efficiens et determinans, agens ad extra per intellectum et voluntatem actione libera aeterna ac proinde electione seu decreto voluntatis suae, idque absolute quoad futura absoluta, conditionate quoad futura conditionata seu futuribilia.

876. Coroll. 1. Ergo non datur scientia media, quia non datur cognitio certa futuribilium antecederet ad decretum divinum praedeterminans.

2. Ergo sicut futurum definiri debet: quod est determinatum in causa ad habendam existentiam in tempore sequenti, ita futuribile definiendum est: quod ita est determinatum in causa, ut haberet existentiam in tempore sequenti, si aliqua conditio, quae de facto non verificatur, verificaretur. Quod igitur nullo modo in nulla causa determinatum est, neque futurum neque futuribile est, sed merum possibile. — Futuribile habet intrinsecum „esse (metaphysicum) futuribile quod nullum dicit actum, sed habet esse actu extrinsecum. quod est eius determinatio in causa.

877. Schol. 1. Denturne revera futuribilia. — Necesse non est, ut de omnibus combinationibus possibilibus numquam futuris Deus faciat decreta (conditionata). Defectus enim horum decretorum ac proinde defectus scientiae circa futuribilia nullam involvit imperfectionem. Decretis enim istis non positis, haec futuribilia non sunt (i. e. manent in statu purae possibilitatis), ac proinde non sunt scibilia. Quapropter ponere tale decretum vel omnino abstinere ab eo et relinquere combinationem in statu purae possibilitatis, certo a libera dependet voluntate divina, ac proinde a posteriori tantum ex convenientia et ex revelatione sciendum est, utrum tale decretum Deus habeat necne. Quod convenientiam attinet, certo videtur dicendum Deum decreta conditionata non facere, nisi inquantum conferunt pro praesenti ordine providentiae, et haec non videntur esse nisi ea, quae revera cum creaturis communicantur per modum admonitionis, comminationis et ad manifestandam divinam providentiam, quae proinde in decreto absoluto includuntur, quo Deus decernit se aliquo tempore con-

ditionalem veritatem cum creatura communicurum esse. Alia autem decreta conditionata facere quam ista superfluum ac proinde inconveniens videtur. Quod ad revelationem attinet, quaestio theologica est, non philosophica. Sed quidquid est, certo fontes revelationis alia non exhibent decreta quam ea, quae spectant ad praesentem ordinem providentiae.

2. Thomismus et Molinismus contradictorie opponuntur, ita ut inter utrumque systema non detur medium (cf. n. 47). Thomismus essentialiter consistit in doctrina de physica praedeterminatione; quo ipso scientia Dei futurorum (absolutorum et conditionatorum) explicatur simpliciter per decreta praedeterminantia. Molinismus¹ essentialiter consistit in negatione praedeterminationis; quam negationem necessaria consequentia sequitur scientia divina media. Aut Deus ut causa prima efficiens et determinans creaturam determinat, utique ab aeterno, quia actio Dei aeterna est, quo ipso habemus decreta aeterna praedeterminantia, aut Deus creaturam non determinat. Sed tunc creatura determinat Deum seu causalitatem divinam, quatenus (per modum conditionis, ut dicunt) concursus oblatum reddit collatum, tum absolute tum conditionate. Quo ipso determinat etiam scientiam Dei, ita ut habeatur scientia circa futuribilia antecederet ad decreta divina seu scientia media. Unde sequitur impossibilitas cuiuscumque syncretismi! in hac quaestione. — Duplex proposita est sententia syncretistica: prior, quae est aliquorum recentium, qui simpliciter negant et scientiam mediam et praedeterminationem physicam; altera est S. Alphonsi (1696—1787), Norris (γ 1704), Thomassini (1619—1695) et universitatis Sorbonnensis, qui negant scientiam mediam et admittunt praemotionem<pro difficilius actibus virtutis, pro facilius vero re-iciunt. Syncretistarum aliqui quaestionem de cognitione divina futurorum solvere nituntur recurrendo ad aeternitatem Dei, quod est petitio principii, ut supra diximus n. 872, 2, nota.

878. *Obi. Contra I p.* 1. Qui cognoscit alia a se omnia in medio eorum obiectivo, quod est ratio, cur sint, cognoscit futuribilia in supercomprehensione causae secundae liberae. Atqui Deus cognoscit alia a se omnia in medio eorum obiectivo, quod est ratio, cur sint. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si causa secunda libera in actu primo cum circumstantiis, in quibus invenitur posita, est ratio, cur determinate sit futuribile, *conc.*; si non est, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui causa secunda libera in actu primo cum circumstantiis, in quibus invenitur posita, est ratio sufficiens, cur determinate sit futuribile. *Probo.* Id, ex quo explicatur determinatio libera causae secundae liberae, est ratio sufficiens, cur determinate sit futuribile. Atqui causa secunda libera in actu primo cum circumstantiis, in quibus invenitur posita, est id, ex quo explicatur determinatio libera causae secundae liberae. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Causa secunda in

¹ Loquimur de Molinismo, prout nunc solet proponi, i. e. de Molinismo suaresiano; nam Molinismus, prout ab ipso Molina propositus est, necessaria consequentia in praedeterminationem aliquam devenit, quae libertatem creatam destruit, ut ostendimus argumento nostro.

actu primo applicata actui secundo seu praedeterminata, *conc.*; causa secunda non praedeterminata, *nego. Dist. consq.*

Contra II et III p. 1. Qui in seipso seu per essentiam suam cognoscit futuribilia, prout ab essentia sua repraesentantur tamquam aliquid veri, cognoscit futuribilia in obiectiva eorum veritate, non in decreto praedeterminante. Atqui Deus in seipso seu per essentiam suam cognoscit futuribilia, prout ab essentia divina repraesentantur tamquam aliquid veri. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui cognoscit cognitione causali, quae est per decreta praedeterminantia, *nego*; qui cognoscit cognitione non causali, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui Deus futuribilia non cognoscit cognitione causali *Probo.* Qui futuribilia non causât, non cognoscit futuribilia cognitione causali. Atqui Deus futuribilia non causât. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui nullo modo causât futuribilia, *conc.*; qui non causât secundum esse reale physicum, causât tamen secundum esse metaphysicum futuribile, *nego. Contradist. min.* — Deus decreto suo transmutat merum possibile in futuribile, non vero, sicut Molinistae volunt, transmutatur ipse eius scientia a determinatione futuribili.

3. Atqui futuribile nullo modo causatur a Deo. *Probo.* Determinatio causae secundae, quae seipsam determinat, nullo modo causatur a Deo. Atqui futuribile est determinatio causae secundae, quae seipsam determinat. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae seipsam determinat, quin praedeterminetur a Deo, *conc.*; quae, praedeterminata a Deo, seipsam determinat, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 846, 3).

Ad 875 sq. S. Thomas futura contingentia in causa antecedenter ad decretum certo cognosci posse negat (contra Molinam): „Sciendum est igitur, quod antequam res sit, non habet esse nisi in causis suis. Sed causae quaedam sunt, ex quibus necessario sequitur effectus, quae impediri non possunt, et in istis causis habet causatum esse certum et determinatum, adeo quod potest ibi demonstrative sciri, sicut est ortus solis et eclipsis et huiusmodi. Quaedam autem sunt causae, ex quibus consequuntur effectus ut in maiori parte, sed tamen deficiunt in minori parte; unde in istis causis effectus futuri non habent certitudinem absolutam, sed quandam, inquantum sunt magis determinatae causae ad unum quam ad aliud; et ideo per istas causas potest accipi scientia conjecturalis de futuris, quae tanto magis erit certa, quanto causae sunt magis determinatae ad unum, sicut est cognitio medici de sanitate et morte futura, et iudicium astrologi de ventis et pluviis futuris. Sed quaedam causae sunt, quae se habent ad utrumque: et in istis causis effectus de futuro nullam habent certitudinem vel determinationem; et ideo contingentia ad utrumlibet in causis suis nullo modo cognosci possunt (I Dist. 38 a. 5). „Potest considerari contingens ut est in sua causa. Et sic consideratur ut futurum, et ut contingens nondum determinatum ad unum: quia causa contingens se habet ad opposita. Et sic contingens non subditur per certitudinem alicui cognitioni. Unde quicumque cognoscit effectum contingentem in causa sua tantum, non habet de eo nisi coniecturalem cognitionem (S. th. I 14, 13). — Contra Suaresii sententiam afferri possunt illi loci, in quibus Aristoteles et S. Thomas docent futura et proinde etiam futuribilia nullam in seipsis habere obiectivam veritatem. Ita Aristoteles Perih. 9 docet neutram propositionum contradictoriarum de futuro contingenti ex se determinate veram aut falsam esse (18a33sq. [v. text, ad 47 in fine]). Quem locum S. Thomas ita exponit: „In singularibus [enuntiationibus], quae sunt de futuro hoc non est necesse, quod una determinate sit vera et altera falsa . . . quantum ad materiam contingentem. . . . Probat propositum ducendo ad inconueniens. . . . Si necesse est quod omnis affirmatio vel negatio in singularibus et futuris sit vera vel falsa, necesse est, quod omnis affirmans vel negans determinate dicat verum vel falsum. Ex hoc autem sequitur quod oinnc necesse sit esse vel non esse. Ergo, si omnis affirmatio vel negatio determinate sit vera, necesse est omnia determinate esse vel non esse. Ex hoc concludit ulterius quod omnia sint ex necessitate. Per quod triplex genus contingentium excluditur. Quaedam enim contingunt ut in paucioribus. . .

Quaedam vero se habent ad utrumlibet, quia scii, non magis se habent ad unam partem, quam ad aliam, et **ista procedunt ex electione**. Quaedam vero eveniunt ut in pluribus. ... Si autem omnia ex necessitate evenirent, nihil horum contingentium esset ... Eius quod est ad utrumlibet, proprium est quod, quia non determinatur magis ad unum quam ad alterum, non possit de eo determinate dici, neque quod erit, neque quod non erit (In Perih. I lect. 13 n. 6 sqq.). — „Illud quod nunc est, ex eo **futurum** fuit antequam esset, **quia in causa sua erat ut fieret**. Unde, sublata causa, non esset futurum illud fieri. Sola autem causa prima est æterna (S. th. I 16, 7 ad 3 (v. ad 870 in fine)). — S. Thomas **positive** non dicit, quomodo Deus futuribilia cognoscat; attamen ea habet, ex quibus deducitur doctrina thomistica: a) quatenus simpliciter docet scientiam Dei circa futura libera esse causalem; b) quatenus docet voluntatem liberam creatam a Deo praedeterminari (cf. text, ad 845 et 870).

ETHICA.

Caietanus, In I-II Summae theol. **Ioannes a S. Thoma**, In I-II Summae theol. **Salman t i c e n s e s**. In I-II Summae theol. **Grandi**, In I-II Summae theol. **Gonet**, Clipeus theologiae thomist. vol. III et IV. **Goudin**, Philosophia: Ethica. **Roselli**, Summa philos.: Ethica. **Zigliara**. Summa philos.: Philosophia moralis. **Schiffini**, Disputat, philosophiae moralis. **Cathrein**, Philosophia moralis. Id., Moralphilosophie. **Potters**, Philosophia moralis. **Lehu**, Philos, moralis et socialis. **E. Gilson**, S. Thomas d'Aquin (Les moralistes chrétiens).

PROLEGOMENA.

879. Quid sit Ethica. — Ethica seu Philosophia moralis est scientia, quae versatur circa actus **morales**. Actus autem moralis est actus humanus mensuratus a regula morum. Obiectum igitur materiale Ethicae sunt actus humani, i. e. actus liberi, deliberati. Hi actus, qui etiam a Philosophia naturali (de anima) considerantur, ab Ethica sub ratione formali moralitatis, i. e. mensurabilitatis seu ordinabilitatis a regula morum, considerantur. Cum autem actus mensuratus a regula morum seu actus moralis sit actus ordinatus in finem, Ethica considerat actus humanos ut ordinatos in finem. Sed finis ultimus omnium creaturarum est Deus: participatio bonitatis divinae. Creaturae irrationales participant bonum divinum imperfecte seu materialiter tantum, quatenus sunt et vivunt et sentiunt; rationales vero participant bonum divinum perfecte seu formaliter: cognitione intellectiva et amore ex hac cognitione procedente possident bonum divinum ut tale. Deus est finis ultimus creaturarum rationalium eo, quod bonum divinum ut tale appetunt et possident. Finis autem ultimus, qui appetitur et possidetur ut talis, est **beatitudo**. Quare creaturae rationales ad finem ultimum tamquam ad beatitudinem suam ordinantur. In Metaphysica ex essentia Dei iam deduximus Deum tamquam obiectum beatitudinis esse finem ultimum creaturarum rationalium. In Ethica idem ex essentia hominis deducetur, et ostendetur, quomodo homo actibus suis hunc finem appetere et attingere debeat.

Ex dictis deducitur Ethicam subalternari tertiae Philosophiae naturalis specialis parti, quae est de anima. Cum enim obiectum (partiale) tertiae partis Philosophiae naturalis specialis sit actus humanus, Ethica huic obiecto superaddit differentiam accidentalem, quae est moralitas, de qua agit per se.

880. Ethicae divisio. — Cum actus ordinentur in finem tum generaliter et absolute, tum specialiter, mediante ordinatione ad alios homines, Ethica in duas partes dividitur, quarum prior, Ethica generalis, generaliter respicit actum humanum ut ordinatum in finem, altera, Ethica specialis seu Ius naturae, eundem actum humanum specialiter respicit, prout est ordinatus in finem mediante ordinatione ad alios homines.

Ad 879sq. S. Thomas: **Subiectum moralis philosophiae** est operatio humana ordinata in finem, vel etiam homo prout est voluntarie agens propter finem (In Eth. I lect. 1 n. 3 [ed. Pirotta, Taurini]). — „Mos duo significat. Quandoque enim significat consuetudinem. . . . Quandoque vero significat inclinationem quandam naturalem, vel quasi naturalem, ad aliquid agendum. . . . Dicitur autem virtus moralis a more, secundum quod mos significat quandam inclinationem naturalem, vel quasi naturalem, ad aliquid agendum.” (S. th. I-II 58, 1). — „Moralis philosophia in tres partes **dividitur**. Quarum prima considerat operationes unius hominis ordinatas ad finem, quae vocatur monastica. Secunda autem considerat operationes multitudinis domesticae, quae vocatur oeconomica. Tertia autem considerat operationes multitudinis civilis, quae vocatur politica (In Eth. I lect. 1 n. 6).

PARS I.
ETHICA GENERALIS.

CAPUT I.
DE FINE ULTIMO HOMINIS.

§ 1. De intentione finis ultimi.

THESIS I: Homo in omni actu humano propter finem ultimum, tum formalem tum materiale, agit saltem virtualiter.

881. St. qu. 1. Distinguunt moralistae actus humanos et actus hominis. Cum actus hominis sint actus quicumque ab homine egressi, actus humani sunt ii tantum, qui sunt hominis, ut homo est, seu proprii hominis non tantum quoad substantiam actus, ut ridere, flere, sed etiam quoad modum, quo ab homine tamquam a causa procedunt, seu ab homine, ut rationalis est, exercentur, i. e. actus **deliberati**, qui a voluntate deliberata procedunt. Hi actus sunt **elicit**i aut **imperati** a voluntate (cf. n. 599).

2. Quid sit **finis**, et quomodo aliquid agat **propter finem**, cf. n. 770 sqq. — In thesi agere propter finem sumitur pro eo, quod est agere propter finem **elective** seu formaliter.

3. Cum finis sit bonum ut finiens seu terminans (cf. n. 772, 3), **finis ultimus** est bonum ut ultimo seu complete finiens, quod ultimatim et perfecte complet agentis appetitum. Finis ultimus, qui formaliter seu elective appetitur, est finis ultimus, qui cognoscitur et appetitur formaliter ut talis tamquam bonum perfectum appetentis. Hic finis est beatitudo, cuius solum agens rationale seu intellectu praeditum est capax.

Finis ultimus distinguitur **formalis** et **materialis**. Finis ultimus formalis seu beatitudo formalis est beatitudo in communi et in abstracto. Finis ultimus materialis seu finis ultimus in concreto et in particulari est beatitudo obiectiva seu obiectum, quod appetitur pro fine ultimo, quatenus non ordinatur in aliud et appetens eo nititur habere beatitudinem suam formalem (cf. n. 820, 3). Secundum quod hoc obiectum revera capax est praebendi completam beatitudinem aut non est capax, appetitur tamen tamquam ultimo satiativum, distinguitur

Gredt, Eloni, philo. II. Ed. 7.

finis ultimus materialis, qui revera est finis ultimus naturae humanae, et finis ultimus materialis, qui revera non est finis ultimus naturae humanae, est tamen finis ultimus alicuius individui, quod ipsum habet pro ultimo et ab eo ultimo finalizatur. — In thesi finis ultimus materialis intelligitur de fine ultimo materiali quocumque, sive revera capax est satiandi appetitum, sive non est capax.

4. Quattuor modis potest aliquis agere propter finem elective seu formaliter, seu intendere finem ut finem : actualiter, virtualiter, habitualiter, interpretative; unde quadruplicem distinguunt intentionem: actualement, virtualem, habitualement, interpretativam. Homo agit **actualiter** propter finem, cum propter finem, de quo actu hic et nunc cogitat, et quem actu hic et nunc vult, fertur in medium. **Virtualiter** agit propter finem, cum ex intentione, quae antea actu existebat erga finem, derivatur electio et volitio eorum, quae sunt ad finem. Sicut enim causa efficiens, quae iam cessavit esse, potest causare, virtute a se relicta, ita intentio actualis, cum desinit esse, potest relinquere sui virtutem et virtualiter permanere, ut cum quis, postquam actu intendit Romam pergere, vi huius intentionis parat vestimenta, ascendit currum etc., prioris intentionis iam oblitus. In intentione virtuali contingit quaedam dictaminum practicorum concatenatio, quorum alterum pellit ad alterum, quo conservatur primae intentionis virtus. Et licet haec concatenatio aliquando omnino interrumpatur, puta per somnum, conservatur nihilominus primae intentionis virtus, cum in memoria aliquid eius conservatur, vi cuius post interruptionem continuatur intentio virtualis, quin actualis iteretur. Homo agit propter finem **habitualiter**, cum in agente invenitur habitus seu dispositio ad finem, quae tamen in actionem non influit; quod obtinet, cum quis antea finem aliquem intendit neque hanc intentionem revocavit, quin tamen nunc vi illius agat. Ad rite intelligendam indolem intentionis virtualis et habitualis et differentiam inter utramque notetur actum praeteritum dispositionem relinquere, quae consistit in dictamine practico habitualiter remanente in intellectu (in memoria intellectiva) et voluntate. Dictamen practicum est aliquid, quod simul pertinet ad intellectum et voluntatem. Haec dispositio non tollitur nisi per contrarium actum et continet virtutem praeteritae intentionis. (Per se non tollitur decursu temporis, sed per accidens tantum, propter intentiones contrarias exortas.) Si influit in actionem subsequentem, agens agit ex virtute praeteritae intentionis: intentio virtualis; si non influit, agens agit cum habitu relicto ex praeterita actione, qui tamen non influit: intentio habitualis \ **Interpretative**

1 Res exemplo declaratur: Statui Romam proficisci: intentio actualis huius finis, qui est Roma. — Nunc sum in via ad stationem viae ferratae; iam non cogito actu me Romam proficisci, sed solummodo me ire ad stationem: actualiter intendo stationem, virtualiter Romam (in illa actuali intentione eundi ad stationem continetur virtus primae intentionis eundi Romam). Cum iter facio ad stationem, mihi

dicitur agere propter finem, qui revera propter eum non agit, praesumitur tamen propter eum agere, si adverteret, aut si hic vel ille casus occurreret. Interpretativa intentio non supponit praecessisse actualem, sicut supponit virtualis et habitualis, sed abstrahit ab actuali intentione et consequenter etiam a virtuali et habituali. Exemplum intentionis interpretativae sit puerulus, qui cum usum rationis non habeat, interpretative tamen dicitur petere baptismum.

5. Thesis nostra communem enuntiat scholasticorum sententiam. Aliqui auctores paulo aliter intentionem virtualement et habitualement et interpretativam definiunt, qui magis nomine quam re a thesi nostra dissentiunt.

882. Prob. th. I p. (Homo in omni actu humano agit propter finem ultimum). — *Arg. I.* Homo, qui in omni actu humano agit propter finem, agit etiam in omni actu humano propter finem ultimum. Atqui homo in omni actu humano agit propter finem. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod finis quicumque intermedius non movet nisi in virtute finis ultimi, sicut causa secunda efficiens non movet nisi in virtute causae primae.

Prob. min. a) ex dictis in n. 772, 4. b) Homo in omni actu humano agit propter bonum; actus enim humanus utpote actus voluntatis specificatur a bono (cf. n. 505 sqq. 585 sqq.). Atqui, qui agit propter bonum, agit propter finem; bonum enim est aut honestum vel delectabile, aut bonum utile; sed bonum honestum et delectabile est finis, bonum autem utile est propter finem (cf. n. 640, 1, a). Ergo.

Arg. II. Homo, qui in omni actu humano agit propter bonum, in omni actu humano agit propter finem ultimum. Atqui homo in omni actu humano agit propter bonum. Ergo.

Min. patet ex eo, quod obiectum formale voluntatis est bonum. — *Prob. mai.* Qui agit propter bonum, aut agit propter bonum perfectum, aut agit propter bonum imperfectum tendens ad bonum perfectum. Atqui tum qui agit propter bonum perfectum, tum qui agit

obviam venit amicus, qui me retinet aliquid quaerendo a me, quod connexionem nullam habet cum itinere meo. Respondeo; oritur longior confabulatio. Obliviscor itineris mei, obliviscor Romae et stationis, neque cogito nisi de iis, de quibus confabulamur: iam nonnisi habitualiter intendo Romam et stationem, quatenus manet in me dispositio habitualis eundi Romam, eundi ad stationem: dictamen practicum habituale, decretum habituale, quod tamen non influit in confabulationem; actualiter nunc intendo respondere amico et colloqui cum ipso. Haec intentio est aliquid omnino novi; in eam non influit intentio Romam proficiscendi. Cum recedit amicus, ego, distractus sermocinatione, mente teneo neque Romam, neque stationem, sed solum mihi eundum esse hac directione. Sed in hoc iam continetur virtus primae intentionis Romam proficiscendi, et ita, continuando iter ad stationem, iam iterum virtualiter intendo Romam. Omnino interrupta fuit intentio haec virtualis per confabulationem; nunc eam reassumo, quin actualis iteretur, quin iterum actualiter intendam Romam proficisci.

propter bonum imperfectum tendens ad bonum perfectum, agit propter finem ultimum. Ergo.

Mai. continet disiunctionem completam: Qui enim agit propter bonum, non potest agere propter bonum imperfectum, ut imperfectum est, ageret enim propter malum; sed agit propter bonum imperfectum tendens ad perfectum, quatenus bono imperfecto nititur attingere bonum suum, inquantum fieri possit: Bonum imperfectum aut est purum medium, quod unice appetitur propter finem; aut est finis intermedius, qui appetitur propter finem ultimum: aut est pars finis ultimi, quatenus hic concipitur tamquam compositus ex diversis bonis partialibus. Etiam hoc bonum parziale appetitur propter finem ultimum, quia appetitur tamquam eius pars.

Min. quoad utramque partem est per se nota: Finis enim ultimus est bonum perfectum, et qui agit propter bonum imperfectum tendens ad bonum perfectum, agit propter bonum perfectum seu finem ultimum.

Prob. II p. (Homo in omni actu humano agit propter finem ultimum, tum formalem tum materiale). — Homo, qui in omni actu humano agit propter finem ultimum, in omni actu humano agit propter finem ultimum tum formalem tum materiale. Atqui homo in omni actu humano agit propter finem ultimum. Ergo.

Min. patet ex I p. — *Prob. mai.* Homo, qui agit propter finem ultimum, non tantum agit propter rationem abstractam boni, sed obiectum etiam aliquod quaerit, in quo habeat bonum. Atqui, qui agit non tantum propter abstractam rationem boni, sed etiam obiectum aliquod quaerit, in quo habeat bonum, agit propter finem ultimum, tum formalem tum materiale. Ergo.

Min. patet ex st. qu., *mai.* vero ex eo, quod voluntas tendit in obiectum secundum realem existentiam suam (cf. n. 506).

Prob. III p. (Saltem virtualiter homo in omni actu humano agit propter finem ultimum). — Qui in omni actu vere agit propter finem ultimum nec tamen semper actualiter agit propter eum, propter finem ultimum agit saltem virtualiter. Atqui homo in omni actu humano vere agit propter finem ultimum, nec tamen semper propter eum agit actualiter. Ergo.

Min. quoad 1. p. patet ex I p. th., quoad 2. p. probatur ex experientia: Saepe experimur nos agere, et deliberate agere, quin cogitemus de fine ultimo.

Prob. mai. Qui in omni actu humano agit propter finem ultimum nec tamen semper actualiter agit propter eum, semper finalizatur seu movetur a fine ultimo, ita tamen, ut, cum ipse finis ultimus per se non semper influat, influat tamen eius virtus. Atqui, qui semper movetur a fine ultimo, ita tamen, ut, cum ipse finis ultimus per se non semper

influat, influat tamen eius virtus, propter finem ultimum agit saltem virtualiter. Ergo.

Min. patet ex st. qu., ex dictis de intentione virtuali. — *Mai. quoad 1. p.* per se patet: Agere propter finem est moveri a fine seu finalizari a fine; ideo, qui agit propter finem habitualiter tantum aut interpretative, revera **proprie** non agit propter finem seu finalizatur a fine, quia finis non influit in eum; *quoad 2. p.* probatur: Qui movetur a fine, aut movetur ab ipso fine, aut ab eius virtute cum altero subiecto communicata.

883. Coroll. 1. Ergo nullus actus humanus in individuo consideratus est moraliter indifferens (cf. th. IX).

2. Ergo homo, cum ad usum rationis pervenit, ordinat se ad finem ultimum, non tantum formalem, sed etiam materiale. Tunc enim apprehendit rationem boni seu convenientis sibi et proponit sibi per modum obiecti, ac proinde incipit agere propter finem, et propter finem ultimum, non tantum formalem, sed etiam materiale. At initio agit propter finem ultimum materiale imperfecte et in confuso cognitum, quatenus tendit in obiectum conveniens sibi, i. e. in obiectum, quod est finis naturae suae (cf. n. 949, 4).

3. Ergo revera datur finis ultimus materialis humanae naturae seu obiectum, quod est capax perfecte explendi desiderium hominis, et hic finis ab homine attingi potest. Ipsa enim naturae institutio in se contradictoria esset, si homq, qui naturali necessitate desiderat beatitudinem perfectam et in omni actu humano agit propter eam, hanc beatitudinem attingere non posset.

4. Ergo finis hominis non consistit in progressu infinito perfectionis individui (contra Kant) neque in progressu culturae generis humani (contra Schleiermacher [1768—1834], Wundt et recentes Evolutionistas). Finis enim, qui in progressu infinito consistit, revera ab homine attingi non potest; a fortiori finis, qui in progressu culturae generis humani consistit, a singulis hominibus non potest attingi.

884. *Obl. Contra I p.* 1. Qui in omni actu humano non agit propter Deum, in omni actu humano non agit propter finem ultimum. Atqui homo in omni actu humano non agit propter Deum. Ergo. — *Jiesp. Dist. mai.* Non agit propter finem ultimum formalem, *nego*; non agit propter finem ultimum materiale, *subdist.*: Non agit propter finem ultimum materiale, qui revera est finis ultimus, *conc.*; non agit propter aliquem finem ultimum materiale seu non sibi praefigit aliquem finem ultimum materiale, *nego. Conc. min. ; dist. consq.*

2. Atqui homo saepe agit propter nullum finem ultimum. *Probo.* Qui appetit bonum imperfectum, propter nullum agit finem ultimum. Atqui homo saepe appetit bonum imperfectum. Ergo. — *Pesp. Dist. mat.*: Qui appetit bonum imperfectum tendens ad bonum perfectum, *nego*; non tendens ad bonum perfectum, *conc. Contra-dist. min.*

3. Atqui homo saepe appetit bonum imperfectum non tendens ad bonum perfectum. *Probo.* Qui non ordinat bonum imperfectum ad bonum perfectura, appetit bonum imperfectum non tendens ad bonum perfectum. Atqui homo saepe appetit

bonum imperfectum non ordinans hoc ad bonum perfectum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*. Qui nullo modo ordinat bonum imperfectum ad bonum perfectum, *conc.*; qui non ordinat bonum imperfectum ad Deum, ad finem ultimum materiale verum et bonum absolute perfectum, qui tamen in bonis imperfectis quiescere nititur, *nego. Contradist. min.* — Qui in bonis imperfectis quiescere nititur, haec sibi constituit finem ultimum materiale et eis appetit finem suum ultimum formalem.

Contra II et III p. 1. Qui, cum ad usum rationis pervenit, non statim cognoscit finem suum ultimum materiale, in omni actu humano non agit propter finem ultimum tum formalem tum materiale. Atqui homo, cum ad usum rationis pervenit, non statim cognoscit finem suum ultimum materiale. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui nullo modo cognoscit, *conc.*; qui non cognoscit distincte et explicite, cognoscit tamen confuse et implicite, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui homo multoties in actibus suis humanis nullo modo cognoscit finem suum ultimum. *Probo.* Nullo modo cognoscit finem suum ultimum, qui non cogitat de fine ultimo. Atqui homo multoties in actibus suis humanis non cogitat de fine ultimo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui de fine cogitat neque actualiter, neque virtualiter, *conc.*; qui de fine non cogitat actualiter, cogitat tamen virtualiter, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui, qui actu non cogitat de fine ultimo materiali, non agit propter finem ultimum materiale. *Probo.* Non agit propter finem ultimum, in cuius actionem non influit finis ultimus. Atqui in actionem eius, qui actu non cogitat de fine ultimo, non influit finis ultimus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: In cuius actionem non influit finis per se, influit tamen eius virtus, *nego.*; in cuius actionem neque influit virtus finis ultimi, *conc. Contradist. min.*

Ad 882. „Postquam probavit **Philosophus** [Met. II 2], quod in causis moventibus et materialibus non proceditur in infinitum, hic ostendit idem in **causa finali**, quae nominatur „cuius causa fit aliquid.... Prima [ratio] talis est. Id quod est cuius causa, habet rationem finis. Sed finis est id quod non est propter alia, sed alia sunt propter ipsum. Aut ergo est aliquid tale aut nihil: et si quidem fuerit aliquid tale, ut sciL omnia sint propter ipsum, et ipsum non sit propter alia, ipsum erit ultimum in hdc genere: et ita non procedetur in infinitum; si autem nihil inveniatur tale, non erit finis. Et ita tolletur hoc genus causae, quod dicitur cuius causa. Secunda . . . derivatur ex praemissa ratione. Ex prima enim ratione conclusum est quod qui ponunt infinitatem in causis finalibus, removeant causam finalem. Remota autem causa finali, removetur natura et ratio boni: eadem enim ratio boni et finis est: nam bonum est quod omnia appetunt. . . . Et ideo illi qui ponunt infinitum in causis finalibus, auferunt totaliter naturam boni, licet ipsi hoc non percipiant" (Ἐτι δὲ τὸ οὐ ἐνεκα τέλο , τοιοῦτον δὲ δ μὴ ἄλλου ἐνεκα, ἀλλὰ τὰλλα ἐκείνου· ὥστ' εἰ μὲν ἐσται τοιοῦτον τὸ ἐσχατον, οὐκ ἐσται ἀπειρον, δὲ μὴθὲν τοιοτον, οὐκ ἐσται τὸ οὐ ἐνεκα, ἀλλ' οἱ τὸ ἀπειρον ποιοῦντε λανθάνουσιν ἐξαιρῶντε τὴν τοῦ ἀγαθοῦ φύσιν: 994 b 9. S. Thom., In Met. II lect. 4 n. 316 sq.). — „Bonum intentum in unaquaque operatione vel electione dicitur finis. Quia finis nihil aliud est quam illud cuius gratia alia fiunt. Si ergo occurrat statim aliquis finis, ad quem ordinantur omnia, quae operantur omnes artes et operationes humanae, talis finis erit operatum bonum simpliciter, idest quod intenditur ex omnibus operibus humanis. . . . Necesse est enim unum esse ultimum finem hominis inquantum est homo, propter unitatem humanae naturae. . . . Et iste ultimus finis hominis dicitur humanum bonum, quod est felicitas. . . . Felicitatem autem nullus eligit . . . propter aliquid aliud. Unde relinquitur quod felicitas sit perfectissimum bonorum, et per consequens ultimus et optimus finis. . . . — Felicitas est principium omnium bonorum humanorum, quia propter ipsam omnes homines operantur omnia quae agunt (τοῦτου [sc. τοῦ τέλου] ἐνεκα τὰ λοιπὰ πράττουσι πάντε . ὥστ' εἰ τι τῶν πρακτῶν ἀπάντων ἐστὶ τέλο , τοὐτ' ἂν εἴη τὸ πρακτὸν ἀγαθόν. . . . — [τὴ εὐδαιμονία] χάριν τὰ λοιπὰ πάντα πάντε πράττομεν: Eth. I 5, 1097 a 21, et c. 12, 1102 a 3. S. Thom.

lect. 9 n. 105 sq.; n. III et lect. 18 n. 223; cf. text, ad 886), — S. Thomas: „Illae actiones proprie humanae dicuntur, quae ex voluntate deliberata procedunt.”

.Obiectum autem voluntatis est bonum et finis. Et ideo manifestum est quod principium humanorum actuum, inquantum sunt humani, est finis. Et similiter est terminus eorundem nam id ad quod terminatur actus humanus, est id quod voluntas intendit tamquam finem⁴ (S. th. I-II 1, 1 et 3; cf. Ver. 5, 10). — .Impossibile est in finibus procedere in infinitum ex quacumque parte. In omnibus enim, quae per se habent ordinem ad invicem, oportet quod, remoto primo, removeantur ea quae sunt ad primum. ... In finibus autem invenitur duplex ordo, scilicet, ordo intentionis, et ordo executionis: et in utroque ordine oportet esse aliquid primum. Id enim quod est primum in ordine intentionis, est quasi principium movens appetitum: unde, subtracto principio, appetitus a nullo moveretur. Id autem quod est principium in executione, est unde incipit operatio: unde, isto principio subtracto, nullus inciperet aliquid operari. Principium autem intentionis est ultimus finis: principium autem executionis est primum eorum quae sunt ad finem. Sic ergo ex neutra parte possibile est in infinitum procedere: quia si non esset ultimus finis, nihil appeteretur, nec aliqua actio terminaretur, nec etiam quiesceret intentio agentis; si autem non esset primum in his quae sunt ad finem, nullus inciperet aliquid operari, nec terminaretur consilium, sed in infinitum procederet (S. th. I-II 1, 4). — .Necesse est quod omnia quae homo appetit, appetat propter ultimum finem. Et hoc apparet duplici ratione. Primo quidem, quia quidquid homo appetit, appetit sub ratione boni. Quod quidem si non appetitur ut bonum perfectum, quod est ultimus finis, necesse est ut appetatur ut tendens in bonum perfectum: quia semper inchoatio alicuius ordinatur ad consummationem ipsius. ... Et ideo omnis inchoatio perfectionis ordinatur in perfectionem consummatam, quae est per ultimum finem. Secundo, quia ultimus finis hoc modo se habet in movendo appetitum, sicut se habet in aliis motionibus primum movens. Manifestum est autem, quod causae secundae moventes non movent nisi secundum quod moventur a primo movente. Unde secunda appetibilia non movent appetitum nisi in ordine ad primum appetibile, quod est ultimus finis (1. c. a. 6). — .Non oportet ut semper aliquis cogitet de ultimo fine, quandocumque aliquid appetit vel operatur: sed virtus primae intentionis, quae est respectu ultimi finis, manet in quolibet appetitu cuiuscumque rei. etiam si de ultimo fine actu non cogitetur. Sicut non oportet quod qui vadit per viam, in quolibet passu cogitet de fine (1. c. ad 3). — «Quamvis omne desiderium ad beatitudinem referatur, non tamen oportet quod in omni desiderio de beatitudine actualiter cogitetur: sed desiderium beatitudinis est virtute in omnibus aliis desideriis, sicut causa in effectu (IV Dist. 49. 1 a. 3 sol. 4 ad 6; cf. tot. art. 3; Ver. 22, 2; C. g. 1 101: Item; III 2: Adhuc, In omnibus. — Notetur S. Thomam intentionem, quam nos appellamus virtuale in significare interdum voce intentionis habitualis ita S. th. III 64, 8 ad 3: cf. Malo 9, 2 c. med.: Alio modo contingit. Cf. hos locos cum II Dist. 38 a. 1 ad 4; dist. 40 a. 5 ad 6—7; Car. a. 11 ad 2—3, et locis hic supra citatis: S. th. I-II 1, 6 ad 3; IV Dist. 49, 1 a. 3 etc.

THESIS II: Impossibile est eundem hominem esse simul efficaciter et simpliciter conversum ad plures ultimos fines totales et adaequatos. Potest tamen idem homo actualiter appetere unum finem ultimum appetitione inefficaci et secundum quid, et nihilominus ad alium finem ultimum habitualiter manere conversus conversione efficaci et simpliciter.

885. St. qn. 1. Cum omnes homines conveniant in hoc, quod appetunt bene esse proprium, seu propter eundem agant finem ultimum formalem, alii in aliis obiectis hoc bene esse quaerunt seu in diversis rebus beatitudinem suam obiectivam constituunt. Iusti beatitudinem in Deo quaerunt, in quo solo revera inveniri potest, ut probabitur thesi »e-

quenti, peccatores in diversis bonis creatis, modo his modo illis. Quorum proinde finis ultimus materialis in aggregatione plurium rerum consistere potest (cf. infra th. IV). Hoc supposito, distinguimus finem ultimum materiale adaequatum seu totalem, et in adaequatum seu partialem. Ille in tota aggregatione consistit rerum omnium, quibus peccator imaginatur se satiari perfecte, iste in parte tantum huius aggregati. Diversa igitur bona, quae quis appetit, aut inter se subordinantur, ut cum pecunia subordinatur voluptati, quia appetitur ut medium, quo procuretur voluptas: et tunc illud bonum tantum, quod nulli alteri subordinatur, habet rationem finis ultimi; aut inter se coordinantur: et tunc uniuntur sub una ratione formali seu coniunguntur in unum finem ultimum sub ratione perfecti satiativi ipsius appetentis.

2. Homo diversimode propter finem ultimum materiale agere potest: a) Ratione cognitionis potest finis ultimus materialis appeti aut ut distincte et explicite cognitus, aut ut in confuso et implicite apprehensus; ita, qui de Deo explicite non cogitans vult honeste seu conaturaliter, i. e. propter finem naturae agere, apprehendit et intendit Deum; Deus enim est finis naturae. — b) Ratione efficaciae (voluntatis) finis ultimus appeti potest aut efficaciter et simpliciter, aut ineffaciter et secundum quid. Appetitur efficaciter et simpliciter, si appetens convertit se totum in ipsum; appetitur ineffaciter et secundum quid, si appetens non convertit in ipsum se totum, sed secundum quid tantum seu secundum aliquam determinatam volitionem et operationem. Tunc finis non dominatur totaliter voluntati, licet pro hoc actu sit finis ultimus. Hoc obtinet in peccato levi (cf. n. 933). Actus enim iste humanus leviter peccaminosus, cum in Deum ordinari non possit, habet pro fine ultimo bonum creatum. At leviter peccans non quaerit simpliciter et efficaciter bene esse suum in creatura, sed pro illo actu tantum, cum videat illo actu ita levi non destrui simpliciter sublectionem ad Deum. Intentio igitur finis ultimi efficax dicitur vel inefficax, non quatenus finis ad aliquem actum movet, sed quatenus omnem actum et habitum voluntatis sibi subicit et contrarium tollit vel non. Actus enim ille ita imperfectus nequit tollere dispositionem habitualem in mente productam ex conversione efficaci ad finem ultimum simpliciter, sicut forma physica, quae in subiectum inducitur remisse et secundum quid tantum, nequit tollere formam sibi contrariam, quae simpliciter inest et in gradu intenso.

886. Prob. th. I p. (Impossibile est eundem hominem esse simul efficaciter et simpliciter conversum ad plures ultimos fines totales et adaequatos). — Impossibile est eundem hominem simul esse conversum ad fines, qui excludunt inter se tum in actu, tum in habitu. Atqui fines ultimi totales et adaequati, qui simpliciter et efficaciter appetuntur, excludunt inter se tum in actu, tum in habitu. Ergo.

Mai. per se patet: Fines, qui se excludunt ad invicem tum in actu, tum in habitu, omnimodo se excludunt, nec potest proinde quis esse simul conversus ad eos.

Prob. min. Inter se excludunt tum in actu, tum in habitu fines, quorum unusquisque nihil relinquit desiderandum extra ambitum suum seu non subordinatum sibi et tollit omnem habitum contrarium sibi. Atqui finis ultimus totalis et adaequatus, qui simpliciter et efficaciter appetitur, nihil relinquit desiderandum et tollit omnem habitum contrarium. Ergo.

Mai. per se patet: Cum fine, qui nihil relinquit desiderandum extra ambitum suum, non potest simul appeti actu alius finis ultimus seu alius finis primo non subordinatus; cum fine, qui tollit habitum contrarium, neque potest simul persistere habitualis conversio ad alium finem ultimum utpote contrarium illi. Fines enim ultimi diversi necessario contrarii ad invicem sunt, quia unusquisque tamquam summum bonum aestimatur.

Minoris 1. p. (Finis ultimus totalis et adaequatus, qui simpliciter et efficaciter appetitur, nihil relinquit desiderandum) patet ex conceptu finis ultimi, qui aestimatur tamquam summum bonum satians perfecte appetentem; 2. p. deducitur ex indole formarum contrariarum, quae destruunt inter se, si perfecte in subiectum introducuntur.

Prob. II p. (Potest tamen idem homo actualiter appetere unum finem ultimum appetitione inefficaci et secundum quid, et nihilominus ad alium finem ultimum habitualiter manere conversus conversione efficaci et simpliciter). — Ille potest simul appetere duos fines ultimos materiales, unum actualiter et secundum quid, alterum habitualiter et simpliciter, qui ultimo iudicio practico aliquid indicare potest sibi bonum, abstrahendo ab eo, quod habitualiter tenet ut bonum suum simpliciter et efficaciter. Atqui homo potest ultimo iudicio practico aliquid indicare sibi bonum, abstrahendo ab eo, quod habet ut bonum suum simpliciter et efficaciter. Ergo.

Mai. patet ex dependentia appetitus a cognitione (cf. n. 591, 2). — *Min.* vero ostenditur ex indole intellectus humani seu ex indole intellectus in statu coniunctionis animae cum corpore. Intellectus iste est rationalis seu ratiocinando procedit, seorsum intelligendo principia et conclusiones, media et finem. Quare potest aliquid actualiter iudicare bonum hominis seu proponere ultimo iudicio practico ut bonum, abstrahendo ab eo, quod habitualiter indicat bonum simpliciter, i. e. non considerando hoc bonum seu non resolvendo indicium suum practicum in finem ultimum simpliciter et efficaciter intentum.

887. Coroll. Ergo omnis appetitio inefficax et secundum quid finis ultimi in inconsequentia fundatur intellectus imperfecti seu rationalis.

888. Schol. Sicut iustus leviter peccando potest habere pro fine ultimo creaturam, ita e converso peccator potest habere Deum pro fine ultimo inefficaciter et secundum quid, quatenus secundum aliquem actum recte seu conaturaliter agit, quin tamen convertatur seu efficaciter et simpliciter se ordinet ad Deum, amando Deum super omnia.

889. *Obi. Contra I p.* 1. Non est impossibile eundem hominem esse simul efficaciter et simpliciter conversum ad honores et voluptates sensiles tamquam ad finem ultimum. Atqui eundem hominem esse simul efficaciter et simpliciter conversum ad honores et ad voluptates sensiles tamquam ad finem ultimum, hoc est: eundem hominem esse simul efficaciter et simpliciter conversum ad plures fines ultimos totales et adaequatos. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quatenus honores et voluptates uniuntur sub una ratione formali perfecti satiativi ipsius appetentis, *conc.*; quatenus non uniuntur, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui honores et voluptates, quae ut finis ultimus appetuntur, non uniuntur sub una ratione formali. *Probo.* Quae diversis actibus appetuntur, non uniuntur sub una ratione formali. Atqui honores et voluptates, quae ut finis ultimus appetuntur, diversis actibus appetuntur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae diversis actibus appetuntur ita, ut unumquodque appetatur tamquam finis ultimus adaequatus, *conc.*; ita, ut unumquodque appetatur tamquam finis ultimus inadaequatus, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. 1. Qui amat finem ultimum super omnia, non potest appetere finem ultimum appetitione inefficaci et secundum quid. Atqui homo amat finem ultimum super omnia. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Finem ultimum, qui est ultimus simpliciter, *conc.*; qui est finis ultimus secundum quid, *nego. Dist. consq.*

2. Atqui neque finis, qui est ultimus secundum quid, appetitur appetitione inefficaci. *Probo.* Appetitione inefficaci non appetitur finis, qui ordinatur ad altiore finem efficaciter appetitum. Atqui finis, qui est ultimus secundum quid, est finis, qui ordinatur ad altiore finem efficaciter appetitum. Ergo. — *Resp. Transeat mai.; dist. min.*: Finis, qui dicitur ultimus secundum quid, quatenus ad alium finem ordinatur, *conc.*; finis, qui pro aliqua actione est ultimus, ita ut omnino ad alium finem non ordinetur, *nego. Dist. consq.* — Maior transmittitur, quia non est vera nisi de fine intermedio, qui tamquam medium necessarium ordinatur ad finem ulteriorem.

3. Atqui non datur finis ultimus secundum quid, i. e. pro aliqua actione tantum ad alium finem non ordinatus. *Probo.* Si appetens omni appetitione seipsum ordinat ad finem ultimum, non datur finis ultimus secundum quid, i. e. pro aliqua actione tantum ad alium finem non ordinatus. Atqui appetens omni appetitione seipsum ordinat ad finem ultimum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si appetens seipsum ordinat ad finem ultimum sive efficaciter et simpliciter, sive inefficaciter et secundum quid, *nego*; si appetens semper se ordinat ad finem ultimum efficaciter et simpliciter, *conc. Contradist. min.*

4. Atqui appetens non potest se ordinare ad finem ultimum inefficaciter et secundum quid. *Probo.* Non potest se ordinare ad finem ultimum inefficaciter et secundum quid, qui non potest simul appetere duos fines ultimos. Atqui nullus appetens potest simul appetere duos fines ultimos. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Qui nullo modo potest simul appetere duos fines ultimos, *conc.*; qui non potest simul appetere duos fines ultimos actualiter et efficaciter, potest tamen simul appetere duos fines ultimos, alterum habitualiter et efficaciter, alterum actualiter et inefficaciter, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui non potest appetens appetere simul duos fines ultimos, alterum habitualiter et efficaciter, alterum actualiter et inefficaciter. *Probo.* Non potest appetere simul duos fines ultimos, alterum habitualiter et efficaciter, alterum actualiter et inefficaciter, qui non potest iudicare actualiter ut bonum suum id, quod opponitur ei, quod habitualiter tenet tamquam suum bonum. Atqui appetens non potest iudicare actualiter ut bonum suum id, quod opponitur ei, quod habitualiter tenet tamquam

bonum suum. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.:* Appetens intellectu rationali aeu imperfecto praeditus, *nego;* appetens intellectu perfecto praeditus, *conc. Dist. consq.*

Ad 886. **Aristoteles** inquit .conditiones, quae requiruntur ad ultimum finem. Videntur autem esse plures gradus finium; quorum quosdam eligimus propter aliud solum, sicut divitias quae non appetuntur nisi inquantum sunt utiles ad vitam hominis, **et** . . . omnia organa, quae non quaeruntur nisi propter usum eorum. Unde manifestum est, quod omnes isti fines sunt imperfecti. Optimus autem finis, qui est ultimus, oportet quod sit perfectus. Unde si unum solum sit tale, oportet hoc esse ultimum finem, quem quaerimus. Si autem sint multi perfecti fines, oportet quod perfectissimus horum sit optimus et ultimus. Manifestum est autem, quod sicut id, quod est secundum se appetibile, est magis perfectum eo, quod est appetibile propter alterum, ita illud quod numquam appetitur propter aliud est perfectius his, quae, licet secundum se appetantur, tamen appetuntur etiam propter aliud. Et ita simpliciter perfectum est, quod est semper secundum se eligibile et numquam propter aliud* (*Ἐπεὶ δὲ πλείυ φαίνεται τὰ τέλη, τούτων δ' αἰρούμεθα τινὰ δι' ἕτερα, οἷον πλούτον, . . . δῆλον ὡ οὐκ ἔστι πάντα τέλεια· τὸ δ' ἀριστον τέλειόν τι φαίνεται. . . ἀπλῶ δὴ τέλειον τὸ καθ' αὐτὸ αἰρετόν ἄε! καὶ μηδέποτε δι' ἄλλο:* *Eth. I 5, 1097 a 26. S. Thom. lect. 9 n. 109 sqq.*). — **S. Thomas:** .Impossibile est quod voluntas unius hominis simul se habeat ad diversa, sicut ad ultimos fines. Cuius ratio . . . est quia, cum unumquodque appetat suam perfectionem, illud appetit aliquis ut ultimum finem, quod appetit ut bonum perfectum et completivum sui ipsius. . . . Oportet igitur quod ultimus finis ita impleat totum hominis appetitum, quod nihil extra ipsum appetendum relinquatur. Quod esse non potest, si aliquid extraneum ad ipsius perfectionem requiratur. Unde non potest esse quod in duo sic tendat appetitus, ac si utmmque sit bonum perfectum ipsius' (*S. th. I-II 1, 5; cf. II Diet. 34 a. 3 c. med.; III Dist. 31, 1 a. 1 c.: Sic ergo; et text, ad 896.*)

§ 2. De fine ultimo materiali seu de beatitudine objectiva.

THESIS III: Finis ultimus materialis humanae naturae seu beatitudo obiectiva hominis non in bonis creatis, sed in solo Deo consistit.

890. St. qu. 1. Finis ultimus materialis humanae naturae seu beatitudo obiectiva hominis est id, quod revera constituit summum hominis bonum, capax perfecte satiandi eius desiderium seu explendi amplitudinem appetitus eius, quod proinde optimo iure pro ultimo appetitur, quia revera ad aliud non ordinatur. Tale bonum dari iam ex thesi I, corollarii instar, deduximus (cf. n. 883, 3). Iam vero bona, de quibus quaeri potest, sintne hominis summum bonum, sunt aut bonum **in-creatum**, infinitum seu Deus, aut bona **creata**. Bona autem creata aut sunt **externa**, extra hominem, aut **interna**. Bona externa aut sunt **corporea**: divitiae sive naturales (alimenta, vestimenta etc.) sive artificiales (pecunia), aut **incorporea**: honor, fama. Honorem et famam esse bona externa ex eo patet, quod fama est aestimatio, quam unus de alterius perfectione seu virtute habet, honor autem est huius aestimationis significatio et manifestatio (.honor est in honorante"). Bona interna sunt aut **corporis**, aut **animae**. Bona corporis sunt ipsum corpus et quidquid est corporis bona affectio, ut bona valetudo, voluptas sensilis etc. Bona animae sunt ipsa anima eiusque potentiae et habitus boni, ut scientiae, virtutes, et actus convenientes, ut actus contemplationis et delectatio seu gaudium spirituale.

2. Optimi quique philosophi ut ultimum hominis finem ponunt Deum: ita Plato et Aristoteles. Secundum Aristotelem beatitudo in contemplatione Dei rerumque divinarum consistit, secundum Platonem in eo, quod homo assimiletur Deo. Stoici ut summum hominis bonum habent virtutem. Secundum Epicureos ultimus finis est voluptas seu fruitio huius vitae temporalis; cui sententiae multi etiam recentium philosophorum adhaerent, quorum tamen plurimi utilitarismum socialem profitentur, docendo ultimum hominis finem esse felicitatem publicam socialem (cf. n. 947, 2). Secundum Fr. Nietzsche ultimus humanitatis finis est producere aliquos homines supereminentes (Übermenschen), qui sibi ipsi sunt finis, qui ceteris hominibus dominantur et eos sibi subiciunt. Pessimistae (Schopenhauer et Ed. de Hartmann) finem ultimum negative proponunt tamquam redemptionem mundi a miseriis per extinctionem existentiae.

891. Prob. th. I p. (Finis ultimus materialis humanae naturae seu beatitudo obiectiva hominis non consistit in bonis creatis). — Bona creata sunt aut externa, sive corporea sive incorporea, aut interna, sive corporis sive animae. Atqui in nullo eorum consistit finis ultimus materialis humanae naturae. Ergo.

Mai., quae continet disiunctionem completam, patet ex st. qu. — *Prob. min.* per partes, a) Finis ultimus non consistit in bonis externis corporeis seu in divitiis, sive naturalibus sive artificialibus; nam divitiae artificiales ordinantur ad naturales, naturales autem ad hominem tamquam ad finem. Atqui, quae ordinantur ad hominem tamquam ad finem, in his non consistit finis ultimus, ad quem ordinatur homo, quia finis ultimus non est, quod ordinatur ad aliud, sed ad quod alia ordinantur. Ergo.

b) Finis ultimus materialis non consistit in bonis externis incorporeis seu in honore et fama; nam finis ultimus materialis in eo consistit, quod constituit hominem perfectum. Atqui honor et fama non constituunt hominem perfectum. Ergo.

Mai. patet ex conceptu finis ultimi materialis seu beatitudinis obiectivae, quae est summum bonum hominis seu id, quod hominem maxime perficit. — *Prob. min.* Non constituunt hominem perfectum, quae eius perfectionem iam supponunt neque sunt nisi signa externa et manifestativa huius perfectionis. Atqui fama et honor iam supponunt hominis perfectionem nec sunt nisi signa externa et manifestativa eius. Ergo.

Mai. est per se nota, *min.* patet ex st. qu.

c) Finis ultimus materialis non consistit in bonis internis corporis. Nam haec ordinantur in animam; corpus enim et quae sunt corporis, ordinantur in animam tamquam inferius ad superius, quod indiget eius naturaliter, ut patet ex Phil. nat. n. 519, 2; 522; 569, 5. Atqui quae ordinantur in animam, non sunt finis ultimus hominis; finis enim

ultimus non est, quod ordinatur ad aliud, sed ad quod alia ordinantur. Ergo.

d) Similiter finis ultimus materialis non consistit in anima et in animae bonis internis. Nam etiam anima ad aliud ordinatur tamquam ad complementum et perfectivum sui, ut patet ex potentiis, quibus anima est instructa; hae enim ordinantur ad actus, actus vero ad obiecta, ita ut anima non sit ultimo perfecta, nisi quatenus operatur circa obiectum suum maxime ei conveniens, in quo proinde obiecto eius beatitudo obiectiva consistit (cf. n. 762, 2). Hoc autem est obiectum, quod totam capacitatem potentiarum animae: intellectus et voluntatis, perfecte explet. Sed haec capacitas est obiective infinita: intellectus refertur ad res sub ratione entis ut sic, et voluntas sub ratione boni universalis. Quare beatitudo obiectiva hominis consistit in bono infinito, quod non potest esse aliquod bonum creatum. — Speciatim in delectatione non potest consistere beatitudo, quia delectatio supponit beatitudinis possessionem eamque sequitur (cf. infra th. V).

Prob. II p. (Finis ultimus materialis humanae naturae in solo Deo consistit). — In eo consistit finis ultimus materialis humanae naturae, quod est capax perfecte satiandi hominis desiderium seu perfecte explendi amplitudinem appetitus eius. Atqui solus Deus est capax perfecte explendi appetitum hominis. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Solus Deus perfecte complet appetitum, qui sequitur cognitionem apprehendentem bonum universale, quod continet in se omne bonum. Atqui appetitus hominis seu voluntas est appetitus, qui sequitur cognitionem universalem boni. Ergo.

Min. patet ex n. 585 sqq. — *Prob. mai.* Solum bonum infinitum perfecte complet appetitum, qui sequitur cognitionem boni universalis, quod continet in se omne bonum. Atqui solus Deus est bonum infinitum. Ergo.

Min. patet ex Phil. nat. th. XIX et Met. th. XXXII, *mai.* ex nexu, qui intercedit inter cognitionem et appetitum elicited, qui sequitur cognitionem: Cognitio est mensura et regula appetitus eliciti: tam late patet appetitus, quam late patet cognitio, quam sequitur.

892. Coroll. 1. Ergo sicut in voluntate humana (et in intellectu) inest ordo naturalis ad beatitudinem in communi seu appetitus naturalis beatitudinis in communi, ita inest etiam appetitus naturalis beatitudinis in particulari, cuius obiectum est bonum infinitum, seu ordo naturalis ad Deum tamquam ad obiectum, quod unice capax est satiandi hominis desiderium (cf. n. 790, arg. VI).

2. Ergo homo debet amare Deum super omnia, plus quam seipsum. Hominis enim est amare Deum ut finem ultimum seu summum bonum; sed finis ultimus seu summum bonum super omnia est amandum. — Initio homo Deum ut finem suum ultimum non cognoscit et appetit nisi imperfecte, i. e. implicite et in confuso tamquam finem naturae

seu id, quod est conveniens naturae humanae (cf. n. 883, 2). Postquam autem homo ad **perfectum** usum rationis pervenit, explicite Deum cognoscit. Quo ipso obligatur, ut ordinet se in eum amando eum super omnia. Hanc enim ordinationem expostulat ipsum bene esse hominis seu beatitudo eius subiectiva, quia hoc est maxime conveniens et perfectivum eius (cf. n. 949, 4).

In actu amoris, quo Deus amatur super omnia, motivum, propter quod Deus amatur, est ipse Deus seu bonum divinum. Finis enim ultimus non amatur propter aliud, sed propter seipsum. Beatitudo autem subiectiva seu bene esse proprium se habet per modum causae dispositivae.

893. Schol. Intellectus et voluntas humana sunt capacitatis infinitae. Quo non dicitur ea ordinari ad actum infinitum, ut habeant actum infinitum, quod est impossibile, sed ad obiectum infinitum finito modo apprehendendum. Intellectus et voluntas sunt infinita **objective**, non subiective. Intellectus ordinatur ad apprehensivam, non vero ad comprehensivam Dei cognitionem, et voluntas fertur in Deum, prout est appréhensive cognitus. Ad hominis beatitudinem pertinet tamen beatitudinis **inamissibilitas**, quae est infinitas extrinseca secundum durationem (cf. n. 365, 2). Sicut homo secundum animam ordinatur ad esse perpetuum (cf. n. 539), ita ordinatur etiam ad bene esse perpetuum seu ad beatitudinem perpetuam.

894. *Obi.* 1. Non est beatitudo obiectiva hominis obiectum, cuius apprehensio non explet omne desiderium hominis. Atqui Deus est obiectum, cuius apprehensio non explet omne desiderium hominis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Cuius apprehensio non explet omne desiderium in hac vita, explet tamen in altera vita, *nego*; cuius apprehensio non explet omne desiderium neque in hac vita, neque in altera vita, *concl.* *Contradist. min.* — Beatitudo (perfecta) non attingitur nisi in altera vita (cf. th. VI).

2. Atqui apprehensio Dei neque in altera vita explet omne desiderium. *Probo.* Quod non explet desiderium partis sensitivae, neque in altera vita explet omne desiderium. Atqui apprehensio Dei neque in altera vita explet desiderium partis sensitivae. Ergo. — *Jiesp. Dist. mai.*: Si in altera vita adest pars sensitiva, et si eius desiderium nullo modo explet, *concl.*; si non adest pars sensitiva, *nego*. *Contradist. min.*: Si non adest pars sensitiva, *concl.*; si adest, supposita resurrectione mortuorum, *subdist.*: Non explet directe, *concl.*; non explet indirecte, *nego*. *Dist. consq.*: Aliquando desiderium aliquod non explet directe, explet tamen indirecte, *concl.*; aliquod desiderium, quod adest, neque directe neque indirecte explet, *nego*. Supposita resurrectione corporum, apprehensio Dei explet desiderium partis sensitivae indirecte per redundantiam gaudii spiritualis in partem sensitivam (cf. n. 902, 1; 907, 2).

3. Atqui apprehensio Dei nullo modo explet quodcumque desiderium hominis. *Probo.* Nullo modo explet quodcumque desiderium hominis apprehensio obiecti, quod non est proportionatum homini. Atqui apprehensio Dei est apprehensio obiecti, quod non est proportionatum homini. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod nullo modo est proportionatum, *concl.*; quod non est proportionatum entitative, est tamen proportionatum objective, *nego*. *Contradist. min.* (cf. schol.).

Ad 890sq. S. Thomas: .Omnes qui recte senserunt posuerunt finem humanae vitae Dei contemplationem (I Sent. Prol. q. un. a. Γ. — «Impossibile est beatitudinem hominis esse in aliquo bono creato. Beatitudo enim est bonum perfectum, quod tota-

liter quietat appetitum : alioquin non esset ultimus finis, si adhuc restaret aliquid appetendum. Obiectum autem voluntatis, quae est appetitus humanus, est universale bonum; sicut obiectum intellectus est universale verum. Ex quo patet quod nihil potest quietare voluntatem hominis, nisi bonum universale. Quod non invenitur in aliquo creato, sed solum in Deo : quia omnis creatura habet bonitatem participatam. Unde solus Deus voluntatem hominis implere potest" (S. th. I-II 2, 8). — «In ipso enim est ultima perfectio rationalis creaturae, quod est ei principium essendi [cf. q. 90, 3] : intantum enim unumquodque perfectum est, inquantum ad suum principium attingit" (I 12, 1 ; cf. 60, 5; I-II 2, 5 ad 3; 109, 3). — «Quia Aristoteles vidit quod non est alia cognitio hominis in hac vita quam per scientias speculativas, posuit hominem non consequi felicitatem perfectam, sed suo modo [cf. In Eth. I lect. 9 n. 113: «Loquitur enim in hoc libro Philosophus de felicitate, qualis in hac vita potest haberi. Nam felicitas alterius vitae omnem investigationem rationis excedit. In quo satis apparet quantam angustiam patiebantur hinc inde eorum praeclara ingenia. A quibus angustiis liberabimur, si ponamus, secundum probationes praemissas, hominem ad veram felicitatem post hanc vitam pervenire posse, anima hominis immortalis existente, in quo statu anima intelliget per modum quo intelligunt substantias separatae, sicut in Secundo huius Operis [c. 81] ostensum est. Erit igitur ultima felicitas hominis in cognitione Dei quam habet humana mens post hanc vitam, per modum quo ipsum cognoscunt substantiae separatae" (C. g. III 48; cf. c. 27—36; In Eth. I lect. 5 n. 57 sqq.; De regim. prine. I c. 7 et 8; Comp. 108 255: Sic igitur; S. th. I-II 2 a. 1—7 ; q. 3, 1 ; et text, ad 901 et 1043 [ex C. g. III 128 etc.]).

THESIS IV: Finis ultimus peccatoris est bonum creatum, quod appetit tamquam satiativum sui independenter a regula morum. Hoc bono creato peccator positive et formaliter, non tantum negative finalizatur.

895. St. qu. 1. Nomine peccatoris hominem intelligimus, qui deflectit a fine ultimo naturae humanae, seu qui non agit propter finem ultimum materiale, qui revera est finis naturae humanae. Quare quaerimus, quod obiectum hic homo sibi pro fine ultimo materiali constituat. Ad quam quaestionem thesi nostra respondemus: finem ultimum peccatoris esse bonum creatum, quod appetit tamquam satiativum sui independenter a regula morum.

2. **Regula morum** est norma, secundum quam actus humani regulandi sunt, ut sint moraliter boni. Haec autem regula est ordinatio ad finem ultimum naturae humanae seu ad Deum (cf. th. XII).

3. Finem ultimum peccatoris esse bonum creatum est sententia communis scholasticorum. Aliqui tamen docent peccatorem non constituere finem suum ultimum in creatura formaliter et positive, sed solum negative, quatenus id, quod appetit, non ordinat in Deum. Ita fere Vasquez.

896. Prob. th. I p. (Finis ultimus peccatoris est bonum creatum, quod appetit tamquam satiativum sui independenter a regula morum). — Qui non movetur a fine ultimo, qui revera est finis ultimus humanae naturae, seu a bono increato, eius finis ultimus est bonum creatum, quod appetit tamquam satiativum sui independenter a regula morum. Atqui peccator non movetur a fine ultimo, qui revera est finis ultimus naturae humanae. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Mai. quoad 1. p.* continet disiunctionem completam: Homo, qui in omni actu humano agit propter finem ultimum, pro fine ultimo habet aut bonum creatum, aut bonum increatum. — *Quoad 2. p.* probatur: Qui movetur a bono creato tamquam a fine ultimo, hoc bonum appetit tamquam satiativum sui independenter a fine ultimo, qui est bonum increatum seu Deus. Atqui, qui appetit bonum creatum tamquam satiativum sui independenter a fine ultimo, qui est Deus, appetit bonum creatum tamquam satiativum sui independenter a regula morum. Ergo.

Mai. patet ex terminis; qui enim ita agit, finem ultimum, qui est Deus, spernit nec regulatur secundum ipsum. — *Prob. min.* Qui appetit bonum creatum tamquam satiativum sui independenter a fine ultimo, qui est Deus, appetit bonum creatum independenter ab ordinatione ad Deum. Atqui, qui appetit bonum creatum independenter ab ordinatione ad Deum, appetit bonum creatum independenter a regula morum. Ergo.

Mai. per se patet, *min.* ex st. qu.: Ordinatio ad Deum est regula morum.

Prob. II p. (Hoc bono creato peccator positive et formaliter, non tantum negative finalizatur) ex eo, quod peccator vere agit propter hunc finem, sive actualiter sive virtualiter.

897. Coroll. 1. Ergo diversa bona creata, quae ut finis ultimus a peccatore appetuntur, sub una ratione formali uniuntur, quae est: esse satiativum ipsius appetentis independenter a regula morum; et sic constituunt unum finem ultimum totalem peccatoris.

2. Ergo persona peccatoris non est tantum finis „cui“ peccatoris, sed de conotato est etiam finis „qui“, quatenus peccator in appetendis bonis creatis pro regula habet seipsum seu libidinem suam.

898. Schol. Qui venialiter tantum peccat, peccator constituitur secundum quid, cuius finis ultimus secundum quid est bonum creatum, quod tamquam satiativum sui independenter a regula morum appetit appetitione inefficaci.

899. *Obi. Contra I p.* 1. Qui est sibi ipse finis ultimus, non appetit ut finem ultimum bonum creatum tamquam satiativum sui independenter a regula morum. Atqui peccator est sibi ipse finis ultimus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui est sibi ipse finis ultimus cui, *nego*; qui est sibi ipse finis ultimus qui, *subdist.:* De conotato, *nego*; absolute, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui peccator est sibi ipse finis ultimus qui absolute. *Probo.* Qui seipsum amat super omnia, est sibi ipse finis ultimus qui absolute. Atqui peccator seipsum amat super omnia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui seipsum amat super omnia ita, ut absolute quiescat in se, *conc.*; ita, ut non possit quiescere in se absolute, sed nitatur satiari diversis bonis creatis, *nego.* *Contradist. min.* — Impossibile est peccatorem quiescere in se absolute, cum inveniatur se imperfectum et indigentem.

Contra II p. Qui positive et formaliter finalizatur tamquam a fine ultimo a bono creato, bonum creatum iudicat maximum bonum suum. Atqui peccator non potest

bonum creatum iudicaro maximum bonum suum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Practice ita iudicat, *conc.*; speculative, *nego. Contradist. min.* — Secundum dispositionem, in qua invenitur peccator et qua vehementer inclinatur ad bonum creatum, iudicat hoc bonum maxime conveniens sibi, speculative tamen optime scit rem aliter se habere. Quare practice circa finem errat, speculative non errat (cf. n. 593, 2).

Ad 896sq. S. Thomas: «Homo autem qui est in peccato mortali, habitualiter peccato inhaeret. Quamvis enim non semper habeat habitum vitii, quia ex uno actu luxuriae habitus non generatur: voluntas tamen peccantis derelicto incommutabili bono, bono commutabili quasi fini adhaesit et huiusmodi adhaesionis vis et inclinatio in ea manet quousque iterato bono incommutabili quasi fini inhaereat" (Ver. 24, 12). — „Finis autem ultimus in amore commutabilium bonorum est ipse homo, propter quem omnia alia quaerit; et ideo si radix peccati accipiat ex parte ipsius peccantis, erit una; si autem sumatur ex parte eorum, quae propter seipsum peccans quaerit, erunt plures" (II Dist. 42, 2 a. 1). — „Amare est velle bonum alicui. In hoc ergo quod homo appetit sibi quaecumque bona, videtur amare seipsum; et ideo amor sui ipsius non ponitur seorsum vel radix peccati vel etiam vitium capitale, quia omnes radices et capita vitiorum includunt inordinatum sui amorem" (Malo 8, 1 ad 19; cf. I Dist. 1, 4 a. 1 ad 4; II Dist. 24, 3 a. 6; dist. 42, 1 a. 3 ad 5; a. 5; Ver. 28, 2; Ad Rom. 2, 6 lect. 2: Secundo apparet; S. th. I-II 77, 4; 89, 1 ad 3; II-II 45, 1 ad 1).

§ 3. De fine ultimo formali seu de beatitudine formali.

THESIS V: Beatitudo formalis quoad essentiam in solo actu intellectus consistit

900. St. qu. 1. Beatitudo est «bonum perfectum intellectualis naturae" (S. Thom., S. th. I 26, 1). Distinguitur **obiectiva** et **subiectiva**. Cum beatitudo obiectiva sit obiectum, quo subiectum rationale seu homo constituitur perfecte quietatus, beatitudo subiectiva est quies, seu bene esse, seu perfectio ipsius subiecti, quam eo habet, quod est coniunctum beatitudini obiectivae suae. Beatitudo subiectiva etiam **formalis** dicitur. Beatitudo igitur formalis dupliciter sumi potest: a) pro beatitudine in communi, prout etiam abstrahit a subiectivo et obiectivo; b) pro beatitudine subiectiva, seu bene esse subiecti, seu perfectione subiecti, quae eo constituitur, quod possidet beatitudinem obiectivam. In hac thesi beatitudo formalis hoc ultimo sensu sumitur, cum in thesi I sumpta sit primo sensu.

Sed beatitudo haec subiectiva seu formalis dupliciter considerari potest: quoad **essentiam** et quoad **statum**. Beatitudo formalis quoad **essentiam** est possessio boni infiniti seu actus, quo possidetur beatitudo obiectiva seu bonum infinitum. Beatitudo formalis quoad **essentiam** idem est quod finis „quo". Beatitudo formalis quoad **statum** definitur a Boëthio: «status bonorum omnium aggregatione perfectus" (De consolatione philos. III prosa 2), et est status, qui sequitur adaptionem boni infiniti, qui involvit praeter possessionem summi boni seu praeter beatitudinem essentialem alia bona, quae necessario ex possessione summi boni tamquam ex radice profluunt.

2. Cum beatitudo formalis sit ultima hominis perfectio, non potest consistere nisi in **operatione**; operatio enim est ultima omnis entis Gredt, Elem. philo. II. Ed. 7.

perfectio (cf. n. 640, 1, b; 762, 2). Est igitur operatio circa obiectum beatificans seu circa Deum. Quapropter beatitudo formalis quoad essentiam est operatio, qua possidetur Deus seu summum bonum. Sed haec possessio obtineri nequit nisi aut intellectu aut voluntate, aut intellectu simul et voluntate, cum Deus sit ens spirituale seu bonum spirituale, quod attingi nequit nisi potentiis animae spiritualibus: intellectu et voluntate. Ideo beatitudo formalis quoad essentiam consistit aut in operatione intellectus aut in operatione voluntatis, aut simul in operatione tum intellectus, tum voluntatis.

3. Sententia S. Thomae est beatitudinem formalem consistere formaliter in solo actu intellectus seu in cognitione. Scotus docet solum actum voluntatis seu amoris constituere beatitudinem formalem. S. Albertus Magnus, S. Bonaventura, Suarez ponunt utrumque actum ad beatitudinem formalem requiri.

901. Prob. th. Beatitudo formalis est assecutio et possessio summi boni seu Dei. Atqui assecutio et possessio summi boni seu Dei, quae non potest esse nisi actus intellectus aut voluntatis, aut utriusque, ut patet ex st. qu., non est actus voluntatis, sed solius intellectus. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Assecutio et possessio summi boni seu Dei non est actus illius potentiae, cuius est quidem tendere in bonum, cum nondum habetur, et delectari de bono habito, cuius tamen non est bonum apprehendere et possidere, sed est actus illius potentiae, cuius est bonum apprehendere et possidere. Atqui voluntatis quidem est tendere in bonum, cum nondum habetur, et delectari de bono habito, eius tamen non est bonum apprehendere et possidere, sed hoc est intellectus. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Min.* probatur ex indole potentiae appetitivae et cognoscitivae: illa non trahit res ad se, sed trahitur a rebus, haec vero trahit res ad se intentionaliter (cf. n. 599).

902. Coroll. 1. Ergo assecutionem Dei per actum intellectus sequitur perfecta fruitio et quies voluntatis tamquam proprium beatitudinis formalis. Beatitudo enim est assecutio finis ultimi, cuius est perfecte quietare omne desiderium ac proinde perfectam fruitionem et quietem tribuere appetitui seu voluntati. Haec fruitio et quies deberet etiam redundare in appetitum sensitivum, si supponitur corpus coniunctum animae, quia beatitudo est radix, ex qua derivatur perfecta satisfactio omnis desiderii seu „status omnium bonorum aggregatione perfectus“.

2. Ergo beatitudo formalis quoad essentiam non est ultima perfectio absolute, sed **essentialiter** et radicaliter, non **accidentaliter**, quia est radix, ex qua ulteriores perfectiones quasi accidentia eius resultant, quae ad statum beatitudinis pertinent. — Beatitudo formalis dicitur ultima perfectio, quia est ultima et perfectissima

completio, quam creatura rationalis attingere potest, sive viribus naturalibus — beatitudo naturalis, sive viribus supematuralibus, in ordine gratiae — beatitudo supernaturalis. Est ergo **ultima perfectio in ordine generationis**, et summa perfectio, ad quam creatura ordinatur. Et quidem beatitudo formalis quoad essentiam est **ultima perfectio non absolute**, sed essentialiter, et est summa perfectio **absolute**, quia tamquam radix continet etiam perfectiones accidentales, quae eam sequuntur.

903. Schol. 1. Duplex est beatitudo: altera **naturalis**, **supernaturalis** altera. Haec consistit, ut theologi docent, in visione beatifica seu in cognitione Dei intuitiva, stricte quidditativa, qua cognoscitur Deus, sicut est in se. Illa consisteret in cognitione Dei non stricte quidditativa, sed analogica, naturaliter tamen perfectissima, qua anima humana, separata a corpore, cognosceret Deum ut summum bonum suum naturale (cf. n. 569, 2; 977, 2). Ad utramque hanc beatitudinem homo naturaliter quidem ordinatur. Sed ordinatio, qua naturaliter ad supernaturalem beatitudinem ordinatur, passiva tantum est, non actuabilis nisi supernaturaliter, virtute divina. Quare haec beatitudo finis ultimus hominis est, qui ei proponitur attingendus, quatenus est constitutus in ordine supernaturali, praeditus auxilio supernaturali, quo hunc finem attingere possit, cum in ordine naturali, viribus naturalibus tantum praeditus, non possit attingere nisi beatitudinem naturalem, quae proinde **finit** ordinem naturalem seu est finis ultimus naturalis (cf. n. 548, 4sq.). — Utraque haec beatitudo quoad essentiam in solo actu intellectus consistit, ut patet ex thesi. Argumentum enim, quo thesin probavimus, valet de quacumque assecutione et possessione Dei. At in conceptum beatitudinis naturalis ingreditur, per modum conotati extrinseci, rectitudo voluntatis: ad hoc enim, ut intellectus animae separatae possit cognoscere Deum ut summum bonum suum, praerequiritur rectitudo voluntatis (cf. n. 977, 2). Consistit igitur beatitudo naturalis quoad essentiam in solo actu intellectus, conotans tamen voluntatem naturaliter rectam. At beatitudo supernaturalis in solo actu intellectus consistit **absolute**. Visionem enim beatificam necessario **sequitur** perfectus amor seu rectitudo voluntatis (cf. Phil. nat. th. LIX). Rectitudo voluntatis (supernaturalis rectitudo) etiam praesupponitur beatitudini supernaturali, sed tamquam causa meritoria et dispositiva, quae nullo modo, ne conotative quidem, ingreditur essentiam eius.

2. Aliud argumentum, ex perfectione intellectus, solet proponi ad probandum, beatitudinem quoad essentiam in solo actu intellectus consistere: Beatitudo est actus perfectissimae potentiae, quia beatitudo est summa hominis perfectio. Atqui perfectissima potentia est intellectus, non voluntas (cf. Phil. nat. th. LVII). Ergo. — Hoc argumentum, quod recte probat quoad beatitudinem supernaturalem -seu visionem

beatam, quoad beatitudinem naturalem difficultatem patitur. Quoad Deum enim non clare visum, sed analogice tantum cognitum intellectus non est perfectior voluntate (cf. l. c.). Quapropter in essentiam beatitudinis naturalis necesse est ingrediatur voluntas seu rectitudo eius tamquam conotata, participans intellectui illam perfectionem, quae ei per se relate ad Deum non clare visum deest.

904. *Obi.* 1. Non consistit in solo actu intellectus, quod est ultima hominis perfectio. Atqui beatitudo formalis quoad essentiam est ultima hominis perfectio. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est ultima perfectio essentialiter et radicaliter, *nego*; quod est ultima perfectio etiam accidentaliter, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui etiam beatitudo, prout est ultima perfectio essentialiter et radicaliter, non consistit in solo actu intellectus. *Probo.* Non consistit in solo actu intellectus, quod est circa obiectum voluntatis seu circa bonum. Atqui etiam beatitudo, prout est ultima perfectio essentialiter et radicaliter, est circa bonum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quod est circa bonum apprehendendum et possidendum, *nego*; quod versatur circa bonum appetendo et fruendo, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui apprehensio seu cognitio boni non est essentia beatitudinis formalis. *Probo.* Non est essentia beatitudinis formalis, quod non est radix, unde satiatur omne desiderium. Atqui cognitio boni non est radix, unde satiatur omne desiderium. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Cognitio alterius vitae perfecta summi boni seu Dei, *nego*; cognitio imperfecta huius vitae, *conc. Dist. consq.*

4. Atqui neque cognitio Dei perfecta alterius vitae satiat omne desiderium. *Probo.* Non satiat omne desiderium, quod convenit etiam damnatis. Atqui etiam damnatis convenit cognitio Dei perfecta alterius vitae. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Convenit cognitio Dei supernaturaliter perfecta seu visio beatifica, *nego*; convenit cognitio naturaliter perfecta, *subdist.:* Qua cognoscunt Deum ut summum bonum suum, *nego*; qua non cognoscunt Deum ut summum bonum suum, *conc. Dist. consq.*

5. Atqui cognitio haec naturaliter perfecta, qua beati cognoscunt Deum ut summum bonum suum, non est actus solius intellectus. — *Resp. Dist. min. subsumptam:* Non est actus solius intellectus conotans rectitudinem voluntatis, *nego*; non conotans rectitudinem voluntatis, *conc.*

Ad 901. „Postquam Philosophus ostendit quod felicitas est operatio secundum virtutem, hic [Eth. X 7] incipit ostendere cuius virtutis sit operatio. . . . Primo ostendit, quod felicitas consistit in operatione speculativa. . . . Et dicit, quod ex supradictis in sexto manifestum est, quod speculativa operatio est intellectus secundum propriam virtutem eius, scii, secundum sapientiam principaliter, quae comprehendit intellectum et scientiam. Et quod in tali operatione consistat felicitas, videtur esse consonum eis, quae in primo dicta sunt de felicitate, et etiam ipsi veritati. Secundo . . . probat propositum sex rationibus. Prima ergo talis est. Dictum est prius, quod felicitas est optima operatio, optima autem operatio inter operationes humanas est speculatio veritatis. Et hoc patet ex duobus, ex quibus pensatur dignitas operationis. Uno modo ex parte potentiae, quae est operationis principium. Et sic patet hanc operationem esse optimam, sicut et intellectus est optimum eorum quae in nobis sunt, ut prius ostensum est. Alio modo ex parte obiecti, quod dat speciem operationi. Et secundum hoc etiam haec operatio est optima, quia inter omnia cognoscibilia optima sunt intelligibilia, et praecipue divina. Et sic in eorum speculatione consistit perfecta humana felicitas⁴ (Εἰ β' ἰστὶν ἡ εὐδαιμονία κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, εὐλογον κατὰ τὴν κρατίστην. . . . ὅτι β' ἐστὶ θεωρητικὴ, εἴρηται. . . . κρατίστη τε γὰρ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐνέργεια- καὶ γὰρ ὁ νοῦ των ἐν ἡμῖν, καὶ τῶν γνωστών, περὶ ὃ νοῦ : 1177 a 12 18 19. S. Thom. lect. 10 n. 2080 et 2086sq.; cf. lect. 11. Quoad sententiam Aristotelis [de felicitate] v.S. Thom., Q. d. an. a. 16 c. a med.; C. g. 111 44: Patet autem). — S. Thomas: FAd **beatitudinem**... duo re-

quiruntur: unum quod est essentia beatitudinis; aliud quod est quasi per se accidens eius, scii, delectatio ei adiuncta. Dico ergo quod, quantum ad id quod est essentialiter ipsa beatitudo, impossibile est quod consistat in actu voluntatis. Manifestum est enim ex praemissis [a. 1 et 2; q. 2, 7) quod beatitudo est consecutio finis ultimi. Consecutio autem finis non consistit in ipso actu voluntatis. Voluntas enim fertur in finem et absentem, cum ipsum desiderat; et praesentem, cum in ipso requiescens delectatur. Manifestum est autem, quod ipsum desiderium finis non est consecutio finis, sed est motus ad finem. Delectatio autem advenit voluntati ex hoc quod finis est praesens: non autem e converso ex hoc aliquid fit praesens, quia voluntas delectatur in ipso. Oportet igitur aliquid aliud esse quam actum voluntatis, per quod fit ipse finis praesens volenti. Et hoc manifeste apparet circa fines sensibiles. Si enim consequi pecuniam esset per actum voluntatis, statim a principio cupidus consecutus esset pecuniam, quando vult eam habere. Sed a principio quidem est absens ei; consequitur autem ipsam per hoc quod manu ipsam apprehendit, vel aliquo huiusmodi; et tunc iam delectatur in pecunia habita. Sic igitur et circa intelligibilem finem contingit. Nam a principio volumus consequi finem intelligibilem; consequimur autem ipsum per hoc quod fit praesens nobis per actum intellectus; et tunc voluntas delectata conquiescit in fine iam adepto. Sic igitur essentia beatitudinis in actu intellectus consistit: sed ad voluntatem pertinet delectatio beatitudinem consequens (S. th. I-II 3, 4). — „In illa felicitate quae provenit ex visione divina, omne desiderium humanum impletur, secundum illud Psalmi (102, 5]. „Qui replet in bonis desiderium tuum et omne humanum studium ibi suam consummationem accipit (C. g. III 63; cf. 25sq. 37-40 50 fin. 51—62; Ver. 8, 1; Qdl. VIII a. 19; X a. 17; De nat. beatit. [Qu. disp., ed. Mandonnet, Parisiis 1925, tom. I p. 20sq.]; In Matth. 5, 8: Sed sciendum; In Io. 1, 18 lect. 11: Fuerunt autem; c. 17, 3 lect. 1 n. 3: Sed hic duo; Comp. 104—107 255: Similiter etiam; S. th. I 12, 1: 26, 2; I-II 3, 8).

THESIS VI: Beatitudo perfecta in hac vita, quam anima humana iuncta corpori vivit, attingi non potest, sed in altera vita tantum, separata anima a corpore. Attingi tamen potest in hac vita beatitudo imperfecta, quae in cognitione et amore Dei consistit et in operatione virtutis, ad quam tamen requiruntur quasi instrumentaliter etiam bona corporis et aliorum hominum auxilium.

905. St. qn. 1. Cum beatitudo in actibus intellectus et voluntatis consistat seu in cognitione et amore, essentialiter per se primo respicit animam. Sed anima invenitur in duplici statu: quatenus est iuncta corpori in hac vita mortali, dependens (obiective) in intelligendo et volendo a corpore, aut quatenus est separata a corpore et independens ab eo. Quapropter quaerimus, in quo statu anima beatitudinem attingat, utrum in statu separationis tantum, an etiam in statu conjunctionis cum corpore. Ad quam quaestionem respondemus distinguendo duplicem beatitudinem: **perfectam** et **imperfectam**. Beatitudo perfecta est beatitudo simpliciter, quae est ultimus finis hominis, sive in ordine naturali (beatitudo perfecta naturalis) sive in ordine supernaturali (beatitudo perfecta supernaturalis), quia ultimam ei tribuit perfectionem seu ultimo finit naturam, sive in ordine naturali sive in ordine supernaturali. Atque hanc dicimus in hac vita mortali attingi non posse. Beatitudo imperfecta est perfectio non ultima seu simpliciter, sed secundum quid, quam dicimus homini seu animae

humanae convenire secundum statum huius vitae mortalis, quatenus est hominis perfectio ultima secundum quid, i. e. secundum quod homo mortalis est, seu perfectissimum, quod homini, ut homo mortalis est, convenire potest.

2. Nomine bonorum corporis intelligimus: a) ipsius corporis bonam dispositionem, quae bona esse dicitur, quatenus reddit corpus aptum, ut possit rite deservire animae ad cognoscendum et amandum Deum et ad virtuose operandum; b) bona corporea, quae requiruntur ad bonam corporis dispositionem habendam, ut sunt alimenta et vestimenta. Et haec bona corporea dicimus requiri non quasi de essentia beatitudinis, sed quasi instrumentaliter deservientia ad habendam beatitudinem.

3. Thesis valet tum de beatitudine naturali tum de supernaturali (cf. n. 903, 1), sed a nobis consideratur speciatim per respectum ad beatitudinem naturalem.

906. Prob. th. I p. (Beatitudo perfecta in hac vita, quam anima humana iuncta corpori vivit, attingi non potest, sed in altera vita tantum, separata anima a corpore). — Beatitudo perfecta est, quae ultimam tribuit perfectionem, et cum consistat essentialiter in cognitione Dei, est talis cognitio Dei, quae perfecte satiat omne desiderium, quia est id, quo possidetur omne bonum et excluditur omne malum. Atqui haec cognitio non obtinetur in hac vita, sed in altera vita tantum. Ergo.

Mai. patet ex conceptu beatitudinis, *minoris 1. p.* (Haec cognitio non obtinetur in hac vita) ex experientia et ex n. 563, 2: Huius enim vitae cognitio Dei est valde imperfecta neque satiat omne desiderium neque excludit omne malum; *minoris 2. p.* (sed in altera vita tantum) quoad beatitudinem supernaturalem patet ex fide, quoad beatitudinem naturalem ex n. 569, 2.

Prob. II p. (Attingi tamen potest in hac vita beatitudo imperfecta). — Attingi in hac vita potest dispositio ad beatitudinem perfectam, ope cuius beatitudo perfecta obtinetur in altera vita. Atqui dispositio haec est beatitudo imperfecta. Ergo.

Prob. mai. In hac vita, quae ex natura sua tamquam praeparatio et via ordinatur ad alteram vitam, obtineri potest dispositio ad beatitudinem perfectam alterius vitae. Atqui haec vita ex natura sua tamquam praeparatio et via ordinatur ad alteram vitam. Ergo.

Mai. est per se nota, *min.* patet ex Phil. nat. n. 569, 5.

Prob. min. (Dispositio haec est beatitudo imperfecta). — Dispositio ad beatitudinem perfectam est summa perfectio status imperfecti seu huius vitae mortalis. Atqui summa perfectio huius vitae mortalis est beatitudo eius imperfecta. Ergo.

Prob. III p. (Beatitudo imperfecta huius vitae mortalis in cognitione et amore Dei consistit et in operatione virtutis). — Dispositio, ope cuius

in altera vita obtinetur beatitudo perfecta, est beatitudo imperfecta huius vitae mortalis. Atqui haec dispositio in cognitione et amore Dei consistit et in operatione virtutis. Ergo.

Mai. patet ex dictis in prob. II p. — *Prob. min.* Dispositio, ope cuius obtinetur beatitudo perfecta, est efficax intentio boni infiniti, seu consistit in eo, quod homo seipsum ordinat in Deum. Atqui homo seipsum ordinat in Deum cognitione et amore Dei et operatione virtutis. Ergo.

Min. est per se nota. — *Mai.* ex eo probatur, quod hominis, ut entis rationalis et liberi, est attingere finem ultimum, quatenus seipsum in finem ordinaverit. (Accuratio huius maioris probatio habetur th. XV.)

Prob. IV p. (Ad beatitudinem imperfectam huius vitae requiruntur quasi instrumentaliter etiam bona corporis et aliorum hominum auxilium). — Ad beatitudinem, quae a corporis dispositione et aliorum hominum auxilio dependet, requiruntur quasi instrumentaliter etiam bona corporis et aliorum hominum auxilium et consortium. Atqui beatitudo imperfecta huius vitae dependet a corporis dispositione et ab aliorum hominum auxilio et consortio. Ergo.

Mai. per se patet. — *Min. quoad 1. p.* ex eo probatur, quod anima humana in hac vita mortali quoad cognitionem et volitionem et operationem virtutis a corpore dependet. Indisposito enim corpore, etiam mentis operatio impeditur. Ergo ad beatitudinem huius vitae imperfectam requiruntur bona dispositio corporis et ea, quae ad hanc dispositionem habendam conferunt. *Quoad 2. p.* patet ex natura hominis sociali (cf. th. XXI).

907. Coroll. 1. Ergo praesens vita est status viae, qua ad terminum seu ad beatitudinem perfectam tenditur (cf. th. XV).

2. Ergo homo attingit beatitudinem perfectam, quatenus anima eam attingit in statu separationis. — Nullum est inconueniens solam animam attingere beatitudinem: a) quia sola anima secundum partem intellectivam est capax beatitudinis per se et directe, pars autem inferior beatitudinis capax esse non potest nisi per redundantiam ex parte superiore; b) quia corpus ordinatur in animam tamquam instrumentum eius, ope cuius anima se perficiat et attingat finem. Si vero anima post mortem iterum unitur corpori, ut ex fide tenemus, haec animae beatae unio cum corpore praeternaturaliter fieri debet ita, ut corpus non aggravet animam impediendo perfectiorem illam cognitionem Dei, quam separatione a corpore nacta est; praeterea tunc necesse est, ut beatitudo partis superioris etiam in inferiorem et in corpus redundet, secus non omne desiderium esset satiatum (cf. n. 548,

908. Schol. Etiam beatitudo naturalis et supernaturalis imperfecta huius vitae stricte quoad essentiam considerata in solo actu (et habitu)

intellectus consistit, sed in actu intellectus conotante rectitudinem voluntatis. Actus intellectus, in quo essentialiter consistit beatitudo supernaturalis imperfecta, est fides formata caritate; actus intellectus, in quo consisteret beatitudo imperfecta naturalis, est naturalis cognitio Dei imperfecta, qua cognoscitur Deus ut summum bonum naturale, quae cognitio supponit amorem Dei et operationem virtutis.

909. *Obi. Contra I p.* 1. Si anima, separata a corpore, desiderat unionem cum corpore, anima non attingit beatitudinem in altera vita, separata a corpore, ac proinde in hac vita eam attingere debet. Atqui anima, separata a corpore, desiderat unionem cum corpore. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si desiderat desiderio exigentiae, *conc.*; desiderio inefficaci, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 548, 5).

2. Atqui anima separata a corpore desiderat unionem cum corpore desiderio efficaci et exigentiae. *Probo.* Anima, quae cognoscit se tamquam substantiam incompletam ordinari ad corpus, desiderat unionem cum corpore desiderio efficaci et exigentiae. Atqui anima separata a corpore cognoscit se tamquam incompletam ordinari ad corpus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Desiderat, si invenitur in statu naturae purae constituta, *nego*; si invenitur in statu supernaturali, in quo haec reunio fieri debet modo praeternaturali, *subdist.*: Desiderat absolute, *nego*; desiderat pro eo tempore, quo secundum voluntatem Dei haec reunio resurrectione corporum fieri debet, *conc. Conc. min.*; *dist. consq.*

Contra II p. Non potest attingi in hac vita id. quod repugnat. Atqui beatitudo imperfecta repugnat. Ergo. — *Resp. Conc. mai.*; *dist. min.*. Si beatitudo, quae dicitur perfecta et imperfecta, sumitur univoce, *conc.*; si sumitur analogice, *nego. Dist. consq.* — Beatitudo dicitur magis et minus, ac proinde analogice de beatitudine naturali et supernaturali, et de beatitudine perfecta et imperfecta. Beatitudo, quae absolute finit naturam creatam, est sola beatitudo supernaturalis perfecta.

Contra III p. 1. Quod in solo actu intellectus consistit, non consistit in cognitione et amore Dei et in operatione virtutis. Atqui beatitudo imperfecta huius vitae in solo actu intellectus consistit. Ergo. — *Resp. Conc. mai.*; *dist. min.*: Beatitudo quoad statum, *negc*; quoad essentiam, *subdist.*: Consistit in solo actu intellectus conotante voluntatem rectam seu conotante amorem Dei et operationem virtutis, *conc.*; non conotante voluntatem rectam, *nego. Dist. consq.*: Beatitudo imperfecta huius vitae quoad statum non consistit in cognitione et amore Dei et in operatione virtutis, *nego*; quoad essentiam non consistit in cognitione et amore Dei et operatione virtutis, *subdist.*: Conotat tamen amorem Dei et operationem virtutis, *conc.*; non conotat, *nego*.

2. Atqui cognitio et amor Dei et operatio virtutis nullo modo constituunt beatitudinem imperfectam huius vitae. *Probo.* Nullo modo constituunt beatitudinem imperfectam huius vitae, quae non sunt dispositio necessaria ad beatitudinem perfectam alterius vitae. Atqui cognitio et amor Dei et operatio virtutis non sunt dispositio necessaria ad beatitudinem perfectam alterius vitae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae per se non sunt dispositio necessaria, *conc.*; quae per accidens non sunt dispositio necessaria, *nego. Contradist. min.* — Cognitio et amor Dei et operatio virtutis non requiruntur in iis, qui ad usum rationis non perveniunt; sed per se beatitudo perfecta habet rationem praemii, quod propria operatione attingitur.

Contra IV p. simili modo arguitur ex eo, quod, quae enumerantur, non requiruntur necessario.

Ad 906. „Quia Aristoteles vidit quod non est alia cognitio hominis in hac vita quam per scientias speculativas, posuit hominem non consequi felicitatem perfectam, sed suo modo (S. Thorn., C. g. III 48 [v. ad 890]). — „Postquam Philosophus ostendit, quod perfecta felicitas est prima et principalis secundum speculationem intellectus, hic [Eth. X 8] inducit quandam aliam secundariam felicitatem, quae consistit in operatione virtutum moralium (S. Thom., In Eth. X lect. 12 n. 2111). —

„Postquam Philosophus ostendit, quid sit perfecta felicitas, hic [Eth. X 9] ostendit, quomodo se habeat ad exteriora. . . . Dicit ergo primo, quod felix cum sit homo, opus habet exteriori prosperitate. Humana enim natura non est sufficiens ad speculandum, propter conditionem corporis, quod ad sui sustentationem indiget exterioribus rebus- (S. Thom., in I. c. lect. 13 n. 2126 ; cf. I lect. 13 n. 163; lect. 16 n. 187-194sq.'). — S. Thomas: „Si loquamur de beatitudine hominis qualis in hac vita potest haberi, manifestum est quod ad eam ex necessitate requiritur bona dispositio corporis. Consistit enim haec beatitudo, secundum Philosophum (Eth. I 13, 1102 a5; c. 6, 1098 a 16; c. 11, 1101 a 14; cf. S. Thom. lect. 19 n. 224; lect. 10 n. 128; lect. 16 n. 2) in operatione virtutis perfectae. Manifestum est autem quod per invaletudinem corporis, in omni operatione virtutis homo impediri potest (S. th. I-II 4, 6). — Ad beatitudinem imperfectam, qualis in hac vita potest haberi, requiruntur exteriora bona, non quasi de essentia beatitudinis existentia, sed quasi instrumentaliter deservientia beatitudini, quae consistit in operatione virtutis. . . . Indiget enim homo in hac vita necessariis corporis tam ad operationem virtutis contemplativae, quam etiam ad operationem virtutis activae, ad quam etiam plura alia requiruntur, quibus exerceat opera activae virtutis (I. c. a. 7; cf. IV Dist. 43 a. 1 sol. 1; dist. 49, 1 a. 1 sol. 4; C. g. III 38-40 48; De regim. princ. I c. 15; S. th. I-II 4, 5-8; q. 5, 3; II-II 186, 3 ad 4; III 15, 10 ad 2; text., ad 1008).

CAPUT II.

DE ACTU MORALI MATERIALITER CONSIDERATO SEU DE VOLUNTARIO.

§ 1. De essentia voluntarii.

910. Definitio voluntarii. — Voluntarium dicitur, quidquid procedit ab appetitu elicitu, sive ut actus **elicitus** ab appetitu (voluntarium **elicitu**), sive ut actus **imperatus** (voluntarium **imperatum**), sive ut **effectus extrinsecus** secutus. Ita voluntaria dicitur volitio incendii et motio brachii eius, qui ignem mittit, et ipsum incendium inde secutum. Distinguitur voluntarium a **volito**, quod est obiectum volitionis et est denominatio extrinseca ab actu voluntatis, sicut esse visum est denominatio extrinseca ab actu visionis, cum voluntarium dicat procedens a voluntate (aut etiam ab appetitu sensitivo) dependensque ab ea.

Voluntarium definitur secundum Aristotelem: quod est a principio intrinseco cum cognitione finis. Quatenus voluntarium dicitur esse „a principio intrinseco", distinguitur contra **violentum** et **artificiale**; quatenus dicitur ab intrinseco „cum cognitione finis", distinguitur contra **naturale**, quod est quidem a principio intrinseco, sed non cum cognitione finis (cf. n. 267 sqq.). Voluntarium igitur est, quod est perfectissime ab intrinseco, quatenus est ab intrinseco non tantum efficienter, sed etiam finaliter seu ex parte causae finalis: Quod voluntarie agit, movetur ab intrinseco non tantum ex parte causae efficientis, sed etiam finalis.

911. Divisio voluntarii. — Voluntarium dividitur a) divisione essentiali, ratione cognitionis, in voluntarium **perfectum** et **imperfectum**,

quatenus procedit ex cognitione perfecta seu formali aut ex cognitione imperfecta seu materiali finis (cf. n. 772, 5). Voluntarium perfectum solis entibus intellectualibus convenire potest. Voluntarium imperfectum obtinet in appetitionibus brutorum et in motibus primo-primis seu in-deliberatis; dicitur etiam **spontaneum**, cum voluntarium perfectum simpliciter voluntarium dicatur. — Voluntarium perfectum est aut **liberum**, aut **necessarium**, quatenus procedit ex cognitione indifferenti aut non indifferenti (cf. Phil. nat. th. LVIEE). Voluntarium perfectum non liberum, sed necessarium, verificatur in amore, qui sequitur claram Dei visionem (cf. 1. c. th. LIX); operatur enim in hoc amore voluntas sine ulla coarctatione, cum plena universalitate, quae est radix libertatis, necessitatur autem ex eo tantum, quod obiectum adimplet totam eius universalitatem¹. — Voluntarium liberum est aut **perfecte** aut **imperfecte** liberum, prout procedit ex deliberatione perfecta aut imperfecta, ut in motibus secundo-primis seu imperfecte deliberatis². — Sed etiam sine deliberatione ulla obtinet voluntarium liberum, cum Deus speciali instinctu movet intellectum et voluntatem (cf. n. 846, 3).

Voluntarium dividitur b) divisione accidentali, ratione intentionis voluntatis, a) quatenus intenditur in se aut in causa tantum, in voluntarium in se et voluntarium in causa; β) quatenus intenditur positive seu directe aut negative tantum seu indirecte, in voluntarium positivum et voluntarium negativum. — Voluntarium in se est, quod procedit a voluntate tamquam id, in quod fertur intentio voluntatis, seu quod est volitum in se, sive tamquam finis sive tamquam medium. Voluntarium in causa est, quod procedit a voluntate, non quatenus intentio voluntatis fertur in hoc ipsum, sed in causam, ex qua praevidetur sequi seu quod non est in seipso volitum, sed in alio, ex quo praevidetur (saltem in confuso) sequi tamquam effectus ex causa. Effectus malus aliquando est voluntarius in causa mere **physice** tantum, non **moraliter**, i. e. non est imputabilis secundum legem moralem, quod tunc obtinet, cum secundum legem moralem non est obligatio hunc effectum impediendi seu non causandi. Haec obligatio autem quoad effectum malum, qui sequitur positionem actus, tunc non datur, si adest causa proportionate gravis ponendi actum illum (in se moraliter bonum), ex quo aequae immediate sequitur effectus bonus et malus: bonus, qui intenditur (qui proinde est voluntarius in se), malus, qui non intenditur, sed permittitur tantum. Ita licitum est, ad impediendum effectum veneni, haurire spiritum vini, etsi exinde sequitur inebriatio: spiritus vim aequae immediate impedit effectum veneni et inebriat; hoc permittitur, illud intenditur. — Voluntarium **positivum** est per actus positionem (per volitionem aut nolitionem), voluntarium **nega-**

¹ Voluntarium perfectum non liberum est liberum virtualiter eminenter, et ita est actus humanus **eminenter**.

² Voluntarium imperfecte liberum est actus humanus **imperfecte**.

tivum pér actus omissionem, cum quis tenetur et potest agere et advertit nec tamen agit, sed aliis intendit: ut cum quis die dominica advertendo ad praeceptum de audienda missa, non elicit quidem actum nolitionis de hac re, sed venationi intendit et ita omittit satisfacere praecepto Ecclesiae. — Ex dictis patet non posse dari voluntarium pure negativum, sed requiri semper aliquem actum positivum, qui est causa vel occasio omittendi, qui tamen actus distinguitur ah omissione et a peccato omissionis.

Ad 910sq. **Aristoteles:** ὄντο β' ἀκουσίου τοῦ πλq καὶ βι' ἀγνοίαν, τὸ ἐκούσιον βδEeiev ἄν εἶναι οὐ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ εἰδῶρι τὰ καθ' ἡκάστα ἐν οἷ ἡ πρᾶξι (Eth. III 3, 1111 a 22). — Ad quae **S. Thomas:** „Considerandum, quod quamvis involuntarium videatur dici secundum remotionem voluntarii, tamen si respiciamus ad causas, dicitur aliquid voluntarium per remotionem eorum quae causant involuntarium, ut violentiae et ignorantiae. Et quia unumquodque cognoscitur per suam causam, ideo definitionem voluntarii tradit removendo causas involuntarii. Et dicit quod cum involuntarium fiat propter vim allatam et propter ignorantiam, ut supra dictum est, voluntarium videtur esse cuius principium est in ipso operante. Et sic excluditur violentia; ita tamen quod ipse operans sciat singulas circumstantias quae concurrunt ad operationem. Et per hoc excluditur ignorantia quae causât involuntarium" (In Eth. III lect. 4 n. 425; cf. S. th. I-II 6, 1). — **S. Thomas:** „Ad rationem voluntarii requiritur quod principium actus sit intra, cum aliqua cognitione finis. Est autem duplex cognitio finis: perfecta scii, et imperfecta. Perfecta quidem finis cognitio est quando non solum apprehenditur res quae est finis, sed etiam cognoscitur ratio finis, et proportio eius quod ordinatur in finem ad ipsum. Et talis cognitio finis competit soli rationali naturae. . . . Unde soli rationali naturae competit voluntarium secundum rationem perfectam: sed secundum rationem imperfectam, competit etiam brutis (I-II 6, 2; cf. II Dist. 25 a. 1 ad 6). — Quoad voluntarium in causa cf. S. th. I-II 20, 5; 73, 8; 77, 7; II-II 64, 7 [cit. ad 985] et 8: Malo 1, 3 ad 15; q. 3, 10 ad 5. — De voluntario negativo: II Dist. 35 a. 3; S. th. I-II 6, 3; 71, 5 ad 2; 77, 7 (voluntarium indirect?); II-II 79, 3 ad 1; ad 3.

§ 2. De iis, quae influunt in voluntarium.

912. Quae influant in voluntarium. — Aliquid potest influere in voluntarium aut tollendo, aut minuendo, aut causando voluntarium. Cum voluntarium sit id, „quod est a principio intrinseco cum cognitione finis“, voluntarium tollit, a) quod tollit modum procedendi ab intrinseco: **violentia**; b) quod tollit cognitionem: **ignorantia**. Cum autem in homine motus appetitus sensitivi agat in voluntatem, motus appetitus sensitivi seu passio causât motum voluntatis seu voluntarium eius (cf. n. 598, b). Sed passio est aut **concupiscentia** (seu generalius passio circa bonum delectabile prosequendum), aut **metus** (timor). Utrumque causât voluntarium, sed **metus** causât voluntarium mixtum involuntario, quapropter dicitur aliquomodo **minuere** voluntarium.

913. De concupiscentia et metu. — **Concupiscentia** est motus appetitus sensitivi in bonum delectabile. **Metus** est passio causata ex malo impendenti difficile vitabili. — Utrumque causare voluntarium iam patet ex dictis n. 912. Utrumque non tantum voluntarium causare, sed etiam liberum, nisi passio excitata sit tantae vehementiae,

quae rationem perturbet et a deliberando impediat, patet ex n. 591, 2; cf. etiam n. 954. In quo tamen casu actio indeliberata, ex passione posita, potest esse voluntaria (libera) in causa, ut patet ex n. 911. — Restat probandum metum causare voluntarium mixtum involuntario: Quod causât voluntarium simpliciter et involuntarium secundum quid, causât voluntarium mixtum involuntario. Atqui metus causât voluntarium simpliciter, involuntarium secundum quid. Ergo. — *Mai.* est per se nota. — *Prob. min.* Quod attentis omnibus circumstantiis et efficaciter est volitum, simpliciter est voluntarium; quod vero nonnisi inefficaciter et conditionate est nolitum, est involuntarium secundum quid. Atqui quod fit ex metu (utamur exemplo Aristotelis *Eth. Nic.* III 1: proiectio mercium ad navem alleviandam et naufragium evitandum), attentis omnibus circumstantiis et efficaciter est volitum, inefficaciter autem dumtaxat et conditionate nolitum (si esset alia via evadendi). Ergo.

914. De violentia. — Violentum est, quod „procedit a principio extrinseco nil conferente vim passo" (*Arist. text*, infra cit.), i. e. quod ita procedit, ut id, quod vim patitur, non influat per propriam virtutem in operationem violentam, sed contranitatur. Violentia alia dicitur **sufficiens**, scii, ad voluntarium tollendum, alia **insufficiens**. Violentia sufficiens est **physica** seu ex parte causae efficientis, ut cum quis contranitens ex alta turri proicitur. Haec non potest inferri appetitui elicitu. Actus enim appetitus elicitu necessario est ab intrinseco cum cognitione finis. Violentia insufficiens est **moralis** seu ex parte causae finalis, quatenus pollicitationibus, suggestionibus, minis, suppliciis excitatur passio concupiscentiae seu metus; est insufficiens ad tollendum voluntarium, ut patet ex dictis n. 912.

915. De ignorantia. — Ignorantia est carentia cognitionis in subiecto capaci. Ignorantia est aut **vincibilis** aut **invincibilis**, prout adhibita diligentia vinci potest aut non potest. Ignorantia vincibilis est aut culpabilis aut inculpabilis, quatenus quis obligatur ad eam vincendam aut non obligatur. — Quod fit ex ignorantia invincibili, non est voluntarium; nihil enim volitum nisi cognitum. Quod vero fit ex ignorantia vincibili, est voluntarium in causa et culpabile, inquantum ignorantia vincibilis est culpabilis.

Ad 913. **Aristoteles** dicit: „Operationes, quae ex timore fiunt, sunt mixtae, scii, habentes de utroque; de involuntario quidem inquantum nullus vult simpliciter res suas in mare proicere; de voluntario autem, inquantum quidem sapiens vult hoc pro salute suae personae et aliorum. Sed tamen magis accedunt ad voluntarias operationes quam ad involuntarias" (*μικταί μὲν οὖν εἰσὶν αἱ τοιαῦται πράξεις [δσα διὰ φόβον μειόνων κακῶν πράττεται], εἰκόσι δὲ μάλλον ἐκούσιοι · αἱρεται γὰρ εἰσι τότε δτε πράττονται*; *Eth. III 1. 1110 all.* *S. Thom. lect. 1 η. 390*; cf. *lect. 21.* — Quae per iram et concupiscentiam fiunt, voluntaria esse ostendit l. c. c. 3; cf. *S. Thom. lect. 4 n. 426 sqq.*). — **S. Thomas**: „Concupiscentia non causât involuntarium, sed magis facit aliquid voluntarium" (*S. th. 1-11 6, 7*). — „Quae per metum

aguntur, mixta sunt ex voluntario et involuntario (l. c. a. 6; cf. IV Dist. 29 a. 1; Qdl. V a. 10).

Ad 914. **Aristoteles:** 'Εοικε δὴ τὸ βίαιον τῖναι οὐ ἐξωθεν ἢ ἀρχή, μηδὲν συμβαλλόμενου τοῦ βιασθέντος : Eth. HI 1, 1110b 1a; cf. 1110a2; S. Thom. lect. 2 n. 405; lect. 1 n. 387; S. th. I-II 6, 4 et 5.

Ad 915. „Postquam Philosophus determinavit de involuntario per violentiam, hic [Eth. 1112] determinat de involuntario per ignorantiam. . . . Dicit ergo, quod hoc quod fit propter ignorantiam, ita scii, quod ignorantia sit causa eius, universaliter est non voluntarium, ex hoc, quod actus voluntatis non fertur in illud. Non enim potest actus voluntatis ferri in id quod est penitus ignoratum, cum obiectum voluntatis sit bonum cognitum. Sed tunc solum id quod ex ignorantia causatur, dicitur involuntarium quasi voluntati contrarium, quando postquam cognoscitur inducit tristitiam et poenitudinem, quae est tristitia circa ea quae quis fecit τὸ δὲ δι' ἀγνοίαν οὐχ ἐκούσιον μὲν ἅπαν ἐστὶν : 1110 b 18. S. Thom. lect. 8 n. 406sq.; cf S. th. I-II 6, 8; 76, 3; Malo 3, 8).

CAPUT III.

DE ACTU MORALI FORMALITER CONSIDERATO SEU DE MORALITATE.

§ 1. De essentia moralitatis.

THESIS VII: Subiectum proprium seu materia moralitatis est actus humanus internus seu elicited a voluntate deliberata; moralitas autem ipsa seu forma moralitatis non consistit in libertate neque in denominatione extrinseca aut relatione aliqua rationis, sed in relatione transcendentali actus humani ad regulam morum.

916. St. qu. 1. **Moralitatem** omnes intelligunt id, vi cuius actus humani ut humani seu ut liberi et deliberati dicuntur boni vel mali. Potest enim actus humanus dici bonus vel malus aut secundum genericam rationem actus humani — et ita dicitur bonus vel malus moraliter; aut secundum specificam aliquam considerationem, ut est artificialis — et ita dicitur bonus vel malus non moraliter, sed artificialiter consideratus, sicut quis dicitur bene vel male pingere.

Moralitas igitur est forma, qua actus humani tamquam materia dicuntur boni vel mali moraliter. Sed actus humanus est duplex: **internus**, elicited a voluntate, et **externus** seu actus imperatus. In thesi dicimus solum actum humanum internum esse materiam seu subiectum proprium moralitatis. Formam vero moralitatis dicimus consistere in relatione transcendentali huius actus ad regulam morum. Sicut igitur actus artificiosus dicitur bonus et malus per relationem ad regulam artis, ita actus humanus dicitur bonus et malus per relationem ad regulam morum. Hanc autem relationem **transcendentalem** esse dicimus seu intrinsecus imbibitam in actu interno voluntatis deliberatae.

2. Aliqui reponunt moralitatem in libertate; quae sententia attribuitur Scoto et Durando. Alii dicunt eam esse ens rationis tantum

aut denominationem mere extrinsecam ; ita Vasquez. Doctrina in thesi expressa est S. Thomae.

917. Prob. th. I p. (Subiectum proprium seu materia moralitatis est actus humanus internus seu elicited a voluntate deliberata). — Subiectum proprium seu materia moralitatis est actus, qui formaliter et intrinsecus est actus humanus. Atqui solus actus internus deliberatus, elicited a voluntate, est formaliter et intrinsecus actus humanus. Ergo.

Mai. patet ex st. qu.: Moralitas secundum communem usum loquendi dicitur de actu humano tamquam proprietas eius; ergo solus actus, qui formaliter et intrinsecus est actus humanus, secundum eundem usum loquendi dicendus est subiectum proprium moralitatis. — *Prob. min.* Actus humanus est actus deliberatus seu liber. Atqui solus actus internus, elicited a voluntate, est actus formaliter et intrinsecus liber. Ergo.

Mai. est per se nota; *min.* patet ex n. 591, 3 sq.

Prob. II p. (Moralitas ipsa seu forma moralitatis non consistit in libertate). — Moralitas non consistit in eo, quod est materia moralitatis. Atqui libertas seu actus liber est materia moralitatis. Ergo.

Mai. est per se nota; *min.* ex eo patet, quod moralitas tamquam proprietas dicitur de actu libero, qui ipse formaliter per libertatem constituitur.

Prob. III p. (Moralitas non consistit in denominatione extrinseca). — Non est denominatio extrinseca, quod intrinsecus et formaliter inest. Atqui moralitas intrinsecus et formaliter inest in actibus humanis. — Ergo.

Mai. patet ex notione denominationis extrinsecae (cf. n. 110). — *Prob. min.* In eo intrinsecus inest moralitas, de quo primo dicitur et a quo cetera dominantur moralia. Atqui moralitas primo dicitur de actibus humanis et cetera ab iis dominantur moralia. Ergo.

Mai. patet ex dictis in n. 167 de analogia attributionis, quae est secundum denominationem extrinsecam. *Min.* ostenditur ex usu loquendi, secundum quem per prius actus humanus dicitur moralis, cetera vero per posterius ab actu humano moralia dominantur; ita lex dicitur moralis, quia actum humanum regulat seu dirigit, obiectum, quia ipsum terminat, etc.

Prob. IV p. (Moralitas non consistit in relatione rationis). — Non consistit in ente rationis, quod est in rerum natura independenter a mentis fictione. Atqui moralitas est in rerum natura independenter a mentis fictione. Ergo.

Mai. patet ex notione entis rationis, quod est ens fictum (cf. n. 110), *min.* ex conceptu moralitatis, quae ab omnibus concipitur tamquam aliquid, quod formaliter existit independenter a mentis fictione.

Caput III. De actu morali formaliter considerato seu de moralitate.

Prob. V p. (Moralitas consistit in relatione transcendental! ad regulam inorum). — Moralitas est forma, qua actus humani sunt boni vel mali moraliter. Atqui forma, qua actus humani sunt boni vel mali moraliter, est relatio transcendentalis ad regulam morum. Ergo.

J/ai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Forma, qua actus humani sunt boni vel mali moraliter, est conformitas vel difformitas eorum cum regula morum. Atqui conformitas vel difformitas actuum humanorum cum regula morum est relatio transcendentalis ad regulam morum. Ergo.

Prob. mai. Forma, qua actus, qui est indeterminatus ad bonum et malum morale, constituitur bonus vel malus moraliter, est eius conformitas vel difformitas cum regula morum; nam actus indeterminatus ad bonum vel malum non est sibi ipse regula, sed est determinandus secundum aliquam regulam. Atqui actus humanus est indeterminatus ad bonum et malum moraliter, ut patet ex libertate defectibili actus humani. Ergo.

Prob. min. Conformitas vel difformitas actus humani cum regula morum est relatio transcendentalis actus humani ad obiectum, prout subest regulae morum. Atqui relatio transcendentalis actus humani ad obiectum, prout subest regulae morum, est relatio transcendentalis ad regulam morum. Ergo.

Min. per se patet. — *Prob. mai.* Conformitas vel difformitas actus humani cum regula morum est specificatio actus humani, ut est moralis. Atqui specificatio actus humani, ut est moralis, est relatio transcendentalis actus humani ad obiectum, prout subest regulae morum. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod conformitate et difformitate cum regula morum actus humanus constituitur bonus et malus, ut supra iam probatum est, bonitas autem et malitia sunt supremae species moralitatis. — *Ad min.* Sicut specificatio actus, ut sic, est relatio transcendentalis actus ad obiectum, ita specificatio actus, ut est moralis, est relatio transcendentalis ad obiectum, ut est morale, seu ut subest regulae morum.

918. Coroll. 1. Ergo bonitas moralis consistit in relatione transcendentali conformitatis, malitia moralis in relatione transcendental! difformitatis actus humani ad regulam morum.

2. Ergo moralitas actus externi imperati est denominatio extrinseca a moralitate actus interni. — Moralitas de actu interno, de actu externo, de lege, de obiecto etc. secundum analogiam attributionis dicitur ita, ut primum analogatum, in quo moralitas formaliter intrinsecus salvatur, sit actus internus, cetera vero ab hoc moralia denominentur secundum extrinsecam denominationem. Ita actus externus dicitur moralis, quia causatur ab actu morali interno.

919. Schol. 1. Doctrina in thesi enuntiata etiam exprimi potest dicendo moralitatem formaliter consistere in respectu transcendental!

actus humani ad obiectum suum non praecise sumptum, sed ut subest regulae morum. Ratio enim mediante obiecto ordinat actum humanum, ut sit conformis vel difformis cum regula morum, proponendo obiectum tamquam conforme vel difforme cum regula morum. Quare relatio transcendentalis ad obiectum morale est relatio transcendentalis ad regulam morum.

2. Si quis libere cogitat de regula morum, hoc ipso, quod eius actus (humanus) habet pro obiecto regulam morum, hic actus habet relationem ad regulam morum. At refertur ad regulam morum mere materialiter seu obiective, non formaliter consideratam, ut est regulans et mensurans actum speciali modo. Quare non in illa relatione ad regulam morum consistit huius actus moralitas, sed in ea, qua refertur ad regulam morum formaliter consideratam, ut est regulans et mensurans hunc actum speciali aliquo modo.

920. *obi. Contra I p.* 1. Non habet pro subiecto proprio actum internum elicatum a voluntate deliberata, quod dicitur de actu externo a voluntate imperato. Atqui moralitas dicitur de actu externo a voluntate imperato. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod dicitur per denominationem extrinsecam, *nego*; quod dicitur formaliter intrinsecus, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui moralitas formaliter intrinsecus inest in actu externo imperato. *Probo.* Si actus externus auget bonitatem et malitiam moralem, moralitas in actu externo inest formaliter intrinsecus. Atqui actus externus auget bonitatem et malitiam moralem. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Si auget propter actum internum a voluntate elicatum, quo efficaciter imperatur actus externus, *nego*; si non auget propter actum internum . . . , *conc. Contradist. min.*

Contra II HI IV p. 1. Non consistit in relatione transcendentali ad regulam morum, quod consistit in relatione actus humani ad obiectum morale. Atqui moralitas consistit in relatione actus humani ad obiectum morale. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Si relatio actus humani ad obiectum morale non est ipsa relatio transcendentalis ad regulam morum, *conc.*; si est ipsa relatio transcendentalis ad regulam morum, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui moralitas non consistit in relatione transcendentali actus humani ad regulam morum. *Probo.* Non consistit in relatione transcendentali ad regulam morum, quod nondum habetur, habita relatione transcendentali ad regulam morum. Atqui habita relatione transcendentali ad regulam morum, nondum habetur moralitas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Habita relatione transcendentali ad regulam morum formaliter consideratam, *conc.*; habita relatione transcendentali ad regulam morum materialiter consideratam, *nego. Contradist. min.* (cf. schol. 2).

3. Atqui moralitas non consistit in relatione transcendentali ad regulam morum formaliter consideratam. *Probo.* Non consistit in relatione ad regulam morum formaliter consideratam, quod est denominatio extrinseca et relatio rationis. Atqui moralitas est denominatio extrinseca et relatio rationis. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Quatenus dicitur de subiecto suo proprio, de actu humano interno, *nego*; quatenus secundum analogiam attributionis de aliis tamquam de analogatis minus principalibus dicitur, *conc. Dist. consq.*

4. Atqui moralitas, etiam quatenus dicitur de actu humano interno, non consistit in relatione transcendentali ad regulam morum. *Probo.* Quod consistit in libertate, non consistit in relatione transcendentali ad regulam morum. Atqui moralitas, quatenus dicitur de actu humano interno, consistit in libertate. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod consistit in libertate absolute considerata, *conc.*; in libertate, prout re-

fertur transcendentaliter ad regulam morum, seu in relatione transcendentali actus liberi ad regulam morum, *nego. Contradist. min.*

Ad 917sq. Aristoteles de essentia moralitatis diserte non agit, sed quae sit mens eius, apparet ex iis, quae ponit de distinctione bonorum et malorum actuum. „Dicit, quod in malo homine contraria sunt ea quae agit et quae oportet ipsum agere. Agit enim contra intellectum et rationem. Omnis autem intellectus eligit id quod est optimum sibiipsi. Et ita malus non agit ea quae oportet ipsum agere. Sed hoc convenit virtuoso, qui in omnibus obedit intellectui (Τῷ μοχθηρῷ μὲν οὖν διαφωνεῖ ὃ δὲ πράττειν καὶ ὃ πράττει- ὁ δ' ἐπιεικὴς, ὃ δὲ, ταῦτα καὶ πράττει: Eth. IX 8, 1169 a 15. S. Th o in. lect. 9 n. 1877). — S. Thomas: „Quia hoc modo aliquid ad genus moris pertinet quo voluntarium est; ideo ipsi actus voluntatis qui per se et immediate ad voluntatem pertinent, per se in genere moris sunt; unde simpliciter specio dividuntur interiores actus voluntatis per bonum et malum, sicut per differentias essentielles; actus autem imperati a voluntate, elicit per alias potentias, pertinent ad genus moris per accidens, scii, secundum quod sunt a voluntate imperati (II Dist. 40 a. 1; cf. Malo 2, 4; C. g. III 9; S. th. I 48, 1 ad 2; I-II 18, 5). — .Quamvis finis sit causa extrinseca, tamen debita proportio ad finem, et relatio in ipsum, inhaeret actioni (I-II 18, 4 ad 2). — „Actus humanus, qui dicitur moralis, habet speciem ab obiecto relato ad principium actuum humanorum, quod est ratio. Unde si obiectum actus includat aliquid quod conveniat ordini rationis, erit actus bonus secundum suam speciem, sicut dare eleemosynam indigenti. Si autem includat aliquid quod repugnet ordini rationis, erit malus actus secundum speciem, sicut furari, quod est tollere aliena (I-II 18, 8). — „Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua eius bonitas m e n s u r e t u r, habet ex lege aeterna, quae est ratio divina (I-II 19, 4; cf. text, ad 948).

§ 2. De speciflcativo moralitatis.

THESIS VIII: Prima et specifica moralitas actus humani est ex obiecto morali, secundaria ex circumstantiis et ex fine.

921. St. qu. 1. Obiectum potest sumi: a) late pro omni eo, quod ab actu attingitur; b) stricte pro eo, quod per se primo attingitur ab actu. In thesi obiectum secundo sensu sumitur, quo distinguitur a circumstantiis, quae etiam ipsae attinguntur ab actu, sed secundarie, seu sunt obiectum secundarium actus.

2. **Circumstantiae** hoc versiculo enumerari solent: Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando. Praecipua circumstantia est finis. Qua in re tamen probe notandum est finem, prout est circumstantia, non significare finem operis, qui coincidit cum obiecto actus humani, sed finem operantis, quem operans mediante actu a voluntate imperato attingere nititur. Res declaretur exemplo: Cum quis die dominica perficit opus servile, id, quod per se primo intendit — obiectum actus humani et finis operis —, est opus servile, sed sciens esse diem dominicam, etiam hanc circumstantiam temporis (quando) cointendit. Cum perficit opus ad vanam gloriam, haec erit finis operantis, quem operans mediante actu a voluntate imperato, i. e. mediante opere servili attingere nititur.

Obiectum morale est obiectum, prout subest regulae morum, seu prout est mensuratum a regula morum, i. e. prout subest dictamini rationis. — Gredt, Elom philo. II. Ed. 7.

tionis (regulae proximae), quae illud considerat ut conforme aut difforme legi aeternae (regulae supremae).

922. Prob. th. I p. (Prima et specifica moralitas actus humani est ex obiecto morali). — Prima et specifica moralitas actus humani ab eo est, a quo specificatur actus humanus, ut est moralis. Atqui actus humanus, ut est moralis, specificatur ab obiecto morali. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Ad min.* Actus specificatur ab obiecto seu ab eo, quod per se primo attingit, actus moralis ab obiecto morali, nam fertur in obiectum, prout est intellectu cognitum ut conforme aut difforme regulae morum. Ergo prima et specifica moralitas actus humani est ab obiecto.

Prob. II p. (Secundaria moralitas est ex circumstantiis et ex fine). — Ab eo est secundaria moralitas, a quo actus, ut moralis, secundarie determinatur. Atqui actus, ut moralis, secundarie determinatur ex circumstantiis et ex fine. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Ab eo secundarie determinatur actus ut moralis, ad quod fertur tamquam ad obiectum secundarium morale. Atqui actus ad circumstantias et ad finem fertur tamquam ad obiectum secundarium morale. Ergo.

Mai. ex eo probatur, quod, sicut actus moralis determinatur specificè seu primarie ab obiecto primario, in quod per se primo fertur, ita determinatur secundarie ab obiecto secundario, et sicut primariam seu specificam moralitatem habet ab obiecto primario seu ab obiecto simpliciter dicto, ita secundariam habet ab obiecto secundario.

Prob. min. quoad 1. p. Actus fertur in circumstantias tamquam in obiectum secundarium, quia fertur in obiectum primum ut vestitum circumstantiis. Ergo etiam circumstantiae rationem habent obiecti, licet obiecti secundarii.

Prob. min. quoad 2. p. Actus fertur in circumstantias tamquam in obiectum secundarium morale, quia etiam circumstantiis moralitas competit seu habitudo ad regulam morum, ut patet ex st. 'qu.

923. Coroll. Ergo obiectum morale constituit **substantiam** actus moralis, circumstantiae sunt **extra substantiam** actus moralis et quasi accidentia eius. Nam sicut forma substantialis, tamquam intrinsecum specificativum, constituit substantiam rei physicae, ita obiectum, tamquam specificativum extrinsecum actus moralis, substantiam, i. e. essentiam specificam eius constituere dicitur, circumstantiae vero sunt extra essentiam specificam actus seu accidentia eius. — Distinguantur circumstantiae **morales**, quae ad regulam morum relationem habent, et circumstantiae **mere physicae**, quae indifferenter se habent quoad regulam morum. Ita furtum commissum esse feria secunda aut feria tertia ad regulam morum indifferenter se habet et est circumstantia mere physica.

924. Schol. 1. Specificativum immediatum moralitatis non est regula morum, sed obiectum. Regula enim morum non specificat actum moralem nisi mediante obiecto seu proponendo obiectum ut prosequendum vel fugiendum, ut patet ex dictis.

2. Bonum ex integra causa, malum ex quocumque defectu: Ut actio sit moraliter bona, requiritur, ut bona sit tum ex obiecto, tum ex circumstantiis, tum ex fine; sed iam erit mala, si secundum unum tantum horum a regula morum deficit. Bonum enim simpliciter est simpliciter perfectum.

925. *Obi. Contra I p.* 1. Non est ex obiecto morali, quod est ex regula morum. Atqui prima et specifica moralitas actus humani est ex regula morum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod est ex regula morum tamquam ex specificativo immediato, *conc.*; tamquam ex specificativo mediato, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui specificativum immediatum, ex quo est prima et specifica moralitas actus humani, non est obiectum morale. *Probo.* Finis non est obiectum morale. Atqui specificativum immediatum, ex quo est prima et specifica moralitas actus humani, est finis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Finis operis, *nego*; finis operantis, *conc. Contradist. min.*

Contra II p. Non est ex circumstantiis, quod non determinatur ex circumstantiis. Atqui secundaria moralitas non determinatur ex circumstantiis. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Ex circumstantiis moralibus, *nego*; ex circumstantiis mere physicis, *conc. Dist. consq.*

Ad 921 sqq. **Aristoteles** ostendens, quod virtus, cuius est opus bonum reddere, versetur circa medium, circumstantiarum rationem habendam esse asserit. „Dicit enim quod contingit timere, audere et concupiscere et averti, id est fugere aliquid, et irasci et misereri, et universaliter delectari et tristari magis et minus quam oportet. Quorum utrumque non bene fit. Sed si aliquis timeat et audeat et sic de aliis quae oportet et in quibus oportet et ad quos oportet et cuius gratia oportet et eo modo quo oportet, hoc est medium in passionibus. Et in hoc consistit optimum virtutis. Et similiter circa operationes est superabundantia et defectus et medium. Virtus autem moralis circa passiones et operationes est, sicut circa materiam propriam; ita quod in iis superabundantia est vitiosa et defectus vituperabilis, sed medium laudatur et recte se habet (Οἷον καὶ φοβηθῆναι καὶ θαρρῆσαι καὶ ἐπιθυμῆσαι καὶ ὀργισθῆναι καὶ ἐλεῆσαι καὶ δῶλῃ ἡσθῆναι καὶ λυπηθῆναι ἴσθι καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον, καὶ ἀμφοτέρω οὐκ εὖ· τὸ δ' ὅτε δεῖ καὶ ἐφ' οἷ καὶ πρὸς οὐ καὶ οὐ ἐνεκα καὶ ὧς δεῖ, μέσον τε καὶ ἀριστον, διπερ ἐστὶ τῇ ἀρετῇ: *Eth.* II 5, 1106b18. *S. Thom. lect. 6 n. 317*). — Variæ actus humani circumstantiae enumerantur ab Aristotele *Eth.* III 2, 1111 a 2—5; cf. *S. Thom. lect. 3 n. 414sqq.*; *S. th. I-II 7, 3*. — „Dicit [Aristoteles] quod principalissimae circumstantiae esse videntur in quibus est operatio, idest obiectum sive materia actus. Et cuius gratia, idest finis. Quia actus specificantur secundum obiecta. Sicut autem materia est obiectum exterioris actus, ita finis est obiectum interioris actus voluntatis (κυριώτατα . . . ἐν οἷ ἡ πρᾶξι καὶ οὐ ἐνεκα: *Eth.* III 2, 1111 a 18. *S. Thom. lect. 3 n. 423*; cf. *S. th. III 7, 4*; 18,6; 19, 2: 72, 3 ad 2). — *S. Thomas*: „In actione humana bonitas quadruplex considerari potest. Una quidem secundum genus, prout scii, est actio: quia quantum habet de actione et entitate, tantum habet de bonitate. . . . Alia vero secundum speciem: quae accipitur secundum obiectum conveniens. Tertia secundum circumstantias, quasi secundum accidentia quaedam. Quarta autem secundum finem, quasi secundum habitudinem ad causam bonitatis (*S. th. I-II 18, 4*; cf. a. 1—3 7 9—11; II *Dist.* 36 a. 5; *Malo* 2,4 ad 5; ad 9). — „Non tamen est actio bona simpliciter, nisi omnes bonitates concurrant: quia quilibet singularis defectus causât malum, bonum autem causatur ex integra causa, ut Dionysius dicit, 4 c. de *Div. Nom.* (*S. th. I-II 18, 4 ad 3*).

§ 3. De indifferentia morali.

THESIS IX: Actus humanus In specie consideratus potest esse indifferentens moraliter, non vero si consideratur in individuo.

926. St. qu. 1. Indifferentia moralis est carentia tum conformitatis, tum difformitatis cum regula morum.

2. Actus humanus potest considerari: a) in specie, ex parte obiecti tantum, a quo speciem sortitur, abstrahendo a circumstantiis, quibus revera invenitur circumvestitus; b) in individuo, concrete seu prout hic et nunc ab homine ponitur circumvestitus omnibus circumstantiis.

3. Docet Scotus nullum esse actum indifferentem ex specie sua, esse vero actus indifferentes in individuo. Secundum Vasquez actus, tum in specie tum in individuo considerati, possunt esse indifferentes. Doctrina S. Thomae, quae est sententia communis, admittit actus in specie consideratos indifferentes, non vero in individuo.

927. Prob. th. I p. (Actus humanus in specie consideratus potest esse indifferentens moraliter). — Actus humanus in specie consideratus est actus humanus ex parte obiecti tantum consideratus. Atqui actus humanus ex parte obiecti tantum consideratus potest esse indifferentens. Ergo.

Mai. patet ex th. VIII: Actus specificatur ab obiecto. — *Min.* ex eo probatur, quod sunt quaedam obiecta actus humani, quae per se neque conformia neque difformia sunt regulae morum, ut deambulare, comedere, loqui etc.

Prob. II p. (Actus humanus in individuo consideratus non potest esse indifferentens moraliter). — Actus humanus in individuo consideratus est actus humanus, prout est circumstantiis determinatus. Atqui actus humanus, prout est circumstantiis determinatus, non potest esse indifferentens. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* Actus humanus circumstantiis determinatus est actus humanus ad finem aliquem ultimum ordinatus. Atqui actus humanus ad finem aliquem ultimum ordinatus non potest esse indifferentens moraliter. Ergo.

Mai. ex eo ostenditur, quod circumstantia finis ultimi in omni actu humano reperitur; homo enim in omni actu humano agit propter finem aliquem ultimum (cf. th. I). — *Prob. min.* Actus ordinatus ad finem aliquem ultimum non potest esse indifferentens quoad ordinationem ad finem ultimum. Atqui actus humanus, qui non est indifferentens quoad ordinationem ad finem ultimum, non est indifferentens moraliter seu quoad regulam morum. Ergo.

Mai. per se patet; *min.* ex eo probatur, quod regula morum est ordinatio ad finem ultimum; si igitur finis, quem sibi agens praefigit ut ultimum, vere est eius ultimus finis, actus erit secundum legem et moraliter bonus; si autem finis agentis non est vere eius finis ultimus, actus erit moraliter malus. Ita, qui deambulat honestae recreationis

causa, moraliter bene agit, quia agit propter finem a natura intentum seu propter finem ultimum verum; qui vero comedit unice propter delectationem, non sibi praefigit finem ultimum convenientem ac proinde peccat.

928. Coroll. Ergo actus humanus, qui in specie consideratus est indifferens moraliter, caret specifica moralitate proveniente ab objecto neque moraliter determinatur nisi secundarie.

929. Schol. Probe notetur in thesi sermonem esse de actibus humanis tantum, non de actibus hominis seu indeliberatis, qui ex quadam imaginatione procedunt, ut sunt fricare manus, membra corporis varie disponere etc.

930. *Obi. Contra I p.* Non datur actus humanus in nulla specie morali constitutus (patet ex II p. th.). Atqui actus humanus in specie consideratus, moraliter indifferens, est actus humanus in nulla specie moralitatis constitutus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* In nulla specie moralitatis constitutus tum ex objecto specificante actum, tum ex circumstantiis et ex line, *conc.*; ex objecto tantum, *nego. Contradist. min.:* In nulla specie moralitatis constitutus ex objecto. *conc.*; ex circumstantiis et ex fine, *nego.*

Contra II p. Datur actus humanus ad finem ultimum non ordinatus. Atqui actus humanus ad finem ultimum non ordinatus est actus humanus, in individuo consideratus, moraliter indifferens. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Ad finem ultimum nullo modo ordinatus, *nego*; ad finem ultimum non ordinatus explicite et actualiter, *conc. Contradist. min.* — Alias difficultates v. sub n. 884.

Ad 927. S. Thomas: rContingit quandoque aliquem actum esse indifferentem secundum speciem, qui tamen est bonus vel malus in individuo consideratus. Et hoc ideo, quia actus moralis . . . non solum habet bonitatem ex objecto. . . . sed etiam ex circumstantiis, quae sunt quasi quaedam accidentia: sicut aliquid convenit in individuo hominis secundum accidentia individualia, quod non convenit homini secundum rationem speciei. Et oportet quod quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam per quam trahatur ad bonum vel malum, ad minus ex parte intentionis finis. Cum enim rationis sit ordinare, actus a ratione deliberativa procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi, et habet rationem mali. Si vero ordinetur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis: unde habet rationem boni. Necesse est autem quod vel ordinetur vel non ordinetur ad debitum finem. Unde necesse est omnem actum hominis a deliberativa ratione procedentem, in individuo consideratum, bonum esse vel malum. Si autem non procedit a ratione deliberativa, sed ex quadam imaginatione, sicut cum aliquis fricat barbam, vel movet manum aut pedem; talis actus non est, proprie loquendo, moralis vel humanus; cum hoc habeat actus a ratione. Et sic erit indifferens, quasi extra genus moralium actuum existens (S. th. 1-11 18, 9; cf. a. 8; II Dist. 40 a. 5; Malo 2, 5).

§ 4. De actu humano moraliter malo seu de peccato.

931. Definitio peccati. — Actus humanus moraliter malus peccatum dicitur, quod definitur a S. Augustino: „Dictum, factum vel concupitum contra legem aeternam" (Contra Faustum c. 27). — Subiectum peccati est actus humanus, eius ratio formalis consistit in relatione transcendentali difformitatis actus humani ad regulam morum seu ad legem aeternam. Quia autem relatio haec transcendentalis est ipse actus

humanus, prout conotat seu fundat diffomiatem cum regula morum, **formale** peccati est actus humanus, prout fundat privationem conformitatis cum regula morum; **materiale** est idem actus secundum entitatem suam absolute consideratus (cf. n. 859, 2). Ex quo patet formale peccati commissionis in aliquo **positivo** consistere (in actu humano), prout tamen conotat seu fundat privationem. Peccatum autem omissionis, quod est voluntarium negativum, in mera privatione consistit actus humani, quatenus voluntas libere privatur actu, quem secundum regulam morum sub datis circumstantiis habere deberet (cf. n. 911).

Quia difformitas cum regula morum est aversio a fine ultimo, qui est Deus, peccatum aversionem a Deo et offensam Dei constituit.

932. Peccatum actuale, peccatum quasi-habituale. — A peccato actuali, quod est ipse actus legi aeternae contrarius, distinguenda est prava dispositio ex peccato actuali seu dictamine practico pravo in intellectu et voluntate relictam seu aversio a Deo habitualiter permanens. Quae dispositio, quamquam proprie non est habitus (habitus enim per unum actum non generatur), est tamen aliquid habituale, quod proinde vocari potest peccatum **quasi-habituale**¹. Haec dispositio, cum sit aliquid spirituale, per se incorruptibilis est, ac proinde non tollitur nisi per dispositionem contrariam in virtute conversionis efficacis in Deum ut in finem ultimum inductam (cf. n. 881, 4). Potest tamen interea existens in peccato habituali ponere actus honestos, quibus tendit in Deum ineffaciter et secundum quid, quin Deum intendat simpliciter et efficaciter ut finem ultimum seu amet super omnia. Hi actus honesti sunt, iis tamen non tollitur habitualis aversio a Deo (cf. n. 888).

933. Peccatum grave et leve. — Peccatum distinguitur duplex: grave et leve seu veniale. Peccatum grave est actus humanus, quo homo simpliciter et efficaciter avertitur ab ultimo fine suo et quiescit in bono creato; peccatum leve seu veniale est, quo homo ineffaciter quiescit in bono creato et secundum quid, i. e. pro aliquo determinato actu tantum, quo non tollitur ordinatio habitualis ad Deum ut ad finem ultimum (cf. th. II).

Peccatum potest esse veniale aut ex eo, quod actus humanus non est humanus nisi imperfecte ex **defectu plenae advertentiae** rationis et pleni consensus voluntatis, aut ratione ipsius **materiae**, quae ea est, quae non possit ordinari in Deum ut in finem ultimum, quae tamen ita levis est, ut non destruat subiectionem hominis ad Deum.

¹ Theologi peccati habitualis nomine significant maculam peccati, quae non est aliquid positivi, sed mera privatio: in ordine supernaturali privatio gratiae, in ordine naturali privatio rectitudinis moralis naturalis. Nos per peccatum quasi-habituale significamus aliquid positivi, quod privationem hanc seu maculam importat et fundat.

Ad 931. Definitionem peccati a S. Augustino confectam S. Thomas exponit S. th. I II 71, 6; cf. II Dist. 35 a. 2; Malo 2, 1.

Ad 932. S. Thomas: «Averti a fine incommutabili est dupliciter: vel in habitu vel in actu tantum. Secundum habitum avertitur, qui sibi alium finem contrarium ponit, et hoc est in peccato mortali; unde qui peccat mortaliter, est sicut recedens a via. In actu vero tantum aliquis avertitur, quando aliquis actum aliquem facit quo in Deum non tendit, ex eo quod inordinate ei quod est ad finem inhaeret, non tamen ita, ut illud quod est ad finem quasi finem constituat, et hoc est in peccato veniali; unde peccans venialiter similatur ei qui nimis moratur in via, et hoc non est averti nisi secundum quid' (II Dist. 42, 1 a. 3 ad 5).

Ad 933. Cf. S. th. I-II 72, 5; q. 88 et 89; II Dist. 42, 1 a. 3-5; Malo q. 7; C. g. III 139: Est autem; 143.

CAPUT IV.

DE REGULA MORALITATIS SEU DE LEGE.

§ 1. De lege in genere.

934. Diversa legis acceptio. — Lex sumitur: a) latissime pro regula et mensura cuiuscumque actus; ita lex physica regulat (per modum determinationis ad unum) activitatem virium naturae; b) late pro regula, quae regulat et mensurat actum humanum, at non prout humanus, sed prout artificiosus est; ita lex dicitur de regulis artis logicae ceterarumque artium omnium; c) stricte de regula propria actus humani, quae regulat actum humanum, ut humanus est et propter finem ultimum positus, cum regula artis regulet actum, prout est positus propter finem aliquem proximum (cf. n. 916 sq.).

935. Legis definitio. — Lex stricte sumpta definitur a S. Thoma: «rationis ordinatio ad bonum commune ab eo, qui curam communitatis habet, promulgata" (S. th. I-II 90, 4). — Dicitur lex ordinatio rationis, quia regulare et mensurare actum humanum ad rationem pertinet. Est tamen lex ordinatio rationis practicae seu rationis imperium, quod est actus rationis motae a voluntate (cf. n. 602). Actus autem humanus cum essentialiter sit nisus seu tendentia ad finem, et ad finem ultimum, mensuratur et regulatur secundum finem ultimum. Ideo, quia rationis est habitudinem actus ut medii ad finem perspicere, lex est actus rationis regulantis et mensurantis actum secundum finem ultimum. Sed regulare et mensurare actum secundum finem ultimum est ordinare eum ad finem ultimum. Quare lex est ordinatio rationis ad finem ultimum seu rationis imperium, quo actus ad finem ultimum ordinatur.

Cum autem finis sit bonum et tota rerum universitas ad unum finem communem ultimum ordinetur, finis ultimus totius universi est bonum commune totius universi, Deus, seu bonum divinum (cf. n. 822 854 sqq.). Quare lex est ordinatio rationis ad bonum commune.

Sed aliter ordinantur ad bonum commune seu divinum creaturae rationales, aliter irrationales. Irrationales ordinantur ad participandum

bonum commune materialiter tantum, essendo et operando, rationales vero ad illud participandum formaliter, ut bonum divinum est, seu cognoscitive per modum beatitudinis, sive imperfectae in hac vita sive perfectae in altera vita. Sola namque creatura rationalis capax est assequendi bonum divinum formaliter, quatenus mediante cognitione intellectiva capax est, ut bonum divinum fiat suum. Exinde ordinatio ipsa ad bonum commune, seu lex, participata est creaturis irrationalibus materialiter tantum seu naturaliter, impressione mere naturali (tamquam lex physica), quatenus ipsa natura sua determinantur, ut sint et operentur secundum legem; creaturis vero rationalibus cognoscitive seu formaliter, ut ordinatio rationis est, quatenus eam cognoscunt et mediante hac cognitione seipsas ad bonum seu beatitudinem ordinant. Actus igitur, quo his participatur lex, est actus, quo in legis notitiam deducuntur. Qui actus vocatur promulgatio. Quare lex dicitur ordinatio promulgata.

Cum autem lex sit ordinatio ad bonum commune, non potest promulgari nisi ab eo, cuius est ordinare in bonum commune. Sed bonum commune duplex est: beatitudo perfecta et imperfecta. Ordinare ad beatitudinem perfectam solius Dei est, cum solius primi principii sit movere ad id, quod est ultimum simpliciter; ordinare ad beatitudinem imperfectam etiam principis est civitatis. Homines enim ordinantur ad beatitudinem imperfectam mediante societate civili, cuius caput est princeps. Quare etiam principis est ordinare ad beatitudinem imperfectam, subordinate tamen ad Deum et dependenter ab ipso; nam beatitudo imperfecta essentialiter ordinatur ad perfectam dependetque ab ea. Exinde lex dicitur promulgata ab eo, qui habet curam communitatis, i. e. aut ab eo, qui curam habet totius universitatis rerum, a Deo, aut ab eo, qui curam civitatis habet, a principe.

936. Legis divisio. — Lex potest considerari: a) essentialiter, in supremo regulante et mensurante, in Deo; b) participative, in regulato et mensurato, in creatura rationali. Lex essentialiter considerata in supremo regulante et mensurante est lex aeterna, quae definitur: „ratio divinae sapientiae, secundum quod est directiva omnium actuum et motionum“ (S. Thom., S. th. I-II 93, 1). Est igitur lex aeterna ordinatio in mente divina ab aeterno existens directiva totius rerum universitatis ad finem ultimum seu bonum commune. Haec lex aeterna dicitur, quia active est promulgata ab aeterno, quatenus actus divinus est aeternus, passive vero promulgatur in tempore, quatenus creaturae nonnisi in tempore incipiunt esse et nonnisi in tempore recipiunt legis aeternae impressionem.

Lex considerata participative est aut naturalis, aut positiva, quatenus est participatio seu promulgatio legis aeternae, quae fit mediante ipsa natura seu mediante inclinatione naturali, aut mediante revelatione seu communicatione speciali. Quatenus haec communicatio

specialis est revelatio divina aut promulgatio facta a legislatore humano, distinguitur lex positiva divina et lex positiva humana. Lex positiva divina est aut positiva per accidens tantum, aut per se. Est positiva per accidens tantum, si ea, quae in lege naturali iam continentur, Deus revelatione promulgat, ut omnes facilius et securius in eorum cognitionem deveniant; ita decalogus, si excipitur praeceptum tertium de sanctificatione sabbati, est lex positiva per accidens tantum. Est positiva per se, a) quatenus ea, quae determinate in lege naturali non continentur, Deus ut princeps totius universi determinat immediate per se: lex divina perse positiva naturalis; b) quatenus Deus, ordinando hominem ad finem supernaturalem, hunc ordinem supernaturalem lege positiva supernatural! determinat. Lege positiva supernatural! Deus instituit societatem supernaturalem, Ecclesiam, cui competit ius ferendi leges ecclesiasticas. Similiter lex positiva humana potest esse positiva per se et per accidens tantum. Est positiva per accidens tantum, si legislator praecepta legis naturalis seu ea, quae tamquam conclusiones necessariae ex principiis generalissimis legis naturalis deducuntur, specialiter promulgat, ut facilius in omnium notitiam deveniant et etiam sanctione positiva muniantur; est positiva per se, si est accuratior determinatio eorum, quae in lege naturali indeterminate continentur. Lex humana, positiva per accidens tantum, a S. Thoma et a iurisconsultis romanis dicitur ius gentium, lex vero humana, positiva per se, est lex civilis stricte sumpta.

Ad 935sq. Aristoteles legis naturam illustrat, cum legem civilem necessariam esso ostendit in Eth. X 10. „Quia oportet eum qui est futurus bonus, bene nutrirī et consuescere, et quod postea vivat secundum adinventiones rectarum viarum, ita quod absterneat a pravis, sive propria voluntate sive etiam contra suam voluntatem coactus. Quod quidem non contingit nisi vita hominis dirigatur per aliquem intellectum, qui habeat et rectum ordinem ad hoc quod ducat ad bonum, et habeat fortitudinem, idest vim coactivam . . . quam . . . non habet praeceptum paternum, neque cuiuscumque alterius hominis persuadentis, qui non sit rex, vel in aliquo alio principatu constitutus. Sed lex habet coactivam potestatem, inquantum est promulgata a rege vel principe. Et est sermo procedens ab aliqua prudentia et intellectu dirigente ad bonum. Unde patet, quod lex necessaria est ad faciendum homines bonos (Ο δέ νόμος ἀναγκαστικήν ἔχει δύναμιν, λόγῳ ὧν ἀπὸ τίνος προνήσεω καὶ νοῦ: 1180 a 21. S. Thom. lect. 14 n. 2153). — S. Thomas: „In operibus rationis est considerare ipsius actum rationis, qui est intelligere et ratiocinari, et aliquid per huiusmodi actum constitutum [propositio]. . . . Est invenire aliquid in ratione practice quod ita se habeat ad operationes, sicut se habet propositio in ratione speculativa ad conclusiones. Et huiusmodi propositiones universales rationis practicae ordinatae ad actiones, habent rationem legis" (S. th. I-II 90, 1 ad 2; cf. 91, 1 c.). — „Firmiter nihil constat per rationem practicam nisi per ordinationem ad ultimum finem, qui est bonum commune" (I-II 90, 2 ad 3; cf. 96, 1; In Eth. V lect. 2 n. 902sq.; lect. 3 n. 925; II Dist. 41, 1 a. 1 ad 4; III Dist. 37 a. 2 sol. 2 ad 5). — „Ille qui gubernat aliquam familiam, potest quidem facere aliqua praecepta vel statuta; non tamen quae proprie habeant rationem legis" (S. th. I-II 90, 3 ad 3; cf. 97, 3 ad 3; 11-11 50. 1 ad 3). — „Promulgatio necessaria est ad hoc quod lex habeat suam virtutem . . . 1-11 90, 4; cf. Ver. 17,3). — „Cum lex sit regula quaedam et mensura, dicitur dupliciter esse in aliquo. Uno modo, sicut in mensurante et regulante. Et quia hoc est pro-

prium rationis, ideo per hunc modum lex est in ratione sola. Alio modo, sicut in regulato et mensurato. Et sic lex est in omnibus quae inclinatur in aliquid ex aliqua lege: ita quod quaelibet inclinatio proveniens ex aliqua lege, potest dici lex, non essentialiter, sed quasi participativell (I-II 90, 1 ad 1). De divisione legis cf. I-II q. 91. — .Dividitur ius positivum in ius gentium et ius civile (1-1195,4; cf. In Eth. V lect. 12 [cit. ad 938]; II-II 57, 3 [cit. ad 979]).

§ 2. De lege naturali et civili.

THESIS X: Inest in mente humana legis aeternae participatio naturalis, lex naturalis, ex qua dimanat lex civilis tamquam accuratio determinatio legis naturalis.

937. St. qu. 1. Supponimus dari legem aeternam in Deo, cum detur providentia divina, quae legem aeternam supponit (cf. Met. th. XLV).

2. Cum lex sit regula propria actus humani, actus autem humanus reguletur mediante cognitione, participatio omnis legis fieri debet mediante cognitione seu promulgatione. Hoc posito, asserimus inesse in mente humana legis aeternae participationem naturalem. Quo igitur non dicimus in mente humana inesse legis aeternae participationem non cognoscitivam, quod contradictorium esset, sed eo tantum sensu hanc participationem naturalem vocamus, quatenus mediante ipsa natura humana fit, seu quatenus mediante ipsa natura humana mens in notitiam legis aeternae deducitur.

3. Nomine legis civilis intelligimus legem civilem stricte sumptam seu legem humanam per se positivam. Lex enim humana, positiva per accidens tantum, derivatur a lege naturali tamquam conclusio ex principiis et revera non est lex humana, sed naturalis, cui accedit promulgari positive et muniri sanctione positiva (cf. n. 936).

938. Prob. th. I p. (Inest in mente humana legis aeternae participatio naturalis, lex naturalis). — Legis aeternae participatio naturalis est, quae fit mediante ipsa natura seu mediante inclinatione naturali, quatenus mediante inclinatione naturae mens in notitiam legis deducitur. Atqui in mente humana inest legis aeternae participatio, quae fit mediante ipsa natura. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* Inest in mente humana inclinatio naturalis cognita seu cognitio inclinationis naturalis. Atqui cognitio inclinationis naturalis est legis aeternae participatio, quae fit mediante ipsa natura. Ergo.

Mai. patet a) ex experientia, ex qua manifeste constat mentem humanam cognoscere inclinationes naturae humanae; *b)* a priori ex eo, quod natura humana est natura rationalis, quae capax est, ut cognoscat seipsam et inclinationes suas.

Prob. min. Cognitio inclinationis naturalis manifestat legem aeternam. Atqui cognitio inclinationis naturalis, quae manifestat legem aeternam, est legis aeternae participatio, quae fit mediante ipsa natura. Ergo.

Min. est per se nota. — *Prob. mai.* Cognitio inclinationis naturalis manifestat ordinationem divinam. Atqui cognitio, quae manifestat ordinationem divinam, manifestat legem aeternam. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod inclinatio naturalis est ipsa ordinatio divina passive considerata, prout est in creatura a Deo ad finem suum naturaliter inclinata seu ordinata. — *Min.* est per se nota, quia ordinatio divina est lex aeterna.

Prob. II p. (Ex lege naturali dimanat lex civilis tamquam accuratio determinatio legis naturalis). — Si lex naturalis ordinat hominem ad societatem civilem, ex lege naturali dimanat lex civilis tamquam accuratio determinatio legis naturalis. Atqui lex naturalis ordinat hominem ad societatem civilem. Ergo.

Min. patet ex natura hominis sociali (cf. th. VI et th. XXI). — *Prob. mai. quoad 1. p.* ex eo, quod societas civilis constitui non potest sine lege civili, quae determinet modum, quo cives in bonum commune conspirent; *quoad 2. p.* ex eo, quod societas civilis multipliciter constitui potest, neque inclinatio naturalis determinat modum, quo constituatur et regatur, sed dictat tantum eam esse constituendam et regendam modo, qui conveniat bono communi. Hominum igitur est libera determinatione haec determinare, in qua determinatione consistit lex humana seu civilis, quae proinde ex lege naturali dimanat tamquam accuratio huius determinatio (cf. n. 1000 1030 1033 1044, 2).

939. Coroll. 1. Ergo lex naturalis manifestatur inclinatione naturali et eo promulgatur, quod ens rationale cognoscit inclinationem suam naturalem. — Inclinatio autem naturalis intelligitur ordo inditus naturae, identificatus cum ipsa (relatio transcendentalis), non inclinatio aliqua superaddita, acquisita (passio aut habitus, cf. th. XIV), quae potest esse deordinata et legi naturae contraria.

2. Ergo „secundum ordinem inclinationum naturalium est ordo praeceptorum legis naturae (S. Thom., S. th. I-II 94, 2).

Triplex potest distingui in homine inclinatio naturalis: quatenus est substantia et animal et rationalis. Quatenus est **substantia**, inclinatur ad conservandum esse suum, et secundum hanc inclinationem lex naturalis vetat suicidium et praecipit ea, quae spectant conservationem in esse, ut est nutritio. Quatenus est **animal**, inclinatur ad conservandam speciem suam per generationem et educationem liberorum, et secundum hanc inclinationem sunt praecepta omnia, quae spectant generationem, matrimonium, educationem liberorum. Quatenus est **rationalis**, inclinatur ad veritatem cognoscendam et ad socialiter vivendum, et secundum hanc inclinationem lex naturalis praecipit, ut homo ignorantiam vitet et alios non offendat, cum quibus debet conversari.

3. Ergo primum praeceptum legis naturalis, quod cetera praecepta omnia virtualiter in se continet, est: Bonum est faciendum, malum

vitandum. Bonum enim est, quod est conveniens seu secundum naturae inclinationem. Hoc praeceptum proinde est principium primum ordinis practici. — Cum autem bonum, quod est faciendum, sit bonum **morale** seu id, quod est ordinatum in finem ultimum, primum praeceptum legis naturalis etiam enuntiari potest: Finis ultimus est super omnia amandus et in omnibus appetendus. Quare primum hoc praeceptum fundatur in inclinatione naturali hominis ad finem ultimum seu in appetitu naturali beatitudinis tum in communi tum in particulari (cf. n. 892, 1).

4. Ergo lex naturalis est **necessaria** hypothetice, i. e. supposita rerum creatione, lex vero positiva est **libera** ordinatio seu posita a libera voluntate; nam etsi lex naturalis dictat determinationem esse faciendam, seu legem positivam esse ferendam, modum tamen huius determinationis accurate non determinat, sed relinquit arbitrio legislatoris, cui hoc unum praecipit: determinationem faciendam esse seu legem positivam ferendam esse, secundum quod expedit bono communi.

5. Ergo lex naturalis est **immutabilis** seu **proprie** mutari omnino non potest, fundatur enim super ipsam naturam, quae mutari nequit; potest tamen mutari **improprie** per mutationem materiae, circa quam versatur, cum haec mutatur propter circumstantias occurrentes: Depositum non est reddendum, cum petitur in damnum alicuius. Neque ipse Deus dispensare potest a lege naturali nisi mutando materiam; ita Deus ut dominus rerum omnium potest permittere, ut homo auferat rem, quae alterius erat; ipsa enim Dei permissione transfertur dominium in alterum.

6. Ergo lex civilis est evolutio quaedam legis naturalis, contineturque in ea indeterminate.

940. Schol. „Lex naturalis nihil aliud est quam conceptio homini naturaliter indita, qua dirigitur ad convenienter agendum in actionibus propriis: sive competant ei ex natura generis (animalis], ut generare, comedere et huiusmodi; sive ex natura speciei [rationalis], ut ratiocinari et huiusmodi" (S. Thom., Suppi. 65, 1). Lex naturalis est **conceptio** seu cognitio in actu secundo; dicitur **naturaliter indita**; non quasi ipsa cognitio, sive in actu secundo sive in actu primo (idea), sit innata, sed quia innata est homini inclinatio et facilitas statim, ubi primum rationis usus evigilat, abstrahendi ex sensilibus notiones communissimas ordinis practici (ut est notio boni et mali) et formulandi ex iis principia universalissima ordinis practici. Lex naturalis eo distinguitur a synderesi, quod haec est habitus seu actus primus, illa vero actus secundus seu actualis cognitio.

Ad legem naturalem **reductive** pertinent etiam conclusiones ex primis principiis deductae.

Lex naturalis pariter distinguenda est a **conscientia morali**, quae est applicatio legis naturalis ad casum particularem, seu iudicium

rationis, quod applicat principia practica seu legem naturalem ad determinatum casum particularem et dictat, quid hic et nunc agendum sit secundum legem naturalem. — Conscientia speculative tantum applicat, cum prudentia practice applicet, ultimo iudicio practico (cf. n. 960).

941. *Obi. Contra I p.* 1. Legis aeternae participatio naturalis est participatio non cognoscitiva. Atqui lex naturalis non est participatio non cognoscitiva. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Participatio, quae dicitur naturalis, quia mediante inclinatione naturali mens humana in notitiam legis aeternae deducitur, *nego*; quae dicitur naturalis, i. e. non cognoscitiva, *conc. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui lex naturalis non est participatio legis aeternae, qua mens humana mediante inclinatione naturali in notitiam legis aeternae deducitur. *Probo.* Quod est conceptio homini naturaliter indita, non est participatio legis aeternae, qua mens humana mediante inclinatione naturali in notitiam legis aeternae deducitur. Atqui lex naturalis est conceptio homini naturaliter indita. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quae dicitur indita, quia innata est ipsa cognitio sive in actu secundo sive in actu primo, *conc.*; quae dicitur indita, quia innata est facilitas ad cognitionem acquirendam, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui haec facilitas est ipsa cognitio legis naturalis saltem in actu primo seu cognitio habitualis legis naturalis. *Probo.* Synderesis est ipsa cognitio legis naturalis in actu primo seu cognitio habitualis legis naturalis. Atqui haec facilitas est synderesis. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Facilitas acquisita eo, quod acquiruntur notiones communissimae ordinis practici, *conc.*; facilitas innata identificata cum ipsa natura humana ad acquirendas has notiones communes et, mediantibus eis, synderesim, *nego. Dist. consq.*

Contra II p. 1. Non dimanat ex lege naturali tamquam accuratior determinatio legis naturalis, quod constat conclusionibus derivatis ex lege naturali. Atqui lex civilis constat conclusionibus derivatis ex lege naturali. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Lex civilis stricte sumpta seu lex humana per se positiva, *nego*; lex civilis non stricte sumpta seu lex humana per accidens tantum positiva, *conc. Dist. consq.*

2. Atqui etiam lex civilis stricte sumpta constat conclusionibus derivatis ex lege naturali. *Probo.* Quod est evolutio quaedam legis naturalis et continetur in ea virtualiter, constat conclusionibus derivatis ex lege naturali. Atqui etiam lex civilis stricte sumpta est evolutio quaedam legis naturalis et continetur in ea virtualiter. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod ita continetur virtualiter in lege naturali, ut ex ea evolvatur sine determinatione libera positiva legislatoris humani, *conc.*; quod ita continetur virtualiter, ut non evolvatur nisi determinatione libera positiva legislatoris humani, *nego. Contradist. min.*

Ad 938sq. **Aristoteles** dicit, quod politicum iustum dividitur in duo: quorum unum est iustum naturale, aliud est iustum letrale. Est autem haec eadem divisio cum divisione quam iuristae ponunt, scii, quod iuris aliud est naturale, aliud est positivum. Idem enim nominant ius, quod Aristoteles iustum nominat. . . . A'ideatur autem esse contrarietas quantum ad hoc, quod politicum idem est quod civile; et sic id quod apud Philosophum ponitur ut divisum, apud iuristas videtur poni ut dividens, nam ius civile ponunt partem iuris positivi. Sed attendendum est, quod aliter sumitur politicum vel civile hic apud Philosophum, et aliter apud iuristas. Nam Philosophus hic nominat politicum iustum vel civile ex usu, quo cives utuntur; iuristae autem nominant ius politicum vel civile ex causa, quod scii, civitas aliqua sibi constituit. Et ideo hoc convenienter a Philosopho nominatur legale, id est lege positum, quod et illi dicunt positivum. Convenienter autem per haec duo dividitur iustum politicum. Utuntur enim cives et iusto eo quod natura menti humanae in-

didit, et eo quod est positum lege. Deinde . . . manifestat iustum naturale dupliciter. Uno modo secundum effectum vel virtutem, dicens: iustum naturale est, quod habet ubique eandem potentiam et virtutem ad inducendum ad bonum et ad arcendum a malo. Quod quidem contingit eo quod natura, quae est huius iusti causa, eadem est ubique apud omnes. Iustum vero ex positione alicuius civitatis vel principis apud illos tantum est virtuosum, qui subduntur iurisdictioni illius civitatis vel principis. Alio modo manifestat hoc iustum secundum causam, cum dicit, quod iustum naturale non consistit in videri vel non videri, idest non oritur ex aliqua opinione humana, sed natura. Sicut enim in speculativis sunt quaedam naturaliter cognita, ut principia indemonstrabilia et quae sunt propinqua his; quaedam vero studio hominum adinventae et quae sunt propinqua; ita etiam in operativis sunt quaedam principia naturaliter cognita, quasi indemonstrabilia principia et propinqua his, ut malum esse vitandum, nulli esse iniuste nocendum, non furandum, et similia. Alia vero sunt per industriam hominum excogitata, quae dicuntur hic iusta legalia. Est autem considerandum, quod iustum naturale est ad quod hominem natura inclinatur. Attenditur autem in homine duplex natura. Una quidem, secundum quod est animal, quae sibi et aliis animalibus est communis. Alia autem natura est hominis, . . . prout scii, secundum rationem discernit turpe et honestum. Iuristae autem illud tantum dicunt ius naturale, quod consequitur inclinationem naturae communis homini et aliis animalibus, sicut coniunctio maris et feminae, educatio natorum, et alia huiusmodi. Illud autem ius, quod consequitur propriam inclinationem naturae humanae, inquantum scii, homo est rationale animal, vocant iuristae ius gentium, quia eo omnes gentes utuntur, sicut quod pacta sint servanda, et quod legati apud hostes sint tuti, et alia huiusmodi. Utrumque autem horum comprehenditur sub iusto naturali, prout hic a Philosopho accipitur[¶] (Του δὲ πολιτικοῦ δικαίου τὸ μὲν φυσικὸν ἐστὶ τὸ δὲ νομικόν, φυσικὸν μὲν τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν, καὶ οὐ τῷ δοκεῖν ἢ μὴ, νομικὸν δὲ δὲ ἀρχὴ μὲν οὐθὲν διαφέρει οὕτω ἢ ἄλλω, ὅταν δὲ θῶνται, διαφέρει: Eth. V 10, 1134 b 18. S. Thom. lect. 12 n. 1016 sqq.). — S. Thomas: „Duplex est modus quo aliquid subditur legi aeternae...: uno modo, inquantum participatur lex aeterna per modum cognitionis; alio modo, per modum actionis et passionis, inquantum participatur per modum interioris principii motivi. Et hoc secundo modo subduntur legi aeternae irrationales creaturae. . . . Sed quia rationalis natura, cum eo quod est commune omnibus creaturis, habet aliquid sibi proprium inquantum est rationalis, ideo secundum utrumque modum legi aeternae subditur“ (S. th. I-II 93, 6). — „Cum omnia quae divinae providentiae subduntur, a lege aeterna reguntur et mensurantur, . . . manifestum est quod omnia participant aequaliter legem aeternam, inquantum scii, ex impressione eius habent inclinationes in proprios actus et fines. Inter cetera autem rationalis creatura excellentiori quodam modo divinae providentiae subiacet, inquantum et ipsa fit providentiae particeps, sibi ipsi et aliis providens. Unde et in ipsa participatur ratio aeterna, per quam habet naturalem inclinationem ad debitum actum et finem. Et talis participatio legis aeternae in rationali creatura **lex naturalis** dicitur. . . . Participatio legis aeternae in creatura rationali proprie lex vocatur: nam lex est aliquid rationis[¶] (I-II 91, 2 c. et ad 3; cf. IV Dist. 33, 1 a. 1; C. g. III 129;). — „Ex praeceptis legis naturalis, quasi ex quibusdam principiis communibus et indemonstrabilibus, necesse est quod ratio humana procedat ad aliqua magis particulariter disponenda. Et istae particulares dispositiones adinventae secundum rationem humanam, dicuntur **leges humanae**, servatis aliis conditionibus quae pertinent ad rationem legis[¶] (S. th. I-II 91, 3). — „Cum lex aeterna sit ratio gubernationis in supremo gubernante, necesse est quod omnes rationes gubernationis quae sunt in inferioribus gubernantibus, a lege aeterna deriventur. Huiusmodi autem rationes inferiorum gubernantium sunt quaecumque aliae leges praeter legem aeternam. Unde omnes leges, inquantum participant de ratione recta, intantum derivantur a lege aeterna. . . . Lex humana intantum habet rationem legis, inquantum est secundum rationem rectam: et secundum hoc manifestum est quod a lege aeterna derivatur. Inquantum vero a ratione recedit, sic dicitur lex

iniqua: et sic non habet rationem legis, sed magis violentiae cuiusdam^{||} (I-II 93, 3 c. et ad 2), — „A lego naturali dupliciter potest aliquid derivari: uno modo, sicut conclusiones ex principiis; alio modo, sicut determinationes quaedam aliquorum communium⁴ (I-II 95, 2; cf. III Dist. 37 a. 3; IV Dist. 15, 3 a. 1 sol. 4; a. 2 sol. 1; C. g. III 123: Ulterius autem; et text, ad 1 — „Primum principium in ratione practica est quod fundatur supra rationem boni, quae est, „Bonum est quod omnia appetunt Hoc est ergo **primum praeceptum** legis, quod bonum est faciendum et prosequendum, et malum vitandum. Et super hoc fundantur omnia alia praecepta legis naturae (S. th. I-II 94, 2; cf. 72, 5 [cit. ad 948]). — TLex naturalis potest intelligi **mutari** dupliciter. Uno modo, per hoc quod aliquid ei addatur. Et sic nihil prohibet legem naturalem mutari: multa enim supra legem naturalem superaddita sunt, ad humanam vitam utilia, tam per legem divinam, quam etiam per leges humanas. Alio modo intelligitur mutatio legis naturalis per modum subtractionis, ut scii, aliquid desinat esse de lege naturali, quod prius fuit secundum legem naturalem. Et sic quantum ad prima principia legis naturae, lex naturae est omnino immutabilis. Quantum autem ad secunda praecepta, quae diximus esse quasi quasdam proprias conclusiones propinquas primis principiis, sic lex naturalis non immutatur quin ut in pluribus rectum sit semper quod lex naturalis habet. Potest tamen immutari in aliquo particulari, et in paucioribus, propter aliquas speciales causas impediētes observantiam talium praeceptorum (I-II 94, 5; cf. 97, 1 ad 1; I — „8; II-II 57, 2 ad 1; In Eth. V lect. 12 n. 1025sq.; Malo 3, 1 ad 17). — „**Conscientia** . . . nominat ipsum actum, qui est applicatio cuiuscumque habitus vel cuiuscumque notitiae ad aliquem actum particularem. Applicatur autem aliqua notitia ad aliquem actum dupliciter: uno modo secundum quod consideratur an actus sit vel fuerit: alio modo secundum quod consideratur an actus sit rectus vel non. . . . Secundum hunc modum duplex est via. Una secundum quod per habitum scientiae dirigimur in aliquid faciendum vel non faciendum. Alio modo secundum quod actus postquam factus est, examinatur ad habitum scientiae, an sit rectus vel non rectus (Ver. 17, 1: cf. II Dist. 24, 2 a. 4; S. th. I 79, 13; I-II 19, 5).

3. De sanctione legis.

THESIS XI: Lex aeterna et lex naturalis obligant in virtute sanctionis naturalis, tum perfectae tum imperfectae; lex civilis in virtute legis naturalis seu sanctione legis naturalis obligat; praeterea ipsa lex naturalis requirit, ut lex civilis etiam sanctione positiva muniatur.

942. St. qu. 1. Obligatio ligatio quaedam est. Omnis lex ligat seu obligat sibi subdita. Lex physica ligat seu obligat improprie entia irrationalia naturali necessitate, lex proprie dicta obligat proprie entia rationalia cognitione, quatenus cognoscunt sibi hoc vel illo modo libere agendum esse vel ab aliquo agendi modo sibi abstinendum esse, seu se libere debere hoc vel illo modo agere vel non agere.

2. Sanctionis nomine intelliguntur praemia et poenae a legislatore statuta pro observantibus vel transgredientibus legem a se latam. Sanctio distinguitur **naturalis et positiva**. Sanctio naturalis in praemiis et poenis consistit, quae sequuntur per se actus secundum vel contra legem, sanctio positiva consistit in praemiis et poenis positivis a legislatore statutis. Praemia autem et poenae positivae sunt, quae non sequuntur per se actus secundum vel contra legem, sed libera legislatoris voluntate statuuntur.

Praeterea distinguenda est sanctio perfecta et imperfecta, quatenus in assecutione vel amissione beatitudinis perfectae aut imperfectae consistit.

943. Prob. th. I p. (Lex aeterna et lex naturalis obligant in virtute sanctionis naturalis, tum perfectae tum imperfectae). — Lex, quae ordinat ad beatitudinem, tum imperfectam (huius vitae) tum perfectam, ita ut per se sequatur observationem legis assecutio, non-observationem autem non-assecutio beatitudinis, obligat in virtute sanctionis naturalis, tum perfectae tum imperfectae. Atqui lex aeterna et lex naturalis ordinant ad beatitudinem, tum perfectam tum imperfectam, ita ut per se sequatur observationem legis assecutio, non-observationem autem amissio beatitudinis. Ergo.

Ad mai. a) Haec lex munita est sanctione naturali, quae consistit in summa perfectione, in summo bono et in summo malo, quo afficitur creatura rationalis subdita legi, seu in eo, quod est maxime conveniens et maxime disconveniens, tum pro hac vita tum pro vita futura; patet ex statu quaestionis et ex dictis de beatitudine, tum imperfecta huius vitae tum perfecta alterius vitae, b) Creatura rationalis hanc sanctionem etiam cognoscit saltem in confuso. Videt enim sibi esse maxime conveniens legem observare, transgredi vero maxime disconveniens, et se transgressionem ipsa statim in statu deteriore constitui et dignam fieri maxima poena. Et se poena maxima dignum esse cognoscit in confuso etiam ille, qui distinctam cognitionem poenae alterius vitae non haberet, c) Ergo haec lex creaturam rationalem etiam obligat in virtute sanctionis naturalis, tum perfectae tum imperfectae: Cognoscit enim se ex ipsa natura sua adstringi ad legem observandam.

Min. quoad 1. p. (Lex aeterna et lex naturalis ordinant ad beatitudinem, tum perfectam tum imperfectam) patet ex conceptu legis, quae est ordinatio ad finem ultimum; *quoad 2. p.* (Per se sequitur observationem legis assecutio, non-observationem amissio beatitudinis) ex eo probatur, quod ipsa observatio legis consistit in cognitione et amore Dei et in operatione virtutis, quae sunt beatitudo imperfecta, quam per se sequitur beatitudo perfecta alterius vitae, ut probatum est th. VI et accuratius probabitur th. XV.

Prob. II p. (Lex civilis in virtute legis naturalis seu sanctione legis naturalis obligat). — Sanctione legis naturalis obligat lex, ad quam ferendam et servandam inclinat ipsa natura. Atqui ipsa natura inclinat ad legem civilem ferendam et servandam. Ergo.

Mai. per se patet, quia inclinatio naturae est ipsa lex naturalis, *min. nqtq* ex eo, quod natura inclinat ad ordinem sociale, quem sequitur lex civilis.

Prob. III p. (Praeterea ipsa lex naturalis requirit, ut lex civilis etiam sanctione positiva muniatur). — Lex naturalis requirit, ut lex civilis

etiam sanctione positiva muniatur, si aliter finis legis civilis efficaciter procurari nequit. Atqui sine sanctione positiva finis legis civilis efficaciter procurari nequit. Ergo.

Mai. patet ex II p.: Si lex civilis obligat in virtute legis naturalis, lex naturalis etiam ea omnia requirit, quae ad finem legis civilis efficaciter procurandum necessaria sunt.

Min. eo probatur, quod in civitate inveniuntur protervi et ad vitia proni, qui parum curant sanctionem naturalem, qui poenis temporalibus et vi impediendi sunt, ne ordinem sociale perturbent.

944. Coroll. 1. Ergo obligatio legis est nexus cognitus inter actionem et sanctionem, qua munitur lex. Haec enim cognitio est id, quo legi subiectus moraliter ligatur ad legem observandam.

2. Ergo sanctio et obligatio sunt causa dispositiva pro observatione legis; sanctio est causa remota, obligatio causa proxima. At non constituunt motivum, ex quo observanda est lex. Lex enim observanda est ex amore, quo amatur super omnia finis ultimus obiectivus seu Deus (cf. n. 892, 2; 939; 3), et qui non observat legem, spernit Deum seu finem ultimum obiectivum; ex quo incurrit reatum culpae infinitum, cum reatus poenae finitus tantum sit. Poena est finita secundum intensitatem, quia creatura non est capax poenae infinitae intensitatis; sed secundum durationem etiam poena infinita est (cf. th. XV).

3. Ergo lex civilis bono communi contraria caret sanctione, ac proinde non obligat neque legis rationem habet. Quod enim est bono communi contrarium, contrarium est legi naturali, nec proinde lege naturali potest sanciri. Neque obligat lex civilis iniusta ad poenam positivam subeundam, ut quidam putaverunt; nam etiam hanc obligationem necesse est derivari a lege naturali et fundari in ea.

4. Ergo etiam lex mere poenalis sancitur lege naturali.— Lex mere poenalis est lex positiva, quae obligat tantummodo ad poenam positivam subeundam eum, qui legem violasse deprehensus est. Lex mere poenalis sanctione mere positiva munita videtur, sed revera sancitur etiam lege naturali, quatenus haec obligat ad poenam subeundam. — Lex aliqua positiva censenda est mere poenalis, cum constat legislatoris intentionem fuisse ad poenam positivam subeundam tantummodo obligare.

945. Schol. Sicut Deus legem aeternam promulgare potest positive, ita etiam sanctione positiva eam munire potest. Praeterea posita ordinatione ad finem supernaturalem lex aeterna munitur sanctione supernaturali.

946. *Obl. Contra I p.* vide n. 909 978.

Contra II et III p. 1. Quod potest esse contrarium legi naturali, non obligat in virtute legis naturalis seu sanctione legis naturalis. Atqui lex civilis potest esse contraria legi naturali. Ergo. — *Hasp. Conc. mai.; dist. min.:* Lex civilis, quae vere Gredt, Elom. philos. 11. Ed. 7.

est lex et vere obligat, *nego*; lex civilis, quae non dicitur lex nisi abusive, et quae nullo modo obligat, *conc. Dist. consq.*

2. Atqui etiam lex civilis, quae vere est lex, non obligat in virtute legis naturalis. *Probo.* Lex, quae munienda est sanctione positiva, non obligat in virtute legis naturalis. Atqui lex civilis sanctione positiva munienda est. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae munienda est sanctione positiva, quia sanctione legis naturalis munita non est, *conc.*; quae ex ipsa ordinatione legis naturalis sanctione positiva munitur, ut eius finis efficacius procuretur, *nego. Contradist. min.*

3. Atqui lex civilis sanctione legis naturalis munita non est. *Probo.* Lex mere poenalis sanctione legis naturalis munita non est. Atqui lex civilis est lex mere poenalis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si ex lege naturali non obligaret ad poenam subeundam, *conc.*; si ex lege naturali ad hoc obligat, *nego. Diet, et contradist. min.:* Est semper lex mere poenalis, *nego*; aliquando est mere poenalis, *subdist.:* Et tunc ex lege naturali obligat ad poenam subeundam, *conc.*; non obligat ex lege naturali ad poenam subeundam, *nego.*

Ad 943sq. **Aristoteles** sanctionem naturalem innuit eo, quod felicitatem dicit esse praemium (αθλον) et finem virtutis (Eth. I 10, 1099 b 16). Sanctionem positivam legis civilis necessariam esse docet: «Multi enim sunt, qui magis obediunt necessitati, idest coactioni, quam sermoni. Et magis obediunt iacturae, idest damno, quod incurrunt pro poenis, quam bono honesto (οἱ γὰρ πολλοὶ ἀνάγκη μᾶλλον ἢ λόγῳ πειθαρχοῦσι καὶ ἡμίαι ἢ τῷ καλῷ: Eth. X 10, 1180 a 4. S. Thom. lect. 14 n. 2150). — S. Thomas: «Legislatores per praemia et poenas ad observantiam legis inducunt. . . . Ea enim quae sunt ex fine, necessitatem sortiuntur ex fine. . . . Deus autem imposuit actibus hominum ordinem aliquem in respectu ad finem boni. . . . Oportet igitur quod . . . incedentes per illum ordinem finem boni [beatitudinem, cf. c. 115 et 143] consequantur, quod est praemiari: recedentes autem ab illo ordine per peccatum, a fine boni excludi, quod est puniri (C. g. III 140; cf. 141 — 145; I Dist. 39, 2 a. 2 ad 5: Habet enim; Qdl. V a. 19 c.: Circa secundum; Comp. 172sq.; S. th. I-II 2, 2 ad 1; q. 5, 7 c. fin.; 87, 1; 90, 4; 99, 1; 108, 4; ILII 58, 3 ad 2: «necessitas ex obligatione praecepti sive ex necessitate finis 145, 3 ad 3). — «Leges positae humanitus vel sunt iustae, vel iniustae. Si quidem iustae sint, habent vim obligandi in foro conscientiae a lege aeterna, a qua derivantur (S. th. I-II 96, 4). — «Lex scripta, sicut non dat robur iuri naturali, ita nec potest eius robur minuere vel auferre: quia nec voluntas hominis potest immutare naturam. Et ideo si scriptura legis contineat aliquid contra ius naturale, iniusta est, nec habet vim obligandi: ibi enim ins positivum locum habet ubi quantum ad ius naturale nihil differt utrum sic vel aliter fiat. . . . Et ideo nec tales scripturae leges dicuntur, sed potius legis corruptiones (S. th. U-II 60, 5 ad 1). — «Quia poenas a Deo inflictas aliqui parvipendunt, propter hoc quod, sensibilibus dediti, solum ea quae videntur curant; ideo per divinam providentiam ordinatum est ut in terris sint homines qui per poenas sensibiles et praesentes aliquos ad observantiam iustitiae cogant (C. g. III 146; cf. S. th. I-II 92, 1 ad 2; a. 2 c. fin.; ad 3 et ad 4; 95, 1). — «Aliquis interdum punitur sine culpa: non tamen sine causa (S. th. II-II 108, 4).

§ 4. De regula suprema et proxima moralitatis.

THESIS XII: Regula suprema moralitatis actuum humanorum non est potentia cognoscitiva humana, neque est consuetudo aut lex humana, neque utilitas ad bonum creatum aliquod adipiscendum, sed Deus. Non tamen est essentia divina neque intellectus concipiens possibilia, sed intellectus adiuncta voluntate ordinans res ad finem ultimum, seu lex divina, non quidem positiva, sed aeterna. Regula vero proxima non est natura rationalis, prout antecedit legem aeternam, sed dictamen rationis, quod est participatio legis aeternae.

947. St. qu. 1. Nomine regulae morum supremae intelligimus supremam omnis moralitatis actuum humanorum mensuram, seu regulam, unde primitus derivatur omnis moralitas in actum humanum tamquam a causa exemplari.

2. Cum omnes admittant aliquod discrimen inter actus humanos honestos et inhonestos seu moraliter bonos et malos, in diversas omnino abeunt sententias, cum agitur de stabiliendo fundamento et regula universali, unde primitus derivetur hoc discrimen.

Aliqui statuunt regulam supremam mere **subiectivam**, potentiam cognoscitivam humanam, quae secundum Hutcheson (1694—1747) est „sensus“ aliquis moralis, secundum Herbart gustus moralis,* secundum Kant **ratio practica**, quae propter independentiam a quacumque experientia ab ipso vocatur **pura**, cui propter independentiam a quacumque alia lege competeret **autonomia**: autonomia rationis purae. Ipsa secundum formam inditam mere subiectivam est sibi ipsa lex, quam profert per **imperativum categoricum**. Ut homo recte agat moraliter, requiritur secundum Kant, ut propter nullum aliud motivum quam propter reverentiam legis agat.

Alii statuunt regulam **obiectivam**. Haec autem est aut **creata**, aut **increata**. Regula obiectiva creata est aut **extrinseca**: consuetudo humana et lex civilis; aut **intrinseca**: utilitas intrinseca ad bonum creatum adipiscendum: **utilitarismus**. Legem civilem ut regulam supremam moralitatis proposuerunt Hobbes² et J. J. Rousseau (1712—1778). Utilitarismus est aut **negativus**, qui ut regulam statuit utilitatem ad miseriam minuendam; aut **positivus**, qui ut regulam statuit utilitatem ad bonum aliquod positive adipiscendum. Utilitarismum negativum profitentur Pessimistae: Schopenhauer et Ed. de Hartmann. Utilitarismus positivus est aut **privatus** aut **socialis**. Utilitarismus privatus ut supremam moralitatis regulam proponit utilitatem privatam, sive ad consequenda bona et delectationes huius vitae temporalis: sensualismus moralis, hedonismus (Aristippus [435—360], Epicurus, Democritus, Spinoza, Diderot [1713—1784], Helvetius [1715—1771], L. A. Feuerbach [1804—1872]), sive ad promovendam perfectionem privatam: progressismus privatus (Chr. Wolff [1679 ad 1764]). Utilitarismus socialis (eudaemonismus socialis, altruismus) pro regula suprema habet utilitatem sive ad felicitatem publicam socialem (Aug Comte [1798—1857], St. Mill [1806—1873], Lotze] 1817

¹ Sensus et gustus muralis, prout ab his philosophis explicatur, est idem quod affectiva propensio. Sicut Jacobi considerat affectivam propensionem ut critérium supremum veritatis in genere, ita hi philosophi hanc propensionem considerant ut critérium supremum moralitatis (cf. n. 699, 2).

* Secundum Hobbes moralitas per diversa stadia ita evolvitur: Antecedenter ad societatem civilem nulla omnino est moralitas neque formalis neque fundamentalis; constituta autem societate, iam ante legem civilem latam, Hobbes admittit moralitatem aliquam fundamentalem, quam legem naturalem vocat et quam legislator in legibus ferendis sequi tenetur.

ad 1881], Paulsen) sive ad culturam promovendam: progressismus socialis (Wundt). H. Spencer (1820—1903) docet propter imperfectionem generis humani nunc esse pugnam inter utilitatem publicam et privatam ac proinde hanc illi quandoque esse postponendam, progressu vero evolutionis fore putat, ut haec pugna cesset. Tunc quidquid promovet privatam utilitatem, etiam publicam promovebit: status Ethicae absolutae.

Qui statuunt regulam supremam increatam, eam reponunt aut in *essentia* divina et intellectu, seclusa voluntate, aut in intellectu, adiuncta voluntate ordinante res ad ultimum finem, seu in *lege* divina, sive *positiva* sive *aeterna*. Essentiam divinam seclusa voluntate seu essentiam divinam, ut antecedit legem aeternam, esse supremam moralitatis regulam docent Scotus, Suarez, Vasquez, qui consequenter dicunt regulam proximam esse naturam rationalem, etiam ut antecedit legem aeternam. Legem divinam positivam esse supremam regulam tenent Occam, Cartesius, Pufendorf (1632—1694). Doctrina thomistica est regulam supremam esse legem divinam, non positivam, sed aeternam, regulam vero proximam dictamen rationis, quod est participatio legis aeternae. Quod dictamen rationis est cognitio actualis integraliter sumpta legis aeternae, i. e. cognitio non tantum ea, quae est per legem naturalem, sed etiam ea, quae est per legem positivam, sive divinam sive humanam et huius cognitionis applicatio ad casum particularem per conscientiam.

948. Prob. th. I p. (Regula suprema moralitatis actuum humanorum non est potentia cognoscitiva humana). — Potentia cognoscitiva, quae in cognoscenda moralitate dependet et mensuratur ab obiecto, non est regula suprema moralitatis actuum humanorum. Atqui potentia cognoscitiva humana in cognoscenda moralitate dependet et mensuratur ab obiecto. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* ex eo, quod veritas potentiae cognoscitivae creatae est causata et mensurata a rebus.

Prob. II p. (Regula suprema moralitatis non est consuetudo aut lex humana). — Regula, quae a superiore dimanat regula, non est regula suprema moralitatis actuum humanorum. Atqui lex et consuetudo humana est regula, quae a superiore dimanat regula. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* quoad legem humanam ex eo, quod lex humana seu civilis dimanat ex lege naturali tamquam accuratior determinatio eius, id quod valet etiam de consuetudine. Consuetudo autem legi naturali contraria abusus est neque ullo modo ut regula morum haberi potest.

Prob. III p. (Regula suprema moralitatis non est utilitas ad bonum creatum aliquod adipiscendum). — Regula suprema moralitatis non est utilitas ad bonum creatum aliquod adipiscendum, si haec doctrina

constituit bonum creatum finem ultimum hominis. Atqui haec doctrina constituit bonum creatum finem ultimum hominis. Ergo.

Mai. patet ex th. III. — *Prob. min.* Constituit bonum creatum finem ultimum hominis doctrina, quae desumit ultimo moralitatem seu bonitatem et malitiam moralem per ordinem ad bonum creatum. Atqui haec doctrina desumit ultimo moralitatem per ordinem ad bonum creatum. Ergo.

Min. per se patet. — *Prob. mai.* ex eo, quod bonitas moralis, quae est bonitas simpliciter, est bonitas, quae convenit actui humano, ut humanus est, seu ut est positus propter finem ultimum, cum bonitas secundum quid, ut est bonitas actus artificiosi (bonitas actus humani, non ut humanus, sed ut est artificiosus), conveniat actui, ut est positus propter finem aliquem proximum.

Prob. IV p. (Regula suprema moralitatis est Deus). — Suprema regula moralitatis actus humani est finis ultimus hominis. Atqui Deus est finis ultimus hominis. Ergo.

Min. patet ex th. III. — *Prob. mai.* Illud est suprema regula moralitatis, per ordinem ad quod ultimo actus humanus dicitur moraliter bonus et malus. Atqui actus humanus ultimo dicitur moraliter bonus et malus per ordinem ad finem ultimum. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. minoris P. p.* Bonus et malus moraliter dicitur actus humanus, ut humanus est. Atqui actus humanus, ut humanus, est actus, ut est propter finem ultimum positus. Ergo. (Cf. n. 916, 1; 934 sq.) — *2. p. minoris* patet ex 1. p.: Si actus dicitur moraliter bonus et malus propter finem ultimum, etiam ultimo dicitur moraliter bonus et malus propter finem ultimum, quia ultimus finis, eo ipso quod est ultimus, non habet aliquid ultra se, ex quo repeti possit bonitas.

Prob. V p. (Regula suprema moralitatis non est essentia divina neque intellectus concipiens possibilia, sed intellectus adiuncta voluntate ordinans res ad finem ultimum seu lex divina). — Suprema regula moralitatis non est id, quo posito nondum habetur formaliter moralitas actuum humanorum, sed id, quo posito primo habetur moralitas formaliter. Atqui posita essentia divina et intellectu divino concipiente possibilia, nondum habetur moralitas formaliter, quae primo habetur per ordinationem seu legem divinam, qua res ordinantur ad finem ultimum. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Prob. min.* ex dictis n. 639 sq.; 823, 1: Antecedenter ad ordinationem divinam nulla habetur bonitas rerum, et consequenter neque moralitas seu bonitas moralis actuum humanorum; et sicut rerum bonitas primo constituitur per ordinationem divinam, qua res ordinantur ad esse, ita bonitas moralis seu bonitas actuum humanorum primo constituitur per ordinationem, qua ordinantur ad finem ultimum. Sicut intellectus divinus primitus constituit modos es-

sendi seu essentias rerum, ita intellectus divinus adiuncta voluntate primitus constituit modos agendi creaturae rationalis, modos, secundum quos recte agit moraliter. Ergo Deus ut finis ultimus est suprema regula morum, inquantum ordinat res ad se, i. e. inquantum est lex divina.

Prob. VI p. (Regula suprema moralitatis non est lex divina positiva, sed aeterna). — Regula suprema moralitatis est principium primum et universale omnis moralitatis. Atqui non lex divina positiva, sed lex aeterna est principium primum et universale omnis moralitatis. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* ex conceptu legis aeternae et legis positivae, quae est participatio particularis legis aeternae (cf. n. 936). — Exinde patet legem divinam, quae est suprema regula actuum humanorum, non esse ordinationem arbitrariam; inquantum respicit legem naturalem, necessaria est conditionate. Nam Deus non potest ordinare res nisi conaturaliter: conaturaliter sibi et conaturaliter rebus.

Prob. VII p. (Regula proxima moralitatis non est natura rationalis, prout antecedit legem aeternam) ex V et VI p.: Si regula suprema est lex aeterna, regula proxima non potest esse natura rationalis, prout antecedit legem aeternam, ut per se patet.

Prob. VIII p. (Regula proxima moralitatis est dictamen rationis, quod est participatio legis aeternae). — Regula proxima moralitatis est id, quod proxime regulat actum humanum, ut humanus est. Atqui id, quod proxime regulat actum humanum, ut humanus est, est dictamen rationis, quod est participatio legis aeternae. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod id, quod regulat actum humanum, ut humanus est, regulat eum, ut moralis est; id proinde, quod proxime regulat actum humanum, ut humanus est, est regula proxima moralitatis. *Min.* patet ex eo, quod actus humanus proxime regulatur cognitione, actus autem humanus, ut humanus est, seu ut est moralis, regulatur cognitione regulae morum.

949. Coroll. 1. Ergo antecedenter ad legem aeternam non est moralitas voluntatis creatae, i. e. moralitas mensurata. Haec non est nisi radicaliter, et essentia divina non est regula morum formaliter, sed radicaliter tantum, inquantum est radix legis aeternae; similiter creatura rationalis non est regula proxima nisi radicaliter, inquantum lege divina est ordinabilis ad finem ultimum. Antecedenter ad legem aeternam est tamen infinita bonitas essentiae divinae fundata in perfectione infinita huius essentiae; et est summa bonitas moralis voluntatis divinae: absoluta impeccabilitas fundata in identitate voluntatis divinae cum essentia divina. Haec est moralitas non mensurata.

2. Ergo legis aeternae participationes: lex naturalis et lex positiva, sive divina sive humana, sunt regula morum secundaria, subordinata regulae supremae ab eaque derivata. Lex aeterna recte dicitur regula

extrinseca, remota, lex naturalis regula intrinseca, proxima. Lex naturalis dicitur regula nobis **intrinseca**, quia est naturae nostrae indita; dicitur **proxima**, quia est immediate nobis nota, immo est actualis cognitio legis aeternae.

3. Ergo actus moraliter bonus est actus humanus, qui est ordinatus ad finem ultimum seu Deum, nam lex est ordinatio ad finem ultimum; contra moraliter malus seu peccatum est actus, qui non est ordinatus ad Deum. Sufficit tamen ordinatio virtualis, immo sufficit ordinatio ad finem ultimum in confuso et implicite tantum apprehensum, quatenus quis intendit agere conaturaliter (cf. n. 885, 2).

4. Ergo homo, cum ad usum rationis pervenit, obligatur, ut ordinet se ad ultimum finem seu ad Deum. Lex enim est ordinatio ad finem ultimum; cognita autem lege, homo lege obligatur; sed postquam pervenit ad usum rationis, cognoscit legem naturalem, et mediante lege naturali legem aeternam. Initio tamen homo legem imperfecte et finem ultimum in confuso et implicite tantum cognoscit (cf. n. 883, 2). In quo statu usus rationis **imperfecti** homo iam libertate praeditus est, sed non ea libertate, qua possit peccare. Naturali enim necessitate agit id, quod est conveniens sibi secundum hunc statum, ac proinde lege (naturali et aeterna) obligatur ligatione naturalis necessitatis. Postquam autem ad **perfectum** usum rationis pervenit, explicite Deum cognoscit tamquam finem ultimum suum, qui est super omnia amandus (cf. n. 892, 2). Quo ipso etiam legem explicite cognoscit et lege obligatur proprie, obligatione morali. Sicut enim tunc Deum cognoscit tamquam distinctum a mundo et a seipso, cui libere se subicere debet, ita etiam legem divinam apprehendit tamquam legem a se distinctam, cui libere se subicere debet. Tunc cognoscit in hoc statu iam non esse sibi conveniens (iam non licere sibi) indulgere cuicumque inclinationi, qua inclinatur in aliquid secundum quamcumque dispositionem in ipso contingenter obortam (secundum quamcumque passionem aut habitum; cf. th. XIV), sed se **debere** agere secundum ordinationem divinam ad finem ultimum seu se debere agere secundum legem aeternam L

950. Schol. **Kant** voluntati humanae (rationi practicae) divina tribuit attributa; nam divina voluntas est sibi ipsa lex et est moraliter bona per identitatem cum regula morum, per quam identitatem constituitur perfectissima conformitês voluntatis cum regula morum, summa bonitas moralis, quae est perfecta et essentialis impeccabilitas. — **Spencer** si de fine ultimo recte philosophatus esset, procul non quaesiisset id, quod prope adest. Nulla enim viget pugna inter bonum privatum et bonum commune. Revera, quidquid agitur ad bonum commune, confert

* Secundum ea, quae S. Thomas habet in IV Dist. 27, 2 a. 2, dicendum videtur puerum, qui convenienter instituitur, septimo aetatis anno ad hunc perfectum usum rationis pervenire, eum vero, qui hac institutione caret, anno decimo quarto.

etiam ad bonum privatum. Pars enim ordinatur ad totum et ad finem totius. Bonum igitur totius est bonum partis, cuius boni assecutio pro creatura rationali habet etiam rationem praemii et beatitudinis. Sed hoc bonum est Deus. — Wolff regulam statuit vagam, indeterminatam, restat enim quaerendum, quid conferat ad perfectionem propriam; neque regula ab ipso statuta suprema est, quia ultimum moralitatis seu perfectionis privatae fundamentum non pandit. Nos vero, stabiliendo regulam supremam legem aeternam, et ultimum fundamentum assignamus totius moralitatis et regulam proponimus, quae, mediante lege naturali, ab unoquoque, cum ad rationis usum pervenit, statim distincte cognosci potest, saltem quoad prima principia et conclusiones faciliores immediate ex primis principiis deductas. De aliis Utilitaristis specialiter hic non est dicendum (cf. th. III).

951. *Obi.* 1. Regula suprema moralitatis est cognitio, qua actus humanus omnis regulatur et mensuratur. Atqui cognitio, qua actus humanus omnis regulatur et mensuratur, non est lex aeterna. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cognitio humana mensurata lege aeterna, *nego*; cognitio divina practica non mensurata superiore mensura, *conc.* *Contradist. tnin.*

2. Atqui actus humanus non mensuratur et regulatur superiore mensura. *Probo* (ad mentem Kantii). Actus liber entis autonomi non mensuratur et regulatur superiore mensura. Atqui actus humanus est actus liber entis autonomi. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Si homo seu creatura rationalis esset sibi ipsa finis, ut putat Kant, *conc.*; si non est sibi ipsa finis, *nego. Dist. consq.*

3. Atqui actus liber creaturae, quae non est sibi ipsa finis, non mensuratur et regulatur mensura superiore, quae est lex aeterna. *Probo.* Quod mensuratur et regulatur utilitate pro fine aliquo assequendo, non mensuratur et regulatur lege aeterna. Atqui actus liber creaturae, quae non est sibi ipsa finis, mensuratur et regulatur utilitate pro fine aliquo assequendo. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Utilitate pro fine assequendo, qui est bonum temporale tantum, *conc.*; utilitate pro fine assequendo, qui est bonum divinum seu Deus, *subdist.:* Quod mensuratur ultimo hac utilitate ita, ut haec utilitas non fundatur ultimo in lege aeterna, *conc.*; quod non ultimo mensuratur hac utilitate, *nego. Contradist. min.*

4. Atqui haec utilitas non fundatur ultimo in lege aeterna. *Probo.* Si antecederet ad legem aeternam iam habetur moralitas, haec utilitas ultimo non fundatur in lege aeterna. Atqui antecederet ad legem aeternam iam habetur moralitas. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Si antecederet ad legem aeternam iam habetur moralitas formaliter, *conc.*; si habetur moralitas fundamentaliter tantum, *nego. Contradist. min.*

5. Atqui antecederet ad legem aeternam iam habetur moralitas formaliter. *Probo.* Hoc formaliter iam habetur antecederet ad legem aeternam, quod antecederet ad legem aeternam ex essentia divina et ex essentia creaturae iam distinguere potest. Atqui antecederet ad legem aeternam moralitas seu bonum et malum morale ex essentia divina et ex essentia creaturae iam distinguere potest. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod distinguere potest universaliter et tamquam formaliter constitutum, *conc.*; quod distinguere potest particulariter tantum et non tamquam formaliter constitutum, *nego. Contradist. min.* — Antecederet ad legem aeternam moraliter bona et mala distinguere non possunt nisi tamquam ea, quae constitui possunt lege aeterna seu ordinatione divina, et quaedam sunt, i. e. ea, quae lege per se positiva determinantur, quae omnino distinguere non possunt antecederet ad legem aeternam.

6. Atqui moralitas formaliter non constituitur lege aeterna. *Probo.* Non constituitur formaliter lege aeterna, quod non dependet a libera Dei voluntate. Atqui moralitas non dependet a libera Dei voluntate. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod nullo

modo dependet a libera Dei voluntate, *conc.*; quod non dependet a libera Dei voluntate arbitraria, *nego. Contradist. min.* — Deus non potest ordinare res nisi conaturaliter sibi et rebus ipsis. Sicut lex naturalis est necessaria hypothetice (cf. n. 939. 4), ita etiam lex aeterna, inquantum spectat legem naturalem, necessaria est hypothetice.

Ad 948sq. **Aristoteles** Eth. I 1 dicit quaestionem de regula morum obscuram esse. .Primo namque et principaliter ad materiam moralem pertinent opera virtuosa, quae vocat hic iusta, de quibus principaliter intendit civilis scientia. Circa quae non habetur certa sententia hominum, sed magna differentia est in hoc quod homines de his iudicant. Et in hoc multiplex error contingit. Nam quaedam, quae a quibusdam reputantur iusta et honesta, a quibusdam iniusta et inhonesta, secundum differentiam temporum et locorum et personarum. Aliquid enim reputatur vitiosum uno tempore aut in una regione, quod in alio tempore aut in alia regione non reputatur vitiosum. Et ex ista differentia contingit quosdam opinari, quod nihil est naturaliter iustum vel honestum, sed solum secundum legis positionem. De qua quidem opinione plenius aget in secundo huius (τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, τοσαύτην ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μὴ: 1094 b 14. S. Thom. lect. 3 n. 33). — Eth. II 2 „ostendit quod hoc debet supponi tamquam quoddam commune circa qualitatem operationum causantium virtutem, quod scii, sint secundum rationem rectam [τὸ μὲν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν κοινὸν καὶ ὑποκείμενον: 1103 b 31]. Cuius ratio est, quia bonum cuiusque rei est in hoc, quod sua operatio sit conveniens suae formae. Propria autem forma hominis est secundum quam est animal rationale. Unde oportet quod operatio hominis sit bona ex hoc, quod est secundum rationem rectam. Perversitas enim rationis repugnat naturae rationis. Posterius autem determinabitur, scii, in sexto libro, quid sit recta ratio (S. Thom. lect. 2 n. 257). — Eth. VI 1: .Dicit ergo primo, quod quia superius in secundo dictum est quod in virtutibus moralibus, de quibus supra dictum est, oportet eligere medium et praetermittere superabundantiam et defectum; medium autem determinatur secundum rationem rectam (τὸ δὲ μέσον ἐστὶν ὃ ὁ λόγος ὁ ὀρθὸς λέγει: 1138 b 20], ut in secundo habitum est: consequens est, ut rationem rectam, idest virtutem intellectualem quae est rectitudo rationis, dividamus in suas species (S. Thom. lect. 1 n. 1109). — S. Thomas: .Homines ex divina providentia sortiuntur naturale iudicatorium rationis ut principium propriarum operationum. Naturalia autem principia ad ea ordinantur quae sunt naturaliter. Sunt igitur aliquae operationes naturaliter homini convenientes, quae sunt secundum se rectae, et non solum quasi lege positae (C. g. III 129). — .Principium totius ordinis in moralibus est finis ultimus, qui ita se habet in operativis, sicut principium indemonstrabile in speculativis (S. th. I-II 72, 5\ — .Rectitudo voluntatis est per debitum ordinem ad finem ultimum (S. th. I-II 4,4; cf. q. 5, 7; 19,9; 21, 2 ad 2; 109, 8). — .Sicut rerum omnium unus est finis ultimus, scii. Deus, ita et voluntatum omnium est unus ultimus finis, scii. Deus; nihilominus tamen sunt alii fines proximi, et, si secundum illos fines servetur debita relatio voluntatis in finem ultimum, erit recta voluntas; si autem non, erit perversa (II Dist. 38 a. 1; cf. dist. 34 a. 2 ad 3; Ver. 23, 7). — .Primum ex quo pendet ratio omnis iustitiae, est sapientia divini intellectus, quae res constituit in debita proportionem et ad se invicem, et ad suam causam: in qua quidem proportionem ratio iustitiae creatae consistit. Dicere autem quod ex simplici voluntate dependeat iustitia, est dicere quod divina voluntas non procedat secundum ordinem sapientiae, quod est blasphemum (Ver. 23, 6). — .Habet autem actus humanus quod sit malus, ex eo quod caret debita commensuratione. Omnis autem commensuratio cuiuscumque rei attenditur per comparisonem ad aliquam regulam, a qua si divertat, incommensurata erit. **Regula autem voluntatis humanae est duplex: una propinqua et homogenea, scii, ipsa humana ratio; alia vero est prima regula, scii. lex aeterna, quae est quasi ratio Dei** (S. th. I-II 71. 6). — «Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua eius bonitas mensuretur, habet ex lege aeterna, quae est ratio di-

vina. Unde in Ps. 4 dicitur: Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine: quasi diceret: „lumen rationis quod in nobis est, intantum potest nobis ostendere bona, et nostram voluntatem regulare, inquantum est lumen vultus tui, idest a vultu tuo derivatum. Unde manifestum est quod multo magis dependet bonitas voluntatis humanae a lege aeterna, quam a ratione humana (S. th. I-II 19, 4; cf. q. 18, 5; q. 19, 1 ad 3; a. 3; q. 21. 1; 63,2; 71,2; 72,4; 74,7; 86,1 et 2; 90, 1; 94, 4 ad 3; 11-11 17, 1; 20. 1; Malo 2. 4; 16.2; C. g. III 9). — „Cum vero usum rationis habere inceperit. . . primum quod tunc homini cogitandum occurrit, est deliberare de seipso. Et si quidem seipsum ordinaverit ad debitum finem, per gratiam consequetur remissionem originalis peccati. Si vero non ordinet seipsum ad debitum finem, secundum quod in illa aetate est capax discretionis, peccabit mortaliter, non faciens quod in se est (S. th. 1-11 89, 6; cf. Ver. 28, 3 ad 4).

CAPUT V.

DE DISPOSITIONE AD APPETENDUM ET ASSEQUENDUM FINEM ULTIMUM SEU DE PASSIONIBUS ET HABITIBUS MORALIBUS.

QUAESTIO I: De passionibus.

952. Quid sit passio. — Passio definitur a S. Ioanne Damasceno: «motus appetitivus virtutis sensibilis ex imaginatione boni vel mali» (De fide orthodoxa II c. 22). Quia motus appetitus sensitivi semper est cum aliqua corporis alteratione, quae tendit ad removendum corpus a dispositione sua conaturali, ideo motus iste passio vocatur.

953. Quotuplex sit. — Cum appetitus sensitivus sit duplex, duplex etiam distinguitur genus passionum: concupiscibiles et irascibiles, quae subdividuntur, prout ostendit schema:

Circa bonum	amor -----	> sive praesens sive absens 4	- odium	Circa malum
	concupiscentia	— -> absens 4-----	horror	
	gaudium-----	-----> praesens 4-----	tristitia	
Circa bonum arduum	spes	-+ accedendo 4	- audacia	Circa malum arduum
	absens desperatio	-----> recedendo 4	timor	
	Circa malum arduum praesens 4----- ira.			

Ad intellectum schematis nota: a) Uterque appetitus habet terminos contrarios: bonum et malum. — b) In appetitu irascibili praeterea circa eundem terminum sunt contrariae passionες secundum accessum et recessum: ita bonum arduum, inquantum bonum, habet rationem, ut in ipsum tendatur (accessus per spem), et inquantum arduum, habet rationem, ut vitetur, seu ut desistatur ab accessu (recessus per desperationem). Similiter malum arduum se habet. Haec contrarietas accessus et recessus secundum eundem terminum non invenitur in appetitu concupiscibili, quia bonum secundum se potest tantum habere rationem termini ad quem, et malum secundum se rationem tantum termini a quo. — c) Ratio praesentiae et absentiae passionες appetitus concupiscibilis constituit specificē diversas propter diversam cognitionem,

in qua fundantur, quatenus bonum apprehenditur aut ut praesens et possessum, aut ut absens et nondum habitum, sed acquirendum. — d) In irascibili a) circa bonum et malum, prout abstrahunt a praesentia et absentia, nulla invenitur passio, quia motus irascibilis supponit in concupiscibili, quem sequitur, inclinationem (i. e. passionem fundamentalem) ad prosequendum bonum et ad fugiendum malum, i. e. amorem (et odium), qui abstrahit etiam ab arduo et non arduo; β) ira non habet contrariam passionem, quia non habet neque terminum contrarium — bonum enim praesens non habet rationem ardui; neque passionem contrariam secundum recessum ab eodem termino — nam malum arduum praesens aut per iram vindicat appetitus, aut per tristitiam, quae est passio in concupiscibili, ei succumbit.

Ex multiplici coniunctione et combinatione harum undecim passionum **elementarium** aliae enascuntur passiones mixtae, ut misericordia ex amore et tristitia.

Radix omnium passionum est amor. Hinc S. Augustinus: „Amor inhians habere quod amatur cupiditas est, id autem habens eoque fruens laetitia est, fugiens quod ei adversatur timor est, idque si acciderit sentiens tristitia est“ (De civit. Dei XIV c. 7).

954. Quomodo passiones influant in voluntarium. — Passione homo afficitur inclinatione versus bonum aliquod vel aversione a malo. Quae inclinatio et aversio antecedens voluntatis actum, causât voluntarium, quatenus est ratio, ut intellectus iudicet tamquam hic et nunc bonum (malum) id, ad quod est homo per passionem inclinatus (vel a quo est aversus, cf. n. 598). Et quo maior fuerit passio seu concupiscentia, eo magis apparet intellectui ut bonum id, quod est secundum passionem, eoque vehementior sequitur voluntatis adhaesio: **Ex passione auge-tur voluntarium**. Sed ex passione minuitur indifferentia iudicii, quia vehementia passionis est ratio trahens iudicium intellectus ad id, quod est secundum passionem: **Minuitur liberum**. Et passio tanta esse potest, quae exstinguat liberum, si tanta fuerit eius vehementia, ut perturbata ratio a deliberando impediatur. Hiuc illud moralistarum: Concupiscentia antecedens causât et auget voluntarium, sed minuit liberum. Si vero passio tanta non fuerit, quae rationis usum adimat, non tollitur liberum, sed manet voluntatis dominium super appetitum sensitivum, quatenus manet indifferentia iudicii intellectus, qui percipit bonum, quod est secundum passionem, esse quidem bonum, sed non omne bonum (cf. n. 591, 2).

955. Passio nt dispositio ad appetendum finem. — Passio est dispositio specialis, qua stante homo infallibiliter appetit finem aliquem ultimum in particulari. Nam passione homo specialem acquirit inclinationem ad determinatum aliquod obiectum, qua stante, infallibiliter sequitur ultimum iudicium practicum intellectus, quo iudicatur hoc obiectum ut hic et nunc bonum. Dicimus **qua stante**, quia in virtute domini

libertatis, quo pollet homo super passionem, potest eam remove, removendo phantasma, ex quo oritur passio, immo potest in seipso aliam et oppositam excitare passionem, convertendo phantasiam ad aliam, oppositam considerationem. Exemplum sit homo, qui concupiscentiam carnalem vincit novissima meditando. Quodsi passionem, etiam postquam plena advertentia eam adverterit, non removet, non potest non eligere id, quod est secundum passionem (cf. n. 593, 2). Sed tunc libere sinit se trahi passione: passio non stat, si voluntas non consentit in eam.

Ad 952. **Aristoteles** in De an. I 1 passiones animae cum motu corporis conjunctas esse asserit (Εοικε δὲ καὶ τὰ τῇ ψυχῇ πάθη πάντα εἶναι μετὰ σώματι, θυμὸς, πραότης, φόβος, ἔλεος, θάρσος, ἐτι χαρὰ καὶ τὸ φιλεῖν τε καὶ μισεῖν ἅμα γὰρ τοῦτοι πάσχει τὸ σῶμα: 403 a 16; iram [ὀργήν] definit ὀρεεῖν ἀντιλυπήσεω: l. c. 403 a 30; cf. S. Thom., In De an. I lect. 2 n. 22 et 24sq.; Arist., Eth. II 4, 1105 b 21—23). — S. Thomas: „Passiones proprie (dicuntur) operationes appetitus sensitivi, quae sunt secundum transmutationem organi corporalis, et quibus homo quodammodo ducitur (trahitur) (In Eth. II 4 lect. 5 n. 292). Definitionem passionis a S. Io. Damasceno positam refert S. Thomas I-II 22, 3 sed contr.; cf. Ver. 26, 3. — „In definitione motuum appetitivae partis, materialiter ponitur aliqua naturalis transmutatio organi (S. th. I-II 22, 2 ad 3; cf. 24, 2 ad 2; 44, 1; I 20, 1 ad 1; III Dist. 15, 2 a. 1 sol. 2; In Io. 13, 21 lect. 4: Circa quod sciendum).

Ad 953. S. Thomas: „Sunt ergo omnes passiones specie differentes undecim, sex quidem in concupiscibili, et quinque in irascibili; sub quibus omnes animae passiones continentur (S. th. I-II 23, 4; cf. In Eth. II lect. 5 n. 293sq.; III Dist. 26. 1 a. 3; Ver. 26, 4). De singulis passionibus S. Thomas copiose tractat S. th. I-II q. 26 ad 48.

Ad 954. S. Thomas: „Appetitus sensitivus potest se habere ad liberum arbitrium et antecedenter, et consequenter. Antecedenter quidem, secundum quod passio appetitus sensitivi trahit vel inclinatur rationem et voluntatem. . . . Consequenter autem, secundum quod motus superiorum virium, si sint vehementes, redundant in inferiores: non enim potest voluntas intense moveri in aliquid, quin excitetur aliqua passio in appetitu sensitivo. Si igitur accipiatur passio secundum quod praecedit actum peccati . . ., minuit peccatum, inquantum minuit voluntarium (liberum]. Passio autem consequens non diminuit peccatum, sed magis auget: vel potius est signum magnitudinis eius, inquantum scii, demonstrat intensionem voluntatis ad actum peccati (S. th. I-II 77, 6; cf. a. 1 2 7; q. 6, 7 (v. ad 913]; 10, 3; 24, 3 ad 1; ad 3; Ver. 26, 7; Malo 3, 11).

Ad 955. S. Thomas: „Passio appetitus sensitivi movet voluntatem ex ea parte qua voluntas movetur ab obiecto: inquantum scii, homo aliquo modo dispositus per passionem, iudicat aliquid esse conveniens et bonum, quod extra passionem existens non iudicaret. — Sic igitur qualis unusquisque est secundum corpoream qualitatem, talis finis videtur ei: quia ex huiusmodi dispositione homo inclinatur ad eligendum aliquid vel repudiandum. Sed istae inclinationes subjacent indicio rationis, cui obedit inferior appetitus (S. th. I-II 10, 3 et I 83, 1 ad 5; cf. Malo 3, 9 et 10; Comp. 128). — Principium hic a S. Thoma adhibitum, apud **Aristotelem** invenitur Eth. 1117: ὁποῖόν ποθ' ἕκαστος ἐστίν, τοιοῦτό καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ: 1114 a 32; cf. S. Thom. lect. 13 n. 516sq. (cit. ad 970).

QUAESTIO II: De habitibus moralibus seu de virtutibus.

§ 1. De virtutibus in genere.

956. Definitio virtutis. — Virtus est habitus operativus bonus. Explicatur definitio: Virtus est **habitus** seu qualitas ex ipsa natura sua

difficile mobilis; quo removetur a genere virtutis, quidquid est mera dispositio seu ex ipsa natura sua facile mobile. Exinde scientia est virtus, opinio non est virtus; temperantia est virtus, continentia vero non est. Nihil tamen obest, quominus id, quod secundum se est habitus et virtus, in aliquo imperfecte insit per modum dispositionis tantum (cf. n. 188, 1). Virtus est habitus **operativus bonus**, quia disponit ad bene operandum, i. e. ad convenienter operandum secundum naturam subiecti.

S. Augustinus definit virtutem: „Bona qualitas mentis, qua recte vivitur et nemo male utitur“ (De libero arb. II c. 18 et 19). Explicatur definitio: Virtus dicitur **qualitas**, i. e. habitus; dicitur qualitas **mentis**, i. e. cuiuslibet potentiae rationalis, sive per essentiam, ut intellectus et voluntas, sive per participationem, ut appetitus sensitivus in homine; **qua recte vivitur**, i. e. disponens ad operationem vitalem naturae subiecti convenientem; **qua nemo male utitur**, quia non potest homo uti virtute nisi ad bene operandum; ideo, si virtuosus male agit, non agit ex virtute, sed deficit ab ea.

Virtuti opponitur vitium, quod est habitus operativus malus seu mala qualitas mentis, qua male vivitur et qua nemo bene utitur.

957. Divisio virtutum. — Virtutes dividuntur in **intellectuales**, quae perficiunt intellectum, et **morales**, quae perficiunt partem appetitivam (voluntatem et appetitum sensitivum). Virtutes morales virtutes sunt **simpliciter**, intellectuales vero secundum quid tantum: a) quia obiectum virtutum moralium est bonum morale, quod est bonum simpliciter, cum obiectum virtutum intellectualium sit bonum secundum quid; b) quia morales non consistunt in facultate aliqua bene operandi, sed essentialiter sunt inclinatio ad usum facultatis seu ad actu bene operandum, quod non convenit virtutibus intellectualibus. Iustitia enim essentialiter est inclinatio ad actu iuste operandum; contra grammatica facultatem tantum et promptitudinem tribuit rectae loquelaе, non vero est essentialiter inclinatio ad huius promptitudinis et facultatis usum.

Virtus intellectualis dividitur in speculativam et practicam. **Speculativa** inclinat intellectum ad veritates universales perfecte, i. e. evidenter attingendas; **practica** inclinat intellectum ad veritatem circa particulare operabile hic et nunc ultimo iudicio practico perfecte attingendam seu ad hic et nunc recte indicandum circa particulare operabile. Quatenus hoc operabile est **factibile**, constituitur ars, quae

1 Utraque definitio non definit virtutem, prout distinguitur a dono Spiritus Sancti, sed secundum rationem communem. Si velit restringi definitio S. Augustini ad virtutes, prout distinguuntur a donis, illud „Qua recte vivitur“ intelligendum est de rectitudine, quae est secundum dictamen rationis. In hoc enim distinguuntur virtutes a donis, quod virtutes reddunt hominem mobilem a ratione seu perficiunt eum ad sequendum dictamen rationis, dona vero reddunt animam mobilem a Spiritu Sancto seu disponunt ad sequendum motum et illustrationem Spiritus Sancti.

est recta ratio factibilium; quatenus est **agibile**, constituitur **prudentia**, qua est recta ratio agibilium. Factibile autem est opus externum (et etiam internum), quatenus consideratur ipsum opus efficiendum, non boni usus facultatis; agibile vero est opus internum seu actio immanens sub respectu ipsius boni usus facultatis seu moralitatis (cf. n. 91, 2'. Prudentia secundum essentiam suam est virtus intellectualis. At est moralis secundum materiam; est enim habitus inclinans ad cognitionem, sed eius obiectum est ipse actus appetitus rectus seu regulatus secundum regulam morum.

Virtutes morales dividuntur in quattuor **cardinales**, quae ita vocantur, quia super eas, quemadmodum super cardinem motus ostii, aliae virtutes fundantur, et quia in iis quodammodo vertitur tota vita moralis. Ad has virtutes principales reducuntur reliquae virtutes morales tamquam secundariae.

Divisio virtutum in quattuor cardinales est tum ratione **obiecti**, tum ratione **subiecti**. Obiectum formale virtutis moralis est bonum morale seu bonum rationis, i. e. quod est secundum dictamen rationis. Bonum autem rationis considerari potest: 1. in ipso suo fonte, i. e. prout in consideratione rationis consistit et ratio illud bonum eligendum decernit, quod praestat prudentia; 2. inquantum est circa operationes ad alterum, quod pertinet ad iustitiam; 3. inquantum est circa passionem retrahentes ab eo, quod ratio dictat, quas passiones moderatur fortitudo; 4. inquantum est circa passionem impellentes ad bonum rationi contrarium, quas cohibet temperantia. Et quadruplex est subiectum virtutis moralis: rationale per essentiam seu intellectus, quem perficit prudentia; rationale per participationem, quod est voluntas, quam ordinat iustitia, et appetitus sensitivus irascibilis, quem moderatur fortitudo, et appetitus sensitivus concupiscibilis, quem moderatur temperantia.

Ad intellectum huius divisionis nota: hominem non indigere habitibus, nisi quatenus potentiae eius ex ipsa natura nondum sunt determinatae. Ideo quoad bonum rationis, inquantum est circa operationes non ad alterum, sed ad seipsum, homo non indiget habitibus, nisi quatenus duplici appetitu inferiore retrahitur ab hoc bono, ad quod appetendum voluntas, utpote inclinatio rationalis, ex ipsa natura sua est determinata. Reliquae virtutes ad unam alteramve virtutem cardinalem reducuntur vel tamquam partes **subiectivae**, in quas virtus cardinalis sicut genus in species dividitur, vel tamquam partes **intégrales**, quae virtutem cardinalem adiuvant, ut eius operatio sit perfecta, vel tamquam partes **potentiales**, quae quidem in aliquo cum virtute cardinali conveniunt, sed tamen in alio a perfecta ratione eius deficiunt.

Ex virtutibus moralibus tres sunt circa finem: temperantia, fortitudo, iustitia, quibus disponitur homo, ut firmiter adhaereat fini debito; per temperantiam disponitur, ne avertatur a fine debito ex concupiscentia; per fortitudinem, ne timore retrahatur a fine; per iustitiam, ne de-

flectat a fine debito propter bonum alterius. Prudentia autem est circa media ad finem seu circa particularia operabilia in ordine ad finem debitum. Prudentia enim inclinatur intellectum ad recte iudicandum ultimo iudicio practico circa particularia operabilia in ordine ad finem ultimum.

958. Proprietates virtutum sunt: 1. virtutem esse positam in medio seu in mediocritate; virtus enim, ut habitus bonus, facit operationem esse rectam, i. e. conformem regulae suae, a qua potest recedi tum per excessum, superexcedendo mensuram a regula praefixam, tum per defectum, deficiendo a mensura praefixa; quare in medio virtus, i. e. inter excessum et defectum, ut inter prodigalitatem et avaritiam est virtus liberalitatis; 2. neminem ea abuti posse; patet ex definitione virtutis; est enim qualitas, qua nemo male utitur; 3. reddere opus facile et delectabile, eo quod virtus est habitus operativus; 4. virtutes esse conexas inter se et cum fine ultimo; haec proprietas de moralibus tantum valet virtutibus et speciatim probabitur th. XIII.

9<)9. Quomodo virtutes acquirantur. — Cum habitus supernaturales divinitus infundantur ac proinde infusi dicantur, habitus naturales actibus acquiruntur atque acquisiti vocantur. Potentia enim operativa, ut agat, prius patitur seu determinatur ad agendum aut a seipsa — id quod contingit in potentiis, quae movent seipsas: in intellectu, qui movet seipsum ex principiis in conclusiones, in voluntate, quae movet seipsam a volitione finis ad ea, quae sunt ad finem —, aut determinatur ab alia potentia, cui subordinatur et a qua movetur, ut appetitus sensitivus et intellectus moventur a voluntate. Ex qua passione in potentia relinquitur determinatio aliqua, quae est dispositio ad habitum seu inchoatio eius, quae repetitis actibus ad habitum perfectum perducitur. Quodsi unico actu motivum seu activum potest totaliter vincere passivum, iam unico actu habitus effici potest, sicut unica propositio per se nota convincit intellectum ad assentiendum firmiter conclusioni; quo causatur habitus scientiae. Sed ratio, quae est principium activum movens appetitum, non potest totaliter vincere appetitivam potentiam in uno actu, eo quod appetitiva potentia se habet diversimode et ad multa, quae ratio humana unico actu seu unico iudicio practico simul complecti non potest. Quare habitus morales non nisi repetitis actibus acquiruntur.

Sicut virtutes, ita etiam vitia non acquiruntur nisi repetitis actibus.

Ad 956sqq. Aristoteles in Eth. II 6 .concludit ex praemissis definitionem virtutis. ... In definitione autem virtutis ponit quattuor. Quorum primum est genus quod tangit cum dicit, quod virtus est habitus, ut supra habitum est. Secundum est actus virtutis moralis. Oportet enim habitum definiri per actum. Et hoc tangit cum dicit electivus idest secundum electionem operans. Principale enim virtutis est electio, ut infra dicetur. Et quia oportet actum determinari per obiectum, ideo tertio ponit obiectum sive terminum actionis, in hoc quod dicit .exsistens in medietate quoad nos. Ostensum est enim supra, quod virtus inquitur et operatur medium non rei, sed quoad nos. Dictum est autem similiter quod virtus moralis est in appetitu

qui participat rationem. Et ideo oportuit quartam particulam apponi, quae tangit causam bonitatis in virtute, cum dicit ‚determinata ratione Non enim inquirere medium est bonum, nisi inquantum est secundum rationem determinatam; verum quia contingit rationem esse et rectam et erroneam, oportet virtutem secundum rationem rectam operari, ut supra suppositum est. Et ad hoc explicandum subdit, ‚ut utique sapiens determinabit etc. scii, medium. Sapiens autem hic dicitur non ille qui est sapiens simpliciter, quasi cognoscens altissimam causam totius universi; sed prudens qui est sapiens rerum humanarum, ut infra in sexto dicitur. . . . Manifestat praemissam definitionem. . . . Dicit. . . quod virtus ipsa est quaedam medietas inter duas malitias et inter duos habitus vitiosos: eius scii, qui est secundum superabundantiam et eius qui est secundum defectum. Sicut liberalitas est medietas inter prodigalitatem . . . et illiberalitatem [avaritiam]. . . . Virtus, inquantum servat id quod oportet, dicitur medium invenire per rationem et eligere per voluntatem [tam in passionibus quam, in operationibus] (Ἔστιν ἄρα ἡ ἀρετὴ Κι προαιρετικὴ, ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸ ἡμᾶς, ὠρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὀρίσσειε. μεσότη δὲ δύο κακιῶν, τῇ μὲν καθ' ὑπερβολὴν τῇ δὲ κατ' ἐλλείψιν: 1106 b 36. S. Thom. lect. 7 n. 322 sqq.). — Aliam definitionem tradit (I. c. c. 5), dicens, „quod omnis virtus subiectum cuius est, facit bene habere, et opus eius bene se habens. . . . Et si hoc est verum in omnibus aliis, . . . sequitur quod virtus hominis erit habitus quidam . . . ex quo homo fit bonus, . . . et per quem aliquis bene operatur* (ἡ τοῦ ἀνθρώπου ἀρετὴ εἰς ὅν ἐτις ἀφ' ἡ ἀγαθὸ ἀνθρώπου γίνεται καὶ ἀφ' ἡ εὐ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον ἀποδώσει: 1106 a 22. S. Thom. lect. 6 n. 307 sqq.). — S. Thomas evolvit definitionem virtutis S. th. 1-11 55, 1—3. Sz Augustini definitionem exponit ib. a. 4. Cf. 11 Dist. 27 a. 1 et 2; 111 Dist. 23, 1 a. 3 sol. 1; Virt. i. com. a. 1 et 2. — In Eth. I 13 Aristoteles dividit rationalem partem animae: rEt dicit, quod . . . duplex erit rationale. Unum quidem . . . quod est essentialiter rationale. Aliud autem est, quod est natum obedire rationi, ut et patri. Et hoc dicimus rationale per participationem . . . ut appetitus sensitivus et voluntas. . . . Dividit virtutem secundum praedictam differentiam partium animae. Et dicit quod virtus determinatur, idest dividitur, secundum praedictam differentiam partium animae. Cum enim virtus humana sit per quam bene perficitur opus hominis quod est secundum rationem, necesse est quod virtus humana sit in aliquo rationali. Unde, cum rationale sit duplex, scii, per essentiam et per participationem, consequens est quod sit duplex humana virtus. Quarum quaedam sit in eo quod est rationale per seipsum, quae vocatur intellectualis; quaedam vero est in eo quod est rationale per participationem, idest in appetitiva animae parte, et haec vocatur moralis. Et ideo dicit quod virtutum quasdam dicimus esse intellectuales, quasdam vero morales' (λέγομεν αὐτῶν [sc. ἀρετῶν] τὰ μὲν διανοητικὰ τὰ δὲ ἠθικά: 1103 a 4. S. Thom. lect. 20 n. 242 sqq.). — In Eth. VI 3 dicit: „Quod virtutes intellectuales sunt habitus, quibus anima dicit verum. Sunt autem quinque numero quibus anima semper dicit verum vel affirmando vel negando: scii, ars, scientia, prudentia, sapientia et intellectus. Unde patet quod ista sunt quinque virtutes intellectuales' (Ἐστὼ δὴ οἱ ἀληθεύει ἡ ψυχὴ τῷ καταφάναι ἢ ἀποφάναι, πέντε τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ' ἐστὶ τέχνη, ἐπιστήμη, φρόνησις, σοφία, νοῦς: 1139b15. S. Thom. lect. 3 n. 1143). — Inter virtutes morales ab Aristotele recensentur: ἀνδρεία, σωφροσύνη, ἐλευθεριότης et μεγαλοπρέπεια, μεγαλοψυχία et φιλοτιμία, πραότης, ἀλήθεια, εὐτραπεία, φιλία, δικαιοσύνη: Eth. II 7, 1107a33sqq. De singulis virtutibus moralibus agit a c. 9 libri III usque ad finem libri V Eth. Nic. Cf. text. cit. ad 961—963. Divisionem virtutum moralium secundum quattuor virtutes cardinales non ponit Aristoteles. Cf. S. Thom., In Eth. I lect. 16 n. 193. — S. Thomas: „Virtus humana est quidam habitus perficiens hominem ad bene operandum. Principium autem humanorum actuum in homine non est nisi duplex, scii, intellectus sive ratio, et appetitus. . . . Unde omnis virtus humana oportet quod sit perfectiva alicuius istorum principiorum. Si quidem igitur sit perfectiva intellectus speculativi vel practici ad bonum hominis actum, erit virtus intellectualis: si autem sit perfectiva appetitivae partis, erit virtus moralis' (S. th. 1-11 58, 3). — ‚I'ruden-

tia, secundum essentiam suam, est intellectualis virtus. Sed secundum materiam, convenit cum virtutibus moralibus: est enim recta ratio agibilium. . . . Et secundum hoc, virtutibus moralibus enumeratur (l. c. ad 1). — .Virtus humana . secundum perfectam rationem virtutis dicitur, quae requirit rectitudinem appetitus: huiusmodi enim virtus non solum facit facultatem bene agendi, sed ipsum etiam usum boni operis causât. Sed secundum imperfectam rationem virtutis dicitur virtus quae non requirit rectitudinem appetitus: quia solum facit facultatem bene agendi, non autem causât boni operis usum (l. c. 61, 1). — .Numerus aliquorum accipi potest aut secundum principia formalia, aut secundum subiecta: et utroque modo inveniuntur **quattuor cardinales virtutes**. Principium enim formale virtutis de qua nunc loquimur, est rationis bonum. Quod quidem dupliciter potest considerari. Uno modo, secundum quod in ipsa consideratione rationis consistit. Et sic erit una virtus principalis, quae dicitur **prudentia**. Alio modo, secundum quod circa aliquid ponitur rationis ordo. Et hoc vel circa operationes, et sic est **iustitia**: vel circa passionem, et sic necesse est esse duas virtutes. Ordinem enim rationis necesse est ponere circa passionem, considerata repugnantia ipsarum ad rationem. Quae quidem potest esse dupliciter. Uno modo, secundum quod passio impellit ad aliquid contrarium rationi: et sic necesse est quod passio reprimatur, et ab hoc denominatur **temperantia**. Alio modo, secundum quod passio retrahit ab eo quod ratio dictat, sicut timor periculorum vel laborum: et sic necesse est quod homo firmetur in eo quod est rationis, ne recedat; et ab hoc denominatur **fortitudo**. Similiter secundum subiecta, idem numerus invenitur. Quadruplex enim invenitur subiectum huius virtutis de qua nunc loquimur: scilicet, rationale per essentiam, quod prudentia perficit; et rationale per participationem, quod dividitur in tria; idest in voluntatem, quae est subiectum iustitiae; et in concupiscibilem, quae est subiectum temperantiae; et in irascibilem, quae est subiectum fortitudinis (S. th. I-II 61. 2; cf. 66, 4: In Eth. II 7 lect. 8 n. 335 sqq.; III Dist. 33, 2 a. 1 sol. 3; Virt. card. a. 1). De divisione virtutum cf. S. th. I-II q. 57—62; Virt. i. com. a. 12. — De medio virtutis: In Eth. II lect. 6 n. 309sq. (cf. text, ad 921); lect. 7 n. 322sq.; III Dist. 33, 1 a. 3 sol. 1; Virt. i. com. a. 13; Spe a. 1 ad 7: S. th. I-II q. 64; II-II 17, 5 ad 2. — .Virtutes quae sunt hominis in eo quod est homo, . . . homo potest acquirere ex actibus propriis. . . . Cum igitur ratio multoties inclinet virtutem appetitivam in aliquid unum, fit quaedam dispositio firmata in vi appetitiva, per quam inclinatur in unum quod consuevit; et ista dispositio sic firmata est habitus virtutis [moralis] (Virt. i. com. a. 9; cf. In Eth. II lect. 1 n. 247sq.; lect. 2 n. 260sq.; III Dist. 33, 1 a. 2 sol. 2; S. th. I-II q. 63 et 51).

§ 2. De virtutibus cardinalibus in specie.

960. De prudentia. — a) **Definitio**. — Prudentia definitur: „recta ratio agibilium“ (S. Thom.. S. th. I-II 57, 4 et II-II 47. 5 arg. 3). i. e. habitus inclinans intellectum ad recte secundum regulam morum indicandum ultimo iudicio practico circa particulares actus appetitus. Ideo prudentia est regula ceterarum virtutum, quae applicantur ad opus per prudentiam, per iudicium ultimum practicum prudentiae. Ceterae igitur virtutes supponunt prudentiam. Viceversa prudentia supponit ceteras virtutes. Si enim appetitus non esset firmatus in fine debito per tres virtutes morales, quae sunt circa finem, neque intellectus inclinatus esset ad recte indicandum circa particulare operabile in ordine ad finem. Ipsa autem prudentia regulatur a regula morum, a lege et a conscientia. A conscientia, quae etiam ipsa iudicat secundum regulam morum circa particulares actus appetitus, distinguitur prudentia, a) ex eo, quod con-

Gredt. Elem. philo. II. Ed 7.

scientia non indicat per modum iudicii ultimi practici determinantis efficaciter appetitum, sed speculative tantum per modum iudicii ostendentis id, quod fieri debet secundum rectam rationem in hoc vel illo casu; β) ex eo, quod conscientia est actualis cognitio, prudentia vero habitus inclinans ad cognitionem (cf. S. Thom., S. th. I-II 57, 5).

b) **Partes subiectivae prudentiae** sunt: prudentia, qua aliquis regit seipsum, et prudentia, qua regitur multitudo; haec est prudentia oeconomica, qua regitur familia, et prudentia politica, qua regitur civitas.

c) **Partes intégrales** sunt: memoria et intellectus ad fonnulanda principia particularia, quae constituunt minorem syllogismi practici; docilitas, sollertia („velox coniecturatio medii", S. th. II-II 48 a. un. [Arist., Anal. post. I 34, 89 b 10; S. Thom. lect. 44 n. 12]), ratio ad facile et prompte concludendum in casibus particularibus; providentia, circumspectio, cautio ad applicandam cognitionem ad opus.

d) **Partes potentiales** sunt: „eubulia, quae est circa consilium; et synesis, quae est circa iudicium eorum, quae communiter accidunt; et gnome, quae est circa iudicium eorum, in quibus oportet quandoque a communi lege recedere" (S. Thom., S. th. II-II 48 a. un.).

961. De iustitia. — a) **Definitio.** — „Iustitia est habitus secundum quem aliquis constanti et perpetua voluntate ius suum unicuique tribuit" (S. Thom., S. th. II-II 58, 1). Ius autem est, quod est alteri debitum ad aequalitatem, i. e. secundum determinatam omnino mensuram, quia est ad ipsum ordinatum tamquam suum. Cum enim ceterae virtutes cardinales respiciant bonum proprium operantis, iustitia respicit bonum alterius seu id, quod est alteri adaequatum seu ad eius utilitatem ordinatum tamquam suum, i. e. tamquam ab ipso possidendum (cf. II-II 57, 1).

b) **Partes subiectivae iustitiae** sunt iustitia commutativa, distributiva, legalis. Iustitia commutativa est partis ad partem seu hominis ad hominem, distributiva est totius ad partem seu societatis ad singula societatis membra, legalis est partium ad totum seu membrorum ad societatem, quatenus homo debet aliquid homini, respublica membris, membra reipublicae. Cum iustitiae sit **aequalitatem** servare, non eodem modo eam servant tres species iustitiae. Iustitiae commutativae est servare aequalitatem **quantitatum** seu arithmetica. Tantum dandum est, quantum acceptum est: Qui tres nummos mutuo accepit, reddat tres. Iustitia distributiva servat aequalitatem **portionum** seu geometricam; societatis enim est inter singula membra honores, dignitates, bona communia distribuere secundum merita uniuscuiusque, ita ut sit proportio inter praemia et merita. Pari modo societatis etiam est, onera (vectigalia) ita distribuere, ut nemo civium neque aliqua civium classis plus aequo gravetur. Iustitia legalis attendit ad aequalitatem aliquam ex utraque praedicta temperatam; quatenus quaelibet pars dat toti iuxta proportionem virium suarum, servat aequalitatem proportionis; quatenus vero quaelibet pars non

attendit ad id, quod dat alia pars, sed dat, quantum potest et ab ea exigitur, servat aequalitatem quantitatum (cf. II-II 61 et 120).

c) **Partes intégrales** iustitiae sunt facere bonum et declinare a malo, quatenus bonum et malum sunt ad alterum (cf. II-II 79, 1)

d) **Partes potentiales** sunt iustitia minus stricte, quae deficit a iustitia stricte dicta, aut quia non reddit debitum legale seu rigorosum, sed morale et secundum decentiam seu aequitatem, aut quia non potest satisfacere ad aequalitatem. Non potest satisfacere ad aequalitatem religio erga Deum, ut secundum aequalitatem homo tantum reddat Deo, quantum ei debet. Similiter se habet pietas erga parentes et propinquos et patriam, observantia et oboedientia erga superiores. Non reddit debitum legale seu rigorosum veritas (veracitas), gratia, vindicta in propulsandis et puniendis iniuriis, liberalitas, affabilitas sive amicitia.

Amicitia haec late sumpta seu affabilitas differt ab amicitia stricte sumpta, vi cuius diligimus aliquem **propter ipsum**, amore benevolentiae, quia volumus ipsi bonum, quatenus eius bonum consideramus tamquam bonum nostrum. Hoc autem supponit specialem conjunctionem inter amicos intercedere, vi cuius bonum unius est bonum alterius seu vi cuius habent bonum sibi commune, sicut vir et uxor et liberi: amicitia domestica, et cives unius civitatis: amicitia civilis. Non possunt autem habere bonum commune, nisi qui sunt aequales aut in aequalitatem aliquam reducti. Ideo amicitia non est nisi inter aequales.

962. De temperantia. — a) **Definitio.** — Temperantia definitur: „mediocritas in voluptatibus [corporalibus]" (Arist., Eth. Nie. III 13).

b) **Partes subiectivae** temperantiae sunt abstinencia, sobrietas, castitas, pudicitia.

c) **Partes intégrales** sunt verecundia, „per quam aliquis refugit turpitudinem temperantiae contrariam" (S.Thom., S. th. II-II 143), et honestas, „per quam scii, aliquis amat pulchritudinem temperantiae" (l. c.).

d) **Partes potentiales** sunt continentia, „ex qua fit, ut, licet homo immoderatas concupiscentias patiatur, voluntas tamen non vincatur" (l. c.), humilitas, mansuetudo, modestia.

963. De fortitudine. — **Definitio.** — Fortitudo definitur: „mediocritas inter timorem et perfidentium constituta" (Arist., Eth. Nie. III 9). Si haec virtus secundum Aristotelem et S. Thomam sumitur stricte tamquam circa pericula mortis, non habet partes subiectivas: fortitudo circa alia pericula considerata est tamquam pars potentialis fortitudinis. Tamquam partes intégrales nominantur: fiducia, magnificentia, magnanimitas, patientia, perseverantia.

Ad 960. Aristoteles „concludit ex praemissis definitionem **prudentiae**. Et dicit, quod ex quo prudentia non est scientia, quae est habitus demonstrativus circa necessaria; et non est ars, quae est habitus cum ratione factivus; relinquitur, quod prudentia sit habitus cum vera ratione activus, non quidem circa factibilia.

1 Cf. n. 986, 1 et text. cit. ad hunc numerum.

quae sunt extra hominem, sed circa bona et mala ipsius hominis (ὥστ' ἀνάγκη τὴν φρόνησιν Κιν εἶναι μετὰ λόγου ἀληθῆ, περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ πρακτικὴν: Eth. VI 5, 1140b20. S. Thom. lect. 4 n. 1166).

Ad 961. **Aristoteles** integro lb. V Ethic.Nic.de **iustitia** agit. Et primo distinguit iustitiam particularem a iustitia legali, quae .non pars virtutis, sed tota virtus est“ (οὐ μέρος ἀρετῆ ἀλλ' ὅλη ἀρετὴ ἐστίν: 3, 1130 a 9). — .Et dicit, quod ex dictis manifestum est, in quo differunt virtus et iustitia legalis. Quia secundum substantiam est eadem, sed secundum rationem non est idem ; sed per comparisonem ad alterum dicitur iustitia; inquantum autem est habitus operativus talis boni, est simpliciter virtus [Τὴ δὲ διαφέρει ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων ἐστίν μὲν γὰρ ἡ αὕτη, τὸ δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτό, ἀλλ' ἡ μὲν πρὸ ἑτέρον δικαιοσύνη, ἡ δὲ τοιάδε Κι, ἀπλῶς ἀρετὴ: 3, 1130a 10]. Hoc autem intelligendum est quantum ad ipsum actum iustitiae et virtutis. Actus enim idem subiecto producit a iustitia legali et a virtute simpliciter dicta, puta non moechari: tamen secundum aliam et aliam rationem. Verum, quia ubi est specialis ratio obiecti etiam in materia generali, oportet esse specialem habitum, inde est, quod ipsa iustitia legalis est determinata virtus habens speciem ex hoc quod intendit ad bonum commune (S. Thom. lect. 2 n. 912). — .Postquam Philosophus ostendit qualis sit iustitia legalis, quae est communis virtus; hic [c. 4] ostendit quod praeter eam est quaedam particularis iustitia (Ζητοῦμεν δὲ γε τὴν ἐν μέρει ἀρετὴν δικαιοσύνην ἐστιγάρ τι: 1130a 14. S. Thom. lect. 3 n. 913). — Deinde dividit iustitiam particularem. .Primo ponit unam speciem particularis iustitiae. Et dicit, quod una species eius, et similiter iusti, quod secundum ipsam dicitur, est illa, quae consistit in distributionibus aliquorum communium, quae sunt dividenda inter eos qui communicant civili communicatione: sive sit honor, sive sit pecunia, vel quidquid aliud ad bona exteriora pertinens, vel etiam ad mala; sicut labor, expensae et similia. Et quod hoc pertineat ad particularem iustitiam, probat, quia in talibus contingit accipere unius ad alterum aequalitatem vel inaequalitatem, quae pertinent ad iustitiam vel iniustitiam particularem (Τὴ δὲ κατὰ μέρος δικαιοσύνη καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν δικαίου ἐν μὲν ἐστὶν εἶδος τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῇ πολιτείᾳ (ἐν τοῦτοις γὰρ ἐστὶ καὶ ἀνίσον ἐχειν καὶ ἴσον ἑτέρον ἑτέρου), ἐν δὲ τὸ ἐν τοῖς συναλλάγμασι διορθωτικόν: 5, 1130 b 30]. . . . Ponit secundam speciem particularis iustitiae. Et dicit, quod una alia species particularis iustitiae est, quae constituit rectitudinem iustitiae in commutationibus, secundum quas transfertur aliquid ab uno in alterum ; sicut prima species iustitiae attendebatur secundum quod transfertur aliquid a communi ad singulos (S. Thom. lect. 4 n. 927sq.).

Ad 962. **Aristoteles** in Eth. III 13 .agit de **temperantia** quae respicit delectabilia. quibus humana vita conservatur, scii, cibos et venerea ([ἡ σωφροσύνη] μεσότης ἐστὶ περὶ ἡδονὰς: 1117 b25. S. Thom. lect. 19 n. 595).

Ad 963. **Aristoteles**, .postquam determinavit de virtutibus moralibus in communi, hic (Eth. III 9) incipit determinare de singulis in speciali. . . . Primo determinat de **fortitudine** quae est circa passiones respicientes corruptiva humanae vitae. . . . Dicit ergo quod iam supra dictum in secundo, quod fortitudo est quaedam medietas circa timores et audacias (<ἀνδρεία> μεσότης ἐστὶ περὶ φόβου καὶ θάρρους: 1115 a 6]. Importat enim fortitudo quandam animi firmitatem, per quam animus consistit immobilis contra periculorum timores (S. Thom. lect. 14 n. 528sq.).

§ 3. De conexione virtutum inter se et cum fine ultimo.

THESIS XIII: Virtutes morales omnes Ita conectuntur inter se et cum fine ultimo, ut, qui una caret aut recta caret intentione finis, nullam perfecte habeat.

964. St. qu. 1. Virtutes morales, quae ex essentia sua sunt habitus perfecti, possunt obtinere in aliquo subiecto esse perfectum seu statum

perfectum, quatenus perfecte ab illo subiecto participantur, cum ita firmiter actuant subiectum, ut omnibus rectitudinem impediens facile possit obsistere; aut esse imperfectum, statum imperfectum, quatenus imperfecte per modum dispositionis participantur. Virtutes in statu imperfecto non esse necessario inter se conexas communiter conceditur et ex experientia patet. Ideo thesis nostra de virtutibus tantum in statu perfecto agit.

2. Nomine rectae intentionis finis intelligimus dispositionem habitalem ex efficaci conversione ad finem ultimum relictam, qua quis adhaeret fini ultimo, prout convenit fini ultimo, i. e. amando eum super omnia.

3. Virtutes in statu perfecto inter se necessario conecti negaverunt Scotus et Vasquez contra sententiam scholasticorum communem.

965. Prob. th. I p. (Virtutes morales omnes ita conectuntur inter se, ut, qui una caret, nullam perfecte habeat).

Arg. I. Virtutes morales, quarum unaquaeque ita firmiter actuat subiectum, ut possit in materia huius virtutis omnibus rectitudinem impediens facile obsistere, conectuntur inter se omnes ita, ut, qui una caret, nullam perfecte habeat. Atqui virtus moralis omnis in statu perfecto ita firmiter actuat subiectum, ut possit in materia huius virtutis omnibus rectitudinem impediens facile obsistere. Ergo.

Min. patet ex st. qu. — *Prob. mai.* exemplis discurrendo per singulas virtutes: Si quis careret fortitudine, exinde etiam difficultates pateretur in ceteris virtutibus, ne deficiat ex timore; similiter, si quis careret temperantia, esset etiam dispositus ad deficiendum in materia iustitiae ex defectu temperantiae, etc.

Arg. II. Si ceterae virtutes perfectae supponunt prudentiam perfectam et prudentia perfecta supponit ceteras virtutes perfectas, omnes inter se conectuntur ita, ut, qui una careret, nullam perfecte haberet. Atqui ceterae virtutes perfectae supponunt prudentiam perfectam, et prudentia perfecta ceteras virtutes perfectas supponit. Ergo.

Mai. est per se nota, *min.* patet ex dictis n. 960, a.

Prob. II p. (Virtutes morales omnes conectuntur cum fine ultimo). — Virtutes morales, quae aut sunt circa ipsum finem ultimum, ut eis homo firmiter adhaereat fini debito, aut sunt circa media in ordine ad finem ultimum, conectuntur cum fine ultimo. Atqui virtutes morales omnes aut sunt circa ipsum finem ultimum, ut eis homo firmiter adhaereat fini debito, aut sunt circa media in ordine ad finem ultimum. Ergo.

Min. patet ex n. 957. — *Prob. mai.:* a) Virtutes morales, quae sunt circa ipsum finem, ut eis homo firmiter adhaereat debito fini (iustitiam, fortitudinem, temperantiam), cohaerere cum fine ultimo seu cum recta intentione finis per se patet; b) virtutem moralem, quae est circa media in ordine ad finem (prudentiam), cohaerere cum fine ultimo, ex eo

probatur, quod recta intentio finis ultimi, vi cuius homo adhaeret fini ultimo, aestimando et amando eum super omnia, se habet ut principium, cuius conclusiones sunt iudicia prudentiae omnia; quare, qui caret recta intentione finis, firmiter non tenet principium, unde dependent omnia iudicia practica prudentiae, quo ipso periret firmitas ipsius prudentiae, sicut in speculativis, sublata evidentia principii, perit firmitas in adhaerendis conclusionibus.

966. Coroll. 1. Ergo per peccatum grave virtutes transmutantur in dispositiones, seu transeunt ad statum imperfectionis. — Etiam vitia, quamquam non cohaerent inter se, ut experientia docet, cohaerent tamen cum fine ultimo peccatoris, quia ad hunc finem habitualiter ordinant. Quare etiam vitia rationem habitus pravi perfecti amittunt, simulae quis efficaciter se convertit ad Deum.

2. Ergo habitus moralis (stricte sumptus, non prout est mera dispositio, sed prout est habitus perfectus difficile mobilis) est dispositio, qua stante adhaesio ad finem ultimum in particulari, sive ad Deum sive ad bonum creatum, immobilis est. Ideo vitiosus ipso actu conversionis efficacis ad Deum removet habitus pravy, reducendo eos ad meras dispositiones. Contra, virtuosus non potest peccare graviter, nisi quatenus removet habitus bonos, reducendo eos ad statum imperfectionis.

967. Schol. Vitia seu habitus pravi possunt frangi, licet vehementissime inclinent ad malum, dummodo ne haec inclinatio tantam excitet passionem, quae usum rationis perturbet: quia manet indifferentia iudicii rationis, quae percipit id, quod est secundum pravam inclinationem, esse quidem bonum, sed non omne bonum.

968. Obi. Contra I p. 1. Habitus non conectuntur inter se. Atqui virtutes morales sunt habitus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Habitus entitativi et operativi intellectuales, *conc.*; habitus morales, *subdist.:* Habitus morales boni seu virtutes morales in statu perfecto, *nego*; habitus morales mali seu vitia, *conc.* *Contradist. min.:* Habitus entitativi aut operativi intellectuales, *nego*; habitus morales boni, qui aliquando inveniuntur in statu perfecto, *conc.*

2. Atqui neque habitus morales boni seu virtutes morales in statu perfecto inter se conectuntur. *Probo.* Non conectuntur inter se virtutes, quarum singulae repetitis actibus acquiruntur. Atqui virtutes morales in statu perfecto singulae repetitis actibus acquiruntur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quarum singulae acquiruntur ita, ut non simul etiam ceterae acquirantur, *conc.*; ita, ut simul etiam ceterae acquirantur, *nego.* *Contradist. min.*

3. Atqui repetitis actibus una virtus moralis perfecte acquiritur, quin simul acquirantur aliae. *Probo.* Si potest una virtus moralis exerceri, quin simul exercentur aliae, repetitis actibus una virtus moralis perfecte acquiritur, quin simul acquirantur aliae. Atqui potest una virtus moralis exerceri, quin simul exercentur aliae. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Si potest, sine exercitio aliarum virtutum, una virtus exerceri ita, ut acquiratur perfecte, *conc.*; ita, ut acquiratur imperfecte tantum, *nego.* *Contradist. min.:* Potest sine exercitio aliarum virtutum una virtus exerceri ita, ut acquiratur perfecte, *nego*; ita, ut acquiratur imperfecte tantum, *conc.* — Cum virtus moralis aliqua perfecte acquiritur, multoties iterum iterumque exercenda est sub diversis

circumstantiis, quae diversas offerunt difficultates, ut ratio (practica), quae est principium activum movens appetitum, totaliter vincat appetitum (cf. n. 959). Iam vero hoc non potest esse, nisi etiam aliae virtutes morales exerceantur.

Contra II p. 1. Quod conectitur cum fine ultimo, i. e. cum recta intentione finis ultimi, conectitur cum aliquo, quod non est habitus. Atqui virtutes morales non conectuntur cum aliquo, quod non est habitus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod non est habitus, est tamen habitualis dispositio, *conc.*; quod neque est habitualis dispositio, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui aliqua virtus moralis non conectitur cum habituali dispositione, quae est recta intentio finis ultimi. *Probo.* Quod non est circa finem ultimum, non conectitur cum recta intentione finis ultimi. Atqui aliqua virtus moralis, prudentia, non est circa finem ultimum. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod non est circa finem ultimum, est tamen circa media in ordine ad finem ultimum, *nego*; quod neque est circa media in ordine ad finem ultimum, *conc. Contradist. min.*

Ad 965. **Aristoteles** in c. 13 Eth. VI .primo ostendit quod prudentia non possit esse sine virtute morali. Secundo ostendit quod virtus moralis non possit esse sine prudentia. . . . Concludit principale intentum epilogans quae dicta sunt. Et dicit, manifestum esse ex dictis, quod etiam si prudentia non esset operativa. quod homo indigeret ipsa propter hoc quod est virtus perfectiva cuiusdam particulae animae. Et iterum manifestum est quod est operativa, quia electio recta, quae requiritur ad operationem virtutis, non est sine prudentia et virtute morali. Quia virtus moralis ordinat ad finem, prudentia autem dirigit circa ea quae sunt ad finem (οὐχ οἷόν τε ἀγαθὸν εἶναι κυρίῳ ἀνευ φρονήσεω , οὐδὲ φρόνιμον ἀνευ τῇ ηθικῇ ἀρετῇ . . . οὐκ ἔσται ἡ προαίρεσις ὀρθή ἀνευ φρονήσεω οὐδ' ἀνευ ἀρετῇ . ἡ μὲν γὰρ τὸ τέλος , ἡ δὲ τὰ προ τὸ τέλος ποιεῖ πράττειν: 1144 b 31 — 1145 a 4. S. Thom, lect 10 n. 1270 et lect. 11 n. 1289). — S. Thomas: .Virtus moralis potest accipi vel perfecta, vel imperfecta. Imperfecta quidem moralis virtus, ut temperantia vel fortitudo, nihil aliud est quam aliqua inclinatio in nobis exsistens ad opus aliquod de genere bonorum faciendum: sive talis inclinatio sit in nobis a natura, sive ex assuetudine. Et hoc modo accipiendo virtutes morales, non sunt conexas: videmus enim aliquem ex naturali complexione, vel ex aliqua consuetudine, esse promptum ad opera liberalitatis, qui tamen non est promptus ad opera castitatis. Perfecta autem virtus moralis est habitus inclinans in bonum opus bene agendum. Et sic accipiendo virtutes morales, dicendum est eas conexas esse. . . . Assignatur ratio connexionis ab Aristotele in VI Eth. [c. 13; S. Thom. lect. 10 et 11], Quia . . . nulla virtus moralis potest sine prudentia haberi: eo quod proprium virtutis moralis est facere electionem rectam. cum sit habitus electivus; ad rectam autem electionem non solum sufficit inclinatio in debitum finem, quod est directe per habitum virtutis moralis: sed etiam quod aliquis directe eligat ea quae sunt ad finem, quod fit per prudentiam, quae est consiliativa et iudicativa et praeceptiva eorum quae sunt ad finem. Similiter etiam prudentia non potest haberi nisi habeantur virtutes morales: cum prudentia sit recta ratio agibilium, quae, sicut ex principiis, procedit ex finibus agibilium. ad quos aliquis recte se habet per virtutes morales. Unde sicut scientia speculativa non potest haberi sine intellectu principiorum, ita nec prudentia sine virtutibus moralibus. Ex quo manifeste sequitur virtutes morales esse conexas (S. th. I-II 65. 1; cf. 58, 4 et 5; III Dist. 36 a. 1; IV Dist. 33, 3 a. 2 ad 6; Virt. card. a. 1 ad 1; a. 2; QdI. XII a. 22).

§ 4. De passione et habitu, prout sunt dispositiones ad appetendum finem ultimum.

THESIS XIV: Cum finis ultimus non appetatur nisi ex dispositione naturae, finis ultimus in communi appetitur ex dispositione uniformiter

inventa in omni natura, finis vero ultimus in particulari ex dispositione speciali. Haec dispositio specialis est aut passio aut habitus.

969. St. qu. 1. Thesis agit de causa dispositiva¹ ad appetendum finem ultimum sive in communi sive in particulari. Et dicimus hanc causam esse dispositionem naturae ipsius appetentis, i. e. cum tamquam ratio, cur cetera appetantur, debeat assignari finis ultimus, ratio, cur aliquid ut finis ultimus appetatur, non potest assignari nisi dispositio ipsius appetentis. Quae dispositio, si agitur de appetendo fine ultimo in communi seu de appetenda beatitudine in communi, est dispositio communis omni naturae; si vero agitur de appetenda beatitudine in particulari, est dispositio specialis, in virtute cuius aliquis hoc vel illud appetit ut finem ultimum suum, seu in hoc vel illo obiecto determinato, in Deo vel in bono creato, quaerit beatitudinem suam.

2. Passionis nomine intelligimus quemcumque motum appetitus sensitivi. Habitum autem stricte sumimus in thesi pro habitu morali in statu perfecto, quem thesi praecedente diximus cum fine ultimo conecti.

970. Prob. th. I p. (Finis ultimus non appetitur nisi ex dispositione naturae). — *Arg. I.* Finis ultimus est id, quod propter se appetitur et nullo modo propter aliud. Atqui, quod propter se appetitur, appetitur ex dispositione naturae. Ergo.

Mai. patet ex conceptu finis ultimi, qui non appetitur propter aliud, sed unice propter se, cetera vero appetuntur propter ipsum. — *Prob. min.* Quod propter se appetitur, appetitur, quia ipsum est conveniens appetenti. Atqui, quod appetitur, quia ipsum est conveniens appetenti, appetitur ex dispositione naturae. Ergo.

Mai. patet ex conceptu appetibilis, quod est conveniens appetenti. *Min.* est per se nota; esse enim conveniens appetenti est dispositio naturae appetentis.

Arg. II. Ut aliquid appetatur, praerequiritur cognitio seu iudicium practicum, quo practice iudicetur bonum appetentis. Atqui finis ultimus non iudicatur bonum appetentis nisi ex dispositione naturae. Ergo.

Mai. patet ex Phil. nat. n. 589 sq. — *Prob. min.* Quod non iudicatur bonum propter aliud obiectum seu tamquam medium ad aliud obiectum bonum appetendum (tamquam medium ad finem), iudicatur bonum ex dispositione naturae. Atqui finis ultimus non iudicatur bonus tamquam medium. Ergo.

Min. est per se nota. — *Prob. mai.* Quod non iudicatur bonum propter aliud obiectum, bonum iudicatur unice propter subiectum appetens. Atqui, quod iudicatur bonum unice propter subiectum ap-

¹ Probe distinguantur **dispositio** = causa dispositiva, et **dispositio** = habitus non firmiter radicans.

petens, bonum iudicatur propter naturam eius seu ex dispositione naturae. Ergo.

Mai. continet disiunctionem completam: Quidquid iudicatur bonum, ita iudicatur aut tamquam medium ad aliud obiectum acquirendum aut non tamquam medium, sed tamquam finis seu tamquam conveniens appetenti. — *Min.* est per se nota.

Prob. II p. (Finis ultimus in communi appetitur ex dispositione uniformiter inventa in omni natura, finis vero ultimus in particulari ex dispositione speciali). — Si finis ultimus non appetitur nisi ex dispositione naturae, finis ultimus in communi appetitur ex dispositione uniformiter inventa in omni natura, finis vero ultimus in particulari ex dispositione speciali. Atqui finis ultimus non appetitur nisi ex dispositione naturae. Erfjo.

Mai. est per se nota, *min.* patet ex I p.

Prob. III p. (Haec dispositio specialis est aut passio aut habitus). — Dispositio specialis, in virtute cuius appetitur finis ultimus in particulari, est dispositio superaddita naturae, qua stante homo infallibiliter appetit finem aliquem ultimum in particulari. Atqui dispositio superaddita naturae, qua stante homo infallibiliter appetit finem aliquem ultimum in particulari, est aut passio aut habitus. Ergo.

Prob. mai. a) Dispositio haec est dispositio **superaddita** naturae, quia est dispositio specialis; b) est dispositio, qua stante homo infallibiliter appetit finem aliquem ultimum in particulari, quia est causa (dispositiva) ad appetendum finem; posita enim causa, ponatur effectus necesse est.

Prob. min. a) Passionem et habitum esse dispositiones **superadditas** naturae, patet ex conceptu passionis et habitus; b) passionem et habitum esse dispositiones, quibus stantibus homo infallibiliter appetit finem aliquem ultimum in particulari, patet ex dictis n. 955 et 966, 2; c) dispositionem hanc esse aut passionem aut habitum seu non esse nisi passionem et habitum, probatur: Dispositio haec est inclinatio specialis superaddita naturae, in virtute cuius aliquid iudicatur conveniens tamquam finis ultimus. Atqui inclinatio specialis superaddita naturae, in virtute cuius aliquid iudicatur ut conveniens tamquam finis ultimus, non est nisi passio aut habitus. Ergo.

Mai. patet ex conceptu bonitatis seu convenientiae, quae est id, quod est secundum inclinationem appetentis (cf. n. 593, 2). — *Prob. min.* Inclinatio haec est aut inclinatio appetitus naturalis aut inclinatio, sive actualis sive habitualis appetitus elicit, sive sensitivi sive intellectivi, i. e. voluntatis. Atqui a) non est inclinatio appetitus naturalis (specialis superaddita naturae), quae obtinetur complexione corporea, temperamento aut commotione corporea, ut commotione carnali, quibus homo ad aliquid inclinatur; haec enim non conferunt ad appetendum finem ultimum, nisi quatenus transferuntur ad ordinem cognoscitivum et

generant passionem aut habitum '. b) Non est inclinatio actualis voluntatis; haec enim non est causa seu dispositio ad adhaerendum fini, sed est ipsa adhaesio actualis. Ergo non est nisi aut inclinatio actualis appetitus sensitivi, i. e. passio, aut inclinatio habitualis appetitus, sive sensitivi sive intellectivi, i. e. habitus.

971. Coroll. 1. Ergo neque potest homo, cum est sub actuali influxu passionis, cui consensit, velle remove hanc passionem, sed actualiter fini adhaeret, 'ad quem ordinat passio, quoadusque ipsa transeat passio'. Sed passio ex natura sua cito transit. Similiter, qui habet habitum, habitualiter adhaeret fini ultimo, ad quem ordinat habitus, quoadusque removeatur habitus. Habitus autem removeri potest, quia homo potest acquirere aliam dispositionem mediante passione, ut cum vitiosus incipit timere gehennam.

2. Ergo anima quoad finem ultimum in particulari non est mobilis, nisi quatenus est mobilis dispositio, in virtute cuius adhaeret fini ultimo, seu quatenus mobilis est passio et habitus (cf. n. 593, 2).

3. Ergo anima humana quoad finem ultimum non est mobilis nisi per accidens, ad motum corporis. Non enim est mobilis, nisi quatenus mobilis est passio aut habitus, ut patet ex coroll. 2. Atqui habitus non est mobilis nisi mediante passione, quatenus mediante passione acquiritur inclinatio opposita habitui. Ergo anima humana quoad finem ultimum non est mobilis nisi mediante passione seu ad motum corporis.

972. Schol. Passione hominem disponi ad adhaerendum bono sensibili tamquam fini, per se patet. Sed etiam ad appetendum finem supersensibilem et ad appetendum Deum homo disponitur passione non tantum **negative**, quatenus, sedatis passionibus, non retrahitur per duplicem appetitum sensitivum ab appetendo bono rationis, sed etiam **positive**, et hoc non tantum **indirecte**, quatenus meditatio mortis et poenae inferni excitant passionem timoris, sed etiam **directe**, quatenus bonum supersensibile non concipitur in hac vita nisi ad analogiam boni sensibilis, quo excitatur passio concupiscentiae disponentis ad amorem.

973. Obi. Contra I p. 1. Non appetitur ex dispositione naturae, quod appetitur ex iudicio rationis. Atqui finis ultimus appetitur ex iudicio rationis. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Ex iudicio, quod est ex dispositione naturae, *nego*; quod non est ex dispositione naturae, *conc. Contradist. min.*

1 Etiam complexio corporea, temperamentum sunt habitus, sed entitativi; in thesi
► utem habitus nomine intelligitur habitus moralis in statu perfecto (cf. st. qu. n. 2).

* Si simul oritur alia passio opposita, ut cum stante prava concupiscentia oritur timor gehennae, hoc ipso minuitur et exstinguitur concupiscentia. — Homo, qui est sub actuali influxu passionis, cui consensit, vel non incidit in aliam cogitationem (oppositam), vel incidit in aliam. Si primum, non potest velle remove passionem suam; si alterum, haec cogitatio aut est cum affectu (cum passione) aut sine affectu (quasi frigida); si hoc ultimum obtinet, non potest velle remove passionem, in qua invenitur; si primum obtinet, prima iam cessavit passio, orta alia passione opposita, haec enim non potest oriri nisi cessante prima.

2. Atqui iudicium rationis, ex quo appetitur finis ultimus, non est ex dispositione naturae. *Probo.* Iudicium rationis, quod est ex dispositione naturae, idem in omnibus est. Atqui iudicium, ex quo appetitur finis ultimus, non est idem in omnibus. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Quod est ex dispositione uniformiter inventa in omni natura, in virtute cuius appetitur finis ultimus in communi, *conc.*; quod est ex dispositione speciali, in virtute cuius appetitur finis ultimus in particulari, *nego. Contradist. min.*

Contra II ci III p. 1. Quod appetitur ex dispositione naturae, non libere, sed naturali necessitate appetitur. Atqui finis ultimus in particulari libere appetitur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod appetitur ex dispositione immobili, *conc.*; ex dispositione mobili, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui haec dispositio esset immobilis. *Probo.* Passio, quae removeri non potest, est dispositio immobilis. Atqui dispositio, in virtute cuius appetitur finis ultimus in particulari, esset passio, quae removeri non potest. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Passio, quae omnino removeri non potest neque ex se cito cessat, *conc.*; passio, quae ab eo tantum removeri non potest, qui passioni consensit, et quae etiam ipsa ex se cito cessat, *nego. Contradist. min.* — Passio dupliciter mobilis est: initio a libero arbitrio, in fine a seipsa.

3. Atqui passio, etsi mobilis, non est dispositio, ex qua appetitur finis ultimus in particulari. *Probo.* Dispositio, ex qua appetitur bonum spirituale seu Deus, non est passio. Atqui finis ultimus in particulari est Deus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Passio non est dispositio negative, *nego*; positive, *subdist.*: Indirecte, *nego*; directe, *iterum subdist.*: Si bonum spirituale non conciperetur in hac vita ad analogiam boni sensibilis, *conc.*; si ita concipitur, *nego. Contradist. min.* (cf. schol.).

Ad 970. **Aristoteles**: 'Οποῖόν ποθ' ἕκαστο ἐστίν, τοιοῦτο καὶ τὸ τέλος φαίνεται αὐτῷ (Eth. III 7, 1114 a 32). Ad quod S. Thomas: „Potest aliquis dicere quod hoc non est in potestate nostra quod [aliquid] videatur ... nobis bonum; .. sed **qualis est unusquisque, talis finis videtur ei**: idest tale aliquid videtur ei appetendum quasi bonum et finis. Secundum enim propriam formam est aliquid unicuique conveniens. ... Et sic etiam videmus in animalibus quod unumquodque animal appetit aliquid tamquam bonum et finem secundum dispositionem suae naturae. ... [Philosophus] excludit radicem praedictam [sc. erroris ponentium malitiam non esse voluntariam. Isti abutebantur dicto principio]. ... Potest aliquid apparere bonum alicui quasi practica cognitione per comparisonem ad opus. Et de huiusmodi iudicio nunc Philosophus loquitur; quod quidem potest super aliquo ferri ... uno modo ut aliquid videatur alicui simpliciter et secundum se bonum; et hoc videtur bonum secundum rationem finis. Alio modo ut videatur ... bonum ... prout nunc. ... Ex passione contingit quod aliquid indicetur bonum prout nunc. Sicut ... concupiscenti quod fornicetur. Sed iudicium quo homo iudicat aliquid esse bonum secundum se et simpliciter, provenit ex inclinatione habitus, et de hoc nunc agitur. Et ideo dicit, cum homo aliquo modo sit causa sui habitus mali propter consuetudinem peccandi, ... consequens est, quod ipse etiam sit sibi causa phantasiae consequentis talem habitum, idest apparitionis qua sibi videtur hoc esse secundum se bonum (in l. c. lect. 13 n. 516sq.; cf. lect. 10 n. 493sq.; VI lect. 2 n. 1130; lect. 4 n. 1170; lect. 10 n. 1273sq.; VII lect. 3 n. 1346sq.; lect. 8 n. 1430sq.; X lect. 8 n. 2061sq.). — S. Thomas: „Quod in hoc particulari hic homo ultimam suam felicitatem, ille autem in illo ponat, non convenit huic aut illi inquantum est homo, cum in tali aestimatione et appetitu homines differant; sed unicuique hoc competit secundum quod est in se aliqualis. Dico autem aliqualem secundum aliquam **passionem vel habitum**; unde si transmutetur, aliud ei optimum videbitur. Et hoc maxime patet in his qui ex passione appetunt aliquid ut optimum; cessante autem passione, ut irae vel concupiscentiae, non similiter iudicant illud bonum ut prius. Habitus autem permanentiores sunt, unde firmiter perseverant in his quae ex habitu prosequuntur. Tamen quamdiu habitus mutari potest, etiam ap-

petitus et aestimatio hominis de ultimo fine mutatur. Hoc autem convenit tantum hominibus in hac vita, in qua sunt in statu mutabilitatis; anima enim post hanc vitam intransmutabilis est secundum alterationem, quia huiusmodi transmutatio non competit ei nisi per accidens secundum aliquam transmutationem factam circa corpus. Resumpto vero corpore non sequetur ipsa mutationes corporis, sed potius e converso. Nunc enim anima infunditur corpori seminato, et ideo convenienter transmutationes corporis sequitur; tunc vero corpus unietur animae praeexistenti, unde totaliter sequetur eius conditiones. Anima igitur, quemcumque finem sibi ultimum praestituisse invenitur in statu mortis, in *éto* fine perpetuo permanebit, appetens illud ut optimum, sive sit bonum sive malum' (Comp. 174). — Mutatio liberi arbitrii consistit in hoc quod aliquis illud idem et pro eodem tempore non velit, quod prius volebat, aut velit quod prius nolebat; et haec diversitas non per se pertinet ad rationem liberi arbitrii, sed accidit ei secundum conditionem naturae mutabilis. . . . Mutatur enim in nobis liberum arbitrium ex causa intrinseca, et ex causa extrinseca. Ex causa quidem intrinseca, vel propter rationem, puta cum quis aliquid prius nesciebat quod postea cognoscit, vel propter appetitum qui quandoque sic est dispositus per passionem vel habitum, ut tendat in aliquid sicut in sibi conveniens, quod cessante passione vel habitu sibi conveniens non est. Ex causa vero extrinseca, puta cum Deus immutat voluntatem hominis per gratiam de malo in bonum' (Malo 16, 5; cf. q. 2, 3 ad 9; q. 6 c. vers, fin.: Tertio vero modo; Ver. 24, 1 ad 19; a. 10; a. 11 ad 4; Virt. card. a. 2; S. th. I 83, 1 ad 5 [cit. ad 955]; I-II 9, 2; 10, 3 c. [cit. ad 955] et ad 2; 58, 5 [v. corn. Caietani in h. 1.]; II-II 24, 11 c.: Habitu vero; et text. cit. ad 975).

CAPUT VI.

DE ASSECUTIONE FINIS ULTIMI SEU DE STATU TERMINI.

Capreolus, In II Dist. 7, q. 1. Ferrariensis, In l. 4, c. 95 Contra gentes. Lepicier, Dell' anima umana separata dal corpo. A. Vonier, The Human Soul.

THESIS XV: Vita haec praesens, quam anima humana iuncta corpori vivit, est status viae, ipsa autem separatione a corpore anima constituitur in statu termini et attingit terminum, ad quem in ultimo viae tempore est ordinata.

974. St. qu. 1. Status viae est motus ad finem ultimum particularem. Cum hic motus actibus intellectus et voluntatis perficiatur, quibus ad finem ultimum tenditur, status termini est immobilitas voluntatis in adhaerendo fini ultimo materiali.

2. Terminus duplex est, secundum quod homo in duplici obiecto, in bono increato (in Deo) et in bono creato, potest sibi constituere finem ultimum particularem.

3. Vitam hanc praesentem, quam anima humana iuncta corpori vivit, esse statum viae, quod per modum corollarii iam ex th. VI deduximus, nunc accuratius probare nitimur, ostendendo praeterea hunc statum ipsa morte finiri atque animam attingere terminum illum, ad quem in ultimo viae tempore est ordinata.

4. Doctrina in thesi proposita est expressa S. Thomae doctrina (cf. text. cit.). Adversarii immobilitatem animae post mortem: confirmationem in bono et obstinationem in malo, ex causa extrinseca tantum repetunt, i. e. ex collatione vel subtractione auxilii divini. Secundum

S. Thomam vero producit haec immobilitas separatione ipsa animae a corpore tamquam status conveniens animae separatae ex natura sua. Et haec immobilitas, ipsa separatione producta, secundum S. Thomam est ratio, cur Deus conferat vel subtrahat auxilium suum.

975. *Prob. th.* Cum adhaesio voluntatis ad finem ultimum sit semper ex dispositione naturae, qua stante voluntas infallibiliter adhaeret fini ultimo (cf. th. XIV), ipsa voluntatis adhaesio est mobilis aut immobilis, secundum quod dispositio illa est mobilis aut immobilis. Atqui dispositio, qua voluntas adhaeret fini ultimo in particulari, est mobilis in hac vita, immobilis in anima separata; et dispositio reperta in anima separata ea est, vi cuius appetit ut finem ultimum id, ad quod in ultimo viae tempore erat ordinata.

Ergo voluntas mobiliter adhaeret fini ultimo in particulari in hac vita — haec vita est status viae; immobiliter in altera vita — illa vita est status termini; et ipsa separatione a corpore anima constituitur in statu termini et attingit terminum, ad quem in ultimo viae tempore erat ordinata.

Prob. mai. Manente dispositione, qua aliquid desideratur ut ultimus finis, non potest illius finis desiderium moveri. Nam finis ultimus se habet in appetitivis sicut primum principium in speculativis; cum enim finis maxime ametur, et cetera propter ipsum, non potest propter amorem alterius rei voluntas ab eo, cui ut ultimo fini adhaeret, dimoveri, nisi mutetur illa dispositio.

Prob. minoris 1. p. (Dispositio, qua voluntas adhaeret fini ultimo in particulari, est mobilis in hac vita). — Dispositio, qua voluntas adhaeret fini ultimo particulari in hac vita, est aut passio aut habitus (cf. th. XIV). Sed passio per se cito transit, et etiam habitus est mobilis, etsi difficile tantum (cf. n. 967; 971, 1). Ergo.

Prob. minoris 2. p. (Dispositio haec est immobilis in anima separata). — Dispositio in anima separata, vi cuius finem ultimum particularem appetit, non potest esse nisi inclinatio voluntatis, qua voluntas ad obiectum aliquod inclinatur tamquam ad finem. Sed haec inclinatio est immobilis. Ergo.

Mai. deducitur ex dictis in prob. III p. th. praec.: Cum dispositio, in virtute cuius appetitur finis ultimus in particulari, non sit nisi passio aut habitus, haec dispositio in anima separata non potest esse nisi habitus, aut aliquid, quod est per modum habitus, i. e. inclinatio voluntatis.

Prob. min. Haec inclinatio a) non est mobilis ab intrinseco, ab ipsa voluntate, quia constituit primum principium omnis volitionis utpote adhaesio ad finem ultimum, qui super omnia amatur. Neque est mobilis ab intellectu, quatenus intellectus aliam cognitionem acquireret, qua mutaretur voluntas; intellectus enim non potest acquirere aliam cognitionem practicam, haec enim dependet ab illa inclinatione reperta in

voluntate, mere speculativa autem cognitio nihil iuvat. b) Hnec inclinatio neque est mobilis ab extrinseco coniuncto, quod est corpus, quo caret anima separata; c) neque a principio extrinseco separato, quod esset Deus. Deus enim cum creatura conaturaliter agit; esset autem praeter naturam, si tolleretur ab anima dispositio, quae secundum praesentem statum ei tamquam immobilis convenit. — Probat haec minor etiam ex n. 971, 3.

Prob. minoris 3. p. (Dispositio reperta in anima separata ea est, vi cuius appetit ut finem ultimum id, ad quod in ultimo viae tempore erat ordinata). — Dispositio animae separatae, vi cuius finem ultimum appetit, est inclinatio voluntatis ad finem reperta in ea in primo instanti separationis. Atqui inclinatio voluntatis ad finem reperta in anima in primo instanti separationis eadem est, quae fuit in ultimo viae tempore. Haec enim habitualiter permanet, nisi actu contrario tollatur (cf. th. I). Ergo.

976. Coroll. 1. Ergo dispositio reperta in voluntate animae separatae per ordinem ad finem ultimum, ipsa separatione convertitur in habitum immobilem et quasi in naturam, quo voluntas confirmatur in bono aut obstinatur in malo.

2. Ergo corpus est instrumentum animae, ope cuius evolvitur et attingit finem. Mediante enim corpore tantum anima est mobilis quoad finem, et mediante passione peragit pugnam spiritualem, in cuius virtute attingit finem ultimum; in virtute enim dominii libertatis, quod habet super passiones, exorta prava passione, transmutando phantasma, aliam excitat passionem (ut imaginando poenam peccati, salutarem excitat passionem timoris), et consequenter avertit voluntatem ab inordinato amore boni creati convertitque ad Deum. Atque ita non tantum pravas passiones, sed etiam pravos habitus seu vitia vincere potest et acquirere bonos habitus. Licet enim vitium vehementissime inclinet ad peccatum, dummodo ne tollat, prae vehementia passionis e vitio exorta, deliberationem rationis et indifferentiam iudicii, non exstinguit liberum, etsi pugna tunc difficillima evadit et ardua victoria.

3. Ergo ipsa separatione anima iusti inamissibiliter attingit finem ultimum seu beatitudinem, anima vero peccatoris deficit irreparabiliter ab ea seu damnatur.

977. Schol. 1. Voluntas non habitu superaddito, sed ipsa natura sua, utpote inclinatio rationalis, est determinata quoad bonum rationis, in quantum est circa operationes non ad alterum (cf. n. 957); ideo voluntas etiam ipsa natura per se est determinata ad adhaerendum Deo, qui est bonum rationis. Sed haec naturalis inclinatio ad Deum in hac vita non est dispositio sufficiens, qua infallibiliter anima adhaereat Deo, propterea quod non determinatur intellectus hominis, quamdiu anima est iuncta corpori, ad hanc inclinationem iugiter considerandam ac proinde secundum eam iudicandum. Quinimmo duplici appetitu in-

feriore sollicitatur iugiter ad iudicandum ut bonum id, quod non est secundum rationem. Quodsi anima caret appetitu inferiore atque a corpore est separata, infallibiliter adhaeret Deo in virtute huius inclinationis naturalis, id quod fit in anima infantis ante usum rationis a corpore separata. Haec **naturaliter** est ordinata ad Deum; cum enim nulla deordinatione perverterit naturam, necessario inclinatur in Deum ut in finem ultimum naturalem.

2. In quo **consisteret beatitudo et damnatio naturalis**.— Beatitudo naturalis consisteret in cognitione Dei naturaliter perfectissima, qua anima separata in sua essentia tamquam in puro speculo contemplaretur Deum ut bonum suum. Damnatio naturalis in eo consisteret, quod anima separata ex detorsione et corruptione naturae suae non posset attingere intellectu suo Deum ut bonum suum et beatitudinem suam, sed iugiter in absurdo inveniretur, adhaerendo contra naturam suam, sed secundum perversionem eius, bono creato tamquam fini ultimo. — Beatitudo naturalis diversos etiam admitteret gradus, secundum diversas perfectiones habitualiter in anima remanentes ex actibus in vita mortali peractis. Anima enim ex contemplatione harum perfectionum iugiter delectaretur. Unaquaeque tamen anima in gradu suo perfecte quiesceret neque altiozem gradum desideraret, quia gradus, quem tenet, est ei adaequate conveniens secundum statum, in quo invenitur. Similiter damnatio naturalis varios gradus admitteret, secundum pravas dispositiones in anima relictas.

3. Damnatio superriaturalis. Eius habitudo ad immobilitatem animae separatae. — Damnatio supernaturalis (poena damni) formaliter in privatione visionis beatae consistit, quatenus Deus subtrahit gratiae et gloriae lumen damnatis. Sed immobilitas voluntatis post mortem, producta ipsa separatione animae a corpore, est ratio subtractionis gratiae et gloriae. Ideo tantum Deus subtrahit dona sua supematuralia, quia subiectum eorum iam capax noq est et secundum dispositionem naturalem, in qua invenitur, expostulat, ut ei haec dona subtrahantur. Conaturaliter enim agit Deus cum creatura usque in infernum. Ad rem S. Thomas: „Non autem esset poena perpetua animarum quae damnantur, si possent voluntatem mutare in melius: quia iniquum esset quod ex quo bonam voluntatem haberent, perpetuo pñunirentur (C. g. IV 93).

4. Anima damnata, sicut per statum separationis est determinata ad iugiter contemplandam seipsam (cf. n. 568), ita est etiam determinata ad contemplandam iugiter suam inclinationem, qua deorsum inclinatur ad bonum creatum tamquam ad finem ultimum. Atque ita iugiter indicare necessitatur bonum creatum esse conveniens sibi ultimo secundum detorsionem suam. Nec potest velle removeere hanc suam indispositionem, sicut homo, qui stat sub actuali passione prava, cui consensit, non potest velle eam removeere, sed, quoadusque durat, infallibiliter ei adhaeret (cf. n. 971, 1). Ideo animam non paenitet de

peccatis suis, neque ipsa desiderat Deo coniungi, vehementissime tamen dolet propter statum contranaturalem, in quo invenitur. Cum igitur, deficiente corpore, anima a) iugiter necessitetur aversionem suam a Deo considerare, b) neque alia dispositio erga finem in ea oriri possit, anima iuncta corpori a) non necessitatur inclinationem suam ad finem iugiter considerare, b) saepe oritur in ea alia inclinatio (passio opposita), ut cum peccator incidit in cogitationem mortis et timet. Ideo haec est mobilis, illa vero immobilis.

5. Attacto fine ultimo, non obstante immobilitate voluntatis circa finem ultimum, manet liberum arbitrium, quod est circa ea, quae sunt ad finem. Sed beati, quidquid volunt, volunt sub ratione finis ultimi veri; damnati omnia sub ratione finis ultimi pravi intendunt, ac proinde in omnibus peccant. Ipsa autem adhaesio ad finem ultimum, quamquam libera non est in se, est tamen libera in causa, ac proinde in damnato est perenne peccatum.

6. Supposita resurrectione corporum, corpus sequitur statum animae ac proinde huius immobilitatem non tollit.

978. *Obi.* 1. Ipsa separatione a corpore non constituitur in statu termini neque attingit terminum anima, quae omnino a termino suo deficere potest. Atqui anima omnino a termino suo deficere potest. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Anima, quae omnino deficere potest a fine suo ultimo vero seu a Deo, *nego*; anima, quae ipsa separatione a corpore non redditur immobilis in adhaerendo illi fini ultimo in particulari, ad quem in ultimo viae tempore est ordinata, *conc.* *Contradist. min.:* Potest deficere a fine suo ultimo vero, i. e. a Deo, *conc.*; ipsa separatione a corpore non redditur immobilis in adhaerendo illi fini ultimo in particulari, ad quem in ultimo viae tempore est ordinata, *nego*.

2. Atqui anima, quae deficit a fine suo ultimo vero, non ipsa separatione a corpore, sed subtractione auxilii divini redditur immobilis in adhaerendo illi fini ultimo in particulari, ad quem in ultimo viae tempore est ordinata. *Probo.* Anima, quae separatione a corpore mutat modum cognoscendi, ipsa separatione a corpore non redditur immobilis in adhaerendo illi fini ultimo in particulari, ad quem in ultimo viae tempore est ordinata. Atqui anima, quae deficit a fine suo ultimo vero, ipsa separatione a corpore mutat modum cognoscendi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae quoad finem ultimum mutat cognitionem practice, *conc.*; quae mutat speculative tantum, *nego.* *Contradist. min.*

3. Atqui anima haec etiam practice mutat cognitionem suam quoad finem ultimum. *Probo.* Etiam practice mutat cognitionem suam quoad finem ultimum anima, quae libertate praedita est. Atqui haec anima libertate praedita est. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae libertate praedita est quoad ipsum finem ultimum, *conc.*; quae libertate praedita est quoad ea tantum, quae sunt ad finem ultimum, *nego.* *Contradist. min.*

4. Atqui etiam quoad finem ultimum anima separata libertate praedita est. *Probo.* Quoad finem ultimum libertate praeditus est, qui potest libere uti cognitione et speciebus suis intelligibilibus. Atqui anima separata potest libere uti cognitione et speciebus suis intelligibilibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui potest libere uti supposita adhaesione ad finem ultimum, *nego*; ea non supposita, *conc.* *Contradist. min.*

5. Atqui anima separata mutat hanc adhaesionem. *Probo.* Anima, quam paenitet de peccatis suis et de amissa beatitudine, mutat adhaesionem, qua ex vita praeterita adhaeret fini alicui ultimo in particulari. Atqui animam separatam paenitet de peccatis suis et de amissa beatitudine. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Anima, quam paenitet paenitentia conversionis mutante adhaesionem ad finem ultimum, *conc.*; quae vehe-

mentissime dolet tantum de peccatis et de beatitudine amissa tamquam de stata sibi contranaturali, *nego*. *Contradist. min.*: Anima separata mutat adhaesionem ad finem ultimum, *nego*; vehementissime dolet, *conc.* — Quae habet S. Scriptura, Sap. 5 et alibi, de paenitentia damnatorum, ita optime explicantur nec minime requirunt dolorem, qui adhaesionem mutaret quoad finem ultimum.

6. Atqui anima necessario vult mutare adhaesionem ad finem ultimum. *Probo*. Si est absurdum animam spiritualemente damnatam propter peccatum sensualitatis tendere in bonum *sensibile* tamquam in finem ultimum, anima separata ita damnata necessario vult mutare adhaesionem ad finem ultimum. Atqui absurdum est animam spiritualemente . . . Ergo. — *Itesp. Dist. mai.*: Si absurdum est non spectata dispositione seu depravatione huius animae, *nego*; ea spectata, *conc.* *Contradist. min.* — Status ille minime est conaturalis animae spirituali, sed status damnationis et poenae necessario est statue non conaturalis. — Etiam tormentum ignis, quo, ut ex fide tenemus, torquentur spiritus damnati, est status non conaturalis.

Ad alias difficultates, quae fieri possent, solvendas praeterea notetur aversionem a Deo, per peccatum inductam, non tolli conversione inefficaci (attritione), sed requiri conversionem efficacem (contritionem; cf. th. II et n. 932). Accedente tamen sacramento ex attrito fit contritus.

Ad 975. S. Thomas: „Quod aliquis homo in statu viae non possit esse ita obstinatus in malo quin ad suam liberationem cooperari possit, ratio patet ex dictis: quia et passio solvitur et reprimitur, et habitus non totaliter animam corrumpit, et ratio non ita pertinaciter falso adhaeret quin per contrariam rationem possit abduci. Sed post statum viae anima separata non intelliget accipiendo a sensibus, nec erit in actu potentiarum appetitivarum sensibilium: et sic anima separata angelo conformatur et quantum ad modum intelligendi et quantum ad indivisibilitatem appetitus, quae erant causa obstinationis in angelo peccante; unde per eandem rationem in anima separata obstinatio erit. In resurrectione autem corpus sequetur animae conditionem; et ideo non redibit anima ad statum in quo modo est in quo a corpore necesse habet accipere, quamvis corporeis instrumentis utatur; et ita tunc eadem obstinationis ratio manebit (Ver. 24, 11). — .Animae, ■statim cum a corpore fuerint separatae, immobiles secundum voluntatem redduntur: ut scii, ulterius voluntas' hominis mutari non possit, neque de bono in malum, neque de malo in bonum (C. g. IV 92). — .Quod autem ex fine in omnibus animabus separatis sequatur immobilitas voluntatis, sic manifestum esse potest. Finis enim . . . se habet in appetitivis sicut prima principia demonstrationis in speculativis. Huiusmodi autem principia naturaliter cognoscuntur; et error qui circa huiusmodi principia accideret, ex corruptione naturae proveniret. Unde non posset homo mutari de vera acceptione principiorum in falsam, aut e converso, nisi permutationem naturae: non enim qui errat circa principia, revocari potest per aliqua certiora, sicut revocatur homo ab errore qui est circa conclusiones. Et similiter nec posset aliquis a vera acceptione principiorum per aliqua magis apparentia seduci. Sic igitur et se habet circa finem. Quia unusquisque naturaliter habet desiderium ultimi finis. Et hoc quidem sequitur in universali naturam rationalem, ut beatitudinem appetat: sed quod hoc vel illud sub ratione beatitudinis et ultimi finis desideret, ex aliqua speciali dispositione naturae contingit, unde Philosophus dicit [Eth. III 7, 1114 a32] quod qualis unusquisque est, talis et finis videtur ei. Si igitur dispositio illa per quam aliquid desideratur ab aliquo ut ultimus finis, ab eo removeri non possit, non poterit immutari voluntas eius quantum ad desiderium finis illius. Huiusmodi autem dispositiones removeri possunt a nobis quamdiu est anima corpori coniuncta. Quod enim aliquid appetatur a nobis ut ultimus finis, contingit quandoque ex eo quod sic disponimur aliqua passione, quae cito transit: unde et desiderium finis de facili removetur, ut in continentibus apparet. Quandoque autem disponimur ad desiderium alicuius finis boni vel mali per aliquem habitum: et ista dispositio non de facili tollitur, unde et tale desiderium finis fortius manet, ut in temperatis apparet; et tamen dispositio

Gredt, Elem. philo. II. Ed. 7.

habitus in hac vita auferri potest. Sic igitur manifestum est quod, dispositione manente qua aliquid desideratur ut ultimus finis, non potest illius finis desiderium moveri: quia ultimus finis maxime desideratur; unde non potest aliquis a desiderio ultimi finis revocari per aliquid desiderabile magis. Anima autem est in statu mutabili quamdiu corpori unitur: non autem postquam fuerit a corpore separata. Dispositio enim animae movetur per accidens secundum aliquem motum corporis: cum enim corpus deserviat animae ad proprias operationes, ad hoc ei naturaliter datum est ut in ipso existens perficiatur, quasi ad perfectionem mota. Quando igitur erit a corpore separata, non erit in statu ut moveatur ad finem, sed ut in fine adepto quiescat. Immobilis igitur erit voluntas eius quantum ad desiderium ultimi finis. Ex ultimo autem fine dependet tota bonitas vel malitia voluntatis: quia bona quaecumque aliquis vult in ordine ad bonum finem, bene vult: male autem quaecumque in ordine ad malum finem, male vult. Non est igitur voluntas animae separatae mutabilis de bono in malum; licet sit mutabilis de uno volito in aliud, servato tamen ordine ad eundem ultimum finem. Ex quo apparet quod talis immobilitas voluntatis libero arbitrio non repugnat, cuius actus est eligere: electio enim est eorum quae sunt ad finem, non autem ultimi finis. Sicut igitur non repugnat nunc libero arbitrio quod immobili voluntate desideramus beatitudinem et miseriam fugimus in communi, ita non erit contrarium libero arbitrio quod voluntas immobiliter fertur in aliquid determinatum sicut in ultimum finem: quia sicut nunc immobiliter nobis inhaeret natura communis, per quam beatitudinem appetimus in communi; ita tunc immobiliter manebit illa specialis dispositio per quam hoc vel illud desideratur ut ultimus finis. Substantiae autem separatae, scii, angeli, propinquiore sunt, secundum naturam in qua creantur, ultimae perfectioni quam animae: quia non indigent acquirere scientiam ex sensibus, neque pervenire ratiocinando de principiis ad conclusiones, sicut animae; sed per species inditas statim possunt in contemplationem veritatis pervenire. Et ideo statim quod debito fini, vel indebito adhaeserunt, immobiliter in eo permanserunt. Non est tamen aestimandum quod animae, postquam resument corpora in resurrectione, immobilitatem voluntatis amittant, sed in ea perseverant: **quia...** corpora in resurrectione disponentur secundum exigentiam animae, non autem animae immutabuntur per corpora' (C. g. IV 95; cf. II Dist. 7, 1 a. 2 et text, cit. ad 970).

PARS II.

ETHICA SPECIALIS SEU IUS NATURAE.

Meyer, Instit. iuris naturalis: Ius naturae speciale. Audisio, Iuris naturae et gentium privati et publici fundamenta. Zallinger, Instit iuris nat. et ecclesiast. publi. Tarquini, Iuris ecclesiastici publi, institut. Tanquerey, Synopsis theologiae mor. t. III: De virtute iustitiae. Vermeersch, Quaestiones de iustitia. H. Pesch, Lehrb. der Nationalökonomie. Schindler, Die soziale Frage. I. Donat. Ethica generalis, sect. V: De iure. Id., Ethica specialis.

CAPUT I.

DE IURE IN GENERE.

§ 1. De essentia iuris.

THESIS XVI: Ius essentialiter consistit in relatione dominii libertatis super aliquod obiectum. Natura intellectualis est subiectum proprium huius relationis; eius vero fundamentum ultimum est lex aeterna.

979. St. qn. 1. Ius sumitur 1. **objective** pro obiecto iustitiae, seu pro eo, quod est alteri debitum (cf. n. 961). Sed alteri debitum est, quod est ad ipsum ordinatum tamquam suum. Ideo ius objective sumptum est id, quod est ad aliquem ordinatum tamquam suum. Cum autem multiplex possit esse relatio, qua aliquid ad aliud refertur tamquam suum — ita accidens refertur ad substantiam tamquam suum, nidus ad avem tamquam suus, etc. —, iuris nomine significant id, quod est ad aliquem relatum tamquam perfectissime suum, quatenus refertur in ipsum ut dominio libertatis possidendum. Ius sumitur 2. **subiective** pro relatione, qua refertur aliqua natura ad aliquid tamquam ad suum. Hoc enim ipso, quod aliquid refertur ad me tamquam meum, ego ad illud referor tamquam dominus seu possessor eius.

2. Naturae intellectualis nomine non intelligimus naturam actuali intellectualitate praeditam, sed quaecumque naturam intellectu praeditam, abstrahendo ab eo, utrum intellectus actualem usum habeat necne. Et contendimus naturam intellectualem esse subiectum **proprium** iuris, seu ius esse proprium eius, sumendo proprium stricte pro eo, quod soli et semper et omni convenit. Quare secunda thesis nostrae pars contendit et omnem naturam intellectualem semper

et necessario subiectum iuris esse, etiam cum caret actuali usu intellectus, ut contingit in infantibus, amentibus, dormientibus, et solam naturam intellectualem esse subiectum iuris ac proinde bruta ceterasque naturas irracionales a iuribus prorsus excludi. Tertia pars de ultimo tantum et universali fundamento omnis iuris est, non de fundamentis proximis diversorum iurium. Haec sunt derivationes ex lege aeterna: lex naturalis et lex positiva, et varii actus, quibus secundum has leges ius aliquod acquiritur, ut sunt: occupatio rei nullius, donatio, emptio, de quibus thesi XX dicendum erit. Lex igitur est ius **fundamentaliter** sumptum, et ius, secundum legem, a qua proxime derivatur, dividitur in **ius naturae** et **ius positivum**. — Haec pars negatur a Kantio, qui ordinem iuridicum ab ordine morali penitus divellit, quatenus docet, excepto iure naturali hominis in libertatem, nullum esse ius nisi positivum (civile) et ideo fundamentum iuris supremum esse legem positivam (civilem) neque ius quidquam commune habere cum moralitate. Non tantum multi philosophi moderni, sed etiam plures iurisperiti, ut Jhering (1818—1892) et Jellinek (1851 ad 1911), Kantii doctrinam admittunt. Iurisperiti „scholae historicae“, ut de Savigny (1779—1861) et Stahl (1802—1861), ad Kantii doctrinam deveniunt. Tamquam fontem iuris considerant quidem consuetudines et mores populorum, quae tamen non constituuntur iura nisi lege civili.

980. Prob. th. I p. (Ius essentialiter consistit in relatione dominii libertatis super aliquod obiectum) ex eo, quod ius obiective sumptum est denominatio extrinseca alicuius obiecti: Obiectum designatur tamquam ius alicuius, quia hic habet ius seu libertatis dominium super hoc obiectum. Ergo ius primo et essentialiter est in eo, qui habet ius super obiectum, et consistit in relatione dominii libertatis super obiectum.

Prob. II p. (Natura intellectualis est subiectum proprium iuris). — Subiectum proprium iuris est natura, cui proprium est quaedam ad eam ordinata esse tamquam sua, i. e. tamquam libertatis dominio possidenda. Atqui proprium naturae intellectualis est quaedam ad eam ordinata esse tamquam sua. Ergo.

Mai. patet ex st. qu.; *min.* ex eo probatur, quod proprium est naturae intellectualis esse libertate praeditam et esse immediate ordinatam in Deum, cetera vero, quae infra eam sunt, in ipsam; ex quo derivatur haec esse ordinata ad creaturam intellectualem tamquam ab ea dominio libertatis possidenda, et creaturam intellectualem ad seipsam ordinatam esse, ut seipsam libertatis dominio possideat sub dominio divino, ut accuratius ostendetur th. XVHI.

Prob. III p. (Lex aeterna est fundamentum ultimum iuris). — Hoc est fundamentum ultimum iuris, quod est fundamentum ultimum relationis, qua natura intellectualis refertur ad aliquid tamquam ad suum. Atqui

fundamentum ultimum relationis, qua natura intellectualis refertur ad aliquid tamquam ad suum, est lex aeterna. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* ex eo, quod relatio, qua natura intellectualis refertur ad aliquid tamquam ad suum, est ordinatio naturae intellectualis ad bonum, quae fundatur in ordinatione universali et suprema ad bonum : in lege aeterna.

981. Coroll. 1. Ergo, quod est debitum ex iustitia, est debitum ex lege morali, ac proinde ius seu tractatio de iure pertinet ad Ethicam tamquam pars eius (contra Kant). — Ius est ad alterum seu per se primo in bonum alterius, non ipsius operantis; ideo ius respicit habitudinem hominum inter se. Cum igitur Ethica generalis generaliter respiciat actum humanum ut ordinatum in finem, qui est beatitudo seu bonum operantis, Ethica specialis seu ius naturae eundem actum humanum specialiter respicit, prout est ordinatus in finem **mediante ordinatione ad alios homines**, sive singillatim sumptos — ius individuate, sive prout constituunt societates — ius sociale.

2. Ergo ius subiective sumptum recte definitur: potestas **moralis** in rem suam, vel explicatius: potestas moralis naturae intellectuali competens ad aliquid iuste habendum vel agendum. — Ius est potestas **moralis**, quia fundatur in lege morali.

3. Ergo datur verum ius naturae. Ordinatio enim divina, quae est lex aeterna, unde derivatur omne ius, fit mediante lege naturali et mediante lege positiva, tum divina tum humana seu civili. Sed lex civilis et ius civile ex lege aeterna derivantur mediante lege naturali, et ius civile ex lege naturali vim suam obligatoriam trahit, ut patet ex th. X XI XII.

4. Ergo supremum ius est divinum. Lege enim aeterna omnia in bonum divinum ordinata sunt, et Deus absoluta libertate et dominio omnia possidet. Quare quaecumque alia iura subordinantur iuri divino; cetera enim non exercent dominium nisi dependenter a dominio divino, et inquantum hoc iis datum est a Deo.

5. Ergo etiam natura intellectualis, quae actuali intellectualitate caret, iuribus praedita est, cum ius sit **relatio exorta in natura intellectuali ex hoc ipso, quod aliquid est ordinatum in ipsam tamquam suum**. Continet igitur in se ordinem ad quaedam bona tamquam sua. Et licet non possit perfecte uti iure suo, seu possidere ad bonum suum actuali libertatis dominio ea, quae sunt ordinata ad ipsam, imperfecte tamen utitur iure suo, quatenus ius cognitum ab altero hunc arcet, ne illud laedat.

982. Schol. 1. Ius est conceptus analogus, qui secundum analogiam attributionis dicitur de relatione dominii libertatis super aliquod obiectum et de obiecto huius relationis et de eius fundamento: de lege. Primarie et proprie ius significat relationem dominii libertatis; ab ea obiectum iuris et fundamentum eius extrinsecus denominantur. Rela-

tioni, quae inest in subiecto iuris, respondet relatio in obiecto: Sicut subiectum iuris refertur in obiectum tamquam in suum, ita hoc obiectum refertur etiam in subiectum iuris. Hae relationes sunt relationes non reales, sed rationis. Nam qui ius acquirit super aliquod obiectum, exinde non mutatur, neque obiectum mutatur. Sunt tamen relationes realiter fundatae in lege et in actibus, quibus secundum legem ius aliquod acquiritur.

2. Iuri in uno respondet officium seu obligatio ex iustitia in aliis. Hoc enim ipso, quod aliqua res est mea seu subest dominio libertatis meae, ceteri ab ea ita excluduntur, ut obligentur etiam ex iustitia mihi ius meum tribuere meque in possessione mea non impedire.

983. *obi. Contra I et II p.* 1. Non consistit essentialiter in relatione, qua natura intellectualis refertur ad aliquid tamquam ad suum, quod convenit etiam iis, qui intellectualitate et libertate non sunt praediti. Atqui ius convenit etiam iis, qui intellectualitate et libertate non sunt praediti: infantibus, amentibus, dormientibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod convenit etiam iis, qui non habent actualem usum rationis et libertatis, qui tamen facultate liberi arbitrii sunt praediti, *nego*; quod convenit etiam iis, qui neque habent potentiam liberi arbitrii, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui ius, si ita sumitur, non conveniret iis, qui non habent actualem usum libertatis. *Probo.* Habere aliquid tamquam suum dominio libertatis, non convenit iis, qui non habent actualem usum libertatis. Atqui ius, sicut sumitur in thesi, consistit in eo, quod est: habere aliquid tamquam suum dominio libertatis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Dominio libertatis perfecto, quod consistit in actuali usu libertatis, *conc.*; dominio libertatis imperfecto, quod consistit in potentia liberi arbitrii et in ipsa natura intellectuali, quae, quatenus cognita, impedit, quominus iura laedantur, *nego. Contradist. min.:* JDominio libertatis, sive perfecto sive imperfecto, *conc.*; perfecto tantum, *nego.*

Contra III p. 1. Fundamentum ultimum iuris non est lex, quae est omnino indeterminata. Atqui lex aeterna est omnino indeterminata. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quae est indeterminata quoad se, *conc.*; quae determinate non cognoscitur a creaturis intellectualibus, *subdist.:* Quae non cognoscitur quoad omnia, quae continet, *nego*; quae mediante lege naturali (cf. n. 949, 4; 950, 1) et etiam mediante lege positiva, tum divina tum humana, non cognoscitur, inquantum sufficit ad plene iura et officia hominum cognoscenda, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui lex positiva humana seu lex civilis est fundamentum ultimum omnis iuris. *Probo* (ex mente Kantii et multorum recentium iurisperitorum, cf. n. 984, 1). Fundamentum ultimum omnis iuris est, quo primo habetur coactivitas. Atqui id, quo primo habetur coactivitas, est lex civilis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quo primo habetur coactivitas moralis et quod etiam ultimum fundamentum est omnis coactivitatis physicae, *conc.*; quo primo habetur coactivitas physica ex lege civili, *nego. Contradist. min.*

Ad 979sqq. **Aristoteles:** »Hoc est proprium [hominibus] in comparatione ad alia animalia, quod habeant cognitionem boni et mali, ita [et iusti] et iniusti. . . . Sed communicatio in istis facit domum et civitatem⁴ (Τούτο γάρ πρό τὰλλα Ζῶα τοῖ ἀνθρώποι Ἰδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου . . . αἰσθῆσιν ἔχειν. ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν: Pol. I 2, 1253 a 15. S. Thom, lect. 1; cf. text. Arist. ad 938 961). — S. Thomas: Plus eat obiectum iustitiae S. th. II-II 57, 1; cf. supra n. 961; II-II 58, 11 [suum]; I 21, 1 ad 3; C. g. II 28: Item, Cum). — S. Thomas non utitur voce iuris ad significandum ius subiective sumptum. — ,Lex non est ipsum ius, proprie loquendo, sed aliqualis ratio iuris (S. th. II-II 57, 1 ad 2). — ,Ius positivum dividitur contra ius naturale (S. th. I-II

95, 2 arg. 2; cf. II-II 57, 2; 60, 5; III Diet. 37 a. 3; et text, ad 938;. Jus sive iustum naturale eat quod ex sui natura est adaequatum vel commensuratum alteri. Hoc autem potest contingere dupliciter. Uno modo secundum absolutam sui considerationem; sicut masculus ex sui ratione habet coinmensurationem ad feminam ut ex ea generet, et parens ad filium ut eum nutriet. Alio modo aliquid est naturaliter alteri comensuratum non secundum absolutam sui rationem, sed secundum aliquid quod ex ipso consequitur: puta proprietas possessionum. Si enim consideretur iste ager absolute, non habet unde magis ait huius quam illius, sed si consideretur quantum ad opportunitatem colendi et ad pacificum usum agri, secundum hoc habet quandam commensurationem ad hoc quod sit unius et non alterius, ut patet per Philosophum, in II Polit, [c. 5; S. Thom. lect. 4 et 5], Absolute autem apprehendere aliquid non solum convenit homini, sed etiam aliis animalibus. Et ideo ius quod dicitur naturale secundum primum modum, commune est nobis et aliis animalibus. „A iure autem naturali sic dicto .recedit ius gentium ut Iurisconsulte dicit [Dig. I 1 : De instit. et iure 1]: „quia illud omnibus animalibus, hoc solum hominibus inter se commune est Considerare autem aliquid comparando ad id quod ex ipso sequitur, est proprium rationis. Et ideo hoc quidem est naturale homini secundum rationem naturalem, quae hoc dicitat (S. th. II-II 57, 3). — .Omnis alia creatura naturaliter servituti subiecta est: sola intellectualis natura libera est. . . . Finem ultimum universi [scii.] Deum . . . sola intellectualis natura consequitur in seipso.... Ex divina [igitur] providentia naturali ordine in usum hominis ordinantur [animalia bruta]. Unde absque iniuria eis utitur homo, vel occidendo, vel quolibet alio modo (C. g. III 112; cf. text, ad 989). — .Ius naturale . . . continetur primo quidem in lege aeterna, secundario vero in naturali iudicatorio rationis humanae (S. th. I-II 71, 6 ad 4).

§ 2. De proprietate iuris, quae est coactivitas.

THESIS XVII: Coactivitas non est de essentia iuris, sed iuris tantum proprietas; coactionem autem ipsam exercere in societate civili per se penes auctoritatem publicam est, qua deficiente etiam privatae personae debitis sub conditionibus licet quaedam iura cruenta defendere.

984. St. qn. 1. Coactivitatem duplicem possumus distinguere: a) impropriam, **moralem**, quae est ipsa obligatio ex iustitia. qua unusquisque moraliter cogitur, ut cuique ius suum tribuat: hanc ad essentiam iuris pertinere patet ex eo, quod ius est id, quod est debitum ex lege morali; b) propriam, **physicam**, quae est potestas moralis adhibendi coactionem seu violentiam ad ius suum habendum; hanc igitur tantum thesis nostra spectat, quae docet contra Kantium et multos iurisperitos recentes coactivitatem de iuris essentia non esse. Kant, cum divellat ordinem iuridicum ab ordine morali, coactivitatem moralem iuris negat, loco cuius ponit auctoritatis civilis seu legis civilis coactivitatem physicam, quam proinde ad essentiam iuris pertinere censet. Similiter iurisperiti recentes, qui ius naturae negant, etiam iuris civilis coactivitatem moralem, quae ex iure naturae derivatur, negant. Exinde etiam hi coactivitatem physicam legis civilis ad essentiam iuris trahunt.

2. Coactivitas dicitur iuris proprietas non tamquam proprium strictissime, quia non sequitur omne ius. Coactivitas sequitur quidem iura iustitiae commutativae et legalis, non vero iura iustitiae distributivae civium erga societatem (cf. n. 961, b); non enim licet civibus violentiam

adhibere contra auctoritatem civilem ad habendam iustam bonorum et onerum distributionem, quia exinde sequeretur maxima reipublicae perturbatio.

3. Cum coactivitas sit proprietas iuris, in eo inest, in quo inest ius. Absolute igitur loquendo, coactionem exercere ei competeret, cui competit ius. Hoc tamen non obstante, dicimus in societate civili exercitium coactivitatis spectare ad auctoritatem publicam neque a privatis coactionem exerceri posse nisi deficiente auctoritate publica; id quod obtinet in statu aliquo primitivo, cum societas civilis nondum est constituta, aut cum recursus ad auctoritatem publicam non patet. Et tunc dicimus etiam privatae personae licere coactionem exercere, et quidem licere quaedam iura etiam cruenta defendere, i. e. coactionem tantam exercere, ut procedatur usque ad vulnerandum, immo usque ad occidendum aggressorem iniustum **debitis sub conditionibus** seu, ut dicitur, „sub moderamine inculpatae tutelae". Requiritur enim: a) ut intendatur unice iuris defensio, ad hoc enim unice ordinatur coactivitas; illicitum proinde esset contra adversarium agere ex odio; b) ut ius nullo alio modo defendi possit, secus ageretur contra ius aggressoris, qui ius suum in vitam et integritatem corporis sui non amittit nisi data hac circumstantia (cf. schol. 2); c) ut vis inferatur in ipso actu aggressionis; vis enim infertur unice ad ius defendendum, sed non potest defendi ius aggressore non existente; d) ut ius seu bonum cruenta defendendum sit magni momenti, ut sunt vita, corporis membra, libertas, pudicitia, bona materialia magni valoris; nam requiritur proportio inter id, quod defenditur, et modum cruentae defensionis.

985. Prob. th. I p. (Coactivitas non est de essentia iuris). — Non est de essentia iuris, quod iam supponit ius. Atqui coactivitas supponit ius; est enim coactivitas ad ius defendendum. Ergo.

Prob. II p. (Coactivitas est proprietas iuris). — Quod secundum legem naturalem sequitur ius, est proprietas iuris. Atqui secundum, legem naturalem coactivitas sequitur ius. Ergo.

Mai. per se patet. — *Prob. min.* Quod postulat bonum commune ad defensionem iuris, secundum legem naturalem sequitur ius. Atqui bonum commune expostulat coactivitatem ad defensionem iuris. Ergo.

Mai. patet, quia lex naturalis est, quod expostulat bonum commune. — *Ad min.* Sicut bonum commune expostulat, ut ordinentur quaedam in bonum singulorum, ita vult etiam hanc ordinationem illusoriam non reddi pravitate eorum, qui singulis ius suum tribuere nolunt.

Prob. III p. (Coactionem exercere in societate civili penes auctoritatem publicam est). — Coactionem exercere per se primo penes auctoritatem publicam est, si hoc expostulat bonum commune. Atqui bonum commune hoc expostulat propter perturbationes ordinis publici, quae

orirentur, si cuique liceret ius suum sibimetipsi violenter extorquere. Ergo.

IV p. patet ex praecedentibus. Cum ius sit coactivum, si recursus ad publicam auctoritatem non patet, etiam privatae personae licet, debitis sub conditionibus iura, magni momenti cruenta defendere, ne iura singulorum irrita reddantur pravitate sceleratorum, neve impunitate eorum securitas publica periclitetur.

986. Schol. 1. Coactivitas iuris duo complectitur: a) potestatem moralem ad violentiam adhibendam, ne ius laedatur, seu ad iuris laesionem impediendam; b) potestatem moralem ad violentiam adhibendam pro reparatione iuris laesi. Haec autem reparatio iterum duo complectitur: a) reparationem damni illati per restitutionem boni ablati aut aequivalentis eius; β) reparationem recti ordinis laesi per poenam, quae delinquenti infligitur. Finis poenae duplex est: primarius, **vindictivus**, ut rectus ordo restituatur; secundarius, **medicinalis**, ut, qui deliquit, emendetur et ceteri a delinquendo deterreantur.

2. Qui cruenta se defendit usque ad occisionem iniusti aggressoris, non agit neque contra ius divinum, neque contra ius ipsius aggressoris. Iniustus enim aggressor ipso actu aggressionis amisit ius in vitam suam secundum legem aeternam seu ordinationem ad bonum commune.

3. Non licet cruenta defendere honorem, quia vulneratio et occisio sunt media inepta ad impediendum, ne honor laedatur. Honor enim laeditur iniuria, sed iniuria impediri nequit eo, quod vulneratur et occiditur, qui iniuriam infert.

4. **Duellum** est certamen singulare privata de causa ex condicto susceptum cum armis ad occidendum vel vulnerandum idoneis. Duellum est illicitum, quia inducit periculum occisionis et mutilationis deficiente moderamine inculpatae tutelae seu deficientibus conditionibus, sub quibus licet contra aggressorem cruenta se defendere. Praeterea duellum est medium ad finem, ob quem solet provocari — ad laesum honorem reparandum —, prorsus ineptum.

987. Obi. Contra Ip. De essentia iuris est id, quo subiectum iuris habet aliquid tamquam suum. Atqui id, quo subiectum iuris habet aliquid tamquam suum, est coactivitas. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Id, quo primo habet aliquid tamquam suum, *conc.*; id, quo hoc defenditur, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. 1 Non est proprium iuris, quod non competit omni iuri. Atqui coactivitas physica non competit omni iuri. Ergo. — *Resp. Dist. niai.*: Non est proprium stricte, *conc.*; non est proprium minus stricte, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui coactivitas nullo modo est proprium iuris. *Probo.* Nullo modo est proprium iuris, quod non competit ei, qui competit ius. Atqui coactivitas non competit ei, cui competit ius, sed competit auctoritati publicae. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Ipsa coactivitas non competit, *nego*; exercitium coactivitatis saepe non competit ei, cui competit ius, *conc. Dist. consq.*

Contra III p. 1. Non est per se penes auctoritatem publicam, quod est penes privatas personas. Atqui coactionem exercere etiam in societate civili est penes

privatas personas, quarum iura periclitantur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod in civitate est penes privatas personas per accidens, si recursus ad auctoritatem publicam non patet, *nego*; quod est penes privatas personas per se, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui coactionem exercet per se privata persona. *Probo.* Coactionem exercet per se, cuius ius periclitatur. Atqui privata persona est, cuius ius periclitatur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si hoc in societate civili constituta non est contra bonum commune, *conc.*; si est contra bonum commune, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

Contra IV p. Non est licitum, quod est contra ius proximi. Atqui cruenta defensio est contra ius proximi, i. e. aggressoris. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si proximus suo modo agendi non amittit ius suum, *conc.*; si amittit, *nego. Contradist. min.* (cf. schol. 2).

Ad 985. S. Thomae: „Nihil prohibet unius actus esse duos effectus, quorum alter solum sit in intentione, alius vero sit praeter intentionem. Morales autem actus recipiunt speciem secundum id quod intenditur, non autem ab eo quod est praeter intentionem, cum sit per accidens, ut ex supradictis (q. 43, 3 et I-II 72, 1] patet. Ex actu igitur alicuius seipsum defendentis duplex effectus sequi potest: unus quidem conservatio propriae vitae; alius autem occisio invadentis. Actus igitur huiusmodi ex hoc quod intenditur conservatio propriae vitae, non habet rationem illiciti: cum hoc sit cuilibet naturale quod se conservet in esse quantum potest. Potest tamen aliquis actus ex bona intentione proveniens illicitus reddi si non sit proportionatus fini. Et ideo si aliquis ad defendendum propriam vitam utatur maiori violentia quam oporteat, erit illicitum. Si vero moderate violentiam repellat, erit licita defensio: nam secundum iura, vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae. Nec est necessarium ad salutem ut homo actum moderatae tutelae praetermittat ad evitandum occisionem alterius: quia plus tenetur homo vitae suae providere quam vitae alienae. Sed quia occidere hominem non licet nisi publica auctoritate propter bonum commune, ut ex supradictis [a. 3 h. q.] patet, illicitum est quod homo intendat occidere hominem ut seipsum defendat, nisi ei qui habet publicam auctoritatem, qui, intendens hominem occidere ad sui defensionem, refert hoc ad publicum bonum: ut patet in milite pugnante contra hostes, et in ministro indicis pugnante contra latrones. Quamvis et isti etiam peccent si privata libidine moveantur' (S. th. II-II 64, 7; cf. a. 3; q. 66, 8; I-II 90, 3 ad 2; 92, 2 ad 3; In Eth. X lect. 14 n. 2153).

Ad 986. S. Thomas: „Virtutes perficiunt nos ad prosequendum debito modo inclinationes naturales, quae pertinent ad ius naturale. Et ideo ad quamlibet inclinationem naturalem determinatam ordinatur aliqua specialis virtus. Est autem quaedam specialis inclinatio naturae ad removendum nocumenta: unde et animalibus datur vis irascibilis separatim a vi concupiscibili. Repellit autem homo nocumenta per hoc quod se defendit contra iniurias, ne ei inferantur, vel iam illatas iniurias ulciscitur, non intentione nocendi, sed intentione removendi nocumenta. Hoc autem pertinet ad vindicationem. . . . Unde vindicatio est specialis virtus (S. th. II-II 108, 2; cf. a. 3 et 4; I-II 87, 3 ad 2).

CAPUT II.

DE IURE INDIVIDUALI.

§ 1. De iure individuali in genere.

THESIS XVIII: In res sibi inferiores seu in bona materialia homo habet ius proprietatis perfectae, in seipsum vero aliosque homines non potest habere ius proprietatis perfectae seu dominium perfectum, sed inium utile tantum.

988. St. qu. 1. Aliquid est ordinatum ad naturam intellectualem aut ita, ut **possit** illud habere, acquirere, possidere — ius ad rem (scii, habendam), aut ita, ut illud **actualiter** possideat — ius in re (scii, habita). Ius in re est proprietas subiective sumpta et est idem quod dominium. Obiectum iuris in re est proprietas obiective sumpta. Proprietas igitur est res, ea affecta relatione ad naturam intellectualem, vi cuius ab ista actualiter possidetur. Proprietas est **perfecta** et **imperfecta**. Proprietas perfecta (dominium perfectum) est potestas moralis in usum rei et in ipsam eius substantiam. Qui habet dominium perfectum, non tantum pollet iure utendi re, sed potest eam etiam destruere, transmutare, alienare. Proprietas imperfecta (dominium imperfectum) est potestas moralis disponendi aut de sola re, ita ut usus rei relinquatur alteri, saltem ad tempus — dominium directum, aut de solo usu — dominium utile.

2. Thesis per se primo spectat ius ad rem, scii, ad proprietatem acquirendam (sive perfectam, sive imperfectam), mediate spectat etiam ius in re, in proprietate acquisita. Ius ad proprietatem acquirendam primarie versatur circa liberum exercitium activitatis humanae in rebus occupandis et acquirendis.

989. Proh. th. I p. (In res sibi inferiores seu in bona materialia homo habet ius proprietatis perfectae). — Quod ordinatur per legem aeternam ad hominem tamquam ad finem ita, ut in bonum hominis amittat etiam ipsum esse suum, in hoc homo habet ius proprietatis perfectae. Atqui res inferiores per legem aeternam ad hominem tamquam ad finem ordinantur ita, ut in bonum hominis amittant etiam ipsum esse. Ergo.

Mai. patet ex th. XVI: Ius quodcumque est secundum legem aeternam, et ex st. qu. thesis nostrae: Proprietas perfecta est potestas in usum rei et in ipsam rei substantiam.

Prob. min. quoad 1. p. (Res inferiores per legem aeternam ad hominem tamquam ad finem ordinantur). — Quod non attingit ipsum Deum immediate tamquam finem, ad Deum ordinatur mediate, mediante eo, quod indiget eius in bonum suum, et quod immediate Deum attingit. Atqui res inferiores seu bona materialia non attingunt Deum immediate tamquam finem, homo vero immediate Deum attingit et rerum materialium indiget in bonum suum. Ergo.

Ad mai. Cum omnia ordinentur ad Deum tamquam ad finem ultimum, quod ad ipsum non ordinatur immediate, necesse est mediate ad eum ordinetur, et quidem: a) mediante eo, quod immediate attingit Deum, ut per se patet, et b) mediante eo, quod indiget eius ad bonum suum, quia lex aeterna est ordinatio ad bonum.

Prob. min. Quod participat bonum divinum formaliter, ad Deum ordinatur immediate; quod vero participat bonum divinum materialiter tantum, ad Deum ordinatur mediate, mediante eo, quod participat

bonum divinum formaliter et indiget eius, quod bonum divinum materialiter tantum participat. Atqui homo participat bonum divinum formaliter, res vero materiales materialiter tantum participant bonum divinum, et homo rerum materialium indiget. Ergo.

Ad niai. Quod participat bonum divinum formaliter, in Deum ordinari immediate, quod vero participat materialiter, mediate ordinari patet ex indole participationis formalis et materialis boni divini (cf. n. 822, 3; 935); hoc autem ordinari in Deum mediante eo, quod participationis materialis indiget in bonum suum, patet ex natura legis aeternae seu ordinationis divinae, quae est ad bonum.

Ad min. Hominem participare bonum divinum formaliter, res vero materiales materialiter, patet ex dictis l. c.; hominem indigere rebus materialibus, patet ex natura hominis, qui est compositus ex anima et corpore¹.

Prob. min. quoad 2. p. (... ita ut in bonum hominis amittant etiam ipsum esse suum). — Quod ordinatur lege aeterna in aliud tamquam in finem, in illud ordinatur, prout est bonum et conveniens ei. Atqui bonum et conveniens est homini, ut res inferiores amittant etiam ipsum esse in bonum hominis. Ergo.

Mai. est per se nota; ordinari enim in aliquem tamquam in finem est ordinari in bonum eius. *Min.* probatur ex modo, quo homo rebus inferioribus indiget ad esse et bene esse suum pro nutrimento, vestimento etc., ita ut eas in bonum suum destruere et transmutare debeat.

Prob. II p. (Homo in seipsum et in alios homines non potest habere ius proprietatis perfectae). — Quod immediate in Deum tamquam in finem ordinatur, in hoc homo non potest habere ius proprietatis perfectae. Atqui homo immediate in Deum ordinatur. Ergo.

Min. patet ex dictis in I p., *mai.* ex eo, quod fundamentum iuris omnis est ordinatio legis aeternae, qua aliquid ordinatur in aliquem tamquam in finem seu in bonum eius.

Prob. III p. (Homo in seipsum et in alios homines habet ius proprietatis imperfectae seu dominium utile). — Homo, qui libertate arbitrii est praeditus, habet dominium utile in seipsum. Atqui homo libertate arbitrii est praeditus. Ergo.

Min. patet ex Phil. nat. th. LVIII, *mai.* ex indole libertatis arbitrii, qua id, quod libertate est praeditum, dominium habet super se et actiones suas.

Hominem etiam in alios homines posse habere dominium utile probatur ex sociali hominis natura, qua homines ad invicem ordinantur,

¹ Homine non existente res infra hominem positae carerent debito fine. Angeli neque conceptus suos hauriunt ex sensibilibus, sed ideas accipiunt infusione divina. Contra, natura corporea homini deservit etiam ad ideas acquirendas et ad mentaliter se evolvendum.

ut alter adiuvet alterum (cf. th. XXI). Cum igitur homo habeat libertatis dominium super operam suam, potest eam per contractum etiam ordinare ad alterum, in bonum alterius et sui ipsius (pro mercede) (cf. n. 1006), quo ipso alter super alterum acquirit dominium utile.

990. Coroll. 1. Ergo non licet homini seipsum occidere (contra Stoicos, Senecam [3—65], Hume, Schopenhauer, Paulsen, Nietzsche, Haeckel). Hoc enim esset a) contra ius divinum, quatenus homo est ordinatus ad bonum divinum; b) contra ius societatis, quatenus est ordinatus ad bonum societatis; c) contra ordinationem, qua ordinatur ad bonum proprium. Neque licet iudici auctoritate publica imperare delinquenti, ut se interimat in poenam delicti, neque licitum est huic imperio oboedire; nam etsi societas civilis ius habet infligendi poenam mortis pro quibusdam criminibus atrocioribus (hoc enim requiritur ad bonum commune efficaciter procurandum), nequit tamen praecipere actum, qui est contra inclinationem naturae. Suicidium igitur licitum esse non potest nisi auctoritate divina. Deo enim praecipiente seu ordinante, ipsum suicidium ordinatur ad bonum divinum, ac proinde etiam ad bonum proprium; bonum enim divinum est bonum commune omni creaturae.

2. Ergo homo habet ius et officium conservandi vitam, ac proinde illicitum est homicidium, atque illicita sunt ea omnia, quibus alterius hominis vita laeditur, atque unusquisque etiam tenetur media saltem ordinaria adhibere ad suam vitam sustentandam. Nam qui media ordinaria praetermittit, vult sibi mortem contra ordinationem divinam, quia non adhibet media proportionata.

3. Ergo mancipatio seu servitus illa, qua servus domino traditur in proprietatem perfectam, iuri naturae repugnat. Idem tamen dici nequit de servitute, quae est famulatus perpetuus pro nulla alia mercede quam victu; nam etsi homo neque in se neque in alios homines potest habere ius proprietatis perfectae, habet tamen ius proprietatis in operam suam, quod proinde etiam in alium transferre potest.

991. Schol. 1. Cum homo habeat dominium utile super se et operam suam in ordine ad finem ultimum tantum, patet eum non habere ius abutendi libertate sua ad agenda ea, quae contraria sunt tui ultimo seu legi aeternae. Neque alter homo ius acquirere potest in alterum, in virtute cuius hunc constringere possit ad agenda, quae sunt contra legem aeternam, vel ad omittenda, quae a lege aeterna praecipiuntur, ut sunt actus publici cultus divini.

2. De servitute. — Servitus in genere definiri potest: famulatus perpetuus pro nulla alia mercede quam victu. Duplex est servitus: altera, qua servus traditur domino in proprietatem perfectam: altera, qua non traditur in perfectam proprietatem, sed ius retinet inalienabile in se, in vitam suam et in omnia, quae competunt ei quoad finem, ultimum. Illa illicita est prorsus, haec autem licita esse potest, ut

patet ex dictis. Tituli servitutis licitae, quae est famulatus perpetuus pro nulla alia mercede quam victu, sunt: a) voluntaria traditio, ut patet ex dictis in coroll. 3; b) emptio et venditio; nam si servus iuste est constitutus sub dominio unius, etiam alteri potest tradi pro iusta mercede; c) condemnatio in poenam delicti; nam sicut quis propter bonum commune iuste potest puniri incarceratione perpetua, ita etiam servitute. — De titulo **nativitatis** controvertitur, sitne iustus titulus servitutis, ita ut filius, qui nascitur servis, etiam ipse sit servus in perpetuum. Certo non potest titulus hic fundari in principio: Res fructificat domino (cf. th. XX); ita enim servus tamquam res consideraretur, in quam dominus haberet proprietatem perfectam. Nativitas igitur non potest considerari tamquam titulus iustus, nisi quatenus, propter circumstantias vigentes, bonum commune societatis expostulare videtur statum servitutis tamquam institutionem stabilem, id quod sine titulo nativitatis esse non potest. Sub his igitur circumstantiis homo nascitur ut servus, sicut nascitur ut subiectus auctoritati paternae et politicae.

Quamquam servitus sub his titulis licita esse potest, est tamen semper status minus perfectus, utpote minus conveniens naturali hominis dignitati et occasionem praebens crudelitati et mancipationi illicitae.

992. *Obl. Contra I p.* 1. Qui habet ius proprietatis perfectae, haberet ius aliquod contra naturalem rerum inclinationem, qua inclinantur ad esse. Atqui homo non habet ius aliquod contra naturalem rerum inclinationem, qua inclinantur ad esse. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qua res inclinatur ad esse absolute, *nego*; qua res inferiores inclinantur ad esse ita, ut etiam inclinentur naturali ordinatione ad esse amittendum in bonum eius, qui habet in eas ius proprietatis perfectae, *conc.* *Contra-dist. min.:* Qua res inclinatur ad esse absolute, *conc.*; qua res inferiores homine inclinantur ad esse ita, ut etiam inclinentur naturali ordinatione ad esse amittendum in bonum hominis, *nego*.

2. Atqui res inferiores non ordinantur ad hominem, ut amittant esse in bonum hominis. *Probo.* Quod ordinatur ad Deum tamquam ad finem, non ordinatur ad hominem, ut amittat esse in bonum hominis. Atqui res inferiores ordinantur ad Deum tamquam ad finem ultimum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod ordinatur ad Deum immediate, *conc.*; mediate, *nego.* *Contradist. min.*

Contra II p. 1. Qui habet in seipsum et in alios homines libertatem perfectam, ut possit agere circa se et circa alios, quidquid libuerit, habet ius proprietatis perfectae in seipsum et in alios homines. Atqui homo in seipsum et in alios homines habet libertatem perfectam. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Qui habet libertatem perfectam moralem, *conc.*; physicam tantum, *nego.* *Contradist. min.* (cf. n. 593, 3).

2. Atqui homo habet libertatem perfectam moralem seu ius proprietatis perfectae in se et in alios homines. *Probo.* Cui licitum esse potest occidere seipsum et alios homines, habet ius proprietatis perfectae in se et in alios homines. Atqui homini licitum esse potest occidere se et alios homines. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Cui licitum esse potest occidere seipsum auctoritate propria et alios homines pro libitu suo, *conc.*; cui licitum esse potest occidere seipsum auctoritate divina tantum et alios iniuste ipsum aggressos, *nego.* *Contradist. min.*

Contra III p. Qui, libertate physica praeditus, non habet libertatem moralem quoad seipsum et alios homines, ita ut circa se et alios possit agere, quidquid libuerit,

neque habet ius proprietatis imperfectae in se et in alios homines. Atqui homo, libertate quidem physica praeditus, non habet libertatem moralem in se et in alios homines. Ergo. — *Heap. Dist. mai.*: Nullo modo habet ius proprietatis imperfectae, *nego*; non habet nisi in ordine ad finem ultimum tantum, *conc. Contradist. min.*

Ad 989sq. **Aristoteles** Pol. I 8 ostendit, „quod plantae sunt propter alia animalia, ut ex eis nutriantur, alia vero animalia sunt propter homines: . . . propter cibum et propter alias utilitates. . . . Et sic manifestum est quod homo indiget ad suam vitam aliis animalibus et plantis. Sed natura neque dimittit aliquid imperfectum neque facit aliquid frustra; ergo manifestum est quod natura fecit animalia et plantas ad sustentationem hominum. Sed quando aliquis acquirit id quod natura propter ipsum fecit, est naturalis acquisitio: ergo possessiva qua huiusmodi acquiruntur, quae pertinent ad necessitatem vitae, est naturalis" (οἰητέον τὰ τε φυτὰ τῶν Ζώων ἐνεκεν εἶναι καὶ τὰλλα Ζῶα τῶν ἀνθρώπων χάριν. . . . εἴ οὖν ἡ φύσις μὴθὲν μήτε ἀτελέ ποιεῖ μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἐνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν : 1256 b 15. **S. Thom.** lect. 6; cf. C. g. III 22: Quia vero; 112 [cit. ad 979]; S. th. II-II 64, 1; 66,1). — **Circa suicidium Aristoteles** Eth. V 15 „dicit, quod ille qui interficit seipsum facit quoddam iniustum. Sed considerandum est, cui iniustum faciat. Facit enim iniustum civitati quam privat uno cive, sed non facit iniustum sibi ipsi. . . . Confirmat . . . hoc per quoddam signum. Videmus enim quod civitas infert damnum quale possibile est, scii, inhonationem sive vituperium ei qui occidit seipsum; puta quod faciat trahi cadaver eius, vel dimittit ipsum insepultum, ut per hoc detur intelligi quod ille fecit iniuriam civitati" (**S. Thom.** lect. 17 n. 1094 1096'. — **S. Thomas**: rHomo constituitur dominus sui ipsius per liberum arbitrium. Et ideo licite potest homo de seipso disponere quantum ad ea quae pertinent ad hanc vitam, quae hominis libero arbitrio regitur. Sed transitus de hac vita ad aliam feliciorē non subiacet libero arbitrio hominis, sed potestati divinae. Et ideo non licet homini seipsum interficere ut ad feliciorē transeat vitam. Similiter etiam nec ut miseras quaslibet praesentis vitae evadat. Quia ultimum malorum huius vitae et maxime terribile est mors: ut patet per Philosophum, in HI Ethic, [c. 9, 1115 a 26 : **S. Thom.** lect. 14 n. 536]. Et ita inferre sibi mortem ad alias huius vitae miseras evadendas est maius malum assumere ad minoris mali vitiationem. Similiter etiam non licet seipsum occidere propter aliquod peccatum commissum. Tum quia in hoc sibi maxime nocet quod sibi adimit necessarium poenitentiae tempus. Tum etiam quia malefactorem occidere non licet nisi per iudicium publicae potestatis' (**S. th.** II-II 64, 5 ad 3; cf. 69, 4 ad 2).

Ad 991. **Aristoteles** de servi tu te agit Pol. I 4 et sqq. Ex doctrina eius **S. Thomas** (lect. 2) hanc colligit definitionem: „Servus est organum animatum, activum, separatum, alterius homo existens." Quaestionem, utrum servitus sit naturalis an per legem inducta. **Aristoteles** concludit, dicendo, „quod quaedam libertatis et servitutis distinctio non est secundum naturam, sed secundum legem; sed in quibusdam distinguitur per naturam: et in talibus expedit huic quod serviat et illi quod dominetur, et hoc etiam iustum est. Et hoc probat: quia opportunum est, quod unusquisque subiciatur vel principetur secundum quod habet aptitudinem naturalem. Unde et his qui habent aptitudinem naturalem ad hoc, expedit quod dominantur servis: sed si male dominantur et contra aptitudinem naturalem, inutile est amobus. Quod probat per hoc quia videmus quod idem expedit parti et toti; scii, ut pars contineatur in toto; et similiter corpori et animae, ut scii, corpus regatur ab anima. Quod autem servus comparetur ad dominum aicut corpus ad animam, supra dictum est; sed quod etiam comparetur ad ipsum sicut quaedam pars eius, ac si esset quoddam organum animatum quod esset quaedam pars corporis separata: hoc enim distinguit servum a parte, ut dictum est. Et ideo patet ex praemissis quod servo et domino, qui sunt digni esse tales secundum naturam, expedit ad invicem quod unus sit dominus et alius servus; et ideo potest esse amicitia inter eos, quia communicatio duorum in eo quod expedit utrique est ratio amicitiae. Sed illi qui

non sic se habent ad invicem secundum naturam, sed solum secundum legem et violentiam, contrario modo se habent, quia non habent amicitiam ad invicem, nec expedit eis quod unus sit dominus et alius *ξένος* ("Ὅτι μὲν οὖν . . . οὐκ εἰσιν οἱ μὲν φύσει δούλοι οἱ δ' Ελευθεροί, δῆλον καὶ ὅτι ἐν τισι διώρισται τὸ τοιοῦτον, ὧν συμφέρει τῷ μὲν τὸ δουλεύειν τῇ δὲ τὸ δεσπόειν, καὶ δίκαιον, καὶ δεῖ τὸ μὲν ἀρχεσθαι τὸ δ' ἀρχειν . . . διὸ καὶ συμφέρον ἐστὶ τι καὶ φιλία δούλῳ καὶ δεσπότῃ πρὸ ἀλλήλου τοῖ φύσει τοῦτων ἡΕἰωμένοι · τοῖ δὲ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον, ἀλλὰ κατὰ νόμον καὶ βιασθεῖσιν, τοῦναντίον: c. 6, 1255b 4. S. Thom. lect. 4; cf. Eth. VIII 13, 1161 b3; S. Thom. lect. 11 n. 1699; IV Dist. 36 a. 1—3; S. th. II-II 57, 3 ad 2; a. 4; 104, 5).

§ 2. De iure individuali in res materiales.

THESIS XIX: Individuus homo lege naturali potest acquirere proprietatem perfectam in bona materialia, tum consumptiva, etiam ante usum, tum stabilia et productiva.

Encycl. „Rerum novarum". Cathrein, Der Sozialismus. Schaub, Eigentumslehre nach Thomas v. Aq. und dem mod. Sozialismus. Walter, Das Eigentum nach der Lehre des hl. Thomas v. Aq. und der Sozialismus.

993. St. qn. 1. Bona materialia sunt duplicis generis: Quaedam sunt, quorum usus confunditur cum ipso dominio perfecto — bona consumptiva, quae usu consumuntur seu destruuntur; alia sunt, quae usu non destruuntur — bona stabilia, ut domus, ager, quorum multa sunt etiam bona productiva, ex quibus alia possunt produci, ut ager.

2. Cum ex thesi XVIII constet hominem habere ius in bona materialia, iam inquirimus de subiecto huius iuris, utrum sit individuum homo an societas tantum humana. Hominem individuum posse proprietatem acquirere in bona materialia in ipso usu, quae proprietas certo quoad consumptiva est perfecta, inde patet, quod hoc ipso, quod unus utitur aliqua re, fit ei propria, ceteris ab eius usu exclusis. Quare unum, quod quaerendum restat, est, possitne individuum homo, iam ante usum, rerum proprietatem perfectam acquirere, et praesertim, possitne ius proprietatis acquirere in bona stabilia et productiva.

3. Communismus hoc ius attribuit communitati, denegat vero individuo. Communismus est aut absolutus aut moderatus. Communismus absolutus docet omnia bona, ante usum, alicuius communitatis propria esse debere, prout fit in communitatibus religiosis. Communismus moderatus ius proprietatis in sola bona productiva communitati attribuit. Subdividitur in anarchismum et socialismum. Anarchistae volunt bona productiva esse proprietatem inalienabilem municipiorum seu societatum operariorum; Socialistae, esse societatis civilis democratice constitutae. Anarchistae vi finem suum consequi nituntur, Socialistae vero mediis politicis.

Secundum Socialistas igitur et Anarchistas societas civilis aut municipium omnia bona productiva, fundos, fodinas, aedificia, machinas etc., tamquam propria debet possidere et retinere. Societatis est per magistratus suos ita ordinare laborem, ut producantur ea, quae necessaria et utilia sunt, assignando unicuique civium genus laboris sui et tempus;

ita huic demandabitur laborare in campis, alii vero in finibus vel in fabrica etc. Societatis etiam est distribuere fructus laboris. Quam distributionem Socialistarum aliqui fieri volunt secundum aequalitatem perfectam, alii secundum meritum et laborem, alii secundum necessitatem singulorum.

Communismum absolutum in sua Republica ideali proposuit Plato, quem refutavit Aristoteles Pol. II 1 et 5. Anarchistarum factionem fundavit Bakunin (1814—1876). Recentis socialismi caput est C. Marx (1818—1883), quem secuti sunt Bebel (1840—1913), Kautsky (nat. 1854) alique multi, quorum tamen plures, ut Millerand (nat. 1859), Bernstein (nat. 1850), Vollmar (1850—1922), cum desperarent fore, ut statim constituere possent statum socialisticum, toti erant in proponendis mediis, quibus proletariorum conditio melior efficeretur. Socialistae agrarii (H. George [1839—1897]) speciem socialismi mitigati propugnant, quatenus bona productiva immobilia tantum seu solum in societatis civilis proprietatem redigere nituntur. Contra, Bolschewiki in Russia, ducibus Lenin (1870—1924), Trotzki (nat. 1877), Stalin (nat. 1879), socialismum in extremum communismum deduxerunt.

994. Prob. th. Individuus homo lege naturali potest acquirere proprietatem perfectam in bona materialia, tum consumptive, etiam ante usum, tum stabilia et productiva, si individuus homo ipsa natura sua ordinatur ad hanc proprietatem acquirendam. Atqui individuus homo ipsa natura sua ordinatur ad hanc proprietatem acquirendam. Ergo.

Mai. patet ex dictis n. 939, 1: Lex naturalis est secundum inclinationem seu ordinationem naturalem.

Prob. min. Individuus homo potest considerari a) ut animal rationale, b) ut animal rationale sociale seu ut paterfamilias, a) Ut animal rationale ipsa natura ordinatur a) ad sibi providendum pro vita sua sustentanda, non solum in praesenti, sed etiam in futuro, tempore inopiae et aegritudinis et senectutis; β) ad diversas artes exercendas et ad scientias colendas, b) Ut animal rationale sociale seu ut paterfamilias ordinatur ad providendum non sibi tantum, sed etiam familiae suae. Atqui individuus homo, qui ipsa natura sua ordinatur, ut sibi et familiae suae provideat ad vitam sustentandam, non solum pro tempore praesenti, sed etiam pro futuro; qui ordinatur ad varias artes exercendas et ad scientias colendas, ipsa natura sua ordinatur ad proprietatem perfectam acquirendam in bona materialia, tum consumptiva, etiam ante usum, tum stabilia et productiva. Ergo.

Mai. patet ex indole naturae rationalis et socialis. — *Ad min.* Non potest homo convenienter sibi familiaeque suae providere nisi per possessionem stabilem bonorum, etiam productivorum. Neque potest variis artibus et scientiis incumbere, nisi magnam rerum copiam multipliciaque subsidia diu ante sibi accumulaverit et praeparaverit.

Grodt, Elem. pbilot. II. Ed. 7.

Sed dicunt Socialistae societatis civilis esse haec providere. — At contra est: a) Individuum et familia tum tempore tum natura praeiunt societatem civilem, quae ex individuis et familiis conflatur, ideo societatem constituentibus, ut eorum iura defendantur et promoveantur, non vero ut tollantur (cf. th. XXVIII). b) Individuum et familiam possidere bona, etiam stabilia et productiva, maximopere prodest bono communi, solam vero societatem haec possidere maxime obest, ac proinde est contra legem naturalem. Nam communitate bonorum stabilita a) deest stimulus naturalis, quo stimuletur individuus hominem ad laborem onerosum, diuturnum sustinendum; β) moraliter impossibilis est tum laborum onerumque tum fructuum laboris conveniens distributio; haec enim distributio requireret perfectam oboedientiam in subditis ad suscipiendos labores, etiam abiectos et molestos, perfectam sapientiam et prudentiam et aequitatem in magistratibus, qui, consideratis necessitatibus et utilitatibus reipublicae, secundum aptitudinem et indolem uniuscuiusque civis laboris qualitatem et quantitatem unicuique determinarent; quae perfectio tum in subditis tum in magistratibus rarissima est; γ) moraliter impossibilis est pacificus hominum convictus, ita ut unusquisque statu suo sit contentus.

995. Coroll. 1. Ergo ius, quo pollet individuus homo ad proprietates acquirendas, est ius naturae, fundatum in lege naturali; immo proprietas privata non tantum ius, sed etiam officium naturae est, cum bonum commune requirat esse proprietates privatas. Quare neque recte agunt, qui dicuntur „Socialistae status” et qui pedetentim omnia bona productiva „socializare” seu in dominium status (i. e. societatis civilis) redigere nituntur.

2. Ergo contra iustitiam peccat non tantum, qui surripit alteri proprietatem acquisitam — qui agit contra ius eius in re, sed etiam qui impedit alterum, quominus legitime proprietatem acquirat — qui agit contra ius ad rem.

3. Ergo cogere homines ad communitatem bonorum ineundam illicitum est.

4. Ergo contra legem naturalem sunt etiam vectigalia, quibus de facto aboletur possessio privata, sicut est „taxa unica” (single tax), proposita ab H. George. — Vult George, ut possessores fundorum terrae taxam exsolvant tantam, quae locationis pretio respondeat; quo ipso revera tollitur privata soli seu agrorum possessio. George hanc taxam unicam vocat, quia putat eam solam sufficere pro omnibus expensis publicis societatis civilis, ita ut alia vectigalia prorsus inutilia forent.

996. Schol. 1. Argumentum nostrum efficaciam suam plenam habet etiam contra Socialistae agrarios, qui bona productiva immobilia tantum seu solum in societatis proprietatem redigere nituntur. Cetera

enim bona omnia, quibus homo sibi et familiae pro futuro providet, tandem ad possessionem soli reducuntur et in ea fundantur. Quapropter, si homo habet ius sibi suisque providendi, etiam ius habet ad fundos terrae stabiliter possidendos. Et inconvenientia, quae pro bono communi ex negata possessione privata in genere defluunt, eadem etiam ex communi soli possessione deducuntur: Deficit stimulus laboris, qui praesertim hic requireretur, cum labor circa terrae fundos requisitus sit maxime molestus et diuturnus. Similiter distributio seu „organisatio“ laboris circa terrae fundos exhibendi specialem prae se fert difficultatem et impossibilitatem propter diversitatem huius laboris in fodinis, in campis, in silvis, in hortis secundum diversas circumstantias temporis et loci, quarum aliae maiorem, aliae minorem adducunt molestiam.

2. Ut ex argumentis patet, communitas bonorum impossibilis omnino est ut status generalis hominum. Supposito tamen iure naturali ad proprietatem acquirendam in individuo, individuum ex speciali et altiore motivo libere potest renunciare ius suum proprietatemque iam acquisitam, ut cum aliis se coniungat ad communitatem constituendam, quae ut persona moralis sit subiectum iuris proprietatis. Tunc enim altius illud motivum, quo coniunguntur individua inter se, efficit, ut eadem, immo maiore diligentia pro communitate constituta laborent quam pro seipsis laborassent, et exigentiis communitatis se aptent, libenti animo suscipiendo quaecumque ad bonum communitatis agenda sunt. Ita constituitur communitas bonorum in communitatibus religiosis.

997. *Obi.* 1. Quod est iuris humani, non acquiritur lege naturali. Atqui proprietas privata est iuris humani (S. Thom., S. th. I-II 94, 5 ad 3: II-II 66, 7). Ergo. — *Resp. Conc. mai.;* (*list, min.:* Determinata proprietas in concreto, *conc.;* ius ad proprietatem in genere acquirendam, *neyo. Dist. consq.:* Determinata proprietas privata in concreto non acquiritur lege naturali, *conc.;* ius ad proprietatem in genere acquirendam non est ex lege naturali, *neyo.* — Factum concretum: hanc rem esse huius, ex libera hominum determinatione provenit, et sic dicitur esse iuris humani; sed ius ad proprietatem privatam in genere acquirendam est iuris naturae et ex lege naturali.

2. Atqui neque ius ad proprietatem privatam in genere acquirendam est ex lege naturali. *Probo.* Quod est causa multiplicis mali, non est ex lege naturali (lex enim naturalis est ordinatio ad bonum). Atqui ius, quod dicitur esse ad proprietatem privatam acquirendam, est causa multiplicis mali. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod per se est causa multiplicis mali, *conc.;* quod per accidens est... *neyo. Contradist. min.:* Est causa per se, *neyo;* per accidens, *subdist.:* Ita, ut negationem huius iuris sequantur per se maiora mala, *conc.;* ita, ut non sequantur, *nego.*

3. Atqui negatio iuris proprietatis privatae non est per se causa malorum. *Probo.* Non est per se causa malorum, quod est medium perfectionis acquirendae. Atqui negatio iuris proprietatis privatae est medium perfectionis acquirendae. Ergo. — *Resp. Conc. mai.;* *dist. min.:* Libera abnegatio in quibusdam ex speciali motivo altiore, *conc.;* denegatio generalis huius iuris pro omnibus, *nego. Dist. consq.*

4. Atqui denegatio generalis proprietatis privatae non est per se causa malorum. *Probo.* Si per se ex natura sua omnia bona sunt communia, denegatio generalis proprietatis privatae non est per se causa malorum. Atqui per se ex natura sua omnia bona sunt communia. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si sunt communia positive, *conc.;* si sunt communia negative tantum, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 999").

Ad 994. «Postquam Philosophus improbavit legem Socratis quantum ad communitatem mulierum et puerorum, hic [Pol. II 5] improbat eam quantum ad communitatem possessionum. . . . Distinguit modos quibus possibile est cives communicare in bonis possessis. Et ponit tres modos; quorum primus est, quod unusquisque habeat seorsum proprium campum, sed omnes fructus camporum deferantur ad commune et distribuantur in omnes: quod observabatur apud quasdam nationes. Secundus modus est, quod e converso terra sit communis et communiter colatur, sed fructus agrorum dividantur inter cives ad proprium usum cuiuslibet. Et hic modus apud quosdam barbaros observabatur. Tertius modus est, ut et campi et fructus sint communes: quod Socrates lege statuendum esso dicebat.... Improbatur legem Socratis de communitate possessionum, ostendens quae mala ex ea sequerentur. . . . Ponit tres rationes: quarum prima est, quia, si possessiones essent communes omnium civium, oporteret alterum duorum esse: scilicet, quod vel agri colerentur per aliquos extraneos vel per aliquos ex civibus. Et si quidem per alios colerentur, habet difficultatem, quia difficile esset advocare tot extraneos agricolas; tamen hic modus esset facilius, quam si aliqui ex civibus laborarent; hoc enim exhiberet multas difficultates. Non enim esset possibile, quod omnes cives colerent agros: oporteret enim maiores maioribus negotiis intendere, minores autem agriculturae: et tamen oporteret quod maiores, qui minus laborarent circa agriculturam, plus acciperent de fructibus: et sic non aequaliter secundum proportionem corresponderet perceptio fructuum operibus sive laboribus agriculturae: et propter hoc ex necessitate orirentur accusationes et litigia, dum minores qui plus laborant, murmurent de maioribus quod parum laborantes multum acciperent, ipsi autem e contrario minus acciperent plus laborantes. Et sic patet quod ex hac lege non sequeretur unitas civitatis, ut Socrates volebat, sed potius dissidium. Secundam rationem ponit. . . et dicit, quod valde difficile est, scilicet, quod multi homines simul ducant vitam, quod communicent in quibusdam humanis bonis et praecipue in divitiis. Videmus enim quod illi qui in aliquibus divitiis communicant, multas habent dissensiones ad invicem, ut patet in his qui simul peregrinantur: frequenter enim ad invicem dissentiant ex his quae expendant in cibis et potibus computum faciendo, et aliquando pro modico se invicem propulsant et offendunt verbo vel facto. Unde patet quod si omnes cives haberent communes omnes possessiones, plurima litigia inter eos existerent. Tertiam rationem ponit. . . et dicit quod homines maxime offendantur suis famulis quibus multum indigent ad aliqua servilia ministeria; et hoc propter communitatem conversationis vitae: qui enim non frequenter simul conversantur, non frequenter habent turbationes ad invicem. Ex quo patet quod communicatio inter homines existens est frequenter causa discordiae. Ultimo autem concludit quod praemissae difficultates et aliae similes sequerentur ex communitate possessionum in civitate. Deinde . . . ostendit quae bona per praedictam legem tollerentur. Et ponit tres rationes: circa quarum primam dicit, quod si ita ordinetur in civitatibus, sicut nunc se habet, quod scilicet, possessiones sint civibus divisae, et hoc ordinetur pulchris consuetudinibus et iustis legibus, habebit magnam differentiam in excessu bonitatis et utilitatis respectu eius quod Socrates dicebat. Utrobique enim invenitur aliquid boni, scilicet, et in hoc quod ponuntur possessiones propriae, et in hoc quod ponuntur communes. Sed si possessiones sunt propriae, et ordinetur per rectas leges et consuetudines quod cives sibi invicem communicent de suis bonis, habebit talis modus vivendi bonum, quod est ex utroque: scilicet, et ex communitate possessionum et distinctione earum. Oportet enim possessiones simpliciter quidem esse proprias quantum ad proprietatem dominii, sed secundum aliquem modum communes. Ex hoc enim quod sunt propriae possessiones, sequitur quod procuraciones possessionum sunt divisae, dum unusquisque curat de possessione sua. Et ex hoc sequuntur duo bona: quorum unum est quod, dum unusquisque intromittit se de suo proprio et non de eo quod est alterius, non fiunt litigia inter homines quae solent fieri quando multi habent unam rem procurare, dum uni videtur sic et alii aliter faciendum. Aliud bonum est, quod unusquisque magis augebit possessionem suam insistens ei solli-

citius tamquam propriae. Et hoc modo erunt possessiones divisae, sed propter virtutem civium, qui erunt in invicem liberales et benefici, erunt communes secundum usum, sicut dicitur in proverbio, quod ea quae sunt amicorum sunt communia. . . . Secundam rationem ponit... et dicit quod non potest de facili enarrari quantum sit delectabile reputare aliquid esso sibi proprium. Venit enim haec delectatio ex hoc quod homo amat seipsum ; propter hoc enim vult sibi bona. Nec hoc est vanum, quod aliquis habet amicitiam ad seipsum ; sed naturale est. . . . Hanc autem delectationem, quae est de rebus propriis habendis, aufert lex Socratis. Tertiam rationem ponit... et dicit quod valde delectabile est quod homo donet vel auxilium ferat vel amicis vel extraneis vel quibuscumque aliis: quod quidem fit per hoc quod homo habet propriam possessionem ; unde etiam hoc bonum tollit lex Socratis auferens proprietatem possessionum. . . . Dicit quod lex Socratis praedicta videtur bona in superficie, et videtur quod sit amabilis ab hominibus: et hoc propter duo. Primo propter bonum quod aliquis suspicatur futurum ex tali lege. Quando enim aliquis audit, quod inter cives sint omnia communia, suscipit hoc cum gaudio, reputans amicitiam admirabilem futuram per hoc omnium ad omnes. Secundo propter mala quae putat tolli per hanc legem. Accusat enim aliquis mala, quae nunc fiunt in civitatibus, sicut disceptationes hominum ad invicem circa contractus, et indicia de testimoniis falsis, et hoc quod pauperes adulantur divitibus, tamquam omnia ista fiant propter hoc, quod possessiones non sunt communes. Sed si aliquis recte consideret, nihil horum fit propter hoc quod possessiones non sunt communes, sed propter malitiam hominum. Videmus enim quod illi qui possident aliqua in communi, multo magis dissident ad invicem quam illi, qui habent separatas possessiones. Sed quia pauci sunt illi qui habent possessiones communes respectu illorum qui habent divisas, propter hoc pauciora litigia veniunt ex communitate possessionum ; tamen si omnes haberent communes, multo plura litigia essent' (S. Thom., In Pol. II lect. 4 ; cf. lect. 2 et 5; C. g. III 127: Quia vero; S. th. II-II 66, 2).

§ 3. De modis acquirendae proprietatis.

THESIS XX: Modi primitivi, quibus homo secundum legem naturalem acquirit proprietatem in bona materialia, sunt occupatio rei „nullius“ et labor; supposita autem divisione bonorum per occupationem, modi derivati, quibus acquiritur proprietas secundum legem naturalem, sunt: a) incrementum rei possessae et fructificatio eius, b) transitus rei possessae ab uno possessore ad alium, sive per traditionem, tum inter vivos tum per testamentum, sive per transitum naturalem ab intestato a parentibus ad liberos.

998. St qn. Cum homo naturaliter habeat ius ad proprietatem acquirendam seu ius ad rem, ut patet ex thesibus praecedentibus, quaeritur, quomodo de facto proprietatem acquirat in aliquam rem determinatam, seu quomodo acquirat ius in re. Ad quam quaestionem respondemus distinguendo acquirendae proprietatis modos primitivos et modos derivatos. Modos primitivos dicimus eos, qui praecedentem possessionem non supponunt: occupationem rei „nullius“ i. e. rei a nemine possessae, et laborem; occupationem, quae fit apprehensione rei aut physica — ut cum animal venando apprehenditur, aut morali, quae consistit in signo perdurante rei impresso, quo omnibus innotescit hanc ab aliquo esse apprehensam ut cum terrae fundus sepe circumcingitur: laborem, quatenus homo labore

suo in materia aliqua aliquid producit — ut cum ex marmore producit statuam. Modos autem derivatos proprietatis in concreto acquirendae distinguimus secundum duo genera, quorum alterum consistit in transitu rei possessae ab uno in alium possessorem, alterum vero non in tali transitu consistit, sed in eo, quod res ipsa possessa ab aliquo crescit et fructus producit (**incrementum et fructificatio**), ut cum animal crescit et prolem generat. Transitus autem rei possessae ab uno in alium possessorem est aut **per traditionem** seu per positivum actum voluntatis extrinsecus manifestatum, quo possessor transfert dominium suum in alterum, sive inter vivos per donationem et venditionem sive per testamentum; aut transitus **naturalis** ab intestato, quo res a parentibus possessae ad liberos naturaliter, i. e. in virtute solius legis naturalis, transeunt sine expresso voluntatis actu.

999. Prob. th. I p. (Modus primitivus, quo homo secundum legem naturalem proprietatem acquirit in bona materialia, est occupatio rei „nullius“). — Modus primitivus, quo homo secundum legem naturalem proprietatem acquirit in bona materialia, est modus acquirendae proprietatis, qui nullam possessionem praecedentem supponit. Atqui occupatio rei nullius est modus acquirendae possessionis, qui nullam possessionem praecedentem supponit. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Minoris 2. p.* (occupationem rei nullius nullam praecedentem possessionem supponere) per se patet. — *Prob. minoris 1. p.* (Occupatio rei nullius est modus acquirendae possessionis). — Modus, quo homo manifestat voluntatem possidendi rem ad eum ordinatam, ut eam possideat tamquam suam, excludendo alios ab eius possessione, est modus acquirendae proprietatis. Atqui occupatio rei nullius est modus, quo homo manifestat voluntatem possidendi rem ad eum ordinatam, ut eam possideat tamquam suam, excludendo alios ab eius possessione. Ergo.

Mai. per se patet. — *Min.* ostenditur ex indole rei nullius, quae tamquam **negative communis** occupationi omnium patet, et ex indole occupationis, quae ab omnibus accipitur tamquam exprimens voluntatem possidendi rem et excludendi alios ab eius possessione. Cf. etiam n. 1002, I, 2.

Prob. II p. (Modus primitivus est etiam labor). — Si homo secundum legem naturalem habet dominium super activitatem seu laborem suum, etiam in id, quod labore producit, habet dominium, ac proinde labor est modus, quo homo, secundum legem naturalem, proprietatem acquirit in bona materialia. Atqui homo secundum legem naturalem habet dominium super activitatem suam. Ergo.

Min. patet ex th. XVI et XVIII. — *Ad mai.* Si homo habet dominium super actionem suam, habet etiam dominium super terminum eius seu super id, quod labore efficit. Laborem autem modis **primitivis** acquirendae proprietatis adnumerandum esse ex eo patet, quod

potest homo producere aliquid in materia non sua, sed ab alio possessa, ut cum ex ligno alieno producit statuam; in quo casu tamen obtinet proprietatem in artefactum a se productum, quamquam ligni possessorem indemnem reddere debet.

Prob. III p. (Incrementum rei possessae et fructificatio eius est modus derivatus acquirendae proprietatis). — Quod res aliqua ex se producit, eius est, cuius est ipsa res, tamquam aliquid, quod possessori provenit ex supposita possessione rei praecedente seu per modum derivatum acquirendae possessionis. Atqui incrementum rei possessae et fructificatio eius est aliquid, quod res ex se producit. Ergo.

Min. per se patet. — *Ad mai.* Hoc quod res ex se producit, esse eius, qui possidet rem, ex eo patet quod, qui rem possidet perfecte, possidet etiam eius vires et eius activitatem ac proinde etiam terminum huius activitatis seu id, quod ex se producit. Ita autem haberi modum **derivatum** acquirendae proprietatis explicatione non indiget.

Prob. IV p. (Transitus rei possessae ab uno possessore in alium, sive per traditionem, tum inter vivos tum per testamentum, sive per transitum naturalem ab intestato a parentibus in liberos est modus acquirendae possessionis derivatus). — Eos modos lex naturalis instituit tamquam modos derivatos acquirendae proprietatis, qui sequuntur possessionem rerum tamquam requisiti a bono communi. Atqui modi enumerati omnes sequuntur, possessionem rerum tamquam requisiti a bono communi. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min.* per partes.

A. Modi, qui consistunt in traditione, tum inter vivos tum per testamentum, a) sequuntur possessionem rerum, quia, qui perfecte possidet rem, potest etiam de ea libere disponere ac proinde eam tradere alteri, etiam post mortem suam per testamentum, quia mortuus virtualiter persistit secundum manifestationem voluntatis suae antecederent factam; b) sequuntur possessionem tamquam requisiti a bono communi: nam a) traditionem inter vivos esse modum acquirendae proprietatis requirit natura hominis socialis, qua homo ad hominem ordinatur, ut alter alterum adiuvet tradendo huic bona sua; β) traditionem per testamentum esse modum acquirendae proprietatis requirit 1. bonum individui (possessoris) et totius societatis humanae — nam ex eo, quod possit per testamentum tradere bona sua heredibus, quos elegit, homo maxime stimulatur ad iugiter laborandum et ad conservanda bona sua; contra, negata successione per testamentum, hic stimulus deest et inclinatur homo ad dissipanda bona sua, in detrimentum suum et totius societatis; 2. traditionem per testamentum esse modum acquirendae proprietatis requirit etiam bonum familiae — nam bonum familiae requirit, ut parentes, excludendo extraneos ab hereditate, possint filiis tradere bona sua, distinguendo etiam inter ipsos filios secundum meritum et necessitatem.

B. Modus, qui consistit in transitu naturali ab intestato a parentibus ad filios, sequitur possessionem rerum tamquam requisitus a bono communi familiae, quia possessio privata est propter familiam seu ordinata specialiter ad familiam; lege enim naturali homo specialiter ordinatur ad proprietatem acquirendam, ut est pater familias seu propter familiam (cf. n. 994).

1000. Coroll. Ergo auctoritas civilis non potest tollere neque modos primarios neque secundarios acquirendae proprietatis. Eius enim est non destruere, sed tueri iura individui et familiae (cf. n. 1044, 2). Potest tamen hos modos accuratius determinare, si bonum commune hoc requirit; ita potest determinare formam testamenti et formam diversorum contractuum.

1001. **Schol.** Etiam data possessione privata, usus rerum aliquo modo communis manet, a) quatenus in extrema necessitate quisquis habet ius sibi sumendi etiam de bonis alienis id, quod sibi necessarium est ad vitam sustentandam; b) quatenus divites obligantur, non quidem ex iustitia, sed ex caritate, subvenire pauperibus in necessitatibus suis. Utrumque requirit bonum commune.

1002. *Obi. Contra Ip.* 1. Non est secundum legem naturalem modus acquirendae proprietatis, quo res quaecumque acquiruntur sino labore. Atqui occupatio rei nullius est modus, quo res quaecumque acquiruntur sine labore. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quo acquiruntur res, quae occupationi omnium non patent, *conc.*; quo acquiruntur res nullius, negative communes, quae occupationi omnium patent seu ad hominem ordinantur, ut ab eo privata possessione occupentur, *nego. Contradist. min.:* Quo acquiruntur res, quae occupationi omnium non patent, *nego*; quae occupationi omnium patent seu ad hominem ordinantur, ut ab eo privata possessione occupentur, *subdist.:* Plerumque acquiruntur sine labore, *nego*; aliquando acquiruntur sine labore, *conc.* — Occupatio ipsa plerumque cum labore coniuncta est.

2. Atqui res nullius et speciatim solum non ordinatur ad hominem, ut ab eo simplici occupatione in privatam possessionem assumatur. *Probo.* Si solum ordinaretur ad hominem, ut ab eo simplici occupatione in privatam possessionem assumatur, posset unus homo fundum cuiuscumque amplitudinis sibi assumere in detrimentum ceterorum hominum. Atqui non potest unus homo fundum cuiuscumque amplitudinis sibi assumere in detrimentum ceterorum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si fundus non esset stabiliter signandus et si lex naturalis non vetaret disproportionatam occupationem, *conc.*; si est stabiliter signandus et si lex naturalis vetat disproportionatam occupationem, *nego. Conc. min.; dist. consq.:* Solum non ordinatur ad hominem, ut ab eo simplici occupatione in privatam possessionem assumatur sine stabili signatione et modo disproportionato, *conc.*; stabili signatione et modo proportionate, *nego.* — Signatio stabilis immensi fundi magnum requirit laborem, quem non suscipit, qui tanti fundi nullo modo indiget; praeterea lex naturalis, cum vetet omnia, quae contraria sunt bono communi, etiam disproportionatam hanc occupationem vetaret, quae in detrimentum aliorum vergeret.

Contra II p. Non est modus primitivus acquirendae proprietatis, qui supponit praecedentem possessionem. Atqui labor supponit praecedentem possessionem materiae, circa quam exercetur labor. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.:* Supponit, si materia est maioris momenti quam forma labore in materiam inducta, *conc.*; si non est, *nego. Dist. consq.* — Si forma est maioris momenti, qui labore suo producit

formam, eo ipso acquirit etiam materiam, cum obligatione reddendi indemnem eum, cuius erat materia.

Contra III p. Non eet modus acquirendae proprietatis, in virtute cuius filius, qui nascitur servis, hoc ipso esset servus (cf. n. 991, 2). Atqui fructificatio rei possessae est modus acquirendae proprietatis, in virtute cuius filius, qui nascitur servis, hoc ipso esset servus. Ergo. — *Resp. Conc. niai.; dist. min.:* Si hic modus acquirendae proprietatis intelligitur de re tantum, quae perfecte possidetur, *nego*; si intelligitur etiam de re quocumque modo imperfecte possessa, *conc.* *Dist. consq.:* Fructificatio rei perfecte possessae est modus acquirendae proprietatis, *conc.*; imperfecte possessae, *subdist.:* Si in fructificationem et fructus potest haberi dominium perfectum, in virtute cuius possit fieri contractus locationis (sicut arbores possunt locari alicui, ut earum fructus percipiat), *conc.*; si in fructificationem et fructus non potest haberi tale dominium, *nego*.

Contra IV p. 1. Non est modus acquirendae proprietatis, quo res, quae ab uno traditur, fit alterius, antequam acceptatur ab illo altero. Atqui modus acquirendae proprietatis per testamentum est modus, quo res, quae ab uno traditur, fit alterius, antequam acceptatur ab illo altero. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Non est modus acquirendae proprietatis, qui est contractus, *conc.* (cf. n. 1 3); non est modus secundum legem naturalem legitimus, quo acquiritur proprietas, *nego.* *Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui modus acquirendae proprietatis per testamentum non est legitimus. *Probo.* Non est modus legitimus, quo acquiritur proprietas non existente illo, a quo acquiritur. Atqui testamentum est modus acquirendae proprietatis, quo acquiritur non existente illo, a quo acquiritur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Nullo modo existente, *conc.*; virtualiter tantum existente, *nego.* *Contradist. min.*

§ 4. De contractibus.

1003. Quid sit contractus. — Contractus late sumptus seu pactum est conventio inter duos, qua ius aliquod transfertur ab altero in alterum. Quia contractus est conventio seu consensus inter duos circa ius transferendum ab altero in alterum, necesse est, ut ab altero tradatur, ab altero acceptetur. Ex defectu acceptionis testamentum non est contractus; donatio vero (acceptata) est contractus. Quia contractus transfert ius aliquod, obligationem seu officium parit in uno saltem contrahentium.

1004. Quotuplex sit contractus. — a) Ratione effectus contractus dividuntur in **bilaterales** seu synallagmaticos, qui obligationem in utroque contrahente pariunt, ut emptio—venditio, locatio, et **unilaterales**, qui in uno tantum obligationem pariunt, ut donatio, promissio. — b) Ratione causae seu motivi contractus dividuntur in **gratuitos**, cum alter ius transfert in alterum gratis, i. e. sine proprio emolumento (promissio, donatio, commodatum, mutuum, depositum), et **onerosos** (contractus stricte dictos), cum uterque contrahentium aliquid commodi et aliquid oneris accipit (emptio et venditio, locatio et conductio et quaevis permutatio unius rei seu iuris contra aliud).

Omnis contractus onerosus est bilateralis, sed non viceversa. Ita commodatum est contractus gratuitus bilateralis.

1005. Aequalitas ex utraque parte requisita in contractibus onerosis. — In contractibus onerosis requiritur stricta aequalitas inter id, quod ex

utraque parte traditur. Neuter enim contrahentium aliquid gratis tradere intendit, sed tantum accipere vult, quantum alteri dat (iustitia commutativa). Haec autem aequalitas sumenda est secundum communem hominum aestimationem. Quodsi de iis, quae mutuo traduntur, non existit communis hominum aestimatio, determinatio unice dependet a libera voluntate contrahentium. In venditione (stricte dicta) et in locatione ex una parte traditur pecunia, quae vocatur **pretium**. Pretium iustum (adaequatum rei) distinguitur **vulgare** seu **naturale**, quod communi hominum aestimatione determinatur, et **conventionale**, quod sola contrahentium voluntate statuitur, nulla existente aestimatione communi, et **legale**, quod lege civili determinatur, secundum communem quidem aestimationem, si datur, tamquam determinatio eius et prout expedit bono communi, secus enim esset iniustum.

1006. Quae sit merces iusta debita operario. — Ad locationem (quae est contractus, quo quis rei suae usum alteri pro certo pretio ad tempus tradit) reducitur etiam contractus inter herum et operarium: Operarius locat operam suam heri pro mercede. Nam homo habet ius proprietatis in operam suam, quod ius proinde etiam in alium, in herum transferre potest pro mercede (cf. tamen supra 991, 1). — Sed quaeritur, quae sit merces iusta in hoc contractu. *Resp.*: a) mercedem iustam, ex iustitia commutativa operario debitam, qui communi diligentia et ordinaria dexteritate laborat, saltem eam esse, „quae par sit alendo opifici frugi quidem et bene morato (Leo XIII, Encycl. „*Rerum Novarum*). Habet enim operarius ius ad vitae suae sustentationem, quam labore suo procurare sibi debet, b) Immo videtur dicendum mercedem operario (adulto, qui familiam fundare potest) ex iustitia debitam eam esse, quae, aucta iis, quae uxor et filii lucrantur labore ipsorum viribus proportionate, et aucta etiam eo, quod operarius in iuventute sua, antequam matrimonium contraxit, comparsit, sufficiat ad familiam eius sustentandam. Habet enim operarius ius fundandi familiam, ac proinde labore suo eam etiam sustentare posse debet. Quodsi familiam non fundat, hoc est per accidens; lex enim moralis respicit id, quod est per se, ac proinde secundum id, quod est per se, merces iusta determinanda est.

Utrumque autem dicimus **suppositis circumstantiis ordinariis**, quae se tenent tum ex parte heri, tum ex parte operarii: Herus exsolvere debet eam mercedem, quae sufficiat operario et familiae eius in circumstantiis ordinariis, et herus hanc mercedem exsolvere debet in circumstantiis ordinariis industriae, i. e. si ita ipse se habet, ut possit eam solvere, quin e statu suo excidat. Datis autem circumstantiis extraordinariis infelicibus et difficilibus, operarius remittendus est ad caritatem, tum publicam tum privatam, sicut viceversa datis circumstantiis extraordinariis felicibus, ut cum operarius extraordinaria gaudet dexteritate et artem exercet, quae longam praerequirit

institutionem, maior ex iustitia ei debetur merces, ut patet ex iis, quae supra diximus de aequalitate, quae intercedere debet inter pretium et id, pro quo pretium exsolvitur. -

CAPUT m.

DE IURE SOCIALI.

E. Welty, Gemeinschaft und Einzelmensch, bearb. nach den Grundsätzen des hl. Thomas, 2. Aufl.

QUAESTIO I: De societate in genere.**THESIS XXI: Homo naturaliter est animal sociale.**

1007. St. qu. 1. Societas est unio moralis plurium ad agendum pro bono communi. Causa igitur finalis societatis est bonum commune, quod singuli eorum, qui in societate uniuntur, per se attingere non valent. Causa formalis est unio, quae moralis esse dicitur, quia consistit in iuribus et officiis, quibus membra societatis adstringuntur ad agendum pro bono communi. Causa materialis societatis sunt entia natura intellectuali praedita, quae sola capacia sunt iuris et obligationis moralis. Causa efficiens societatis est id, unde oritur unio moralis seu vinculum obligationis moralis, quo constituitur societas.

Ex societate constituta resultat auctoritas, tamquam proprietas necessaria. Auctoritas est principium quo operandi societatis, seu potestas moralis (ius) praecipiendi, quidquid singulis in diversis adiunctis agendum sit pro bono communi. Hoc enim requiritur, ut omnes rite conspirent in bonum commune.

2. Thesis, quae asserit hominem naturaliter esse animal sociale, i. e. homines lege naturali ordinari ad societatem constituendam, negatur ab Hobbes et Rousseau, qui docent statum hominis primitivum^M et naturalem esse vitam silvestrem et solivagam.

1008. Prob. th. Lege naturali homines ordinantur ad felicitatem imperfectam huius vitae. Atqui hanc felicitatem attingere non possunt nisi mediante societate. Ergo.

Mai. patet ex eo, quod lex naturalis est ordinatio ad finem ultimum (naturalem) seu ad beatitudinem perfectam (naturalem) attingendam mediante beatitudine imperfecta huius vitae.

Prob. min. Felicitatem huius vitae singuli homines attingere non possunt nisi auxilio aliorum hominum. Nam singuli homines aliorum hominum auxilio indigent a) immediate ad habendum id, in quo essentialiter consistit beatitudo imperfecta: indigent enim educatione spirituali, instructione, admonitione, correptione, ut Deum cognoscant et ament et virtuose vivant; b) ad habenda bona corporis, quae ad beatitudinem requiruntur: indigent educatione corporali in iuventute,

sustentatione in senectute et infirmitate, defensione contra hostes et pericula. Neque unus homo per se solum ea omnia ministeria et artes peragere potest, quae ad humanas necessitates et utilitates requiruntur, sed omnino requiritur, diversos diversa agere atque ita alterum alterum adiuvere. — Atqui homines felicitatem attingere non posse nisi auxilio aliorum hominum, idem est atque eos felicitatem attingere non posse nisi coniunctim ad eam conspirando seu mediante societate. Ergo.

1009. Coroll. Ergo datur societas **naturalis**. — Societas naturalis est, quae secundum specialem aliquam naturae inclinationem et ordinationem est, quae proinde lege naturali hominibus praecipitur. Contra societatem naturalem distinguitur societas **artificialis**, quae lege naturali specialiter non ordinatur, ut est quaelibet mercatorum associatio. Quia homo **naturaliter** est animal sociale, necesse est detur etiam societas naturalis. Societas naturalis duplex est: **domestica**, et **civilis**. Societas domestica seu familia coalescit ex societate **coniugali**, quae est unio viri et mulieris ad prolem generandam, et societate **parentali** seu filiali, quae est unio inter parentes et filios ex societate coniugali natos. Societas domestica ordinatur ad societatem civilem.

1010. Schol. Societas dicitur **persona moralis** ex analogia cum persona physica. Plures recentes iurisperiti, ut de Gierke (1841—1921), personam moralem ens reale dicunt, alii vero, ut de Savigny, esse meram fictionem. Ex dictis in thesi nostra et ex n. 982, 1 patet personam moralem, quae est societas, si formaliter sumitur, esse ens rationis cum fundamento in re; constituitur enim formaliter iuribus et officiis, quae relationes rationis sunt cum fundamento in re. Materialiter vero societas in hominibus consistit, qui sunt subiecta iurium et officiorum.

1011. Obi. Vide sub n. 1026 et 1031, quia difficultates contra thesin non fiunt, nisi quatenus negatur societas coniugalis et domestica tamquam societas **stabilis**, aut quatenus negatur naturalis ordinatio societatis domesticae ad societatem civilem.

Ad 1008. **Aristoteles**, ut ostendat homini ad felicitatem amicos esse necesarios, utitur principio isto: hominem esse naturaliter animal politicum et aptum natum convenire cum aliis (Πολιτικόν γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ συζῆν πᾶσι φύσει : Eth. IX 9, 1169 b 18). Hominem natura esse animal sociale idem ostendit Pol. I 2, 1253 a 2; cf. S. Thom. lect. 1 (v. ad 1028).— S. Thomas: „Sciendum est autem, quod quia homo naturaliter est animal sociale, utpote qui indiget ad suam vitam multis, quae sibi ipse solus praeparare non potest: consequens est, quod homo naturaliter sit para alicuius multitudinis, per quam praestetur sibi auxilium ad bene vivendum. Quo quidem auxilio indiget ad duo. Primo quidem ad ea quae sunt vitae necessaria, sine quibus praesens vita transigi non potest: et ad hoc auxiliatur homini domestica multitudo, cuius est pars. Nam quilibet homo a parentibus habet generationem et nutrimentum et disciplinam. Et similiter singuli qui sunt partes domesticae familiae, se invicem iuvant ad necessaria vitae. Alio modo iuvatur homo a multitudine, cuius est pars, ad vitae sufficientiam perfectam; sci), ut homo non solum vivat, sed et

beno vivat, habens omnia quae sibi sufficiunt ad vitam: et sic homini auxiliatur multitudo civilis, cuius ipse est pars, non solum quantum ad corporalia, prout scii, in civitate sunt multa artificia, ad quae una domus sufficere non potest, sed etiam quantum ad moralia; inquantum scii, per publicam potestatem coercentur insolentes iuvenes metu poenae, quos paterna monitio corrigere non valet (In Eth. I lect. 1 n. 4; cf. lect. 9 n. 112; VIII lect. 12 n. 1719 sq. (cit. ad 1013]; IX 9 lect. 10 n. 1891; X lect. 14 n. 2148 sqq.; C. g. IU 85; Praeterea. Homo; 117: Amplius; 122: Rursus considerandum; 128; 129: Adhuc; 147: Manifestum; De regim. prine. I c. 1; c. 14. Idem autem; S. th. I 96, 4; I-II 72, 4; 94, 2 c. fin.; 95, 1; II-II 114, 2 ad 1; 129, 6 ad 1).

QUAESTIO II: De societate domestica.

THESIS XXII: Societas coniugalis ita est naturalis, ut lege naturali genus humanum, non vero individuus homo ad matrimonium obligetur; immo coelibatus ex nobili fine susceptus perfectior est matrimonio.

1012. St. qu. 1. Societas coniugalis seu matrimonium est unio viri et mulieris ad prolem generandam. Causa igitur finalis seu finis saltem principalis matrimonii est generatio prolis seu propagatio generis humani.

2. Dicimus matrimonium unionem naturalem, i. e. unionem, ad quam obligat lex naturalis; sed addimus legem de matrimonio ineundo obligare genus humanum tantum, non vero individua humana singillatim sumpta.

1013. Prob. th. I p. (Societas coniugalis est naturalis). — Societas, quae est secundum specialem aliquam naturae inclinationem et ordinationem, est societas naturalis. Atqui societas coniugalis est secundum specialem aliquam naturae inclinationem et ordinationem. Ergo.

Mai. patet ex n. 1009, *min.* ex natura hominis, quae praedita est speciali inclinatione et ordinatione ad actum generationis, qui haberi nequit nisi unione utriusque sexus seu societate coniugali.

Prob. II p. (Lex naturali genus humanum, non vero individuus homo ad matrimonium obligatur). — Lex seu ordinatio ad bonum commune est duplex: quaedam est ad bonum commune, quod per se primo necessario est etiam bonum et perfectio individui; altera est ad bonum commune, quod per se primo est bonum multitudinis tantum. Et haec lex obligat multitudinem tantum, non vero singula individua. Nam ad bonum multitudinis necesse est, non omnes idem, sed diversos diversa agere, hunc agrum colere, illum artes exercere etc. — Atqui matrimonium per se primo respicit bonum multitudinis seu generis humani propagationem. Ergo.

Prob. III p. (Coelibatus ex nobili fine susceptus perfectior est matrimonio). — Quod est maius bonum individui et multitudinis, perfectius est. Atqui coelibatus ex nobili fine susceptus, ad expeditius vacandum contemplationi veritatis et virtutibus colendis et operibus caritatis exercendis, maius est bonum individuo et multitudini. Ergo.

1014. Coroll. 1. Ergo quaelibet voluntaria **pollutio**, i. e. effusio seminis humani sine congressu cum altero sexu, est peccatum contra naturam. Unio enim viri et mulieris ad prolem generandam est ex intentione naturae, ut patet ex I p. th., semen autem ad hanc unionem et ad prolem generandam est ordinatum.

2. Ergo «matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio prolis; secundarius mutuum adiutorium et remedium concupiscentiae"¹.

3. Ergo causa **efficiens** matrimonii est contractus libere initus inter virum et mulierem. Cum enim ad matrimonium nemo sit obligatus neque multo minus determinati homines obligentur inter se matrimonium inire, vinculum matrimoniale oritur ex libero consensu seu contractu. In virtute huius contractus oritur causa **formalis** matrimonii, quae est unio consistens in debito coniugali, vi cuius alter in alterius corpus potestatem habet in ordine ad prolem generandam. Ex unione matrimoniali resultat amicitia strictissima, vi cuius alter traditur alteri, quo ipso unius bonum fit etiam alterius. Ex hac amicitia promanat coniuges sibi ad invicem debere mutuum obsequium et subsidium, quod alterum constituit finem secundarium matrimonii.

1015. Schol. 1. Individuum aliquod tunc solummodo ad matrimonium obligaretur, cum sine eius matrimonio species humana periret aut sufficiens generis humani propagatio periclitaretur.

2. Cum auctoritas sit necessaria omnis societatis proprietas, etiam in societate matrimoniali insit necesse est. Et iure naturae auctoritas domestica suprema est penes virum, quippe qui naturaliter super mulierem emineat. Et licet aliquando contingere possit mulierem dotibus mentis et viribus corporis super virum eminere, hoc tamen est per accidens; lex naturalis autem attenditur secundum ea, quae sunt per se, non secundum ea, quae sunt per accidens. Ea tamen est habitudo mulieris ad virum ratione strictissimae amicitiae, qua inter se coniunguntur, ut mulier «subiciatur pareatque viro in morem non ancillae, sed sociae" ².

3. De **emancipatione** feminarum. — Qui «emancipationem feminarum" proclamant, aequalitatem plenam vindicant mulieri cum viro, tum socialem, tum oeconomicam, tum physiologicam; «physiologicam quidem, quatenus mulieres ab oneribus uxoris, sive coniugalibus, sive maternis, pro sua libera voluntate solutas aut solvendas volunt . . .; oeconomicam vero, qua volunt mulierem, etiam inscio et repugnante viro, libere posse sua sibi negotia habere, gerere, administrare, liberis, marito familiaque tota posthabitis; socialem denique, quatenus ab uxore curas domesticas sive liberorum sive familiae removeant, ut, iis neglectis, suo ingenio indulgere valeat, et negotiis officiisque etiam publicis addicatur". — Huiusmodi emancipatio non convenit rectae rationi, sed «est muliebris ingenii et maternae digni-

¹ C. I. C. can. 1013 § 1.

² Leo XIII, Encycl. «Arcanum' (1880).

tatis corruptio et totius familiae perversio Aequalitas iurium .in iis quidem agnosci debet, quae propria sunt personae ac dignitatis humanae, quaeque nuptialem pactionem consequuntur et coniugio sunt insita; . . . in ceteris, inaequalitas quaedam et temperatio adesse debet, quam familiae bonum ac debita domesticae societatis et ordinis unitas firmitasque postulant. . . . Auctoritatis publicae est, civilia uxoris iura ad huius temporis necessitates et indigentias aptare, habita quidem ratione eorum, quae exigunt diversa sexus feminei indoles naturalis, morum honestas, commune familiae bonum, modo etiam essentialis ordo societatis domesticae incolumis maneat"x.

1016. *obi.* 1. Societas, quae habet pro fine propagationem generis humani, ita necessaria est, ut ad eam etiam individuus homo obligetur. Atqui societas coniugalis habet pro fine propagationem generis humani. Ergo.— *Resp. Dist. mai.:* Si sine hac obligatione sufficiens generis humani propagatio periclitaretur, *conc.;* si non periclitatur, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

2. Atqui individuus homo absolute ad matrimonium obligatur. *Probo.* Quod est praeceptum legis naturalis, ad hoc individuus homo absolute obligatur. Atqui matrimonium est praeceptum legis naturalis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est praeceptum spectans bonum, quod per se primo necessario est bonum et perfectio individui, *conc.;* spectans bonum, quod per se primo est bonum multitudinis tantum. *nego. Contradist. min.*

3. Atqui matrimonium per se primo necessario est bonum individui. *Probo.* Quod praebet honestum remedium concupiscentiae, per se primo necessario est bonum individui. Atqui matrimonium praebet honestum remedium concupiscentiae. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si auxiliante Deo concupiscentia prava etiam extra matrimonium vinci potest, *nego;* si non potest, *cone. Contradist. min.*

Ad 1013. **Aristoteles** Eth. VIII 14 ,de amicitia viri et uxoris determinat... Dicit ergo primo, quod inter virum et uxorem videtur esse quaedam amicitia naturalis. Et hoc probat per locum a maiori. Homo enim est animal naturaliter politicum ; et multo magis est in natura hominis, quod sit animal conjugale. Et hoc probat duabus rationibus. Quarum prima est, quod ea quae sunt priora et necessaria magis videntur ad naturam pertinere: societas autem domestica, ad quam pertinet coniunctio viri et uxoris, est prior quam societas civilis. Tars enim est prior toto. Est etiam magis necessaria, quia societas domestica ordinatur ad actus necessarios vitae, scii, generationem et nutritionem. Unde patet quod homo naturalius est animal conjugale quam politicum. Secunda ratio est, quia procreatio filiorum, ad quam ordinatur coniunctio viri et uxoris, est communis aliis animalibus, et ita sequitur naturam generis. Et sic patet, quod homo magia est secundum naturam animal conjugale quam politicum. Deinde . . . assignat propriam rationem amicitiae conjugalis quae convenit tantum hominibus; concludens ex praemissis, quod in aliis animalibus est coniugatio inter marem et feminam, intantum sicut dictum est, idest solum ad procreationem filiorum; sed in hominibus mas et femina communicant non solum causa procreationis filiorum, sed etiam propter ea quae sunt necessaria ad humanam vitam. Statim enim apparet quod opera humana quae sunt necessaria ad vitam sunt distincta inter marem et feminam; ita quod quaedam conveniunt viro, puta ea quae sunt exterius agenda, et quaedam uxori, sicut nere et alia quae sunt domi agenda. Sic igitur sibi invicem sufficiunt, dum uterque propria opera redigit in commune (Ἄνδρι βὲ καὶ γυναικὶ φιλία δοκεῖ κατὰ φύσιν ὑπαρχειν ἄνθρωπο γὰρ τῇ φύσει συνδυαστικόν μᾶλλον ἢ πολιτικόν, ὅσω πρότιρον καὶ ἀναγκαιόττερον οἰκία πόλεω , καὶ τικνοποιία κοινότερον τοῖ

* Pius XI, *Encycl. .Casti Connubii** ,1930}.

Σφοι οἱ δ' ἄνθρωποι οὐ μόνον τῇ τεκνοποιίᾳ χοίριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰ τὸν βίον: 1162 a 16. S. Thom. lect. 12 n. 1719 eqq.; cf. Ariet., Pol. I 2, 1252 a 26; Oeconom. I 3, 1343 6 8 sqq.; S. Thom., In Pol. I lect. 1; S. th. Spl. 41, 1; II-II 154, 2; C. g. III 126 122). — S. Thomas: „Quia generatio non est de necessitate individui, sed de necessitate totius speciei, non est necessarium quod omnes homines actibus generationis vacent; sed quidam, ab his actibus abstinentes, aliis officiis mancipientur, puta militiae vel contemplationi. . . . Fuerunt autem et alii qui, licet continentiam perpetuam non improbarent, tamen ei statum matrimonii adaequabant: quod est haereticis loviniani. Sed huius erroris falsitas satis ex praedictis apparet: cum per continentiam homo reddatur habilior ad mentis elevationem in spiritualia et divina; et quodammodo supra statum hominis ponatur, in quadam similitudine angelorum (C. g. III 136 et 137; cf. S. th. Spl. 41, 2).

THESIS XXIII: Ius et officium naturale educandi liberos in parentibus inest.

1017. St. qu. 1. Homo non habet statim ab initio totam perfectionem suam, sed recens a nativitate tum corporaliter tum spiritualiter, seu quoad intellectum et voluntatem, est in statu imperfectionis, ex quo pedetentim se evolvit. Non potest autem se evolvere per se solum, sed multiplici indiget adiumento. Atque in hoc adiumento ad se evolvendum, tum corporaliter tum spiritualiter, consistit educatio. Quae proinde est duplex: **corporalis**, quae perficitur praebendo nutrimenta et ea omnia, quibus corpus naturaliter indiget, et **spiritualis**, quae doctrina perficitur non mere speculativa, sed etiam practica seu admonitione, correptione, punitione, ita ut non tantum intellectus inducatur ad cognoscendum verum, quod est necessarium ad finem ultimum assequendum, sed etiam voluntas flectatur ad bonum faciendum.

2. Docent Socialistae ad societatem civilem potius quam ad parentes educationem liberorum spectare; Anarchistae autem, reiecta auctoritate civili et insolubilitate matrimonii, volunt pueros ex „libera unione“ genitos a quocumque educari, qui ex propensione quadam animi eos adoptaverit.

1018. Prob. th. In eo inest ius et officium naturale educandi liberos, qui ipsa naturae inclinatione ad munus educationis ordinatur. Atqui parentes ipsa naturae inclinatione ad munus educationis ordinantur. Ergo.

Mai. est per se nota; inclinatio enim naturae est lex naturalis. — *Prob. min.* a) ex eo, quod parentes sunt causa liberorum, quibus proinde liberi ipsa generatione committuntur; b) ex eo, quod mater, quae prolem genuit, physiologice ordinatur ad prolem lacte suo nutriendam; c) ex eo, quod pater et mater maxime apti sunt ad curam gerendam circa prolem, tum quoad educationem corporalem tum quoad educationem spiritualem, propter amorem naturalem erga prolem ab ipsis genitam.

1019. Coroll. 1. Ergo in parentibus inest potestas, auctoritas, in filios. Huius potestatis primatus residet apud patrem, ac proinde pa-

tria potestas dicitur. Patria potestas in filium exstinguitur, cum hic iam sufficienter evolutus est, ut per se exsistere possit; relinquens domum paternam, sui iuris constituitur. In filio tamen semper manent officia pietatis et gratitudinis in parentes.

2. Ergo filii lege naturali obligantur suscipere educationem parentum eisque oboedire.

1020. Schol. 1. Generatio et educatio integrant unum eundemque finem principalem matrimonii, quatenus educatio est completio generationis. Sine educatione enim proles periret: sine educatione corporali periret corporaliter, sine educatione spirituali, spiritualiter. Ad educationem spiritualem praeprimis spectat institutio religiosa, ut patet ex dictis in statu quaestionis. Quare absurda est theoria educationis a Rousseau proposita¹, secundum quem educatio debet esse irreligiosa, ne pueri praeiudiciis imbuantur.

2. Cura parentum circa filios usque ad finem vitae perduret necesse est. Parentum enim est procurare filiis statum vitae convenientem et relinquere eos heredes bonorum suorum (cf. supra n. 994 999).

1021. *obi.* i. In parentibus non inest, quod spectat ad societatem civilem. Atqui ius et officium educandi liberos spectat ad societatem civilem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Quod spectat ad societatem civilem per se, *conc.*; per accidens, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 1044, 5).

2. Atqui societas civilis habet per se ius et officium educandi liberos. *Probo.* Per se habet ius et officium educandi liberos societas, quae est suprema ordinis naturalis. Atqui societas civilis est suprema ordinis naturalis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Societas, quae est suprema, ita tamen, ut societas domestica ab ea sit independens in rebus domesticis, *nego*; ita, ut non sit independens, *conc. Contradist. min.*

3. Atqui datur societas ita suprema, a qua societas domestica, etiam in rebus domesticis, non est independens. *Probo.* Datur societas supernaturalis: Ecclesia. Atqui societas supernaturalis seu Ecclesia est societas ita suprema, a qua societas domestica etiam in rebus domesticis non est independens. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.*: Non est independens in rebus, quae non spectant fidem et mores, *nego*; in rebus, quae spectant fidem et mores, *subdist.*: Non est independens ita, ut tamen habeat simul cum Ecclesia ius et officium ad educationem religiosam et moralem liberorum, *conc.*; ita, ut non habeat, *nego. Dist. consq.*

Ad 1018. **Aristoteles** Eth. VIII 13 dicit patrem filio causam esse trium bonorum maximorum: „Primo enim generando est sibi causa essendi, quod reputatur esse maximum. Secundo educando est sibi causa nutrimenti. Tertio est sibi causa disciplinae. Haec autem tria non solum tribuuntur patribus respectu filiorum, sed etiam progenitoribus, idest avis et proavis, respectu nepotum et pronepotum. Deinde probat quod dixerat, scii, quod talis sit amicitia paterna sicut et regalis. Naturaliter enim pater principatur filio, et progenitores nepotibus, sicut et rex subditis. Unde et filii sunt in potestate patris, et nepotes in potestate avi, sicut et subditi in potestate regis (Αἷτιο γὰρ [ὁ πατήρ] τοῦ εἶναι, δοκοῦντο μεγίστου, καὶ τροφή καὶ παιδεία · καὶ τοῖ προγόνοι διὰ ταῦτα προσνέμεται· φύσει τε ἀρχικὸν πατήρ υἱῶν καὶ πρόγονοι ἐκγόνων καὶ βασιλεὺ βασιλευμένων: 1161 a 16. S. Thom. lect. **lin.** 1691 sq.). — S. Thomas: „[Principalis matrimonii finis] est bonum prolis. Non enim intendit natura solum generationem prolis, sed traductionem et promotionem usque ad per-

¹ Émile IV.

fectum statum hominis inquantum homo est, qui est status virtutis. Unde, secundum Philosophum, tria a parentibus habemus: scii, esse, nutrimentum et disciplinam' (S. th. Spl. 41, 1 ; cf. 11-11 10, 12 [v. text, ad 1043 in fine]; 102, 1 ; C. g. III 122: Similiter etiam).

THESIS XXIV: Matrimonium vi legis naturalis est unio stabilis, indissolubilis unius cum una.

1022. St. qu. 1. Thesis proprietates enumerat, quae matrimonio secundum legem naturalem convenire debent: Debet esse unio stabilis, i. e. ex natura sua stabilis inter determinatos coniuges, quo excludimus vagum concubitum; debet esse indissolubilis, quo asserimus perfectam stabilitatem eam, vi cuius contractus matrimonialis non possit resolvi neque voluntate ipsorum coniugum neque auctoritate quacumque humana; debet esse unius, scii, viri, cum una muliere, quo asserimus polygarniam seu unionem simultaneam unius cum pluribus, i. e. aut unius viri cum pluribus mulieribus — polygyniam — aut unius mulieris cum pluribus viris — polyandriam — esse contrariam legi naturali.

2. Adversarii sunt Hobbes et Rousseau, qui primitivum et naturalem hominis statum proclamant vagum concubitum. Idem quidam Evolutionistae, ut Spencer, docent¹. Socialistae matrimonii solubilitatem eam propugnant, quae ad vagum concubitum ducat. Extra Ecclesiam catholicam indissolubilitas matrimonii passim negatur et contemnitur et auctoritati civili ius tribuitur solvendi matrimonii.

1023. Prob. th. Matrimonium vi legis naturalis est, sicut requirit eius finis sive primarius sive secundarius. Atqui finis matrimonii requirit matrimonium esse unionem stabilem, indissolubilem unius cum una. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min. quoad 1. p.* Matrimonium esse unionem stabilem requirit a) generatio prolis, nam vagus concubitus, quatenus continet polyandriam, impedit fecunditatem mulieris (cf. hic infra); b) educatio, ad quam pater et mater concurrere debent, et quidem per diuturnum tempus (cf. th. XXIII); at abiecta stabilitate unionis matrimonialis, pater non tantum cum matre per diuturnum tempus in educanda prole non concurreret, sed etiam maneret incertus.

Prob. min. quoad 2. p. Matrimonium esse unionem indissolubilem requirit a) educatio, ad quam tum pater tum mater concurrere debent, et quidem per diuturnum tempus, immo cura parentum circa filios per totam vitam perdurare debet, ut patet ex n. 1020, 2; solubilitate autem matrimonii inducta, cooperatio haec utriusque coniugis in educatione et cura circa filios deficit, immo ipsa certitudo patris periclitatur. Nec dici potest hoc argumentum non valere, si ex matrimonio

¹ Investigatio quidem ethnologica contrarium ostenditi statum primitivum populorum non vagum concubitum, sed monogamiam fuisse; cf. W. Schmidt u. W. Koppers. *Völker und Kulturen* I (1925) 146sq. 396sq.; W. Schmidt in *Handwörterbuch für Staatswissenschaften* (Elster u. Wieser, 1925) ad vocem 'Familie'.

aliquo aut filii non nascuntur aut ii, qui nati sunt, omnes mortui sunt; hoc enim per accidens est, natura autem unionis matrimonialis diiudicanda est secundum id, quod est per se. b) Matrimonium esse unionem indissolubilem requirit amor **amicitiae**, qua inter se coniuncti esse debent vir et uxor. Possibilitas solutionis hunc amorem maxime debilitaret. Insuper cum in damnum mulieris potius quam viri vergeret solutio, induceret inaequalitatem contrariam amicitiae (cf. n. 961, d). Vir enim facilius per se subsistere potest quam mulier, et vir aliam etiam uxorem invenire potest; mulier vero per se subsistere difficilius potest, neque ipsa, cessante iuventute et pulchritudine et fecunditate, alium potest invenire virum, c) Matrimonium esse unionem indissolubilem requirit **bonum familiae**, cui sollicitius student coniuges, cum sciunt se perpetuo coniunctos, et requirit d) **bonum publicum**; indissolubilitate enim matrimonii discordiae evitantur, quae acciderent inter virum, qui dimitteret uxorem, et propinquos uxoris, et firmatur inter affines pax et mutua dilectio.

Prob. min. quoad 3. p. (Finis matrimonii requirit matrimonium esse unionem **unius cum una**). — a) Polygynia est contra fines secundarios matrimonii, a) quia impedit pacem domesticam, β) quia repugnat amicitiae coniugali; haec enim amicitia strictissima nequit esse ad inaequales; est autem inaequalitas, si vir habere potest plures uxores, uxor vero unum tantum virum.

b) Polyandria non tantum contra fines matrimonii secundarios (contra pacem domesticam et amicitiam coniugalem), sed etiam contra finem primum est, a) quia impedit generationem impediendo fecunditatem uxoris, per commixtionem enim seminum aut totaliter aut fere totaliter tollitur fecunditas feminae; β) quia impedit educationem, eo quod pater manet incertus.

1024. Coroll. 1. Ergo adulterium et fornicatio sunt illicita.

2. Ergo vinculum matrimoniale iure naturae solubile non est. neque coniugum arbitrio neque ulla auctoritate mere humana.

1025. Schol. 1. Deus a praecepto legis naturalis, quod prohibet polygyniam, dispensare potest per mutationem materiae, a) quia Deus, ut supremus dominus, potest auferre uxori ius aequalitatis cum viro, quod uxori secundum exigentiam contractus matrimonialis convenit; b) quia, cum polygynia sit contra fines secundarios tantum matrimonii, praeceptum eam prohibens non est absolutum, sed conditionatum tantum, i. e. polygynia prohibetur lege naturali sub conditione, nisi Deus propter altiore rationem dispensare velit.

Similiter (per mutationem materiae) potestate divina matrimonium solvi potest; nam vinculum matrimoniale subicitur supremo dominio Dei, sicut quaelibet iura creaturae huic dominio subiciuntur.

2. De societate herili. — Societas herilis est unio duorum, quorum unus, propriae utilitatis gratia, ad alterius commodum operam

suam ordinat. Societas herilis conaturaliter adiungitur familiae tamquam complementum eius. Hoc enim est tum in bonum familiae tum in bonum famulorum, qui, cum non possint suam fundare familiam, ita bonis vitae domesticae participes fiunt.

3. Societas domestica completa, quae ex societate matrimoniali et parentali et herili coalescit, definitur: „communitas secundum naturam constituta in omnem diem, id est ad actus, qui occurrunt quotidie agendi“ (S. Thom., In Pol. I 1 lect. 1).

1026. *Obi.* 1. Non est unio stabilis et indissolubilis, quod oritur contractu libere inito. Atqui matrimonium oritur contractu libere inito. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Contractu ex lege naturali indissolubili, *nego;* contractu ex arbitrio contrahentium solubili, *conc. Contradist. min.*

2. Atqui matrimonio ex lege naturali non convenit indissolubilitas. *Probo.* Matrimonio ex lege naturali non convenit, quod est contra finem matrimonii. Atqui indissolubilitas est contra finem matrimonii. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quod est per se contra finem matrimonii, *conc.;* quod est per accidens in aliquo casu contra finem matrimonii, *nego. Dist. et contradist. min.:* Est contra fines secundarios, *nego;* contra finem primum, *subdist.:* Per se, *nego;* per accidens, ut in casu sterilitatis, *conc.*

3. Atqui si indissolubilitas est contra finem primum matrimonii, etsi per accidens tantum in aliquo casu, matrimonium non est unio indissolubilis. *Probo.* Si indissolubilitas est contra finem primum matrimonii, etsi per accidens tantum in aliquo casu, in hoc casu matrimonium deberet esse solubile. Atqui si matrimonium in hoc casu est solubile, non est unio indissolubilis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si non subsisterent fines secundarii et lex naturalis non esset diiudicanda secundum id, quod est per se, et non secundum id, quod est per accidens, *conc.;* si subsistunt fines secundarii et lex naturalis diiudicanda est secundum id, quod est per se, et non secundum id, quod est per accidens, *nego. Conc. min.;* *dist. consq.* — Matrimonium per se, secundum naturam suam, est unio indissolubilis, tum propter finem eius primum tum etiam propter secundarios fines. Haec matrimonii natura non mutatur ex eo, quod in aliquo casu impeditur eius effectus primarius.

Ad 1023. **Aristoteles** Pol. II 2—4 impugnatur opinionem Socratis, qui communitatem uxorum statuit, et dicit Socratem abolere opus bonum temperantiae, quod est abstinere a muliere aliena: ἔργον γὰρ καλὸν ἀλλοτρίᾳ οὐσῇ [γυναικὶ] ἀπέχεσθαι διὰ σωφροσύνην: c. 5, 1263 b 10; cf. S. Thom. lect. 1: Relinquit duo etc.; lect. 3; lect. 4: Obicit simul. — .Communicatio maris et feminae per totam vitam et ad perfectionem prolis est a natura inclinante; et omnis commixtio, quae fit praeter huiusmodi communicationem, innaturalis est. Et ideo dicit [Aristoteles] quod de commixtione viri cum aliena muliere, vel mulieris cum alieno viro, sit lex et teneatur ut bonum non permittere, nec etiam velle videre tangentem alienum aliquo modo. Si enim permittatur aliquis accedere ad aliquam quae sua non est, per fornicationem, cum post mixtionem non maneant mixti per consensum ad educationem prolis, sequitur malum et imperfectio eius maxime; nullo ergo modo permittatur fieri commixtio cum alio vel alia ubi et est et appellatur coniugium. Tunc enim et sequitur malum prolis et incertitudo et iniustitia. Minimo vero permittendum est circa tempus procreationis filiorum; tunc enim maxime accideret error per incertitudinem. Et si aliquis appareat tale aliquid faciens, puniatur punitione commensurata peccato, ut secundum mensuram peccati sit plagarum modus, ut alibi dicitur. Ita quod prohibet Philosophus hic primo sicut malum per se commixtionem cum aliena, quamvis sit libera; magis autem commixtionem cum ea, quae est alterius propter iniustitiam; maxime autem cum ea quae est alterius tempore deputato ad generationem" (Τῆσι δὲ τῇ πρὸ ἄλλῃν ἢ πρὸ ἄλλον, ἔστω μὲν ἀπλῶς μὴ καλὸν ἀπτόμενον cραίεο Qai μηδαμῇ

μηδαμῶ , δταν ἡ καὶ προσαγορευθῇ πόσι , περί δέ τόν χρόνον τόν τῇ τεκνοποιῖα
 dciv τι φαίνεται τοιο&τόν τι δρών, ἀτιμία Ζημιούθω πρεπούση πρό τήν ἁμαρτίαν :
 Pol. VII 16, 1335 b 38) (ex continuatione comm. S. Thom, in l. c. lect 12; cf. Oeco-
 nom. 1 3 et 4). — 8. Thomas: .Considerandum est quod peccatum mortale est omne
 peccatum quod committitur directe contra vitam hominis. Fornicatio autem simplex
 importat inordinationem quae vergit in nocumentum vitae eius qui est ex tali con-
 cubitu nasciturus. Videmus enim in omnibus animalibus in quibus ad educationem
 prolis requiritur cura maris et feminae, quod in eis non est vagus concubitus, sed
 maris ad certam feminam, unam vel plures: sicut patet in omnibus avibus. Secus
 autem est in animalibus in quibus sola femina sufficit ad educationem fetus, in
 quibus est vagus concubitus: ut patet in canibus et aliis huiusmodi animalibus.
 Manifestum est autem quod ad educationem hominis non solum requiritur cura ma-
 tris, a qua nutritur, sed multo magis cura patris, a quo est instruendus et defen-
 dendus, et in bonis tam interioribus quam exterioribus promovendus. Et ideo contra
 naturam hominis est quod utatur vago concubitu, sed oportet quod sit maris ad
 determinatam feminam, cum qua permaneat, non per modicum tempus, sed diu, vel
 etiam per totam vitam' (S. th. II-II 154, 2; cf. C. g. III 122). — »Quia vero necesse
 est ad id quod est optimum in homine, alia omnia ordinari, coniunctio maris et fe-
 minae non solum sic ordinata est legibus secundum quod ad prolem generandam
 pertinet, ut est in aliis animalibus, sed etiam secundum quod convenit ad bonos
 mores, quos ratio recta disponit vel quantum ad hominem secundum se, vel secun-
 dum quod homo est pars domesticae familiae, aut civilis societatis. Ad quos quidem
 bonos mores pertinet individua coniunctio maris et feminae. Sic enim erit fidelior
 amor unius ad alterum, dum cognoscunt se indivisibiliter coniunctos. Erit etiam
 utrique sollicitior cura in rebus domesticis, dum se perpetuo commansuros in ea-
 rundem rerum possessione existimant. Subtrahuntur etiam ex hoc discordiarum ori-
 gines, quas oporteret accidere, si vir uxorem dimitteret, inter eum et propinquos
 uxoris: et fit firmior inter affines dilectio. Tolluntur etiam adulteriorum occasiones,
 quae darentur si vir uxorem dimittere posset, aut e converso: per hoc enim daretur
 via facilior sollicitandi matrimonia āliena (G. g. III 123). — .Amicitia in quadam
 aequalitate consistit. Si igitur mulieri non licet habere plures viros, quia hoc est
 contra certitudinem prolis; liceret autem viro habere plures uxores: non esset libe-
 ralis amicitia uxoris ad virum, sed quasi servilis. Et haec etiam ratio experimento
 comprobatur: quia apud viros habentes plures uxores, uxores quasi ancillariter ha-
 bentur (l. c. 124).

QUzXESTIO III: De societate civili.

§ 1. De natura et causa efficiente societatis civilis et auctoritatis politicae.

THESIS XXV: Societas domestica est societas imperfecta, quae lege naturali ordinatur ad societatem civilem tamquam ad societatem perfectam. Quare causa efficiens prima societatis civilis et auctoritatis politicae est Deus seu lex aeterna.

1027. St. qu. 1. Societas alia est **perfecta**, alia **imperfecta**. — Societas perfecta est, quae ex natura sua alterius societatis non est pars, quae proinde ex se est completa et perfecta; societas imperfecta est, quae ex natura sua ad alteram ordinatur tamquam pars eius. Quia vero societates specificantur et diversificantur secundum finem (sunt enim essentialiter ad bonum commune seu ad finem), illa societas est perfecta, quae per se immediate ordinatur ad finem supremum in aliquo genere bonorum supremo; imperfecta autem est, cuius finis

ordinatur ad finem alterius societatis in eodem genere bonorum supremo. Cum autem genera suprema bonorum non sint nisi duo: bonum naturale et supernaturale, duae tantum sunt societates perfectae: **naturalis** seu societas civilis, cuius finis est felicitas imperfecta naturalis huius vitae, et **supernaturalis**, cuius finis est felicitas imperfecta supernaturalis huius vitae seu sanctificatio hominum per gratiam. Felicitas enim naturalis huius vitae est finis ultimus in hac vita et in ordine naturali, sicut felicitas supernaturalis est ultimus in ordine supernaturali.

Causa igitur finalis societatis civilis est felicitas imperfecta naturalis huius vitae, quae est bonum, quod familiae inter se separatae attingere non possunt. Causa eius materialis, per se loquendo, non sunt individua, sed familiae. Societas enim coniugalis, ex qua immediate excrescit societas domestica seu familia, est prima societas naturalis, quae societati civili supponitur. — Definitur proinde societas civilis seu civitas: unio moralis plurium familiarum ad bonum commune, quod est felicitas naturalis imperfecta huius vitae.

2. Cum in thesi dicimus Deum seu legem aeternam causam efficientem primam societatis civilis et auctoritatis politicae, non intelligimus causam efficientem stricte. Societas enim civilis tamquam persona moralis non est ens physicum, reale, sed ens rationis (cf. n. 1010), quod non potest habere causam efficientem, qua in rerum natura efficeretur (cf. n. 110). Sed intelligimus causam efficientem **fundamentaliter**, i. e. causam efficientem fundamenti realis, super quod fundatur ens rationis, quo formaliter constituitur societas. Et ita hac thesi dicimus Deum causam primam societatis civilis et auctoritatis politicae, quia a Deo tamquam a causa prima est homo naturaliter socialis seu ipsa natura sua ad societatem civilem ordinatus.

3. Thesis, contra Hobbes et Rousseau, qui naturalem hominis socialitatem infitiantur¹, contendit homines seu potius familias **naturaliter** seu lege naturali ordinari ad civitatem constituendam seu ad coniunctim ad felicitatem conspirandum. Thesis est etiam contra recentes omnes, qui positivismum iuridicum profitentur, qui nullum ius admittunt nisi civile (cf. n. 979, 2), ac proinde civitatem ex iure naturali seu ex lege naturali derivare non possunt, sed asserunt societatem civilem ortam esse evolutione aliqua mere naturali citra ordinationem legis naturalis.

1028. Prob. th. I p. (Societas domestica est societas imperfecta, quae lege naturali ordinatur ad societatem civilem tamquam ad societatem perfectam). — Societas, quae naturaliter ordinatur ad alteram societatem,

¹ Investigatio quidem ethnologies nullum vestigium detegit status alicuius primitivi non **socialis** generis humani. Etiam apud populos maxime primitivos organisatio aliqua civilis reperitur (cf. W. Schmidt u. W. Koppers, Volker u. Kulturen I [1925] 147 sqq. 177 sqq.).

mediante (pia attingat felicitatem huius vitae imperfectam, est societas imperfecta, quae lege naturali ordinatur ad alteram societatem, tamquam ad societatem perfectam. Atqui societas domestica naturaliter ordinatur ad alteram societatem, i. e. ad societatem civilem, mediante qua attingat felicitatem imperfectam huius vitae. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. — *Min.* ex eo probatur, quod felicitas imperfecta huius vitae, ad quam naturaliter homo est ordinatus, non attingitur nisi a familiis coniunctim ad eam conspirantibus, i. e. a familiis, quatenus constituunt altiore societatem — societatem civilem. Separatae enim inter se et coniunctim ad felicitatem non conspirantes a) non habebunt id, in quo secundario consistit felicitas, bona corporis: Miseram enim vitam semper agerent, cum nulla familia per se solam varia ad vitam humanam bene peragendam necessaria ministeria et artes exercere posset; b) non possunt attingere id, in quo per se primo consistit felicitas huius vitae, et quidem a) non possunt attingere sufficientem cognitionem Dei veritatumque moralium, ex quo deficeret etiam operatio virtutis. Moraliter enim necessarium est homini accipere has veritates mediante traditione et institutione ab aliis. Iam vero separatis inter se familiis deficeret haec traditio, β) Familiae nullo vinculo sociali colligatae pacifice convivere non possunt; neque esset potestas ad iniurias efficaciter propulsandas illatasque vindicandas.

Prob. II p. (Quare causa efficiens prima societatis civilis et auctoritatis politicae est Deus seu lex aeterna). — Qui est causa efficiens prima hominis naturaliter socialis seu lege naturali ad societatem civilem ordinati, est causa efficiens prima societatis civilis et auctoritatis politicae. Atqui Deus seu lex aeterna est causa efficiens prima hominis naturaliter socialis seu lege naturali ad societatem civilem ordinati. Ergo.

Mai. patet ex st. qu. et ex eo, quod auctoritas politica est proprium societatis civilis. — *Min.* ex eo probatur, quod, quidquid est legis naturalis, reducitur ad legem aeternam tamquam ad causam primam.

1029. Coroll. 1. Ergo societas civilis etiam definiri potest: societas humana, naturaliter perfecta.

2. Ergo societas civilis est societas naturalis et necessaria, non tantum generi humano universim considerato, sed etiam singulis familiis singulisque individuis. Lex enim naturalis, qua ordinantur homines ad

1 , Ad ea etiam, quae de Deo ratione humana investigari possunt, necessarium fuit hominem instrui revelatione divina: quia veritas de Deo, per rationem investigata, a paucis et per longum tempus et cum admixtione multorum errorum homini proveniret: a cuius tamen-veritatis cognitione dependet tota hominis salus, quae in Deo est. Ut igitur salve hominibus et convenientius et certius proveniat, necessarium fuit, quod de divinis per divinam revelationem instruantur* (S. Thom., S. th. I 1, 1). Haec autem divina revelatio transmittitur per traditionem.

civitatem, est ordinatio ad bonum commune, quod per se primo necessario est etiam bonum et perfectio individui; est enim ordinatio ad imperfectam huius vitae felicitatem.

3. Ergo singulae familiae obligantur inesse in civitate; et quidem 1. familiae, quae simul vivere volunt, obligantur ad civitatem constituendam, sine qua pacifice convivere non possunt; 2. per se etiam obligantur familiae ad convivendum, quia separatae non sufficienter instruuntur mediis necessariis ad felicitatem huius vitae attingendam, ne quoad id quidem, in quo primarie consistit, et quod requiritur omnino ad finem ultimum attingendum. Potest autem familia, quae ex vita sociali iam bonorum huius vitae particeps facta est, ita ut possit sibi ipsa sufficere, licite discedere ex corpore politico ad 'incolendam terram non inhabitatam, sicut etiam similiter individuus homo potest agere vitam eremiticam*. Initio vero generis humani primis hominibus societatis loco erat specialis Dei providentia et revelatio divina primordialis, quae etiam in statu naturae purae generi humano deesse non potuisset. Primus enim homo, cum non habeat parentes, a quibus educetur, a Deo est educandus seu instituendus, in quo consistit revelatio primordialis.

4. Ergo auctoritas politica immediate est a Deo seu a lege aeterna, quatenus immediate a Deo est humana natura naturaliter ad societatem ordinata.

5. Ergo lex civilis et ordinationes auctoritatis politicae obligant in virtute legis aeternae (cf. th. XI). Ex quo evidenter patet auctoritatem politicam nihil praecipere posse legi morali contrarium. Absurda proinde est doctrina Machiavellii (1469—1527), secundum quam auctoritati politicae licita essent omnia, dummodo conferant ad bonum publicum temporale. Quae doctrina etiam multis politicis recentibus placet.

1030. Schol. Auctoritas politica seu potestas civilis est potestas gubernandi rempublicam seu dirigendi eam in finem suum. Potestas civilis complectitur in se omnia, quae ad finem reipublicae sunt necessaria. Ad hunc finem autem necesse est: 1. ut media, quae ad finem conducunt, obligatorio modo proponantur — potestas legifera; 2. ut quae proposita sunt, pro diversis casibus et circumstantiis rite, i. e. iuxta modum ac sensum, quo fuerunt proposita, applicentur — potestas iudiciaria; 3. ut renuentes eadem applicare, vi adhibita, cogantur, impediētes coërceantur — potestas coactiva. Potestas igitur civilis tripartita est: legifera, iudiciaria, coactiva. Suprema potestas est

1 .Secundum genus [monachorum] est Anachoretarum, idest Eremitarum horum, qui non conversionis fervore novitio, sed Monasterii probatione diuturna didicerunt contra diabolum, multorum solatip iam docti, pugnare; et bene instructi fraterna ex acie ad singularem pugnam eremi securi iam sine consolatione alterius, sola manu vel brachio contra vitia carnis vel cogitationum, Deo auxiliante, pugnare sufficiunt⁴ (Regula S. P. Benedicti c. 1).

potestas legifera, nam iudiciaria et coactiva sunt potestates mere executivae, quae necessario ex potestate legifera dimanant ab eaque dependent.

Suprema potestas potest inesse in uno vel in pluribus subiectis seu personis physicis, et potest inesse hoc vel illo modo determinato et limitato. Suprema potestas, prout determinato modo existit in uno vel in pluribus subiectis, dicitur forma regiminis. — Constitutio seu lex fundamentalis est lex determinans regiminis formam.

Forma regiminis est **monarchies** aut **polyarchica**, prout suprema potestas in uno vel in pluribus inest. Si ita inest in uno, ut non limitetur lege fundamentalis neque pendeat a consensu principum subalternorum, est monarchia **absoluta**; si vero constitutione limitatur aut dependet a consensu aliorum, est **temperata**. — Forma polyarchica est aut **aristocratia** aut **democratia**, prout illi plures, inter quos dividitur potestas, assumuntur aut ex nobilibus, aut ex omnibus civibus suffragio universali eliguntur. — Praeter has formas est **constitutionalismus**, qui in divisione consistit inadaequata supremae potestatis, ita ut electis a populo competat leges **condere**, quae tamen **nonnisi** per consensum principis vim legis sortiuntur.

1031. *Obi.* (ad mentem Rousseau). 1. Si societas civilis constituitur libero «contractu sociali* societas domestica non ordinatur lege naturali ad societatem civilem. Atqui societas civilis constituitur libero «contractu sociali Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Contractu libero libertate morali, i. e. citra inclinationem naturalem et obligationem ex lego naturali, *conc.*; contractu libero libertate physica tantum, *nego. Contradist. min.* (cf. n. 1032).

2. Atqui societas domestica non ordinatur lege naturali ad societatem civilem. *Probo.* Lege naturali non ordinatur ad societatem civilem societas, quae componitur ex hominibus libertate praeditis, naturali inclinatione non inclinatis ad subeundum iugum auctoritatis civilis. Atqui societas domestica est societas, quae componitur ex hominibus libertate praeditis, naturali inclinatione non inclinatis ad subeundum iugum auctoritatis civilis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Naturali inclinatione, quae est ordinatio naturalis rationalis naturae indentificata cum ipsa natura, *conc.*; quae est inclinatio aliqua superaddita, acquisita (passio aut habitus, cf. n. 939, 1), *nego. Contradist. min.* - Dictamen rationis, quod est participatio legis aeternae, manifestat naturam rationalem ordinatam esse ad societatem civilem et ad subeundum iugum auctoritatis civilis, quamquam haec subiectio multiplicem abnegationem requirit.

3. Atqui ordinatione naturali rationalis naturae societas domestica non ordinatur ad societatem civilem. *Probo.* Ordinatione naturali rationalis naturae non ordinatur ad societatem civilem societas, quae sibi ipsa sufficit. Atqui societas domestica sibi ipsa sufficit. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Quae sibi ipsa sufficit ad perfectam sufficientiam, i. e. ad felicitatem imperfectam huius vitae, *conc.*; quae sibi ipsa sufficit ad sufficientiam vitae quotidianam (cf. Arist., Pol. I 2; III 9) tantum, i. e. ad actus, «qui occurrunt quotidie agendi (S. Thomas, cf. n. 1025,3), *nego. Contradist. min.*

4. Atqui societas domestica sibi sufficit ad felicitatem imperfectam huius vitae. *Probo.* Societas, quae initio generis humani solitarie existit, sibi ipsa sufficit ad felicitatem imperfectam huius vitae. Atqui societas domestica initio generis humani solitarie existit. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Sibi ipsa sufficit, data speciali Dei providentia, cui tunc suberat, *conc.*; sine speciali Dei providentia, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

5. Atqui societas domestica, etiam sine speciali Dei providentia, sibi sola sufficit. *Probo.* Societas domestica, quae discedit ex corpore politico ad coloniam condendam, sibi sola sufficit, ut patet ex historia. Atqui societas domestica, quae ita discedit ex corpore politico, est societas domestica sine speciali Dei providentia (circa quam non est admittenda specialis Dei providentia). Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Sibi sola sufficit, quia bonorum vitae socialis iam particeps facta est et etiam ulterius recipit subsidium a corpore politico, a quo separabatur, *conc.*; si bonorum vitae socialis particeps facta non esset et etiam ulterius non reciperet subsidia a corpore politico, a quo separabatur, *nego. Conc. min.; dist. consq.*

Ad 1028. **Aristoteles** Pol. I 2 Fdeterminat de ipsa communitate civitatis. . . . Primo . . . ostendit conditionem civitatis quantum ad tria. Primo ostendit ex quibus sit civitas. Quia sicut vicus constituitur ex pluribus domibus, ita civitas ex pluribus vicis. Secundo dicit, quod civitas est communitas perfecta: quod ex hoc probat, quia, cum omnis communicatio omnium hominum ordinetur ad aliquid necessarium vitae, illa erit perfecta communitas, quae ordinatur ad hoc quod homo habeat sufficienter quicquid est necessarium ad vitam: talis autem communitas est civitas. Est enim de ratione civitatis, quod in ea inveniantur omnia quae sufficiunt ad vitam humanam, sicut contingit esse. Et propter hoc componitur ex pluribus vicis, in quorum uno exercetur ars fabrilis, in alio ars textoria, et sic de aliis. Unde manifestum est, quod civitas est communitas perfecta. Tertio ostendit, ad quid civitas ordinata sit: est enim primitus facta gratia vivendi, ut scii, homines sufficienter invenirent, unde vivere possent: sed ex eius esse provenit, quod homines non solum vivant, sed quod bene vivant, inquantum per leges civitatis ordinatur vita hominum ad virtutes. Deinde . . . ostendit, quod communitas civitatis est naturalis. . . . Ponit duas rationes, quarum prima talis est. Finis rerum naturalium est natura ipsarum. Sed civitas est finis praedictarum communitatum [domus et vici], de quibus ostensum est, quod sunt naturales: ergo civitas est naturalis. . . . Secundam rationem ponit. . . quae talis est. Illud quod est optimum in unoquoque, est finis, et cuius gratia aliquid fit: sed habere sufficientiam est optimum: ergo habet rationem finis. Et sic, cum civitas sit communitas habens per se sufficientiam vitae, ipsa est finis praemissarum communitatum. [H δ' ἐκ πλειόνων κομῶν κοινωνία τέλειο πόλι, ἡ δὴ πόσις ἔχουσα πέρα τῇ αὐτάρκειᾳ ὥ ἐπο εἰπεῖν, γινομένη μὲν οὖν τοῦ Ζῆν ἐνεκεν, οὐσα δὲ τοῦ εὖ Ζην. διὸ πάντα πόλι φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαν τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν: 1252 b 27] . . . Concludit ergo ex praemissis, quod civitas est eorum quae sunt secundum naturam. Et cum civitas non sit nisi congregatio hominum, sequitur, quod homo sit animal naturaliter civile. Posset autem hoc alicui venire in dubium ex hoc, quod ea quae sunt secundum naturam omnibus insunt. Non autem omnes homines inveniuntur esse habitatores civitatum. Et ideo ad hanc dubitationem excludendam consequenter dicit, quod aliqui sunt non civiles propter fortunam, utpote quia sunt expulsi de civitate, vel propter paupertatem necesse habent excolere agros aut animalia custodire. Et hoc patet, quod non est contrarium ei quod dictum est, quod homo sit naturaliter civilis; quia et alia naturalia aliquando deficiunt propter fortunam: puta, cum alicui amputatur manus, vel cum privatur oculo. Sed si aliquis homo habeat quod non sit civilis, propter naturam, aut nequam est. utpote cum hoc contingit ex corruptione naturae humanae; aut est melior quam homo, inquantum scii, habet naturam perfectiorem aliis hominibus communiter, ita quod per se sibi possit sufficere absque hominum societate, sicut fuit in Ioanne Baptista et beato Antonio heremita. Adducit ad hoc dictum Homeri maledicentis quendam, qui non erat civilis propter pravitatem. Dicit enim de ipso, quod erat sine tribu, quia non poterat contineri vinculo amicitiae, et sine iure, quia non poterat contineri sub iugo legis, et sceleratus, quia non poterat contineri sub regula rationis. Qui autem est talis secundum naturam, simul cum hoc oportet quod habeat, quod sit cupidus belli, quasi litigiosus et sine iugo existens. Sicut videmus, quod volatilia, quae non sunt socialia, sunt rapacia* (Ἐκ τοῦτων οὖν φανερόν βτι

τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστὶ, καὶ ὅτι ἄνθρωπο φύσει πολιτικὸν ἴσον, καὶ ὁ ἀπολι δια φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἦτοι φαῦλό ἐστὶν ἡ κρείττων ἡ ἄνθρωπο, ὥσπερ καὶ ὁ ὑφ' Ὀμηροῦ λοιδορηθεὶ „ἀφρήτυρ, ἀθέμιστο, ἀνέστιο": 1253a1. S.Thom.lect. 1). - S. Thomas: FCum autem homini competat in multitudine vivere, quia sibi non sufficit ad necessaria vitae, si solitarius maneat, oportet quod tanto sit perfectior multitudinis societas, quanto magis per se sufficiens erit ad necessaria vitae. Habetur siquidem aliqua vitae sufficientia in una familia domus unius, quantum scii, ad naturales actus nutritionis, et prolis generandae, et aliorum huiusmodi; in uno autem vico, quantum ad ea quae ad unum artificium pertinent; in civitate vero, quae est perfecta communitas, quantum ad omnia necessaria vitae; sed adhuc magis in provincia una propter necessitatem compugnationis, et mutui auxilii contra hostes. Unde qui perfectam communitatem regit idest civitatem vel provinciam, antonomastice rex vocatur; qui autem domum regit, non rex, sed paterfamilias dicitur; habet tamen aliquam similitudinem regis, propter quam aliquando reges populorum patres vocantur (De regim. prine. I c. 1).

Ad 1029 sq. Aristoteles Pol. IV 14 dicit, „quod sunt tres partes rerumpublicarum. de quibus studiosus legislator debet considerare et conferre secundum rationem de illis. Illis enirn bene se habentibus, necessarium res rempublicam bene esse ordinatam, et male se habentibus male, et secundum differentiam istorum ad invicem necesse est respublicas differre, quia per ista distribuitur respublica quae est ordo principantium. Istorum autem una pars est quae consiliatur de communibus civitatis. Alia est quae versatur circa principatus: et hoc est quos oportet esse principes, et quorum debent esse domini; et qualiter assumuntur, utrum per sortem vel per electionem. Tertia pars est quae versatur circa iudicia. . . . Prosequitur de ipso consiliativo et . . . dicit, quod dominans in civitate consiliatur de bello, utrum bellandum sit vel non; et de pace, utrum pax debeat fieri cum adversariis vel non. . . . Iterum consiliatur de legibus, qualiter sint ferendae. Consiliatur etiam de morte alicuius, utrum expediat aliquem, qui fuit contra civitatem, interfici vel relegari. Iterum de populatione qualiter debeat fieri si indigeat civitas populari, et ex quibus. Iterum qualiter principatus debent eligi et corrigi Ἔστι δὴ τρία μέρη τῶν πολιτειῶν πασῶν . . . ἐν μὲν τι τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν, δεῦτερον δὲ τὸ περὶ τὰ ἀρχά (τοῦτο δ' ἐστὶν ἃ δεῖ καὶ τίνων εἶναι κυρία, καὶ ποῖαν τινὰ δεῖ γίγνεσθαι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν), τρίτον δὲ τι τὸ δικάιον. κύριον δ' ἐστὶ τὸ βουλευόμενον περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης . . . καὶ περὶ νόμων, καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆ καὶ δημεύσεως, καὶ τῶν εὐθυνῶν: 1297 b 37. Continuatio comm. S. Thom, in Pol. IV lect. 12. De variis regiminis formis Aristoteles fuse disserit a c. 6 Pol. III usque ad finem lb. VI. easque ad sex reducit (ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἓνα ἢ ὀλίγου ἢ τοῦ πολλοῦ), quarum tres sunt ὀρθαί, scii, βασιλεία, ἀριστοκρατία, πολιτεία (in sensu stricto: regimen omnium civium), tres vero παρεκβάσει, scii, τυραννί, ὀλιγαρχία, δημοκρατία, prout πρὸ τὸ κοινὸν συμφέρον aut πρὸ τὸ ἴδιον ἀποβλέπουσιν: Pol. III 7, 1279 a 27—b 6. — S. Thomas: „Si ergo naturale est homini quod in societate multorum vivat, necesse est in hominibus esse per quod multitudo regatur. Multis enim exsistentibus hominibus, et unoquoque id quod est sibi congruum providente, multitudo in diversa dispergeretur, nisi etiam esset aliquis de eo quod ad bonum multitudinis pertinet curam habens. . . . Non enim idem est quod proprium et quod commune: secundum propria quidem differunt, secundum autem commune uniuntur. Diversorum autem diversae sunt causae. Oportet igitur, praeter id quod movet ad proprium bonum uniuscuiusque, esse aliquid quod movet ad bonum commune multorum. Propter quod et in omnibus quae in unum ordinantur, aliquid invenitur alterius regitivum (De regim. prine. I c. 1. De formis regiminis cf. I c.: Contingit autem; In Pol. III lect. 5 et 6 (= in c. 6-8 lb. III textus Aristotelici; in ea, quae sequuntur [usque ad finem lb. VI], cf. continuationem comm. S. Thom, a lect. 7 lb. III); In Eth. X 10 lect. 16 n. 2180; S. th. I-II 95, 4.

THESIS XXVI: Causa proxima civitatis in concreto consideratae est pactum, saltem implicitum, ex legis naturalis tamen inclinatione et

ordinatione pangendum; in civitate autem constituta auctoritas seu potestas suprema primitus est apud populum, non tamen perfecte, sed imperfecte tantum et instrumentaliter.

Bellarminus, Controvere. tom. II, 1.3: De laicis, c. 6. **Suarez**, Op. sex (Iier. I. 5, c. 7; Defensio fid. cath. 1. 3, c. 2 et 3; De leg. 1. 3, c. 3 et 4. **Costa-Rossetti**, Institut, ethicae et iuris naturae, pars 4, sect. 2. **Vallet**, Praeiectiones philosophiae, II, n. 191 sqq.

1032. St. qn. 1. Causa prima societatis potestatisque civilis est Deus seu lex aeterna. Hoc supposito, quaeritur: 1. de causa proxima efficiente societatis civilis, vi cuius exortae sint diversae determinatae civitates, seu vi cuius inter determinatas familias exorta sit unio moralis seu obligatio moralis ex iustitia legali (causa formalis constitutiva societatis civilis, cf. n. 961, b; 1007, 1), qua in unum corpus politicum adunabantur; 2. quodnam fuerit in corpore politico ita exorto subiectum immediatum potestatis politicae. Et sicut in thesi praecedente, ita etiam in hac thesi intelligimus causam efficientem fundamentaliter. Quare cum dicimus causam proximam societatis civilis in concreto consideratae esse pactum, hoc significat causam efficientem fundamenti proximi, unde orta sit determinata societas civilis, esse pactum.

2. Negata hominis naturali socialitate, Rousseau societatem non a lege aeterna et naturali, sed a libero pacto repetit (contrat social): Individuum quodque iura sua omnia transfert in communitatem. Haec iurium omnium summa constituit auctoritatem seu potestatem civilem. Pactum hoc dicitur liberum moraliter, quatenus oriri dicitur citra inclinationem naturalem et obligationem ex lege naturali.

Philosophi catholici omnes admittunt civitatem auctoritatemque civilem esse a Deo seu a lege aeterna, et quidem immediate, quatenus a Deo immediate est natura humana, quam sequitur naturalis socialitas. Cum vero agitur de causa proxima civitatis primitus constitutae deque subiecto, in quo primitus insit potestas suprema, in diversas abeunt sententias. Alii originem societatis repetunt ex consensu seu pacto conspirandi ad bonum commune atque docent subiectum immediatum auctoritatis esse populum, et auctoritatem a populo transferri in principem; ita Bellarminus (1542—1621), Suarez, veteres scholastici communiter et etiam aliqui recentes, ut Balmes, Costa-Rossetti, Vallet, Castelein. Alii utrumque negant, cum doceant originem societatis ex facto posse explicari, populum vero aut omnino numquam esse subiectum auctoritatis, aut saltem necesse non esse, ut sit subiectum primitivum auctoritatis. Ita multi scholastici recentes.

3. Prima parte thesis dicimus civitatem oriri per pactum, attamen non per pactum liberum, i. e. citra inclinationem naturalem et obligationem ex lege naturali, ut vult Rousseau, sed per pactum saltem implicitum, ad quod ordinat et inclinatur ipsa natura. Secunda parte docemus auctoritatem primitus apud populum esse, non tamen perfecte,

sed imperfecte tantum et instrumentaliter. Ita fere etiam Bellarminus. Quo nitimur componere dissensionem inter auctores catholicos, quae magis de nomine quam de re esse videtur, non tantum quod attinet subiectum primitivum auctoritatis politicae, sed etiam quod spectat originem civitatis in concreto, quatenus illud factum, ope cuius multi nituntur explicare determinatae civitatis originem, revera videtur esse pactum implicitum.

1033. Prob. th. I p. (Causa proxima civitatis in concreto consideratae est pactum saltem implicitum, ex legis naturalis tamen inclinatione et ordinatione pangendum). — Familiis simul viventibus in eodem territorio sufficienter multiplicatis, lege naturali oritur quidem obligatio iustitiae legalis coniunctim conspirandi ad bonum commune. Sed lex naturalis non determinat neque quae neque quot familiae convivant et conspirent, neque modum quo conspirent: diversae enim sunt possibiles formae regiminis seu societatis civilis; quarum nulla est determinata lege naturali, cum omnibus possit attingi finis societatis, ut experientia et historia docent. Haec proinde omnia libera hominum conventionem seu pacto determinanda sunt, saltem implicito per factum, quatenus determinatae familiae de facto simul manent et de facto secundum determinatam aliquam regiminis formam ad bonum commune conspirant.

Prob. II p. (In civitate autem constituta auctoritas seu potestas suprema primitus est apud populum, non tamen perfecte, sed imperfecte tantum et instrumentaliter). — Nemo natura constituitur princeps seu nemo est, in quo tamquam in subiecto auctoritas potius sit quam in alio, cum homines natura sint aequales. Si igitur constituendum est tale subiectum, seu superior, constituendus est libera electione multitudinis, sive directa, explicita, per suffragia, sive indirecta, per factum subiectionis et oboedientiae uni exhibitae. Multitudinis igitur est eligere principem. Multitudinis etiam est determinare formam regiminis, seu ferre legem fundamentalem. Quare etiam limitare potest potestatem principis eligendi sibi quae partem potestatis supremae retinere. Quae omnia ostendunt initio potestatem supremam esse apud populum.

Sed populus hanc potestatem nonnisi imperfecte valet exercere et magna cum difficultate, ex defectu unitatis; ita populus, etsi potest legem ferre per suffragia, tamen non potest nisi difficillime legem proponere, neque potest eam efficaciter executioni mandare, etc. Ergo potestas civilis nonnisi imperfecte est apud populum. Quare bonum commune seu lex naturalis expostulat eligi unum aut etiam plures, apud quos aut ex toto aut magna ex parte resideat potestas. Ergo populus potestatem non habet, nisi ut eam transferat, id est, habet potestatem transeunter seu vialiter et instrumentaliter.

1034. Coroll. 1. Ergo ordinatio et obligatio coniunctim conspirandi ad illud bonum commune, quod est linis civitatis, est a lege naturali, determinatio autem huius obligationis et ordinationis est per pactum, i. e. fundamentum proximum, unde resultat determinatum vinculum obligationis ex iustitia legali seu determinata societas civilis, est pactum. Pactum enim, quod admittimus, est unice in determinanda concrete civitatis *materia* — quae familiae ad bonum commune coniunctim conspirare debeant, et *forma* — forma regiminis. Ita tantum oritur determinatum vinculum iustitiae legalis conspirandi ad bonum commune seu determinata societas civilis.

2. Ergo potestas civilis principi confertur immediate a lege naturali seu a Deo, nulla mediante causa principali, mediante tamen instrumento, quod est populus, quatenus eligit principem. Electo principi ipse Deus confert auctoritatem, quatenus lex aeterna praecipit, in principe, non in populo, inesse debere perfecte et stabiliter auctoritatem seu potestatem supremam.

1035. Scliol. 1. Historia docet multiplicationem familiarum simul viventium ortam esse non tam ex commigratione in idem territorium, sed ex evolutione familiae in familiam patriarchalem et integram gentem. Quo in casu saepe contigisse videtur, ut patriarchae seu antiquioris patrisfamiliae patria potestas quasi conaturaliter evoluta sit in potestatem regiam. Sed cum regia potestas essentialiter differat a potestate patria, haec regia evadere non poterat sine consensu et electione multitudinis saltem indirecta. Quare etiam ita potestas suprema initio penes populum est, qui saltem indirecte determinat personam principis eiusque potestatem seu formam regiminis¹.

2. In constitutione determinatae societatis civilis haec distinguuntur: 1. lex aeterna, quae aeternaliter praecedit totum processum formationis et praecipit, ut, sufficienter multiplicatis familiis, constituatur societas civilis et determinetur forma regiminis et subiectum auctoritatis civilis; 2. societas civilis in statu imperfecto, cum determinatae familiae iam coniunguntur (pacto), sed nondum est determinata forma regiminis neque subiectum auctoritatis civilis; 3. societas in statu perfecto, his determinatis. Processus iste aut contingit *reflexe* — pacto explicit^o et electione directa principis, aut non *reflexe* — pacto implicito et electione indirecta. Si contingit reflexe, societas in statu imperfecto praecedit tempore societatem in statu perfecto; si non fit reflexe, praecedit natura tantum, non tempore.

Thesis nostra de prima tantum societatum civilium formatione est, non de processu assimilationis, qua forte societas aliqua alteram bello

¹ Nec Leonem XIII nec Pium X litteris suis aliquid decidisse contra sententiam veterum scholasticorum ostendit Aug. Egger: Kommt die Staatsgewalt unmittelbar von Gott? in Theol.-prakt. Quartalschr. 73 (1920), 4.

iusto devictam sibi assimilaret iuste, eo quod aliter pax et tranquillitas obtineri non posset. Haec iusta subiectio esset et haberet rationem poenae. Si autem iniuste fit, usurpatio est, de qua scholio 4. Plures vero societates civiles, quae pacifice in unum coniunguntur, pacto coniunguntur.

3. Forma regiminis semel constituta, potestas suprema aut hereditate transmittitur, si regimen fuerit hereditarium, aut iterata electione in principem transfertur, si regnum fuerit electivum.

4. Qui per violentiam rerum potitur, non efficitur princeps legitimus; qui proinde expelli potest, si hoc sine gravi damno reipublicae possibile est. Si vero hoc est impossibile, usurpatori oboediendum est, quia bonum commune hoc expostulat tamquam ipinus malum. Immo potest tunc usurpator fieri princeps legitimus, si ex circumstantiis elucet statum rerum neque in futurum mutari posse sine gravi damno reipublicae. Expostulat enim in his circumstantiis ipsum bonum commune, ut usurpator tandem tamquam legitimus princeps agnoscatur. Ita legitimus princeps constituitur electione aliqua indirecta populi, praecepta tamen sub his circumstantiis a lege naturali.

5. Si legitimus princeps vel collegium eorum, qui reipublicae praesunt, abutitur potestate sua in perniciem reipublicae vel in perniciem alicuius partis populi, certo licita est **resistentia passiva**, quae in eo consistit, quod mandatis iniustis non obeditur; haec resistentia non tantum licita, sed etiam praecepta est, si ea, quae a regnantibus mandantur, in se mala sunt. Sed contra tyrannidem intolerabilem etiam **resistentia activa** et violentia licita esse potest. Sicut enim privata persona iura sua magni momenti cruenta defendere potest contra iniustum aggressorem (cf. th. XVII), ita etiam populus. At requiritur, a) ut non sit alia via ad malum tollendum; b) ut violentia inferatur in ipso actu aggressionis, agitur enim de iure defendendo contra iniustum aggressorem; c) ut non adhibeatur maior violentia, quam ad defensionem necessaria est; d) ut maiora mala ex hac violenta iurium defensione non sequantur; id quod facile obtinet propter perturbationes diuturnas, quae ex violenta resistentia oriuntur.

1036. *Obi. Contra I p.* 1. Quod oritur per factum sufficientis multiplicationis familiarum in eodem territorio viventium, neque explicitum neque implicitum pactum habet ut causam suam proximam. Atqui civitas in concreto considerata oritur per factum sufficientis multiplicationis familiarum in eodem territorio viventium. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod oritur per merum factum multiplicationis, *conc.*; quod oritur eo, quod familiae multiplicatae libere simul manent et libere simul conspirant ad bonum commune determinato aliquo modo, *nego. Contra-dist. min.:* Oritur per merum factum multiplicationis, *nego*; oritur eo, quod familiae multiplicatae libere simul manent et libere simul conspirant ad bonum commune determinato aliquo modo, *subdist.*: Ita aliquando oritur civitas, *conc.*; semper ita oritur, *nego*.

2. Atqui civitas, quae eo oritur, quod familiae multiplicatae simul manent et simul libere conspirant ad bonum commune determinato aliquo modo, non oritur per

pactum. *Probo.* Non oritur per pactum, quod non oritur conventione, qua ius aliquod transfertur ab altero in alterum (cf. n. 1 3). Atqui civitas, quae eo oritur, quod familiae multiplicatae simul manent et simul libere conspirant ad bonum commune determinato aliquo modo, non oritur conventione, qua ius aliquod transfertur ab altero in alterum. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod neque explicita neque implicita conventione oritur, *conc.*; quod non oritur conventione explicita, oritur tamen implicita, *nego.* *Contradist. min.:* Non oritur conventione explicita, *conc.*; implicita, *subdist.:* Data lege naturali de societate constituenda (cf. 1029, 3), *nego*; ea non data, *conc.* — Verum est, ex eo, quod aliqui homines simul inveniuntur et se mutuo adjuvant in aliquo negotio, non haberi contractum, sed urgente lege naturali de societate constituenda implicitus contractus habetur, quo unice determinatur materia societatis civilis et eius forma (cf. n. 1034, 1).

3. Atqui conventionem seu pacto non oritur societas civilis. *Probo.* Vinculum seu obligatio ex iustitia legali non oritur ex pacto. Atqui societas civilis est vinculum ex iustitia legali. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Data lege naturali de societate constituenda, *nego*; ea non data, *conc.* *Conc. min.;* *dist. consq.* — Pacto seu contractu oritur per se obligatio ex iustitia commutativa; sed data lege naturali praecipiente societatem civilem, oritur societas civilis seu obligatio ex iustitia legali.

Contra II p. 1. Non est apud populum, ne imperfecte quidem et instrumenta, liter, quod immediate a Deo confertur principi. Atqui potestas suprema civilis a Deo immediate confertur principi. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod immediate confertur nulla mediante causa principali, mediante tamen populo tamquam causa instrumental!, *nego*; neque mediante populo tamquam causa instrumental!, *conc.* *Contradist. min.*

2. Atqui populus, qui est instrumentum, mediante quo Deus confert potestatem supremam principi, nullo modo habet hanc potestatem, ne imperfecte quidem. *Probo.* Quod electione determinat tantum personam principis, nullo modo habet potestatem supremam. Atqui populus, qui est instrumentum, mediante quo Deus confert potestatem, electione determinat tantum personam principis. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod electione determinat personam ita, ut determinet etiam formam regiminis, secundum voluntatem suam limitando potestatem principis et retinendo sibi huius potestatis partem, *nego*; ita, ut non determinet formam regiminis et potestatem principis, *conc.* *Contradist. min.*

Ad 1033. *Aristoteles* Pol. I 2 .agit de institutione civitatis, concludens ex praemissis, quod in omnibus hominibus est quidam naturalis impetus ad communitatem civitatis sicut et ad virtutes. Sed tamen, sicut virtutes acquiruntur per exercitium humanum, ut dicitur in secundo Ethicorum, ita civitates sunt institutae humana industria. Ille autem, qui primo instituit civitatem, fuit causa hominibus maximorum bonorum. Homo enim est optimum animalium, si perficiatur in eo virtus, ad quam habet inclinationem naturalem. Sed si sit sine lege et iustitia, homo est pessimus omnium animalium. Quod sic probat. Quia iniustitia tanto est saevior, quanto plura habeat arma, idest adiumenta ad male faciendum. Homini autem secundum suam naturam convenit prudentia et virtus quae de se sunt ordinatae ad bonum; sed quando homo est malus, utitur iis quasi quibusdam armis ad male faciendum: sicut per astutiam cogitat diversas fraudes, et per abstinentiam potens fit ad tolerandum famem et sitim, ut magis in malitia perseveret, et similiter de aliis; et inde est, quod homo sine virtute quantum ad corruptionem irascibilis est maxime scelestus et silvestris, utpote crudelis et sine affectione. Et quantum ad corruptionem concupiscibilis est pessimus quantum ad venerea et quantum ad voracitatem ciborum. Sed homo reducitur ad iustitiam per ordinem civilem: quod patet ex hoc, quod eodem nomine apud Graecos nominatur ordo civilis communitatis et iudicium iustitiae, scii. diki. Unde manifestum est, quod ille qui civitatem instituit, abstulit hominibus quod essent pessimi, et reduxit eos ad hoc quod easent optimi secundum iustitiam et virtutes (φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμή ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν

ὁ δὲ πρῶτο συστήσα μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιο, ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν Ἰῶων ἀνθρωπὸ ἐστίν, οὕτω καὶ χωρισθὲν νόμου καὶ δίκη χεῖριστον πάντων.... διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἀνευ ἀρετῆ ἡ δὲ δικαιοσύνη πολιτικὸν ἢ γὰρ δίκη πολιτικὴ κοινωνία τὰς δὲ ἐστίν' ἡ δὲ δίκη του δικαίου κρίσι : 1253 a 29. 8. Thom., lect. 1 ; cf. Pol. III 6; S. Thom. lect. 5). — Circa quaestionem de subiecto supremae potestatis civilis Aristoteles docet, generatim magis expedire multitudinem dominari, nisi sit aliquis vir totam civium multitudinem virtute et prudentia superans, talem enim dominari iustum esse eique omnes libenter se subicere (τότε δίκαιον . . . βασιλέα [εἶναι] τὸν ἕνα τοῦτον: Pol. III 17, 1288 a 18. λέιπεται τοίνυν, ὅπερ ἔοικε πεφυκέναι, πείθεσθαι τῷ τοιοῦτῳ πάντα ἀσμένῳ, ὥστε βασιλέα εἶναι τοῦ τοιοῦτου ἀϊδίου ἐν ταῖ πόλεσιν: ib. c. 13, 1284 b 32; cf. c. 10—18). — Quod originem auctoritatis civilis attinet, haec afferre iuvat: rOmnis domus regitur ab aliquo antiquissimo, sicut a patrefamilias reguntur filii. Et exinde contingit, quod etiam tota vicinia, quae erat instituta ex consanguineis, regebatur propter cognationem ab aliquo qui erat principalis in cognatione, sicut civitas regitur a rege. Unde Homerus dixit, quod unusquisque uxori et pueris suis instituit leges, sicut rex in civitate. Ideo autem hoc regimen a domibus et vicis processit ad civitates, quia diversi vici sunt sicut civitas dispersa in diversas partes; et ideo antiquitus habitabant homines dispersi per vicos, non tamen congregati in unam civitatem. Sic ergo patet, quod regimen regis super civitatem vel gentem processit a regimine antiquioris in domo vel vico" (S. Thom., In Pol. I lect. 1). — rPrimi autem principautés isto principatu [monarchiae regalis] assumpti fuerunt ad istum principatum propter beneficium quod contulerant multitudini; . . . et ideo facti fuerunt reges propter huiusmodi beneficia, et hoc **volentibus** subditis **voluntarie** eos assuescentibus, principantes secundum successionem generis: et erant quasi principantes patriae, idest principantes secundum leges descendentes a parentibus in ipsos. (Continuatio comm. S. Thomae in Pol. III lect. 13). — §. Thomas de origine societatis nihil ex professo docet, neque de subiecto auctoritatis primitivo aliquid explicite habet. Quatenus tamen S. th. I-II 90, 3; 97, 3 ad 3 expresse concedit populo potestatem legiferam, et quatenus II-II 42, 2, approbans verba S. Augustini (De civit. Dei II c. 21) ex Cicerone (De republ. I c. 25) deprompta, ait: „Populum determinant sapientes non omnem coetum multitudinis, sed coetum iuris consensu et utilitatis communione §ociatum ad mentem S. Thomae dicendum videtur auctoritatem etiam ab initio iam aliquo modo penes populum fuisse. „Lex proprie, primo et principaliter respicit ordinem ad bonum commune. Ordinare autem aliquid in bonum commune est vel totius multitudinis, vel alicuius gerentis vicem totius multitudinis. Et ideo condere legem vel pertinet ad totam multitudinem, vel pertinet ad personam publicam quae totius multitudinis curam habet. Quia et in omnibus aliis ordinare in finem est eius cuius est proprius ille finis" (S. th. I-II 90, 3). — „Si sit libera multitudo, quae possit sibi legem facere, plus est consensus totius multitudinis ad aliquid observandum, quem consuetudo manifestat, quam auctoritas principis, qui non habet potestatem condendi legem, nisi inquantum gerit personam multitudinis. Unde licet singulae personae non possint condere legem, tamen totus populus legem condere potest" (S. th. I-II 97, 3 ad 3).

THESIS XXVII: Principium, quod dicitur „nationalitatis“, non fundatur in lege naturali, sed est contra bonum commune sociale. Habet tamen natio aut pars nationis ius subsistendi ut talis intra corpus politicum, cui est aggregata.

1037. St. qn. 1. Distinguimus populum et nationem. Cum populus sit materia civitatis seu multitudo familiarum politice unitarum, natio est turma hominum, qui vi descententiae e stirpe communi a ceteris hominibus plus minusve distinguuntur speciali corporis typo et animi indole. Solet nationi convenire cohabitatio in territorio communi et
Gredt. Elom. philos. II. Ed. 7.

specialis lingua nationalis, posse tamen nationem salvari sine istis ostendunt ludaei, qui dispersi inter alias nationes et amissa lingua national! indolem propriam nationis suae conservant. **Nationalitas** igitur est convenientia physiologica secundum corporis typum et animi indolem vi descendendae e stirpe communi.

2. Principio nationalitatis statuitur unamquamque nationem suam debere constituere societatem civilem. Hoc principium vix a quopiam defenditur absolute et sine restrictione. Vindicat tamen Rob. de Mohl (1799—1875) nationi ius constituendi per se solam societatem civilem et abiciendi gubernium actuale, quo impeditur, ne per se solam politice subsistat, si hoc nationi necessarium videatur ad bonum suum obtinendum et si probabile sit se hoc bonum per'autonomiam politicam obtinere posse. Similiter Bluntschli (1818—1881) hoc ius tribuit nationi, si ipsa capax sit autonomiae politicae et si possit hanc autonomiam per vim efficere. — Nexus, quo cum praecedente conectitur haec thesis, ex argumento patet, quo probatur eius I pars.

1038. Prob. th. I p. (Principium, quod dicitur «nationalitatis», non fundatur in lege naturali). — Principium nationalitatis non fundatur in lege naturali, si causa proxima constitutiva societatis civilis non est nationalitas. Atqui causa proxima constitutiva societatis civilis non est nationalité. Ergo.

Mai. per se patet; nam si principium nationalitatis fundatur in lege naturali, causa proxima constitutiva societatis civilis necesse est sit nationalitas, quatenus dictante lege naturali diversae familiae congregandae sunt in civitates secundum nationalitatem communem.

Min. probatur ex th. XXVI. Causa proxima efficiens societatis civilis est pactum; ergo non est nationalitas; neque nationalitas est causa formalis civitatis, sed haec est obligatio ex iustitia legali producta per pactum.

Prob. 11 p. (Principium nationalitatis est contra bonum commune sociale). — Contra bonum commune sociale est principium, quod secum fert destructionem ordinis politici legitime vigentis et ansam praebet continuis perturbationibus. Atqui principium nationalitatis secum fert destructionem ordinis politici legitime vigentis et ansam praebet continuis perturbationibus. Ergo.

Mai. est per se nota. — *Prob. min. quoad 1. p.* (principium nationalitatis secum fert destructionem ordinis politici legitime vigentis) ex eo, quod civitates multae legitime subsistentes non sunt constitutae secundum principium nationalitatis; *quoad 2. p.* (ansam praebet continuis perturbationibus) ex eo probatur, quod nationalitas per se est aliquid satis vagi et indeterminati; quare, si nationalitas tamquam fundamentum proclamatur ad constituendas civitates, bella et revolutiones continuae generantur, cum a diversis diversimode determinaretur nationalitas et nationalitatis extensio.

Prob. III p. (Habet tamen natio aut pars nationis ius subsistendi ut talis intra corpus politicum, cui est aggregata). — Quod est bonum civium, praesertim bonum praecedens civitatis existentiam, habet ius subsistendi ut tale intra corpus politicum. Atqui nationalitas est bonum civium praecedens existentiam civitatis. Ergo.

Afai. ex eo probatur, quod civitatis non est expoliare cives bonis suis, sed ea conservare et fovere (cf. th. sq.).

Ad min. Nationalitatem esse bonum civium ex communi aestimatione ostenditur; communiter enim nationalis existentia ut magnum bonum habetur. Nationalitatem esse bonum praecedens existentiam civitatis ex origine nationalitatis patet, quae trahitur ex stirpe communi ac proinde iam convenit hominibus, antequam in civitatem sint congregati.

1039. Coroll. 1. Ergo auctoritas politica sanis institutionibus et legibus providere debet, ut diversae nationes, quae ditioni suae subsunt, pacifice, viribus unitis, ad bonum commune conspirent.

2. Ergo nationes in corpore aliquo politico congregatae habent etiam ius ad linguam suam nationalem; nam ipsa existentia nationalis plerumque cum lingua nationali ita conectitur, ut hac sublata etiam illa intereat.

1040. Schol. 1. Thesin nostram valere etiam contra principium nationalitatis restricte et conditionate propositum per se patet. Non enim potest natio, ad procurandum bonum suum, uti principio, quod non fundatur in lege naturali et quod per se est contra bonum commune sociale. — Principium nationalitatis nunc proclamari solet tamquam ius, quod singulis nationibus (immo etiam partibus nationum) competere, libere disponendi de seipsis seu determinandi, utrum velint politice per se subsistere, an pertinere ad corpus politicum quodcumque, quod libere elegerint (Selbstbestimmungsrecht — diritto di autodecisione). Ex dictis patet tale ius non existere pro omnibus iis nationibus et partibus nationum, quae sui iuris non sunt, sed inveniuntur iam colligatae vinculo aliquo civili seu vinculo iustitiae legalis cum alia natione (cum alia parte eiusdem nationis), quacum corpus politicum constituunt.

2. Nationalitas, cum non sit causa constitutiva societatis civilis, potest tamen esse dispositio remota ad eam constituendam, ut cum ex familiis communi origine ortis oritur civitas.

3. Gravi ex causa potest legislator mediis suavis uti ad pedetentim tollendas differentias nationales, et hoc eo magis, quo magis aliqua natio nationalitate sua abutitur contra bonum commune.

1041. Obi. Contra I et II p. 1. Quod est secundum inclinationem naturalem, fundatur in lege naturali. Atqui principium nationalitatis est secundum inclinationem naturalem. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod est secundum aliquam propensionem affectivam (secundum aliquam passionem), *nego;* quod est secundum ordinationem naturalem inditam naturae, *conc. Contradist. min.* (cf. n. 1031, 2).

2. Atqui principium nationalitatis est secundum ordinationem naturalem inditam naturae. *Probo.* Hoc principium pro constituendis societatibus civilibus est secun-

dum ordinationem naturalem inditam naturae, secundum quod facillimus habetur convictus civium. Atqui principium nationalitatis est principium, secundum quod facillimus habetur convictus civium. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Secundum quod habetur facillimus convictus ita. ut etiam diversae nationes in unitate politica congregatae pacifice convivere possint, et ita, ut ex altera parte ex proclamato nationalitatis principio plura et magna sequantur mala, *nego*; ita ut diversae nationes pacifice convivere non possint etc., *conc. Contradist. min.*

Contra III p. Si existentia plurium nationum qua talium intra idem corpus politicum obest unitati, civili et paci, natio non habet ius subsistendi qua talis intra corpus politicum, cui aggregata est. Atqui existentia plurium nationum qua talium intra idem corpus politicum obest etc. Ergo. — *Resp. Dist. mai.*: Si reddit unitatem civilem impossibilem et per se obest paci, *conc.*; si per accidens paci obesse potest et aliquomodo unitatem societatis debilitat, ita tamen, ut ex altera parte ex coniunctione plurium nationum magnum bonum obveniat et magnum malum vitetur, *nego. Contradist. min.* — Magnum bonum obvenit societati civili, inquantum diversae nationes se invicem adiuvant et se complent unaquaeque secundum indolem suam.

§ 2. De fine societatis civilis.

THESIS XXVIII: Finis societatis civilis non est finis absolutus, sed est bonum seu felicitas civium 1. negative seu tuitione iurium, et 2. etiam positive procuranda.

1042. St. qn. Duplex est circa finem civitatis falsa sententia: Aliqui statuunt finem societatis absolutum seu docent civitatem habere finem suum absolute in seipsa seu esse ipsam sibi finem, nec proinde civitatem ordinari in bonum civium, sed cives bonumque civium ordinari in bonum civitatis tamquam in finem ultimum. Ita Plato bonum civium subordinat civitati, quam ut maiorem hominem concipit. Sed praesertim Hegel est patronus „absolutism! §status Civitas est suprema evolutio Dei, absolutus et immobilis finis sui ipsius. Huc pertinent etiam ii, qui docent finem civitatis esse progressum culturae ipsius civitatis et generis humani (cf. n. 883, 4), et Socialistae, qui subordinant cives civitati tamquam fini, cum cives et familias iuribus suis fere omnibus despolient. Alii docent finem civitatis esse bonum civium, sed hunc finem restringunt ad tuitionem ordinis iuridici. Hanc doctrinam Kant praeunte Locke philosophice excoluit.

1043. Prob. th. I p. (Finis societatis civilis non est finis absolutus).

Arg. I. Finis absolutus seu sibi ipse finis est solus Deus. Atqui societas civilis non est Deus, sed creaturarum associatio. Ergo.

Arg. II. Si finis societatis civilis est finis absolutus, cives bonumque civium ordinantur in civitatem et in bonum civitatis tamquam in finem ultimum. Atqui cives bonumque civium non ordinantur in civitatem et in bonum civitatis tamquam in finem ultimum. Ergo.

Mai. patet ex st. qu., *min.* ex eo, quod homo immediate in Deum tamquam in finem ordinatur (cf. n. 989, 1 p.).

Prob. 11 p. (Finis societatis civilis est bonum seu felicitas civium). — Iste est finis societatis civilis, propter quem homines lege naturali

ordinantur ad societatem civilem. Atqui homines lege naturali ordinantur ad societatem civilem propter felicitatem imperfectam huius vitae, ut patet ex th. XXV. Ergo.

Prob. III p. (Finis societatis civilis est felicitas civium 1. negative seu tuitioe iurium, et 2. etiam positive procuranda). — Finis societatis civilis est civium felicitas imperfecta huius vitae. Atqui ad civium felicitatem pertinet, 1. ut societas civilis civium iura tueatur, 2. ut praeterea etiam positive hanc felicitatem procuret. Ergo.

Mai. patet ex II p., *minoris l. p.* ex eo, quod primum bonum civium est tuitio iurium, qua conservant ea, quae sua sunt, seu quae sunt in bonum ipsorum ordinata (cf. n. 979, 1); 2. *p.* ex eo ostenditur, quod, quamquam tuitio ordinis iuridici, qua habetur pacificus civium convictus, est magnum bonum, non tamen hoc solum sufficit, sed plura sunt alia, quae ad huius vitae felicitatem requiruntur, quaeque activitate privata sufficienter procurari non possunt. Potest enim familia aliqua in summa versari miseria, licet eius iura minime turbentur.

1044. Coroll. 1. Ergo auctoritas politica habet ius et officium 1. tuendi iura civium, 2. procurandi etiam positive, inquantum fieri potest, ea omnia, quae ad civium felicitatem conferunt, quaeque activitate privata sufficienter procurari non possunt. Tam late enim patent iura et officia auctoritatis quam finis societatis. In procuranda autem civium felicitate spectare debet bonum commune civium omnium, secundum iustitiam distributivam; iniustum igitur esset procurare bonum alicuius partis civium in detrimentum ceterorum. Finis enim civitatis est bonum civium commune.

2. Ergo auctoritatis politicae est, non absorbere, sed tueri et defendere iura non tantum individuorum singillatim consideratorum, sed etiam societatis domesticae; societas enim domestica cum iuribus suis existit ante civilem, quae ex domesticis societatibus seu familiis conflatur. Auctoritatis tamen civilis est, quaedam, quae sunt iuris naturae, accuratius determinare, inquantum hoc requirit bonum commune. Lex enim civilis est accuratior determinatio legis naturalis (cf. th. X); ita lex civilis modos varios acquirendae proprietatis accuratius determinat ad lites vitandas (cf. n. 1000).

3. Ergo auctoritatis civilis non est per se immediate procurare bonum **privatum** individui et familiae, sed bonum **publicum** tantum, i. e. ea, quae ad felicitatem necessaria sunt neque activitate privata procurari possunt, ut sunt viae publicae, viae ferratae, institutum civile ad epistolas transmittendas, nosocomia, praesidia contra morbos contagiosos, instituta scientifica etc. Cetera vero omnia, quae constituunt bonum privatum, quae ad perfectionem spectant individui et familiae tamquam propria eorum, ut victus, vestitus, privata possessio rerum materialium, perfectio mentis et corporis, educatio liberorum,

private procurari et possideri possunt et debent, quia coactione auctoritatis civilis convenienter neque procurari, neque possideri possunt. Quare in procurando bono privato individua et familiae sui iuris sunt, i. e. nativo iure pollent libere sibi procurandi hoc bonum. Si auctoritas civilis immediate vellet procurare bonum privatum, destrueret iura individui et familiae atque ita non procuraret bonum privatum neque publicum. — Spectat quidem etiam bonum privatum seu felicitas privata ad finem societatis civilis, sed non tamquam procuranda coactione legis civilis.

4. Ergo auctoritatis civilis non est „organizare“ laborem, i. e. assignare unicuique civi laboris sui tempus et pensum, ut Socialistae volunt. Ita in miseram servitutem rediguntur cives et maximum generatur taedium universale.

5. Ergo auctoritati civili competit per suas leges protegere iura parentum in educationem prolis, et parentum negligentiam et incapacitatem in educatione prolis, tum physica tum morali, supplere, et promovere educationem et instructionem iuventutis adiuvando familiam et Ecclesiam, et condere proprias scholas et propria instituta, ut subditos instruat de obligationibus civilibus et nationalibus ac promoveat certam culturam intellectualem, moralem, physicam correspondentem conditionibus temporum et personarum¹.

1045. Schol. Si consideramus civitatem in statu naturae purae, in quo nulla existit societas perfecta supernaturalis seu Ecclesia, civitas est simpliciter societas **suprema**, cuius est curam gerere circa beatitudinem imperfectam huius vitae, qua mediante homo attingat beatitudinem perfectam (naturalem) in vita futura. Quapropter in hoc ordine ad societatem civilem etiam cura **religionis** et **cultus divini publici** spectasset. Hominis enim, ut animalis rationalis socialis, est colere Deum non tantum privatim, sed etiam publice et socialiter. At supposita elevatione hominis ad finem supernaturalem et existente Ecclesia, cuius est hunc finem procurare seu curam gerere circa beatitudinem huius vitae supernaturalem, ad societatem civilem iam non spectat directe religionis et cultus divini publici cura, sed transfertur in solam Ecclesiam. — Attamen, etiam dato ordine supernaturali, civitas in sua sphaera, i. e. in rebus mere civilibus, est ab Ecclesia independens, sicut Ecclesia in rebus religiosis est independens a civitate. — Res tamen, quae spectant tum ad Ecclesiam, tum ad civitatem, sunt res mixtae. Ut evitentur difficultates inter Ecclesiam et civitatem, convenienter circa materiam mixtam aut contrahuntur Concordata, aut modus vivendi disponitur.

Cum Ecclesia habeat actionem immediatam in individuum per baptismum regeneratum, habet etiam ius educationis religiosae. Quapropter

¹ Cf. Pius XI, *Encycl.: De Christiana inventae educatione* (1929).

ipsi competit etiam religiosa iuventutis institutio in scholis quibuslibet et vigilantia, ne in quavis schola quidquam contra fidem et mores tradatur vel fiat.*

1046. *obi.* *Contra I et II p.* 1. **Finis totius constituti ex civibus tamquam ex partibus, non est bonum partium seu civium, sed bonum totius seu finis absolutus. Atqui finis societatis civilis est finis totius constituti ex civibus tamquam ex partibus. Ergo. — Resp. Dist. mai.: Si hoc totum ordinatur ad bonum partium tamquam ad finem, nego; si non ita ordinatur, subdist.: Est finis absolutus (seu sibi ipsum finis absolute), si ad nullum omnino alium finem extra se ordinatur, conc.; si ad alium finem ordinatur, nego. Contradist. min.: Finis totius, quod ordinatur ad bonum partium tamquam ad finem, conc.; quod non ita ordinatur, nego.**

2. **Atqui societas civilis non ordinatur ad partes suas seu ad bonum civium. Probo. Totum, cuius partes ordinantur ad ipsum tamquam ad finem, non ordinatur ad partes. Atqui societas civilis est totum, cuius partes ordinantur ad ipsum. Ergo. — Resp. Dist. nai.: Cuius partes ordinantur ad totum constituendum ita, ut sint etiam ultimo propter totum, conc.; ita ut non sint ultimo propter totum, sed totum sit propter ipsas, nego. Contradist. min.**

3. **Atqui repugnat totum esse propter partes. — Resp. Dist. min. subsumpt.: Totum morale seu persona moralis, nego (cf. n. 1010); totum physicum, subdist.: Si partes inter se coordinantur, conc.; si est aliqua pars principalis, cui altera pars subordinatur, nego. — In composito physico humano anima est pars principalis, cui corpus subordinatur.**

Contra III p. a) **Societas civilis non habet tamquam finem tuitionem iurium. — 1. Non Labet tamquam finem tuitionem iurium, qui legibus suis restringit libertatem civium. Atqui societas civilis legibus suis restringit libertatem civium. Ergo. — Resp. Dist. mai.: Qui restringit libertatem determinando, propter bonum commune, ea, quae sunt iuris naturae, nego; tollendo iura, conc. Contradist. min.**

2. **Atqui societas civilis tollit iura civium. Probo. Qui auctoritate sua determinat modum, quo cives ad finem societatis conspirent, tollit iura civium. Atqui societas civilis auctoritate sua determinat modum, quo cives ad finem societatis conspirent. Ergo. — Resp. Dist. mai.: Qui determinat modum, quo conspirent ad finem, qui est bonum commune seu bonum publicum, nego; quo conspirent ad bonum privatum, conc. Contradist. min.**

b) **Felicitas civium, etiam positive procuranda, non est finis societatis civilis. - Non est finis societatis civilis, qui ducit ad „absolutismum status” Atqui felicitas civium, etiam positive procuranda, est finis, qui ducit ad absolutismum status. Ergo. — Resp. Dist. mai.: Finis, qui per se ducit ad absolutismum status, conc.; qui per accidens ad absolutismum ducere potest, si felicitas intelligitur etiam de felicitate privata tamquam procuranda coactione legis civilis, nego. Contradist. min.**

Ad 1043sq. Aristoteles dicit, «quod omnes communicantes conveniunt in aliquo utili; ad hoc scii, quod acquirant aliquid eorum, quae sunt necessaria vitae. Et hoc etiam videtur habere politica communicatio: quia propter utilitatem communem videntur cives, et a principio simul convenisse et in hoc perseverare. Quod patet ex duobus. Primo quidem, quia legislatores ad hoc maxime tendere videntur, ut procurent utilitatem communem. Et secundo, quia homines dicunt hoc esse iustum in civitate, quod communiter civibus confert (Ἡ πολιτική δὲ κοινωνία τοῦ συμφέροντος χάριν δοκεῖ καὶ εἶναι ἀρχὴ συνελθεῖν καὶ διαμένειν· τοῦτου γὰρ καὶ οἱ νομοθεταὶ στοχεύονταί, καὶ δίκαιόν φασιν εἶναι τὸ κοινὴν συμφέρον: Eth. VIII 11, 1160a 11. S. Thom. lect. 9 n. 1665sq.). — Pol. III 9 dicit **Aristoteles**. „quod manifestum est, quod civitas non est communicatio loci, nec civitas finaliter instituta est, ut

1 Cf. C. I. C. can. 1381 § 1 et 2.

ad invicem non faciant iniusta, nec gratia commutationis: tamen si debeat esse civitas: oportet ista exsistere, aliter enim non esset civitas: tamen istis solum existentibus non est primo. . . . Finis civitatis, propter quod civitas instituta est, est ipsum bene vivere. Civitas autem et illa quae ordinantur ad civitatem, sunt propter finem civitatis. Civitas enim est communicatio bene vivendi composita ex generibus diversis et gratia vitae perfectae et per se sufficientis. Hoc autem est vivere feliciter: bene autem vel feliciter vivere in politicis, est operari secundum optimam virtutem practice' (Φανερόν τοίνυν, διτι ἡ πόλις οὐκ ἐστὶ κοινωνία τόπου καὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν σφά αὐτοῦ καὶ τῇ μεταδόσει χάριν ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, εἴπερ ἐστὶ πόλις, οὐ μὴν οὐδ' ὑπαρχόντων τούτων ὡπάντων ἤδη πόλις, ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ Ζῆν κοινωνία καὶ ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς γένεσι, Ζωὴ τελεία χάριν καὶ αὐτάρκειον : 1280 b 29. Continuatio comm. S. Thom. in 1. c. lect. 7; cf. Arist. 1. c. [Pol. III 9] 1280 b 39 ad 1281 a 4; VII 8, 1328 a 26; Contin. comm. S. Thom., in Pol. VII lect. 6: Ponit secundam). — Finem civitatis non esse finem absolutum S. Thomas eo docet, quod statuit Deum esse finem ultimum rerum omnium et specialiter uniuscuiusque creaturae rationalis: „Unusquisque homo per legem divinam ordinatur ad Deum. Oportuit igitur per legem divinam inter homines, ne se invicem impedirent, ordinatam concordiam esse quod est pax' (C. g. III 128). — „Secundum ordinem finis nihil homine exsistit altius nisi solus Deus, in quo solo perfecta hominis beatitudo consistit' (C. g. IV 54). — „Si totum aliquod non sit ultimus finis, sed ordinetur ad finem ulteriorem, ultimus finis partis non est ipsum totum, sed aliquid aliud. Universitas autem creaturarum, ad quam comparatur homo ut pars ad totum, non est ultimus finis, sed ordinatur in Deum sicut in ultimum finem. Unde bonum universi non est ultimus finis hominis, sed ipse Deus' (S. th. I-II 2, 8 ad 2; cf. I 65, 2 c. fin.; II Dist. 38 a. 1 [cit. ad 948]; C. g. III 111—116; IV 55, et text, ad 890). — „Oportet eundem finem esse multitudinis humanae, qui est hominis unius. Non est ergo ultimus finis multitudinis congregatae vivere secundum virtutem, sed per virtuosam vitam pervenire ad fruitionem divinam' (De regim. princ. I c. 14; cf. C. g. III 37: Ad hanc etiam omnes). — „Est de ratione legis humanae quod ordinetur ad bonum commune civitatis' (S. th. I-II 95, 4; cf. 97, 1 ad 3). — „Legis humanae finis est temporalis tranquillitas civitatis' (S. th. I-II 98, 1). — „Ad saeculares principes pertinet praecepta legalia, iuris naturalis determinativa, tradere de his quae pertinent ad utilitatem communem in temporalibus rebus' (S. th. II-II 147, 3; cf. De regim. princ. I c. 2; Qdl. XII a. 24; S. th. I-II 96, 3). — „Nec aliquis debet irrumpere ordinem iuris naturalis, quo filius est sub cura patris' (S. th. II-II 10, 12 ad 2; cf. text, ad 1018).

QUAESTIO IV: De habitudine diversarum societatum civilium inter se.

§ 1. De iure gentium.

THESIS XXIX: Exsistit ius gentium naturale, quod est fundamentum necessarium iuris gentium positivi.

1047. St. qu. 1. Nomine iuris gentium S. Thomas (S. th. I-II 95, 4) et iurisconsulti Romani intelligunt conclusiones necessario ex principiis legis naturalis deductas, quae a legislatore civili promulgantur et sanctione positiva muniuntur, ut melius in notitiam omnium deveniant et etiam a protervis observentur, qui sanctionem naturalem parvipendunt (cf. n. 936). A recentibus vero ius gentium (Volkerrecht, droit des gens) sumitur pro iure **internationali**, quod spectat habitudinem diversarum civitatum inter se. Ita etiam in thesi nostra sumitur ius gentium.

Ius gentium seu ius internationale dividitur in ius gentium **naturale**, quod ex lege naturali, et ius gentium **positivum**, quod ex pacto et ex consuetudine oritur. Praeterea distinguitur ius gentium **publicum**, quod est societatis ad societatem, et ius gentium **privatum**, quod est civis unius societatis ad cives alterius. — Dari ius gentium privatum patet ex iis, quae de iure iam dicta sunt; homo enim tenetur tribuere ius suum alteri homini, sive hic est eiusdem sive alterius societatis. Quare thesis spectat ius gentium publicum.

2. Recentes, qui negant ius naturale in genere, etiam ius naturale gentium seu internationale negant. Qui cum velint fundare ultimo ius positivum civile seu nationale in lege civili (cf. n. 979, 2), iam nihil inveniunt, in quo fundare possint ius internationale seu ius gentium positivum, quia negato iure naturali derivato a lege naturali et aeterna, non habent legem, cui ipsae societates subicerentur et qua obligarentur. Quorum aliqui consequenter concedunt non exsistere verum ius internationale; alii vero dicunt societates seipsis obligari ad standum pactis internationalibus.

1048. Prob. th. I p. (Exsistit ius gentium naturale) ex eo, quod habitudo personarum moralium seu societatum est eadem atque habitudo personarum physicarum ad invicem. Bonum enim commune societatis est bonum singulorum civium. Quapropter, qui damnum infert societati, laedit etiam membra societatis.

Proh. II p. (Ius gentium naturale est fundamentum necessarium iuris gentium positivi). — Quod tribuit iuri gentium positivo vim obligatoriam, hoc est fundamentum necessarium iuris gentium positivi. Atqui ius gentium naturale tribuit iuri gentium positivo vim obligatoriam. Ergo.

Mai. ex eo patet, quod ius essentialiter dicit obligationem ex iustitia. — *Prob. min.* Quod obligatorie determinat habitudinem diversarum societatum civilium inter se, tribuit etiam iuri gentium positivo vim obligatoriam. Atqui ius gentium naturale obligatorie determinat habitudinem diversarum societatum civilium inter se. Ergo.

Min. patet ex dictis: Omne ius essentialiter est obligatoria determinatio, et ius gentium naturale est obligatoria determinatio circa habitudinem societatum civilium inter se. — *Mai.* ex eo probatur, quod, sicut ius gentium naturale est circa habitudinem societatum civilium inter se, ita etiam ius gentium positivum, quod non est nisi accuratior determinatio huius habitudinis.

1049. Coroll. Ergo ius gentium positivum derivatur ex iure gentium naturali, hoc autem ex lege naturali et ultimo ex lege aeterna derivatur. Ultimum fundamentum omnis iuris est lex aeterna (cf. th. XVI).

1050. Schol. Principium de non-interventu. — Inter diversas societates civiles non tantum exsistunt officia ex stricta iustitia, sed

etiam officia ex amicitia seu caritate, cum eadem sit habitudo personarum moralium inter se quae physicarum. Hinc falsum est principium de non-interventu, quo statuitur civitatem non debere succurrere civitati iniuste ab hostibus invasae.

1051. *Obi. Contra Ip.* Non existit ius, quod caret vi obligatoria. Atqui ius gentium caret vi obligatoria. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod caret vi obligatoria ex lege aeterna et lege naturali, *conc.*; quod caret vi obligatoria ex lege civili, *nego. Contradist. min.*

Contra II p. 1. Quod fundatur in pactis et conventionibus internationalibus, non habet pro fundamento necessario ius gentium naturale. Atqui ius gentium positivum fundatur in pactis et conventionibus internationalibus. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Quod ultimo fundatur in his pactis, ita ut ex eis ultimo derivetur eius vis obligatoria, *conc.*; quod proxime tantum fundatur in his pactis, *nego. Contradist. min.*

2. Atqui ius gentium positivum ultimo fundatur in pactis, et conventionibus internationalibus. *Probo.* Si legislator supremus seipso obligatur, ius gentium positivum ultimo fundatur in pactis et conventionibus internationalibus. Atqui legislator supremus seipso obligatur. Ergo. — *Resp. Dist. mai.:* Si legislator supremus in ordine civili seipso obligatur, *conc.*; si legislator absolute supremus tantum seipso obligatur, *nego. Contradist. min.:* Legislator supremus in ordine civili, *nego.*; absolute supremus legislator, *subdist.:* Seipso obligatur proprie, *nego.*; improprie, *conc.* — Obligatio moralis proprie dicta essentialiter subiectionem et mensurationem a superiore significat; ideo legislatori absolute supremo seu Deo convenire non potest, qui improprie obligatur impeccabilitate et immutabilitate voluntatis suae. Voluntas autem defectibilis et mutabilis creaturae seipsa obligari omnino non potest.

§ 2. De bello.

THESIS XXX: Debitis sub conditionibus bellum sive defensivum sive offensivum non est inhonestum.

1052. *St. qu.* 1. Bellum definitur a Grotio: „Status per vim certantium, qua tales sunt. Dicitur „status“, i. e. status generalis, ut distinguatur ab actionibus bellicis, a proeliis, quibus bellum exercetur. — Si certantes sunt civitates altiori auctoritati politicae non subiectae aut homines a quacumque auctoritate politica independentes, est bellum simpliciter et proprie dictum; si certantes sunt cives eiusdem civitatis, est bellum civile aut rebellio. In thesi sermo tantum est de bello simpliciter et proprie dicto.

Bellum est aut defensivum, ad vim propulsandam, ne ius laedatur, aut offensivum, ad ius laesum reparandum: ad damnum reparandum et iniuriam vindicandam.

2. Bellum, ut honestum sit, gerendum est: a) auctoritate supremae potestatis civilis — est enim actus totius reipublicae; b) iusta ex causa; c) recta intentione ad malum vitandum et bonum promovendum.

1053. *Prob. th.* Non est inhonesta coactio seu violentia, quae exercetur contra civitatem a civitate ad iura sua tuenda, ne laedantur, et ad iura laesa reparanda. Atqui bellum defensivum est coactio seu violentia, quae exercetur contra civitatem a civitate ad iura sua tuenda,

ne laedantur, et bellum offensivum est coactio, quae exercetur contra civitatem a civitate ad iura laesa reparanda. Ergo.

Min. patet ex st. qu., *mai.* ex th. XVII: Coactivitas est proprietas iuris, et ipsius civitatis est coactionem exercere, quia civitas supra se non habet superiorem, ad quem recurrere possit ad iurium suorum defensionem et reparationem habendam.

1054. *Obi.* 1. Inhonestum est armorum sorte litem dirimere. Atqui bellum in eo consistit, quod armorum sorte lis dirimitur. Ergo. — *Resp. Conc. mai.; dist. min.:* Bellum, quod suscipitur, ut armorum sorte constet, cuius sit ius et quale sit ius, *conc.*; bellum, quod suscipitur ad ius, de quo constat, defendendum et vindicandum, *nego. Dist. consq.* — Ideo victoria novum ius non confert, sed victori facultatem tantum physicam praebet ad habenda ea, quae iuri suo respondent

2. Atqui bellum quodcumque est inhonestum. *Probo.* Status, quo voluntarie proximum afficimus maximis malis, est inhonestus. Atqui bellum quodcumque est status, quo voluntarie proximum afficimus maximis malis. Ergo. — *Resp. Dist. niai.:* Status, quo voluntarie proximum maximis malis afficimus iusta ex causa: ad ius defendendum et vindicandum, *nego*; non iusta ex causa, sed ex odio contra proximum, *conc. Contradist. min.:* Quo voluntarie proximum maximis malis afficimus non iusta ex causa, sed ex odio contra proximum, *nego*; quo voluntarie proximum maximis malis afficimus aut iusta ex causa aut non iusta ex causa, *conc.*

3. Atqui bellum, quod suscipimus ad ius vindicandum, necessario est status, quo ex odio contra proximum maximis malis eum afficimus. — *Resp. Dist. min. subsumpt.:* Quod suscipimus ad ius vindicandum ex amore iustitiae, *nego*; ex odio contra proximum, *conc.*

Ad 1053. Aristoteles: Δήλον ἄρα ὅτι πᾶσα τὰ πρὸ τὸν πόλεμον ἐπιμελεῖα καλὰ μὲν θετέον, οὐχ ὡς τέλος δὲ πάντων ἀκρότατον, ἀλλ' ἐκείνου χάριν ταῦτα : Pol. VII 2, 1325 a 5. „Dicit quod manifestum est ex rationibus praedictis, quod omnes curae et praeparationes eorum quae ad bellum, ad repellendum violentias vel ad impugnandum alios secundum rationem rectam, bonae quidem sunt et eligibiles, sicut dictum est prius; non tamen in hoc consistit optimum reipublicae vel civitatis. Non enim gratia huius quaeruntur alia, . . . sed ipsum gratia alterius finis (Continuatio comm. S. Thomae in Pol. 1. c. lect. 2). — S. Thomas: „Ad hoc quod aliquod bellum sit iustum, tria requiruntur. Primo quidem, auctoritas principis, cuius mandato bellum est gerendum. Non enim pertinet ad personam privatam bellum movere: quia potest ius suum in iudicio superioris prosecui. Similiter etiam quia convocare multitudinem, quod in bellis oportet fieri, non pertinet ad privatam personam. Cum autem cura reipublicae commissa sit principibus, ad eos pertinet rempublicam civitatis vel regni seu provinciae sibi subditae tueri. Et sicut licite defendunt eam materiali gladio contra interiores quidem perturbationes, dum malefactores puniunt, secundum illud Apostoli, ad Rom. 13, 4: „Non sine causa gladium portat: minister enim Dei est, vindex in iram ei qui mala agit”; ita etiam gladio bellico ad eos pertinet rempublicam tueri ab exterioribus hostibus. . . . Secundo, requiritur causa iusta: ut scii, illi qui impugnantur propter aliquam culpam impugnationem mereantur.... Tertio, requiritur ut sit intentio bellantium recta: qua scii, intenditur vel ut bonum promoveatur, vel ut malum vitetur (S. th. II-II 40, 1; cf. q. 10, 8; 42, 2 ad 1).

INDEX ALPHABETICUS.

(Indicantur numeri marginales.)

A

- Aa, van der, de obiectivitate qualitatum sensibilibum 695.
- .Absolutismus status- ab Hegel proclamatus 1042.
- Abstractio quid et quotuplex 131 sqq.; 230, 2 sqq.; negativa duplex 133, 3; 573, 2; totalis, formalis 138; perfecta, imperfecta per confusionem 17G, 3.
- Abstractum abstractione totali, abstractione formali, quomodo praedicetur 138.
- Academici Sceptici 672, 2.**
- Accidens** quomodo accipitur 163; praedicabile definitur 164; praedicamentale: conceptus analogus 176, 5; definitur et distinguitur ab accidente praedicabili 182; 731, 1; 739, 1; distinguitur realiter a substantia 731 sqq. Accidentis exsistentia 733, 1; effectus formalis 734; subiectum inhaesionis et separabilitas 736sqq.; individuatio 389. Duo accidentia solo numero distincta non possunt esse in eodem subiecto 389, 2.
- Actio** quid sit 193; quotuplex sit 194; 281, 1; 283, 5; eius subiectum et distinctio a passione et a motu 281 sqq.; a virtute agendi 283, 1; quomodo oritur 283, 3. Actio continua 283, 2. Conditiones ad agendum 342 sqq. Actio et reactio 344. Actio in distans 346 sqq. Actiones sunt suppositorum 726, 1. Actio cognoscitiva quid sit 473 sqq. Actio et potentia agendi Dei sunt eius substantia, in creaturis vero sunt accidentia realiter a substantia distincta 760 sqq. Actio Dei ad extra 827sqq. Vide *Causa efficiens*.
- Activitas corporum non in solo motu mechanico consistit 244, 2.
- Actualis intentio 881, 4.
- Actualitatis theoria 513 sqq.
- Actus notio 651. Quomodo perveniamus ad conceptum actus 652. Actus divisio 654; praestantia super potentiam 655. Actus et potentiae habitudo quoad causalitatem 656. Actus et potentia quatenus constituunt ens unum 657. Distinctio realis inter actum et potentiam limitantem actum 657bl'. Actus formalis, entitativus 258, 1; elicitus, imperatus 599, c; humanus, hominis 881, 1; humanus possitne esse indifferens moraliter 926 sqq.
- Adjectivum 22.**
- Adulterium 1024. 1.
- Adverbium 22.**
- Aegidius Romanus docet cognitionem in receptione speciei impressae consistere 465, 3; docet realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704. 4.
- Aenesidemus Scepticus 672, 2; negat obiectivam realitatem conceptus causae 746, 2.
- Aequilibrium stabile in corporibus non viventibus, labile in viventibus 343; 356 sqq.; 414; 436 sqq.
- Aequipollentia in propositionibus 50.
- Aequivalentia virium 356, 1.
- Aequivoca** definiuntur 168.
- Aequivocatio 81.**
- Aestimativa (Instinctus) quid sit 501, 1; admittenda est in homine et in animalibus brutis; est sensus internus realiter distinctus a reliquis sensibus internis 501 sqq.
- Aeternitas quid sit 298; 808; 872, 2. Deus est aeternus 808 sqq.
- Aevum 298.**
- Affectus, potentia affectiva 508, 1; 598.
- Affinitas chimica 188, 3; 405, 2; 407, 1.
- Aggeneratio 375.
- Agrarii Socialistae 993,3; 995. 4: 996, 1.
- Aguirre, de. de necessitate Logicae 86, 4; de partibus substantialibus integralibus substantiae 272; de partibus in continuo 332, 1; de subsistentia 726, 2.
- Albertus M., S., docet Logicam esse habitum practicum tantum 100, 2; docet duas formas substantiales posse informare eandem materiam 260, 6; manere formas substantiales elementorum in mixto 381,1; realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704,4; profitetur realismum naturalem 695; de constitutivo essentiali beatitudinis formalis 900. 3.
- Alfarabi realem docet distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.

- Algazel docet potentiam creatricem cum creaturis communicari posse 830, 3; negat Deum cognoscere singularia 864, 3.
- Alienatio termini 46.
- „Aliquid“ est conceptus transcendentalis et proprietas entis 621 sqq.
- Alliaco, Petrus de, Conceptualists 114, 2.
- Allotropia 408, 4.
- Alphonsus, S., Syncretista in controversia thomistico-molinistica 877, 2.
- Alteratio quid sit 391. Qualitas quomodo possit terminare motum successivum et continuum alterationis 392. Alteratio quotuplex 393; strictissime sumpta non est nisi ad tertiam speciem qualitatis 394; in processu chimico 405 sqq.
- Altruismus 947, 2.
- Alvernus, Guilelmus, docet distinctionem realem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
- Amalricus Carnutensis Semipantheista 816, 2.
- Amicitia 961, d.
- Amor benevolentiae 961, d; in Deo perfectissimus 822, 3.
- Amphibolia 81.
- Amphimixis 449.
- Ampliatio termini 46.
- Analoga definiuntur 168.
- Analogia terminorum quid et quotuplex 167 sq. Analogiae attributionis et proportionalitatis impropriae proprietas 169; fundamentum intrinsecum 170, 1. Analogia proportionalitatis propriae saepe continet virtualiter attributionis analogiam 170, 2. Analogia, i. e. argumentatio ex analogia 79.
- Analytica priora, posteriora 5.
- Anarchismus 993, 3.
- Anarchistae de educatione liberorum 1017, 2.
- Anima quomodo definiatur 416sqq.; rectius dicitur informare corpus quam materiam primam 417; 532; quotuplex sit; eius potentiae diversae 419sqq.; quae ab ipsa anima distinguuntur realiter 427sqq.; et specificantur ab actibus et obiectis 432 sqq. Quae anima sit extensa 422sqq. Anima vegetativa quid sit, et quae sint eius functiones 441 sqq. Anima sensitiva 454 sqq.; vide *Sensus*. Anima intellectiva in solo homine inest; est substantia spiritualis 513 sqq.; realiter distincta a corpore 515,1; simul intellectiva et sensitiva et vegetativa 517 sqq. Anima intellectiva seu humana et corpus uniuntur ad constituendam unam naturam 524 sqq. Anima humana est substantia incompleta in ratione speciei 526,1; est forma corporis 529; ita est forma corporis, ut sit actus eius substantialis simpliciter primus 529 sqq. Animae humanae quomodo etiam substantialiter differant 531, 7. Quomodo oriatur anima humana 534sqq.; quo tempore oriatur 536,2; eius immortalitas 538sqq.; eius unio cum corpore conaturalis 569, 5. Anima separata potentiis sensitivis caret 480,3; cognoscit se sine specie impressa 568,1; iugiter intelligit seipsam cognitione directa, stricte quidditativa, comprehensiva 568,2; quomodo cognoscat Deum ceterasque res, tum corporeas tum spirituales 569. Anima rationalis ut rationalis est forma corporis 578, 3.
- Animal: quid animalis nomine intelligatur 454, 1. Animalis anima simul vegetativa et sensitiva 456; unitur corpori ut forma substantialis 454 sqq. Nulla differentia essentialis inter vitam vegetativam animalium et plantarum 437, II. Animal brutum vide *Brutum*.
- .Animus 598.
- Annihilatio 278; 851, 4.
- Anselmus, S., Realists moderatus 114, 2; de impossibilitate multilocationis 325; quomodo velit probare exsistentiam Dei 784, 3.
- Antecedens 53; 56.
- Antepredicamentum quid et quotuplex 165. Antepredicamentorum ratio 166.
- Antisthenes Nominalists 114, 2.
- Antivitalistae 436, 2.
- Apollinaris ponit duas animas in homine 517,2.
- Appellatio termini quid et quotuplex 46.
- Appetitus quid sit; appetitus naturalis, elicited 505, 1. Appetitus elicited exsistentia eiusque realis distinctio a potentiis cognoscitivis 505 sqq. Appetitus naturalis potentiae cognoscitivae 508, 2. Appetitus sensitivus et intellectivus seu voluntas 508, 3; sensitivus quid sit 510; quotuplex sit 511; intellectivus vide *Voluntas*. Appetitus naturalis visionis beatificae 548, 5.
- Apprehensio simplex 6. Simplex apprehensio complexa, conotativa 26; imperfecta (hominis), perfecta (Dei, angeli) 26; 583, 1; 660, 3. Veritas logica non inest formaliter in simplici apprehensione 658 sqq.
- Aptitude ad essendum in multis quid sit 127, 1; non convenit nisi naturae abstractae 127 sqq.
- Arbor Porphyrii 159 sq.
- Arcesilaus Scepticus 672, 2.
- Areopagita (Pseudo-) de distinctione inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
- Argumentatio quid sit 53; eius leges 54; quomodo dividatur 55; argumentatio deductiva non est circulus vitiosus 221, 3.

- Ariditas spiritualis 598.
- Aristippus de regula suprema moralitatis 947, 2.
- Aristocratia 1030.
- Aristoteles quomodo dividat Logicam 5; Realists moderatus 114, 2; quomodo definiat demonstrationem 210; quomodo tradat Philosophiam naturalem 237; de materia et forma 253, 1; 258, 3; de continuo 329, 3; de aeternitate mundi 369, 1; de condensatione et rarefactione 400, 1; de generatione viventium 452, 4; docet primum cognitum intellectus humani esse universale 551, 5; de origine idearum 571; docet voluntatem esse simpliciter minus perfectam quam intellectum 585, 3; de origine vitae 603, 2; eius realismus naturalis 695; de reali distinctione inter essentiam et exsistentiam 704, 4; quomodo definiat causam efficientem 756, 1; quid doceat de scientia Dei 864, 3; de fine ultimo hominis 890, 2; quomodo definiat voluntarium 910; violentum 914; refutat Platonis communismum 993, 3.
- Arithmetica est ars scientifica 103, 1; species Matheseos 232.
- Arriaga docet universale fieri per praecisionem mere subiectivam 119, 4.
- Ars quid et quotuplex sit 91, 2; 103, 1; 227.
- Aseitas quid sit 799, 3.
- Assimilatio 442.
- Assistentia extrinseca, qua aliqui explicant causam instrumentalem 576, 3; 765, 2.
- Associatio imaginum 499, 2. Associationis Psychologie 571, 3.
- Atomismus quid et quotuplex sit 256, 2; purus reicitur 242sq.; de atomismo dynamic© fertur iudicium 256, 2.
- Atomistae quomodo explicent rarum et densum 400, 2.
- Atomus quid 256, 2. Atomus non sunt prima corporum principia 255, 1.
- Attributa divina entitativa. operativa; circa attributa divina scientia duplex 802.
- Auctoritas societatis proprietas 1007, 1; civilis quid et quotuplex sit 1030; est immediato a Deo 1027sq.; primitus est apud populum, non tamen perfecte, sed imperfecte 1032sq.
- Augmentât!© 278; quid sit et quomodo fiat 443. Vide etiam *Nutritio*.
- Augmentative potentia 450sq.
- Augmentum 209.
- Augustiniana schola de praemotione divina 839, 2.
- Augustinus, S., de materia et forma 253, 1; 258, 3; docet omnem animam esse indivisibilem 422, 2; de origine animae humanae 534; de origine idearum 574, 2; de prima origine viventium 606, 1; eius realismus naturalis 695; de distinctione inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
- Aureolus, Petrus, negat realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
- Autonomia rationis practicae 947, 2.
- Averrhoës de unione omnium maxima inter subiectum cognoscens et obiectum cognitum 466, 1; docet unum numero esse intellectum omnium hominum 574, 2; quantitatem inhaerere materiae primae 736, 2; non negat Deum cognoscere singularia 864, 3, nota.
- Avicenna de forma corporeitatis 381.1; de mixtione 405, 2; unum ponit intellectum agentem ordinem hominum 574, 2; docet distinctionem realem inter essentiam et exsistentiam 704, 4; de distinctione perfectionum divinarum inter se 794, 6; docet potentiam creatricem cum creaturis communicari posse 830, 3.
- Axiomata 218, 1.
- Babenstuber de quantitate et de partibus substantialibus integralibus 272; de subsistentia 726, 2; de praemotione 839, 1.
- Baco, Fr., Atomista 256, 2.
- Bain Neospinozista 816, 2.
- Bakunin Anarchists 993, 3.
- Balmes Dynamista 249, 2; de causa proxima societatis civilis in concreto consideratae 1032, 2.
- Baltzer duas animas ponit in homine 517, 2.
- Banez de essentia Dei metaphysica 799, 2; Molinae adversarius 839, 2, nota.
- Baudier de scientia media 874, 2.
- Bautain Traditionalists 702, 1.
- Bayle, Petrus, Scepticus 672, 2.
- Beatitudo quid et quotuplex sit 881, 3; 900; 903, 1; 905, 1; obiectiva hominis in quo consistat 890sq. Beatitudinis inamissibilitas 893. Beatitudo formalis quoad essentiam in quo consistat 900sq. Quae beatitudo attingatur in hac vita mortali, quae in altera vita post separationem animae a corpore; beatitudo imperfecta huius vitae mortalis in quo consistat 905sq.; in quo consistat beatitudo naturalis et supernaturalis 903, 1; 977, 2; perfecta et imperfecta 905, 1; 908. Appetitus naturalis beatitudinis 548, 5; 790, VI; 892, 1; 903, 1.
- Bebel Socialists 993, 3.
- Bellarminus de causa proxima societatis civilis in concreto consideratae 1032, 2.

Bellelli explicat praemotionem voluntatis
Ser delectationem victricem 839, 2.
(ini 1052 sq.)

Benedictis, de, essentiam ab exsistentia
non distinguit nisi ratione ratiocinante
707, 5.

Bergson, H., de obiectivitate cognitionis
695; eius monismus 816, 2.

Berkeley Idealists 686, 2.

Bernard, CL, Vitalista 436, 2.

Bernstein Socialists 993, 3.

Berti explicat praemotionem voluntatis
per delectationem victricem 839, 2.

Betbe brutorum motus tamquam „tropis-
mos habet 454, 2.

Biel, Gabriel, Conceptualists 114,2; do-
cet immortalitatem animae humanae ex
ratione stricte demonstrari non posse
538, 2, nota; negat realem distinctio-
nem inter essentiam et exsistentiam
704, 4.

Billot docet realem distinctionem inter
essentiam et exsistentiam 704, 4.

Billuart de essentia Dei metaphysica
799, 2..

Bluntschli de principio nationalitatis
1037, 2.

Boethius Realists moderatus 114,2; de
distinctione inter essentiam et existen-
tiam 704, 4; eius definitiones de sup-
posito et persona 729, 2; de aeternitate
808.

Boetzkes, C., de obiectivitate qualitatum
secundariarum 695.

Bolschewiki 993, 3.

Bolzano docet continuum constare solis
indivisibilibus tamquam ultimis elemen-
tis 329, 3; propugnat actionem in di-
stans 346, 2.

Bona consumptive, stabilia, productiva
993, 1. Ius individui ad acquirendam
proprietaem perfectam in bona con-
sumptive ante usum et in bona stabilia
et productiva 993 sqq.

Bonald, de, de origine idearum 571, 3;
Traditionaliste 702, 1.

Bonaventura, S., docet materiam primam
esse puram potentiam 258, 3; de multi-
locatione 325; reputat impossibilem
creationem ab aeterno 369, 1; realem
docet distinctionem inter essentiam et
exsistentiam 704, 4; de constitutivo es-
sentiali beatitudinis formalis 900, 3.

Bonitas est proprietas entis 621 sq.; trans-
cendentalis quid sit; quid superaddat
enti 639. Bonum et ens convertuntur
639. Bonitas quotuplex sit 640. Bonum
speculative, practice apprehensum 589,
2; 593, 2. Bonum in abstracto (beati-
tudo in communi), in concreto; infini-
tum, finitum (particulare); adaequate, in-
adaequate propositum 593, 2. Bonitas

moralis in quo consistat 918, 1. Bonum
ex integra causa, malum ex quocum-
que defectu 924, 2.

Bonnetty de origine idearum 571, 3.

Boscovich Dynamista 249, 2.

Botanica 232.

Brahmanismes pantheismus 816, 2.

Branca, W., de evolutione specierum
608, 2.

Brann, C., de ortu systematis solaris
361, 3.

Brentano, Fr., de origine idearum 571,3, b.

Bruno, lord., Pantheists 816, 2.

Brutru animal quomodo distinguatur ab
homine 459,1; 513 sqq. Bruti anima
non est per se subsistens 459sqq.; mi-
rabiles consequentiae, quae sequuntur
doctrinam adversariorum 461.

Büchner Materialists 513, 2; 542, 4; eius
monismus materialisticus 816, 2.

Bühler de origine idearum 571, 3, b.

Bunge, de, Vitalista 436, 2.

Buridanus Conceptualists 114, 2.

C

Cadaver 532.

Caetanue de actione et passione et motu
281, 3; de probanda immortalitate ani-
mae humanae 538, 2, nota; de causali-
tate phantasmatis in specie intelli-
bili producenda 576, 3; de subsisten-
tia 726, 2; de essentia Dei metaphysica
799, 2.

Calvini determinismus 589, 3.

Calvinistae Deum faciunt auctorem pec-
cati 859, 3.

Campellensis, Guilelmus, Realista exag-
geratus 114, 2.

Cantor, G., docet continuum constare solis
indivisibilibus tamquam ultimis elemen-
tis 329, 3.

Capreolus de subsistentia 726, 2; de es-
sentia Dei metaphysica 799, 2.

Carbonelle Dynamista 249, 2.

Carneades Scepticus 672, 2.

Cartesiani quid doceant de primo cognito
intellectus humani 551, 5; eorum doc-
trina de accidentibus 731,2; 736,2;
negant realem distinctionem inter ac-
tionem et substantiam creatam 760, 2.

Cartesius Atomista 242; 256, 2; docet es-
sentiam corporis physici in trina di-
mensione consistere 272; bruta esse
machinas 454, 2; sensationem esse so-
lius animae actum 478, 2; animam et
corpus inter se uniri per influxum
physicuī 524, 2; de origine idearum
571, 3; eius dubitatio 676 sqq.; me-
diante veracitate Dei mundum trans-
subiectivum inferre nititur 686, 3sqq.;
de qualitatibus sensibilibus 695; de ul-
timo veritatis criterio 699, 2; rerum

- internam possibilitatem a divina repetit voluntate 709, 3; eius definitio de substantia 720; docet personam constitui conscientia actuali 728, 2; quomodo velit probare existentiam Dei 784, 3; 787,4; de regula suprema moralitatis 947, 2.
- Castelein de causa proxima societatis civilis in concreto consideratae 1032, 2.
- Casus 773.
- Categoriae Aristotelis 171 sq.; Kantii 691.
- Causae definitio; eius distinctio a conditione sine qua non 746, 1; eius conceptus obiectivam realitatem habet 746 sqq. Quomodo acquiramus conceptum causae 747 sq. Causarum genera quattuor 749, 1; divisio haec est analogica 749, 2. Causae habitudo ad effectum 749, 3. Axiomata scholastica causalitatem respicientia 749,4. Principium causalitatis 749, 5. Causae sunt sibi invicem causae 749, 6. Causa materialis quid et quotuplex; materialis dispositiva 751; formalis quid et quotuplex 752; vide *Materia, Forma*. Causa intrinseca, extrinseca 754; formalis extrinseca, i. e. exemplar et obiectum 755; efficiens quid et quotuplex 756, 1; principalis, instrumentalis 576, 2; 756, 1. Creaturae sintne causae efficientes et quomodo 756 sqq. Causa finalis vide *Finis*. Habitudo causarum inter se 775sqq. In causis per se subordinatis processus in infinitum manifeste repugnat 790, II.
- Cansalitas creata, divina 833; efficiens mediata, immediata 763, 2. Causalitatis «rincipium 749, 5.
- ulae germinales 449; 452.
- Certitudo quid sit 666; obiectiva quid sit et quotuplex 667. Assensus certitudinis quomodo causetur 668. Certitudo formalis quotuplex 669. In certitudine triplex momentum distinguendum 670. Causa certitudinis subiectiva: veracitas potentiarum cognoscitivarum 681 sqq.; causa certitudinis obiectiva: evidentia obiectiva 699 sqq.
- Chamberlin de ortu systematis solaris 361, 3.
- Charron, P.. Scepticus 672, 2.
- Cherbury, H. de, Deista 854, 5.
- Chimica 232; chimica affinitas vide *Affinitas*. Processus chimicus 405 sqq.
- Chrysippus Hylozoista 238,2; ponit omnem animam divisibilem 422, 2.
- Chubb, Th., Deista 854, 5.
- Cicero negat Deum cognoscere futura libera 864, 3.
- Circulus vitiosus 82; 221,3.
- Circumstantiae morales 921; 923.
- Civitas vide *Societas* civilis.
- Gredt, F.lem. philo. 11. Ed. 7.
- Cleanthes Hylozoista 238,2; ponit omnem animam divisibilem 422, 2.
- Coactivitas iuris quid et quotuplex 984,1; 986, 1; non est de essentia iuris, sed iuris tantum proprietas; cuius sit coactionem exercere 984 sqq.
- Coelibatus 1012 sqq.
- Cogitativa 503, 4.
- Cognitio intuitiva, abstractiva, experimentalis, rationalis 16. Cognitionis actus absolutus, comparativus 131, 1. Cognitionis radix 463 sqq. Cognitio non est passio, sed actio 465, 3; eius gradus 465, 5. Cognitio alterius, cognitio sui ipsius 466,3. Cognitionis definitio 475,6. Cognitio est operatio vitalis et immanens, qua cognoscens fit obiectum cognitum in actu secundo 463 sqq.; 468, 1; non est actio praedicamentalis, sed metaphysica 473 sqq.; non est repraesentatio 475,5. Cognitionis veritas logica 658sqq.; ontologica 660, 5. Cognitionis ordinatio essentialis ad veritatem 681 sqq. Cognitio mediata subiective, obiective; formaliter, obiective tantum 16; 869, 2.
- Cognoscens quomodo distinguatur a non cognoscente 463, 1; est obiectum cognitum aut per informationem (mediatam vel immediatam) aut per identitatem (formalem vel eminentialem, causalem vel radicalem) 468, 1; 471, 1.
- Cognoscitiva potentia est operativa; est passiva 465, 4.
- Combinatio chimica vide *Mixtio* perfecta.
- Cornmer, E., de obiectivitate qualitatum sensibilibum 695.
- Commune quomodo distinguatur ab universali 114, 1.
- Communismus 993, 3.
- Communitas quid et quotuplex sit 123, 1.
- Compenetratio corporum 320 sqq.
- Complexa non ponuntur in praedicamentis 166.
- Comploteuses asserunt substantiam corpoream ne sub ipsa quidem quantitate obtinere partes integrales 272; actionem et passionem et motum distinguunt modaliter 281, 3; de partibus in continuo 332, 1; de potentiis animae vegetativae 450, 1.
- Compositio perse, per accidens; physica, metaphysica 794, 4. Compositio intellectus 26; 658 sqq.
- Compositum naturale quid 265.
- Compressio et compenetratio quomodo distinguantur 403, 3.
- Comte, Aug., Nominalista 114,2; de regula suprema moralitatis 947, 2.
- Conceptio 449.
- Conceptionismus 695.
- Conceptualistae 114,2; 116.

- Conceptus:** eius notio; conceptus formalis, obiectivus 7; 658,1. Conceptus notae 8. Conceptus ut imago et signum rei 9. Conceptus comprehensio, extensio 10. Conceptuum divisio 12 sqq.; diversitas et conexio 17; oppositio 18. Conceptus univocus, analogus 13; 167 sqq. Conceptuum (idearum) origo 571 sqq. Conceptus universalis et schema 573, 3. Causalitas phantasmatis in origine idearum 576 sqq. Conceptus praedicamentalis, transcendentalis 621, 1; 626.
- Concupiscentia quid sit 508, 1; 953; quomodo influat in voluntarium 912 sq.
- Concupiscibilis appetitus 511.**
- Concursus divinus quid et quotuplex sit 835, 2; simultaneus 835 sqq.; praevius vide *Prae» odo*; oblati, collatus 844, 2. Concursus divinus quoad malum 859sqq.
- Condensatio et compenetratio 403, 2 sq.
- Condillac Nominalists 114,2.
- Conditio prima ad verum assequendum 677. Ill sqq.; „sine qua non distinguitur a causa 746, 1.
- „**Confundentes** docent universale fieri per praecisionem mere subiectivam 119,4; nequeunt eformare conceptum universalem 121, 1.
- Congruemus 874, 2.**
- Conimbricenses de necessitate Logicae 86, 4; de obiecto formali Logicae 95, 3; tenent logicam habitum esse practicum tantum 100, 2; de partibus in continuo 332,1; docent in simplici apprehensione inveniri veritatem logicam 658,2; docent realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4; de reproductione rei successivae 779.
- Coniunctio i. e. particula coniunctiva 22.
- Conscientia in actu exercito (consc. concomitans), in actu signato; intellectiva, sensitiva 495, 2; 561, 1; moralis 940.
- Consensus 600 sqq.; generis humani ut criterium veritatis 702, 2; ut argumentum pro existentia Dei 792, a.
- Consequens, consequentia 53; 56. Bonitas consequentiae sitne praecognoscenda ad demonstrationem instituendam 217, I.
- Conservatio** quid et quotuplex 849 sqq.; active, passive considerata conservatio et creatio 852.
- Consilium 600 sq.**
- Constitutio seu lex fundamentalis determinans formam regiminis 1030.
- Constitutionalismus 1030.**
- Contactus molis, virtutis 346, 1; quomodo pertineat ad causalitatem 348.
- Contiguum 339, 1.**
- Contingens et necessarium 163; 704,1; 789, 1; 790, 111.
- Contingentia** creaturae 705, II.
- Continuum** 339,1; permanens, fluens 329,1; non constat solis indivisibilibus tamquam ultimis elementis 329 sq. In continuo sunt partes in actu, numero tamen finito 332 sqq. Continuitas in molibus non-viventibus et viventibus 256,2; 415.
- Contractus quid sit 1003; quotuplex sit 1004. Aequalitas ex utraque parte requisita in contractibus onerosis 1005.
- Contradictionis** principium est principium simpliciter primum 645 sqq.; tamquam fundamentum universale, indeterminatum cuiuscumque veritatis 647; identificatur cum principio exclusi tertii 648,1; non est modale nisi secundum expressionem suam scientificam 648, 2.
- Contradictoria** oppositio 18; 47 sqq.
- Contraria** oppositio 18; 47.
- Conversio** propositionum quid et quotuplex; eius regulae 51.
- Cor non est organum appetitus sensitivi 510.
- Comoldi docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4; de scientia media 874, 2.
- Corpus mathematicum 184, 2; naturale seu physicum 235. Corporis physici definitio metaphysica 255,2; descriptiva 274; principia physica prima intrinseca compositionis et generationis 253 sqq. Corpus chimice simplex, compositum 405, 1.
- Correlationes, correlativa 190.
- Corruptio quid sit 209; 253, 3; 278; 374. Corruptio unius est generatio alterius; corruptio fit mediante alteratione 253,3. Corruptionis terminus 380.
- Cosmogonia per viam evolutionis 361 sqq.
- Cosmologia 235,
- Costa-Rossetti de causa proxima societatis civilis in concreto consideratae 1032, 2.
- Cousin, Viet., quomodo definiat substantiam 720.
- Cratylus Nominalista 114, 2; Scepticus 672, 2.
- Creationismus recte explicat ortum animae humanae per creationem a Deo 534 sqq.
- Creatio quid sit 278; 830, 1; 833. Possibilitas creationis ab aeterno 369 sqq. Potentia creatrix deducitur ex omnipotentia divina, cum creaturis communicari non potest 831. Creatio et conservatio 852.
- Criteriologia non pertinet ad Logicam 97,4.
- Criterium veritatis quid et quotuplex 699,1; ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis 699 sqq.
- Critica (Kantii) rationis purae, rationis practicae 691 sqq.
- Criticismus 676, 2.**
- Cyon, E. de, de obiectivitate qualitatum sensibilibus 695.

Czolb.e Matérialiste 542, 4; Moniste materialisticus 816, 2.

1>

Dalton, eius atomismus 256, 2.

Damnatio naturalis in quo consisteret 977, 2; supernaturalis 977, 3.

Darwin, Darwinismus 608 sqq. Darwin evolutionis theoriam ad hominem applicat 611, 4.

Darwinistae de vi aestimativa seu de instinctu 503, 1.

Debitum legale (rigorosum, ex iustitia). morale 961, d.

Decrementum 209.

Decreta divina praedeterminantia absolute 869 sqq.; conditionate 874 sqq.

Definitio quid 32; quotuplex 33; eius leges 34; quae possint definiri 35.

Deistae et Theistae 854, 5.

Delectatio 508, 1; victrix 839, 2.

Democratia 1030.

Democritus atomismi puri auctor 242; 256, 2; de anima humana 513,2; Scepticus 672, 2; de qualitatibus sensibilibus 695; de regula suprema moralitatis 947,2.

Demonstratio quid et quotuplex 210 sq.; «propter quid» est ex praemissis de omni et per se 212; «propter quid perfectissima est ex praemissis «secundum quod ipsum» 213; «quia», a priori, a posteriori, a simultaneo 211; circularis uniformis, difformis; demonstratio deductiva non est circulus vitiosus 221, 3.

Densitas, densum, vide *Rarum*.

Depéret de evolutione specierum 608, 2.

Descoqs de principio causalitatis 749, 5.

Desiderium 508, 1.

Determinismus negans voluntatis libertatem 589, 3.

Deus quomodo definiatur definitione nominali 784, 1; 789, 1. Deum esse quomodo cognoscatur et probetur 784 sqq.; 789 sqq. Dei essentia physica continet omnes perfectiones in gradu infinito et in summa simplicitate; quomodo diversae hae perfectiones inter se distinguantur 794 sqq. Deus est actus purus 796, 1; non potest venire in compositionem aliorum 796, 2; non fundat conceptum limitatum seu objective praecisum 796, 4. In Deo non salvatur actus primus ut virtualiter distinctus ab actu secundo 796, 5. Deus non componitur ex genere et differentia specifica 796, 6. Perfectiones diversae in creaturis repertae quomodo salventur in Deo 796,7. Nomina diversa quomodo de Deo dicantur 797. Essentia Dei metaphysica in quo consistet 799 sqq. Inter essentiam et existentiam divinam, item inter essentiam et naturam divinam quae sit di-

stinctio 801. Dei immutabilitas 804 sqq.; aeternitas 808 sqq.; unitas 812 sqq.; individuatio 814, 1; distinctio a mundo 816 sqq. Dei propria enumerantur 818,1. Deus est causa prima et primum movens immobile 818, 2; maxime transcendens et maxime immanens 818, 3. Dei essentia quomodo a nobis cognoscatur 818, 4. Voluntas divina; eius obiectum; eius libertas 820 sqq. Deus est sibi ipse finis 822, 1. Ad quem finem Deus velit alia a se 822,2 sq. Divina potentia in quo consistat; eius infinitas 825sqq. Dei actio ad extra 827 sqq. Potentia Dei creatrix 830 sqq? Concursus divinus simultaneus 835 sqq.; praevius 839sqq. Conservatio divina 849 sqq. Ubiquitas, immensitas divina 851, 2. Providentia divina 854 sqq. Operatio potentiae divinae circa malum 859 sqq. Scientia divina, intellectus divinus vide *Scientia*, *Intellectus*.

Dictamen rationis est regula proxima moralitatis 947 sqq.

Dictio intellectus 476, 2.

Dictam de omni, de nullo 57.

Diderot de regula suprema moralitatis 947, 2.

Dieringer docet personam constitui conscientia actuali 728, 2.

Differentiae diversa acceptio 155; divisio 156 sq.; definitio 158.

Digenesis 449.

Dilemma 74.

Dimensio seu volumen 4 403, 4; tertia quomodo a visu percipitur 488.

Diminatio termini 46.

Dimorpliismus in viventibus 449.

Dinanto, David de, Semipantheista 816, 2.

Discrepantiae principium 57; 221,2.

Disparata 18.

Dispositiones praeviae 383, 2; proximae 384.

Disputatio scholastica 83 sqq.

Distantia et indistantia(propinquitates. praesentia) 191, 3; 310; 313; 318, 2. Distantia quomodo ab oculo percipitur 488.

Distinctio quid et quotuplex 119, 2; actualis formalis ex natura rei 119 sqq.; continet germen monismi 121, 2; distinctio modalis 337, 2; 729, 1. Distinctio rationis quid et quotuplex 794, 5; rationis ratiocinantis duplex; virtualis intrinseca, extrinseca 801, 1. Distinctio substantiarum physicarum, tum numerics tum generica et specifica 238 sqq.

Diversitas 155.

Divisibilitas corporum 275,4; animarum 422 sqq.

Divisio quid 36; quotuplex 37; eius leges38.

Dogmatismus 676, 3.

Dolor sensibilis 484; 508, 2; 511.

Domet de Vorges docet realem distinctionem inter essentiali et existentiam 704, 4.

Dominiam vide *Proprietas*.

Donatistae Logicam nocivam reputant 86, 4.

Doppleri principium 698, a.

Drews Monista 816, 2.

Driesch Vitalista 436, 2.

Dualismns ad explicandam originem mali 812, 2; 814, 2; 859, 3; inter animam et corpus quomodo resolvatur in verum monismum 531, 2; idem de dualismo inter Deum et mundum 818, 3.

Dubitatio realis, methodica 676; methodica universalis 676 sqq. Dubitatio methodica circa principia per se nota omnibus 679.

Dabium 664.

Dnellum illicitum 986, 4.

Damas quid doceat de elementis chemicis 242.

Durandas de modo, quo fiat universale 131, 2; docet tempus esse praesens ratione partis 302, 2; de compenetracione corporum 320, 2; de qualitatum intensione 395, 2; ponit omnem animam, praeter humanam, divisibilem 422, 2; docet primum cognitum intellectus humani esse singulare 551, 5; de origine idearum 574, 1; negat distinctionem realem inter essentiali et existentiam 704, 4; inter subsistentiam et naturam 729, 1; de reditu rei corruptae 779; quid doceat de communicabilitate potentiae creatricis cum creaturis 830, 3; de concursu divino 835, 4; de essentia moralitatis 916, 2.

Duratio quid 297; quotuplex 298; eius termini sunt indivisibiles 307. Duratio mundi 369 sqq.

Dynamismes quid et quotuplex 249; recitur 250.

E

Ebbinghaus Neospinozista 816, 2.

Ecclesia quomodo se habeat ad societatem civilem 1045; eius ius ad educationem 1045. Leges ecclesiasticae 936.

Eckehart Semipanthesta 816, 2.

Educatio quid et quotuplex sit 1017, 1. Ius et officium educandi liberos in parentibus 1017 sqq. Patria potestas 1019, 1. Ius educationis puerorum relate ad auctoritatem civilem 1044, 5; tribuitur Ecclesiae 1045.

Edactio formae ex materiae potentialitate 253, 4.

Effectas quid sit; dependet a causa et est posterior ea 746, 1; 749, 3: materiae et formae; adaequatus, inadaequatus; formalis primarius, secundarius 754;

idem numero possitne dependere a duplici causa totali et adaequata 775 sqq.

Einsteiniana theoria relativitatis 355.

Eleaticorum pantheismus 816, 2.

Electio 600 sqq.

Electrones 245; 256, 2; 407, 1.

Elementum chemicum 244, 1; 405, 1. Quomodo permaneant elementa in mixto 405 sqq. Proprietas elementi et mixti 407, 1. Elementorum reditus in analyt chimica 408, 3.

Emanatianismus ponit animant esse emanationem a substantia divina 534; mundum esse emanationem a substantia divina 816, 2.

Emanatio seu resultantia quid et quotuplex 194. Emanatio actionis 283, 3; 763, 2.

Emancipatio feminarum 1015, 3.

Empirismus 571, 3, b.

Empiristae Nominalistae 114, 2.

Energia mundi semper eadem manet 356 sqq.

Ens, eius notio 616, 1; divisio 616, 2. Ens ut nomen, ut participium 616 sqq. Ens conceptus transcendentalis, immosupertranscendentalis 618, 1; analogus 618, 2; omnium primus 618, 3. Entis proprietates quae sint 621 sqq.: in quo consistant 626 sqq. Ens rationis quid et quotuplex 95, 2; 110; quomodo habeat veritatem et cognoscibilitatem et scibilitatem 98; per quam potentiam et quem actum efformetur 111. Ens rationis logicum quid et quotuplex sit 112. Ens praedicamentale 174 sqq.; 714; est analogum 174 sqq.; non enuntiat rationem obiectivam simpliciter unam 176, 1; non est genus 176, 4; quomodo ad inferiora contrahatur 176, 2; quomodo abstrahatur 176, 3; quomodo de inferioribus praedicetur 177, 1. Ens mobile quomodo intrinsecus sit constitutum 247 sqq. Ens, primum cognitum intellectus nostri 583, 2.

Enthymema 65.

Entropia mundi iugiter crescit 356 sqq.

Enuntiatio 39; vide *Propositio*.

Epichirema 67.

Epicurei Nominalistae 114, 2; de fine ultimo hominis 890, 2.

Epicurus spernit Logicam 86, 4; atomismi puri auctor 242; 256, 2; totius universi originem et evolutionem a casu repetit 773; de regula suprema moralitatis 947, 2.

Error 663 sq.; positivus, negativus, privativus 681, 4; per accidens in perceptionibus potentiarum cognoscitivarum 683 sqq.; omnis voluntarius 701, 4.

Esse quomodo dicatur accidens in creaturis 619, 3. Unum tantum est esse compositi ex materia et forma 260, 2.

- Esse substantiale est esse primum 260,3.
Esse est actus ultimus 260, 4. Esse a se formaliter identificatur cum ipso esse subsistente et intelligere subsistente 799 sqq. Vide etiam *Exsistentia*.
- Essentia quid sit 616, 1; 704, 1; physica, metaphysica 794, 1. Essentia est necessaria, aeterna, immutabilis, indivisibilis 618, 4; in rebus creatis distinguitur ab exsistentia realiter 260, 1; 704 sqq. Essentia realiter distincta ab exsistentia est constitutum metaphysicum creaturae 706, 2; sitne perfectior quam exsistentia 707, 2. Essentia et exsistentia dependent ad invicem 261, c; 707, 4, c. Negata distinctione reali, inter essentiam et exsistentiam possitne salvari distinctio rationis ratiocinatae 707,5.
- Ethica quid sit 879; eius divisio 880; est scientia speculativa, sed practica late 103, 1; subalternatur Psychologiae 232; 879.
- EndaeTnonismussocialis(altruismus)947,2.
- Evidentia quid et quotuplex 699,3; criterium ultimum omnis veritatis et certitudinis naturalis 700. Evidentiae infallibilitas 701, 2.
- Evolutio specierum darwinistica 608 sqq.; destruit arborem Porphyrii 160. Evolutio monophyletica, polyphyletica; per saltus, secundum internum aliquod principium 608 sqq. Evolutionis theoria ad hominem applicata 611, 4.
- Exemplum 79.**
- Experientia vulgaris, sciutifica; experimentum 236; experimentalis cognitio 16; 476, 1.
- Exsistentia quid sit 616,1; 704,1; in rebus creatis distinguitur ab essentia realiter 704 sqq.; sitne perfectior quam essentia 707, 2. Exsistentia incompleta 258, 2; reicitur 259. Exsistentia est posita in indivisibili 707, 3. Negata distinctione reali, inter essentiam et exsistentiam non potest salvari distinctio rationis ratiocinatae 707,5. Quomodo mens nostra cognoscat exsistentiam concretam, in rerum natura exercitam 786, 1.
- Extendi** per se, per accidens 422, 1.
- Extensio** vide *Quantitas*.
- Factum** primum quod in omni dubio et in omni inquisitione supponitur 677 sqq.
- Facultas** vide *Potentia*.
- Fallacia seu sophisma quid et quotuplex 80 sqq.; in dictione 81; extra dictionem 82.
- Falli** per se, per accidens 681, 3.
- Falsitas logica, ontologica 637, 2; 660, 4; admittit gradus 661. Vide etiam *Error*.
- Faraday** contra actionem in distans 346, 2.
- Farges** de obiectivitate qualitatum sensibilibus 695; docet realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
- Fatalistae 589, 3; 591, 5; quid doceant de possibilibus 709, 3.
- Fechner de obiectivitate qualitatum secundariorum 695; profitetur monismum etparallelismum psychophysicum 816,2.
- Fechneriana formula de quantitate sensationis 491.
- Fecundatio ovuli 449.**
- Feminarum emancipatio 1015, 3.
- Ferrariensis** de signatione materiae per quantitatem 386, 2; docet in simplici apprehensione iam inveniri veritatem logicam 658, 2.
- Ferre, V., de essentia Dei metaphysica 799, 2.
- Feuerbach** de regula suprema moralitatis 947, 2.
- Fichte quo sensu statuat primum cognitionis principium 645, 2; Idealists 686, 2.
- Fides** sitne compossibilis cum scientia circa idem obiectum 671. Fidei motivum formale; ad assensum fidei intellectus movetur a voluntate 702, 1.
- Figurae** syllogismi **59**. Principia et leges singularum figurarum 61. Singularum figurarum praestantia 62. Figura, species qualitatis 188, 4; determinat quantitatis effectum primum 318, 1.
- Finis quid et quotuplex 770, 1; vere est causa, immo prima causarum; causalitès finis in actu primo, in actu secundo 770 sqq. Finis quomodo moveat 770, 2; primum in intentione, ultimum in executione 771, 1. Omne agens agit propter finem 772, 5. Effectus finis 772, 6. Agere propter finem actualiter, virtualiter, habitualiter, interpretative 881, 4. Finis ultimus quid et quotuplex 881,3; quotupliciter appeti possit 881,4; 885, 2. Quomodo homo in omni actu humano agat propter finem ultimum 881 sqq. Finis ultimus adaequatus, inadaequatus 885, 1. Possitne idem homo simul appetere duos fines ultimos totales et adaequatos 885 sqq. Finis ultimus materialis humanae naturae seu beatitudo obiectiva hominis in quo consistat 890 sqq. Finis ultimus quomodo amandus 892. 2. Finis ultimus peccatoris in quo consistat 895 sqq. Finis ultimus formalis vide *Beatiituo* formalis. Obligatio ordinandi se ad finem ultimum seu ad Deum 949, 4.
- Fischer, E. L.» de obiectivitate qualitatum sensibilibus 695.
- Fonseca realem docet distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.

Fontibus, Godefr. de, negat realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

Forma, species qualitatis 188, 4. Forma, causa formalis, quomodo constituatur causa 753. Form's substantialis, accidentalis 253, 2; 752; physica (materiam informans), non physica (materiam non informans) 253, 2, nota; subsistens (immaterialis), non subsistens (materialis); formaeeductio e materia 253, 4. Forma substantialis est actus substantialis simpliciter primus 258 sqq.; est realiter distincta ab existentia 260, 1. Duae formae substantiales simul non possunt informare eandem materiam 260, 6. Formae elementorum quomodo maneat in composito 260, 7; 405 sqq.

Fornicatio 1024, 1.

Fortitudo definitur; eius partes intégrales et potentiates 963.

Fortuna 773.

Franzelin negat distinctionem realem inter subsistentiam et naturam 729, 1; de essentia Dei metaphysica 799, 2.

Frick, C., de qualitatibus sensibilibus 695.

Frohschammer de origine animae humanae 534.

Fructificatio rei possessae, modus acquirendae proprietatis 998 sqq.

Fruitio 508, 1; 600 sq.

Fuetscher de principio causalitatis 749, 5; de concursu simultaneo 835, 4.

Futurum quid sit 869, 4; 871, 1; conditionatum seu futuribile 874,1; 876,2; denturne futuribilia 877, 1; quomodo Deus cognoscat futura 869 sqq.; futuribilia 874 sqq.

G

Galenus auctor habetur primae figurae indirectae syllogismi 59.

Galilei de qualitatibus sensibilibus 695.

Galluppi de ultimo veritatis criterio 699,2.

Gandavensis, H., docet immortalitatem animae humanae ex ratione stricte demonstrari non posse 538, 2, nota; de esse actuali essentiae possibilis 712, 2; negat distinctionem realem inter essentiam et existentiam 704, 4; inter subsistentiam et naturam 729, 1.

Gassendi spernit Logicam 86, 4; propugnat atomismum mechanicum 242; 256, 2; de qualitatibus sensibilibus 695.

Gaudium 508,1.

Generationismus tenet animam humanam oriri a parentibus per generationem 534.

Generatio quid sit 209; 253, 3; 278; 374; quotuplex sit 375. Generatio aequivoca 603 sqq. Generationis substantialis processus quomodo contingat 376. Generatio est actio realiter distincta ab al-

teratione 377. Generationis terminus 378 sq. In generatione substantiali fit resolutio usque ad materiam primam 381 sqq. Generatio viventis quid 448: quotuplex 449. Generationis digeneticae processus 452, 2.

Generativa potentia 450 sqq.; transeunter communicata cellulis germinalibus 452, 2.

Genuensis negat possibilia ut possibilia a Deo dependere 709, 3.

Genus definitur 145; quomodo sit totum potentiante et pars potentials 147. Quae sint naturae capaces generis 148. Genus supremum, infimum, subalternum 159.

Geny, P., de obiectivitate qualitatum secundariarum 695; docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

Geometria ars speculativa 103,1; species Matheseos 232.

George, H., Socialiste agrarius 993, 3.

Geyser profitetur realismum criticum 686, 3; de principio causalitatis 749, 5.

Gierke de persona morali 1010.

Gioberti de origine idearum 571, 3; Ontologista 784, 3.

Gloria quid et quotuplex sit; Deus vult alia a se propter gloriam suam 822, 3.

Gloüner, M., de qualitatibus sensibilibus 695.

Gnostici multi profitentur trichotomismum, quidam tres in homine animas asserunt 517, 2; docent Deum creasse creaturas inferiores mediantibus superioribus 830, 3. Gnosticorum dualismus 812, 2; monismus 816, 2.

Goclenii sorites 67.

Godoy de essentia Dei metaphysica 799,2.

Gonzalez, Z., de qualitatibus sensibilibus 695.

Goudin de subiecto actionis 283, 7; de partibus in continuo 332, 1.

Gradus metaphysici quid; distinguuntur virtualiter in eodem subiecto 119 sqq. Scoti distinctio actualis formalis ex natura rei circa gradus metaphysicos 119 sqq.

Gregorius Ariminensis docet primum cognitum intellectus humani esse singulare 551, 5.

Griinder, H., de qualitatibus sensibilibus 695.

Gubernatio quid sit 854, 3.

Giiuther duas animas ponit in homine 517,2; docet personam constitui conscientia actuali 728, 2.

II

Habere: postpraedicamentum 204; quotuplex 207.

- Habitualis intentio 881, 4.
 Habitus: praedicamentum 172; delinitur 201; dividitur 202; species qualitatis; quid et quotuplex; in quibus potentiis inveniatur 188, 1; habitus principiorum quid 220; quotuplex 221, 2; habitus ut dispositio ad appetendum finem 966, 2; 969 sqq.
 Haecceitas Scoti 386, 2.
 Haeckel Panpsychista 242; evolutionis theoriam darwinisticam ad totum universum extendit 361,4; 608,2; 611,4. Matérialiste 542, 4; Monista 816, 2; de suicidio 990, 1.
 Haering, Th., realismum naturalem profitetur 695.
 Halensis, Alex., docet distinctionem realem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
Hallucinatio 499, 3.
 Hamilton in Logicam introducit „quantificationem praedicati 40 nota.
 Harmonia praestabilita 524, 2.
 Hartley Sensista 571, 3, b.
 Hartmann, Ed. de, eius doctrina de corporum constitutione 249, 2; plantis sensationem attribuit 457; se dicit Realistam criticum 686, 3; fingit Deum ens inconscium 801, 8; profitetur monismum logico-thelisticuin 816,2; de fine ultimo hominis 890, 2; de regula suprema moralitatis 947, 2.
Hedonismus 947, 2.
Hegel Realista exaggeratus 111, 2; quosensu statuatur primum cognitionis principium 645,2; Ideaiista 686,2; Monista 816, 2; de fine societatis civilis 1042.
 Helmholtz prima viventium semina ex aliis sideribus in terram nostram delapsa dicit 605, 2.
 Helvetius Materialista 542,4; de regula suprema moralitatis 947, 2.
 Heraclitus Nominalista 114,2; Scepticus 672, 2.
 Herbart Dynamista 249,2; negat potentias animae ab anima distingui realiter 427,3; negat obiectivitatem extensionis 695; de regula suprema moralitatis 947,2.
Hertwig, O., de evolutione specierum **608, 2.**
Hervaeus Natalis negat realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam **704, 4.**
 Hessen de principio causalitatis 749, 5.
 Heterogeneitas in corporibus non-viventibus 245; 256, 2; 407, 1; in viventibus 408, 2.
Historia generis humani 223 sq. Historia naturalis 232.
 Hobbes de qualitatibus sensibilibus 695; de regula suprema moralitatis 947,2; negat hominis naturam socialem 1007,2; 1027,3; de matrimonio 1022,2.
 HiilTding Neospinozista 816,2.
 Holler de origine idearum 571, 3, b.
 Holbach Materialista 542, 4.
 Homicidium 990, 2.
 Homo solus anima intellectiva praeditus 513sqq.
 Homogeneitas corporum non-viventium 245; 408, 2.
 Honor non cruenta defendendus 986, 3.
Horror 508, 1.
 Huet de ultimo veritatis criterio 699, 2.
 Hume Nominalista 114,2; auctor theoriae actualitatis 513,2; Scepticus 672,2, reicit conceptum substantiae 717, 2, et causae 746, 2; de suicidio 990, 1.
Hurtadus ,Confundens 119, 4.
 Hutcheson de regula suprema moralitatis 947,2.
 Huxley evolutionis theoriam ad hominem applicat primus 611, 4.
Hylozoismus 238 sqq.
Hypnosis 522 sqq.
Hypothesis 77.

Jacobi de ultimo veritatis criterio 699, 2; docet personam constitui conscientia actuali 728, 2; quomodo secundum Jacobi cognoscamus exsistentiam Dei 784, 3.
 James, W., actualitatis theoriam propugnat 513, 2; 516, III; de ultimo veritatis criterio 699, 2.
 landunus realiter distinguit gradus metaphysicos 119, 4.
 Idea, conceptus, quid sit 7. Idearum origo 571 sqq. Ideae innatae 571, 3. Idea, exemplar, definitur 755. Ideae divinae 866, 4; earum numerus 866, 5.
 Idealismus quid et quotuplex sit 686, 2; quomodo explicet originem idearum 571, 3; repugnat 686sqq.; transcendentalis 686,2; 691 sqq. Idealistae Monistae negant species impressas in cognitione 468, 2.
Identitatis principium 648, 1.
 Jellinek, G., docet praeter ius civile existere nullum ius stricte dictum 979, 2.
 Ignorantia 664; quomodo influat in voluntarium 912; 915.
Ignoratio elenchi 82.
 Jhering docet praeter ius civile existere nullum ius stricte dictum 979, 2.
 Illationismus vide *Itcalisinus* criticus.
 Illuminatio phantasmatis ab intellectu agente 571, 1; 574, 3.
Illusio 499, 3.
 Immaterialitas animae humanae 253, 4; 513sqq.; cognitionis 463, 2; 466, 1.
 Immediatio suppositi, virtutis 842, 1.
 Immensitas divina 851, 2.

Immobilitas animae separatae in adhaerendo fini ultimo 971,3; 974sq.; est ratio subtractionis gratiae et gloriae 974, 4; 977, 3.

Immortalitas animae humanae 538sq.

Immutabilitas Dei 804 sqq.

Impeccabilitas 640, 2: 950, 1.

Impenetrabilitas quid sit; interna, externa 320, 1. Corpora sunt impenetrabilia naturaliter, non vero supernaturaliter 320sq. Impenetrabilitas non est resistentia 322.

Imperativus categoricus 691; 947, 2.

Imperium 600sqq.

Impotentia species qualitatis 188, 2.

Impulsus 352.

Incomplexa tantum ponuntur in praedicationis 166; 173.

Incrementum rei possessae, modus acquirendae proprietatis 998sq.

Indifferentia activa, passiva 589, 1; moralis 926sq.

Individuatio seu differentia numerica in quo consistat 152; 386 sqq. Individuationis principium 386 sqq. Notae individuantes 153. Individuatio substantiarum corporearum et substantiarum pure spiritualium 388, 4 sq.; accidentium et quantitatis 389. Diversi modi individuationis 814, 1.

Individuum quotuplici modo sumatur 152; definitur 153; 386, 1; vagum 154. Generatio individui 386 sqq. Quomodo intellectus humanus cognoscat individuum corporeum 556 sqq. Quidditativa cognitio individui corporei 559, 2.

Indivisibilia in continuo 302, 1; 329, 2; 337 sqq.

Indoles mentis innata unde proveniat **531. 6.**

Inductio quid sit 75; eius medium et principium 76; divisio 77; ultimum fundamentum 78.

Infallibilitas potentiarum cognoscitivarum 681 sqq.

Infinitas Dei 794 sqq. Infinitas radicalis Scoti 799, 2.

Infinitum quid et quotuplex sit 365.

Influxus physici systema pro explicanda unione animae cum corpore 524, 2.

Insensatum 501,1.

Instans 302, 1; 329, 2; intrinsecum, extrinsecum 308.

Instinctus vide *Aestimativa*.

Institutio scholaris 1044,5; 1045.

Instrumentum quid et quotuplex 576,2; 765, 1; 768; quomodo constituatur in actu primo, quomodo operetur virtute propria et virtute transeunter sibi communicata 765 sqq. Bruta animalia quomodo instrumentis utantur 514; 516, II, 2.

Intellectualismns de origine idearum 571,3.

Intellectus nomine quae potentia designetur 513, 2; 542, 1. Intellectus est potentia anorganica 542 sqq.; humanus quomodo dependeat a corpore 542, 3; 553. Intellectionis principium et subiectum 544, 3. Intellectus humani obiectum formale commune 546sq.; obiectum formale proprium pro statu unionis cum corpore. 551 sqq.; obiectum secundarium seu indirectum 554. Quomodo hoc obiectum secundarium cognoscat, i. e. quomodo cognoscat singularia materialia 556sqq.; quomodo se ipsum et animam 561 sqq.; quomodo cognoscat Deum et alias substantias spirituales 563, 2; quomodo cognoscat voluntatem eiusque actum et actus potentiarum sensitivarum; quomodo cognoscat Ego 564. Intellectus humani obiectum formale proprium in statu separationis 566sqq.; vide praeterea *Anima* separata. Intellectus humanus in statu unionis cum corpore quomodo acquirit ideas; intellectus agens, possibilis 571 sqq.; 576sqq.; quomodo reducantur in actum 579. Intellectus humani evolutio per tres operationes mentales: simplicem apprehensionem, iudicium, ratiocinium; ordo huius evolutionis ab universalioribus ad minus universalia 581 sqq. Intellectus speculativus, practicus 103; 825,2. Intellectus humanus quomodo cognoscat existentiam in rerum natura exercitam 786, 1. — Intellectus divini obiectum formale proprium 801,6; obiectum secundarium; quomodo Deus hoc obiectum cognoscat 864 sqq. Intellectus divinus est fons omnis veritatis metaphysicae seu a priori 866, 6; quomodo cognoscat possibilia et futura 869sqq.; futuribilia 874 sqq.

Intelligentia seu habitus principiorum 220.

Intelligere radicale; subsistens 799sq.

Intensio qualitatis quid sit 395, 1; quomodo fiat 395 sqq. Quae formae intendi possint 397, 1.

Intentio intellectus, prima, secunda 112; voluntatis 600sq.; actualis, virtualis, habitualis, interpretativa 881, 4.

Interferentia 698.

Interiectio 22.

InterpretationismuH de qualitatibus sensibilibus 695.

Intussnsceptio 442 sqq.

Ioannes a S. Thoma de actione et passione et motu 281,3; de partibus in continuo 332, 1; de potentiis animae vegetativae 450, 1; de subsistentia 726,2; de essentia Dei metaphysica 799, 2.

Jodl Neospinozista 816, 2.

Irascibilie appetitus 511.

Isenkrahe de principio causalitatis 749, 5.

Isomeria 408, 4.

Indicium logice et physice consideratum 26; distinguitur a simplici apprehensione praedicabilitatis 26; 132; 659; eius proprietas 27; divisio vide *Propositio*. Ultimum iudicium practicum 589sq. Iudicia analytica et synthetica 40,5; 691; 693; synthetica a priori 691 sqq.

Ius obiective et subiective sumptum quid sit 979, 1; 981; respicit habitudinem hominum inter se; ius individuate, ius sociale 981, 1; ius naturae, ius positivum 979,2; 981,3; ius et officium seu obligatio ex iustitia 982, 2; ius in re, ius ad rem 988, 1. Iuris subiectum proprium eiusque fundamentum ultimum 979 sqq. Iuris coactivitas 984sq. Ius proprietatis vide *Proprietas*. Ius gentium seu internationale quid et quotuplex 1047, 1; exsistit ius gentium naturale, quod est fundamentum necessarium iuris gentium positivi 1047 sqq.

Iaetitia definitur; eius partes integrales, subiectivae, potentiates 961.

K

Kant Conceptualista 114, 2; quomodo explicet extensionem 249, 2; eius criticismus 676sq.; Idealists 686, 2; eius idealismus transcendentalis 691 sqq. Kantii critica rationis purae et rationis practicae 691 sqq.; eius error fundamentalis 693, 2. Kant de conceptu substantiae 717,2; de persona 728, 2; de probanda exsistentia Dei 784, 3; 792, d; de fine ultimo hominis 883,4; de regula suprema moralitatis 947, 2; de fundamento supremo iuris 979, 2; de coactivitate iuris 984, 1; de fine societatis civilis 1042.

Kaatzky Socialists 993, 3.

Kerner a Marilaun de evolutione specierum 608, 2.

Kirchmann, J. H., de qualitatibus sensibilibus 695.

Klee admittit ideam Dei homini innatam 784,3.

Klein, I., de obiectivitate qualitatuum sensibilibus 695.

Kleatgen de scientia media 874, 2.

Kneib, Ph. de probanda immortalitate animae humanae 538, nota.

Koken de evolutione specierum 608, 2.

Kuhn docet personam constitui conscientia actuali 728, 2; admittit ideam Dei homini innatam 784, 3.

Kiilpe, O., profitetur realismum criticum 686, 3.

Labor modus acquirendae proprietatis primitivus 998 sqq.

Lahousse, G., de qualitatibus sensibilibus 695.

Lamarck evolutionem secundum internum aliquod principium proponit 608, 2.

Lambert principium tertiae figurae syllogismi vocat „dictum de exemplo 61, nota.

Lamennais, de, de origine idearum 571,3; de ultimo veritatis criterio 699, 2.

Lametrie Materialists 513,2; 542,4.

Laminne de principio causalitatis 749, 5.

Laplace de ortu systematis solaris 361, 3.

Latio 278.

Lehmen-Beck de qualitatibus sensibilibus 695.

Leibniz Dynamista 249,2; eius harmonia praestabilita 524, 2; 758; de origine idearum 571, 3; eius definitio substantiae 720; denegat creaturis causalitatem transeuntem 758; quomodo probet existentiam Dei 784, 3; 792, b.

Lemaire, J., profitetur realismum criticum 686, 3.

Lenin Communists 993, 3.

Lercher, L., de obiectivitate qualitatuum secundariarum 695.

Leucippus Atomista 256, 2.

Lex quid sit 854, 2; 934 sqq.; quotuplex sit 854, 2; 936; naturalis, civilis 937sqq.; naturalis quomodo manifestetur 939, 1. Legis naturalis primum praeceptum 939, 3. Legis naturalis necessitas, immutabilitas 939, 4 sq. Lex naturalis quomodo distinguatur a synteresi; a conscientia morali 940. Legis obligatio, sanctio 942 sqq. Lex mere poenalis 944, 4. Lex aeterna est regula suprema moralitatis 947 sqq. Lex naturalis est regula intrinseca proxima moralitatis 949, 2.

Libera conditionate futura quomodo a Deo cognoscantur 874 sqq.

Liberatore de qualitatibus sensibilibus 695; docet distinctionem realem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.

Libertas quid et quotuplex 589,1; 593,3.

Libertatis radix 591, 1. Libertas circa quae obiecta versetur 593sqq.; eius exercitium in quo consistat 595, 2. Libertas Dei 823, 2. Libertas voluntatis humanae in statu termini 977, 5.

Linea species quantitatis 184, 2; 185, 2.

Localizatio obiecti sensuum externorum 488.

Locke Nominalista 114,2; de conceptu substantiae 717, 2; docet personam constitui conscientia actuali 728, 2; quo-

modo causam concipiat 746, 2; de fine societatis civilis 1042.
 Lockyer de ortu systematis solaris 361,3.
 Locomotivum 419sq.; locomotiva potentia 512.
 Locus non est species quantitatis 185, 3; quid sit 311.
 Loeb, I., brutorum motus tamquam „tropismos“ habet 454, 2.
 Logica: eius notio 4; 108; divisio 5. Logica naturalis, artificiosa 86,1. Logicae necessitas 86 sqq. Logica est scientia et ars liberalis 91 sqq. Logicae obiectum formale 95sq.; eius obiectum materiale 97, 1; obiectum principale 97, 2. Logica est scientia speculativa tantum 100sq. Logica utens et docens 105; non sunt habitus distincti 106sq. Logica materialis quomodo dividatur 113. Logica est species tertii generis scientiarum 232.
 Lombardi, Bernard., realem docet distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.
 Lombardes, Petrus, docet creaturam posse esse instrumentum creationis 830, 3.
 Lorenzelli, B., de qualitatibus sensibilibus 695; docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.
 Lotze de regula suprema moralitatis 947, 2.
 Lucemberc, Ioan, de, realem docet distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.
 Lucretius Atomista 256, 2.
 Lucta pro vita 608 sqq. Lucta spiritualis 598; 976, 2.
 Lutherus tenet Logicam esse nocivam 86,4.

M

Machiavellii doctrina de auctoritate politica 1029, 5.
 Malebranche Occasionalista 524,2; 756,2; de origine idearum 571, 3, a; mediante veracitate Dei mundum transsubiectivum inferre nititur 686, 3 sqq.
 Malitia moralis in quo consistat 859,2; 918, 1; 931.
 Malum quid sit 641; quotuplex sit 641; 859, 1. Malum, quod est privatio debita entitatis, causatur a Deo per accidens, malum vero, quod est defectus actionis creatae, formaliter sumptum nullo modo causatur a Deo, sed a creatura tantum, materialiter vero sumptum causatur a Deo 859 sqq. Cur Deus per accidens causet malum, quod est privatio entitatis debita, et permittat malum, quod est defectus actionis creatae, et speciatim malum morale 862.
 Mancipatio 990, 3.
 Manichaei plantis sensationem attribuunt 457; trichotomismum profitentur 517, 2; duo statuunt prima principia 812, 2.
 Margerie de principio causalitatis 749, 5.
 Maria, de, docet distinctionem realem inter essentiam et existentiam 704, 4.
 Maritain, J., de qualitatibus sensibilibus 695.
 Marx, C., Socialists 993, 3.
 Massa materiae quid 400, 1.
 Mastrius quid doceat de naturae aptitudine ad essendum in multis 127,2; quid de partibus in continuo 332, 1; de modo, quo phantasma concurrat ad speciem efficiendam in intellectu 576, 3; de causa instrumental! 765, 2.
 Materia prima, secunda 253, 2; 751. Materia prima est pura potentia 258 sqq.; est distincta realiter ab existentia; absolute repugnat eam sine forma existere 260, 1; quomodo sit realis 261. Materia et forma quomodo dependeant inter se 261; quomodo uniantur 263sq. Materia signata quantitate est principium individuationis 386 sqq. Materia cogitans repugnat 544, 1. Materia quomodo constituatur causa 753. Materiae et formae effectus 754. Materia abstractione relicta triplex 230, 3.
 Materialistae sensationem ex viribus materiae brutae explicare conantur 436, 2; 454, 2; animae spiritualitatem negant 542, 4.
 Mathematica quomodo dicantur non bona 639.
 Mathesis constituit secundum genus scientiarum; eius obiectum; Mathesis transcendentalis 232.
 Matrimonium definitur 1012, 1. Quae obligatio legis naturalis ad matrimonium ineundum 1012 sqq. Matrimonii fines secundarii 1014, 2; eius causa efficiens et formalis 1014, 3. Auctoritas et praeeminentia viri super mulierem 1015,2. Matrimonii proprietates 1022 sqq. Vinculum matrimoniale solubile non est auctoritate mere humana 1024, 2; potestate divina solvi potest 1025, 1. Possitne Deus permittere polygyniam 1025, 1.
 Mattiussi docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.
 Maurus, Silv., de actione et passione et motu 281,3; de partibus in continuo 332, 1; docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.
 Maxwell contra actionem in distans 346, 2.
 Mechanica naturae explicatio 242 sqq. Vis mechanica 352.
 MediaviHa, Richard de, negat realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

- Medium in essendo, in cognoscendo 218,1 ; medium cognoscendi quotuplex sit 869, 2. Medium cognitionis divinae 869sq.; 874sq.
- Melissus Pantheists 816, 2.
- Memoria sensitiva quid sit 501, 2; admittenda est in homine et in animalibus brutis; est sensus internus realiter distinctus a reliquis sensibus internis 501 sqq.
- Merces iusta operario debita 1006.
- Mercier, D.**, profitetur realismum criticum 686,3; docet realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
- Messer, A., profitetur realismum criticum 686, 3.
- Metagenesis 449.**
- Metamorphosis 449.**
- Metaphysica quid sit 232; 613; eius divisio 614; est scientia et sapientia 615; eius munus quoad prima principia et quoad certitudinem in genere 679, 3.
- Metempsychosis 531, 4.**
- Methodus philosophandi 676 sqq.
- Metrodorns Chius Scepticus 672, 2.
- Metus** quomodo influat in voluntarium 913.
- Mezger, P., de essentia Dei metaphysica 799, 2.
- Michelitsch de obiectivitate qualitatum secundariarum 695.
- Microstructura 242; 244, 2; 256, 2; 407 sq.**
- Mill, St., Nominalista 114,2; omnem argumentationem deductivam dicit circum vitiosum 221, 3; profitetur idealismum pluralistico-positivisticum 686, 2; de regula suprema moralitatis 947, 2.
- Millerand Socialists 993, 3.
- Mineralogia 232.**
- Miraculum quid et quotuplex 854, 4; eius cognoscibilitas 854, 4.
- Mixtio perfecta, imperfecta 405, 1. In mixtione perfecta quomodo maneant elementa 405 sqq. Mixtio et doctrina de electronibus 407, 1. Mixtio quomodo definiatur ab Aristotele 407, 2. Mixtio exothermica, endothermica 408,1. Quomodo mixtione efficiatur unum homogeneum 408, 2.
- Mobile: ens mobile quid sit 232 ; 235 ; sitne unum tantum an multiplex 238sq.; de principiis entis mobilis 247 sqq.; de distinctione entis mobilis a quantitate 272 sqq.
- Mobilitas et immobilitas animae quoad finem ultimum 971,3; 974sqq.
- Modalis propositio quid sit 41 ; modalis divisa, composita 42.
- Modus sciendi definitur 30; dividitur 31. Modi syllogismi 60; eorum reductio 63.
- Mohl, Rob. de, de principio nationalitatis 1037, 2.
- Molecula quid 256, 2.**
- Moleschott Materialists 542, 4; eius monismus materialisticus 816, 2.
- Molina docet in simplici apprehensione iam inveniri veritatem logicam 658, 2; de essentia Dei metaphysica 799,2; quomodo explicet scientiam mediam 874, 2.
- Molinismus 839, 2; 844,2 ; 874,2. Molinismus et Thomismus contradictorie opponuntur 877, 2.
- Monarchia 1030.**
- Monismus** quid et quotuplex 238,2; 816,2; mechanicus 242; destruit Porphyrii arborem 160.
- Monogenesis 449.**
- Montaigne, M.** de, Scepticus 672, 2.
- Moralitas in quo consistat; quodnam sit subiectum proprium moralitatis 916sq.
- Moralitas actus externi 918, 2. Moralitatis specificativum 921 sqq. Indifferentia moralis 926 sqq. Moralitatis regula 934sq.; regula suprema et proxima 947 sqq.
- Mors 538. 1.**
- Motio 283, 1 ; divina vide *Concursus*; sui ipsius 410 sqq.
- Motus: duplex acceptio 277; postpraedicamentum 204; quid sit 208 ; 279; quotuplex sit 209; non est species quantitatis 185, 3; quomodo distinguitur a subiecto mobili et a terminis motus 280. Motus successivus quid 285; quomodo fiat 286; est inter terminos positivos 287, 1 ; non obtinet nisi in ordine corporeo 287, 2. Motus distinctio 288; eius divisio in instantaneum et successivum accidentaliter est 289. Ad quae praedicamenta per se detur motus 290. Ad quae praedicamenta detur per se motus successivus 291. Unitas numerica motus 292. Contrarietas motus 293. Quod movetur, motum est et movebitur 305, 3. Conditiones ad movendum requisitae; quidquid movetur, ab alio movetur (nihil movet seipsum) 342. Motus localis quid et quotuplex 351 ; quomodo efficiatur 352; ceteris motibus supponitur eosque comitatur 354. Quomodo percipiamus motum bcalcm 489. Motus musculares non spontanei (reflexi, automatic!), spontanei (instinctivi, acquisiti, voluntarii) 512.
- Moultun de ortu systematis solaris 361, 3.
- Movens primum immobile 789 sqq.
- Movere** seipsum vide *Motio* sui ipsius.
- Moyses Maimonides de distinctione perfectionum divinarum inter se 794, 6.
- Multilocatio quid sit 325 ; absolute repugnat 325 sqq.

- Maltipraesentia corporis Domini in ss. Eucharistiae Sacramento 327, 1.
 Multitudo quid sit 632, 2. Vide etiam *Numerus*.
 Mundus quid 238,1 ; 816,1 ; intrinsecus in se est undequaque limitatus 365sq.; mundi duratio 369 sqq. Mundum incepisse in tempore non potest probari ex ratione 371.
 Miinsterberg Monista 816, 2.
 Muscularis sensus 485.
 Mutabilitas quid et quotuplex 804.
 Mutatio quid et quotuplex 277 sq. Vide *Motus*.
- Natio: principium nationalitatis 1037sq.; nationis ius ad linguam nationalem 1039, 2.
 Natura quotupliciter sumatur 267; eius definitio 268; quibus conveniat ratio naturae 269. Natura quomodo differat ab arte 270; a violento 271. Natura universalis quomodo exsistat a parte rei 114 sqq. Quae unitas conveniat naturae secundum se, naturae prout est in intellectu, naturae prout est in singularibus 123 sqq. Natura quomodo a parte rei dicatur negative communis 125; sitne adhuc universalis, cum actu praedicatur de singularibus 135.
 Nazarius de actione et passione et motu τ 281. 3.
 Neapoli, Joan, de, realem docet distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
 Necessarium simpliciter, secundum quid 86, 3. Necessarium et contingens vide *Contingens*.
 Necessitas quid et quotuplex sit 589, 1.
 Negatio est genus entis rationis 110.
 Neoplatonici Realistae exaggerati 114, 2; Idealistae 686, 2. Neoplatonicorum monismus 816, 2.
 Nescientia 664.
 Nietzsche de reproductione rerum corruptarum 779; de fine ultimo humanitatis 890, 2; de suicidio 990, 1.
 Niger, Petrus, docet realem distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
 Nomen 22. Nomina quae dicuntur de Deo 797.
 Nominalismus est falsus, ducit ad scepticismum 116.
 Nominalistae solis vocibus universalitatem concedunt 114, 2; reiciunt praecisiones obiectivas 119,4; negant exsistentiam relationis praedicamentalis 741, 2; negant distinctionem realem inter potentiam agendi et substantiam creatam 760, 2; de essentia Dei metaphysica 799, 2.
- Non-interventus principium 1050.
 Norris Syncretista in controversia thomistico-molinistica 877, 2.
 Notae conceptus 8; individualités 153.
 Numerus transcendentalis, praedicamentalis 183 sqq.; actu infinitus repugnat 366; quomodo sit in Deo 367, 3.
 Nutritio quid sit et quomodo fiat 442. Nutritio et augmentatio sunt mutationes successivae et continuae 446. Quomodo sub materiae mutatione, qualem expostulant nutritio et augmentatio, maneat idem numero vivens 447. Quomodo differant nutritio et augmentatio 415. Nutritiva potentia 450 sqq.
- O
- Obiectivitas huius mundi aspectabilis 686 sqq.
 Obiectum materiale, formale 7; 230, 1; formale quod, formale quo 230, 1; obiectum mere subiectivum, transsubiectivum 686, 1. Obiectum ut causa formalis extrinseca 755; obiectum morale 921 sqq.
 Obligatio 942 sqq.; ex iustitia 982, 2.
 Occam Conceptualists 114,2; negat potentias animae ab anima distingui realiter 427, 3; duas animas ponit in homine 517, 2; docet immortalitatem animae humanae ex ratione stricte demonstrari non posse 538, 2, nota; primum cognitum intellectus humani esse singulare 551, 5; docet res dici possibiles respectu tantum potentiae divinae 709, 3; negat distinctionem realem inter essentiam et exsistentiam 704, 4; inter potentiam agendi et substantiam creatam 760, 2; quid doceat de essentia Dei metaphysica 799, 2; de regula suprema moralitatis 947, 2.
 Occasionalismus 524,2; 756, 2.
 Occupatio rei nullius, modus acquirendae proprietatis primitivus 998 sqq.
 Officium seu obligatio ex iustitia 982, 2.
 Omnipotentia divina 825 sqq.
 Ontologia 614.
 Ontologicum argumentum ad probandam exsistentiam Dei 784, 3.
 Ontologismus 784, 3; quomodo explicet originem idearum 571, 3.
 Ontologistae docent primum cognitum intellectus humani esse Deum 551, 5; 784, 3; quo sensu statuunt primum cognitionis principium 645, 2.
 Opinio 665; non est compossibilis cum scientia circa idem obiectum 671.
 Opposita definiuntur et dividuntur 18.
 Oppositio quid sit 47; quotuplex sit 18; 47; omnium maxima 48; in modalibus et hypotheticis 49; postpraedicamentum 204 sqq.

- Oratio definitur 28; dividitur 29; non est species quantitatis 185, 3.
- Ordo quid et quotuplex 315, 3.
- Organa homonyma, rudimentaria 611, 1.
- Organisatio viventis 415. Organicum, organisatum 414; 417.
- Ostwald, eius energetismus 249, 2.
- Oviedo docet universale fieri per confusionem seu praecisionem mere subiectivam 119, 4.
- Pactum 1003; saltem implicitum, ex legis naturalis tamen inclinatione et ordinatione pangendum, est causa proxima civitatis in concreto consideratae 1032 sqq.
- Palaeontologica facta nihil probant pro darwinismo et evolutione monophyletica 611, 1; probabiliter tamen suadent evolutionem aliquam polyphyleticam 611, 2.
- Pallavicinus, Sfortia, docet distinctionem realem inter essentiam et existentiam 704, 4.
- Palmieri Dynamista 249, 2; de anima plantae et bruti 454, 2; 459, 3; docet sensationem esse solius animae actum 478, 2; eius doctrina de unione animae cum corpore 524, 2; de substantiis compositis 722, 2.
- Panpsychismus 242; 608, 2, nota.
- Pantheismus quid et quotuplex 816, 2.
- Pantheistae docent primum cognitum intellectus humani esse Deum 551, 5.
- Paquet de praemotione divina 839, 2.
- Parallclismus psychophysicus 527; 816, 2.
- Parmenides Pantheista 816, 2.
- Partes essentielles: physicae, metaphysicae; partes entitativae; intégrales 37.
- Partes essentielles substantiae corporeae: materia et forma 253 sqq.; partes intégrales 272 sqq.
- Parthenogenesis 449.
- Passio: praedicamentum 172; definitur 193; 281, 1. Passio (patibilis qualitas), species qualitatis 188, 3. Passio ab actione et a motu realiter distincta 281 sqq. Passio, motus appetitus, definitur 952; dividitur 953. Passiones quomodo influant in voluntarium 954. Passio ut dispositio ad appetendum finem 955; 969 sqq.
- Pasteur contra generationem aequivocam 604.
- Patria potestas 1019, 1.
- Paulsen plantis sensationem attribuit 457. Monista, docet parallelismum psychophysicum 816, 2; de regula suprema moralitatis 947, 2; permittit suicidium 990, 1.
- Pauly, A., Neolamarckianus 608, 2.
- Pax spiritualis 598.
- Peccator: eius finis ultimus 895 sqq.
- Peccatum quid sit; materiale et formale peccati 859; 931. Peccatum actuale, quasi-habituale 932; grave, leve 933.
- Pecci docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4; de praemotione divina 839, 2.
- Perceptio prout distinguitur a simplici sensatione 490.
- Perceptionismus vide *Realismus* naturalis.
- Perfectio quid secundum etymologiam suam significet; perfectio pura et perfectio imperfecta 794, 2; simpliciter simplex, mixta 796, 7.
- Perihermenias seu de interpretatione 5.
- Persarum dualismus 812, 2.
- Persona quid sit 726, 1; non constituitur conscientia actuali 728, 2. Persona moralis 1010.
- Peseta, T., de potentiis animae vegetativae 450, 1; de obiectivitate qualitatum sensibilium 695.
- Pessimistae in quo constituent ultimum hominis finem 890, 2; de suprema regula morum 947, 2.
- Petitio principii 82.
- Phaenomenalismus kantianus 686, 2; 691.
- Phantasia quid sit 497: inest in homine et in animalibus brutis, est sensus internus realiter distinctus a sensu communi 497 sqq. Imaginum associatio 499, 2. Quomodo phantasia occasionem praebet falsi iudicii 499, 3.
- Phantasma 497. Continua dependentia intellectus a phantasmatis 553. Phantasmatum illuminatio ab intellectu agente 571 sqq.; quomodo subiciatur voluntati 574, 3. Phantasma quomodo concurrat ad speciem impressam efficiendam in intellectu 576 sqq.
- Philosophia definituri; dividitur 2. Philosophia aristotelico-thomistica 3. Philosophia naturalis quid sit; eius obiectum formale, materiale 235; eius habitudo ad scientias physicas experimentales 236; eius divisio 237.
- Physica primum genus supremum scientiarum; eius divisio; physica experimentalis 232.
- Physici influxus systema ad explicandam unionem animae cum corpore 524, 2.
- Planta non est aggregatum ex substantiis non viventibus, sed est substantia una vivens vita vegetativa seu informata anima vegetative 436 sqq. Plantae non sentiunt 457. Plantae anima non est per se subsistens 456 sqq.
- Plato Realista exaggeratus 114, 2; docet hylozoismum 238, 2; eius doctrina de materia et forma 253, 1; docet omnem animam esse indivisibilem 422, 2; plantis tribuit sensationem 457; de anima bruti 459, 3; docet sensationem esse solius

- animae actum 478, 2; de animis in homine 517, 2; docet animam et corpus inter se uniri per influxum physicum 524,2; de origine idearum 571,3; de fine ultimo hominis 890,2; eius communismus 993, 3; de fine societatis civilis 1042.
- Platonici aliqui tres in homine animas asserunt 517, 2; docent animam et corpus inter se uniri per influxum physicum 524, 2; quid doceant de primo cognito intellectus humani 551, 5.
- Plessner, H., de qualitatibus sensibilibus 695.
- Poena: reatus poenae 944, 2. Poena aeterna 944,2 ; 974 sqq.; poenae finis duplex 986. 1.
- Pollutio 1014, 1.**
- Polyarchia 1030.**
- Polygamia 1022 sqq.**
- Polymeria 408, 4.**
- Polysyllogismus 67.**
- Polytheismns 812, 2; 814, 2.**
- Pontes protoplasmatici 415.
- Populus prout distinguitur contra nationem 1037, 1.
- Porphyrins quomodo definiat speciem 150; individuum 153; differentiam 158, nota; proprium 162. Arbor Porphyrii 159 sq.
- Porretanus, Gilbertus, de distinctione inter essentiam et existentiam 704, 4.
- Positivismus iuridicus 979, 2; 1027, 3.
- Positivistae Nominalistae 114,2; de origine idearum 571, 3.
- Possibile: possibilitas quid et quotuplex 709, 1. Possibilitas est necessaria, aeterna, immutabilis 709, 2; unde pendeat 709 sqq. Possibile est aliqua finita participabilitasdivinae perfectionis; possibilitium causa exemplaris est Deus 711, 1. Differentia inter possibile et ens rationis; possibile nullum habet intrinsecum esse actu; quomodo habeat esse actu extrinsecum; cur formaliter non possit constitui nisi per esse extrinsecum 712, 2. Possibilia ut possibilia non sunt bona 639, Possibilia omnia non sunt numerus infinitus actu 367, 2.
- Postpraedicamenta definiuntur 203; dividuntur 204.
- .Postulata rationis practicae“ 691.
- Potentia: prout opponitur actui, quomodo definiatur 651, dividatur 653; eius habitudo ad actum 655 sqq. Potentia et actus quatenus constituunt unum ens 657. Distinctio realis inter actum et potentiam limitantem actum 657b^{*}. Potentia oboedientialis activa, ope cuius Suarez explicat causam instrumentaient 765, 2. Potentia, species qualitatis, definitur et dividitur 188, 2. Potentia agendi creaturae est accidens a substantia realiter distinctum 760 sqq.; realiter etiam distinguitur ab actione 762; quomodo dicatur resultare seu emanare ex substantia 430, 2; 763, 1. Formae substantialis influxus in potentias 762, 1. Potentiae, cum accidentia sint, quomodo possint producere substantiam 430, 3. Potentiae animae ab ipsa anima distinguunturrealiter 427 sqq. Potentiae animae organicae, anorganicae 430, 1; specificantur ab actibus et obiectis 432 sqq. Potentia nutritiva, augmentativa, generativa 450 sqq. Quomodo potentia superior moveat inferiorem 599. Potentiae cognoscitivae omnes per se sunt infallibiles 681 sqq. Potentia divina in quo consistat 760sqq.; 825sqq.; eius infinitas 825 sqq. Potentia creatrix 830 sqq.
- Potestas patria 1019, 1; essentialiter differt a potestate regia 1035. 1. Potestas civilis: legifera, iudiciaria. coactiva 1030; suprema civilis immediate a Deo 1029, 4 sqq.; primitus est apud populum imperfecte 1032 sqq.
- Practicum: principium, habitus, scientia practica 100,1; iudicium ultimum practicum 589, 2 sqq.
- Praecisio quid sit et quotuplex 119, 3; obiectiva perfecta, imperfecta 176, 3.
- Praecognitio et praecognitum ad demonstrationem quotuplex sit 214 sqq.
- Praedeterminatio voluntatis creatae 844 sqq.; vide *Praemotio*.
- Praedicabile quid sit 140 sq.; quotuplex sit 141 sqq.; quomodo intellectus faciat praedicabilitatis intentionem 133, 1; praedicabilitatis apprehensio distinguitur a praedicatione seu a iudicio 26; 132; 659.
- Praedicamentum quid sit 171; quotuplex 172. Quid in praedicamento ponatur 173. Praedicamenta quomodo deducantur metaphysice 715; ad invicem distinguuntur realiter 716. Praedicamentorum liber Aristotelis 5.
- Praedicatio quid sit 136; quotuplex 137. Quomodo habetur identitas materialis in praedicatione formali, cum praedicatur universale de inferioribus suis 138. Quomodo praedicetur totum accidentale de sibi subordinatis 139.
- Praemissae ratiocinii et syllogismi 56.
- Praemotio physica, qua vires physicae et chimicae praemoventur a potentiis animae 450sqq.; cellularum germinalium 452, 2; qua phantasma praeinovetur ab intellectu agente 576 sqq.; qua potentia animae superior movet inferiorem 599; qua praemovetur instrumentum a causa principali 765 sqq. Praemotio divina quid sit 839, 1; generaliter probatur

pro quacumque causa secunda 840; specialiter pro voluntate creata libera 845. In virtute praemotionis esse actionis et effectus eius pendet a causa secunda tamquam a causa instrumentait, cum essentia ab ea pendeat tamquam a causa principali 839 sqq. Praemotio mediata et immediata 842, 2. Quomodo Deus possit praemovere voluntatem creatam intacta libertate 844 sqq. Quomodo Deus dispenset motionem suam 847, 2. Vide etiam *Concursus*.

Praepositio 22.

Pragmatistae de ultimo veritatis criterio 699, 2.

Preyer, G., docet corporea viventia semper exstitisse 605, 2.

Priestley Sensista 571, 3, b.

Principiatum quid sit et quomodo se habeat ad principium 746, 1.

Principis electio directa vel indirecta a populo 1033 sqq.

Principium quid et quotuplex sit 247; 315,3; 746,1; cognitionis speculativum, practicum 100,1; per se notum 218 sqq.; 679, 1. Principia omnibus per se nota quomodo acquirantur 221, 1; praecipua enumerantur 221, 2. Principium cognitionis primum seu principium contradictionis 645 sqq.; 677 sqq.; identitatis, exclusi tertii 648, 1. Principiorum physicorum definitio 248. Principium causalitatis et rationis sufficientis 749, 5; nationalitatis 1037 sqq.: de non-interventu 1050.

Prioritas: postpraedicamentum 204; quid et quotuplex sit 206.

Privatio 18; ut principium generationis 247 sq.; 253 sq.

Probabilitas 665.

„Processus mundanus⁴ in quo consistat 358, 2; non potest in aeternum durare neque ab aeterno esse 370, III.

Progressismes privatus, socialis 947, 2.

Pronomen 22.

Propositio quid sit; eius materia et forma; propositio naturalis seu ordinata, in-naturalis seu inordinata 39. Propositionis divisio 40. Propositionis modalis notio 41; divisio 42. Proprietates propositionis 43 sqq. Propositio immediata (per se nota), mediata (non per se nota) 218, 1.

Proprietas seu dominium, perfectum, imperfectum; directum, utile 988, 1. Quale ius proprietatis homo habeat in res sibi inferiores seu in bona materialia, quale in seipsum et in alios homines 988 sqq. Possitne individuus homo acquirere proprietatem perfectam in bona consumptiva ante usum et in bona stabilia et productiva 993 aqq. Modi **ac-**

quirendi proprietatem primitivi, derivati 998 sqq.

Proprium diversimode accipitur 161. Proprium simpliciter seu quantum praedicabile definitur; proprium physicum, metaphysicum 162.

Protagoras Subiectivista 672, 2; de ultimo veritatis criterio 699, 2; docet possibilitatem internam essentiarum pendere ab intellectu nostro 709, 3.

Proust quid doceat de elementis chemicis 242.

Providentia quid sit 854,3; divina versatur circa creata omnia; est specialis circa creaturam libera voluntate praeditam; ordinarie procedit secundum leges naturae, extraordinarie autem etiam miraculose potest procedere 854 sqq.: negatur a Pantheistis et Deistis 854, 5; quotuplex sit 856, 2; eius dotes 857. Providentia circa malum 862.

Prudentia est habitus practicus 103; 227; definitur 91; 960; eius partes intégrales, subjectivae, potentials 960; quomodo distinguatur a conscientia 940; 960.

Psychologia est pars philosophiae naturalis 237. Psychologia sine anima 513,3. Psychologia associationis anglica 571, 3, b.

Pufendorf de regula suprema moralitatis 947, 2.

Pulchrum quid sit 484; 508, 2; 642; est quasi species boni 642. Quodnam sit pulchritudinis fundamentum 643. Quae potentiae apprehendant pulchrum 644. Punctum reducitur ad quantitatem 185, 5; 329, 2.

Pyrrho Scepticus 672, 2.

Q

Quadratum logicum 47.

Qualitas: praedicamentum 172; definitur 187; dividitur 188; eius proprietates 189. Qualitas infinite intensa repugnat 366. Simplex qualitas quomodo possit terminare motum successivum alterationis 392. Qualitates sensibiles primariae, secundariae 695. Etiam secundariae sunt formaliter obiectivae 695 sqq.; vide etiam *Alteratio*.

Quando: praedicamentum 172; definitur 199; dividitur 200.

Quantitas: praedicamentum 172; transcendentalis, praedicamentalis, definitur 183; dividitur 184; eius proprietates 186; realiter distincta a substantia corporea 272 sqq. Quantitatis effectus formalis primarius, secundarius 315 sqq. Quantitas quomodo individuetur 389, 1; infinita repugnat 366.

Qnidditas vide *Essentia*.

Quidort, Ioan., realem docet distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

R

Radioactivitas 256, 2.

Rarefactio 403, 2.

Ramm et densum quomodo definiantur 402; quomodo constituentur sqq.; sunt qualitates tertiae speciei 403, 1.

Ratio, conceptus 11; formalis quae, sub qua 230, 1. Ratio, intellectus rationalis 4; 548, 1; practice, pura Kantii 947, 2. Ratio, causa (physica vel metaphysics) 210. Ratio sufficiens 749, 5. Rationes seminales 606, 1. Rationis usus imperfectus, perfectus 892, 2; 949, 4.

Ratiocinium quid sit 52; eius leges 54; eius divisio 55; quomodo intellectus humanus evolvatur mediante ratiocinio 581 sqq.

Rationalismus philosophicus 571, 3.

Reactio 344.

Reale: quotuplici modo aliquid possit esse reale 261; 707, 4.

Realismus moderatus, exaggeratus quid doceat de universalibus 114, 2; exaggeratus continet monismi germina 116. Realismus oppositus idealismo: naturalis, criticus, quid doceant de modo, quo cognoscamus obiectivitatem rerum 686, 3 sqq.

Rebellio 1052, 1.

Reding, Aug., praemotionem divinam explicat per assistentiam mere extrinsecam 839, 2.

Reductio ad absurdum 211.

Reflexio 16, c; 494; 495, 2; 561 sqq.; qua intellectus cognoscit singulare materiale 556sqq.

Regiminis politici diversae formae 1030; 1033; 1035, 2.

Regnon, de, de scientia media 874, 2.

Regula moralitatis suprema in quo consistat 947sqq.; extrinseca, remota, intrinseca, proxima, formalis, fundamentalis seu radicalis 949, 1 sq.

Reid de ultimo veritatis criterio 699, 2. Quomodo secundum Reid cognoscamus existentiam Dei 784, 3.

Reimar, de, de Deista 854, 5.

Reinke Vitalista 436, 2; de evolutione specierum 608, 2.

Relatio: praedicamentum 172; definitur 190; 741, 1; dividitur 191; eius proprietates 192. Relationes praedicamentales dantur in rerum natura et a fundamentis suis distinguuntur realiter 741 sqq. Relationis causa formalis est fundamentum 743, 2. Relationum distinctio numerica 744. Relatio rationis 110; quomodo dividatur 112.

Relativa 190; dicuntur ad convertentiam; sunt simul natura et cognitione 192, 3 sqq.

Remer docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

Reminiscentia 503, 4.

Remissio qualitatum vide *Intensio*.

Renz de essentia Dei metaphysics 799, 2.

Reproductio rei corruptae 779 sqq.

Res est conceptus transcendentalis 621 sqq.

Res et ens quomodo distinguantur 623.

Resistentia quid et quotuplex 322; 345; vincenda in corporibus movendis localiter 353. Quae resistentia licita contra eos, qui abutuntur potestate civili 1035, 5.

Restrictio termini 46.

Resultantia vide *Emanatio*.

Resurrectio corporum non tollit perfectiorem illam intellectus cognitionem, quam anima, separatione a corpore, nacta est 907, 2; non tollit immobilitatem animae 977, 6.

Riehl Neospinozista 816, 2.

Romanns, Aegidius, vide *Aegidius*.

Roscellinus Nominalists 114, 2.

Roselli de actione et passione et motu 281, 3.

Rosmini docet sensationem esse solius animae actum 478, 3; de sensu fundamentalis 480, 4; quomodo explicet unionem inter animam et corpus 524, 2; de origine animae humanae 534; de origine idearum 571, 3; Semipanthesta 816, 2.

Rousseau, J. J., de regula suprema moralitatis 947, 2; negat hominis naturam socialem 1007, 2; 1027, 3; de educatione puerorum 1020, 1; de matrimonio 1022, 2; quomodo concipiat originem civitatis 1032, 2.

S

Salmanticenses de partibus integralibus substantiae corporeae 272; de subsistentia 726, 2.

San, L. de, de qualitatibus sensibilibus 695; docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

Sanchez, Franciscus, Scepticus 672, 2.

Sanctio quid et quotuplex 942sqq.; legis mere poenalis 944, 4.

Sanguis vivit 444.

Sanseverino de qualitatibus sensibilibus 695; docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

Sapientia quid et quotuplex Isq.; 615.

Satolli de praemotione divina 839, 2.

Savigny, de, asserit fontem omnis iuris non esse nisi historicum 979, 2; de persona morali 1010.

Sawicki de principio causalitatis 749, 5.

Index alphabeticus.

- Scepticismus quid et quotuplex 672, 1; universalis ut factum, ut doctrina 672 sqq.
- Schell quomodo aseitatem concipiat 799,3.
- Schelling Realists exaggeratus 114, 2; quo sensu statuatur primum cognitionis principium 645, 2; Idealists 666, 2.
- Scnellwien, R., de obiectivitate qualitatum secundariorum 695.
- Schema: differentis inter schema et conceptum universalem 573, 3.
- Schillini de qualitatibus sensibilibus 695; docet distinctionem realem inter essentiam et existentiam 704, 4.
- Schleiermacher de fine ultimo hominis 883, 4.
- Schneid, M., de qualitatibus sensibilibus 695.
- Scholaris institutio 1044, 5; 1045.
- Schopenhauer plantis tribuit sensationem 457; Monista 816, 2; de fine ultimo hominis 890, 2; de regula suprema morum 947, 2; de suicidio 990, 1.
- Schuppe, G., eius idealismus 686, 2.
- Schwarz, H., de qualitatibus sensibilibus 695.
- Schwertschlag propugnat actionem in distans 346, 2.
- Scientia quid sit 86, 2; 210; 223; dividitur 224; speculativa, practica 100sq.; 224; 227; propter quid 225. Scientia numquam probat subiectum suum esse per demonstrationem propter quid, aliquando tamen per demonstrationem quia 217, 11; 789, 2. Scientia non est de singularibus 226. Scientiarum subalternatio 228 sq. Obiectum scientiae materiale et formale; formale quod et „quo“ 230, 1. Scientiarum distinctio et specificatio 230sq. Scientiarum genera suprema quae sint 232. Scientia non est compassibilis cum fide circa idem obiectum 671. Scientia divina ad quae se extendat, eius modus cognoscendi 864 sqq. Scientia Dei circa malum 867; circa possibilia et futura 869sq.; circa lutunbilia 874sq. Scientia simplicis intelligen- tiae et visionis 871, 3; 872, 1; media 874, 2.
- Scotistae docent Logicam esse habitum speculativum tantum 100, 2. Scotistarum doctrina de subsistentia 726, 2. Scotistae quid doceant de causa instrumentali 765, 2; quomodo praemotionem divinam explicent 839, 2.
- Scotos quas distinctiones agnoscat 119, 5; naturae secundum se tribuit unitatem formalem positivam 123,3; quid doceat de causa universalis 131, 2; docet conceptum entis esse univocum 174, 2; defendit materiam primam ante formam habere aliquem actum eutitativum 258, 2; docet duas formas substantiales posse informare eandem materiam 260, 6; de multilocatione 325; de partibus ipso continuo 332, 1; docet principium individuationis esse haecceitatem 386,2; de intensione qualitatum 395, 2; de forma corporeitatis 381, 1; 529; de mixtione 405, 2; ponit omnem animam praeter humanam divisibilem 422,2; distinguit potentias ab anima actualiter formaliter 427, 3; appetitum concupiscibilem dividit in internum et externum 511; docet immortalitatem animae humanae ex ratione stricte demonstrari non posse 538, 2, nota; primum cognitum intellectus humani esse singulare 551, 5; conversionem intellectus ad phantasiam esse per accidens tantum et in poenam peccati 553, 4; negat voluntatem esse simpliciter minus perfectam quam intellectum 585, 3; de distinctione inter essentiam et existentiam 704, 4; de esse actu essentiae possibilis 712, 2; negat distinctionem realem inter potentiam agendi et substantiam creatam 760, 2; de productione eiusdem numero effectus a duplici causa totali et adaequata 775, 3; de reproductione rei corruptae 779; de essentia Dei metaphysica 799, 2; quid doceat de constitutivo essentiali beatitudinis formalis 900, 3; de essentia moralitatis 916, 2; de actu humano moraliter indifferente 926, 3; de regula moralitatis 947, 2; de conexione virtutum 964, 3.
- Secchi de constitutione corporum 242.
- Seewis, Fr., de qualitatibus sensibilibus 695.
- Seitz, A., de qualitatibus sensibilibus 695.
- Selectio naturalis darwinistica 608, 2.
- Semen: sperma, ovulum 449.
- Semipanteismus 816, 2.
- Seneca de suicidio 990, 1
- Sensatio quid sit 478, 1; non est operatio solius animae, sed animae organismum corporeum informantis; sensationis principium et subiectum 480, 1. Sensatio et perceptio 490. Habitudo inter irritationis et sensationis quantitatem 491. Sensatio inconscia 495, 2.
- Sensibile per se primo (e. proprium), sensibile commune, sensibile per accidens 487; 695.
- Sensitivae potentiae sunt potentiae organicae 478 sqq.
- Sensualismus: nominalismus 114, 2; de origine idearum 571, 3; moralis 947, 2.
- Sensus nequit reflectere 480, 2. Sensus fundamentalis seu intimus positus a Rosmini et Tongiorgi 480, 4. Sensuum divisio in externos et internos 483; ex-

- ternorum divisio 484; numerus 485; sedes 486; obiectum 487; obiecti localizatio 488. Sensus interni 492 sqq. Sensus communis quid sit 492. In homine et in animalibus brutis inest sensus communis ab omnibus sensibus externis distinctus 492 sqq. Sensus communis fundamentum anatomicum 495,1. Sensus muscularis 485. Sensuum voracitas circa sensibile proprium seu qualitatem secundariam 695 sqq. Sensus compositus, divisus 42; 846,4.
- Servitus seu famulatus perpetuus pro nulla alia mercede quam victu sitne licitus; servitutis tituli 991, 2.
- Sextus Empiricus Scepticus 672, 2.
- Shaftesbury Deista 854, 5.
- Sigerus de Brabantia de distinctione inter essentiam et exsistentiam 704, 4.
- Significatio quid sit 9. Significatio termini 19; 44.
- Signum quid sit; est distinctum a re significata et mensuratur ab ea; signum formale, instrumentale, naturale, arbitrium 9.
- Simplex quid et quotuplex sit 794, 4. Simplex apprehensio 6; 581 sqq.; 658sqq. Simplex apprehensio complexa, conotativa 26.
- Simultas: postpraedicamentum 204; quid et quotuplex 206.
- Singulare materiale quomodo cognoscatur ab intellectu 556 sqq. Rei singularis materialis cognitio directa intellectiva quomodo sit possibilis 559, 2. De singularibus non est scientia 226.
- Situs: praedicamentum 172; definitur 197; 314; dividitur 198. Situs est effectus fonnalis secundarius quantitatis 315 sqq.
- Socialismus 993, 3.**
- Socialistae de educatione liberorum 1017, 2; de matrimouio 1022, 2.
- Societas quid sit 1007, 1; quotuplex sit 1009. Homo naturaliter animal sociale 1007 sqq. Societas quomodo dicatur persona moralis 1010. Societas coniugalis; domestica 1012 sqq.; 1025, 3; vide praeterea *Matrimonium*, *Educatio*. Societas herilis 1025, 2. Societas civilis definitur 1027, 1; 1029, 1; est societas perfecta, ad quam ordinatur societas domestica 1027sqq.; eius causa efficiens prima 1027 sqq.; proxima 1032 sqq. Ubhcatio ad societatem civilem pro singulis familiis singulisque individuuis 1029,2 3; formae diversae regiminis societatis civilis 1030; 1033. Societatis civilis habitudo ad nationem (principium nationalitatis) 1037 sqq. Societatis civilis finis duplex: tueri iura civium et positive procurare eorum bonum commune seu felicitatem 1042 sqq.
- Habitudo societatis civilis ad societatem domesticam et ad educationem et institutionem puerorum 1044, 2 sqq. Societatis civilis habitudo ad Ecclesiam 1045. Habitudo diversarum societatum civilium inter se (ius gentium seu internationale) 1047 sqq.
- Somnambulismus 523.**
- Somnium 523.**
- Somnus quid sit 521; quotuplex sit 522.
- Sophisma quid sit 80; quotuplex sit 80sq.
- Sorites 67.
- Spatium quid sit 310.**
- Species unum ex praedicabilibus 142; diversimode accipitur 149; definitur 150; dari potest de uno tantum individuo praedicabilis 151; suprema, infima, subalterna 159. Specierum viventium distinctio 608sqq.; stabilitas et transmutabilitas; species naturalis; systematica 611, 2. Species impressa, expressa; eius necessitas ad cognitionem 468 sqq. Species est imago rei seu forma intentionalis, immaterialis, psychica 468, 1; duplici modo informat 468, 1; 471,2; eius effectus formalis triplex 471, 3; expressa non producitur nisi per accidens 475, 3. Quae potentiae speciem exprossam non producant 476, 1. Species sensilis distinguenda a determinationibus ph}'sicis et chemicis et physiologicis 481; impressa efficitur ab obiecto sensili 481; impressa intellectus humani quomodo efficiatur 571 sqq.; 576 sqq.
- Speculativum 100, 1.**
- Spencer, H., Nominalists 114, 2; Neospinozista 816, 2; eius progressismus 947,2; de matrimonio 1022,2.
- Spinoza: eius definitio substantiae 720; Pantheists 816,2; de regula suprema moralitatis 947, 2.
- Spirituale seu immateriale (anorganicuin) 253,4; 513,2; 542. Forma spiritualis seu immaterialis 253, 4. Substantia spiritualis 513, 2.
- Stabilitas typorum in mundo physico 243; 239, 11; 4Û6; in mundo organico; stabilitas specierum organicarum 611, 2.
- Stahl docet praeter ius civile exsistere nullum ius stricte dictum 979, 2.
- Stalin** Communists 993, 3.
- Statistica 77, nota.
- Status viae, termini 907, 1; 974 sqq.
- Staudenmaier admittit ideam Dei homini innatam 784, 3.
- Steinmann de evolutione specierum 608,2.
- Stoici Conceptualistae 114,2; docent hylozoismum 238, 2; de fine ultimo hominis 890, 2; de suicidio 990, 1.
- Storchenau explicat unionem inter animam et corpus per influxum physicum

52-1, 2; quid doceat de possibilitate interna rerum 709, 3.
 Straub, J., de qualitatibus sensibilibus 695.
 Stufler de concursu simultaneo 835, 4.
 Stumpf de origine idearum 571, 3, b.
 Suarez quid de obiecto formali Logicae doceat 95, 3; tenet Logicam esse speculativam et practicam 100, 2; quid doceat de causa universalis 131, 2; de analogia 169, 2; 174, 2; materiae primae tribuit aliquod esse actu incompletum 529; docet unionem forinaliter consideratam materiae et formae esse modum substantialem 263; substantiae tribuit ante quantitatem extensionem aliquam entitativam 272; quid doceat de effectu formali primario quantitatis 323; actionem a passione et a motu non distinguit realiter 281, 3; de multilocatione 325; de partibus actu in continuo 332, 1; asserit accidentia eadem numero, quae fuerant in composito corrupto. remanere in composito genito 381, 1; docet principium individuationis esse ipsam rei entitatem absolute 386, 2; de intensione qualitatum 395, 2; de divisibilitate animae 422, 2; quomodo explicet vitam vegetativam 450.1; cognitionem habet pro actione praedicamentali 473, 2; cognitionem essentialiter tamquam repraesentationem concipit 475, 5; docet primum cognitum intellectus humani esse singulare 551, 5; quomodo doceat nos directe cognoscere singulare 560, I, 3; de modo, quo phantasma concurrat ad speciem efficiendam in intellectu 576,3; docet voluntatem esse simpliciter minus perfectam quam intellectum 585, 3; negat in simplici apprehensione iam inveniri veritatem logicam 658,2; negat unitatem identitatis intentionalis inter subiectum cognoscens et obiectum cognitum 689,3; negat distinctionem realem inter essentiam et exsistentiam 704, 4; inter essentiam et exsistentiam adstruere nititur distinctionem rationis ratiocinatae 707, 5; de subsistentia 728, 1; 729, 1; negat distinctionem realem inter relationem praedicamentalem et eius fundamentum 741. 2; quid doceat de causa instrumental! 765, 2; de productione eiusdem numero effectus a duplici causa totali et adaequata 775. 3; reicit praemotionem divinam 839, 2; quomodo explicet scientiam mediam 874, 2; quid doceat de constitutivo essentiali beatitudinis formalis 900, 3; de regula moralitatis 947, 2; de origine societatis civilis 1032, 2.

Subalternatio scientiarum 228 sq.

Subiectivismus 672, 1.

Subiectum logicum (seu denominationis); physicum; subiectum quod (seu inhaesionis); subiectum quo (totale aut partiale) 736, 1. Subiectum accidentium est substantia subsistens 736 sqq.

Subsistens perfecte, imperfecte 726, 1.

Subsistentia quid sit 726sqq.; Scotistae et Thomistae de subsistentia 726, 2; est positiva perfectio, addita substantiae individuae, tamquam terminatio naturae 727; distinguitur a natura distinctione reali modali 729, 1; est simplex et indivisibilis et communicatur cum anima humana per ordinem ad totum compositum humanum terminandum 729,1.

Substantia: praedicamentum 172; definitur 179; 720; 739, 1; dividitur 180; eius proprietates 181; quomodo sit posita in indivisibili 256, 1. Quomodo ad conceptum substantiae perveniamus 717,1. Substantia non est figmentum mentis, sed vere est praedicamentum, immo primum praedicamentum 717sqq. Substantia completa, incompleta; incompleta ratione speciei et substantialitatis aut ratione speciei tantum 180, 1; 722, 1. Quomodo ex duabus substantiis incompletis resultet una essentia substantialis completa 260, 5; quomodo ex duabus substantiis constituatur una natura 722 sqq. Substantiae corporeae habitudo ad quantitatem et ad partes integrales 272 sqq.

Substantivum 22.

Successiva entia (motus, tempus' incipiunt et desinunt per instans extrinsecum 309.

Suggestio 522.

Suicidium 990, 1.

Superficies species quantitatis 184, 2; 185, 2 4.

Suppositio quid sit 44; materialis, formalis. propria, impropria, simplex (logica), realis (personalis), universalis, singularis, essentialis, accidentalis, distributive, collectiva, particularis, disiunctiva, disiuncta 45.

Suppositum quid sit 726, 1. Partes integrales in toto non sunt supposita 729, 3.

Suspicio 665.

Sutona, Thom. de, realem docet distinctionem inter essentiam et exsistentiam 704. 4.

Syllogismus quid sit 55sqq.; eius principia 57; eius leges 58; dividitur 64 sqq. Syllogismi figurae 59; singularum figurarum leges 61; praestantia 62. Syllogismi modi 60; eorum reductio 63. Syllogismus expositivus 70; eius figurae

- et modi 71. Syllogismus hypotheticus 72; eius divisio 73.
- Syncretismns** in controversia thomistico-molinistica 877, 2.
- Synteresis** 221. 2; 940.
- Synthesis** chimica, vide *Mixtio*.
- Tactus** seu sensus resistentiae prout exercetur intra corpus 485; est pons, quo ab obiecto intraorganico ad extraorganicum transmeat coenitio nostra 689, 2.
- Taine** profitetur idealisimum pluralistico-positivisticum 686, 2; Neospinozista 816,2.
- Temperantia** definitur; eius partes integrales, subiectivae, potentiates 962.
- Tempus** quid; continuum, discretum 298sq.; tempus continuum quid et quotuplex sit 299. Quomodo oriatur conceptus temporis ut mensurae 300. Quae mensurentur tempore 301. Tempus quomodo sit praesens et existens 302sqq.; eius partes et instantia 302, 1; eius partes in actu, in potentia 304, 2; 305, 1. Tempus quomodo incipiat 305, 2; non est species quantitatis 185, 3.
- Terminus** quotupliciter sumatur; oralis definitur; quomodo significet conceptum et rem; est instrumentum logicum 19; dividitur 20. Termini enuntiativi notio 21; divisio 22; syllogistici notio 23. Terminus universalis univocus, aequivocus simpliciter et secundum quid seu analogus 167 sqq.
- Terrien** docet realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.
- Tertullianus** asserit animam humanam esse ex traduce corporeo 534.
- Testamentum** 998 sqq.
- Tetens de potentia affectiva 508, nota.
- Theistae et Deistae 854, 5.
- Theologia fidei est species tertii generis scientiarum 232; nostra quomodo differat a Theologia beatorum 229, nota.
- Thomas, S., Realista moderatus 114.2; quomodo deducat praedicamenta 172; docet materiam primam esse puram potentiam 258, 3; contra multilocationem 325; de possibilitate creationis ab aeterno 369; tenet raritatem et densitatem esse modos quantitati superadditos 400, 2; de divisibilitate animae 422, 2; statuit potentias animae vegetativae speciales 450, 1; de desiderio naturali visionis beatae 548,6; docet primum cognitum intellectus huicini esse universale 551, 5; voluntatem esse simpliciter minus perfectam quam intellectum 585, 3; de generatione aequivoca 603, 2; 606, 2; eius realismus naturalis 695; docet distinctionem realem intercedere inter essentiam et existentiam 704, 4; de actu humano moraliter indifferente 926, 3; de immobilitate animae separatae 974, 4.
- Thomassinus admittit ideam Dei homini innatam 784, 3; Syncretista in controversia thomistico-molinistica 877, 2.
- Thomismus** prout distinguitur contra Molinismum 839, 2, nota; 874, 2; Molinismo contradictorie opponitur 877, 2.
- Timon Scepticus 672, 2.
- Tindal, M., Deista 854, 5.
- Tiphanius** negat distinctionem realem inter substantiam et naturam 729, 1.
- Toland, J., Deista** 854, 5.
- Toletus quid doceat de causa universalis 131, 2; de essentia Dei metaphysica 799, 2.
- Tongiorgi** de vita plantae 436,2; de anima bruti 454,2; 459,3; de sensu fundamentalis 480, 4; de unione inter animam et corpus 524, 2; 526, 2; de substantiis compositis 722, 2.
- Totum** quotuplex distinguatur 37.
- Tradio** rei possessae inter vivos; per testamentum 998sq.
- Traditionalismus** 571, 3; 702,1; 784,3.
- Traducianismus** asserit animam humanam esse ex semine 534.
- Transcendentale quotupliciter sumatur 621, 1; qui sint conceptus transcendentales 621 sqq.; quid addant enti 626 sqq.
- Transcendentia Dei** 818, 3.
- Transitus** rei possessae ab uno possessore in alium per traditionem, tum inter vivos tum per testamentum; transitus naturalis ab intestato a parentibus ad liberos 998 sqq.
- Transsubstantiatio** 278; 775, 3, nota; 804.
- Trichotomismns** 517, 2.
- Trilia**, Bernard, de, realem docet distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.
- Trinitas personarum divinarum non multiplicat naturam divinam 812, 2 nota.
- Tristitia** 508, 1.
- Tropismi** 454, 2.
- Troizki Communista 993, 3.
- Typi unitas in plantis et animalibus 611,1.
- Typorum stabilitas vide *Stabilitas*.
- Tyrannus**: quae resistentia licita contra principem tyrannum 1035, 5.

U

- Ubaghs de origine idearum 571, 3.
- Ubi: praedicamentum 172: definitur 195; 312 sq.; dividitur 196; 312. Ubi, effectus formalis secundarius quantitatis 315 sqq.
- Ubiquitas divina** 851, 2.

- Unio quotuplex 263; cognoscentis et cogniti est omnium maxima 466, 1; negatio huius unionis est radix idealismi et realismi critici 689, 3. Unio animae et corporis 524 sqq.; 529 sqq. Unio moralis qua constituitur societal 1007, 1; 1032, 1.
- Unitas quid sit 110; 123, 1; 630 sqq.; quotuplex sit 123, 1; 630; est proprietas entis 621 sqq.; quid superaddat enti 630 sqq. Unde sumatur iudicium de unitate et distinctione substantiarum 240. Unitas typi in corporibus viventibus 611, 1; Dei 812 sqq.
- Universale quid et quotuplex sit 114, 1; in essendo quid sit 117, 2; quotuplex sit 117, 3; metaphysicum et logicum quomodo inferiora sua respiciant 129; quomodo fiant 131 sqq.; quomodo praedicentur 135 sqq. Universalis metaphysici et logici divisio in quinque praedicabilia 140 sqq. Universalis cognitio duplex imperfecta (confusa), perfecta (distincta) 581, 2.
- Universalitas est relatio rationis; eius fundamentum 117.
- Univoca definiuntur 168.
- Unum transcendente et praedicamentale quid superaddant enti 185, 5; 632, 1. Unum et ens convertuntur 630 sqq.
- Urraburu de obiectivitate qualitatum sensibilium 695.
- Usurpator potestatis civilis 1035, 4.
- Usus activus, passivus 600 sq.
- Utilitarismus quid et quotuplex 947, 2.
- Vaihinger, H., profitetur idealismum pluralistico-positivisticum 686, 2.
- Vaissière, de la, de qualitibus sensibilibus 695.
- Vallet de causa proxima societatis civilis in concreto consideratae 1032, 2.
- Varietas quomodo differat a specie 160; 611, 2.
- Vasquez tenet Logicam esse speculativam et practicam 100, 2; de multilocatione 325; docet voluntatem esse simpliciter minus perfectam quam intellectum 585, 3; de fine ultimo peccatoris 895, 3; de essentia moralitatis 916, 2; de actu humano moraliter indifferente 926, 3; de regula moralitatis 947, 2; de conexione virtutum 964, 3.
- Vegetativum vide *Anima* vegetativa, *Planta*.
- Ventura de origine idearum 571, 3; Traditionalists 702, 1.
- Veracitas 637, 2; potentiarum cognoscitivarum 681 sqq.; sensuum in repraesentandis qualitibus sensibilibus primariis et secundariis 695 sqq.
- Verbum 22; mentis 11; 468, 1.
- Veritas proprietas entis 621 sqq.; quotuplex 634; 636 sq.; quid superaddat enti 634 sqq.; dicitur secundum analogiam attributionis de intellectu et de rebus 636, 2. Verum et ens convertuntur 637, 2. Veritas logica quid et quotuplex 658, 1. Veritas logica cognitionis humanae in iudicio tantum 658 sqq.; praedicat esse et inest in simplici apprehensione perfecta intellectus divini et angelici 660, 3. Veritas in simplici apprehensione intellectus humani et in cognitione sensitiva est veritas ontologies 660, 5. Veritas logica num gradus admittat 661.
- Verworn, M., brutorum motus tamquam tropismos habet 454, 2.
- Vindicatio 961, d; 986, 1.
- Violentia quomodo differat a natura 271; quomodo influat in voluntarium 912; 914.
- Virtualis intentio 881, 4.
- Virtus definitur 956; dividitur 957; eius proprietates 958; quomodo acquiratur 959. Virtus in statu perfecto et imperfecto 964, 1. Virtutum moralium conexio inter se et cum fine ultimo 964 sqq. Virtutes per peccatum grave transmutantur in dispositiones 966, 1.
- Vis mechanica 352. Vis motrix 512.
- Visio: scientia visionis 16; 872, 1. Visionis beatificae appetitus naturalis 548, 5.
- Vita quid sit 410; quotuplex sit 411. Vitae conceptus est analogus 412. In vivente creato necesse est distinguere partem moventem et motam 413. Corpus vivens est organicum 414. Viventis organisatio 415. Quattuor modi vivendi 419 sqq. Differentia inter machinam et atomum (corpus non vivens structura praeditum, quod est unum per se) et corpus vivens 439. Quae partes ad substantiam viventis pertineant seu informantur ab anima 444. Vita triplex in homine quomodo se habeat inter se 519, 2. Vita quomodo oriatur 603 sqq. Viventium distinctio in diversos typos quomodo orta sit 608 sqq.
- Vitium 956.
- Vogt, C., Materialists 542, 4; eius monismus materialisticus 816, 2.
- Volitio simplex 600 sq.
- Vollmar Socialists 993, 3.
- Voltaire Deista 854, 5.
- Volumen seu dimensio 4; apparens, realo 403, 4.
- Voluntarium quid 910; quotuplex 911. Quae influant in voluntarium 912 sqq.
- Voluntas humana est potentia anorganica 585 sq.; utrum sit perfectior an minus perfecta quam intellectus 585 sqq. Voluntatis terminus est in re ipsa, quae ap-

petitur 506; 586; eius libertas 589 sqq.; eius dominium super ultimum iudicium practicum 591, 2. Quid voluntas libere, quid necessario velit 593 sqq.; quomodo voluntas se moveat et se determinet 591,2; 595,2; 846,3. Voluntatis habitudo ad alias potentias 598 sq.; eius actus diversi 600 sq. Voluntatis obiectum materiale et formale; commune et proprium; primum et secundarium 585, 1; 820, 3. Voluntas humana fir omni actu suo agit necessario propter finem ultimum, tum formalem tum materialem 595, 1; 881 sqq. Voluntatis divinae obiectum primum et secundarium; eius libertas 820 sqq.; ad quem finem velit creaturas 822, 2 sq.; est fons omnis bonitatis rerum creaturarum 8³ 1

Voluptas 484; 508, 2.

Vribergo, Theodoric. de, negat realem distinctionem inter essentiam et existentiam 704, 4.

W

Wagner, A., Neolamarckianus 608, 2.

Wasniann de evolutione specierum 608, 2.

Weberiana lex 491.

Weddingen, van, de qualitatibus sensibilibus 695.

Willems, C., de obiectivitate qualitatum secundariorum 695.

Willmann, O., de obiectivitate qualitatum sensibilibus 695.

Witaseck de origine idearum 571, 3, b.

Wolff, Chr., de divisione Metaphysicae 614; de regula suprema moralitatis 947, 2.

Wolff, H., de qualitatibus sensibilibus 695.

Wundt Nominalists 114, 2; actualitatis theoriam propugnat 513, 2; docet parallelismuni psychophysicum 816, 2; de origine idearum'571, 3; Monista816, 2; de fine ultimo hominis 883, 4; de regula suprema moralitatis 947. 2.

Z

Zehnder de ortu systematis solaris 361,3.

Zeno Citiensis Hylozoista 238, 2. Zeno Eleates de continuo 329, 3; Pantheists 816, 2.

Ziehen Monista 816, 2.

Zigliara de qualitatibus sensibilibus 695.

Zittel de evolutione specierum 608, 2.

Zoologia 232.

Zumel de subsistentia 726, 2.

